ARCANA ATHEISMI REVELATA,

Philoſophice & Paradoxè refutata,

Examine Tractatus

THEOLOGICO-POLITICI.

Per FRANCISCUM CUPERUM
Amſtelodamenſem.

Duobus Libris comprehenſa:

Priori *ipſe Tractatus examinatur atque refellitur.* Altero *ipſiſſima Atheorum, primo contra Sacram Scripturam, deinde contra religionem & Dei exiſtentiam argumenta, explicantur atque enervantur, & Deum eſſe novis argumentis demonſtratur.*

Operi præfixa eſt Præfatio, ad operis intellectum penitus neceſſaria: & in calce additamenta & mutationes nonnullæ, itidem neceſſariæ.

ROTERODAMI,
Apud ISAACUM NÆRANUM, Anno 1676.

PROOEMIUM

Totius operis rationem complectens.

Uando bona causa, apud cordatos Judices, male defenditur, & nulla ad ejus defensionem, præter invalida proferuntur argumenta, impossibile est, ut non magna oboriatur ad minimum suspicio de causę iniquitate. Cum autem à teneris (ut ajunt) unguiculis mihi inter Atheos versari & educari contigerit, quos argumenta, quibus vulgo esse Deum demonstrare conantur veritatis professores, frequenter examinantes, & eorum imbecillitatem detegentes audivi (quod non nisi inter eos quos secum sentire credunt, facere audent) adactus fui de solidiore & compendiosiori via, qua de Dei existentia certi esse possemus, deliberare. Præsertim cum viderem, paucis abhinc annis, tot homines, eosque solertes & sagaces, passim ad Atheïsmum ruere. Quod cum scirem non aliunde accidere, quam quia argumenta quædam, quibus hactenus sibi satisfecerant, invalida esse comperirent, ad *Tractatus Theologico-Politici* refutationem, primus omnium, quantum audivi, me accinxi, eamque absolvi. Verum quoniam hæc causa mihi admodum ardua videretur, nequaquam festinandam esse editionem duxi, donec quantum in me fuit experirer, an justas editionem supprimendi rationes invenire, vel ab aliis investigare possem. Præsertim cum hic nova quædam, & quamplurimis inaudita, & pro absurdis à plerisque reputata, defendenda susceperim.

In quibus tamen credo, me, sicubi aberravero, veniam, si recte sentiam, laudem exspectare posse: quandoquidem hæc non tantum cum multis communicaverim, examinaverim, judicio & examini etiam eorum, quos sciebam contrariam à mea sententiam, acerrime, & magna cum subtilitate defendere, quantum & quoties potui, subjeci, ne in tam ponderoso negotio temere quid egisse merito ac jure accusari possem. Et in eo sane tantopere invigilavi, ac desudavi, ut quosdam invitos ad examinandum sollicitare & adigere non destiterim. Nec tamen hactenus quidquam occurrit, quod me ab editione deter-

§ 2 rere,

rere, vel à sententia dimovere potuerit. Cum ergo Christiani hominis officium sit, ea quæ aliis utilia fore confidit, quando non est spes quod vel sponte, vel ab aliis ista sint accepturi (quæ me jam dudum fefellit) liberaliter communicare; non permisit conscientia, ut hæc diutius premerem: ne omnium longe optima causa detrimentum capiat ex eo, quod ei legitima defensio non accommodetur. Quamvis enim alii hic operam & diligentiam non mediocrem adhibuerint, non tamen adeo feliciter omnia mihi assecuti esse videbantur, ut ipsorum industriæ per me non aliquid accedere posset. Nunc igitur in apertum prodeo, sperans non inutile fore, ut hæc mea aliorum laboribus accedant.

Ut vero instituti mei ratio, qua religionis veritatem & certitudinem, contra Atheorum insultus munire sum conatus, accuratius innotescat, omnino proficuum existimavi, totius tractationis rationem præmittere.

Primo itaque advertendum est, me naturalem rationem in religionis negotio prò norma aut judice controversiarum non admittere: (prout Lib. 2. cap. 12 accuratius est explicatum) & per eam intelligere ratiocinationes, ex innatis homini affectibus & passionibus legitime deductas. Ea vero quæ ex demonstrationibus mathematicis, vel ex sensuum externorum testimonio certa esse constat, lubens admitto; nec quidquam in religione verum esse posse existimo, quod illis est contrarium.

2. Rectam sive sanam rationem appello ratiocinationes, ex clarissimis, & apud neminem controversis Sacræ Scripturæ sensibus, vel ex expressis verbis in Scriptura contentis, vel per legitimam consequentiam elicitas. Naturalem autem intellectum, sive intelligendi, cogitandi, vel affirmandi aut negandi facultatem, unicum esse instrumentum vel medium agnosco, quo veritas percipi & indagari possit.

3. Nullas notiones, nulla principia in Philosophia admitto, præter ea quæ de novo examinata certa & vera esse deprehenduntur. Ea vero lubens admitto, ne ullum religionis caput, ejusve particula illis sit contraria.

4. Antequam autem Deum existere vel non existere, Christianam Religio-

Religionem veram aut falsam esse præsupponatur, id de novo rigide & severiter examinari lubens concedo.

5. Religionis Christianæ præceptorum, si ex naturalis rationis norma explicentur, sensum plane perverti & corrumpi, imo in contrarium sensum passim detorqueri à Christianis existimo. Atque istius rei hanc esse causam judico, quia quid recta ratio sit non satis distinguunt, eamque in multis rebus ex innatis humanæ naturæ affectibus metiuntur.

6. Si quid in Philosophia certum esse posse statuitur, quod in religione sit falsum, merum Atheismum, vel saltem stratam ad eam viam esse existimo; & isto nomine pessime Philosophiam à Theologia separari.

7. Affectus & passiones, Jesu Christi mandatis contrarias, sive quæ nos ad ea quæ Ipse prohibuit sectanda stimulant, per se vel sua natura non esse malas, nec ex peccato originali (quod vocant) vel Adami lapsu, malave consuetudine ortas, sed à Deo in creatione humanæ naturæ insitas & inditas esse existimo.

8. Ex Natura vel lumine naturali aliquid demonstrari id solum dici debere existimo, quod ex eo invenitur, quamvis nihil antea unquam ea de re audiveris Ad ista qui sedulo attenderit, tractatum quem exhibeo, non sine emolumento evolvet, & rationem qua religio hic contra Atheos defenditur penitus intelliget.

Cum igitur Athei, ob nominis invidiam, & causæ periculum, occultius agere consueverint & cogantur, idem hic ab Adversario nostro fieri debuit: in quo excusationem obtinere posset, modo causæ suæ patrocinium in legitima argumentatione, non vero in fallaciis, imposturis, mendaciis, ambiguitatibus & absurdis falsisque præsuppositis, absque ulla probatione quæsivisset. Nunc vero ostendere videtur se non eo animo scripsisse, ut in tam gravi & periculosa (si in ea à veritate aberrare contigerit) quæstione, ab aliis erudiri posset aut vellet, sed ut per fas nefasque, per assertiones & argumenta, quas ipse falsas esse sciebat, homines in suas partes abduceret. Quod sane neminem præter eum decet, qui jam certo certius apud animum suum constituit, numquam credere esse Deum, Naturæ conditorem & gubernatorem, qui pietatem remunerari, & scelera plectere possit aut

velit; non vero eum qui pietatis est studiosus.

Itaque non (prout debuerat) subobscure demonstrare conatur, non existere Naturæ conditorem & gubernatorem, sed istud in omnibus tractatus sui capitibus, tanquam axioma certissimum præsupponit, eique cætera, quæ hic tractat, superstruit. Quod hic supervacaneum foret ostendere, cum id per totum tractatum palam fecerim Inspiciantur modo illa quæ Adversarius sub finem pag. 31 & pag. 32 cap. 3. item cap. 14 pag 164 toto disserit, nec amplius dubitandi locus, credo, superesse poterit.

Quod ut facilius persuadeat, sub specie explicationis Sacræ Scripturæ, & dogmatum fidei, subdole ostendere conatur, omnia Religionis Christianæ capita, nihil præter figmenta & deliria esse. Quem in finem Theologiæ à Philosophia separationem urget, quo liberius, sub Philosophiæ nomine, Atheistica dogmata inculcare concedatur, & vulgus, si quid obstrepat ista religionem pervertere, placari possit, dicendo (quod jam dudum à Theologis prætendi cœpit) in Philosophia verum esse posse, quod in Theologia sit falsum, & vice versa. Philosophiam enim regnum veritatis, Theologiam pietatis, & devotionis (id est deliriorum & stultitiæ) appellari vult, ut populus specioso pietatis titulo, à Philosophis placide gubernari, & metu divinorum suppliciorum, in officio contineri possit. Quod magnum Monarchici regiminis arcanum esse affirmat. Dicit enim in præfatione pag. 2 lin 12, 13, 14, *homines non nisi durante metu, superstitione conflictari, eaque* NB. *omnia, quæ* NB. *unquam vana religione coluerunt, nihil præter mera phantasmata, animique tristis & timidi fuisse deliria.* Scio versipellem Adversarium vocem *vana* interposuisse, ut invidiam vana explicatione declinaret, declarando se non de vera, sed *vana* religione locutum fuisse Sed qui cætera, quæ modo indicavimus, & in refutatione nostra passim docuimus ruminaverit, facile videbit, ipsum per veram religionem nihil præter vitam, ex usu Reipublicæ, secundum leges Politicas, idque per inevitabiliter necessarias Naturæ leges, quas nemo transgredi ullo modo possit, institutam, intelligere: ac propterea per *vanam religionem* omnem, quæ unquam à Mose, Christo, & ante Legem, ab ipso Universi conditore, à nobis instituta esse creditur, intelligere.

Quam

Quam adeo execrabilem opinionem, pro certissimo fundamento, & indubitato axiomate præsupponens, omnia religionis capita, per dolosas, captiosas & ambiguas ambages subvertere satagit; & per seriose & scurruliter propositos sarcasmos, quibus ea talibus, qui quid dicere velit intelligunt, deridenda proprinat, ingeniose convellere, & ut pro ridiculis & absurdis agnoscantur efficere studet.

Quem in finem omnia ista sub speciosis titulis, explicationis dogmatum Sacræ Scripturæ, & defensionis istius divinæ authoritatis, methodi qua intelligi debeat & interpretanda sit, quo pacto absque ullo scrupulo pro divina agnosci possit, & quænam fundamentalia fidei sint dogmata, multisque similibus, adeo seriosa & severa oratione & gestibus proponit, ut qui ista penitius intelligunt, his risus adeo vehemens oboriri necesse sit, ut venter & maxilla, ne rumpantur, manuum compressione munire necesse habeant. Quo nullum magis efficax medium excogitari potest, ad homines carnales, mentis acumine præditos, ab istorum professione deterrendum, ne se perspicacium istorum Atheorum ludibrio & cachinnis exponant: cum nec religionem defendere, nec ipsorum objectiones se diluere posse, propter supinam qua religionem semper tractaverunt negligentiam experiuntur.

Quod sub opinionum quorundam absurdorum scuto, quæ inter Theologos vigent, tanto suavius efficere potest, fatalem ipsi Naturæ insitam in agendo & existendo necessitatem, divina & æterna decreta (quibus Theologi non pauci omnia alligata esse insipienter credunt) appellando; divina attributa nec ab essentia divina, nec à se invicem distinguendo, infinitam ipsi ratione extensionis essentiam, vel etiam omnis extensionis expertem, attribuendo, & similium non paucorum. Quas cum pro veris amplectuntur, impossibile est ut ipsius tela repellere possint, & ad Atheismum ruere non cogantur.

Itaque capite primo de *Prophetia* ostendere annititur, eam nihil aliud fuisse, quam phantasmata & imaginationes, hominibus phanaticis, melancholicis & delirantibus, vel vigilantibus, vel somniantibus objectas: atque eas Dei mentem & revelationem sive decreta fuisse appellatas, quemadmodum pag. 13 lin. 24 & seqq expresse declarat. Ad quod demonstrandum ne unicam quidem rationem profert,

fert, sed nil nisi captiunculas. Et per longas ambages, quibus rudiorum animum obruit & conturbat, cum ad rem nihil revera faciant, ut quo ista tendant perspicere nequeant, efficere conatur, ut quid Scriptura dicere velit capere nequeant, & suspicionem ipsis moveat, quod Scriptura ipsa per *Prophetiam* nihil præter imaginationes Prophetarum intelligat; quod ipse optime novit plane esse falsum.

Quo pacto cum lectorum animos, per ea quæ ipse novit esse falsa, confusos reddidit, secundo capite nihil aliud intendere videtur, quam ostendere, Prophetas fuisse homines fanaticos, qui sibi multa vana & ridicula se videre & audire imaginabantur, stupidos, & ad quidvis audendum promptos, quales nostro ævo fuere *Giftheyl*, *Rotheus*, *Sebathai Sebi*, aliique similes, qui Regibus nonnunquam formidolosi extitere, & populum insanum in suas partes abduxerunt. Quod ex iis quæ in ipsa Scriptura de Prophetis scripta reperiuntur, ostendere fuit conatus. Quæ adeo ridicula & absurda esse innuit, ut ab homine sagaci facile deprehendi possit, ea ab insanis potius quam à sapientibus esse profecta & recepta. Nos vero utrobique docuimus, rem longe aliter sese habere, & nihil ibi reperi, quod non verum sit & sapienter dictum atque prolatum: & adversarium nihil eorum quæ asseruit ostendisse esse verum.

Capite tertio, contra vulgarem Theologorum opinionem asserit, Hæbræis nihil præter terrena commoda à Deo fuisse concessa, vel expresse promissa; sed præter istud, eos nihil felicitatis præ reliquis nationibus habuisse, nec habere potuisse. Quod ut evincat, pag. 31 & 32 declarat, se nullum præter ipsam Naturam Deum agnoscere, atque respectu hominum nullam aliam esse directionem Dei, præter humanam solertiam atque prudentiam. Ac præterea declarat se credere, omnia quæ in toto Universo fiunt vel existunt, necessario ab ipsius Naturæ cursu necessario & inevitabili proficisci. Quas adeo vesanas & abominandas opiniones in toto tractatu ne verbulo quidem adstruere conatur esse veras. Et tamen ex istis omnia quæ postmodum differit, concludit esse certa. Ac primo quidem, Hebræos nihil omnino præ cæteris nationibus singulare habere potuisse. Quod etiamsi optime noverit, à Scriptoribus librorum Biblicorum longe aliter fuisse creditum, simulat tamen se ostensurum, nullam aliam

istorum

istorum fuisse mentem. Atque in eum finem magna cum subtilitate multa Scripturæ loca scurriliter profert, quæ omnia, propter imperitiores nihil simile continere demonstravimus.

Post ista omnia capite quarto, sub titulo *Legis Divinæ explicationis*, Lectoribus suam, de omnium entium, per naturalium causarum æternam & immutabilem concatenationem, in agendo & movendo necessitate, opinionem insusurrat; non quidem eam ulla demonstratione fulciendo (quod toto isto Tractatu, in illis quæ audacter asseverat, factitat) sed tantum per ambages & amphibolias eam ita explicando, ut quamvis nihil minus faciat, eam probare videri velit. Ubi pag. 44 miris modis se torquet, ad explicandum quomodo humanæ leges, quas homines ex fatali necessitate Naturæ ferre statuit, ab hominum tamen placito pendere dici possint. Quod æque facile assequitur, quam si quis assereret, ignem ex placito suo urere vel calefacere. Cumque Naturam pro Deo habeat, vel potius nihil præter eam agnoscat, docet hominis summum bonum in cognitione & amore rerum naturalium consistere, quod & præcedenti cap. 3 pag. 32, 33 fecerat. Idque ex ipsa Scriptura se ostendere simulat. Quibus omnibus nostram refutationem opposuimus.

Quintum caput de ceremoniis primum agit, deinde de fide historiarum. De prioribus (inter quas pag. 62 *orationes externas* id est preces annumerat) ostendere conatur, eas nec ad beatitudinem, nec ad virtutem pertinere pag. 55. lin. 12, 13, & quod mirere, *nec ad Legem Divinam*; quod perinde est ac si diceret, eas non exerceri ex fatali omnium entium in agendo necessitate, quam tamen mordicus defendit omnibus rebus inesse. Idque non secus ac præcedentia, ex ipsa Scriptura se demonstraturum subdole prætendit, easque ad nihil aliud à scriptoribus Biblicis confictas esse, quam ut nugis istis hominum stupidissimorum animi ad servilem devotionem incitarentur. Deinde pag. 61 circa finem de historiis Biblicis agere instituit, atque ostendere, vel potius indicare, non opus esse ut quisquam eas veras esse credat, præter eos quibus propter ingenii stupiditatem persuaderi nequit, omnem religionem in gratiam eorum qui rempublicam regunt, esse confictam, ut subditos in officio continere possint, pag. 64 & alibi. Quæ omnia à nobis falsa esse ostenduntur.

Sexto capite ex præsuppoſito quod omnia neceſſario, per inſitam Naturæ omnium cauſarum æternam & immutabilem concatenationem (quod nunquam demonſtrare eſt conatus) fiunt & exiſtunt, oſtendere conatur, nulla vera miracula, id eſt res quæ ab ipſo Naturæ ordine non neceſſario fluunt, unquam eſſe facta, nec fieri poſſe. Et quæcunque talia in Scriptura reperiuntur, nihil eſſe quam relationes rerum naturalium, mala fide traditas, pag. 76, 77, 78, nimirum vel cauſas naturales, à quibus iſta ſint producta, ſilentio involvendo, & mendacia quædam adjiciendo, vel etiam quod ſcriptor delirus crediderit ſe audire & videre, quę nullibi quam in ipſius phantaſia per imaginationem extarent. Quod poſtquam fruſtraneo conatu demonſtrare tentavit, ſecundo conatur, vel ſaltem ſimulat ſe velle oſtendere, ex miraculis non poſſe evinci eſſe Deum. Cui tertio ſubjungit ſimulatam probationem, in ipſa Scriptura per miracula nihil præter fatalem omnium rerum in agendo neceſſitatem intelligi. Cui quarto loco ſubnectit diſſertationem, qua id quod primo loco ipſum oſtendere velle indicavi, ulterius perſequitur. Quibus omnibus, non modo noſtras refutationes, ſed etiam contrarias demonſtrationes oppoſuimus.

Capite ſeptimo, obtentu methodum tradendi, ad Sacram Scripturam interpretandum accommodata, quidquid poteſt corradit, quo ejus authoritatem lubricam reddat, & oſtendat ejus ſenſum penitus eſſe imperveſtigabilem.

Primum iſtud capitibus quinque ſubſequentibus perſequitur, oſtendens quantum poteſt, libros iſtos nullius plane debere eſſe authoritatis. Et primo quidem capite octavo de 12 prioribus libris Biblicis oſtendere pertentat, eos non modo non à Moſe, vel illis qui vulgo putantur, ſed multis poſt mortem Moſis ſeculis ab Ezra confictos, & populo ſtupido, partim per vim, partim per impoſturas obtruſos eſſe. Idquę ex quibuſdam indiciis, in libris ipſis occurrentibus, evincere conatur. Quæ omnia à nobis preſſo pede refelluntur.

Capite nono ex iiſdem libris multa congeſſit loca, quibus oſtendat, eos ab Ezdra confictos eſſe; & in illis contraria ſibi invicem, falſa, abſurda, confuſa & impoſſibilia contineri credit.

Decimo capite idem quod ſuperioribus tribus capitibus fecerat, de

de reliquis Veteris Instrumenti libris, adversarius demonstraturum se prætendit, eos videlicet nihil esse, nisi fragmenta, eaque depravata, mendaciis & absurditatibus referta, & multis seculis post authorum, quorum nomina præ se ferunt, mortem, demum conscripta.

Undecimo capite demonstrare satagit, Apostolos miris præstigiis, mendaciis & dogmatibus, ad hominum stolidas imaginationes, & insanas libidines accommodatis, eorum animos ad Christianam Religionem amplectendum compulisse, idque sub prætextu juris, quod doctoribus competere prætendit, illos facere potuisse existimat. Ad quod ostendendum non modo multa futilia profert, sed insuper verba Scripturæ malitiose pervertit.

Capite duodecimo vult ostendere, nihil pro Scriptura, Lege vel verbo Dei esse habendum, nisi quod per Universales istas Leges Naturæ, sive fatalem omnium entium in agendo necessitatem, ab hominibus fiat. Idque scurriliter asserit indicari istis Scripturæ verbis, quibus Deus se Legem suam hominum mentibus inscripturum promisit Jer. 31. 33. Et impiam hanc opinionem miris verborum involucris pag. 144, 145 exornat. Deinde pag. 146 ostendere annititur, omnem quæ Legibus, Templo, Ritibus, Scripturæ, & quidquid tandem sit, adscribitur sanctitatem, nihil aliud esse quam hominum insana commenta: nihilque esse Sacrum, nisi quod homines sacrum esse vana persuasione credunt. Non opus est ubique repetere, nos Adversarii opiniones & argumentationes refutasse.

Atque ita omnibus religionis fundamentis & partibus rejectis, ad id quod intendebat, capite decimo tertio viam sternere incipit, videlicet descriptionem optimæ Politiæ, in qua Athei secure, absque periculo ut à plebe dilacerentur, degere, & iis qui perspicacis sunt ingenii, impias suas opiniones impune persuadere possint. Eosque rationem docere, qua Deum, id est mundum, ex toto corde diligere, ejusque voluptatibus tranquille, quantum fieri possit, frui queant: exturbando videlicet ex animis suis omnem divinæ vindictæ metum, & populi rabiem mitigando. Idque hoc pacto obtineri posse non illepide docet, ut ex Authoritate Magistratus Philosophia (ita enim Atheorum furores appellari vellet) à Theologia separetur, & cuivis

interdicatur, id quod ratio certum esse docet, ad Theologiam sive religionem applicare. Concionatores constituat, quibus injungatur, populum nihil aliud de Deo docere, quam quod omnia creaverit, regit, peccatores contumaces horrendis pœnis sit affecturus, & ne Philosophis propter eorum opiniones noceat; proximum non esse injuria afficiendum, & similia pauca, sine quibus reipublicæ tranquillitas conservari nequeat. Atque ista omnia usque cap. 16 sub speciosis titulis, ex ipsa Scriptura (quam contrarium evidentissime docere optime novit, exceptis paucu'is istis postremo récitatis) inculcare contendit Nos vero in omnibus adversarii assertionibus, non tantum ostendimus, ipsum nihil eorum demonstrare potuisse, verum etiam nostras de istis rebus opiniones, cum Philosophia & sana ratione optimè convenire. Reliqua vero Tractatus istius capita, quibus de Reipublicæ forma agit, prætermisimus, quia nos ista non tangunt.

At vero quandoquidem Adversarius, hoc suo Tractatu in paucis serio egerit, & ea quæ ad Atheismi propugnationem faciunt, non ausus fuerit publice proferre, meritò quis existimabit, nos, quamvis totum istum Tractatum solidissime refutaverimus, causæ minime satisfecisse. Ipse enim Adversarius non obscure indicavit, non modo multa alia Sacris Literis objici posse, præter ea quæ jam ab ipso sunt prolata; verum etiam minime esse dubitandum, quin sagacissimi isti homines, non modo ad Christianorum pro Religione Christiana argumenta, solidas habituri sint refutationes, sed plurima etiam argumenta, quibus ostendere possint, nullum existere Mundi Creatorem & Gubernatorem. Quod cum mihi, ab infantia inter Atheos educato, non sit incognitum (Atheos videlicet multa habere, quibus sibi ipsis mirum in modum blandiantur) omnino necesse esse existimavi ulterius procedere: atque reliquas eorum secretas objectiones & argumentationes, quas partim ex manuscriptis, mihi hinc inde communicatis, partim aliunde hausi, ad luminis naturalis, per divinas Sacræ Scripturæ revelationes accuratius excultæ obrussam, trutinare. Atque in eum finem alterum librum adjeci, cujus contenta breviter hic exponere, non ingratum nec inutile fore lectoribus confido.

Ita-

Itaque primo capite præcipua Veteris Instrumenti loca, quæ quidem mihi in speciem aliquid contrarietatis habere videbantur, partim ex aliorum conciliationibus, partim etiam noviter excogitatis, minime pugnare demonstravi

Quod item secundo capite de similibus in Novo Fœdere locis ostendere sum aggressus. Cum vero multa loca omisissem, quæ mihi non necesse videbatur adjicere (putabam enim ex illis quæ posueram conciliationem eorum peti posse) postmodum in mentem venit, adversarios hinc calumniandi causam arripere posse, in fine tractatus reliqua in Bibliis occurentia loca, quæ nonnulli contraria esse prætendunt, una cum eorum conciliatione adjeci. Cui conciliationi regulas aliquot præmisi, quibus omnia loca, quæ à nonnullis nugatoribus ad locorum contrariorum numerum augendum, ea præpostere juxta se invicem collocando, sibi invicem contraria faciunt, enodare queant.

Tertium caput de istiusmodi rebus agit, quas Adversarii in Veteri Fœdere pro absurdis habent, quæ ab eorum insultibus vindicantur.

Quartum idem in libris Novi Fœderis exequitur, nec non de locis agit, ab Apostolis & Jesu Christo ex Veteri Fœdere (quod Adversarii volunt) perperam allegatis.

Quintum de istis absurditatibus agit, quæ Utrique Fœderi sunt communes.

Quibus omnibus capite sexto, demonstratiuncula adjicitur, de certitudine & veritate Sacræ Scripturæ. Quæ cum illis quæ Libro primo cap. 12 de ejusdem depravatione disputantur conjungenda est.

Capite septimo multa Atheorum argumenta adjeci, quibus ex ipsa Natura adstruere conantur, eam docere non esse Deum, & singulorum novam solutionem.

Capite octavo alia ipsorum argumenta, prioribus subtiliora, quibus ostendere conantur non esse Deum, examinavi, & prorsus invalida esse, ex ipsa Philosophia demonstravi.

Quibus omnibus, aliorum pro divina existentia argumenta, una

cum eorundem Atheistica refutatione, & nostra eorum refutationis enervatione, adjeci capite nono.

Atque decimo capite ostendo, quamvis nec Dei existentia, nec ulla religionis pars ex solo naturali lumine deduci posset, inde tamen minime concludi posse, non esse Deum, neque veram religionem.

Atque ita omnibus Atheorum argumentis enucleatis atque enervatis, ipse tredecim Argumenta, capite undecimo addidi, quibus existentiam Dei solide adstruo.

Quæ cum ex solo lumine naturali non sint desumpta, ac prçterea in præcedentibus ejus vires in hac disputatione non multum valere indicaverim, placuit corondis loco dissertatiunculam, de judice & norma controversiarum fidei; item de ratione & methodo Sacram Scripturam intelligendi atque interpretandi, capite duodecimo adnectere.

Quæ omnia eo animo à me præstita sunt, ut alios, qui me eruditione & mentis acumine superant, incitem, ut ista à me inchoata, ulterius persequantur, & ad majorem perfectionem perducant. Itidem ut omnes intelligant religionis & Dei cognitionis certitudinem minime esse Mathematicam, sed in maxima tantum verisimilitudine fundatam, adeo ut fide sola, ex verbi Divini prædicatione concepta, recipi Hebr. XI. 6, coll. cum Rom. 10. 14, 15, 17, non vero infallibiter sciri debeat. Si enim certa scientia hic locum haberet, tum fides esset destructa. Quocirca nisi sedulo ad id attendatur, fidem cum Mathematicis demonstrationibus non posse consistere, necessario ad Atheismum est deveniendum Omnis enim demonstratio numerando & mensurando fit, quas in Religionis negotio locum habere non posse, per se patet.

Non minori cum periculo religionem defendunt, qui Deum Ens esse urgent non extensum, non in loco nec in tempore existens. Si enim hæc tria ab essentia Dei removeantur, omnino Deum esse negatur. Non enim concipi potest, Ens quod nullam extensionem habet, essentiam habere posse, vel quod nec in loco, nec in tempore existit, ullibi vel unquam existere. Atque ita hæc opinio mihi merus esse Atheismus videtur.

Iidem

Iidem realitatem formalem Deo adſcribunt, ut ejus eſſentiam realitati objectivæ, quam Ideæ Dei, noſtræ menti inhærenti ineſſe ſtatuunt, reſpondere ſtatuere poſſint. Rogati autem quid per formalem realitatem intelligant, id nunquam explicare voluerunt, vel non potuerunt. Si noluerunt, id nullam aliam ob cauſam factum eſſe videtur, quam quod animadverterent, explicationem iſtius locutionis, ſententiam eorum de Dei eſſentia non extenſa, & in ſola cogitatione conſiſtente, ſubvertere. Si non potuerunt, oſtendunt ſe proprium argumentum, ab Idea Dei, quam menti noſtræ infixam eſſe prætendunt, deſumtum, non intellexiſſe. De iſto autem argumento & materia, pag. 234, 235 Lib. 2. cap. 9 uberius egimus.

Eadem temeritate, & veritatis cum detrimento ſtatuunt nonnulli, nec in Dei, nec in hominum actionibus, libertatem ſive indifferentiam locum habere, vel libertatem cum neceſſitate poſſe conſiſtere. Quo ipſo omnem religionem tollunt. Qua de re Lib. 1. capp. 3. 4 & Lib. 2 cap. 8 egimus.

Animadvertendum etiam, ſi ex Natura, vel naturali lumine Dei cognitio hauriretur, tum non debere oſtendi eſſe Deum (tunc enim præſupponimus eſſe Deum, & jam antea Deum exiſtere credimus) ſed principia oſtendi deberent, ex quibus is, qui nullam unquam numinis mentionem vel ſuſpicionem hauſiſſet, ſponte in Numinis, Naturæ conditoris agnitionem paulatim deduceretur: alias, quamvis ſolida quis argumenta ex ipſa Naturæ conſtitutione vel lumine depromeret, ea tamen ex ſolo naturali lumine non eſſent petita. Quemadmodum lib. 2. cap. XI. p. 266 circa finem plenius oſtendimus.

Deinde & iſtud notari velim, quod argumenta hic nonnulla Atheorum poſui, aliis Atheorum argumentis contraria. Quod inde accidit, quia à nonnullis Atheis contraria argumenta proferuntur, & produci poſſunt, ad oſtendendum non eſſe Deum: quemadmodum error ſimplex eſſe nequit.

Minime vero prætermittendum eſt, me in recenſione eorum, quæ Adverſarius in ſingulis capitibus intendit & tractat, non id velle, eum profiteri hanc ſuam, eſſe intentionem, vel eum ex profeſſo

fesso ista quæ indico agere; sed hunc verum & intimum *Tractatus Theologico-Politici* esse scopum, & revera ibi nihil aliud agi, quamvis forsan alicubi contrarium prætendere videatur.

Tandem Lectores monentur, me loca quædam in hoc Tractatu, post ipsam impressionem mutavisse, nonnulla de novo addidisse, quibus neglectis sensus locorum imperfectus erit. Ista vero omnia erroribus typothetarum sensum morantibus, interserui.

Arca-

Arcana ATHEISMI revelata, Philoſophice & Paradoxe refutata

LIBER PRIMUS

Sive

Examen Tractatus Theologico Politici.

CAP. I.

De Prophetia.

Rophetia ſive revelatio, ait Adverſarius, *eſt rei alicujus certa cognitio, à Deo hominibus revelata.* Definitionem iſtam facile admittere poſſemus, modo conſtaret quid ſibi his vocibus Author velit, qui quiſnam ſit cum certo nobis nondum conſtet, ipſe vero pag. 95 dicat, neminem de ſenſu verborum alicujus ſcriptoris, qui res incredibiles &c (quales non paucæ ab eo ſcribuntur) continet, certi quidpiam affirmare poſſe, niſi nobis ſit cognitus, & quibus opinionibus ſit imbutus; merito nobis eſt ſuſpecta; præſertim cum latius ſuo definito pateat: pag. enim 2 & 3 expreſſe dicit, ſe de ſupranaturali tantum Prophetia agere. Præterquam quod illi, quos nos ſolos Prophetas eſſe credimus, ab ipſo paſſim pro ſtultis & phanaticis hominibus habeantur. Quamobrem merito dubitare poſſumus, quid per *certam cognitionem*, quid item per *Deum* intelligat. Nam Dei nomine interdum ſummum quendam Reipublicæ gubernatorem, interdum ipſam Naturam & hoc ipſum quod incolimus Univerſum, intelligere videtur, prout ſuo loco videbimus.

Quod deinde affirmat, *naturalem cognitionem prophetiam vocari poſſe*, non multum refragabimur, modo attendatur eam non iſto ſenſu quo Prophetia in S. Literis vocatur, Prophetiam vocari poſſe. Ipſe enim Author ſub finem pag. 2 dicit, nos hodie,

quod sciat, nullos habere Prophetas. Quod dici non posset, si cognitio naturalis eodem sensu quo supranaturalis, *Prophetia* appellari posset.

Sed addit: *nam quæ lumine naturali cognoscimus, à sola Dei cognitione, ejusque æternis decretis dependent.* Ambigue & admodum obscure, & quidem absque ulla probatione, passim loquitur: quid enim per Dei cognitionem, quid per ejus æterna decreta intelligat, nondum explicavit, quod ante omnia facere debuit, & deinde id quod de iis rebus affirmat, demonstrationibus, statim ab initio, ubi illorum mentionem facit, munire, ut postea Paradoxas suas opiniones illis superstruere solide posset. Quod tamen facere neglexit, non aliam credo ob causam, quam quia in re seria ludere, & nihil nisi hominum animos confundere, & per ambiguitates & fraudulenter propositas difficultates, ut de omnibus dubitarent impellere est conatus. Quas cum homines in talibus (nova enim plerisque sunt & inaudita) minime exercitati, dissolvere nequeunt) & cum maximam partem Christianæ pietati minime sint addicti, ac ob id nullum divinæ gratiæ experimentum, unquam fuerint assecuti, nec religionis fundamenta perspecta habeant, sed ea nullam aliam ob causam amplectuntur, quam quia à parentibus in Christianæ religionis professione sunt educati (quemadmodum Judæi, Turcæ, Gentiles in suæ religionis professione) facillime adducuntur, ut de Religionis & Sacræ Scripturæ certitudine dubitent. Cumque id vulgo pessime audiat, nemini dubitationis causas patefacere sunt ausi. Et sic (Divino destituti auxilio) paulatim Atheorum consuetudini se addicentes, addiscunt religionem cum naturali ratione minime consistere, & ad Atheismum prolabuntur. Qui scriptoris nostri erat scopus, quam etiam non leviter est assecutus. Qui per Dei cognitionem, quantum ex toto tractatu colligere licet, nihil aliud quam rerum naturalium cognitionem intelligit: & per æterna Dei decreta, fatalem omnium entium in agendo & existendo necessitatem, quemadmodum cap. sequenti, & passim hoc tractatu explicat, quare non est quod hic istis diutius immoremur.

Nam quæ pag. 1 de *æternis istis Dei decretis* nugatur, eadem à nobis facilitate negantur, qua ab ipso absque ulla probatione asseruntur. Quis vero tantam temeritatem non damnaverit, quod cum ipsi satis notum sit, quæstionem hanc de fato toties exagitatam, & opinionem istam validissimis argumentis, à tot Christiani orbis luminibus non leviter impugnatam, ne dicam penitus expugnatam esse, ad tot rationum pondera ne gry quidem respondeat, sed tam absurdam sententiam præsupponat, eique tot itidem absurda superstruat?

Quod pag. 2 contendit cognitionem naturalem respectu certitudinis, cognitioni Propheticæ nullo modo cedere, in eo nimis generaliter loquitur: cum enim cognitio Prophetica non circa res naturales, sed supranaturales sit occupata, naturalis vero contra; inepte certitudo illius cum hujus certitudine comparatur; præsertim cum de cognitionis principio, nempe Deo, nondum sit actum. Nos ergo tantisper hic præsupponemus, esse talem qualem Christiani in genere agnoscunt Deum. Cum vero rerum divinarum cognitio ex naturalibus principiis minime dependeat, (quem-
ad-

admodum libro secundo prolixius demonstrabimus) sequitur nullam de Dei natura, cultu & præmiis, quibus suos cultores afficere vult, cognitionem certam esse posse, nisi quæ ab ipso primitus immediate creaturis sit patefacta, & sic ad alios propagata. Quando autem constat Deum aliquid hominibus revelasse, nulla amplius dubitandi materia superesse potest: secus ac in naturalium rerum cognitione, quæ usque adeo incerta & tenebris est involuta, ut merito dubitem, an ullius vel minimæ rei naturalis certa apud homines scientia reperiatur, præterquam rerum ad Mathematicas scientias pertinentium, quæ externorum sensuum certissima experientia percipiuntur, & perexiguam humano generi utilitatem adferre possunt, & sine quibus plurimi vitam commodam & jucundissimam agunt.

Quæ porro pag. 1 & 2 de naturali cognitione asserit, eam videlicet æque certam esse ac propheticam, sive divinitus revelatam, id nos sano sensu acceptum concedimus. Nimirum quando aliquid ex indubitato sensuum testimonio evincitur esse verum. Cum vero in rebus naturalibus, pleraque valde sint obscura, & rerum naturalium fere omnium causæ nobis sint impervestigabiles, omnino fatendum est revelationem divinam omni controversiæ & disputationi finem imponere, utpote à Naturæ ipsius authore immediate profectam. Nam quametsi Adversarium hic ludere sat habeamus perspectum, non tamen inutile erit, nos in re seria, & omnium quæ tractari possunt maxime necessaria, ipsius jocos in seriam disputationem convertere, & propter imperitiores ostendere, quando Deum esse supponimus (quod adversarius facere videri vult) ipsum non candide agere.

Pergit pag. 2. *Cum igitur mens nostra, ex hoc solo quod Dei naturam objective in se continet & de eadem participat, potentiam habeat, ad formandas quasdam notiones, rerum naturam explicantes, & vitæ usum docentes, merito mentis naturam, quatenus talis concipitur, primam revelationis divinæ causam statuere possumus.* Qui non obesæ est naris, facile olfaciet quorsum hæc tendant, quamvis obscure & intricate sint proposita. Interea negamus *mentem nostram Dei ideam objective in se continere, & de eadem participare.* Negamus itidem eam ob istam causam, potentiam ad formandas notiones habere. Et idcirco multo magis negamus, eam primam revelationis Divinæ causam statui posse, nec non ea quæ Adversarius hoc paragrapho subjicit. Hæc vero adeo absurda, ab initio absque ulla probatione insignis iste Philosophus præsupponit, egregiam de sua disputatione opinionem insinuans.

Eadem pag. 2 & 3, ex eo quod de Judæis dicit, eos neglectis mediis causis, omnia quæ sibi in mentem veniunt, eveniunt & obveniunt, devotionis causa Deo adscribere (quod tamen neutiquam verum est) concludit (valida scilicet conseqentia) non omnia quæ Scriptura Deo adscribit, pro Prophetia & cognitione supranaturali esse habenda. Quod non tantum ex tam falso & nugatorio præsupposito neutiquam sequitur, sed etiam ipsum præsuppositum planissime falsum est.

Reliqua quæ pag. 2 & 3 differit prætereo, & tantisper ea in medio ea relinquo, donec ad rem facere apparebit. Sed quod sub finem pag. 3 dicit, *nos cogi distinguere inter*

Prophetiam Mosis & reliquorum Prophetarum, hoc quidem nomine, quod Moses veram Dei vocem, reliqui vero Prophetæ imaginariam tantum audiverint, id ei probandum relinquo, nec assertionis istiús ullam causam video. Nam quod ex eo, quod Dei vox voci Eli similis fuerit, concludit illam vocem imaginariam fuisse, id nullo consequentiæ nexu cohæret. 1. Cum incertim sit, an vox Dei Eli vocem retulerit: 2. Quia Deus vocem Pontificis imitari potuit. Idem de cæteris quæ profert exemplis dictum esto.

Pag. 4. Adversarius, non parum à ratione alienum esse putat, quod creatura Dei nomine diceret, *Ego sum Jehova*. Nos vero negamus id vel tantillum à ratione esse alienum. Præsertim cum Scriptura plurimis locis testetur, creaturas Dei nomine ita fuisse locutas, quod & ipse adversarius pag. 7. lin. 18, 19 concedit, dum dicit se legere, *Veterem legem per Anglum traditam fuisse*, qui idem Angelus ita Dei nomine locutus est.

Pag. 5, ex eo quod §. 22 Davidi Angelus apparuisse dicitur, ostendere vult *revelationem per solas imagines contingere*, ut ei postea suum de Prophetarum vaticiniis commentum superstruat. Quasi id vere non potuerit contingere, ut David Angelum, gladium manu vibrantem viderit. Sed Advertant lectores, adversarium toto hoc tractatu, omnia fere quibus assertiones suas superstruit fundamenta, quemadmodum hic facit, absque ulla probatione asserere, idque in rebus quas optime novit, ab omnibus fere Christianis negari.

De Mose concedit eum veram Dei (id est hominis alicujus, quem Moses alicubi occultaverit, vel suam ipsius qui Monarcha sive Deus erat) vocem audivisse, quod de reliquis Prophetis negat, quem in finem pag. 6 duo loca Scripturæ, quibus id ostendat profert. Prior est Num. 12. 6, 7, 8, ubi Deus testatur, se Mosi ore ad os loqui, reliquis vero Prophetis in visione vel in somniis. Quasi Deus nec in visione, nec in somniis vera voce homines alloqui possit. Præterquam quod Deus id de Prophetis, qui id temporis præter Mosem inter Israelitas erant, intelligere potuerit, non vero de omnibus qui unquam extituri essent Prophetis. Quod forte prævidens adversarius, verbis secundi loci Deut. 34. 10 avertere voluit, ubi legitur: *non extitit unquam in Israële Propheta sicut Moses, quem Deus* NB. *noverit facie ad faciem.* Quibus tamen verbis non negatur unquam extitisse Prophetam, quem Deus vera voce alloqueretur, sed tantum, quicum tam familiariter & frequenter Deus sermones misceret. Id enim significant voces *nosse facie ad faciem.*

Vana igitur sunt ea quæ Adversarius pag. 6 ait, *Præter hæc media*, verba videlicet & figuras, *nulla alia quibus Deus se hominibus communicaverit, in Sacris Litteris reperio, adeoque, ut supra ostendimus, nulla alia fingenda, neque admittenda.* Postea vero, pag. 7 sui oblitus, expresse fatetur, Christum solum alio modo Dei revelata accepisse. Rursum audacter eadem pag. asserit, *nullibi legi Deum Christo apparuisse aut locutum fuisse.* Oscitanter admodum, ut apparet, Sacra Volumina consuluit, nec ea quæ Joh. 6. 46. & Joh. 12. 50 expressa sunt, inspexisse videtur, ubi expresse dicitur, Christum

Deum vidisse, Deumque ipsi locutum esse. Cur vero idem quod Christo accidit, *de mente* videlicet *ad mentem cum Deo communicare*, in Christi membris locum habere non possit? Possem non pauca alia media, quibus se Deus hominibus olim revelavit proferre, qualia sunt donum omnibus linguis loquendi, momento temporis Apostolis communicatum, & quæ illud subsecuta est, recordatio omnium quæ Christus eos docuerat, nec non testimonium Spiritus Sancti cum spiritu fidelium, & similia. Verum quia Antagonista omnia miracula prorsus negat, prius ad ipsius contra miraculorum patrationem argumenta respondendum est. Itaque hæc ad 6 Cap. differemus.

Quæ pag. 7, 8, 9, 10, 11 & 13 de significatione vocis רוח *ruah Spiritus* erudite disseririt, multa egregia continent; nec nobis sunt adversa. Sed ex illis consectarium elicit, quod nullo modo ex ipsius dissertatione, quamvis tota concederetur, per justam consequentiam elici potest; quod est pag. 13: *Ex his omnibus hæ Scripturæ phrases perspicuæ fiunt, nempe Propheta Spiritus Dei fuit, Deus Spiritum suum hominibus infudit, homines Spiritu Dei & Spiritu Sancto repleti sunt &c: nihil enim aliud significant, quam quod Prophetæ virtutem singularem & supra communem habebant, quodque pietatem eximia animi constantia colebant. Deinde quod Dei mentem sive sententiam percipiebant.* Primo quia fieri potuit, ut aliquas vocis spiritus in Sacra Scriptura significationes non fuerit assecutus, qualis illa est, quod aliquid immediate à Dei, hujus Universi creatoris potentia fuerit profectum, præter & contra Naturæ ordinem: quo sensu passim miracula opera Dei in Sacris Literis appellantur. Quod adeo est manifestum, ut nulla amplius probatione indigeat.

Ipse enim Adversarius pag. 25 lin. 10, 11 &c agnoscit, Scripturam per Deum intelligere ens quod mundum creavit & gubernat: ipse vero mundum ab æterno extitisse credit, nec ullum ejus conditorem vel rectorem esse. Quocirca non serio nec candide agit, quando Scripturam secum plane sentire asserit, nec ullam aliam significationem habere vocem *spiritus*, quam aliquid ab ipsa Natura, per fixas & immutabiles fatalis necessitatis leges esse profectum. Quam profecto novit non esse Scripturæ mentem. Quocirca nihil opus est ostendere, Scripturam frequenter indicare, Deum Mundi creatorem, præter & contra Naturæ leges, alicui vires vel scientiam, humanas vires & intellectum longissime superantes, indidisse. Quod vero Adversarius, quia istud negare non potest, per ludibrium postea addit, istiusmodi narrationes à sacrilegis hominibus Scripturæ adjectas esse, quam immerito istud dicat, ad istum locum ostendemus. Præsertim cum ipse pag. 9. lin. penult. dicat, *Miracula opera Dei id est stupenda* dici posse: *nam sane*, inquit, *omnia naturalia Dei opera sunt*: quod nemo negat; sed miracula naturalia opera, id est per æternas naturæ (quas vocat) leges producta esse.

Deinde ipse Adversarius pag. 9 alias significationes agnoscit phraseos, quando aliquid *Dei dicitur esse*, nempe 1. *quia ad Naturam Dei pertinet*, *& quasi pars est Dei &c:* Unde constat ipsum phrases istas non ita arcte constringere debuisse. Nihil igitur est

 quod

quod ipſius dicteria, quibus ſimilia inculcat, nos moveant, quale eſt quod, addit: *quare æquali jure imaginatio Prophetarum, quatenus per eam decreta Dei revelabantur, mens Dei etiam vocari poterat. &c.* Non enim quæritur, utrum N. B. *imaginatio Prophetarum æquali jure mens Dei vocari potuerit* (quamvis id non niſi ab atheis jure fieri poſſit) ſed an in Sacris Literis N. B. imaginatio Prophetarum ullibi mens Dei vocetur, cujus ſignificationis ne unum quidem exemplum Adverſarius proferre eſt conatus. Nec id ex eo, quod *ſpiritus* interdum in Sacris *mentem* ſignificat, ullo modo conſequitur, 1. quia imaginatio, ſive delirium, longe aliud eſt quam mens: eſt enim mentis turbatio & defectus, quem mentem ipſam appellare abſurdum foret. 2. quia mens Prophetarum in Scriptura nunquam mens ſive ſpiritus Dei appellatur. Adverſarius vero ex ſua opinione eam Dei ſpiritum optime vocare poteſt, qui Naturam Deum eſſe exiſtimat, cujus humanam mentem eſſe partem credit. Quando vero vult oſtendere, Prophetas nihil aliud protuliſſe quam ea quæ ſibi, ex lege Moſaica futura eſſe imaginabantur, quemadmodum initio pag. 13 innuit, non ſufficiebat profecto id tantum dicere, vel ex Scripturæ quibuſdam locutionibus (quas ipſe ſatis novit nihil minus quam iſtud dicere voluiſſe) extorquere; ſed vel aperte agere debuit; primo videlicet oſtendendo, nullum eſſe Deum Univerſi creatorem: deinde quod ex eo neceſſario conſequitur) vel Prophetas, Chriſtum & Apoſtolos impoſtores fuiſſe, vel homines deliros, idque non ex Scriptura, quam id minime velle penitus novit, ſed ex ratione. Si enim non eſt Deus, Mundi creator & gubernator, non eſt quod multum de Prophetis & vaticiniis eorum laboremus, cum per ſe corruant omnia. Quapropter ad ſcurriles iſtas Adverſarii cavillationes, quibus contra propriam conſcientiam, ex Scriptura ſententias ſuas demonſtrare prætendit, non opus eſſet reſpondere, niſi propter imperitos neceſſarium videretur.

RESPONSIO ad CAPUT II.

De Prophetis.

Tque hic oſtendere conatur Adverſarius, Prophetarum revelationes nihil præter meras imaginationes, id eſt vana mentis fuiſſe deliria, non certam rerum cognitionem. Aſſerit enim *nec rerum naturalium, nec ſpiritualium cognitionem ex Prophetarum libris inveſtigari nec hauriri poſſe.*

Antequam *Bredenburgius* refutationem *Tractatus Theologico-Politici* fuiſſet meditatus, quam poſtquam meam ipſi exhibuiſſem aggreſſus eſt, multa inſerueram, ad oſtendendum Adverſarium totum in eo eſſe, ut religionem evereret, & Atheiſmum inculcaret. Quod poſtquam ille aperte demonſtravit, multa quibus idem palam facere erat animus, hic expunxi, & in re manifeſta iſtud jam verum eſſe præſuppono.

Quocirca

Quocirca non opus est hic lectores monere, ut ad id attendant, sed ubi res exigit, cum adversa io, ut cum Atheo disputabo. Qui ut quod promisit ostendat, jam non probat, sed pro fundamento substernit, Prophetas quando res futuras prædixerunt, nihil nisi proprias imaginationes protulisse (nam de imposturis, quando illas Adversarius nondum Prophetis objecit nihil dicam) quasi superiori capite id jam satis ex ipsa Scriptura demonstratum foret.

Duo igitur hic probe sunt animadvertenda, primo Adversarium non ostendisse, non esse Deum, quod tamen fieri oportuit (vel si propter periculum non fuit ausus hæc publice attingere, tacendum erat) nos vero contrarium adstruxisse lib. 2. cap. xI: deinde nemini in mentem serio venire posse, scriptores Biblicos docere, Prophetas nihil nisi proprias cerebri imaginationes protulisse. Ac propterea, nisi Adversarius alias rationes suæ assertiones hic proferat, ipsum causa plane cecidisse. Interim asserere non dubitamus, quod suo tempore demonstrare est animus, non modo rerum spiritualium, sed etiam naturalium cognitionem, ex libris Biblicis, iisque solis, certam & indubitatam, non vero ex notionibus naturalibus solis, hauriri posse & debere cum experientia conjunctis.

Quod ad argumenta quibus sua evinci posse existimat adversarius, ea, quamvis essent certa, non tamen id quod in quæstione est, efficerent. Quamvis enim concederemus Prophetias, ratione temperamenti corporis, imaginationis & opinionum, quibus quisque illorum esset imbutus, variasse, id non obstaret quominus certa aliqua ex ipsorum scriptis cognitio, sive in rebus naturalibus, sive spiritualibus hauriri posset, quemadmodum ex diversa docentium, & diversa corporis & imaginationis constitutione præditorum Philosophorum scriptis, certa aliqua cognitio peti potest. Alterum argumentum ab incertitudine imaginationis desumtum, æque est inefficax. Potest enim aliquis ex incertis imaginationibus certas quasdam elicere consequentias, prout Cartesium fecisse volunt adversarij.

Sed antequam ad argumenta accedamus, calumniam Adversarii diluemus, qua dicit *pag. 16: Et proh dolor res eo jam pervenit, ut qui aperte fatentur, se Dei ideam non habere, & Deum non nisi per res creatas (quarum causas ignorant) cognoscere, non erubescant Philosophos Atheismi accusare.* Nos *Dei ideam non habere*, tantum abest ut aperte fateamur, ut potius impudenter Adversarium istud effutire asserere non dubitemus; sed talem nos Dei ideam non habere, qualem vos fingitis, nimirum qui nihil aliud quam ipse Mundus est aperte fatemur. Nos Deum *non nisi per res creatas*, & quidem *quarum causas ignoramus, cognoscere*, in eo non minori nos injuria afficit: aperte enim profitemur, nos non tantum per res creatas (quarum unicam & certissimam causam, Deum videlicet, adversarii abnegant) sed & per ejus infallibile testimonium, Deum cognoscere. In quo quamvis ipsius judicio erremus, calumniose tamen nobis affingit, nos aperte contrarium profiteri. Tertio, cum nos per Mundi opificium, id est res creatas, Deum cognoscere profitemur, tantum abest ut per rem cujus causam ignoremus, Deum nos cognoscere profiteamur, ut plane potius contrarium asseramus:

cognos-

cognoscimus enim Dei attributa, infinitam videlicet ejus potentiam & divinitatem, quia hujus mundi est opifex. Vos vero athei, qui mundum ab æterno extitisse creditis, rerum creatarum causas vos ignorare, eo ipso profitemini, qui earum nullam causam agnoscitis.

Ostensurus Adversarius pag. 16 Prophetiarum incertitudinem, ait: *cum simplex imaginatio non involvat ex sua natura certitudinem &c, hinc sequitur Prophetiam per se non posse involvere certitudinem: quia ut jam ostendimus, à sola imaginatione pendebat.* Verba quæ interseruit, postea examinabo, ne connexio argumenti turbetur. Per Prophetiam intelligit revelationem, prout continuo indicat.

Facile intellexit adversarius, nos negaturos, Prophetiam a sola pendere imaginatione, ideo se id jam ostendisse asserit. Ubi vero id fecerit, non indicat, quare conjectura id assequi conabor, cum ne verbum quidem reperiam, ubi id ex professo ostendere conetur: toto enim capite primo nihil aliud fecit, nisi quod ostendere conatus sit, *Prophetas non nisi ope imaginationis, Dei revelata percepisse*, quod expressis verbis bis fatetur pag. 14, ubi totius capitis conclusionem proponit, item pag. 5, ubi statum quæstionis proponens ait: *Quod revelatio per solas imaginationes contigit, patet primo &c:* Aliud vero est, *revelatio per solas imaginationes contingit*, aliud *Prophetiam sive revelationem à sola imaginatione pendere*, id est, revelationem nihil aliud in Prophetis fuisse, præter solam imaginationem rei quæ non extabat. Imo revelationem per solas imaginationes contigisse semper, neutiquam probavit: Imaginatio enim, proprie loquendo, nihil aliud est, quam quod phantasiæ imagines, tum temporis extra phantasiam non existentes, objiciuntur. Quæ vero exempla Adversarius ex Veteri Fœdere adduxit, nil aliud probant, nisi quod interdum Prophetis imagines fuerint objectæ, non vero quod imagines istæ in aëre vel alio modo, extra Prophetæ phantasiam non extiterint revera, prout exemplis nonnullis ab ipso cap. 1 allatis, manifestum faciam. Præterquam quod ipse pag. 4 urgeat, Israëlitas, cum Deus verba Decalogi proferret, veram vocem audivisse, *quæ* ergo *non a sola imaginatione pendebat:* ut taceam loca ubi expresse dicitur, Angelum vera voce homines fuisse allocutum.

Primum exemplum, quod pag. 5 ex 1 Paral. 21. 15 profert, directe contra Adversarium est, & evincit, revelationem istam non per solam imaginationem, sed per proprie dictam visionem contigisse: expresse enim dicitur, Davidem vidisse Angelum. Quod itidem, in Historica *Bileami & Manoë* & *Abrahami*, quos itidem pag. 5 producit, locum habere ex ipsa narratione (quam veram esse tantisper præsuppono) manifestum est. Nec etiam verum est Scripturam docere, revelationem Josepho in somnio factam, à sola ipsius imaginatione dependisse. Deus enim ipsi ista somnia objecit, alias doceret ipsum Josephum somnia ista effecisse, si à sola ipsius imaginatione dependissent. Visio Josuæ & Esaiæ ibidem allatæ, ejusdem sunt naturæ: adeo ut mirum sit Adversarium adeo audacter, absque ulla probatione asserere, hæc per solam imaginationem Prophetis fuisse revelata. Quod nihil aliud est, quam si diceret Prophetas

phetas istiusmodi visiones non vidisse, sed tantum se videre putasse, vel ab ipsis fuisse confictas. Quod certe ipse non credit Scripturam docere. Ex quibus apparet falso ipsum gloriari, se ostendisse, Prophetiam à sola imaginatione pependisse, quod nos negamus, & ipsi probandum ex ipsa Sacra Scriptura vel ratione relinquimus.

Quod si ulterius procedere velit, & contra Scripturam ipsam *(ex qua sola peti debere affirmat pag. 2 & 15. quicquid de iis dici potest)* urgere, vel falsa esse quæ de istis revelationibus S. Scriptura commemorat, vel Prophetas somnia, figuras & revelationes istas confinxisse, easve in delirio ipsis objectas fuisse, rationes quibus id probet, in medium adferre necesse est. Prophetas vero ista non confinxisse vel non esse falsa, ab aliis jam prolixe est ostensum, ad quæ respondere debuisset Adversarius, si hæc in dubium vocare voluisset.

Addit pag. 16 (ut ad id unde digressi fuimus revertamur) *sed imaginationi, ut de rebus quas imaginamur certi esse possimus, aliquid accedere debet, nempe ratiocinium.* Prophetas per errorem sibi fuisse imaginatos, quod à Deo revelationes acceperant (cum ex Adversarii sententia non existat Deus Mundi creator) Adversarius præsupponit, nullibi probavit, prout paulo ante evicimus. Hic rursus similem fallaciam committit, supponendo Prophetas ea, quæ per delirium, melancholiam vel alio intellectus vitio, sibi imaginabantur, à Deo revelari, credidisse esse vera, nec per ratiocinationem examinavisse, verane an falsa sibi imaginarentur, nec aliud quidquam requisivisse, quam signum (itidem imaginarium) quo certi forent de veritate eorum quæ delirantes sibi imaginabantur: addit enim, *& ideo Prophetæ non certi erant de Dei revelatione per ipsam revelationem, sed per aliquod signum.*

Quandoquidem Adversarius, ex eo, quod nonnulli signum, quo certi redderentur, revelationem à Deo esse profectam, petierunt, (quod tamen à Prophetis unquam factum esse negamus) concludit, ipsos de Dei revelatione non fuisse certos, nec aliud ad id probandum adfert argumentum, præter istiusmodi exempla, in quibus non Prophetæ, de rebus ad quas aliis annunciandum a Deo mittebantur, sed alii pii homines, signum à Deo petierunt, quo certi redderentur, promissionem, quam Deus ipsis dabat, certo eventuram, Qualia sunt Abrahami Gen. 15. 8, Gideonis Judic. 6. 17, Ezechię 2 Reg. 20. 8, 9 (quamvis locum istum, nec sequentem Exod. 3. 12 Adversarius adscripserit) qui omnes Prophetæ non fuerunt. Moses vero, de quo Exod. 3. 12, non petiit illud signum, quod Deus ei sponte obtulit, non quia erat necessarium, sed ut Mosi refragandi causas adimeret. Signum autem quod ei Exod. 4. 2, 3, 4 datur, non datum fuit, nisi ut Israëlitæ crederent, ipsum à Deo missum fuisse. Eodem spectat signum, quod Moses Deut. 18. 21, 22 postulari à Prophetis jubet. Ex quibus est manifestum, Adversarium falso asserere, *Prophetas semper signum aliquod habuisse, quo certi fiebant de rebus, quas Prophetice* N.B. *imaginabantur*, cum id de nullo Propheta ex Scriptura docuerit. *Prophetice imaginabantur* ait, scurriliter innuens, deliras imaginationes Prophetarum esse proprias.

Sed necubi officio desimus, ex ipsa Scriptura ostendamus, quid de certitudine,

quam Prophetæ de propriis revelationibus habebant, quas à Deo acceperant, statui possit. Nam quod Adversarius de signo subsannat, cum cap. 6 ex professo disputat, impossibile esse ut miracula, id est talia quæ præter vel contra Naturæ fixum & immutabilem (quem absque ulla probatione passim crepat) ordinem contingant, quivis videt ipsum hic nos & Prophetas irridere.

Notandum igitur primo est, cum alicui à Deo quidpiam revelatur, quod neminem præter se concernit, qui istud alteri narrat, alterum istum merito eum monere, de indiciis quibus certus sit, sibi ista à Deo esse revelata. Quando autem quis profert, quę sibi à Deo revelata esse pronunciat, ut ea aliis indicet, tum non est quod quęramus, qua ratione is qui se Prophetam esse præfert, certus sit se à Deo revelata accepisse, sed quibus signis eos ad quos se missum esse ait, securos reddere possit, se revera à Deo quæ dicit accepisse. In quem finem Prophetę semper signa & miracula ediderunt, vel res brevi futuras prædicebant.

Cum igitur ratio, qua ipsi Prophetæ certi esse poterant, se vere à Deo revelationes accepisse, neminem præter ipsos solos respiciat, & nullius præter ipsos intersit istud scire, non opus fuit ut istam describerent, modo eos quos hortabantur vel reprehendebant, de sua missione certos reddere possent.

Ex quo patet nihil opus esse ut inquiramus, quo pacto Prophetæ sciverint, se à Deo revelationes accipere. Si tamen aliquis urgeat, expedire ut & istud sciamus, non omnino impossibile esse existimo, aliquatenus explicare, quo pacto ea de re certi esse potuerint.

Moses enim in aula Regia, omni Ægyptiaca eruditione (quæ magnam partem Magicæ erant artes, quas Mosem scivisse ipsi Judæi testantur) & Magicarum artium peritus, cum prima vice in monte *Horeb* divinam revelationem acciperet, eam procul dubio, & à rebus Naturalibus, & à Diabolicis præstigiis, quas optime noverat, discernere potuit, quamvis nos modum quo id factum fuerit, explicare nequeamus.

Postmodum obtinuit, ut qui se totos pietati dederent, Prophetis sese instuendos committerent, quemadmodum ex 1 Reg. 20. 35. 2 Reg. 2. 3, 5, 15. IV. 38. V. 22. VI. IX. I. Amos. 7. 14 non obscure colligitur, qui non tantum ab iis legibus Divinis imbuebantur, verum revelationes ipsi accipiebant, & sic per Prophetarum consuetudinem, non tantum ad discernendas Divinas revelationes, sed etiam ad eas accipiendas, idonei reddebantur. Et ex eo populo semper cogniti esse poterant. Ex quibus perspici potest, quo pacto Prophetæ (quos Adversarius pios fuisse & qui à Deo nunquam decipi sinuntur, quamvis per ludibrium pag. 17 fatetur) de revelationibus Divinis certi esse poterant. Quandoquidem omnino credibile est, Mosem discipulos suos 70 & Josuam docuisse (qui postea suos discipulos Prophetas perpetuo docuerunt) discrimen inter Diabolicas præstigias, & revelationes Divinas.

Quando igitur alii præter Prophetas signum, quo ipsi de Dei revelatione certi redderentur, petierunt, non ideo factum est, quod ex ipsa revelatione, non possent certi reddi de Dei revelatione, sed quia admodum vulgares de Deo habuerunt opiniones,

niones, prout ipse Adversarius pag. 23, 24 & seqq: ostendit: nondum enim tum temporis Deus se ipsum adeo luculenter, quemadmodum per Christum fecit, hominibus revelaverat.

Quare falsissimum est quod mox subjicit: *Prophetas semper signum aliquod habuisse, quo certi fiebant de rebus, quas Prophetice imaginabantur*; quod locus Deut. 18, *quo Moses ut signum ex Propheta petant, monet*, aperte evincit: non enim monet Moses, ut signum petant, quo ipse Propheta, sed illi quibus Prophetiam suam proponebat, certi redderentur de Dei revelatione. Quod an Adversario ipsi non satis fuerit perspectum, cum locus id manifestissime indicet, ipse viderit. Quocirca falso asserit, Prophetiam hac in re Naturali cedere cognitioni, quod ea nullo signo indigeat, quandoquidem *certitudo Prophetica Mathematica non est*, (quasi nulla certitudo præter Mathematicam sit) cum contrarium potius dicere debeat, nimirum certitudinem Propheticam, Naturalem certitudinem superare, utpote quæ ad ipso Naturæ authore directe & immediate procedat.

Locus ex Deut. 14. (qui est 13 Deut. capite) pag. 17 perverse admodum ad sententiæ suæ confirmationem, ab Adversario producitur: non enim ibi indicatur, quod signum istud ad ipsius Prophetæ; sed ad populi, quem instituere conatur, certitudinem petatur. Populo autem duo erant media, quibus de Prophetæ, vel Prophetiæ alicujus sinceritate certi esse poterant, nimirum doctrina de veri Dei cultu, & signum; alterutrum si deesset, ipsum interficere tenebantur. (Qua de re videantur dicta de Propheta seductore, ad locum Deut. 13. lib. 2, cap. 3.

Quod autem addit pag. 1: *nam ut ipse Moses pergit, Deus signa & miracula facit, ad tentandum populum.* Id plane falsum est, nec ex textu (ex quo solo Adversarius, quicquid de Prophetia dici potest, peti debere contendit pag. 2 & 15) nullo modo patet. Nihil enim aliud dicitur, quam Deum eos tentare, non vero quod Deus signa vel miracula ista, quæ seductor Propheta dabat, faceret. Sufficit ad tentationem, quod Deus non impediret, ne talia signa ederentur, quibus populus seduci posset.

Idem de loco Matth. 24. 24 pag. 17 respondeo, ubi similiter non dicitur, Deum signa & miracula, à Pseudo-Christis & Pseudo-Prophetis edenda, facturum, imo Apoc. 13, 2, 13, 14 expresse dicitur, vim miracula faciendi, à Dracone, sive Diabolo Apoc. 12. 9 (ex sola enim Scriptura hæc deduci debent) impiis fuisse communicatam.

Nec majoris est momenti, ad id quod in quæstione est confirmandum, locus Ezech. 14. 9, quem eadem pag. 17 profert. Ibi enim non de signo sive miraculo agitur, sed de solis verbis, quibus Pseudoprophetæ pacem rebelli populo annunciarent, quod ut facerent Deus se illis persuasisse indicat, prout verba inspicienti, eaque cum cap. 13. 10 conferenti, manifestum evadet. Quamvis autem hac responsione satis est ostensum, Adversarium minime id quod susceperat ex isto loco palam facere posse, fieri tamen posset ut quis absurdum hoc esse putaret, Deum homines seducere, ut falsa ipsius nomine prædicarent, & sic alios in errorem inducerent.

Is primo consideret, Hebræis valde familiare esse, Deo aliquid adscribere, quod

non modo non impedit, sed etiam promovet, ut ab impiis hominibus, vel à Diabolo, ad talia patrandum intentis, effectui detur. Vide 2 Sam. 12. 12. 1 Reg. 12. 15. XXII. 12. Jerem. 4. 10. coll. cum iis quæ Belgæ annotatores in istum locum dicunt. Esa. 45. 7. LIV. 16 Amos. 3. 6. &c.

Deinde, cum sub Veteri Fœdere nil nisi terrena sint promissa, nec post hanc vitam ullam pœnam, ut sub Novo, Deus fuerit comminatus, nulla in eo potest esse difficultas, quod Deus homines impios, quales Pseudoprophetæ fuerunr, seduci curet, ad hominum impiorum seductionem.

Adde quod tam seductores Prophetæ, quam ipse populus, ex loco Deut. 13, quem Adversarius faudulenter pro sua causa protulit, colloto cum ipsa revelatione, dignoscere poterant, istiusmodi Prophetias, de quibus dicto loco agitur, à Deo non proficisci: quandoquidem Dei gratiam pollicebantur impiis & idolorum cultoribus, prout ex versu 4 & 7 patet, qualibus divina lex iram Dei implacabilem denunciat. Unde facile scire poterant, istiusmodi revelationes, si quæ erant, à Dei gratia non proficisci.

Qua eadem responsione satisfactum est argumento ex 1 Reg. 22. 21, quod eadem pag. 17 affert: seductio enim Prophetarum quæ Deo adscribitur, tota in eo consistit, ut ex ipso loco patet, quod impuris spiritibus potestatem eos seducendi concedat: quod in piis Prophetis nunquam contingere, ipse Adversarius statim ostendit.

Quod vero mox ibidem subjungit, *certitudo Prophetæ moralis tantum erat*, in eo sibi ipsi & manifestæ veritati apertissime adversatur. Sibi ipsi, quia ipsemet confitetur, Prophetas à Deo revelationes suas accepisse, quo pacto non moralis, sed plusquam Mathematica certitudo ipsis adscribitur; & sic etiam manifestæ veritati reluctatur: moralis enim certitudo nihil aliud est, quam quod quis credat, se de re aliqua certum esse, quamvis nonnunquam toto erret cælo.

Duo autem profert pag. 17, quibus ostendere conatur, *certitudinem Prophetarum tantum fuisse moralem*: prima est, *quia nemo se coram Deo justificare potest, nec jactare quod sit Dei pietatis instrumentum, ut ipsa Scriptura docet, & re ipsa* (forte res ipsa) *indicat*: Quasi se ipsum coram Deo justificare, & per ratiocinationem plane certum esse, seu pietatem constanter colere, una eademque res sit. Cur vero nemo se coram Deo justificare potest? Num quia Adversarius dicit? Num sufficit talia absque ulla probatione asserere? Quid vero hoc significat, *jactare quod sit Dei pietatis instrumentum?* Fortassis dicere vult, quod sis pius, & veritatis prædicandæ instrumentum. Cur vero quis hoc de se affirmare nequeat, qui revera sit pius, & quem Deus expresse ad prædicandum mittit? An ergo nemo de se ipso certus esse potest, quod sit pius? Ecce quam solida hæc sint quod argumenta. Nemo potest se coram Deo justificare, & jactare quod sit Dei pietatis instumentum, ergo certitudo Prophetarum tantum fuit moralis. Quid quod Adversarius hac eadem pag. 17. lin. 17, 18, mendacii proprii oblitus, expresse dicit: *Deus utitur piis, tanquam suæ pietatis instrumentis.*

Altera

Altera quam adducit ratio, ab exemplo Davidis, est desumta, quem *ira Dei seduxit ad numerandum populum, &c.* Quasi Deus, absque ulla causa Davidem, dum in pietate perseveraret, ad numerandum populum ex iracundia incitaverit. Videantur ea quæ paulo ante, ad locum Ezech. 14.9 respondimus. Ex quibus, coll. cum 1 Paral. 2. 1 constat, Satanam Davidem ad numerandum populum incitavisse, & quidem, quia Deus, populo Israelitico & Davidi iratus, (quod nunquam nisi propter flagitia accidere, nulla probatione indiget, & ipse Adversarius paulo ante fatetur, inquiens: *nam Deus pios & electos nunquam decipit.*) Satanæ istud permisit. Et quod 2.Sam. 24. 1 videntur innui, Deum Davidem ad numerandum populum incitavisse, vel ita accipi potest, Deum per Satanam (cui id permiserit) id fecisse, vel vox *incitavit*, per Hebraismum (Adversario satis notum) significat *incitatus est*, videlicet à Diablo.

Pergit. pag. 17. *Tota igitur certitudo Prophetica his tribus fundabatur, 1 quod res revelatas viridissime, ut nos vigilando ab objectis affecti solemus, imaginabantur. 2 Signo. 3. Denique & præcipue, quod animum ad solum æquum & bonum inclinatum habebant.* Nullum alium in finem hæc proferuntur credo, nisi ut ostendat, Prophetas nullo modo certos fuisse, nec alios certos esse posse, de ipsorum revelationibus. Imaginatio enim sola stolidum est fundamentum. Signa seu miracula fieri posse Adversarius negat. Animum ad bonum & æquum solum inclinatum habere, nihil involvit, nisi quod quis dedita opera non mentiatur: imo si reipublicæ tranquillitas id postulat, fingere quædam, quæ in populo devotionem excitare possunt, plane ex Adversarii sententia est licitum. Ergo nulla plane erat hic certitudo. Præsertim si quis neget *Prophetas animum ad solum æquum & bonum habuisse inclinatum.* Quod quo pacto Adversarius stabilire possit, nondum video. Si ergo nulla alia Prophetis fuerit certitudo, plane de ipsorum revelationibus actum est. Nos vero nunc ostendimus, Adversarium nihil eorum quæ asserit, probasse, sed & longe aliam Prophetis fuisse certitudinem, quam ille fingit. Quando autem Adversarius per jocum affirmat, Prophetas animum habuisse ad solum æquum & bonum inclinatum, alterutum statuere oportet, vel istiusmodi animum permittere, ut quis dedita opera mentiatur, asserendo se à Deo Universi creatore, mandata accepisse, vel saltem facile posse errare, imaginando sibi, quæ non fiunt. Utrumque Adversarius de Prophetis credit. Nam nullum Universi conditorem agnoscit, & totus in eo est, ut doceat Prophetarum revelationes à sola ipsorum imaginatione pependisse.

Locus Jer. 28. 8 (error est, est enim versus 9) quem pag. 18 profert, contra Adversarium ostendit, signum non ut Prophetam; sed alios de veritate vel falsitate ipsius revelationis certos redderet, datum fuisse. *Propheta enim* (legitur ibi) *qui de pace Prophetavit, cum venerit verbum istius Prophetæ*, N.B. *cognoscetur Propheta ille, quod eum Jehova vere miserit.*

Ex quo apparet, quam temere statim subjiciat hæc verba: *Cum itaque certitudo, quæ ex signis in Prophetis oriebatur, non Mathematica (hoc est, quæ ex necessitate percep-*

tionis rei percepta aut visa sequitur) sed tantum moralis erat &c. Cum Prophetæ frequenter Deum, ipsius gloriosæ præsentiæ manifestissima signa se *vidisse* testentur Ezech. I. 1, 2, 4, 5 & seqq. III. 23. VIII. 2 & seqq. IX. X. & seqq. Dan. 9. 21 & seqq. X. 4, 5 &c. & alibi, Adversarius autem dicat, *Mathematicam certitudinem ex necessitate perceptionis rei visa sequi*, non video quî Mathematicam certitudinem de Prophetis negare possit, si eos (quorum animum ad solum æquum & bonum inclinatum fuisse dicit) non credit mentitos esse, vel eos pro insanis non habeat, qui toties affirment se talia vidisse. Majori jure Adversarium Atheum, vel pro mendace, vel pro futilissimo insano habebimus, quam Prophetas, qui profectò nullum vel nequitiæ, vel insaniæ vestigium ullibi expresserunt. Si Adversarius serio concederet, Prophetarum certitudinem *moralem* fuisse, quod nihil aliud significat, quam eos nihil per imposturam, scientes prudentes esse mentitos, sed serio credidisse se vera & certa referre) profectò de veritate & certitudine eorumque protulerunt, convinci posset: cum ex iis quæ Sacra Pagina de illis recenset, satis ostendant, quod minime fuerint insani. Nec credo Adversarium serio cum Cartesio sentire, sensibus externis fidem adhiberi non debere, vel illos errare: Quod si id sentit, rogo ut ea quæ *Lodovicus Woltzogenius* Baro, ad Meditationes Mataphysicas *Cartesii* respondit, de sensuum externorum infallibilitate refellat. Ad ea vero hactenus nemo Cartesianorum respondere fuit ausus. Quod si quis suscipiat facere, non deero, si vita & valetudo suppetant, ipsius sententiam defendere. Et tum spero me facile ostensurum, fieri non potuisse, ut Prophetæ, cum se mirabilia ista vidisse testantur, deciperentur; sed, si error hic subsit, ab ipsorum malitia necessario debuisse procedere. Quod tamen Adversarius, qui eorum animum, ad solum æquum & bonum inclinatum prædicat, statuere nec debet, nec potest. Ex quibus omnibus manifestum est, falsum esse, Prophetarum certitudinem non aliam quam moralem fuisse.

Et signa non nisi ad Propheta persuadendum dabantur pag. 18. Falsissimum hoc esse, ex ipsis quę Adversarius adduxit locis, apertissime ostendimus, & signa ad aliis persuadendum fuisse data.

Hinc sequitur, signa pro opinionibus & capacitate Propheta data fuisse. Consequentiæ istius rationem & vim quis sanæ mentis percipiat? Sequeretur istud, si signa ista, ab aliquo impostore fuissent adhibita, qui susque deque haberet, vera an falsa alicui persuadeat. Sed Deum ita cum signis agere, (quod Adversarius statuere videri vult) quis credere possit, nisi qui Deum esse negat, vel ipsum impostorem esse credit? Quod tamen Adversarius, in piis saltem expresse negat pag. 17, cum dicit, *nam Deus pios & electos nunquam decipit.* Prophetas vero animum *ad solum aquum & bonum inclinatum habuisse, & pietatem constanter coluisse*, expresse urget. Cum vero contrarium sit verum, signa videlicet non ad Prophetam, sed ipsius auditores de Dei revelatione certos reddendum, fuisse data, hinc sequitur (ex Adversarii argumentatione) *signa non pro opinionibus & capacitate Propheta data fuisse.*

Addit

Addit pag. 18: *ita ut signum, quod unum Prophetam certum redderet de sua Prophetia, alium, qui aliis esset imbutus opinionibus, minime convincere posset.* Audacter hęc absque ulla probatione effutit. Si illud probare potuisset, procul dubio ipsum facturum fuisse nullus dubito. Nos vero pernegamus, & ut quod scripsit probet, urgemus, alias temeritatis inexcusabilis ipsum accusamus. Proferat vel unum signum, in quo locum istud habere potuit. Sed audi quæso quid de signis istis credat Adversarius, videlicet vel signa ista nunquam contigisse, nimirum quod Mosis virga in serpentem, aqua in sanguinem, pulvis in pediculos ab ipso vere sit conversus, mortuum ab Elia, item per contactum ossium Elisæi, item à Jesu Christo aliquot mortuos in vitam fuisse revocatos, & quæ alia in Sacris Literis recensentur miracula; vel si contingere viderentur, meras fuisse imposturas, vel per conjecturam aut artes naturales quædam accidisse, prout in sexto capite, ubi Adversarius ex professo probare vult, nulla miracula fieri posse, vel unquam facta fuisse, ostendemus. Unde patet quid de certitudine Prophetica sentiat.

Pergit pag. 18: *Et ideo signa in unoquoque Propheta variabant.* Et hoc falsum est, cum enim signa, non ut Prophetam, sed alios certos redderent, fuerint data, vel etiam ad hoc solum ut per ea Prophetis aliquid significaretur, non potuerunt ideo variare, quia signum quod unum Prophetam certum redderet, alterum minime convincere posset. Falsum est etiam signa variasse in unoquoque Propheta, eo videlicet sensu, ut diversæ vel etiam contrariæ naturæ signa ostenderentur. Verum quidem est, non semper eadem signa omnibus Prophetis fuisse data, tamen omnia signa, quæ cuncti Prophetæ unquam ediderunt, ejus sunt naturæ, ut per illa omnes, non tantum Prophetæ, sed etiam auditores de certitudine eorum quæ prædicabant, ęque facile certi reddi potuerint. Præterquam quod pleraque signa fuerint prædictiones rei alicujus futuræ, ad id ut auditores de certitudine rerum, à Prophetis prædicatarum, securi redderentur, exhibitæ. Quod cum cuivis sit manifestum, probatione minime indiget. Atque ex eo constat, id quod Adversarius asserit, signa videlicet in unoquoque Prophetæ variasse, falsum esse: cum talia signa, quibus eventus ipsis videntibus respondebat, ab omnibus Prophetis fuerint exhibita. Prædictiones autem rerum futurarum, expresse inter signa Prophetica, eaque præcipua, à Mose referuntur Deut. 13. 1.

Pergit eadem pag. 18: *Sic etiam ipsa revelatio variabat, ut jam diximus, in unoquoquê Propheta, pro dispositione temperamenti corporis, imaginationis, & pro ratione opinionum quas antea amplexus fuerat.* Nihil aliud sibi volunt hæc verba, quam Prophetas, quæcunque pro divinis revelationibus aliis obtrudebant, pro ratione humoris melancholici, qui in corporibus ipsorum dominabatur, accedente præjudicio quo erant præoccupati, sibi revelationes Divinas fuisse imaginatos, prout ægri & insani mira sibi imaginari & aliis narrare solent.

Accedamus igitur ad ea, quibus istas assertiones Adversarius confirmare aggreditur, quas hoc pacto orditur pag. 19. *Primum igitur constat ex illo casu Elizai,* (*vide* 2 *Reg.* 3. 15) *qui, ut Jehoramo Prophetaret, organum petyt, nec Dei mentem percipere potuit,*

potuit, nisi postquam musica organi delectatus fuit, tum demum Jehoramo cum sociis læta prædixit, quod antea contingere nequiit, quia Regi iratus erat; & qui in aliquem irati sunt, apti quidem sunt ad mala, non vero bona de iisdem imaginandum. Primum istud est, *quod Prophetia pro ratione temperamenti variabat*, quamvis Adversarius sciat, se hoc modo non probare, quod susceperat, protulit tamen sequentia loca, ut lectoribus ostendat, quam ridicula nonnumquam in ipsis Bibliis de Prophetis reperiantur, quæ tamen à Judæis pro oraculis recipiantur. Unde mirum nemini videri debeat, istiusmodi fatuos, ab insanientibus vel delirantibus Prophetis potuisse seduci. Nos tamen serio, propter eos quibus talia nunquam fuerunt proposita, nec se ex istiusmodi tricis expedire norunt, ipsi respondimus. Temperamentum igitur corporis humani non motum vel animi passionem, ex ira vel lætitia, qualem hic describit Adversarius, sed Naturalem corporis constitutionem significat. Adde quod Prophetis vel hominibus tristibus frequenter læta fuerunt revelata, ut in Gideone tristi apparet, cui victoria fuit revelata Judic. 6. 13, 14, similiter Agari Gen. 21. 16, 17, 18, item Danieli moesto Dan. 10. 2, 5, 11, &c: Josepho vero & Abrahamo, eodem tempore læta & tristia Gen. 15. 13, 14, & capp. 40. 41 totis. Ergo exemplum Elisæi nullo modo probat, Prophetias pro ratione temperamenti Prophetarum variasse. Amplius etiam falsa sunt quęcunque dicit, falsum est Elisęum Joramo Prophetasse. Nego ipsum Joramo lęte prędixisse, sed tantum Josaphato: noluit enim cum Joramo negotium habere, non quod iratus esset, sed quia Joramus idololatra erat: falsum denique quod ideo non potuerit lęta prędicere, quia iratus erat, antequam ira per organi musicam in lętitiam esset conversa. (Ex qua iracundia, in lętitiam, per instrumentum musicum conversa, imaginationem Elisęo obortam, de felici pręlii committendi successu, Adversarius scurriliter *Dei mentem* vocat) quod vero organum adhibuit, ex more Prophetarum factum est (prout colligere licet ex 1 Sam. 10. 5, 6, ubi dicitur turbam Prophetarum, antecedentibus eos organis aliisque musicis instrumentis, per vias incedere) qui dum Dei laudes Musicis instrumentis canerentur, & exinde eorum animus ad devotum incenderetur zelum, revelationes ab ipso accipere solebant.

Petulanter postea addit pag. 19: *Kaïno etiam furenti Deus revelatus est.* Unde vero hęc depromsit? Cum nihil tale in Kaïni historia legatur. Similiter quod Ezechieli attribuit, subjiciens: *Ezechieli præ impatientia, miseria & contumacia Judæorum revelata fuit (vide Ezech. 3. 14.)* Ita sibi istiusmodi mendaciis blanditur, eaque pro argumentis validis lectori obtrudit. Ejusdem est farinę quod de Michęa ex 1 Reg. 20 producit, quę omnia eadem facilitate à nobis negantur, qua ab ipso absque ulla probatione proferuntur. Quam egregie ergo & solide probavit, *Prophetias pro dispositione temperamenti corporis, in unoquoque Propheta variasse.* Talia sunt propter quę authoritas Sacrarum Literarum à male feriatis hominibus in dubium vocatur!

Procedamus nunc ad alterum membrum, nempe *Prophetias pro ratione styli Prophetarum variasse*, adeo ut, *si Propheta erat elegans, stylo etiam eleganti, Dei mentem percipiebat*,

piebat, sin autem confusus, confuse. Probat id pag. 19 ex collatione capitum quorundam diversorum Prophetarum, ubi eædem vel saltem similes res producuntur, quę diversissimo plane stylo conscriptæ sunt, unde concludit p. 20 *Deum nullum habere stylum peculiarem, sed tantum pro eruditione & capacitate Prophetæ eatenus esse elegantem, compendiosum, severum, rudem, prolixum & obscurum.* Quasi dicere velit, Deum nihil aliud quam Prophetarum esse figmenta vel deliria, quatenus ab ipsis describitur, vel revelationes dedisse docetur. Nos quamvis Adversarii scopum satis perspectum habeamus, ad ea quę profert, non ad ipsius intentionem respondebimus, supponentes ipsum vocem Dei in eadem qua nos significatione usurpare. Negamus igitur stylum Dei variare pro vario Prophetarum peculiari stylo, stylum autem propterea diversum esse in Prophetis credimus, quia non ipsissima vocabula, quibus revelata proferre tenebantur Prophetæ, sed res tantum ipsis à Deo indicabantur, quas deinceps proprio dicendi vel scribendi charactere ediderunt, vel ab aliis memorię sunt proditę. Ex quo patet, ex diversitate styli in dicendo vel scribendo, quæ in Prophetarum oraculis est obvia, nullam merito suspicionem oboriri debere, quod Prophetæ propria sua figmenta vel deliria, pro divinis oraculis credulis Judæis obtruserunt.

Tertium variationis Prophetiarum genus est ratio imaginationis, *nempe si Propheta rusticus, boves & vaccæ &c, si vero miles, duces & exercitus, si denique aulicus erat, solium regium ipsi repræsentabantur.* Mirum est quam audacter hæc omnia proferat Adversarius, cum tamen pag. 24, ubi ad eorum probationem accedit, unicam tantum visionem adferat, ex qua tamen contrarium potius colligi potest, ut statim ostendam. Mutat præterea quæstionis statum, *& Prophetias, revelationes & repræsentationes, quamvis idem significantes* pag. 20 ostendit (quasi & hoc absurdum sit, rem eandem variis modis & *hieroglyphicis* repræsentari, & quasi inde concludendum esset, repræsentationes istas cuique ita fuisse oblatas, sicut Deum sibi imaginari solebat,) cum tamen susceperit & debuerit ostendere, revelationes sive imaginationes & deliria omnia, vel pleraque saltem tales fuisse, quales ex temperamento corporis ipsorum naturaliter proficisci consueverant & poterant. Quod quam longe absit, ut ex illis quæ in Scriptura reperiuntur, elici possit, inter alia patet ex *Ezechielis* visionibus, quem rusticum fuisse à Rabbinis asseritur, qui sibi adeo magnificum solium, splendidos thronos & palatia regia (ex Adversarii sententia) imaginatus fuit.

Quam falso autem Adversarius asserat Prophetis, *si rustici essent boves, vaccæ &c, si vero milites, duces, exercitus &c,* fuisse repræsentata, exinde etiam est manifestum, quia *Danieli* aulico, & ex stirpe Regia oriundo, *boves & vaccæ*, Regi *Pharaoni* vaccæ, *Nebuchodonosori* arbores, *Mosi* aulico ignis & arbores, *Gideoni* militi Angelus, *Josepho* pastori regia majestas, *Ezechieli* rustico, solium Regium, (ut multa similia taceam,) fuerint repræsentata. Nonne exinde concludere licet, revelationes non variasse pro ratione imaginationis, sed pro Dei ipsius arbitrio & nutu.

Quartum variationis genus est *perspicuitas & obscuritas*, quod facile concedimus, uni videlicet Prophetæ magis obscuras contigisse revelationes quam alteri. Quod

C vero

vero pag. 20 dicit *repræsentationes Zachariæ obscuriores fuisse, quam ut ab eo absque explicatione intelligi possint*, meræ sunt nugæ, repræsentationes enim illæ absque explicatione addita, non sunt pro revelationibus habendæ. Circa *Danielis* revelationem sibi ipsi manifesto contradicit, asserens eam *non propter rei revelandæ difficultatem, ab ipso non fuisse intellectam*, cum ex adverso statim subjiciat, res humanas, quatenus futuræ sunt, captum humanum excedere. Cum ergo manifestum sit, *Danielis* revelationes res longe post futuras respexisse, non mirum est à *Daniele* non fuisse intellectas. Non igitur à Danielis metu animive perturbatione, obscuritas revelationis illius fuit orta, (quibus verbis Adversarius nihil aliud vult, quam Danielem, cum sibi horrendam istam visionem imaginaretur, adeo fuisse perterritum, ut nec quid cerneret, quidve audiret discernere potuerit, istamque animi perturbationem & delirium postea aliis pro Prophetia & divina revelatione obtrusisse, & à fanaticis Judæis fuisse receptam) sed ex rebus captum humanum, quamdiu futuræ sunt, superantibus, fatente ipso Adversario. Et præter unicam hanc revelationem, nulla quod sciam (si additam explicationem una comprehendas) in S. Literis reperitur, quæ à Prophetis, primo saltem sensu, non fuerit intellecta. Facillimum & hominibus canalibus, Atheis, irrisoribus & profanis admodum jucundum est, hoc modo S. Scripturæ revelationes ad ravum usque ridere & subsannare. Et quamvis nulla subsannandi ratio subsit, multos tamen, quando objectas difficultates, tum propter materiæ insolitam novitatem, tum propter propriam ipsorum imperitiam, dissolvere nequeunt (præsertim cum plerique præcepta Dei, carni quammaxime ingrata, non sedulo observare studeant) ista protervia abducit, & in Atheismi voraginem deturbat. Si quis vero animum habet pietatis studiosum, spero quod per ea, quæ Adversarii scommatis hoc Tractatu opposuimus, securus de Religionis certitudine reddi queat.

Pergit pag. 21. *Denique Prophetæ, quibus revelatum fuit Deum Eliam abrepturum, persuadere volebant Elisæ, eum alibi locorum delatum, ubi adhuc ab eis inveniri posset, quod sane clare ostendit, eos Dei revelationem non recte intellexisse.* Locum 2 Reg. 2. 3, 5, 7, 15, 16, 17, ubi historia hæc refertur, non annotat, forte quia ipse scivit non fideliter hæc à se proponi: quod quia toties ab ipso factum est, non sine causa suspicamur ipsum eius rei sibi conscium fuisse. Non enim male intellexerunt Dei revelationem, quia in textu non habetur, filiis Prophetarum istud à Deo fuisse revelatum, sed tantum indicatur ipsos scivisse Eliam abreptum iri, quod fortassis ex Prophetis, quorum erant filii vel discipuli, quemadmodum superius docuimus, vel ex fama, quæ Judæam, ex Eliæ vel Elisæi relatione, pervagabatur, eis innotuit. Et exinde factum esse potuit, quod rem prout se habebat non distincte cognoscentes, eam aliter quam Elisæo constabat intellexerint, eique quod Elias forsan in alium locum delatus esset, persuadere voluerint. Ex quo patet, Adversarium non ostendisse, Prophetas revelationem non recte intellexisse: & quamvis Dei revelationem non recte intellexissent, modo eam fideliter retulerint, quid quæso in eo est ab fundi: Ex quibus liquet quo jure statim subjungat p. 21, *hæc fusius ostendere non est opus*, quasi satis cuique

per

per se essent manifesta, *nihil enim clarius ex Scriptura constat, quam quod Deus unum Prophetam longe majore gratia ad Prophetizandum donavit quam alium.* Primo in conclusione ignorationem elenchi hic committit. non enim illud quæritur, sed an revelationes pro captu Prophetarum, vel obscuriores, vel perspicuæ magis essent. Præterea cum ex sola Sacra Scriptura dixerit esse petenda, quæ de revelationibus dici possunt, cur ergo loquendi modis, quos in Scriptura non legimus, in hac materia utitur? nullibi enim hoc legimus, quod de *majore ad Prophetizandum gratia* profert Adversarius, nec quidquam simile. Nos vero illud negamus: Prophetiæ enim sive revelationes, non erant donum alicui communicatum, sed singulæ à divino nutu pendebant, & specialiter Prophetis communicabantur, prout ex omnibus quæ describuntur in Scriptura (ex qua sola definiente Adversario hæc quæstio decidi debet) manifestum est.

Tandem ad quintum variationis genus pag. 21 descendit, inquiens: *At quod Prophetia sive repræsentationes, pro opinionibus Prophetarum, quas amplexi fuerint, etiam variarent, & quod Prophetæ varias, imo contrarias habuerint opiniones, curiosius & prolixius ostendam.* An dedita opera ambigua voce *varias* pro *diversas* usus sit nec ne non inquiram; sed nos etiam curiose ipsius probationes examinabimus, quamvis parum effecerit Adversarius, si ostendat Prophetas *contrarias* habuisse *opiones*: debebat enim ostendere illos contrarias de eadem re habuisse à Deo revelationes. De his enim, non de illis est quæstio, sed per opiniones Prophetarum proculdubio, eorum revelationes intelligit, ista enim pro una eademque re habet.

Priusquam vero ad ejus rei probationem se accingat, stultam omnium de Prophetis opinionem refellit, asserens *mira quadam præcipitantia omnes sibi persuaserunt, Prophetas omnia quæ humanus intellectus assequi potest scivisse.* Sed *mira* in ipso Adversario est *præcipitantia*, quod hanc opinionem *omnibus* adscribat, cum tamen omnes Sociniani, Remonstrantes, aliique ex omnibus sectis non pauci, nihil minus credant.

Ut igitur ad rem ipsam deveniatur, duo se ostensurum promisit Adversarius, primum *Prophetias pro opinionibus Prophetarum variasse* (quod tamen non fecit, oblitus fortasse se id promisisse, ostendit tantum Prophetis quædam fuisse revelata eo modo quo illi rem se habere putabant, cum tamen aliter sese haberet, non vero uni Prophetæ aliquid isto, alteri alio modo fuisse revelatum) deinde, *Prophetas diversas, imo plane contrarias de eadem re accepisse à Deo revelationes*, id enim est quod dicere vult & debet. Adversarius autem pro revelationibus *opiniones* appellat. Videamus ergo quomodo utrumque ostendat. Pro priori thesi adducit pag. 21 & 22 historiam Josuæ cap. 10. 12, 13, 14, ubi sol jussu Josuę toto die in medio cęli stetisse dicitur, cum tamen, ex sententia Copernici, & maximę partis modernorum astronomorum, non sol sed terra moveatur; adeo ut evidenter appareat, hanc repręsentationem secundum prejudicium vulgi fuisse factam. Si Adversarius posset ostendere alicui ex Prophetis solis quietem, terræ vero motum alteri Prophetæ, fuisse repræsentatum, vel etiam, quempiam Prophetarum credidisse terram

moveri, solem vero quiescere, alium autem Prophetam contrarium credidisse, tum demum effecisset quod promiserat. Jam vero fatendum est S. Scripturam constanter soli motum tribuere, nec in eo vel in ulla alia re, opinionum dissensum inter Prophetas locum habuisse. Si vero *Pythagoræ* sententia, de motu terrestris globi, à *Copernico* resuscitata, certa est, certum etiam erit Scripturam in rebus Naturalibus, ex vulgi opinionibus nonnunquam loqui, ejusque scriptores in istis errasse. At vero incertum, & adhuc sub judice lis est, utrum *Copernici* sententia de solis quiete, an vero *Petolomai*, de ejusdem motu sit certior, ut de aliorum, mediam sententiam amplectentium, & tam soli, quam terræ motum tribuentium, opinione nihil dicam. Quamdiu vero celebres Mathematici & Philosophi, in hac quæstione sententiis à se invicem multum distant, nobis Scripturæ potius, quam *Copernico* accedere licet, præsertim cum *Petrus Gassendus*, quamvis Copernici Ptolomaicâ sententiâ verisimiliorem esse agnoscat, non veritus tamen sit hæc verba proferre: *Tametsi opinio de motu terræ, probari videatur quibusdam verisimilibus argumentis, nulla tamen est demonstratio, quæ illam esse veram convincat, adeo ut exprobrari non possit opinioni opposita, quod demonstrationibus careat, certitudineque ab ipsa vincatur.* Sive igitur sol, sive terra moveatur, nemini persuadebit, credo, Adversarius, diurnum lumen per causam aliquam Naturalem duplo diutius fulgere potuisse. Nec licet ipsi ex Philosophia causam revelationum, in Sacra Scriptura memoriæ proditarum, sed ex ipsa Scriptura determinare, quam legem sibi ipsi sancivit pag. 2 & 15. Adversarius ex eo quod præsupponit, solem in centro mundi quiescere, Josuam erroris vult convincere: nos vero fundamentum istud non concedimus, una cum plurimis expertissimis Astronomis (quamvis ingenue fatear me Astronomicæ scientiæ plane esse rudem, liceat tamen mihi anseri inter olores strepere ex quorum adeo diversis, imo maxime contrariis de hac controversia opinionibus, nullo negotio ostendere possem, eos nihil certi de motu solis vel terræ, de earandem à se invicem distantia, nec non de loco planetarum, earumque & stellarum fixarum magnitudine, statuere posse. Quemadmodum ex *Otthonis Guerrichii de Vacuo spatio experimentis*, item ex *P. Petiti dissertatione, de Anonymi cujusdam Novo Mundi systemate*, aperte constat. Anonymus iste solem supra stellas fixas, terram in centro mundi collocat. Item Solis, Lunæ & reliquorum siderum magnitudem, & à terra distantiam, incredibile quanto minores reliquis Astronomis esse statuit. Quamvis autem *Petitus* eum superciliose satis contemnit, non video tamen ipsum demonstrationes ipsius solide refutare. Et præsertim testimonia *Ptolomai, Joan. de Lery, à Mendoslo*, in quorum certitudine totam victoriam sitam esse aperte fatetur pag. 50 lin. 32: Quæ tamen convellere nullo modo potuit, nisi Ptolmæi verba, contra omnium aliorum opinionem & exemplarium antiquorum fidem pervertendo, & corrupta esse, absque ullo vel minimo indicio, asserendo, posteriorum autem duorum testimonia absque ulla ratione rejiciendo. Quæ omnia cum attentius considerarem, merito apud animum meum constitui, sententiam istus Anonymi, quæ cum S. Scripturæ ea de re assertionibus ad amussim respondet, in ipsa Naturali ratione

plus habere certitudinis, quam reliquorum Astronomorum, eique adeo tutius adsensum præberi posse. Immerito igitur Adversarius S. Scripturæ authores erroris reos facit. Et cum res ipsa adeo sit incerta, si ex Naturalis rationis lumine decidi debeat, & præterea sensuum externorum testimonium, cum S. Scriptura & multis Geometricis & Astronomicis demonstrationibus conspiret, S. Scripturæ sensus cæteris longe est præferendus.

Alterum explum quod adfert pag. 22, *est umbra in horologio retrogradatio*, cujus causam in parelia rejicere nimis est temerarium. Et Esaiam credidisse terram quiescere, solem vero moveri, vel de pareliis non cogitasse, nondum nobis certo constat. Si enim per miraculum umbra retrocesserit, tuto nobis credere licet, umbram vere retrocessisse, & vel solem, vel terram vere per istas horas, quibus Josuæ sic apparebat, retrocessisse, vel quievisse.

Quod in structura Templi Salomonici pag. 22, accurata peripheriæ cum diametro proportio non fuerit descripta, omissis minutiis & particulis numeri fracti, id nullius plane est momenti: cum apud prophanos authores, numerum rotundum ponere, omnisso exiguo aliquo additamento, usitatissimum sit, quemadmodum author librorum historicorum, qui historiam, non præcepta matheseos scribere volebat, id etiam fecit.

Ad Noachi historiam pag. 23 productam respondeo, Adversario minime constare, solam terram Palæstinam diluvio fuisse deletam. Tutius in hac re Sacræ Scripturæ, quam Adversarii opinioni accedere possumus. Præsertim cum hæc inundatio non Naturalis; sed plane miraculosa fuerit, atque ex Adversarii sententia, ex sola Scriptura, quæcumque de diluvio isto dici vel credi possunt, sunt petenda. Videantur plura de hac historia libro 2 cap. 3. Art. *de Arca Noachi.* Præterquam quod ipsis Sacris Scriptoribus non sit inusitatum, per universam terram, solam Palæstinam terram significare. Et sic ista historia nihil pro Adversario faciet, ad ostendendum id Noacho ex ipsius opinione fuisse revelatum, si concedamus totum mundum pro terra Palæstina, quæ tum sola, ex Isaci Vossii sententia, inhabitabatur, accipi. Atque ita videmus nihil adhuc ab Adversario esse productum, in quo revelationes, in rebus Naturalibus, contra certa quædam principia manifeste pugnant: adeo ut merito credere possimus res Naturales eo modo quo Scriptura eas repræsentat, se habere. Et quamvis etiam certum plane esset, solem quiescere, terram vero moveri, propterea tamen nondum liceret, ab iis quæ Prophetæ, etiam de rebus Naturalibus docent, vel latum unguem discedere, vel ab illis dissentire. Non enim Scriptori gestorum *Josue* (qui tamen non erat Propheta, & propterea in hoc negotio præteriri posset) propositum fuit docere solem moveri, terram autem quiescere, sed tantum diem istum duplo longiorem fuisse quam sint alii dies, idque non per refractionem aliquam radiorum solarium, in glacie vel grandine vibratorum; sed exinde quod sol globum terrestrem 24 horis continuis illuminaret, illic loci, sive sol immotus in medio circuli diurni perstiterit (quam Scriptoris apparet opinionem fuisse, non alicujus

Prophetæ, multo minus quod ei id revelatum fuit, cum tantum simpliciter rem gestam commemoret) sive quod terrestris globi motum diurnum Deus per 12 horas inhibuerit. Itaque si de motu solis vel terræ nihil definit Scriptura, ea in re liberum est cuivis judicium: sed tantum de istius diei prolongatione, qua in re, nemini pio à testimonio Sacræ Scripturæ vel tantillum dissentire licet. Præterquam quod scriptor istius libri, quamvis terram quiescere credidisset, tamen ita loqui potuerit, quemadmodum *Copernicani*, qui solis quietem asserentes, ei tamen perpetuo ortum & occasum tribuunt. Idem de retrogradatione horologii solaris dictum esto. Si enim in talibus Scripturæ fidem derogare liceret, actum esset de tota Scriptura (cujus tamen authoritatem Adversarius pag. 21 lin 5 à fine & pag. 22 lin.ult. & 23 lin. 1 & seqq. tueri videri vult) æquali enim jure cætera in dubium vocari possent; etiam illa quæ de pietate & bonis moribus docent (etiamsi Adversarius id negare videatur pag. 21 in medio) cum tantum ex sua opinione ista docuisse de illis æquali jure statuere possimus.

Quamvis autem Adversarius pag. 23 absque mendacio asserat, Prophetas non tantum ea quæ res naturales spectant, *sed etiam alia majoris momenti salvâ pietate ignorare potuisse, & revera etiam ignorasse*, asseverare tamen sibi aliquid ab ipso Deo esse revelatum, quod tamen plane sit falsum, profecto salva pietate non potuerunt. In talibus enim per imaginationes vel præconceptas opiniones decipi non potuerunt, sed oportet eos dedita opera in istis mentitos fuisse, ut homines in suas partes pellicerent, & id frequenter in plurimorum hominum perniciem. Prout Moses, Josua, Elias, aliique complures Prophetæ, ad multas myriades hominum internecione delendos, suos incitaverunt, sub prætextu mandati divini, quod *Korbachius* in suo dictionario Prophetis exprobrare non erubuit. Mandata autem divina ut suis persuaderent, signa vel miracula ediderunt.

Ut ergo ad propositum revertamur, nimirum ad quæstionem utrum *Prophetiæ pro ratione præconceptarum erronearumque Prophetarum opinionum variarint, imo etiam inter se pugnarint* (hoc enim adversarius se facturum promisisse est censendus, nam si veræ fuerint Prophetarum opiniones, certe contrariæ sibi invicem esse non possunt, quod ipsum non negaturum confido) pag. 23. inquit, *Prophetæ nihil singulare de divinis attributis docuerunt, sed admodum vulgares*(*futiles & absurdas* debuit dicere, nam quod *vulgares* fuerunt istæ opiniones nihil refert, modo veræ fuerint) *de Deo habuerunt opiniones, ad quas etiam eorum revelationes accommodatæ sunt.* Ipse statim recenset, quid Prophetæ de Dei essentia & omnibus fere ipsius attributis docuerint, senserintque, adeo ut mirum sit ipsum dicere fuisse ausum, eos nihil *singulare de divinis attributis docuisse*, quod negamus: quemadmodum & illud, eos quicquam de Divinis attributis docuisse, vel de Deo ejusve attributis quicquam tanquam à Deo revelatum proponere, quod non sit verissimum. Nec etiam concedimus Prophetas, *ob ingenii sublimitatem & præstantiam*, sed tantum ob pietatem & divina quæ eis communicata sunt oracula, non vero *ab solam pietatem & animi constantiam, tantopere commendari.*

Acce-

Accedamus ergo ad ipsas probationes. Primo ostendit Adversarius pag. 23, Adamum valde rudem fuisse in cognitione divinæ essentiæ, naturæ, ejusque attributorum: quod non tantum de Adamo, sed etiam de Kaïno aliisque concedimus, imo de Mose ipso reliquisque Prophetis negare nolumus, eos multa quæ divinam Naturam & attributa spectant non recte intellexisse, id enim ex Historia sacra satis est manifestum, & ab aliis jam antea animadversum. Sed *quod cuiquam eorum quicqvam, quod cujusquam erroribus sit accommodatum, fuerit revelatum*, &c illud est quod constanter negamus. Ad id probandum primo adfert Adversarius pag. 23, *Adamo fuisse revelatum, Deum non esse ubique, ut & inscium loci & peccati Adami*, ubi vero ipsi hoc fuerit revelatum, non indicat, nec etiam ullibi hoc legimus; sed ex eo vult illud Adversarius ostendere, *quia in textu dicitur, quod audivit, aut visus est audire Deum per hortum ambulantem.* Nonne firmiter ex his verbis concluditur *Adamo revelatum fuisse, Deum non esse ubique, ut & inscium loci & peccati Adami.* Quasi Adamo non potuerit videri, Deum ambulare per hortum, nisi id ipsi, à Deo esset revelatum; vel Deus etiam revera ambulare per hortum, nisi id faceret, quia non est ubique. Si Deus ubique est, utique per Paradisum etiam potuit videri ambulare, quia videri ambulare per hortum, & ubique esse, non sunt contradictoria. Negamus autem ista quæ Adversarius Adamo revelata esse asserit, Adamo revelata fuisse; sed concedimus Adamum ita se rem habere credidisse: qui tamen Propheta non erat, de quibus nunc quæritur. Nec etiam ex eo quod ex Adamo quæsiisse Deus dicatur, utrum de fructu arboris vetitæ comedisset? sequitur Deum id nescivisse: quid enim magis est usitatum, quando aliquem objurgare vel monere volumus, quam ex ipso quærere id, de quo jam certi sumus? non ut sciamus utrum res ita se habeat, sed ut tanto majori cum efficacia ipsum redarguere queamus. Præterquam quod adhuc, non inter Theologos tantum, sed etiam inter Philosophos controversum maneat, an Deus essentia sua, an vero sola potentia & scientia sit ubique: adeo ut dubium sit adhuc, an Adamus, credens Deum non esse ubique sua essentia, in eo erraverit nec ne.

Pergit pag. 23: *Adamus itaque nullum aliud Dei attributum noverat, quam quod Deus omnium rerum fuit opifex.* Mira sane consequentia. Num igitur omnium rerum creatio absque vita, sapientia, omnipotentia, & quæ cum istis connexa sunt attributis, perficii potuit? Ecce quam valide sua probet Adversarius!

Addit ibid. secundo. *Kaino etiam Deus revelatus fuit ad ipsius captum, nempe ut rerum humanarum inscius.* Rursus non ostendit ubi hoc fiat, quod tamen statim de Labano facit, unde conjicio ipsum non potuisse invenire, ubi Deus Kaïno ita fuerit revelatus. Vidit enim id ex verbis Gen. 4. 9 (ubi Deus ex Kaïno, ubi frater ipsius esset quæsivisse dicitur) non posse elici, quia statim Deus versu 10 subjicere dicitur, postquam Kaïnus, ubi suus esset frater se scire negasset, se scire quod ab ipso esset interemtus. Falso igitur asserit Adversarius (ne dicam, sciens aliter se rem habere) *Deum Adamo & Kaïno, ut rerum humanarum inscium fuisse revelatum.*

Adjicit

Adjicit ibid. tertio. *Labano Deus sese revelavit, tanquam Deus Abrahami.* Errat Adversarius: revelavit enim se ut Deus Isaaci Gen. 31. 29, sed minus istud est. Quid vero in eo est absurdi? Sed hoc à Deo ipsi esse revelatum, *quia Labanus credebat unamquamque nationem suum habere Deum peculiarem* planissime negamus, nec unquam hoc probare poterit Adversarius, nullibi enim id in textu dicitur, nec etiam dici potuit, præsertim cum nec Abrahamus, nec Isaacus *nationes*, sed privati tantum homines essent, adeoque cum Labanis opinione id non conveniebat. Adversarius non dicit eos credidisse *singulos homines*, sed *unamquamque nationem* suum habere Deum peculiarem. Atquæ ita manifestum est Deum (ex Adversarii hypothesi) se Labano, contra ipsius præjudicia & opiniones revelasse.

Adjicit pag. 23 quarto. *Abrahamus etiam ignoravit Gen. 18. 20 Deum esse ubique.* Nec in eo fortassis erravit, si essentiæ ubiquitatem intelligas, *resque omnes præcognoscere*, & in eo forsam non male sensit, modo de futuris contingentibus id accipiatur.

Hic vero nos fortius constricturus subjicit pag. 24, *nec Deus ipsi aliter revelatus fuit, sic enim* N.B. *in Abrahami imaginatione loquitur, nunc descendam ut videam, num juxta summam querelam, quæ ad me venit, fecerunt, sin autem minus* [*veni*] *sciam.* Cum dicit *Deus in Abrahami imaginatione sic loquitur*, quæro an ex ipsa Sacra Scriptura, ex qua sola de talibus judicum fieri debere dixit, istud hauserit? si sic, ergo Deus non hoc Abrahamo revelavit, sed Abrahamus id sibi tantum imaginabatur. Sin aliunde istud habeat, oportuit ut hoc probaret, & sic scriptorem libri Geneseos mendacii vel erroris convinceretis: enim aperte dicit, Jehovam ita fuisse locutum. Ut ergo rem conficiamus, concedam videri Deum Abrahamo hic ut non omniscium revelari (quamvis Adversarius dixerit ipsum ignorasse *Deum res omnes præcognoscere*, id est scire antequam eveniant; quod longe aliud est, sed hoc ad quęstionem propositam nihil facit, agitur enim de Prophetis, quorum scripta ad nos pervenerunt, quæ Christiani & Judæi pro scriptis Propheticis agnoscunt, quique credenda & facienda homines Dei nomine docuerunt. Et debuit Adversarius ostendere, dictis Prophetis aliquid simile fuisse revelatum. Præterea non dixit Deus (vel Angelus, personam Dei repræsentans, Deum enim Altissimum Abrahamo, vel ulli unquam hominum in terris apparuisse, nullibi in tota Scriptura dicitur, sed diversis in locis innuitur eum qui nomine *Jehova* in Veteri Fœdere appellatur, Angelum tantum fuisse, quod & ipse Adversarius pag. 7 lin. 18 aperte concedit) se nescire an Sodomitæ extrema pataverint, sed tantum se velle videre an ita se res habeat, & si aliter se habeat id cogniturum, quo pacto Deus loqui potuit, quamvis jam exacte totam rem sciret, propter Abrahamum, qui fortasse credidit se cum ipso Deo altissimo sermones miscere, quem non omniscium esse putavit, quales Angeli sunt, quorum unum istum fuisse omnino existimarim. Revelatio autem ista, cum neminem nisi Abrahamum spectaret, nec ut Abraham aliis eam edisseret, vel de Dei omniscientia erudiret, facta sit (quales Prophetarum revelationes maximam partem fuisse credimus) ad quæstionem præsentem non pertinet.

Quintus quem pag. 24 in hanc palæstram ducit Adversarius, est Moses, præcipuus inter eos qui ad rem faciunt Prophetas; cui multos adscribit errores circa Dei attributa: primus est, *quod non satis percepit, Deum esse omniscium*: quod si verum est, nihil contra nos facit, nisi ostendat Deum se etiam hac in re ipsius errori accommodasse: Quod tantum abest ut ostendat, ut potius contrarium confirmet, quod cum addit, *Mosem id non satis percepisse, quanquam Deus ipsi dixisset Exod. 3.18, Israëlitas ei obtemperaturos*, ex quo Moses discere debuerat, Deum esse omniscium. Præterea, quamvis Deus dixerit Israëlitas ei obtemperaturos, poterat tamen Moses, omniscientiæ Divinę optime gnarus, dubitare an omnino certum esset, Israelitas id facturos, & an non verba Dei cum aliqua conditione essent intelligenda. Quare Deus Mosem in nullo errore confirmat, nec ejus errori se accommodat, sed potius Mosi istum errorem eximit, additis signis. Frustra igitur subjicit Adversarius pag. 24: *Et ideo Deus etiam ipsi ut indifferens, & ut inscius futurarum humanarum actionum, revelatus fuit.* Quibus verbis primo rursus statum controversię mutat: nam pro eo quod debuit ostendere, *Mosem non satis percepisse Deum esse omniscium*, & Deum etiam Mosi ita fuisse revelatum, nunc substituit *Deum esse indifferentem, & futurarum humanarum actionum inscium*: quasi esse *omniscium*, & esse *indifferentem, & futurarum humanarum actionum inscium*, plane sit unum & idem, cum tamen *indifferentia* Dei (per quam quid intelligat dubito an percipiam, sed credo ipsum intelligere libertatem in agendo, vult enim Deum non libere, sed necessario agere, quemadmodum postea videbimus) ejusque *certa humanarum actionum futurarum cognitio*, ad Dei omniscientiam minime pertineat, quandoquidem futurę actiones humanę, liberę videlicet & voluntarię, nullo modo existunt in rerum Natura, ac idcirco inter *omnia* non possunt numerari. Atque adeo *indifferentem & futurarum voluntariarum actionum humanarum inscium esse*, cum *omniscientia* minime pugnant, quod ab aliis jam est animadversum. Utrumque vero, Deum videlicet necessario agere, humanasque futuras contingentes actiones scire, si Adversarius asserere velit, oportet ut istud ostendat. Qua de re postea pluribus disserendi erit locus.

Addit pag. 24, Mosen non satis percepisse, humanas actiones omnes, ex solo decreto (*Dei* debebat addere, sed hoc omittit, quia credit decretum istud in ipsa Natura residere) *dirigi*. Quod Moses non modo non satis recte, sed nullo modo percepit; imo contrarium, rectissime tamen, apertissime percepit, ut ex Deut: 30. 19 constat, ubi populum Israëliticum ita affatur: *vitam & mortem proposui vobis, benedictionem & maledictionem: eligite ergo vitam, ut vivatis vos & semen vestrum.*

His postea ibidem subjungit catalogum eorum quæ Moses de Dei Natura, essentia & attributis credidit & docuit, ut ostendat quot Mosis fuerint errores, in quibus Deus in suis revelationibus ei se accommodaverit: nullibi vero ostendit ea quæ Moses docuit esse falsa, vel Deum se Mosis erroribus accommodasse (quod tamen facere susceperat) ac si omnia quæ Moses de Deo credidit (Deum videlicet esse ens absolute æternum, vivens, intelligens, misericors, omnipotens, omnia regens, omnium Creator &c) essent falsa. Quædam etiam inter ea recenset, quæ Moses nunquam

docuit: nempe *Deum sibi soli certam mundi plagam, reliquas autem nationes & regiones, curis reliquorum Deorum, à se substitutorum, reliquisse*: neutrum enim Deut. 4. 10. XXXII. 8, 9 docetur, sed tantum Deum populum Israëliticum pro suo populo elegisse, non vero eum *solam eorum regionem regere, alias nationes & regiones aliis Diis reliquisse* dicitur, alia ut taceam.

Quare non assentior illis quæ pag. 26 addit: *sed quoniam Moses, ut dictum* (non vero probatum est) *nullam Dei imaginem in cerebro formaverat, & Deus, (ut jam ostendi)* sed admodum infeliciter & cum malo successu, ut ex dictis constat, *non revelatur Prophetis, nisi pro dispositione eorum imaginationis, ideo Deus nulla ipsi imagine apparuit.* Unde vero hoc constat? si apparuit Mosi, sub aliqua imagine apparuisse necesse est, nam alias apparere non potuit, nec in textu dicitur Deum nulla imagine Mosi apparuisse.

Dicit etiam pag. 27, *Mosem* nihil aliud *Israëlitas quam modum vivendi docuisse*, quod ideo dicit, quia credere se dicit, Mosis scripta, non nisi admodum corrupta, mutila, trunca & manca ad nos pervenisse, qua de re capp. 8. 9. 10. fusius differendi erit locus. Concedimus autem non omnia Dei attributa, nec etiam multa quæ ad ejus Naturam, essentiam, potentiam & omniscientiam pertinent, Prophetis Veteris Fœderis fuisse revelata vel cognita, sed negamus Deum ipsis quidquam quod falsum, vel cum erroneis ipsorum præconceptis opinionibus conveniat, revelasse.

Negamus etiam id quod de Salomone pag. 27 affirmat, *ipsum lumine Naturali omnes sui seculi superasse*, eo videlicet sensu, quod lumen illud Naturale, solo naturæ ductu hauserit, cum expresse dicatur, Deum ipsi omnem illam sapientiam dedisse, tum temporis, cum precibus eam à Deo flagitaret 1 Reg. 3. 9, 11, 12.

Impudenter etiam ibidem subjungit, [*Lex*] *iis tantum tradita est, qui ratione & Naturalis intellectus documentis carent*, quibus verbis bilem in suos inimicos Judæos evomere censendus est, quos pro bestiis reputans calumniatur. Item quod Salomon *se supra legem existimavit*, quod probare non potest. Atque ita ostendimus Adversarium frustra Prophetis objicere, quod eorum revelationes, ipsorum erroneis præjudiciis erant accommodatæ.

Restat postremum in Prophetas hic vibratum telum, nimirum, *Prophetas, circa res mere speculativas, varias, imo contrarias habuisse opiniones, & varia præjudicia*, quod pag. 21 se ostensurum promisit, & pag. 28 se suscepisse confitetur. Notandum vero est hoc nihil contra nos facere, nisi ostendat revelationes divinas variis (*diversis* debuit dicere) imo contrariis istis opinionibus accommodatas fuisse, sive Deum circa eandem rem contraria Properis revelasse: non enim Prophetarum opinionibus, sed Dei revelationibus fidem adhibere nos teneri contendimus. Prophetas enim in multis errasse concedimus, sed Deum errores istos revelationibus suis confirmasse negamus. Ad examen igitur argumentorum, quibus assertionem suam adstruere conatur, nos conferamus.

Ait autem pag. 27, *Rabinos Ezechielis sententias adeo Mosis sententiis repugnantes invenisse, ut fere deliberaverint, ejus librum inter canonicos non admittere &c.* Sed mirum est

hoc

hoc apud Adversarium aliquod, vel levissimum pondus habere; cum paulo ante dixerit *Judæos, quibus Lex data est, ratione & naturalis intellectus documentis carere.* Quid igitur mirum est, si adeo fuerunt stupidi, ut Mosis sententias cum Ezechielis conciliare non potuerint. Qua fide vero hoc de Judæorum Rabinis proferat, aliis quibus *Thalmud & tractatus Sabbati* ad manum est, & legere possunt, examinandum relinquo. Nec id nos tangit, qui facile utriusque sententias secum invicem conciliare possumus, prout libr.2. cap.1 ostendemus. Primum igitur repugnantiæ specimen p.28 est *cap.18. 2, 3. &c. Ezechielis, quod non videtur convenire cum versu 7 Exod. cap. 34, nec cum Jer. 32. 28.* Non ausus est dicere, non convenire, sed *non videri convenire* hæc loca, vidit enim credo hæc non revera pugnare. Pugna vero in eo consistit, quod apud Ezechielem Deus dicat se filios ob parentum peccata non puniturum, Exod. 34. 7 & Jer. 32. 18 autem, Deum parentum peccata in filiis puniturum: quæ si vere pugnarent, utrobique hæc res eodem modo proposita esse deberet. Jam vero certum est Ezechielem cap. 18. 14, 17, 19, de filiis agere qui patrum scelera non imitantur. Cum vero Moses & Jeremias non exprimant se de talibus filiis loqui, ergo eos inter se pugnare dici non potest, potuerunt enim saltem de aliis filiis, qui videlicet parentum crimina imitantur, hæc intelligere. Quod etiam verisimile est, præsertim cum Moses Exod. 20. 5 expresse innuat, se tales intelligere natos, *qui Deum oderunt.* Ulterius nunc non progrediar, donec de ea quæstione egerimus, an scripta unius per alterius Prophetæ explicare licitum sit, quod Adversarius negat: non potest autem hoc nobis eripere, quod eloquia Prophetarum per alia ejusdem Prophetæ explicare liceat.

Secundam repugnantiam observat pag. 28 in sententia Samuelis 1 Sam.15. 29, cum „ opinione Jeremię cap. 18. 8, 10. Priori loco dicit Adversarius, Samuelem cre„ dere Deum, ubi aliquid decreverat, nunquam decreti pœnitere, Jeremię autem „ contra revelatum fuit, Deum pœnitere sive boni, sive mali, si homines in melius „ vel in pejus mutentur &c: quibus pro tertio opponit Joëlem cap. 2. 13, *qui Deum damni pœnitere tantum docuit.* In quo postremo subdole agit, dum dicit *damni tantum pœnitere docuit*, ac si dicere vellet, Joelem docere Deum non boni, sed damni tantum pœnitere, quod plane falsum esse Adversarius ignorare non potuit, nisi valde negligenter Joëlis verba inspexerit, quod in tam ardua quęstione minime excusari potest. Ad hanc igitur objectionem possem respondere, hic non revelationem revelationi; sed revelationem divinam opinioni Samuelis opponi, atque adeo hęc ad propositam quęstionem minime pertinere: in libro enim Samuelis non dicitur Samueli illud fuisse à Deo revelatum. Sed age concedamus etiam Samuelis verba revelationem continere, non tamen ea cum Jeremiæ verbis pugnabunt. Jeremias enim de tota natione loquitur, cui si Deus malum vel bonū immittere decreverit, natio autem illa mores mutaverit, Deum decreti sui pœnitere, Samuel vero de uno tantum homine loquitur, cui si Deus propter aliquod peccatum beneficium auferre decreverit, non eum pœniteat. Nec istud etiam ita plene, sed possunt Samuelis verba ita accipi, quod Deum hujus de

 Saulo

Saulo Regia diademate eripiendo decreti, non pœniteat. Præterea cum clare pateat, Jeremiam non de absoluto agere Dei decreto, quandoquidem id per morum in melius vel deterius mutationem rescindi poterat, apud Samuelem vero non expressum sit eum de conditionato decreto agere, merito suspicari licet, eum de absoluto Dei decreto loqui, cujus Deum nunquam pœniteat, & hoc pacto nullo negotio Samuel cum Jeremia & Joële conciliari potest. Præterea, conditionem resipiscentiæ, quam Deus apud Jeremiam exigit, ut malum quod decreverat, nationi alicui non immittat, in Saule locum habuisse non est verisimile: ea autem est ut natio ista ab impietate resipiscat, Saul vero non legitur perversæ vitæ, sed tantum unius istius, de non exciso rege Agago cum Amalecitarum pecoribus, transgressionis, pœnitentia fuisse ductus. Nec etiam de Saulo delendo, sed tantum de regno in posteritate ejus non continuando decretum Deus apud Samuelem fecerat; Jeremias autem agit de decreto de totius alicujus populi extirpatione. Denique falsum etiam est quod Adversarius dicit, *Samuelem credidisse, ubi Deus aliquid decreverit, nunquam decreti pœnitere*: ita enim verba Samuelis sonant: *nec ipsum (Deum) pœnitet: non enim homo est, ut eum pœniteat*, quæ verba ad solum de Sauli rejectione decretum restringere, nihil vetat. Si id quod Adversarius impudenter asserit, Samuel diceret, tum opinio ejus cum Jeremiæ revelatione aliquatenus pugnare videretur. In quo tamen exigua foret difficultas: quandoquidem libri istius scriptor, non quid Deus Samueli revelaverit, sed tantum quæ Samuelis fuerit de Deo opinio, recenset. Adeo autem infideliter, vel si mavis negligenter & oscitanter, in tam gravi negotio quæstiones tractat Adversarius, prout jam aliquoties à nobis est notatum. Ex quo non leve de tota ipsius tractatione præjudicium contra ipsum oriri necesse est.

Tertiam contrarietatem in eo vult apparere pag. 28, quod ex *Gen.* 4. 7 *clarissime constat, hominem posse peccati tentationes domare, &c*; *Paulus contra, nihil apertius docet, quam quod homines nullum imperium, nisi ex singulari Dei vocatione & gratia, in carnis tentationes habent*. Primum, si hæc duo inter sese pugnarent, eadem à Paulo negari, quæ à Deo apud Mosem affirmari deberent. Apud Mosem vero dicit Adversarius patere, hominem posse N.B. *peccati tentationes domare*, à Paulo vero dici *carnis tentationes* extra hominis imperium esse, nisi singularis accedat gratia divina. Sed levius hoc est. Quid si vero quis utrumque negaverit, quid tum? an sufficiet Adversarium hæc tam intrepide, absque ulla adstructione affirmare? Primo, quamvis concedam verum esse, *hominem per Dei gratiam peccati tentationes posse domare*, nego tamen id ex Gen. 4. 7, nedum *clarissime constare*, sic enim ibidem legitur: *nonne si benefeceris elevatio, & si non benefeceris, ad ostium peccatum cubat. Et ad te appetitus ejus, & tu dominaberis in eum.* Quæ posteriora verba, si concederetur de peccato esse intelligenda, nihil tamen ei, quod Paulum docere Adversarius affirmat, contrarium continerent: non enim ibi affirmatur hominem in peccati appetitum, absque singulari divina gratia dominari, quod tamen dici deberet, si Pauli verbis repugnantia dici mererentur. Deinde nego verba Dei ad peccatum respicere, sed potius ad Abelem referri posse, ut sic Deus

Kaïnum

Kaïnum à proposito Abeli noxam inferendi, eo argumento avertere studuerit, quod quamvis Abelis Sacrificium magis ipsi acceptum fuerit, Kaïn tamen, ut primogenitus, dominium in Abelem obtineret. Atque hunc potius verborum esse sensum, ex Gen. 3. 16 colligo, ubi iisdem plane verbis Adamo in conjungem dominium asseritur. De iis quæ Paulo tribuit, cum ad Rom. 9. 10 docere, nihil habetur; error est in citatione. Sed ne caucæ desimus, loca ubi Paulus id quod Adversarius vult docere videtur adscribam, ea sunt ad Rom. 7. 15, 18, 19, 21, 23, in quibus locis aperte Paulus docet, homines peccatum vincere non posse, absque non *singulari*, prout Adversarius dicit, sed *generali*, quę cuivis patet, *gratia*. Quod quia Gen. 4. 7 non negatur, nec etiam ullibi in tota Sacra Scriptura, omnis quam prætexit Adversarius repugnantia, penitus evanescit. Præterquam quod peccata, quæ Christiani, ex præscripto Novi Fœderi fugere tenentur, longe alterius sunt naturæ, quam ea quæ in Veteri peccata erant, prout alibi fusius demonstravimus.

Adjicit pag. 28 loca *ad Rom.* 3. 5. v1. 19, *ubi* [Paulus] *Deo justitiam tribuit* [sed] *se corrigit, quod humano more sic loquatur, & propter carnis imbecillitatem.* Si Adversarius hæc & similia accuratius proposuisset, verbo uno vel altero fucus facile detegeretur, nunc vero, cum audacter hæc profert, absque probatione, prolixius sunt examinanda. Non indicat etiam Adversarius quorsum hæc postrema ex Paulo adferat, sed suspicor ipsum Paulum Mosi opponere velle, qui Deum justum esse docuit. Adversarius enim, nec justitiam, dominium, iram, amorem, odium, misericordiam, nec quicquam simile in Deo proprie loquendo agnoscit, quod facere non potest, quia hoc Universum Dei nomine intelligit. Admodum perverse, ut solet, verba Scripturæ allegat, & duo ista Pauli loca, quasi de eadem re agerent confundit: prior enim de justitia divina, alter vero de liberatione hominis à servitute peccati agit. Nec etiam Rom. 3. 5 Paulus dicit se humano more justitiam Deo tribuere, sic enim verba sonant: *quid ergo dicemus, num Deus injustus est, quando iram nobis inducit? dico humano more.* Ubi manifestum est Paulum non dicere se humano more loqui, quando Deo justitiam tribuit, sed in eo, quod Adversariorum de Dei injustitia sententiam recenseat, Deum videlicet injustum esse, quando peccata, ex quibus gloriam adipisci possit, punit id quod versu 6 de Deo negat, quia si Deus injustus esset, idoneus judex esse non posset. Optassem sane Adversarium omnia ejusmodi loca, quę ei secum invicem pugnare, vel absurdas opiniones continere videbantur, in medium protulisse, ut eadem opera ad omnia simul responderi posset. Sed dubio procul pręcipua ipsi cognita produxit, quæ cum adeo sint frivola, de reliquis idem erit sentiendum. Nos vero Deo volente, omnia istiusmodi loca annotabimus, & earum reconciliationem adjiciemus, nequid in tam gravi controversia superesse videri possit.

Ante pugnam igitur Triumphum canit Adversarius pag. 28, dum addit: *Ex his itaque satis superque constat id quod ostendere proponebamus, nempe Deum revelationes captui & opinionibus Prophetarum accommodasse.* Nihil enim minus, sed plane contrarium constat. Quare ea quæ tam ruinoso postea superstruit fundamento, penitus corruere est

 necesse.

necesse. Sed mirum est quam stulte frequenter loquatur Adversarius, cujus rei, ne in nimiam molem excrescat nostra disputatio, unicum specimen notabo. Dicit: *concludimus itaque nos Prophetis nihil aliud teneri credere, præter id quod finis & substantia est revelationis, in reliquis, prout unicuique* N.B. *libet, liberum est credere.* Quasi quisque quicquid libet, credere possit. Non libet cum eo serram contentionis reciprocare, nisi in illis rebus quæ materiam quæstionum, quæ inter nos & illum intercedunt, spectant, & ab ipso ad suæ sententiæ confirmationem adferuntur. Alias multa adhuc essent animadversione digna: omnia videlicet quæ pag. 29 de divinis revelationibus & miraculis, absque ulla demonstratione, more ipsi familiari effutit.

Responsio ad Caput III.

De Hebræorum vocatione, & an donum Propheticum Hebræis peculiare fuerit.

Contenta capitis Primi.

Apite primo de Prophetia *ostendere studuit Adversarius, eam nihil aliud fuisse, quam phantasmata & imaginationes, hominibus phanaticis, melancholicis & delirantibus, vel vigilantibus, vel somniantibus objectas; atque eas Dei mentem, revelationem, sive decreta fuisse appellatas, quemadmodum pag.* 13. *lin.* 24 *& seqq. expresse declarat. Ad quod demonstrandum ne unicam quidem rationem profert, sed nil nisi captiunculas. Et per longas ambages, quibus rudiorum animum obruit & conturbat, cum ad rem revera nihil faciant, ut quo ista tendant percipere nequeant, efficere conatur, ut quid Scriptura dicere velit capere nequeant, & suspicionem ipsis moveat, quod Scriptura ipsa per* Prophetiam *nihil præter imaginationes Prophetarum intelligat, quod ipse optime novit plane esse falsum.*

Secundi capitis contenta.

Quo pacto cum lectorum animos, per ea quæ ipse novit esse falsa, confusa reddidit, secundo capite nihil aliud intendere videtur, quam ostendere, Prophetas fuisse homines fanaticos, qui sibi multa vana & ridicula se videre & audire imaginabantur, stupidos & ad quidvis audendum promptos, quales nostro ævo fuere Giftheil, Rothæus, Sebathai Sebi *aliique similes, qui Regibus nonnunquam formidolosi extitere, & populum insanum in suas partes abduxerunt. Quod ex iis quæ in ipsa Scriptura de Prophetis scripta reperiuntur, ostendere fuit conatus. Quæ adeo ridicula & absurda esse innuit, ut ab homine sagaci facile deprehendi possit, ea ab insanis potius quam à sapientibus esse profecta & recepta. Nos vero utrobique documus, rem longe aliter sese habere, & nihil ibi reperiri, quod non verum sit & sapienter dictum atque prolatum. Et Adversarium nihil eorum quæ asseruit, ostendisse esse verum.*

Capitis Tertii contenta.

Hoc Capite tertio, contra vulgarem Theologorum opinionem asserit, Hebræis nihil præter terrena commoda à Deo fuisse concessa vel expresse promissa; sed præter istud, eos nihil felicitatis præ reliquis nationibus habuisse, nec habere potuisse. Quod ut evincat, pag. 31 & 32 declarat, se nullum præter ipsam Naturam Deum agnoscere, atque respectu hominum nullam aliam esse Dei directionem, præter humanam solertiam atque prudentiam. Ac præterea declarat se credere, omnia quæ in toto Universo vel fiunt vel existunt, necessario ab ipsius Naturæ cursu necessario & inevitabili profluisci. Quas adeo vesanas & abominandas opiniones in toto tractatu ne verbulo quidem ostendere conatur esse veras. Et tamen ex istis omnia quæ postmodum differit, concludit esse certa. Ac primo quidem Hebræos nihil omnino præ ceteris nationibus singulare potuisse habere. Quod etiamsi optime noverit, à Scriptoribus librorum Biblicorum longe aliter fuisse creditum, simulat tamen se ostensurum, nullam aliam istorum fuisse mentem. Atque in eum finem magna cum subtilitate multa Scripturæ loca scurriliter profert. Quæ omnia, propter imperitiores, nihil simile continere demonstramus.

PRimo non assentior ipsi, quod donum Propheticum, nec non promissiones istæ Hebræis non fuerint peculiares, minime enim nos in eo convincit, nec cuiquam satisfacere potest, quia adversus apertissima Sacrarum testimonia, quæ plane ostendunt quod donum Propheticum, & promissa de vitæ hujus tranquillitate & commodis, Hebræis solis fuerint peculiaria, nihil aliud reponat pag. 20, quam *Deum ad eorum tantum captum loqui* (id est aperte mentiri) id quod se superiori capite ostendisse, falso gloriatur. Nos enim jam clarissime demonstravimus, ipsum nihil minus ostendisse. Ut autem facilius cuivis persuadeat, Hebræorum vocationem nihil præ cæteris nationibus habuisse peculiare, ostendere conatur, nihil in eo esse, quod quis aliquid possideat, quo alii carent: idque ex eo evinci putat, quod alii rebus, quarum possessio nos beatos reddit, careant; vel decedat ex eo, quod alii nobiscum eadem possideant.

Quod etsi prima fronte speciosum sit argumentum, nullius omnino efficaciæ est. Quia felicitatis incrementum vel decrementum in eo non consistit, quod nobis aliquid accedat vel decedat, sed in solo valore sive pretio rei quam possidemus. Quod sane multum ex eo vel augescit, vel minuitur, quod plures eandem vel plane similem rem possideant, vel non possideant. Lapidum, aquæ, terræ vel pulveris pretium propterea nullum ferme est, quia omnes ista habere possunt. Adamantes, uniones, aurum & similia, nullam aliam ob causam pluris fiunt, & meliora sunt illis, quam quia cuivis ita non sunt obvia. Et quo pauciores rem aliquam habere possint, eo res est melior, Quod in istis etiam locum habet, quorum contactus nos voluptate afficit, quales sunt esculenta & similia. Quæ non sunt in pretio, nisi raræ sint, quamvis gustum magis quam rariora ista oblectent. Ex quo apparet Scripturam non ad hominum captum loqui, sed rem adæquate explicare, quæ Hebræorum felicitatem ex

eo

eo extollit, quod cæteræ nationes eo modo quo ipsi, à Deo non sint vocati nec dilecti. Quamvis vero nos non lateat, Adversarium non istud velle (quod in aliis plurimis rebus quoque locum habet) sed tantum, Hebræos nihil præ cæteris Nationibus habuisse peculiare, oportet tamen frequenter cum ipso loqui, ne quis ipsius cavillationibus in errores abducatur.

Antequam vero ostendat, quid istud sit, ad quod Hebræi præ cæteris nationibus à Deo electi fuerint, primum pag. 31, 32 explicat *quid per Dei directionem, perque Dei auxilum externum & internum, & quid per Dei electionem, quid denique per fortunam*, & tandem per Deum ipsum *intelligat*. Attendite quæso lectores, & intelligite an non merito ipsum cum suis sociis Atheum appellemus, quamvis istud pag. 16 initio, pro dolor! Adversarius deplorat. Si enim illi tantum Athei sunt dicendi, qui nulli enti nomen Dei imponere volunt, tum fateor immerito eos Atheos dici; sed etiam nullos unquam Atheos fuisse nec futuros esse. Nos Vero Atheos vocamus, qui istiusmodi ens pro solo Deo altissimo non agnoscunt, quod totius Universi sit creator & moderator.

Ait igitur circa finem pag. 31, *Per Dei directionem intelligo fixum illum & immutabilem Naturæ ordinem, sive rerum naturalium concatenationem*. Novimus satis, quid per Deum, & per ejus directionem intelligat, sed oportuit ipsum sententiam suam argumentis demonstrare esse veram.

Pergit pag. 32: *diximus enim supra, & in alio loco jam ostendimus, leges Naturæ universales, secundum quas omnia fiunt & determinantur, nihil esse nisi Dei æterna decreta, quæ semper æternam veritatem & necessitatem involvunt.* His oppono, me supra plane contrarium dixisse, & in alio loco ostendisse. Si cui minus absurdum videtur, *omnia per universales nescio quas Naturæ leges determinata esse*, & necessario fieri, etiam ab ipsis hominibus, quos tamen per se liquet libere, non ulla necessitate coactos agere, quam credere, esse Deum, omnium creatorem & gubernatorem, qui sit ens per se subsistens, intelligens &c: valeat cum sua opinione. Adversarius saltem nihil horum probat. Et nos non agnoscimus istiusmodi *leges universales*, vel Deum nihil aliud quam Naturam esse.

Pag. 32. *Sive igitur dicamus, omnia secundum leges naturæ fieri, sive ex Dei decreto & directione ordinari, idem dicimus.* Non mirum, cum nullum præter Naturam Deum agnoscatis, quod sequentia verba clarius ad huc ostendunt, ais enim: *Deinde, quia rerum omnium naturalium potentia, nihil est nisi ipsa Dei potentia* (nullam enim aliam potentiam præter eam quæ rebus naturalibus inest, Adversariò judice, possidet) *per quam* N.B. *solam omnia fiunt & determinantur, hinc sequitur, quicquid homo, qui etiam pars est naturæ, sibi in auxilum, ad suum esse conservandum parat, vel quicquid* N.B. *Natura, ipso nihil operante, ipsi offert, id omne sibi à sola Divina potentia oblatum esse &c.* Consequentiam hanc legitimam esse fateor, *si rerum omnium naturalium potentia, nihil est nisi ipsa Dei potentia.* Sed quando hoc falsum est, quemadmodum id falsum esse contendimus, falsum etiam erit totum quod inde elicitur consectarium. Reliqua quæ sub-

subnectit, ejusdem sunt Naturæ, & solidissime probari deberent, antequam à quoquam admitti possint.

Athei, qui omnia religionis & Scripturæ capita ratiocinii examini subjiciunt, & omnia ad rationis naturalis obrussam examinare volunt, sententiam de fatali omnium entium in agendo necessitate amplectuntur. Cum enim Mundum, & quæ in eo sunt, ab æterno extitisse, & in eadem mutatione & motu versasse credant, credere etiam coguntur ea nunquam peritura. Quod absque omnipotenti totius Universi directore concipere impossibile esse credunt, nisi omnia certis legibus, id est necessitati in motu & actionibus essent alligata.

Sed si omnium entium proprietates expendamus, eas in entia ratione penitus destituta, & ratione prædita dispescere oportet. Duorum istorum generum si species consideremus, & earum affectiones, quædam earum moveri, quædam autem agere dici debent. Quæ moventur (ut reliqua ad scopum non necessario pertinentia prætereim) vel in circulum, vel retrogrado motu perpetua vicissitudine aguntur. (Quod in entibus ratione destitutis, absque causa impellente fieri nequit.) Ea vero sunt orbes & corpora ætherea, globus terrestris (ut non pauci existimant) maria, flumina &c. Quorum omnium motum esse necessarium facile concipi potest, quia perpetuo eodem modo moventur. Sed in hominibus ratione præditis, & si quæ alia entia ratiocinandi facultate pollent, necessitatem in agendo statuere, idque in omnibus actionibus certa & determinata ratione, & quidem ita ut nemo se necessario agere sentire possit, quid est cum ratione insanire, si hoc non est?

Motus qui vel ab insita naturali proprietate, vel à causa impellente proficiscitur, actio dici non potest, sed mera passio est, idque nullam aliam ob causam, quam quia id quod movetur, non libere, sed necessario, & ab alia causa coactum movetur. Quapropter in tali motu nulla deliberatio locum habere potest.

Qui igitur statuit eandem in actionibus humanis necessitatem locum habere, quæ est in motu orbium cælestium, Lunæ, Planetarum cæterorum, maris, fluviorum &c: id non tantum absque ratione, sed plane contra rationem statuit. Præsertim cum videamus homines ante actiones suas plerumque deliberare, vel saltem semper deliberare posse, utrum ea ad effectum perducere velint nec ne. Quæ deliberandi facultas (posita omnium actionum fatali necessitate) omnium quæ homini insunt facultatum nobilissima, frustra homini esset innata, si nulla in actionibus esset libertas. Ipsa ista deliberatio necessario fieret, & sic nemo unquam laude vel reprehensione dignus esset.

Hoc vero unum omnibus considerandum exhibeo. Si omnes humanæ actiones necessariæ essent, tum ad eas maxime proni & proclives essent homines, nec ullo modo impediri possent ne eas efficerent: naturali enim proclivitate ad eas inclinarent. Quod aliter in rebus ad quas quis naturali necessitate determinatus est habere se non potest. Jam vero videmus homines sæpissime vi cogi, vel admodum invitos, urgentibus quibusdam rationibus, sine quibus aliter agerent, ad hoc vel illud agendum

 impelli

impelli, vel ab eo quod agere omni conamine tentabant, avelli. Quod sane non esset possibile, si aliter quam agunt agere non possent, & fatali adigente necessitate omnia agerent. Hæc ratio tanti mihi momenti esse videtur, ut cum eo qui non videt fatalem in hominum actionibus necessitatem merum esse commentum, frustra disputari credam.

Præterquam quod sic nullæ actiones in tota Natura vel Universo ederentur, & omnia nihil aliud quam moverentur, necessario & inevitabili coacti fato. Et sic actiones hominum nihil à motu maris, globi terrestris (qui illi tribuitur) planetarum, cometarum, lapidum &c, differrent: omnes enim ab eadem fatali necessitate, & iisdem Naturæ legibus, sive causarum naturalium concatenatione procederent. Sed de his cap. seq. nec non lib. 2. cap. 6. pluribus acturi sumus.

Finem propter quem homo vivit descripturus, inquit ibid. pag. 32: *Omnia quæ honeste cupimus, ad hæc tria potissimum referuntur, nempe res per primas suas causas intelligere. Passiones domare, sive virtutis habitum acquirere. Et denique secure & sano corpore vivere.* Miseros & fatuos qui nihil præter ista cupiunt! Ergo ex mortuis resuscitari, & æternum in cælis beate vivere, *honeste cupere non possumus*, quę enim impossibilia sunt, non honeste cupimus. Istud vero Adversarius, prout capite sexto apparebit, impossibile esse existimat. Negamus autem hæc tria honeste ab omnibus hominibus, & quidem sola expeti. Quando enim tota nostra beatitudo, ex Adversarii sententia hac vita terminatur, nemo beatus esse potest, nisi ea possideat ex quorum fruitione delectationem percipiat: Si quis ergo *cognitione rerum per suas causas* non oblectatur, nihil ipsi proderit, atque adeo eam non honeste cupit. Prętерea cognitio ista non nisi magno labore & tædio acquiri potest Eccles. 1. 18. Cur igitur quis ad istam cognitionem adspiret, qui ea non delectatur? Si quem istiusmodi cognitio, sive vera, sive imaginaria (in paucis enim res per causas vere cognosci possunt) voluptate afficit, is tantum honeste eam cupit. Si quis à vino abhorret, non honeste cupit vinum, non enim ipsi utile est, quamvis sua natura homines delectet & magnam utilitatem adferat. Si ergo post hanc vitam nihil expectamus, nemo magis est beatus vel sapiens, quam is qui illis rebus fruitur quæ ipsum gaudio afficiunt, quamvis vilia, stulta & ridicula essent. *Passiones domare*, non honeste cupimus, nisi tales intelligas passiones quæ nobis molestæ sunt, & tristitia vel tædio nos afficiunt. Et quamvis aliquo modo sint molestæ, non tamen erunt domandæ, si molestia quam domatio ista nobis creat, major sit illa quam ex passionibus percipimus. Tertium quod statuit Adversarius, id demum honeste cupimus, quia nullam voluptatem fere percipere possumus, nisi *secure sano corpore* (addo etiam, sana mente, quam Adversarius omnino addere debuit, ut quæ omnis felicitatis sit unicum in homine fundamentum) præditi, vivamus: qui enim sana mente est destitutus, parum refert an secure & sano corpore vivat nec ne. Quandoquidem vero istius felicitatis cura nos parum tangit, de mediis quibus ea acquiri & conservari possit, non sumus solliciti. Relinquemus ista Adversario cum suis, nos spem ad altiora erigimus, Deo nostro curam corporalium & naturalium

lium committentes, conscii quam parum sæpe vires & prudentia humana in istis valeat. Judæis terrena commoda, si Deo obtemperarent, erant promissa, & sic, si vellent, certi erant de rebus prosperis, quod de aliis nationibus probari nequit. Talibus promissis Athei carent, similiter & Christiani, quibus posterioribus nihil in hac vita, præter necessaria ad vitam sustentandam, sed post hanc vitam multo excellentiora bona sunt promissa, quæ sub promissis Veteris Fœderis, insciis tamen Judæis, erant adumbrata.

Cum vero Adversarius, ex eo solo quod præsupponat (nec ullum verbum ad id probandum profert) nullum esse totius mundi creatorem vel gubernatorem, & omnia ex prædeterminato & naturaliter insito Naturæ ordine agere, moveri & existere, deducat Hebræos nihil potuisse habere, quod ex ipsa Natura non necessario flueret, qua in re omnibus aliis populis gentibusque penitus non sint similes, non est quod ad illas nugas quidquam reponamus. Concedimus enim omnia optime procedere, modo præsuppositus Atheismus certa sit opinio. Quam cum non tentaverit quidem demonstrare, non est quod ipsius consequentias curemus.

Ad ea quæ pag. 36 & seqq. de dono Prophetico disputat, breviter respondeo, Noachum, Enochum, Abimelechum, Jobum, Melchisedechum, & tandem Bileamum (quem verum fuisse Prophetam negare nolim) omnes ante erectam Hebræorum Rempublicam, atque adeo electionem executioni mandatam extitisse, & propter illa exempla minime ostendere, donum Propheticum Hebræis peculiare non fuisse. Præterquam quod omnes fere Judæorum fuerint progenitores. Multo minus id ex eo evincitur, quod Hebræorum Prophetæ, aliis nationibus etiam Prophetaverint. Hoc enim tanto magis confirmat, donum istud ipsis peculiare fuisse.

Quæ pag. 40 affert ex Epistola ad Romanos ut ostendat Judæos & Gentes plane fuisse æquales, respectu Divinæ vocationis & electionis, ad rem non faciunt: tunc enim privilegium illud, Judæis ad id usque tempus concessum, à Deo jam antiquatum erat.

Hebræos præ aliis omnibus terræ nationibus à Deo fuisse in suum populum peculiariter electos, ex sacra Scriptura apertissime constat. Reliquas nationes eo modo à Deo electos fuisse, nullibi dicitur. Qui id asserere audet, id aliunde probare debet. Quod Adversarius pag. 32 de *Dei auxilio externo*, id est de *causis extra humanam naturam*, & de *Dei auxilio interno*, id est de *eo quod natura humana*, *ex sola sua potentia præstare potest* garrit, nihil moramur: nam primo sat certo novit hæc in Sacra Scriptura non ita explicari. Et nullum aliud esse Dei auxilium, nec etiam alium Deum quam ipse vult, argumentis ostendere debuit: quod quoniam non facit, eodem jure hæc rejiciuntur à nobis, quo ab illo affirmantur. Ut ergo ad propositum revertamur, fatetur Adversarius pag. 32, *sibi non satis constare, an Deus aliis nationibus leges peculiares præscripserit, & earum legislatoribus sese Prophetice revelaverit &c.* In eo ergo ab aliis nationibus Judæos fuisse distinctos tantisper credendum est, donec illi ea de re melius constet.

Sed addit pag. 34, *hoc saltem ex ipsa Scriptura patet, alias etiam nationes, ex Dei directione externa* (per quam nihil nisi omnia quæ Natura hominibus extra proprias eorum vires concedit, intelligit) *imperium legesque singulares habuisse.* Istud vero ex Scriptura probare non fuit opus, cum nemo id negaturus sit. Sed probandum erat, alias nationes postquam Judæi terram Chananæorum occupassent, eodem modo quo Scriptura id de Hebræis narrat, *imperium legesque singulares habuisse.* Quocirca Melchizedeci & Jobi historia ad quæstionem nihil pertinet, illi enim ante istud tempus vixerunt. Locus Malach. 1. 10, 11 non probat id totum quod in quæstione erat, nimirum *alias nationes, per Dei directionem externam, N. B. imperium legesque singulares habuisse*, ibi enim non de *imperio*, quod erat præcipuum, sed de *legibus* tantum agitur. Satis perspexit Adversarius (cum ipsi modus loquendi, Hebrȩis familiarissimus, quo prȩsens pro futuro tempore frequentissime ponunt, non sit incognitus) nos excepturos, illa de futuro tempore esse intelligenda, propterea temeraria affirmatione, absque ulla probatione, more ipsi admodum familiari, isti exceptioni obviam ibit p. 35 dicens, *quandoquidem* [verba illa] *nullum aliud tempus quam præsens pati possunt, nisi iis vim inferre velimus.* Nos vero negamus ea nullum aliud quam prȩsens tempus pati posse, nisi *Malachiæ menti vim inferre velimus*, qui adeo impudens mendacium suȩ nationi in os objicere ausus fuisset, affirmans ea quæ omnes falsa esse scirent, adeo ut plane insanum fuisse Malachiam, vel quemcumque hujus libri authorem, statuendum sit, cum id nunquam ex ejus mente locum habuerit, ut *ab ortu solis usque in ejus occasum nomen Dei magnum fuerit inter Gentes, & ubique suffitus ipsi allatus fuerit, & munus purum.* Cum igitur res ipsa doceat Malachiam, pro more omnibus Hebrȩis, & ipsi etiam Malachiæ admodum familiari, præsens tempus pro futuro posuisse, nihil ex istis ostendere potest Adversarius pro sua assertione adstruenda. Ipse enim non credit hæc unquam locum habuisse, eo sensu quo à Propheta hæc prolata fuerunt. Potuit tamen etiam sensum aliquem, ut est in talibus peritus artifex, hic affingere, per *oblationes & munus purum* passionum domitionem, vel simile quid intelligens, quemadmodum terram, ligna, lapides & omnia naturalia simul conjuncta *Deum* appellat.

Reliqua in hoc capite missa facio, nullius enim sunt momenti, nec ad scopum instituta disputationis collimant. Transeo igitur ad

---

CAPUT IV.
De Lege Divina.

Contenta.

Adversarius hoc capite, sub titulo Legis Divinæ *explicationis, lectoribus suam de omnium entium, per naturalium causarum æternam & immutabilem concatenationem opinionem insusurrat, non quidem eam ulla demonstratione fulciendo (quod toto isto tractatu in illis quæ audacter*

dacter asseverat factitat) sed tantum per ambages & amphibolias eam ita explicando, ut quamvis nihil minus faciat, eam probare videri velit. Ubi pag. 44 miris modis se torquet, ad explicandum quomodo humanæ leges, quas homines ex fatali Naturæ necessitate ferre statuit, ab hominum tamen placito pendere dici possint. Quod æque facile assequitur, quam si quis assereret, ignem ex placito suo urere vel calefacere. Cumque Naturam pro Deo habeat, vel potius nihil præter eam agnoscat, docet hominis summum bonum in cognitione & amore rerum Naturalium consistere, quod & præcedenti cap. 3. pag. 32, 33 fecerat. Idque ex ipsa Scriptura se ostendere simulat. Quibus omnibus nostram refutationem opposuimus.

Egis nomen, absolute sumtum, significat id (ait Adversarius p. 43) *secundum quod unumquodque individuum, vel omnia, vel aliquot ejusdem speciei, unâ eademque certa ac determinata ratione agunt.* Adversarius pro suo more, quasi dictator aliquis, absque probatione præscribit definitionem *Legis*; nos vero definitionem istam minime admittimus, eamque legitimam esse negamus, adeoque ipsi incumbit onus, ut ostendat se recte *nomen legis, absolute sumtum* descripsisse. Præsupponit autem ista definitio id quod præcipuum quęstionis est caput, omnia videlicet Naturalia necessario agere, & sic petitionum principii manifesto committit: deinde non describit id quod necessitatem istam efficit vel imponit. Si enim clare & distincte mentem suam exprimeret, dicere debuit, legis nomen absolute sumtum, ipsi significare legem quam nemo unquam transgredi possit, id est fatalem omnium entium in agendo & existendo necessitatem. Istud vero nomen legis absolute sumtum inter Philosophos significare falsum est. Ubi quæso, apud quos populos, apud cujus scientiæ professores ista vocis legis absolute sumtæ, significatio obtinet? Nonne Philosopho dignum est, tam bellas definitiones, in re quæ summum bonum concernit, absque ulla probatione, contra manifestam veritatem, & Adversariorum suorum opinionem tradere, eisque totam suam argumentationem superstruere? hic enim non ludit, ut in cęteris, sed serio sententiam suam profert. Quandoquidem vero Adversarius nihil profert, ad hominum in agendo determinatam necessitatem adstruendam (præter ea quæ cap. præced, ad ipsius assertionis falsitatem detegendam, in medium adduximus) argumentum quo alii idem probare conantur, hic excutiemus. Istud vero est, quod homo, quia determinatam habet essentiam, & determinatas facultates, non nisi secundum Naturæ suæ determinationem agere possit, ac proinde non libere, sed necessario.

Quæ quidem argumentatio optime procederet, nisi fallacia hic in voce determinationis subesset: ea enim vel significare potest humanas facultates certos habere limites, quos transgredi nequeant, vel etiam limitationem absolutam, adeo ut non modo intra facultatum istarum fines subsistere in agendo cogantur; sed etiam nunquam aliter quam agunt agere posse. Atque isto sensu posteriori negamus humanas facultates determinatas esse, & sic argumentum istud nihil efficit.

Prærerquam, quod si determinatæ hominum facultates & essentia, necessitatem in eorum actionibus evincunt, profecto Dei indeterminatæ facultates & essentia, in agendo libertatem omnino ostendent.

Cumque voluntas & actiones humanæ res sint Naturales, quarum affectiones lumine Naturali indagari aliqua ex parte queant, ulterius procedere lubet, & diligentius inquirere, num principium aliquod expiscari valeamus, ex quo vel libertas, vel necessitas earum clarius adhuc innotescat. Scriptionis qua nunc manus mea est occupata, sive scribendi actionis (ut cęterarum omnium, sive animi, sive corporis) causa impellens, voluntas est. Ea vero si libere jubeat manum scribere, actio ista libera dici debet; sin ipsa determinetur ab alia causa, ut hoc momento non possit non injungere manibus ut scribant, tum actio ista minime erit libera.

Videamus igitur in quam partem judicium nostrum inclinarę debeat. De experientia, qua quisque videt se libere hoc vel illud eligere, aut ego ipse nunc plane certus sum, me statim aliud posse velle & agere, superiori capite egimus. Sacram Scripturam aperte hominibus libertatem in agendo tribuere, nunc non urgebimus. Illud modo disquiramus, utrum aliquid in rerum natura detur, quod ipsam voluntatis electionem in certam aliquam partem semper determinet, adeo ut nihil aliter quam facit eligere possit. Si quid autem istiusmodi in rerum natura existeret, id vel in ipso homine, vel extra ipsius essentiam delitescere deberet. In ipso homine si resideret, vel ita ibidem existere deberet, ut homo ipse sentiret tale quid in sua natura reperiri, vel adeo occulte ibidem delitesceret, ut nullo modo animadvertere possit istiusmodi causam, voluntatis suæ determinatricem, naturæ suæ inesse.

Si regeras, causarum Naturalium concatenationem determinationis istius causam existere, jam ipsa in principii petitione refugium quæris. Præterquam quod ista causarum concatenatio in homine ipsa non resideat.

Videamus igitur an extra hominis essentiam, pręter imaginariam istam causarum concatenationem, causa voluntatem absolute determinans investigari possit. Ista vero nihil esse poterit præter objecta, quorum qualitas voluntatem determinare queat. Cum vero omnes experiamur, objecta voluntatem nostram non cogere, qua ratione quis istam determinationem demonstrare valeat, nulla ratione perspicere possum.

Regeres fortasse, nos non magis demonstrare posse voluntatem absque ulla causæ incognitę determinatione agere.

Ad quod respondeo, me superius & postea cap. 7. lib. 2. non contemnendas demonstrationes, nisi fallor, pro libertate voluntatis protulisse. Cum igitur omnes experiamur, nos non tantum aliud quam nunc volumus, circa idem objectum & eandem actionem, velle & eligere posse, non tantum quando aliud objectum voluntatem ad aliud flectit; sed etiam absque ullo objecto, & nullum alium in finem, nisi ut ostendamus nos libere eligere, idque semper, quandocunque voluerimus: istud sane pro certissima demonstratione haberi debet. Nisi enim tum libere ageremus, protinus quando

do libertatis experimentum exhibendi animum subit cogitatio, causarum æterna concatenatio parata esse debet, quæ nos ad experimenti exhibitionem, vi irresistibili, idque nobis non animadvertentibus, cogat: quiescat autem ista concatenatio, quando experimentum capere nolo. Cum igitur pecco, & impossibilitatem objicio à peccato abstinendi, alter necessitatem puniendi vel reprehensionis ogganniet. Et sic tota nostra vita & omnes humanæ actiones, quantumvis seriæ & maximi momenti, nil nisi ludus & scenicis scena, atque mera cachinni exercitatio, rem penitius inspicientibus erit. Atque istud est ad quod descendere cogimur, quando Numinis, hujus Universi conditoris, agi ionem deserimus, scilicet ad summum sapientiæ fastigium, ab hominum deliriis & commentis elevati. Quando quæstionem aliquam expendo, de opinionis alicujus veritate vel falsitate disquiro, ad quod nullam mihi naturalem inclinationem idesse sentio, ab aliis ut id faciam rogatus; dum pergo, desino, experior an non quando volo desinere, quando lubet pergere possim; dum aliis noceo, dum juvo aliquem, dum mentior, dum furor, dum de aliquo interimendo delibero; dum me homicidam alius ulciscitur: dum quis adulteria, incestus, rapinas, direptiones, regionum & populorum interneciones exercet, & quidquid ad humani generis perniciem excogitari potest; nemo unquam reprehensione erit dignus vel pœna. Pœna tamen & reprehensio si qua obtingit, non minus quam ipsa flagitia necessario exercentur. Virtus, quam omni molimine, contra innatas animi & corporis inclinationes quis exercet, æquè necessario exercetur, quam vitium, in quod naturalis inclinatio, & maxima voluptas, quam ex ejus exercitio percipimus, nos deturbat. Valeant sane, qui hæc veriora esse credunt, quam ea quæ libris Novi Fœderis traduntur.

Instabis, intellectuum rem nunquam aliter concipere posse, quam ea intellectui per verba, imagines vel cogitationes repræsentatur. Adeo ut id quod tanquam verum vel bonum ei repræsentatur, nunquam ut malum vel falsum percipere possit, & vice versa. Cum ergo nihil unquam agamus, nisi ob certas rationes, quia id quod agimus, ab intellectu vel ut utile, vel ut jucundum percipitur, intellectus autem in ista perceptione, prout nunc ostensum est, nullam habeat libertatem, judicium vero practicum (ut in scholis loquuntur) ab intellectu determinetur, sequitur nullam actionibus nostris inesse libertatem.

Hæc quamvis subtiliter disputata, si animum in nostram naturam, & actionum nostrarum qualitatem firmiter deflectamus, & oculis mentis expendamus, utrum in actionibus ullam necessitatem experiri valeamus, nihil nos movebunt, nec assensum extorquere poterunt: quamvis nihil ad ea respondere posses. Non magis quam si quis subtilissimis cavillationibus alicui persuadere conatur, cum legit, ambulat, aut aliud agit, eum dubitare debere, vel non certum esse quod ista agat, quia somnians sibi aliquando firmissime persuaserit se similia agere. Adeo ut merito me pronunciare credam, quamvis argumentum illud distinctè enodare non possem, me ex ipsa experientia, de qua paulo ante egimus, satis de actionum nostrarum libertate esse certum.

At

At præter hæc ſpero me ſolidam iſtius argurationis refutationem daturum. Dico igitur me voluptatem vel utilitatem, quam ex actione me percepturum ſpero, inter rationes quę me ad agendum movent, admiſſurum. Concedo præterea intellectum in perceptione non eſſe liberum eatenus, ut rem aliter quam ſibi reprçſentatur, non percipere poſſit, non magis quam oculus imagines objectorum aliter menti exhibere poteſt, quam eas accipit. Nego tamen inde neceſſitatem actionum elici poſſe (quod enim de determinatione intellectus, per judicium practicum adjicitur, à me minime admittitur). Actiones enim vel mentis ſunt, qualis eſt conſideratio, vel corporis, puta ambulatio. Perceptionem nunquam inter actiones admitto, quia nihil aliud eſt quam imaginum receptio, quemadmodum in ſpeculo fit, in qua nulla libertas locum habet, quando intellectum aperio, vel ſpeculum non obvelo. Conſiderationem vero, quæ deumm eſt actio, ex perceptione neceſſario fluere, planiſſime nego, non modo ante, ſed etiam poſt perceptionem. Exemplo rem illuſtrabo. Eſt qui de libero arbitrio me alloquitur: aures ſonum diſtinctum percipiunt, cujus imaginem menti exhibent (quid enim *liberum*, quid *arbitrum* ſit, jam ex vulgari vocum ſignificatione mihi innotuit) nihil ad huc de libero arbitrio prçdicavit, ſed ſe de eo diſſerere velle. Sentio me poſſe detrectare, quidquam cum eo agere, vel ulterius ea de re meditari. Certum quidem eſt me ob aliquam cauſam iſtud renuere, quæ me moveat quo minus de quçſtione iſta meditari volo. Sed in eo cardo rei verſatur, an iſta cauſa me cogat. Quod tantum abeſt ut demonſtrari poſſit, ut certo certius experiamur, nos ab iſta cauſa minime cogi; ſed vel contrarium, vel diverſum, quotiescunque voluerimus, eligere poſſe. Qua in re cujuſque conſcientiam appello. Adeo ut nulla ratiocinatio contrarium mihi perſuadere poſſit. Non magis quam quis mihi perſuadere potis eſt, quod ſomnio, quando vigilo, vel quod non edo, quando edo &c. His adde quæ libro ſecundo cap. 7 de hac materia diſſeruimus.

Cum vero Adverſarius legem in eam quæ *à neceſſitate Naturæ, & quæ ab hominum placito dependeat* diſpeſcit, aperte fatetur ſe nullam legem agnoſcere quam Deus hominibus ferat, alias enim debuiſſet addidiſſe etiam legem quę à Dei placito dependeat. Atque adeo palam eſt ipſum nullum Deum prçter Naturam agnoſcere. Quod verba ejus p. 44 clariſſime confirmant, ait enim: *Et quamvis abſolute concedam omnia ex legibus univerſalibus* N.B. *Naturæ determinari* N.B. *ad exiſtendum & operandum, certa ac determinata ratione.* Ergo nullus aliud Deus eſt prçter Naturam. At non erat tempus ut abſolute iſtud concederes, ſed ſolide probares: iſtud enim baſis totius Atheiſmi eſt. Fatetur poſtmodum ipſe Adverſarius, *nomen legis per tranſlationem ad res Naturales applicatum videri*, eamque poſtea deſcribit *nihil aliud eſſe quam rationem vivendi, quam* N.B. *homines ob aliquem finem, ſibi vel aliis præſcribunt*, innuens interim ſe nullum Deum qui leges ferat vel ferre poſſit agnoſcere.

Poſtquam aſſeruit, homines neceſſario quæcumque faciunt agere, duabus rationibus pag. 44 vult oſtendere, leges quibus homines ſibi vel aliis modum vivendi præſcribunt, *ab hominum placito pendere*, quod perinde eſt ac ſi diceret ignem, qui

necessario urit, nihilo minus ex suo placito urere. Quod ex humano placito pendet, id plane in hominum arbitrio est constitutum, adeo ut id facere vel non facere possint, prout vox *placiti* sua natura necessario indicat. Videamus autem Adversarii rationes. Prima est pag. 44, quod, quamvis necessario agat homo, tamen sine legibus ex placito ipsius dependentibus concipi possit. Merum hoc est sophisma, quamvis enim absque istiusmodi legibus homo concipi possit, inde tamen nullo modo sequitur leges istas arbitrarias, sive ex hominum placito dependentes posse appellari, quia ab ipsius placito non pendet leges istas ferre vel non ferre; sed fati necessitate (ex Adversarii hypothesi) eas ferre cogitur. Quod autem ab alicujus placito dependet, id plane in ipsius est potestate facere vel non facere. Haud secus quam lapidis motus naturalis ad inferiora, non potest dici à placito lapidis pendere, quia lapis absque tali motu potest concipi. Adde quod lapis ita conceptus, quemadmodum & homo absque istiusmodi legibus naturalibus, ex Adversarii sententia, aliter concipitur quam qualis revera est vel unquam esse potest. Quod enim addit, *quatenus homo res sub ratione veri & falsi percipit*, id nihil ad quæstionem facit, quia perceptio ista, respectu fati, rerumque concatenationis, non minus est necessaria, quam lapidis motus ad inferiora. Merito igitur negamus, leges istas, posita fatali omnium humanarum actionum necessitate, ullo modo posse dici, nedum *optime*, ab hominum placito pendere.

Altera ratio p. 44 adhuc magis est ridicula, *quia res per proximas suas causas definire & explicare debemus*, proxima enim legem causa statuitur hominum placitum, quod, concesso fato, nullum plane in rerum natura existit. Atque adeo proxima legum causa ipsa fatalis necessitas esset. Quod addit pag. 44 de nostra, *quomodo res revera sint concatenatæ ignorantia*, ac propterea *melius ad usum vitæ, imo necesse esse res ut possibiles considerare*, id plane absurdum est: sic enim considerabimus res aliter quam revera se habent, adeoque falso. Quod quamvis ad usum vitæ necessarium foret (quod minime concedo) non tamen evincet ea quæ omnino sunt necessaria, libera, sive *ex hominum placito dependentia* recte posse appellari. Adde, si necesse est res ut possibiles considerare, id nullam aliam ob causam necesse esse posse, quam quia revera tales sunt (non enim necesse est ut mentiamur) vel quia id possumus facere quando volumus, alias ridiculus esset Adversarius, qui nos ad id permovere studet. Si credidisset omnia necessario fieri, cur librum conscripsit, quo hominibus Atheismum insinuaret, nisi putaverit, id absque isto libro non fuisse futurum.

Pergit pag. 45: *Cum itaque lex nihil aliud sit, quam ratio vivendi, quam homines ob aliquem finem, sibi vel aliis præscribunt, ideo lex distinguenda videtur in Divinam & humanam.* Si homines rationem vivendi præscribunt, quomodo divina ista lex appellari potest, nisi quia Naturam, cujus homo pars est (prout pag. 32 dicit) Deum appellando, per Deum homines ipsos, qui Naturæ pars sunt, intelligat.

Ait porro ibid. quod per legem *divinam* eam intelligit, *quæ solum summum bonum, hoc est veram Dei cognitionem & amorem spectat.* Sed non exspectamus explicationem tuæ sententiæ, sed demonstrationem eam esse veram. Negamus itaque *legem quæ solum*

summum bonum spectat, videlicet quod vere sit summum bonum, quale est vita æterna, ab hominibus posse præscribi. Negamus itidem summum bonum esse *veram Dei cognitionem & amorem*, quamvis per Deum Natura sive tota hæc Universi machina intelligatur. Atque hoc Adversarius clare & distincte explicare debuit, si candide agere voluisset, atque eo sensu ostendere, summum bonum in istius Dei vera cognitione & amore consistere, sic futilitas probationum quas adfert, melius apparuisset. In eo enim tota quæstionis cardo versatur. Quamvis enim concederem, nullum præter Naturam esse Deum, nullo tamen modo assentirer ipsi, summum bonum in ejusdem vera cognitione & amore; sed in sola ejusdem delectabili fruitione consistere, prout mox ostendemus.

Ostensurus igitur Adversarius se summum bonum recte descripsisse, ait: pag. 45. *Cum melior pars nostri sit intellectus, certum est, si nostrum utile revera quærere velimus, nos supra omnia conari debere, ut eum quantum fieri potest, perficiamus, in ejus enim perfectione summum nostrum bonum consistere debet.* Quamvis melior nostri pars esse intellectus, nullo tamen modo exinde consequitur, in perfectione intellectus *summum nostrum bonum consistere debere.* Consequentiæ istius rationem nullam adfert Adversarius, ego vero eam nego. Præterea, si Natura Deus esse statuatur, intellectus non poterit melior sive optima nostri pars haberi, nisi quatenus quis eum excolendo delectatur. Illi vero quos carnales voluptates magis oblectant, eæ facultates per quas voluptates percipiunt, melior pars ipsorum erit. Nihil cuiquam esse bonum, nisi quo delectatur, neminem negaturum confido: ea igitur res qua quis magis delectatur, majus erit ipsi bonum. Hinc sequitur, rem qua omnes quammaxime delectantur esse summum bonum. Istiusmodi vero nihil in toto mundo reperiri potest: quidquid enim in mundo est quo unus delectatur, id alterum minime oblectat, quin potius tædio afficit. Si ergo post hanc vitam non datur alia vita, in qua oblectationem sperare possimus, quæ Adversarii est sententia, prout inferius clarius adhuc apparebit, sequitur nihil esse quod omnibus summum bonum sit, sed prout cujusque fert inclinatio & genius, id cujusque esse summum bonum, cujus fruitione maxime lætatur. Si quem igitur rerum naturalium cognitionis desiderium maxime capit, ea ipsi summum erit bonum; si vero quis ex aliarum rerum possessione magis voluptate afficitur, illæ ipsius erunt summum bonum. Si quid vero existeret, vel aliquando inveniri posset, quo omnes æque delectarentur, & quidem quammaxime, id revera sua natura pro summo bono reputari deberet. Tale autem est vita æterna, quam nos à Deo nostro, omnium Rege, judice & gubernatore, exspectamus. Quod an cum fundamento à nobis fiat, postea videbimus. Frustra igitur Adversarius, in *intellectus perfectione*, id est *in rerum naturalium per causas cognitione*, summum bonum consistere, absque nulla probatione præsupponit.

Priori isti assertioni, quam temere præsupponit esse veram, multas similes adjungit, addit enim pag. 45: *Porro quia omnis nostra cognitio & certitudo, quæ revera omne dubium tollit, à sola Dei cognitione dependet.* Verum hoc fortassis certo respectu foret, si Na-

si Natura vel hoc Universum Deus esset: nisi enim talis esset Deus, ne cogitare quidem possemus, imo in rerum Natura non existeremus: Cum vero Deus ens independens, Mundi creator, existere creditur, nullo modo admitti potest ista Thesis. Sive enim Deum eo sensu recte sive male cognoscimus, nihilominus certam rerum plurimarum cognitionem habere possumus. Imo quamvis Adversarii de Deo opinio esset vera, minime tamen hęc thesis admitti posset: ipse enim maximam hominum partem circa Dei cognitionem toto cælo errare credit, cum tamen negare non possit, eos multarum rerum certam habere cognitionem. Sciunt sane omnes, nec id à Dei cognitione dependet, bis duo esse quatuor, se homines appellari, se sui ipsins causam non esse, & infinita alia, quæ vera & certa sunt, quamvis nullam Dei cognitionem homines haberent. Falsum igitur esse primum istud fundamentum recte concludimus.

Nec magis ad rem facit alterum quod ibid. pag. 45 subjicit, nimirum *tum quia sine Deo nihil esse, neque concipi potest.* Si per Deum idem quod dixi intelligas, verissima est hęc thesis: nisi enim hæc cęli terræque moles existeret, neque homines essent, & consequenter nihil sine Deo, cujus homines reliquaque entia partes sunt, concipi potest. Sed nos negamus hoc Universum esse Deum, vel potius non esse Deum, præter hoc Universum, quod Adversarius probare debuit, non vero præsupponere. Tandem si per Deum tale ens, quale à nobis statuitur, intelligatur, non minus falsa est ista thesis, eo quo accipi debet sensu intellecta, nimirum nihil posse esse vel existere, quod sit absque Deo, sive quod pars non sit Dei. Si autem Adversarius hoc sibi velit, nos nihil posse concipere, si vera Dei cognitione destituimur, ne sic quidem admittimus ista, & plane cum prima thesi hæc coïncidit, & mera erit tautologia. Denique si hæc verba ita accipi velit, ut nihil à nobis possit concipi, neque permanere, nisi Deo permittente, totum concedimus, sed tum extra oleas vagabitur, nullo modo enim ex tali præmisso, consequentia Adversarii extrudi potest.

Claudit pag. 45 Adversarius his verbis. *Tum etiam, quia de omnibus dubitare possumus, quamdiu Dei nullam claram & distinctam habemus ideam.* Hoc, ipso Cartesio urgente, plane falsum est, is enim unice urget, nihil prius nec certius esse in nostro conceptu, quam cogito, ergo sum, atque ex isto supposito tandem ad Dei cognitionem adscendit. Quidquid vero Cartesiani obstrepant, nos negamus, quandiu nullam claram & distinctam Dei habemus ideam, nos de omnibus dubitare posse, merito videlicet, vel saltem serio. Possumus forte ex mera petulantia & contradicendi purigine, omnia in dubium vocare, non modo antequam, sed etiam postquam claram & distinctam Dei ideam habemus (si modo eam vere habere possumus, quod nos planissime negamus) sed quod serio quis de omnibus dubitare possit unquam, id neminem nisi præfracte asserere posse crediderim. Quis enim, quamvis ne mentionem quidem Dei unquam fando audiverit, vel numinis ullam suspicionem unquam habuerit, serio dubitare possit an cibo & potu pascatur, an vigilet cum vigilat, an scribat, ambulet, pecuniam manu teneat, emat, vendat &c, cum istorum aliquid agit. Si

quis ſe ſerio in talibus dubitare affirmat, næ is ut fuſte dubitatio hæc ei eximatur dignus eſt, qui ſi tergum ipſius duriter peteret, credo ipſum dubitare non poſſe an dolorem perciperet. Sed apage iſtas verſutias.

Disjecto itaque tergemino iſto fundamento, id quod ei ſuperſtructum eſt conſiſtere nequit, videlicet quod pag. 46 Adverſarius infert: *hinc ſequitur ſummum noſtrum bonum & perfectionem, à ſola Dei cognitione pendere.* Primo enim concluſio hæc cum primo fundamento, quod ita ſonat: *Porro quoniam omnis noſtra cognitio & certitudo, quæ revera omne dubium tollit, à ſola Dei cognitione dependet*, mera eſt tautologia, idem per idem probans. Duo ſequentia fundamenta ſunt plane, prout jam oſtendimus, falſa.

Addit pag. 46: *Deinde cum nihil ſine Deo nec eſſe nec concipi poſſit.* (Iſtud vero prius erat probandum antequam bis præſupponi potuit) *certum eſt omnia, quæ in Natura ſunt, Dei conceptum pro ratione ſuæ eſſentiæ ſuæque perfectionis, involvere atque exprimere.* Nec hoc, etiam conceſſo fundamento cui innititur, certum eſt, niſi per Deum Naturam ipſam, ſive res naturales intelligas, quod abſque valida probatione, in tam ardua & ponderoſa quæſtione, minime fieri debuit. Quod ſi quis iſta admittere poſſit, non mirum eſt ipſum omnia Chriſtianæ fidei capita in dubium vocare, imo penitus reſpuere poſſe.

Pergit eadem pag. 46. *Ac proinde nos, quo magis res naturales cognoſcimus, eo majorem & perfectiorem Dei cognitionem acquirere.* De rebus ſupranaturalibus nihil, illas enim nullas agnoſcit Adverſarius. Poſſemus ad ſequentia omnia tacere, donec probaſſet Deum nihil eſſe præter Naturam ſive hoc Univerſum. Sed necubi cauſæ deeſſe videamur, ad omnia reſpondebimus. Si igitur Deus eſt iſta Natura, recte argumentatur, ſi autem rector præter & ſupra Naturam, peſſime. Si hæc legitime & ſufficienter diſcuterentur, omnino debuit Adverſarius mentem ſuam clariſſime explicare, & argumenta quibus innixa eſt, proponere. Non conſiſtit ſummum noſtrum bonum in Dei veri cognitione, ſed in ejus fruitione. Si Deus mihi benefacere nolit vel nequeat, ipſum plane ignorare malo, quam ejus cognitione meipſum fatigare, quemadmodum certe nec poſſe, nec velle poteſt, ſi Univerſum iſtud Deus eſt.

Vel (quoniam cognitio effectus per cauſam nihil aliud eſt, quam cauſæ proprietatem aliquam cognoſcere) quo magis res naturales cognoſcimus, eo Dei eſſentiam (quæ omnium rerum cauſa eſt) perfectius cognoſcere. Mera eſt petitio principii, ignotum enim per æque ignotum, vel potius falſum, probat. Supponit enim Naturam ſive hoc Univerſum eſſe Dei eſſentiam, quod probandum erat.

Pag. 46. *Atque adeo tota noſtra cognitio, hoc eſt ſummum noſtrum bonum, non tantum à Dei cognitione dependet, ſed in eadem omnino conſiſtit.* Si clare & diſtincte argumentum proponatur, tale erit: Quandoquidem tota Natura, ſive omnes res naturales Dei eſſentiam conſtituunt, hinc ſequitur, rerum naturalium cognitionem ſummum noſtrum eſſe bonum. Atqui &c: Si pro cognitione fruitionem ſubſtituas, bene procedet conſequentiæ ratio; falſum vero eſt antecedens, atque adeo totam Adver-

ſarii

sarii argumentationem meram principii petitionem esse, cunctis est manifestum.

Sed fortassis cognitionem posuit pro fruitione, quia ex eo quod homines, ex ipsius sententia non recte de Deo sentiunt, ipsum Mundi factorem esse putantes, qui leges sibi præscri pserit; quibus si non paruerint, horrendi cruciatus ipsis sint metuendi. Ex quo non modo inutilis & puerilis metus, sed etiam à multis jucundissimis rebus abstinentia consequitur. A quibus omnibus, si scirent nullum istiusmodi Deum existere, penitus essent immunes. Contra, si aliter res se habeat, miserrimi sunt, qui verum Deum ignorantes, non tantum propter incredulitatem, sed etiam propter plurima, quæ ex ea emanant peccata, ipsum non cognoscunt. Isto sensu concedo, summum bonum in Dei cognitione consistere. Sed tum controversia de Dei vera cognitione manet: nec eam in rerum Naturalium cognitione consistere præsupponi potest.

Subjicit ibidem, *Quod etiam ex hoc sequitur, quod homo, pro natura & perfectione rei, quam præ reliquis amat, eo etiam perfectior est, & contra: adeoque ille necessario perfectissimus est, & de summa beatitudine maxime participat, qui Dei, entis minirum perfectissimi, intellectualem cognitionem supra omnia amat, eademque maxime delectatur.* Bene est quod delectationem amori adjungat. Qui ergo Dei cognitione non delectatur, sed alia re, quæ ipsum non minus delectat, quam alterum cognitio entis perfectissimi, nihilo minus erit beatus. Felicitas non in rei alicujus cognitione, sed ejusdem delectabili fruitione consistit. Nihil enim beatum reddit præter delectationem, quacunque tandem re quis delectetur. Si ergo nullus præter ista naturalia esset Deus, non rerum Naturalium cognitio, quantumvis certa & sublimis, per se nos beatos redderet, nisi cognitio ista nos oblectaret. Sed si quis magis aliarum rerum fruitione delectaretur, is perinde ac alter iste beatus foret. Prius ergo probandum erat Naturam esse Deum. Si enim Christiani & Judæi veram Dei cognitionem habent, summum bonum nequaquam in sola Dei cognitione, sed bonorum quæ ille possidet fruitione omninò consistere debet. Malo ergo cum Sacra Scriptura insanire, quam cum Adversario stultè sapere, de mediis ad ipsius summum bonum parum solicitus. Et parum curans ipsius legem divinam, quam violenta vocis *legis* ad sua commenta applicatione sibi ipse finxit. Hoc saltem negari non potest, vitam nunquam finiendam, eamque in summa perfectione, quantum humana natura, ad summam perfectionem evecta, capere potest, & in summis gaudiis transigendam, majus esse bonum, quam id quod Adversarius indicat. Hinc necessario sequitur, eum summum bonum perperam descripsisse.

Pag. 46. *Cum itaque amor Dei summa sit hominis felicitas.* Deus ipsi Natura sive Mundus est. Amor mundi itaque, id est rerum mundanarum, summa hominis est felicitas, nihil enim post hanc vitam exspectat. Si Deus est mundus, si post hanc vitam nullum pietatis exspectamus præmium; *Edamus, bibamus, cras enim morimur* 1. Cor. 15. 32. Si vero per Deum eum quem nos explicavimus, intelligimus, negamus Adversarii sententiam esse veram. Amor enim, nihil aliud est quam desiderium rei quam amamus

potiundæ. Quocirca non Dei amor, sed ejusdem fruitio ultimus actionem nostrarum scopus est. Amor absque fruitione, non felices sed miseros reddit amantes, quod apud omnes in confesso est.

Pergit p. 46: *sequitur eum tantum legem divinam sequi, qui Deum amare curat.* Recte, modo veram Dei, ejusque voluntatis cognitionem habeat. Atque adeo de eo non digladiandum est, quid Deus, quid lex divina, quid Prophetia, fucata verborum specie, appellari possit. Sed de eo, quid vel quis Deus appellari debeat, & num mundus & quæ eo continentur, ab una aliqua causa prima intelligente sit creatus, idque aperte, non præsupponendo talia dogmata, quæ ab aliis negari possunt, sed solidis rationibus ea fulciendo.

Addit: *non ex timore supplicii.* Ne igitur supplicii metu Adversarius sententiam suam aperte exponere & defendere detrectet. Magistratus enim ipsius solus est Deus qui punire potest. Deum *ex solo timore supplicii amare*, plane est impossibile: quem tantum metuimus, odimus. Sed subjicit ibid.

Neque præ amore alterius rei, ut deliciarum, famæ &c. Cur non dixit, *neque spe præmii?* ita enim membra directe sibi invicem responderent. Nemo potest amare, nisi id quod eum delectat. Non itaque rem propter se ipsam, sed propter gaudium, quod ex rei amatæ fruitione speramus, amare possumus. Alias sequeretur, nos ea debere amare quæ plurimi, vel prudentiores optima esse judicant, quamvis nobis ea minime placerent, sed tædio afficerent. Exemplo rem illustrabo. Vinum ab omnibus fere laudatur & amatur, ego vero à vino abhorreo, & nec palato, nec ventriculo meo placet, quin potius molestum est: ego tamen vinum amare deberem, quia bonum est. Vinum autem Adversario Dei pars est. Multa alia sunt in hoc mundo, quibus plerique homines non delectantur modo, sed quæ corporis sanitatem confirmant, quæ tamen nonnullis nocent, alii ea fastidiunt & aversantur. Quare falsum est quod Adversarius asserit, Deum non debere amari præ amore alicujus rei delectabilis, quâ ab ipso potiri speremus. Ingenue profiteor, me Deum nec cultu, nec obsequio prosequi deberi existimare, nisi ab ipso gaudia exspectari possent. Quod Sacræ Literę prepetuo confirmant, nos spe vitæ æternæ & gaudiorum cælestium, ad ipsius amorem & obsequium stimulantes. Vide sis 2 Cor. 7. 1. IV. 17, 18. Col. 3. 4, 5. Hebr. 12. 28, & infinitis pene locis.

Pag. 46. *Sed ex eo solo quod Deum novit, sive quod novit Dei cognitionem & amorem summum esse bonum.* Sic plane errabit: nec etiam hoc à quoquam fieri potest, nisi qui voluptatibus mundanis delibutus, cognitione rerum naturalium maxime delectatur. Quæ ipsa delectatio, non ex ista sola cognitione nascitur, sed ex eo quod alii ipsum propter ingenii acumen & diligentiam amant, honorant, laudant & juvant. *Scire tuum nihil est, nisi te scire hoc sciat alter*, videlicet homo, vel Deus, qui te juvare velit & tibi benefacere.

Addit pag. 47. *Hoc enim idea Dei dictat, Dei cognitionem & amorem finem esse ultimum &c.* Sed amabo, nobis hoc ostendas, nec dicas tantum: nunquam enim mihi ex Dei idea istud in mentem venit.

Pergit

Pergit pag. 47: *homo tamen carnalis hæc intelligere nequit.* Sint ergo carnales, qui carnis voluptates abnegant, & propter fidem quam ſunt amplexi, quævis atrocia ſuſtinere non detrectant, quo Dei experimentali cognitione & viſione poſt hanc vitam frui poſſint, ipſe vero cum ſuis, qui Mundum hunc pro Deo habent, eoque quantum ſanitas & tranquillitas corporis concedere poſſunt, frui conantur, ſpirituales. Attollat cachinum cum ſuis, non invidemus.

Pergit pag. 47. *Si jam ad naturam Legis Divinæ Naturalis, ut eam modo explicuimus attendamus, videbimus &c: eam non exigere fidem hiſtoriarum.* Lex iſta divina naturalis, nihil aliud eſt quam rerum naturalium fatalis concatenatio. Eam non exigere fidem hiſtoriarum, non negamus, ſed talem eſſe Legem Divinam, nec alium Deum quam Adverſarius ſtatuit, id prius probandum erat. Conceſſit paulo ſuperius hac eadem pag. 47, legem Moſis poſſe appellari divinam, quæ tamen nec univerſalis erat, nec hiſtoriarum fide carere poterat. Lex Chriſti univerſalis eſt, nec tamen ex humana natura deduci poteſt, & legum humanarum, quas Adverſarius deſcripſit, generi, quam maxime adverſatur. Leges humanæ commoda hujus vitæ ſola pro ſcopo habent, lex Chriſti nihil minus. Illæ carni grata jubent, hæc contraria: adeo ut nulla lex magis legi divinę quam Adverſarius fingit, pernicioſa ſit, quam lex Chriſti. Atque hæc cauſa eſt cur Adverſarius eam, fucata veritatis & pietatis ſpecie, penitus proſternere conetur.

Ex iis quæ diſſeruit quatuor elicit conſectaria p. 47, quorum primum eſt, *legem Divinam Naturalem eſſe univerſalem.* Nos vero nullam iſtiuſmodi legem Divinam Naturalem (per quam Adverſarius nihil præter fatum intelligit) agnoſcimus, multo minus talem, quæ ſit univerſalis. Nec ulli legi nos eſſe ſubjectos concedimus, niſi Chriſti quam homo libere, nulla fatali neceſſitate coactus, præſtare tenetur. Alterum conſectarium eſt, *eam non exigere fidem hiſtoriarum.* Quod facile de Adverſarii lege Naturali conceſſerim.

Tertium conſectarium, quod Adverſarius ex falſis ſuis hypoteſibus pag. 48 elicere conatur, eſt: *legem hanc divinam Naturalem non exigere ceremonias &c.* Quod itidem facile conceſſerim de eodem fato: ſed ſi Deus eſt Mundi creator, nil prohibet quominus is ceremonias, ad futura bona repreſentandum, homini præſcribere poſſit, nec ulla in eo abſurditas comparet.

Quartum conſectarium ibidem eſt, *legis divinæ præmium eſſe ipſam legem, nempe Deum cognoſcere &c:* Inſigne profecto præmium, & Herculeis laboribus ut quęratur dignum! Valeat cum ſuo præmio Adverſarius, quod nihil aliud eſt, niſi poſt indefeſſa ſtudia, rerum Naturalium cognitionem fruſtraneo conatu indagare. Contemnat præmium vitæ externæ, quod ſuo maximo malo facile reſpuere poteſt. Sed oſtendere debebat illud præmium aliquam abſurditatem, impoſſibilitatem, & falſitatem in ſe continere. De impoſſibilitate agit cap. 6, ubi ad illius objectiones nos pleniſſime reſponſuros confidimus.

Jam ad aliarum quatuor quæſtionum diſcuſſionem progreditur pag. 48: quarum prima

prima est, *num lumine Naturali concipere possimus Deum veluti legislatorem, aut principem, leges hominibus præscribentem.* Adversarius negativam tuetur, sed ad sententiæ suæ propugnationem, cum eam palam prodere non audeat, nil nisi meram spermologiam profert. Qui Mundum pro Deo habet, fateor Deum non posse ut legislatorem concipere. Itaque prius de Dei essentia disceptandum, & adversario probandum erat Naturam esse Deum, & rationes in contrarium ab aliis prolatas refutare debuit. Nunc lectoribus tantum fucum facit, & nihil probat. Deum non posse lumine Naturali concipi ut legislatorem concedo. Sed cum Adversarius istud ex natura voluntatis divinæ deducere vult, quam nihil aliud quam Dei intellectum esse, absque ulla probatione asserit, id æquali jure à nobis negatur. Divinam voluntatem, & ejusdem intellectum in se reversa unum & idem esse, nemo, nisi qui Naturam pro Deo habet, statuere deberet: & hac de re libro 2 cap. 7 egimus. Si ostendere potest nullum esse Universi creatorem & rectorem, res erit confecta. Si hoc demonstrare nequit, non crediderim ipsum magis affirmaturum, Dei voluntatem & intellectum unum & idem esse, quam id de hominibus asserere, vel saltem demonstrare possit. Si per voces voluntatis & intellectus idem quod nos intelligat, & Deo utramque serio & proprie loquendo attribuat (quod facere non potest, quia Universum Deum appellat, ex quo ejus creatorem excludit) nemo adeo insanire potest, qui per Dei intellectum & voluntatem idem plane intelligere possit. Quocirca hæc, ut per jocum & ludibrium dicta, negligi debent. Nemo enim sibi ipsi persuadere potest, intellectum (quæ nihil aliud quam facultas intelligendi est) vel etiam actionem intelligendi, & voluntatis actum vel etiam facultatem volendi, plane unum & idem esse. Non magis quam loquelam & auditum, visum & ambulandi facultatem plane esse unum & idem. Quandoquidem autem ostendimus, voluntatem planissime esse liberam, adeo ut quidquid velit eligere possit, quod de intellectu dici nequit, tum nullo modo statui potest, Dei intellectum idem cum ipsius voluntate esse. Sed de his cap. 6 fusius acturi sumus. Postea mentem suam, exemplo trianguli ita explicat, ut plane intelligi nolle videatur. Quæ dicit huc redeunt, quod videlicet natura trianguli, à necessitate divinæ naturæ, non ab ipsa trianguli essentia pendeat, ac propterea naturam trianguli ut æternam veritatem concipi, quia Deus ideam trianguli habet, ac ideo istum divinum intellectum, esse Dei decretum & voluntatem. Hoc solum est quod Adversarius profert, ad probandum, divinam voluntatem nihil aliud quam ejus intellectum esse. Nos vero negamus naturam trianguli à necessitate divinæ naturæ pendere (quando videlicet per Deum non Naturam, sed ejus creatorem intelligimus). Natura trianguli est eadem, sive Deus sit, sive non, sive quis eam intelligat, sive nullus intelligat. Negamus etiam, nos propterea naturam trianguli recte dicere ex intellectu vel decreto Dei profluere, qui in Dei natura continetur &c: Quando Universum hoc Deus est, tum certum est naturam trianguli in Dei natura contineri, falsum autem, si Universum ab illo est creatum. Dei decreta, voluntas, attributa reliqua, nihil sunt Adversario præter fatalem necessitatem ex ipsa Natura,

nullo

nullo decernente fluentem, quam ille præsupponit, nullibi probat, nos negamus.

Pergit pag. 49. *Si itaque Deus Adamo dixit, se nolle ut de arbore cognitionis boni & mali comederet, contradictionem implicaret Adamum de illa arbore posse comedere &c.* Ergo mendacium esse vult Mosis, vel Pentateuchii scriptoris, qui Deum Adamo id dixisse refert. Quod probandum ipsi fuit. Negamus enim id contradictionem implicare. Deum alicui loqui, Adversario nihil aliud est, quam hominem rem aliquam fato determinatam percipere, prout sub finem pag. 50 disertis verbis explicat. Cum quis rem vere percipit, tum Deus de mente ad mentem alicui loquitur, cum falso, tum Deus se hominum opinionibus accommodat: quæ omnia hoc solo fundamento nituntur, quod Natura, sive Mundus ipsi Deus sit. Ex quo facile perspicitur, totum controversię cardinem circa hoc caput versari. Et quandiu suum Atheismum Adversarius non demonstravit, rationibus in contrarium productis refutando, nihil omnino effecisse est censendus. Et frustra Christum & Paulum secum sensisse contendit, quod ipse non credit. Quicquid igitur de æternis veritatibus garrit, nihil est, eas enim nos non admittimus eo sensu quo ille vult. Nec sufficit ipsum dicere, ea quæ in Sacra Scriptura tanquam leges proponuntur, propter hominum pertinaciam tantum, non quia revera se ita habent, ita proponi: similiter quæ de Deo pag. 50 asserit, cum *nec rectorem mundi, nec legislatorem, nec justum, nec misericordem &c* esse. Nihil enim probat. Notandum autem hic est, quod Adversarius pag. 50 & 51 de Christo asserit, ipsum *res revelatas vere & ex notionibus communibus, iisque veris, vere & adæquate percepisse*; Christum vero docuisse Deum esse legislatorem, Regem, misericordem, justum, creatorem cæli & terræ, & cætera quæ Apostoli de Christo tradiderunt, Adversarius non nisi impudenter & contra propriam conscientiam negare potest. Cum igitur pag. 51 asserit Christum, dum ęternas veritates tanquam leges præscripsit, & istiusmodi dogmata homines docuit, *sese ingenio populi accommodasse*, Adversarium aperte & impudenter mentiri statuendum est. Nec etiam quidquam eorum quæ ibi dicit, ullo indicio ostendit. Præsertim vero cum ex loco Math. 13. 10 &c. (ubi Christus discipulis dicit, *ipsis datum esse mysteria regni cælorum nosse*) ostendere vult, Christum cæteris per parabolas locutum fuisse, discipulis vero *res ut æternas veritates docuisse*. Ibi enim Christus Parabolam de fertili & sterili semine explicans, versu 39 se per inimicum Diabolum intellexisse ait, & alia non pauca, quæ Adversarius inter æternas veritates nullo modo numerari vult. In quem finem loca quædam Pauli, volens prudens in sensum à mente Pauli alienissimum malitiose detorquet. Quod ostendere supervacaneum foret, cum nemo istud ignorare possit, qui modo loca Rom. 3. 28. VII. 6. VIII. 9. IX, 18. 1 Cor. 3. 1, 2, ab Adversario citata inspicere volet.

Videamus jam secundam quæstionem, *quid* videlicet *Sacra Pagina de hoc lumine naturali, & hac lege Divina doceat* pag. 51 in fine. Ubi nihil aliud agit, quam ut verba quædam Salomonis & Pauli, in sensum plane ab Authorum scopo alienum detorqueat, quem ipse satis novit eos minime intendisse. Et cum satis sciat quam innumeris locis

contrarium clare indicetur, nihil ad ea reſpondet. De Hiſtoria Adami, quam pro parabola ſeu fabula habet, nihil opus eſt dicere: cum ipſe fateatur, ſe non eſſe certum, an ipſius explicatio cum ſcriptoris mente conveniat. Nec de Salomone etiam opus eſt contendere; fateor enim ipſum nullam præter naturalium & politicarum, nec non medicinalium, id eſt rerum terrenarum ſcientiam habuiſſe, quamvis eam non ex ſolo ratiocinio, ſed ab ipſo Deo præcipue acceperit, prout expreſſe 1 Reg. 3. 12 indicatur. Judæis enim nulla præter ſecularia bona erant promiſſa. Paulus ad Rom. 1. 20 de lumine naturali agit, & indicat homines ejus ductu, (poſtquam Univerſum hoc à Deo creatum eſſe ex revelatione ſive traditione acceperunt, vide cap. 9 circa finem libri ſecundi) ex rebus creatis Dei æternam virtutem & divinitatem poſſe cognoſcere. (Quo ipſo ſeſe acutiſſime pungit, qui Deum nulla virtute vel potentia cum perfectiſſimo intellectu præditum impie contendit) non vero de Dei mandatis agit, quæ ille ex iſtis deduci poſſe aſſerit, nos vero negamus. Atque ita oſtendimus ipſum nihil plane probaſſe.

CAPUT V.

De ratione cur Cæremoniæ inſtitutæ fuerint, & de fide Hiſtoriarum, nempe qua ratione & quibus ea neceſſaria ſit.

Contenta.

Quintum caput de ceremoniis primum agit, deinde de fide hiſtoriarum. De prioribus (inter quas p. 62 orationes externas *id eſt perces anumerat) oſtendere conatur, eas nec ad virtutem pertinere p.* 55 *l.* 12, 13, *& quod mirere*, nec ad legem divinam: *quod perinde eſt ac ſi diceret, eas non exerceri ex fatali omnium entium in agendo neceſſitate, quam tamen mordicus defendit, omnibus rebus ineſſe. Idque non ſecus ac præcedentia, ex ipſa Scriptura ſe demonſtraturum ſubdole prætendit; eaſque ad nihil aliud à Moſe vel Chriſto eſſe confictas, quam ut nugis iſtis hominum ſtupidiſſimorum animi ad ſervilem devotionem incitarentur. Deinde pag.* 62 *circa finem de Hiſtoriis Biblicis agere incipit, atque oſtendere, vel potius indicare, non opus eſſe ut quiſquam eas eſſe veras credat, præter eos quibus propter ingenii ſtupiditatem perſuaderi nequit, omnem religionem in gratiam eorum qui rempublicam regunt, eſſe confictam, ut ſubditos in officio continere poſſint pag.* 64 *& alibi. Quæ omnia à nobis falſa eſſe oſtenduntur.*

Ag. 55 Adverſarius ſe oſtendiſſe dicit *ſuperiori capite, legem divinam, quæ homines vere beatos reddit, & veram vitam docet, omnibus eſſe Univerſalem &c:* Oſtendiſſe enim ſe credit homines neceſſario agere & exiſtere, una cum beſtiis & reliquis entibus, nec quidquam aliter agere poſſe quam agunt, idque naturali cauſarum concatenatione coacti. Hanc neceſſitatem legem divinam vocat

cat ad omnium Christianorum ludibrium. Nos ad cuncta quæ ibi protulit respondimus, judicet lector de utriusque nostrum prolatis.

Ceremonias ad legem divinam non pertinere certum esse affirmat propterea, *quia maxima ex parte ab universa societate simul (quod tamen omnino falsum est) non vero ab unoquoque* (seorsim debuit addere) *exerceri potuerunt.* Hęc quia per jocum ab ipso dicuntur, refellere non est opus: nec quamvis ea serio proferret, ullo legitimę consequentię nexu cohærent. Cum enim per legem Divinam nihil præter fatalem istam in existendo & agendo necessitatem intelligat, nemo nostrum adversabitur, Cæremonias ad istam legem divinam non pertinere: quia omnes fatentur, eas ex libero Dei decreto esse institutas. Adversarius autem, cum omnia ex naturali necessitate ab hominibus fieri expresse urgeat, ac idcirco Ceremonias ex eadem necessitate, à Mose institutas, & a populo Judaico observatas esse credat, qua quęso fronte eas ad legem Divinam pertinere, nisi contra propriam conscientiam negare potest? Imo omnes, cujuscunque tandem principis, legislatoris, Prophetę, quin & nebulonis, impostoris, fatui leges, & quidquid tandem in tota rerum universitate contingit, docetur, vel agitur, ad legem Divinam necessario pertinere, statuere debet, & fateri cogitur, sive sint adulteria, latrocinia, rapinæ, bella &c: Omnia enim ex eadem Naturę, (quæ ipsius Dei est, judice Adversario) potentia, legibus, æterno & immutabili decreto, sive naturali, necessaria & inevitabili causarum concatenatione profluunt. Cæremonias autem non pertinere ad legem quam Moses tulit, istud Adversarium serio velle, *credat hoc Judæus apella.* Quocirca nihil opus est ad ea quæ ex *Esaia* & Psalmis profert respondere. Ipse enim optime novit, eos nihil minus indicare, quam id quod ipse videri vult ex illis demonstrare. Nam si Adversarius crederet Scripturam docere, nullum præter hoc Universum esse Deum, & omnia fatali necessitate agere, pluris eam faceret quam nunc facit. Cum vero superius ipse expressis verbis dixerit, & hoc eodem capite pag. 63 dicat, *Scripturam docere, dari Deum sive ens quod omnia* N.B. *fecit, & summa sapientia dirigit & sustentat, & quod hominum piorum summam curam habet, reliquos autem multis suppliciis punit* & multa similia, apparet ipsum in re seria ludere & nugas agere.

Ut igitur omnia quæ hic de ceremoniis profert, quo imperitorum animos irretiat & confundat, contra id quod ipsemet verum esse credit, negligamus, ingenue confitemur eas, una cum historiis, de quibus pag. 65 differit, ad legem divinam Adversarii, fatalem videlicet omnium rerum in agendo & existendo necessitatem, non pertinere, quamvis Adversarius id nullo modo dicere possit. Nos vero, qui istam legem divinam minime agnoscimus, & pro spinosi cerebri figmento habemus, id concedere merito possumus. Alias nemo inficiari potest, eas ad cultum divinum, ex Dei mente instituendũ, omnino, requiri. Et negamus quemquam, nostrum qui Novi Fœderis historias ignorat, salutares opiniones & veram vivendi rationem habere posse. Cum enim ceremoniæ à Mose Dei nomine institutæ sint, eæque non minus quam cætera ipsius mandata, fidem in Deum pro fundamento habeant, quę ex historiis peti & confirmarĩ

debet: cum etiam ceremoniæ quas Chriſtus inſtituit, ſolam Dei voluntatem pro fundamento habeant, quemadmodum reliqua Novi Fœderis præcepta, (prout libro ſecundo Cap: 10 demonſtratum eſt) inter quæ fides in Jeſum Chriſtum, in cælum evectum, præcipuum & cæterorum eſt fundamentum; nemo ignorare poteſt, neminem abſque hiſtoriis, ſive relationibus de miraculis, in Chriſtum credere poſſe. Atque ita hiſtorias ad legem divinam quam nos pro ea habemus, maxime pertinere, per ſe patet, & ipſi Adverſario id ſatis conſtat. Fatemur tamen Deum à Judæis ceremonias ita non exigere, ut cum eas obſervarent, licitum ipſis fuerit cętera legis pręcepta negligere, aut ad eas, quando à patria extorres eſſent, obligatos fuiſſe. Deus enim maluit ut eas quam reliqua ipſius mandata non obſervarent: imo quando cætera mandata non obſervabant, ceremonias obſervari noluit.

Sed Adverſarius ex ipſa Scriptura (quando apud Theologos ratio, quantumvis ſolida, inquit, non multum valet) vult oſtendere, ceremonias, *ſi in Veteri Fœdere ad legem Dei referantur, id propterea tantum fuiſſe factum, quia ex revelatione, vel ex fundamentis revelatis inſtitutæ fuerunt.*

At id nemo negabit, nec oſtendere fuit opus. Quod etiam ſolam corporis temporariam felicitatem reſpexerint (quemadmodum cætera legis præcepta) non refragabor. Sed eas propterea nec ad legem Divinam (Moſaicam nimirum, non ab Adverſario confictam omnium rerum in agendo fatalem neceſſitatem) nec ad beatitudinem & virtutem pertinere, negamus. Nec Adverſarius quidquam iſtorum oſtendere conatur.

Ad legem Moſaicam non pertinere (quamvis ipſe contrarium credat eſſe verum) ex Veteri Fœdere probare ſcilicet annititur. Primum quod profert eſt locus Eſa. I. 10, quem affirmat *gentem ſuam vocare, ad legem divinam ex ſe audiendam: ex qua prius omnia genera ſacrificiorum* (inquit) *excludit, & omnia feſta*: & præterea docere *illam legem Univerſalem &c.*

De lege Univerſali nihil dicam, cum de ea ſuperius ſatis ſit actum. Sed nego quidquam eorum eſſe verum, quæ Adverſarius, abſque ulla probatione (ut ſolet) aſſerit. Quod quamvis hic ſufficere poſſet, malumus oſtendere Eſaiam nihil minus docere, quam id quod iſte clariſſime eum indicare dicit. Hæc igitur *Eſaiæ* ſunt verba verſu 10: *Audite verbum Domini, Principes Sodomæ! auſcultate ad legem Dei, popule Gomorrhæ!* Ubi per *Verbum Domini* & *legem Dei* idem ſignificari manifeſtum eſt (quod & Adverſarius agnoſcere videtur) & nihil niſi lex Moſaica intelligitur, ad cujus obſervationem Principes & populum rebellem *Eſaias* hortatur, non vero ad aliam legem Dei: quia Prophetæ per *Legem Dei* nunquam aliam intelligunt, nec ipſe Eſaias vocem iſtam aliter unquam uſurpat. Vide Eſa. 5. 24. VIII. 16, 20. XXX. 9, XLII. 21, 24. Præterquam, quod hic ſufficit, verba hoc ſenſu accipi poſſint.

Sequentia, quibus Deus omnis generis ſacrificia & feſta repudiat, non opus eſt (quod hic ſatis eſt) nec poſſunt ita accipi, quod Deus iſta rejiciat, quatenus in Pentateucho injuncta ſunt, ſed tantum quatenus ab hominibus obſervarentur, qui Sodomitis

mitis & Gomorrhæis impietate erant similes, prout versu 10 expresse indicatur. Quam ob caulam perpetuo dicitur, Deum aversari (non simpliciter sacrificia & dies festos, sed) *illorum* victimas, holocausta, suffitus &c. Indicans sibi minime accepta esse talia, ab iis qui cætera mandata Legis non observant. Confer Prov. 15. 8. xxi. 27. Esa. 66. 3, 4. Jer. 6. 19, 20. Amos. 5. 4, 5 & seqq. 21 & seqq.

Secundus locus ex Psal. 40. 7, 9 desumptus est, quæ verba sic citat Adversarius: *Sacrificium & munus non voluisti, aures mihi perfodisti* (in margine addit, *est Phrasis ad significandum perceptionem*, sed errat, phrasis significat æternum servitium) *& peccati oblationem non petiisti. Tuam voluntatem exequi, mi Deus! volui: nam lex tua est in visceribus meis.* Spero lectores memores esse, hæc loca à me non adferri, ut aliquid probarem, sed ab Adversario, ac proinde satis esse, si ostendero verba aliter posse explicari, quam Adversarius vult. *Vocat igitur* (inquit) *illam tantum Legem Dei, quæ visceribus vel menti inscripta est, & ab ea ceremonias secludit.* Utrumque negamus, & Adversarius nihil præterea addidit, quo sua confirmet.

Animadvertendum igitur est (ut ex superabundanti ostendam, verba alium habere sensum Psalmum illum continere gratiarum actionem, pro insigni quo ejus author à Deo affectus esset beneficio, quod ex versu 2, 3, 4 apertissime liquet: *Diu*, inquit Psaltes, *exspectavi Jehovam, & se* [tandem] *ad me inclinavit, & clamorem meum exaudivit: ex lacu tumultuoso, & luto cœnoso me educens, statuit super petram pedes meos, firmavit gressus meos. Denique indidit ori meo canticum novum, laudationem Deo nostro &c.* Indubie ad Regiam Majestatem, Davidi post multas tribulationes concessam, respicit. Pro quo beneficio versu 7 declarat, nulla sacrificia in Lege esse præscripta, sed se æternum per illud ad Dei servitium obstrictum esse quod voces *aures perfodisti mihi*, significant, ab herorum consuetudine desumptæ, qui servi Hebræi, septimo anno libertatem recipere nolentis, aures perforare, ex præscripto Legis consueverant) ac propterea versu octavo & nono declarat, se nunc adesse, ut Regiam potentiam ex Dei nutu exerceat. Si hic verborum sensus est (quem profecto nemo negare potest esse posse) quivis videt ea nihil pro Adversarii prætextu facere.

Addit quidem, alia in Scriptura, quæ idem testentur, reperiri, quæ tamen adducere opus non esse existimat, quasi hæc duo testimonia sufficiant. Non memini simile quid extare, quod omnino cum loco Esaiæ conveniat, pręterquam Psal. 51. 18, 19, ubi Propheta declarat, pro peccatis (adulterio videlicet & homicidio) quę commiserat, nullum in lege Sacrificium esse pręscriptum: nec in talibus quidquam præter profundissimam pœnitentiam valere. Quod nihilo magis pro Adversario facit. Ratio, quam apud Theologos parum valere dicit, nihil hic magis prodesset, si eam Adversarius adhibuisset, quemadmodum cap. 10 libro 2 a nobis ostenditur, ubi ad rationem respondemus.

In sequentibus, usque ad pag. 59 Adversarius nihil aliud agit, quam quod ostendere conetur, Scripturam pro Ceremoniis nihil præter corporis commoda, & pro sola lege divina universali, beatitudinem promittere, quam pag. 57 lin. 8 à fine

mentem sanam corpore sano esse dicit. Cum vero per legem Universalem necessitatem omnium entium, in agendo & existendo intelligat, quam omnes norunt in Scriptura nullibi ita appellari, non est quod istis sannis examinandis tempus teramus. Præsertim cum ipse Adversarius dixerit pag. 34 lin. 18 &c, Hebræorum societati, pro constanti legum observatione, nihil aliud quam vitę securitatem, ejusque commoda promitti potuisse, inter quæ mens sana in corpore sano præcipue sunt numeranda.

Reliqua de Hebræorum Republica, & quod ceremoniæ inserviebant, ad eorum rempublicam conservandam, quibus multa impia, absurda & scurrilia immiscet, multa etiam bona continent, non opus est attingere, quia partim ad causam nihil faciunt, & quatenus faciunt, ex dictis satis superque ab unoquoque refutari possunt.

CAPUT VI.
De Miraculis.

Contenta.

HOc capite, ex præsupposito quod omnia necessario, per insitam Naturæ omnium causarum æternam & immutabilem concatenationem (quam nunquam demonstrare est conatus) fiunt & existunt, ostendere conatur, nulla vera Miracula, id est res quæ ex ipso Naturæ ordine necessario non fluunt, unquam esse facta, vel fieri posse. Et quæcunque talia in Scriptura reperiuntur, nihil esse quam relationes rerum mala fide traditas pag. 76, 77, 78; nimirum vel causas naturales, à quibus ista sint producta silentio involvendo, & mendacia quædam adjiciendo, vel etiam quod scriptor delirus crediderit se audire & videre, quæ nullibi quam in ipsius phantasia per imaginationem extarent. Quod postquam frustraneo conatu demonstrare tentavit, secundo conatur, vel saltem simulat se velle ostendere, ex Miraculis non posse evinci esse Deum. Cui tertio subjungit simulatam probationem, in ipsa Scriptura per miracula nihil præter fatalem omnium rerum in agendo necessitatem intelligi. Cui quarto loco subnectit dissertationem, quæ id quod primo loco ipsum ostendere velle indicavi, ulterius persequitur. Quibus omnibus non modo nostras refutationes, sed etiam contrarias demonstrationes opposuimus.

CUm nihil sit quod Atheos magis vexet quam Miracula, & nullum efficacius argumentum pro Dei existentia, omnipotentia & providentia sit, quam miracula, ea omni conatu nobis eripere Adversarius noster satagit, & probare nulla Miracula, qualia Sacra Scriptura innumera recenset, unquam facta esse, nec fieri posse. Deinde, ex Miraculis nec Dei existentiam nec providentiam cognosci posse. Videamus quo successu. Ea quæ de vulgi circa Naturam & Miracula opinionibus calumniose præmittit, (inter quę & istud numerat, quod *vulgi stultitia fingit, hominem præcipuam Naturæ esse partem*, quem ipse pro præcipua parte Naturæ minime agnoscit) multaque ei falso adscribit, missa facio, sed ad ipsius probandi

bandi modum me confero. Ait ergo pag. 68, *ad primum quod attinet, id facile oſtenditur ex iis quæ in cap. 4 circa legem dividam demonſtravimus.* Rogamus igitur lectores, ut ea quę Adverſarius ibi dixit, & nos ibidem reſpondimus, recte conſiderent. Docuimus enim non tantum Adverſarium nihil probare, ſed oſtendimus præterea quæ dixit eſſe falſa & abſurda.

Declaraturus quid ibi demonſtravit addit: *omne id quod Deus vult ſive determinat, æternam neceſſitatem involvere, &c.* Hoc nec demonſtravit, nec dixit, nec etiam ad quæſtionem quidquam facit; ſed illud voluit, omnia in rerum natura (præter quam nullum Deum agnoſcere Adverſarium palam fecimus) neceſſario fieri, quod tamen minime oſtendere potuit: Prout unicuique, noſtra cum iis quæ Adverſarius protulit conferenti, manifeſto conſtiturum eſſe confido. Cætera quæ uſque ad lineam penultimam adjicit, nihil aliud continent, quam relationem eorum quæ ſe cap. 4 demonſtraſſe dicit, quę nos ibidem refutavimus. Quare his prætermiſſis, ad ea quæ de novo adjungit, ut oſtendat, *nihil contra Naturam contingere, ſed ipſam æternum, fixum & immutabilem ordinem ſervare*, me accingo.

Addit igitur ibidem. *Cum autem nihil niſi ex ſolo divino decreto neceſſario verum ſit.* Ecce quam ſolida demonſtratione utatur! Nos hoc negamus, quod hic ſufficit, quia defendentis partes agimus, Adverſarius vero opponentis. Bis duo quatuor eſſe, verum eſt, & æterna veritas, quamvis nullus in rerum natura Deus exiſteret, & quamvis nullus hoc ſciret.

Pergit. *Hinc clariſſime ſequitur, leges Naturæ univerſales, mera eſſe Dei decreta.* Quando antecedens negamus, de conſequenti non eſt quod ſimus ſoliciti. Natura Adverſarii Deus eſt, leges Naturæ neminem fixiſſe, ejus eſt ſententia, & ſic in voce *decreti* ludit. Nos vero, quando Naturæ leges Univerſales pro Dei decretis agnoſcimus, non concedimus Deum omnes hominum actiones certis legibus (quos Adverſarius vocat) adſtrinxiſſe, id eſt hominem à Deo ita creatum eſſe ſive determinatum, ut nihil aliter agere poſſit quam agit. Præterea, quamvis multa ſint in rerum natura, quæ certa & determinata ratione agere, vel potius moveri videantur, non tamen concedimus Deum eorum motum ita determinaſſe, ut ipſe qui iſtum motum illis indidit, eum aliquando non poſſit interrumpere, & ad tempus inhibere vel invertere. Si enim motum illis indidit, per ſe liquet, quod eundem ſiſtere, invertere & penitus deſtruere poſſit. Sed Adverſarius naturalem & neceſſariam cauſarum concatenationem per *divinum decretum* intelligit, & per *Deum* ipſam Naturam. Quę duo ſi vera ſint, nihil quod ad ipſius argumentationem reſponderi poſſit, ſupereſſe poteſt. Si enim omnia quæ in tota Natura ſunt vel fiunt, indiſſolubili & æterna cauſarum concatenatione cohærent, impoſſibile eſt ut ulla Miracula (id eſt talia quæ contra vel præter Naturæ ordinem fiunt) unquam fieri potuerint. Sed nullibi iſtud ad Adverſario eſt oſtenſum, imo ne tentatum quidem. Sed quivis profecto facile videre poteſt, Adverſarium non debere ſupponere, ſed ex principiis naturalibus demonſtrare, *nihil neceſſario poſſe eſſe verum*, id eſt nihil poſſe in Natura

evenire

evenire, *nisi ex solo decreto Divino*, hoc est, nisi per æternam & immutabilem omnium causarum naturalium concatenationem: Istud enim est quod quæritur, non quod verba ambigua præ se ferre videntur. Promisit se primo loco ostensurum, *Naturam æternum, fixum & immutabilem ordinem servare.* Pro eo autem quod istud ostenderet, in ipso demonstrationis primordio totum hoc præsupponit. Quo pacto non erit ipsi difficile, victoriam obtinere.

Subjicit pag. 69 *Si quid igitur in Natura contingeret, quod ejus universalibus legibus repugnaret, id decreto & intellectui & naturæ divinæ etiam necessario repugnaret.* Negavimus ejusmodi leges Naturę universales & immutabiles, Adversarius non probavit eas dari. Sed attende quæso. Inter Naturæ leges universales est, quod corpora gravia deorsum moveantur. Ea lex si immutabilis plane foret, adeo ut nunquam interrumpi posset, nunquam fieri posset ut corpora gravia sursum moverentur: quod tamen homo, ea sursum projiciendo facile efficere potest. Quemadmodum igitur homo Naturæ leges universales interrumpere potest, ita Deus, qui Naturæ leges fixit, eas quandocunque vult ad tempus inhibere potest. Sed Adversarius forte respondebit, etiam hanc Naturæ legem esse, ut corpora gravia, vi externa accedente, contra suam naturam moveantur. Sed simul ei fatendum est, idem semper responderi posse, quando aliquid vel contra, vel supra Naturam (quę pro eodem haberi vult) accidit. Nihil igitur repugnat naturæ divinæ, quod interdum contra Naturæ leges faciat. Quare frustra addit:

Pag. 69. *Aut si quis statueret Deum aliquid contra leges Naturæ agere, is simul etiam cogeretur statuere, Deum contra suam naturam agere.* Si Natura Deus est, bene procedit, argumentum, sed si Deus Naturæ author & rector est, pessime.

Cum igitur negamus Naturam esse Deum, negamus etiam, Deum qui Naturæ est author & gubernator, contra naturam suam aliquid agere, quando ejus ordinarium cursum interrumpit ad breve tempus, ut ipse aliquod extraordinarium opus, quod Natura ordinario suo cursu efficere nequit, producat. Æquivoce dici potest, Deum contra suam Naturam, id est contra Universum hoc (quod suum, id est Dei est) quod creavit & regit, facere quando miracula edit. At vero in tam arduo negotio non oportet ludere. Agimus de divinæ essentiæ Natura, id est de natura Naturæ conditoris. Quem quamvis Adversarius non agnoscit, debet tamen, si serio disputare velit, ambiguitatem quantum potest vitare, quam quantum potest sectatur. Non igitur Divinæ naturæ repugnat, aliquid contra leges Naturę (quas universales, æternas & immutabiles esse negamus) facere. Leges enim istas Naturæ, non sibi fixit. Natura leges mutare non potest, quas Deus illi fixit. Sed omnibus rebus universales & immutabiles leges, sive necessitatem in agendo esse constitutas vel innatas, istud est quod quæritur, & in quo tota causa consistit. Quamvis autem Adversarius non ausus fuit demonstrationes, quibus istam necessitatem evinci posse existimat proferre, nos tamen lib. 2 cap. 6, 7, 8 quascunque reperire vel excogitare potuimus, proponere, examinare, & refutare non dubitavimus.

Adjungit

Adjungit pag. 69, *Idem etiam ex hoc facile posset ostendi, quod nimirum potentia Naturæ sit ipsa divina potentia & virtus, divina autem potentia sit ipsissima Dei essentia, sed hoc impræsentiarum libentius omitto.* Possemus etiam nos omittere, sed ne causæ aliquatenus deesse videamur, & hoc argumentum discutiemus. Potentiam Naturæ divinam esse potentiam, ambiguum est. Et Adversario nihil aliud significat, quam nullam aliam præter Naturalem potentiam ullibi existere. Eo sensu negamus, Potentiam Naturæ divinam esse potentiam, eam enim credimus à Naturæ conditore Naturæ esse inditam. Quod si verum est, necessario consequitur Dei potentiam se longe supra Naturæ vires exserere. Præterea negamus divinam potentiam ipsissimam Dei essentiam esse, nec istud ita absque probatione asseri debuit, in quo tota argumenti vis est sita. Nec id magis concedere tenemur, quam si quis dicat, humanam potentiam, ipsissimam esse humanam essentiam. Quamvis autem Dei attributa, revera ab ejus essentia distincta concipiamus, inde tamen Adversarius minime inferre potest, Deum esse compositum, & consequenter non esse æternum. Ipse enim, quamvis in Natura partes, & sic compositionem agnoscat, eam tamen æternam esse contendit. Qua de re superius, nec non lib. 2 cap. 8 egimus.

Adversarius, metuens ne omnia, quæ passim contra & præter Naturam accidisse, tum in Sacra tum in prophana historia memoriæ prodita extant, falsitatis arguere possit, ea etiam Naturæ legibus subjicere conatur. Addit enim pag. 69: *nec ulla sana ratio suadet, Naturæ limitatam potentiam & virtutem tribuere, ejusque leges ad certa tantum, & non ad omnia aptas statuere.* Si Naturæ leges ad omnia se extendant, sequitur etiam ut ad ea quæ contra & præter Naturam fieri dicuntur, se extendat, adeo ut mortuos in vitam revocare, desperatos morbos momento, absque medicamentis sanare, omnium linguarum cognitionem unico momento docere, membra quibus quis caret restituere, Solis vel globi terrestris motum sistere, & rursus in ordinem redigere, sub Naturæ leges cadat. Si Adversarius ea pro impossibilibus habet, sub vocibus ludit. Deinde non debuit dicere nullam sanam rationem suadere, Naturæ potentiam esse limitatam: sed esse illimitatam probare debuit, deinde etiam ad rationes, quibus probari solet Naturæ potentiam esse limitatam, respondere. Ex eo enim quod *virtus & potentia Naturæ sit ipsa Dei virtus & potentia*, minime sequitur Naturæ potentiam esse infinitam, nisi demonstraret Deum omnem suam potentiam in Naturam transtulisse, quod non tantum absurdum, sed etiam plane impossibile est. Absurdum est, quia sic Deus (Universi creator, quem Adversarius abnegat) nullam amplius potentiam retinuisset: impossibile, quia Deus totam suam naturam perverteret, seque ipsum destrueret, si omnem suam potentiam in Naturam conferret. Quamvis igitur Naturæ potentia & leges, Dei sint potentia & leges, hinc nullo modo sequitur, nullam potentiam, nullas leges amplius à Deo procedere posse: est enim Deo adhuc major potentia, qua Naturæ leges ad tempus sistere, immutare, destruere & aliam Naturam condere, vel eam non restaurare, pro lubitu suo potest. Nec opus est ut naturæ potentia sit infinita. Ratio qua Adversarius id evincere conatur, non stringit:

git; sic enim pergit pag. 69, *alias enim quid statuitur, quam quod Deus Naturam adeo impotentem creavit.* Quis est iste Deus? cum nullum Deum preter Naturam agnoscat Adversarius. Si Deus Naturam creavit, non omnipotentem creare potuit, sed finitam ei potentiam indere debuit, ut Naturæ dominus manere posset: quod non posset, si (quod impossibile est) infinitam ei potentiam indidisset. Ipse Adversarius negat miracula posse fieri, ergo Naturæ potentiam non infinitam esse concedit. Ut enim miracula fiant, contradictionem minime implicat.

Ejusque leges & regulas adeo steriles statuerit, ut sæpe de novo ei subvenire cogatur, si eam conservatam vult. Nullo modo id statuitur, quando Naturæ potentiam finitam esse statuimus: injuriam nobis istud affingendo facit. Miracula enim non ad Naturæ conservationem, sed ad supranaturalium fidem adstruendam adhiberi credimus. Et interdum, ut pars aliqua Naturæ conservetur, alias interitura.

Addit pag. 69, *& ut res ex voto succedant.* Nihil in eo est absurdi, quod Deus, ut res ex voto ipsius & piorum succedant, id est, ut homines ad supranaturalium rerum cognitionem, ad quam Naturę legibus adduci nequeunt, adducantur, *Naturæ aliquando subvenire cogatur.* Quare non est quod hoc à ratione (nullo ex quo id patescat allato argumento) alienissimum esse existimet. Non est ipsius quid existimet inculcare, sed suam opinionem rationibus confirmare.

Pag. 69, 70. Ex quibus jam liquido constat, nullo modo admittendum esse, *nomen miraculi, non nisi respective ad hominum opiniones intelligi posse, & nihil aliud significare, quam opus, cujus causam naturalem exemplo alterius rei solitæ explicare non possumus &c.* Per miracula enim nihil aliud intelligimus, quam opus quod à causa naturali minime dependet, & vires Naturæ frequenter longissime superat, quale est mortuos resuscitare, membra quibus quis caret, vel nunquam habuit, alicui dare, & similia. Refert enim Sacra Historia Κυλλοὺς, id est membro aliquo carentes, à Christo sanatos fuisse Matth. 15. 30 coll. cum cap. 18. 8.

Falsum etiam est quod pag. 70 addit: *Verum quoniam miracula ad captum vulgi facta fuerunt, quod quidem principia rerum naturalium plane ignorabat, certum est antiquos id pro miraculo habuisse, quod explicare non poterant eo modo, quo vulgus res naturales explicare solet &c:* Quia Adversarius nullum post hanc vitam præmium nec pœnam expectat, & nullum Naturæ creatorem agnoscit, perinde ipsi est, sive vera, sive falsa proferat, modo ad id quod intendit conducat. Sed sibi ipsi vel aliis si ita satisfacere potest, nostra nihil refert. At vero cur nullibi probat quæ hic dicit de miraculis, & quod propterea antiqui ita de miraculis senserunt, quemadmodum ipse falso, absque probatione asseverat?

Pergit pag. 70. *Antiqui itaque & omnes fere, in hoc usque tempus, nullum præter hanc normam miraculi habuerunt.* Mirum est quod adeo impudenter hoc, absque ulla probatione asserat. Credo vix quenquam, nisi forte stolidum, inter antiquos vel recentiores repertum fuisse, qui hanc miraculi normam habuerit, quod videlicet miraculum opus sit ex Naturæ immutabilibus legibus profluens, *cujus causa ex principiis*

rerum naturalium, lumine naturali notis explicari nequit. Hæc vero miraculi nobis est norma, si nimirum aliquid fiat quod eo modo & tempore fieri nequeat, quando Natura motum suum retinet. V. G. si homo, qui vere mortuus & sepultus est, ad vitam vere redeat, si lumen solare 24 horis continuo splendeat, si is qui à nativitate vel casu oculis vel membro aliquo privatus fuerit, membrum istud subito recipiat. Vel si id quod per causas naturales alias fieri potest, manifesto appareat, non per causas naturales factum esse, quale est, si æger momento temporis ita valetudini restituatur, ut statim ordinaria vitæ negotia exercere, lectum videlicet quo decubuit portare, aliis ministrare, saltare & currere possit.

Pergit Adversarius pag. 70. *Quare non dubitandum est, quin in Sacris Literis multa tanquam miracula narrentur, quorum causæ ex principiis rerum naturalium notis facile explicari possunt.* Illud in quibusdam miraculis non negaverim, si narrationi S. Scripturæ fides detrahatur; sed tum prius probari deberet, historiam non esse fideliter descriptam. Nam de eo quod tempore Josuæ sol steterit, jejunas admodum naturales causas Adversarius pag. 22 indicavit, refractionem videlicet radiorum solarium ex glacie, tum temporis in aëre existente, productam, vel pareliorum fulgorem, quę diem duplo longiorem reddere nequeunt; nec umbram in horologio retrocedere, naturaliter efficere possunt. Postquam cavillationes Adversarii, quibus miraculorum possibilitatem refutare & in dubium vocare frivole admodum conatur, satis contudimus, cum ipso ad secundum quod probare susceperat, transeamus.

Videlicet pag. 70. *Nos ex miraculis nec Dei essentiam, nec existentiam, nec providentiam posse intelligere* (non debuit dici *intelligere*, sed *concludere* vel *demonstrare*, quia vox intelligere est ambigua, & tam de modo quo quid fiat, quam de reipsa accipi potest) *sed contra, hæc longe melius percipi ex fixo atque immutabili Naturæ ordine.* Dicere debuit, *sed contra hæc solum ex fixo &c:* quia his verbis videtur concedere ex miraculis ista etiam posse concludi, quamvis melius ex Naturę ordine: cum tamen susceperit se demonstraturum, ea minime ex miraculis posse intelligi, sed potius contrarium, prout pag. 72 expresse dicit.

Pag. 70. *Ad quod demonstrandum*, inquit, *sic procedo. Cum Dei existentia non sit per se nota* (An ergo Naturæ & hujus Universi existentia, quæ Adversarius Dei nomine intelligit, non sunt per se nota? Illius vero in quem nos credimus Dei existentiam, per se notam non esse concedimus) *debet necessario concludi ex notionibus.* Ita Adversarius ex sua hypothesi loqui non potest, & ex nostra sententia non concedimus. Si Deus suam existentiam hominibus non revelasset, non credo eam ex notionibus concludi certo posse, multo minus *necessario debere*; sed ex sola ipsius revelatione hauriri debere, prout libro secundo fusius demonstravimus

Ex qualibus autem notionibus, ejusmodi, videlicet, *Quarum veritas adeo firma & inconcussa sit, ut nulla dari neque concipi possit potentia, à qua possint immutari.* Vellem Adversarium notiones istas indicasse: tunc enim earum veritatem adeo firmam & inconcussam non esse, facile cuivis apparuisset.

Addit pag: 70. *Nobis ſaltem ab eo tempore quo ex iis Dei exiſtentiam concludimus, ita apparere debent, ſi ex ipſis eam extra omnem dubitationis aleam concludere volumus.* Ecce quam inconcuſſæ veritatis eſſe debeant iſtæ notiones! Nos vero negamus iſtiuſmodi inconcuſſam certitudinem de Dei exiſtentia, qualem Adverſarius reliquique Athei, antequam in Deum credere velint, requirunt, neceſſariam eſſe, vel etiam unquam haberi poſſe vel debere. Quando autem præſupponitur miracula eſſe facta, nos ea pro notionibus inconcuſſæ veritatis, Dei exiſtentiam evincentibus, merito agnoſcimus, præſertim ſi quis ea patraverit in teſtimonium veritatis eorum, quæ Dei nomine prædicat. Verbi gratiâ: ſi quis hominem vere mortuum ad vitam revocaverit, ejuſmodi miraculum evidens Dei exiſtentiæ erit argumentum: quandoquidem illud per nullam aliam præter divinam plane potentiam fieri poteſt. Qua de re poſtmodum pluribus (Deo annuente) agemus. Adverſarius autem abſque ulla demonſtratione præſupponit 1. Deo exiſtentiam per ſe non eſſe notam (contra quam Carteſius ſtatuit, qui ejus Ideam nobis eſſe innatam aſſerit) 2. eam neceſſario concludendam eſſe ex notionibus (quaſi Deus ſe exiſtere hominibus non poſſit alio modo revelare, ſive viva voce, ſive in mente hominis quod exiſtat, evidentia indicia imprimere) 3. notiones iſtas adeo certas & indubitatæ veritatis eſſe debere ſtatuit, ut nulla potentia dari neque concipi poſſit, à qua poſſint immutari: quæ omnia à nobis negantur, & longe aliter ſeſe habere libro ſecundo demonſtravimus.

Id quod ſubjicit pag. 70: *nam ſi poſſemus concipere, ipſas notiones ab aliqua potentia, quæcumque ea demum fuerit, mutari poſſe, tum de earum veritate dubitaremus.* Admodum obſcurum eſt, & ad rem minime pertinere mihi videtur. Obſcurum, quid enim eſt *notiones mutare?* num efficere ut id quod verum eſt ſit falſum? quis unquam de eo dubitavit? an vero, efficere ut id quod alicui certum & verum eſſe videtur, falſum eſſe appareat? Minime gentium. Adverſarius enim vult, ut de Dei exiſtentia omnino certi ſimus. Id vero quod certum videtur, non raro incertum & falſum eſt. Negamus autem Dei exiſtentiam ex adeo certis notionibus, à naturali videlicet ratione petitis, vel poſſe, vel debere concludi; ſed tantum ex iſtiuſmodi, quarum veritas nullo invincibili argumento expugnari poteſt. Ac omnino ſufficere arbitramur, ſi quis de Dei exiſtentia talibus argumentis ſit convictus, ut nulla ratio excogitari poſſit, quæ ipſum de ea dubitare cogat, quamvis alicubi quid hæreat, quod hæſitationem aliquam forte parere alicui poſſit; idque non propter rei incertitudinem, ſed propter mentis noſtræ, quæ Dei eſſentiam perfecte capere nequit, imbecillitatem. Concedimus omnino, ſi potentia iſtiuſmodi dari poſſet, quæ ipſas notiones mutare poſſet, ſive efficere ut quod verum eſt, eſſet falſum, nos nunquam de Dei exiſtentia, vel quacumque alia re certos eſſe poſſe. De eo autem non eſt quæſtio, ſed an adeo certæ notiones ad id neceſſario requirantur, ut de Dei exiſtentia abſque ulla dubitatione perſuaſi eſſe neceſſario cogamur, quod Adverſarius minime probat. Nec unquam de aliqua re dubitare cogimur, niſi cum rationes dubitandi, quas nullo modo amoliri poſſumus, occurrunt, vel ab aliis objiciuntur.

Addit Adversarius eadem pag. 70. *Deinde nihil cum Natura convenire, vel ei repugnare scimus, nisi id quod ostendimus cum istis principiis convenire, vel iis repugnare.* Illud si concederemus, ostendendum erit Adversario, miracula cum principiis illis (quæ notiones modo appellavit) pugnare, quod tamen, prout ostendemus, minime fecit. Ambiguum autem est, quid per voces, *Naturæ repugnare* intelligat: aut enim significare possunt id quod impossibile est ut fiat, aut quod per naturalium causarum potentiam fieri nequit. Si prius intelligit, extra oleas vagatur, nullus enim asserit talia unquam posse evenire; sin posterius, negabimus principiis sive notionibus certis repugnare, ut talia fiant, quæ Naturæ vires excedunt vel iisdem repugnant. Ex quo patet Adversarium, sub verborum obscurorum involucro, nil nisi meras principii petitiones committere. Et proinde conclusio, quam ex istiusmodi præmissis elicit, nihil veri continere potest, quod quidem in quæstione est, cum addit ibid. pag. 70. *Quare si concipere possemus aliquid in Natura, ab aliqua potentia (quæcumque demum ea fuerit) posse fieri, quod Naturæ repugnet, id primis istis notionibus repugnabit.* Sensus enim est, nos non posse concipere, aliquid fieri posse, quod ut fiat sit impossibile, sive quod Naturæ repugnat ut fiat, quemadmodum Naturæ repugnat ut calor sit frigus, lux sint tenebræ, duo sunt tres & similia. Talia autem esse miracula, non modo negamus, sed & Adversarius id ostendere ne tentavit quidem. Sin per voces *quod Naturæ repugnet* significare vult (ut diximus) id quod per Naturæ vires fieri nequit, negamus id Naturæ repugnare, ut aliquid per Dei potentiam fiat, quod Natura ipsa, propriis viribus efficere nequit: non magis quam si corpora gravia, contra naturalem suum motum, violento alterius corporis compulsu, sursum vel aliorsum moveantur. Ut quis qui lingua caret loquatur, per leges Naturæ (ut cum Adversario loquar) fieri nequit: quando vero per Dei potentiam aliquis qui linguam non habet, vel cui tota lingua abscissa est, loquitur distincte, id quamvis Natura efficere nequit, propterea de prima ista notione, quod videlicet is qui mutus est loqui non possit, non est dubitandum: manet id verum, videlicet nisi divina potentia accedat, quæ ex muto non mutum faciat. Similiter per leges Naturæ fieri non potest, ut is qui vere mortuus est in vitam revocetur, sed per divinam omnipotentiam id fieri potest, quam Adversarius ipsi Naturæ adscripsit pag. 69. falso asserens, *omnino credendum esse, potentiam Naturæ esse infinitam,* qualem potentiam ad miraculorum patrationem non sufficere, quis sanæ mentis affirmare audeat? Frustra igitur Adversarius concludit pag. 71, *longe abesse ut miracula nobis Dei existentiam ostendant.* Certum est, si nullus præter ipsam Naturam statuatur esse Deus, quæ ex æternis & immutabilibus legibus agit, omnino de omnibus nobis esse dubitandum, si quid in Natura contra istas leges contingeret. Sed quando id negatur, & Deum Naturæ conditorem esse creditur, tum ipse Adversarius sat novit, nihil in eo esse absurdi, si is Naturæ ordinem aliquando inhibeat, interrumpat, vel etiam destruat. Nam præterquam quod Adversarius contrarium minime demonstravit, prout hactenus ostendimus, manifestum omnino est, miracula Dei existentiam apertissime ostendere. Quod sic evinco. Quando is qui revera mor-

mortuus, & per aliquot dies sepultus fuit, reviviscit, certum est id nec naturalibus mediis, nec per Naturę potentiam fieri posse. Hinc necessario sequitur, id per aliam potentiam, Naturæ potentiam longissime superantem, factum esse. Ea vero nulla alia esse potest quam talis, quæ omnia contradictionem non implicantia, efficere potest; & quidem in aliquo residens, qui nullus alius præter Deum esse potest. Nam potentia ista non potest extra aliquod subjectum subsistere. Jam si homo aliquis, puta Jesus Christus, mortuum resuscitet, & sancte testetur, potestatem istam sibi ab aliquo ente, quod Deus est, esse communicatam, an non inde firmissime Dei existentia concluditur? Non enim jam quęritur, utrum ea miracula fieri possint, vel unquam edita fuerint, sed si ederentur, an inde Dei existentia ostendi possit, an vero tum de primis notionibus esset dubitandum? Fateor, si Adversarius id inter primas notiones reputat, mortuum nunquam posse reviviscere, mirum non esse si consequentias ejusmodi nectat: nos autem notionem istam, pro prima notione vel vera thesi non admittimus.

Pergit Adversarius pag. 71. *At ponatur id esse miraculum, quod per causas naturales explicari non potest.* Sed non opus est istud ponere, non enim hoc requirimus. Belle sibi inermen fingit Adversarium, quem nullo negotio confodere possit.

Addit pag. 71: *Quod quidem duobus modis potest intelligi, vel quod causas naturales quidem habet, quæ tamen ab humano intellectu investigari non possunt, vel quod nullam causam præter Deum, sive Dei voluntatem agnoscit.* Mera tautologia est, sub verborum involucro abscondita: per *Deum* enim, sive Dei voluntatem, nil nisi *naturales causas*, sive *fixum & immutabilem Naturæ ordinem* intelligit. Non ergo duos, sed unicum tantum modum descripsit. Nec illud pro miraculo agnoscimus, quod causas naturales, quamvis nobis incompertas, habeat.

Pergit ibid. *Verum quia omnia, quæ per causas naturales fiunt, ex sola Dei potentia & voluntate etiam fiunt, necessario huc tandem perveniendum, nempe miraculum, sive id causas naturales habeat, sive minus, opus esse quod per causas explicari non potest.* Nusquam minus quam eo est deveniendum: quamvis enim Dei voluntas & potentia, causarum & effectuum naturalium sit causa, inde non sequitur nihil nisi per causas naturales fieri. Quamvis autem in miraculo nulla causa naturalis agat, potest tamen per causam explicari, quæ est Deus, ens omnipotens, summa sapientia preditum, nec non vitæ principio & fine carens, & omnia sciendi virtute &c pręditum, ipsius Naturæ omniumque naturalium causarum author. Quomodo vero istud ens miracula faciat, fortassis non magis explicere possumus, quam Adversarius vel ullus hominum, quomodo Natura ab æterno extiterit, quomodo ventus oriatur & tempestas, vel quomodo Natura hominem in utero mulieris, vel plantam ex terra generet. Atque adeo male concludit Adversarius, miraculum nihil aliud esse, quam opus quod captum nostrum superat.

Pag. 71: *Sed ex opere, & absolute ex eo* (quid hic sibi velit non intelligo) *quod captum humanum superat, nil intelligere possumus.* Hoc enim plane falsum est (præterquam

quod

quod etiam falsum est, quemadmodum jam ostendimus, miracula captum nostrum superare, non magis quam omnia Naturæ opera) ex opere enim quod captum nostrum superat, firmissime concludimus, insignem esse artificem qui istud effecerit: & quo magis captum nostrum superat, eo magis istius authorem admirabimur. Et si eousque captum nostrum superat, ut manifesto intelligamus istud non nisi per maximam potentiam effici potuisse, tanto manifestius concludimus, causam ejus rei esse potentissimam. Quando vero tantam requiri potentiam cernimus, qualis in naturalibus causis minime existit, prout in mortuorum resuscitatione, membri plane deficientis restitutione requiri res ipsa docet, necessario ad ipsam Naturæ causam deveniendum est. Adeo miracula non superant nostrum captum absolute: quando enim, v. g. videremus mortuum in vitam revocari, facile inde concludere possemus, id à nemine nisi Deo, qui omnia possit, proficisci posse. Ex quo consequenter colligimus, eum totius Naturæ esse authorem. Certum enim est, non majorem potentiam requiri, ad Mundi & totius Universi creationem, quam ad essentię humanæ productionem, vel ejusdem penitus destructæ restaurationem. Superat quidem aliquatenus captum nostrum, quo pacto Deus mortuum resuscitet, sed idem locum habet in omnibus fere naturalibus rebus, v. g. in motu Planetarum, quos moveri videmus, sed quomodo motum acquirant, captum nostrum superat.

Mare quotidie fluere & refluere videmus, idque secundum Lunę motum & mutationem; sed quomodo ista sibi invicem cohęreant, vel se mutuo sequantur, ignoramus. Corpus humanum in utero mulierum crescere & nutriri scimus, quomodo autem id fiat, non item. Sic non superat captum nostrum mortuos resuscitari, sed modus tantum quo id fiat. Et quamvis ipsa resuscitatio captum nostrum superare dici posset, inde non sequitur nihil ex ea intelligi posse, non magis quam si machinam aliquam, ex pulvere tormentario confectam, mi is flammarum præstigiis, in aërem adscendere videam, quod captum meum plane superat, quatenus modum compositionis ignoro: aliquid tamen inde concludere possum, videlicet eam ab artifice aliquo esse fabricatum, quod hic unice quæritur. Adeo ut plane falsum sit, ex opere quod captum nostrum superat, nihil intelligi posse. Cum vero circa miracula multas circumstantias intelligamus, frustra hic in vocibus ambiguis præsidium quærit.

Rationem suæ assertionis hanc adfert Adversarius Pag. 71. *Nam quicquid clare & distincte intelligimus, id per se vel per aliud, quod per se clare & distincte intelligitur, nobis debet innotescere.* Ea vero nihil aliud evinceret, si firma esset, quam nos miracula non clare & distincte intelligere, de quo nunc non est disputandi locus. Aliud enim est, *rem clare & distincte intelligere*, aliud, *ex opere aliquo aliquid intelligere*: possumus enim ex opere aliquo, ut jam ostensum est, aliquid intelligere, quamvis istud clare & distincte non intelligamus, id est modum quo efficitur non distincte noverimus. Deinde non concedimus ita generaliter hanc hypothesin: potest enim nobis aliquid innotescere, quamvis quid id sit, clare & distincte non intelligamus. Omnibus enim notum est quid sit panis, & reliqua esculentorum & potulentorum genera, quamvis illorum

illorum essentias, ortum, conficiendi modum &c, clare & distincte non intelligant. Præterquam quod etiam merito dici possit, nos quid sit miraculum, clare & distincte intelligere, opus videlicet quod Naturæ vires superat, atque adeo istud captum nostrum minime superare.

Et quamvis etiam concederem, omnia quæ clare & distincte intelligimus, vel per se, vel per aliud quod ita intelligimus debere innotescere, male tamen infert Adversarius pag. 71: *Quare ex miraculo, sive opere quod captum nostrum superat, nec Dei essentiam, nec existentiam, nec absolute aliquid de Deo & Natura intelligere possumus.* Nihil enim aliud ad summum ex Adversarii præmissis concludi potest, quam nos, quid sit miraculum, clare & distincte non intelligere, nempe si Adversarius demonstrasset miracula nec per se, nec per aliud per se notum nobis innotescere. At ne istud quidem fecit. Falso itaque & frustra asserit, *nos ex miraculo, sive opere quod captum nostrum superat, nec Dei essentiam, nec existentiam nec absolute aliquid de Deo & Natura intelligere posse.* Quod adhuc magis confirmabitur, si ponamus (quod Adversarius negat) Mundum non ab æterno, sed certo demum tempore exstitisse, quod sane verum & ingens esset miraculum. Istud vero miraculum, quamvis captum nostrum superaret, nihil impedit quo minus ex eo merito concludi debeat, aliquam existentiæ mundi esse causam, eamque non brutam, fortuitam, nec consilio aut ratione destitutam: proinde Dei existentiam optime exinde intelligere possumus, ejusdemque infinitam potentiam, reliquaque divinę naturæ attributa. Quod si quis malit credere, nos nihil istorum ex istiusmodi miraculo intelligere posse, per nos licet; sed quid est cum ratione insanire, si hoc non est?

Pergit pag. 71. *Sed contra: cum omnia à Deo* (id est Natura, cujus homo pars est) *determinata & sancita esse scimus* (egregie sane, absque ulla probatione. Repono igitur: *cum non omnia à Deo determinata & sancita esse scimus*) *& operationes Naturæ ex Dei essentia consequi* (recte, si Natura Deus est, alias plane falsum) *Naturæ vero leges, Dei æterna decreta & volitiones esse.* Naturæ leges Dei decreta & volitiones esse, non negaverim, sed an æterna ejus sint decreta, plane incertum est. Nec id ad quæstionem prę sentem quidquam facit. Nec etiam debuit Adversarius dicere, *Naturæ leges esse æterna Dei decreta*; sed solas Naturæ leges omnia Dei æterna decreta continere. Quamvis enim concederem Naturæ leges, esse ęterna Dei decreta, per ea tamen miracula minime excluderentur, quia possunt quædam à Deo ab æterno, præter Naturæ leges, esse determinata, vel etiam liberrime ab eo produci. Negamus igitur, nihil præter Naturæ leges fieri (quod hic poni debet, si contra nos conclusionem formare velit), nec ab Adversario quidquam ad id, in quo totius quæstionis cardo versatur, probandum adfertur. Ita ex falsis præmissis rursus falsam elicit consequentiam, quæ nequidem concessis præmissis admitti potest, quia aliud & plus continet quam fuerat in præmissis: quæstio enim erat, *an aliquid de Deo ex miraculis concludi possit*, non vero, an cognitis rebus naturalibus, eo melius Deus ejusque voluntas cognoscatur, & cætera quę Adversarius admiscet.

Addit

Addit pag. 72. *Porro quamvis ex miraculis aliquid concludere possemus, nullo tamen modo Dei existentia inde posset concludi.* Contrarium satis manifeste modo ostendimus; sed audiamus rationem, qua suam sententiam ulterius probat Adversarius: *nam cum miraculum opus limitatum sit, nec unquam nisi certam & limitatam potentiam exprimat.* Nisi posterius membrum prioris sit explicatio, utrumque negabimus: creatio enim Cæli & Terræ, sive totius Universi, ipsiusque denique Naturæ (ut de mortuorum resuscitatione, membrorum deficientium restitutione, Naturæ ipsius destructione, quarum potentia Deo minime denegari potest, si Deus esse concedatur, quod Adversarius facere videri vult, nihil nunc dicamus) opus limitatum appellari nequit, quatenus *certam & limitatam potentiam exprimit.* Nunc enim illud miraculum in medium proferimus, quod sane si ponatur factum esse, non finitam vel limitatam, sed infinitam potentiam exprimit, quemadmodum & cætera quę modo innuimus miracula. Præterea, ipse Adversarius contendit, potentiam Naturę esse infinitam, pag. 69 & hic paulo inferius, id vero inde vult concludere, quod Naturæ potentia sit ipsa Dei potentia. Unde vero magis constat Dei potentiam esse infinitam, nisi ex miraculo creationis Cæli & Terræ, ipsiusque adeo Naturæ. Quod si igitur Dei potentiam infinitam esse credit Adversarius, quo pacto unquam negare potest, ipsum aliquid prẹter vel contra Naturæ leges agere posse? Quandoquidem impossibile est, ut is qui aliquid fecerit, idem destruere non possit. Si ergo Deus Naturæ leges, quas ipse fixit, vel in universum, vel ad tempus destrueret, quo quæso pacto quis propterea de primis notionibus vel de omnibus rebus & ipsa Dei essentia, unquam vel minimum dubitare posset? Nulla itaque est causa, cur Deus nihil contra Naturæ ordinem faciat, quam quia Naturæ ordinem nunquam, ne ad breve quidem tempus, interrumpere velit. At vero unde constat Adversario, Deum hoc nunquam facere velle? Hic ipsi aqua hæret, nec quidquam proferre poterit, nisi quod per Deum Naturam ipsam intelligat, cujus potentia (quod etiam aliquoties indicat) non sit libera sed determinata, qualem Deum Athei magno suo malo fingunt. Probet igitur Naturam esse Deum, & Deum necessario, non libere agere.

Pergit pag. 72: *Certum est nos ex tali effectu non posse concludere existentiam causæ, cujus potentia sit infinita.* Primum negavimus, miracula semper limitatam potentiam exprimere, & exemplo creationis totius Universi planum fecimus nos id merito negasse: quare falsa est hęc Adversarii conclusio. Addimus præterea, multa recenseri in Sacra Historia miracula, quæ non minus infinitam exprimant potentiam, qualia sunt motus solaris inhibitio, mortuorum resuscitatio, & creatio membrorum in corpore alicujus hominis, plane deficientium, quales Græci Κυλλὰς, latine multilos appellant, & à Christo sanitati restitutos esse Matth. 15. 30 expresse indicatur. Talia vero procul dubio infinitam potentiam ejus qui ea facit, omnino arguunt, quia inter vitam & mortem, tanta est distantia, ut infinita potentia ad talia efficiendum requiratur.

Addit pag. 72. *Sed ad summum causæ, cujus potentia major sit.* Non exprimit cau-

fas,

sas, quarum potentia ista potentia major sit, sed necessario erunt homines, qui talia vident, quæ nemo ipsorum præstare potest. Si ergo talia miracula potentiam aliquam omni humana, imo reliquarum naturarum visibilium potentia, majorem arguunt, nulla alia ista potentia, præter divinam, quæ ad omnia se extendit, esse poterit, accedente præsertim argumenti proxime à nobis prolati robore.

Addit pag. 72. *Dico ad summum: potest enim etiam consequi, ex multis causis simul concurrentibus opus aliquod, cujus quidem vis & potentia minor sit potentia omnium causarum simul, ac longe major potentia uniuscujusque causæ.* In creatione autem cæli & terræ nullæ causæ naturales potuerunt concurrere, quia omnes causæ naturales cælo & terra continentur, quę seipsas producere non potuerunt. Earum ergo productio, unam aliquam causam, cujus potentia, scientia & artificium plane sint infinita, apertissime evincit.

Pag. 72. *At quoniam Naturæ leges (ut jam ostendimus) ad infinita se extendunt.* Nos vero te id non ostendisse non modo; sed etiam id plane falsum esse, responsione ad pag. 69 ostendimus. Negat Adversarius miracula fieri posse; miracula autem sub *omnibus* comprehenduntur, quare ipso Adversario judice, non ad omnia se Naturæ leges extendunt, nec ad infinita.

Et sub quandam æternitatis specie à nobis concipiuntur. Ita falso concipiuntur. Istud enim ita se habere negamus.

Et Natura secundum eas certo atque immutabili ordine procedat. Et hoc falsum esse aliquoties diximus & ostendimus, à te vero probari debuit.

Ipsæ nobis eatenus Dei infinitatem æternitatem & immutabilitatem aliquo modo indicant. Sed quis est ille Deus, cujus æternitatem &c, Naturę leges indicant? Deum tu Naturam esse fingis: Naturæ vero leges (ad minimum nobis incognitæ, revera autem ab Adversario confictæ) sui ipsius æternitatem &c, indicare non possunt, & multo quidem minus quam miracula, sive opera causę superioris, quæ terminos, immense à se invicem distantes connectere potens est, prout jam ostendimus. Reliqua quæ sequuntur omitto, quia nihil continent præter repetitionem eorum quæ antea ab ipso dicta & à nobis refutata sunt.

Ad tertium quod se probaturum susceperat, antequam progrediatur, pag. 73 ostendere conatur ex ipsa Sacra Scriptura, *quod ex miraculis Deum non possumus cognoscere*, idque non expressis S. Scripturæ testimoniis facit, sed per consequentias. Concedit vero ipse Adversarius, circa finem pag. 74, *miracula facere, ut homines concedant dari Numen, omnibus rebus ipsis notis potentius.* Quo concesso, causa plane cecidit. Hoc enim concesso planum est, nos ex miraculis Dei existentiam intelligere posse. Nota enim erant tunc hominibus Sol, Luna, astra, Natura, totus Mundus, & tot hominum & bestiarum potentissimorum myriades: quibus omnibus nihil potentius esse potest præter ipsum Deum, istorum omnium creatorem. Sed argumenta Adversarii examinemus.

Pag. 73. Primum ex eo est desumtum, quod Scriptura, Deut, 13. (& alibi) indicat, mira-

miracula à falsis etiam prophetis edi posse. *Ex quo consequitur homines, nisi vera Dei cognitione & amore probe sint muniti, æque facile ex miraculis falsos Deos ac verum posse amplecti.* Fatetur homines *æque facile verum ac falsos Deos ex miraculis,* teste Scriptura, *amplecti posse.* Ergo saltem etiam verum Deum posse cognosci ex miraculis, hoc ipso argumento, Scripturam docere ostendit. Quid quod ex miraculis, à falsis Prophetis editis, per consequentiam ipsam veri Dei existentiam intelligere non sit difficile, quatenus ea tali sunt, quæ humana potentia producere nequit, qualia sunt, pluvias, serenitatem, tempestates & similia excitare. Quæ cum ab ejusmodi substantiis effici possint, quas S. Scriptura dæmones & nomine diabolorum appellat. Isti autem à Natura non sunt producti, & à nemine nisi ab Universi conditore produci potuerunt, ex ipsis illis miraculis veri Dei existentia recte concluditur. De loco Deut. 13. lib. 2. Cap. 3. Art. *de Propheta seductore* disseruimus. Quibus hic addimus, locum hunc non docere, ex miraculis (sed non ex omnibus miraculis quibusdam, sed ex hortatione miracula quædam exhibentium, etiam falsos Deos homines posse amplecti, quod ex versus 2 & 3 collatione est manifestum.

Pag. 73. Alterum argumentum petit Adversarius ex eo, quod illi qui multa miracula viderant; *nullum tamen de Deo sanum conceptum formare potuerunt.* Atqui nos negamus eos non *potuisse ullum* sanum de Deo conceptum formare. Ex eo enim quod aliquis non fecit, non potest concludi eum id non potuisse facere. Negamus preterea eos nullum sanum conceptum de Deo formasse. Manifestum enim est, eos multos sanos conceptus de Deo formasse. Deum videlicet esse omnipotentem, omniscium, Mundi gubernatorem, bonum, vita & intellectu præditum, & innumera alia, quorum in Sacris Literis expressa est mentio, homines istiusmodi de Deo conceptus habuisse: atque adeo valde temerarie ab ipso dicitur, *eos N. B. nullum de Deo sanum conceptum formare N. B. potuisse.* Adversarius credit, neminem, nisi qui Naturam Deum esse credit, id est, qui Atheus est, ullum sanum conceptum de Deo formare posse.

Pag. 73. Adversarius, ut ostendat *Israëlitas nullum de Deo sanum conceptum formare potuisse*, experientiam testem advocat, & exempla aliquot adducit, quibus illud confirmet. Quamvis autem nullus Israëlitarum unquam ullum sanum de Deo conceptum habuisset, inde minime consequitur, neminem eorum, qui ex miraculis Dei existentiam & alia attributa intelligere student, *potuisse ullum* sanum de Deo conceptum formare. Id tantum sequeretur, illos debitam ad id diligentiam non adhibuisse. Adversarius existimat se suosque saniores de Deo conceptus habere, quam omnes ferme Philosophi, per multas seculorum decades habuerunt, nec tamen inde concludere debet, neminem ante Cartesium vel se ipsum aliosve id facere potuisse. Præterquam quod jam ostenderimus, ex Israëlitis plurimos, multos sanos conceptus de Deo habuisse.

Pag. 73. Quod vitulum conflaverunt, exinde minime concludi potest *vitulum eorum Dei ideam fuisse*, quod Adversarius absque ulla probatione asserit. Constat ex antiquis monumentis, Ægyptios (quibus *Apis*, id est vitulus, vel bos candidus summum

Numen repræsentabat) Dei æternitatem, omnipotentiam, omniscientiam, & multa alia divina attributa cognita habuisse, quemadmodum *Kircherus* in *Oedipo* suo *Ægyptiaco* prolixe ostendit: quorum religionem cum Judæi exprimere vellent, ex vituli confectione minime concludi debet, illum Dei ideam ipsis expressisse, nec eos ullum sanum de Deo conceptum formare potuisse, vel etiam formasse.

Pag. 73. Quod de Asapho quoque minime affirmari potest ex eo, quod de providentia divina dubitaverit: quandquidem ex tot ipsius Psalmis manifestum est, ipsum multa egregie de Deo sensisse. Quod autem Adversarius addit, verum de beatitate conceptum, remedium ipsius dubitationi attulisse, id more ipsi familiari, absque ulla probatione dicit: cum in Psalmo 73 ne gry quidem ea de re habeatur. Ipse autem *Asaph* dicit, se, cum in Dei sanctuarium ingrederetur, recordasse, Deum impiorum prosperos successus intempestiva morte præcidere solere versu 17, 18, 19. Atque istud esse declarat, quo omnem dubitationis nebulam ex animo suo ejecerit.

Pag. 73. Quod de Salomone affirmat, eum suspicari omnia casu contingere, idque ex Eccl. cap. 3. 19, 20, 21. IX. 2, 3 &c probare conatur, id nimis temerarie ipsum facere, perspicuum esse potest, versum sexti capitis nonum, & cap. 3. 13, 14, 15 inspicere volentibus, ne alia innumera, quæ contrarium apertissime indicant, commemorem.

Addit denique Pag. 73, 74 *omnibus Prophetis*, *valde etiam obscurum fuit*, *quomodo ordo Naturæ & hominum eventus*, *cum conceptu quem de providentia Dei formaverant*, *possent convenire.* Quod ego minime negaverim, quamdiu ab hostibus suis oppressi fuerunt. Postquam autem ex angustiis liberati fuerant, agnoverunt Deum ad breve tempus impiis hujus vitæ gaudia concedere, ut impietatis pœnitentiam agant, quam postquam frustra exspectavit, tanto acerbiora ipsis sunt supplicia, quanto majoribus antea abundaverant voluptatibus. Piis vero tanto suaviora sunt gaudia, quanto majoribus antea ob delicta quædam, doloribus circumvallati fuerunt. Vide Psal. 32. 16, 20, 22, 24. XXXIV. 5, 11, 17, 22, 23. XXXVII. 1, 2, 3, 4. XLIX. 17, 18. Esai. 3. 10, 11, & alibi passim.

Pag. 44. Id quod apertissime Scriptura indicat, Deum videlicet *miracula edidisse*, *ut hominibus innotesceret* (vide inter innumera loca Exod. 3. 2 & seqq. usque ad versum 13. cap. IV. 1, 2, 3, 4, & præcipue 5) eludere conatur, dicendo miracula id revera non docere, sed tantum ex præjudiciis Judæorum. Aperte miraculis Deum id intendisse testatur S. Scriptura, ille vero contendit, Deum ad id tali medio fuisse usum, quod id per se efficere non possit. Quod etiamsi certum esset, tamen hic (ubi ex Scriptura se argumentaturum promisit) non erat istud adferendum. Dicit quidem se capito secundo clare ostendisse, revelationes Propheticas præconceptis hominum, quamvis absurdis opinionibus fuisse accommodatas, nos vero contrarium clare ostendimus: quare lector, ab utroque nostrum prolata examinet.

Nunc ad tertium, quod Adversarius demonstrare susceperat, procedamus pag. 74 in fine & 75, nimirum ut *ex Scriptura ostendat*, *Dei decreta & mandata*, *& consequenter*

quenter providentiam, nihil esse revera præter Naturæ ordinem. Non credo Adversarium id serio velle ostendere (quod propria ipsius confessio paulo inferius declarabit: novit enim optime, nihil S. Scripturæ magis esse contrarium) sed tantum ut omnia confundat, & inexercitatorum animos turbet. Statum vero quęstionis clarius explicaturus addit: *hoc est, quando Scriptura dicit hoc vel illud à Deo, vel Dei voluntate factum, nihil aliud revera intelligere, quam quod id ipsum secundum leges & ordinem Naturæ fuerit factum.* Si Scriptura hoc intelligeret, tum ea deberet simul docere, quod Natura Deus sit: quod quam longe ab ejusdem scopo absit, non opus est pluribus ostendere: cum ipse Adversarius pag. 24 & 25 apertissime ostendat, Scripturam contrarium docere: videlicet *humanas actiones non ex solo decreto dirigi: Deum mundum hunc visibilem ex Chao in ordinem redegisse, seminaque* N. B. *Naturæ indidisse, adeoque in omnia summum jus & summam potentiam habere: eum solam Hebræam nationem curare, reliquas autem nationes curis reliquorum Deorum, à se substitutorum reliquisse, & multa similia.* Ex quibus manifestum est Adversarium credere, Mosem sive Scripturam per Dei decreta & voluntatem, longe aliud intelligere, quam *quod aliquid secundum leges & ordinem Naturæ factum fuerit*: cum ipse dicat Mosem docere, Deum Naturę esse authorem & creatorem, dum mundum hunc creavit, & Naturæ semina indidit: quod profecto *secundum leges & ordinem Naturæ factum fuisse* istorum scriptor non potuit credere.

Pergit Pag. 75: *Non autem, ut vulgus opinatur, quod Natura tam diu cessavit agere, aut quod ejus ordo aliquando interruptus fuerit.* Audiamus quo pacto per consequentiam (directe enim Scripturam id non docere fatetur) id quod asseruit ostendat. Ea vero talis est: quod multa in Sacris Literis Deo adscribantur, de quibus tamen non appareret, ea aliter quam naturalibus mediis esse facta. Deinde, quod Naturę quædam actiones etiam Deo adscribantur, ut cum ventus & ignis Dei ministri appellantur, cum Deus Iridem in cælo collocasse dicitur, & similia. Ad quæ respondeo primo: cum Adversarius pag. 2 & 15 expresse voluerit, quicquid de rebus supernaturalibus dicere possumus, ex ipsa Sacra Scriptura peti debere, ipsi non licere quidquam de talibus affirmare, nisi ex ipsa Sacra Scriptura ostendat, eam docere id ita se habere. Quando igitur Scriptura dicit Deum aliquid fecisse, quod tamen per Naturalia media factum esse docet, omnino concludendum est Scripturam docere, Deum, Naturæ cursum, quæ alio se vertere potuisset, ita direxisse, ut is quem voluit, nec alius eventus sequeretur. Ita cum famulus Saulis author ei fuit Samuelem adire, quod 1 Sam. 9. 15, 16 divinæ missioni adscribitur, id ita accipiendum est, quod Deus Saulis servo hanc deliberationem in mentem venire fecerit, ut Samuelem adirent, & Samueli in animum induxerit, ut Saulo obvius fieret.

Pag. 75. Ex eo quod Psal. 105. 24 Deus dicatur Ægyptiorum animos mutasse, ut Israëlitas odio haberent, cum tamen Exod. 1. naturalis istius odii causa, multiplicatio videlicet copiosa Israëlitarum, referatur, Adversarius non debet concludere, Scripturam docere Deo adscribi nuda Naturæ opera; sed eam docere, Deum Na-

turæ cursum pro suo arbitrio moderari, & multiplicationis istius Israëlitarum proprie dictam causam efficientem remotiorem fuisse. Atque hanc Scripturæ esse mentem ex eo est manifestum, quod Scriptura doceat, fatente Adversario pag. 24. 25. Deum Naturam sive mundum hunc creasse eamque gubernari. De Iride etiam expresse dicitur, Deum eam in cælo collocasse, ex quo concludimus Scripturam docere, Deum Naturam tum demum ita disposuisse, ut tempore pluvio nonnunquam iris appareat, quod ante istud tempus non contigerat. Probet Adversarius ex Scriptura (nam de eo nunc tantum quæritur quid illa docuerit, non autem an res ita ut Scriptura docet revera se habeat) vel etiam aliquo alio modo, ante illud tempus unquam iridem apparuisse. Quamvis enim concederem, quod tamen non constat esse verum, *iridem nihil aliud esse, prater radiorum solis refractionem & reflexionem, quam ipsi radii in aqua guttulis patiuntur*, nondum tamen sequeretur, Scripturam nihil aliud intelligere, cum dicit, Deum iridem in nube dare, de quo nunc quæstio est. Denique cum Scriptura glaciem, nivem & pruinam verbo Dei decidere & rursus liquescere dicit, ventus, frigus & ignis Dei ministri vocantur, non apparet eam *nihil aliud velle* indicare, *quam ipsam Natura actionem & ordinem.* Sed apertum est eam propterea Deo ista adscribere, quia expresse docuit, Deum non tantum Naturæ vires indidisse ad ista producendum, sed etiam quia Deus non raro directe illa præter & contra Naturæ ordinem excitat, quemadmodum ex Exod. 7. 10, 20. VIII. 6, 17, 18, 24. IX. 6, 10, 18, 24. X. 13, 14, 19. XII. 29. XIV. 21, 27. XVI. 13. aliisque locis manifestum est. Adde quod, innuente Adversario pag. 77, multa in Scripturis referantur, de quibus manifestum est, ea ex legibus Naturæ (quas vocat) consequi non potuisse, vel etiam Naturæ legibus repugnare, de quibus saltem dici non potest, Scripturam ista eo quo Adversarius vult modo, Deo adscribere. Hinc est quod ad talia loca (id quæ alias si causæ satisfacere voluisset, omnino respondere debuit) nullum aliud effugium invenire potuit, quam dicere pag. 77, *plane credendum id à Sacrilegis hominibus Sacris Literis adjectum fuisse.* Sed non sufficit hæc sacrilego ore vel calamo proferre, probandum hoc ipsi erat. Credendum potius est Adversarium, cum per ejusmodi relationes S. Scripturæ planissime de Dei existentia (entis nimirum quod ipsam Naturam & totum hoc Universum creaverit) esset convictus, nullum pertinaciæ effugium habuisse, quam impudenter & præfracte ista repudiare, & pro falsis habere, quia directe opinionibus suis repugnare cognoverat.

Rationem adsertionis suæ hanc adfert pag: 77. *quicquid enim contra Naturam est, id contra rationem est, & quod contra rationem id absurdum est, ac proinde etiam refutandum.* Vereor ne de dita opera lectores decipere conetur Adversarius: aliud enim est *contra Naturam*, aliud vero *ex Natura* (quas vocant) *legibus aliquid consequi non potuisse*, vel *iisdem repugnare.* Quod *contra Naturam est*, id plane est impossibile, qualia sunt ut ignis sit frigidus, bis duo sint quinque, contradictoria simul sint vera, dies sit nox, & similia. Talia vero non sunt miracula, quæ in Sacris Literis recensentur, v. g. ut vel motus solaris vel terrestris globi per aliquot horas inhibeatur, ut mortuus in vitam revocetur, membrum

aliquod deficiens restituitur, & similia. Cum enim Adversarius statuit Pag. 69, *Naturæ potentiam esse infinitam, & ad infinita se extendere*, tanto minus negare potest, Dei, qui Naturæ est author, potentiam ad omnia se extendere, videlicet quę contradictionem non implicant. Concedimus igitur Adversario, *quicquid contra Naturam est, contra rationem & absurdum esse*, sed negamus in Scriptura narrari quidquam revera factum esse, *quod contra Naturam sit*. Quamvis enim verum sit, Naturæ legibus repugnare, sive ex iis nullo modo consequi potuisse quædam, quę Sacra narrat Historia, ea tamen non sunt contra Naturam. Quod enim contra Naturam est, id plane est impossibile, & contradictionem implicat, prout superius indicatum est. Atque ita satis constare puto, Adversarium nunime probare potuisse, *Scripturam docere, Dei decreta & mandata, & consequenter etiam providentiam, nihil esse revera, prater Natura ordinem.*

Pergamus igitur ad quartum Pag. 77, *interpretationem* videlicet *miraculorum, de qua se propterea acturum promisit, ne quis temere suspicetur, se aliquid in Scriptura reperisse, quod lumini Natura repugnet.* Laudo institutum, sed credo neminem, nisi Adversario similem id suspicari unquam posse. Nec opus est ut id ostendat, cum nemo Christianorum Protestantium id unquam de miraculis docuerit. Notet vero lector, Adversarium fateri se pauca tantum recolligere, & præcipua jam dicta esse. Itaque nos eorum refutationi non diu immorabimur, quandoquidem ad pręcipua jam sufficienter respondimus. Sic autem rem istam conficere vult, ut ostendat miracula ita esse interpretanda, supponendo videlicet ea non prout facta sunt, sed ex præconcepta scriptoris opinione, quædam addendo, alia omittendo referri. Quæ si vere essent annotata, ea Naturæ tantum fuisse opera, facile apparuisset. Istud vero antequam præsupponat, demonstrandum ipsi fuit, libros Scripturę Sacræ non esse fide dignos (quod tamen hactenus non fecit: qui enim rem prout gesta est non fideliter narrat, ei fides tuto adhiberi non potest) id est, quod ab iis qui historias Veteris & Novi Fœderis conscripserunt, non omnia fideliter referantur, prout acciderunt. Ut idem, quod de profanis scriptoribus affirmat, quod nimirum historias aliter quam gestæ sint referant, in Sacris etiam scriptoribus locum habere ostendat, descriptionem miraculi, quod tempore Josuæ accidit, profert, ubi dicitur solem & Lunam stetisse, ex quo colligit, scriptorem istius Historię, *partim ex religione, partim ex præconceptis opinionibus rem longe aliter quam prout revera contingere potuit enarravisse.* Nec quidquam aliud quo istud verum esse ostendat hic affert. Præsupponit autem, ut videtur, (quod etiam pag. 22 absque ulla probatione fecit) solem quiescere, terram autem moveri, quod tamen adhuc plane incertum est. Et nobis cum tot excellentissimis Philosophis & Mathematicis, quamdiu contrarium nondum clarissime demonstratum est, tuto statuere licet, solem etiam motu diurno & annuo moveri: de Luna enim id utrimque in confesso est, & de Terræ motu hic nulla est difficultas. Conferantur ea quæ ad cap. secundum superius diximus. Adversarius putat Judæos confixisse, solem & lunam stetisse, ad Ethnicos convincendum, & comprobandum, *solem sub alterius Numinis imperio esse.*

Quibus

Quibus verbis indicat, se id non credere: quocirca mirum non est, si id pro re impossibili habeat. Non possum mihi persuadere, quamvis totus in eo fuerim, ut ejus rei rationes astronomicas examinarem, quidquam certi de motu vel quiete solis, nec etiam de magnitudine corporum cælestium, eorumque sive à terræ globo distantia posse statui. Adeo ut nulla sit justa causa de historia solis & lunæ statione dubitandi. Nec opus est, ad miracula Scripturæ interpretandum, opiniones eorum qui ea Scriptis consignarunt, scire (modo nulla sufficiens sit causa, de eorum fide dubitandi) nec etiam ad id, ne res quæ revera contigerunt, cum rebus imaginariis confundamus, cum talia ut miracula in Scriptura nunquam commemorentur. Atque idcirco id quod Adversarius subjicit pag.78 in fine & 79: *in Scriptura enim multa ut realia narrantur, & quæ etiam realia esse credebantur, quæ tamen non nisi repræsentationes resque imaginariæ fuerunt*: plane falsum est.

Adversarius autem, ut id verum esse evincat, quædam ex Sacra Scriptura depromit, ad quę singulatim respondebimus.

Primum est, *quod Deus (summum ens) è cælo descenderit Exod.* 19. 28. *Deut.* 5. 28, *& quod propterea mons Sinaï fumabat, quia Deus supra eum descenderit, igne circumdatus.* Quandoquidem Exod. 3.2 dicitur, *Angelum Jehovæ* Mosi in flamma ignis apparuisse, idemque Angelus postea vers. 4, 6, 7 & deinceps Jehova, itemque Deus Abrahami &c appellatur, necesse est ut is qui Judæis apparuit, non Deus summus ipse, sed Angelus, ipsius personam & nomen gerens fuerit. Quod & Judæos antiquitus credidisse, ex Act. 7. 53. Gal. 3. 19. Hebr. I. 4. II. 2. XIII. 2 manifestum est, fatente id Adversario pag. 7. lin. 18. Negamus igitur Scripturam aperte docere, summum Deum in montem Sinaï descendisse, sed tantum ipsius Angelum sive ministrum. Imo Deum summum posse se loco movere, non video qua ratione negari possit: qui enim aliis rebus facultatem loco motivam concessit, quo pacto ipse ea destitutus esse potest, & sic aliis, quod ipse non habet, communicare? Atque adeo negamus quicquam in eo absurdi esse, si statuatur Deum summum de Cælo descendisse.

De Elia nihil opus est addere, cum Adversarius nil nisi dicat, & id quidem quod in Scriptura non habetur.

Deum non habere dextram neque sinistram, quis affirmare potest, qui Naturam pro Deo habet? cum homines & bestiæ istis non careant. Ipsum neque moveri, neque quiescere, contradictorium est: si nunquam movetur, semper quiescit: si nunquam quiescit semper movetur. Ergo necesse est Deum pro libitu vel moveri, vel quiescere.

Deum non esse in loco, nemo nisi qui Dei existentiam negat, statuere potest: qui enim non est in loco, is nullibi est, nec etiam existit. Si Deus ubique est, est in omni loco sive spatio, sive is infinitæ capacitatis statuatur, sive minus.

Deum absolute infinitum esse, quid significet ambiguum est: vel enim id ita intelligit, nihil esse in toto Universo quod Deus non sit, quæ procul dubio Adversarii est sententia, cum Naturam credat esse Deum. Nos vero istiusmodi sapientiam supra-

vulga-

vulgarem aversamur: atque isto sensu negamus absolute, Deum absolute infinitum esse. Si vero per *absolute infinitum esse* significare velit, Deum absque ulla limitatione potentiæ cæterorumque ejus (excepta extensione infinita essentiæ, quam nonnulli Deo tribuunt) attributorum, esse absolute infinitum, nihil contra nos exinde inferre potest, cum nihilo minus potentia locomotiva ei adscribi possit.

Ad ea quæ mox ex Prophetis adducit, cum non relationes miraculorum, sed tantum prædictiones rerum futurarum contineant, nihil respondebimus, quoniam ad quæstionem non faciunt. Atque his puto me solide ea quæ Adversarius de miraculis disputat refutasse. Pergo ad ea quæ ex Scriptura adfert, ad ostendendum *Naturam fixum & immutabilem ordinem servare.* Quod rationibus ex Natura ipsa petitis demonstrare debuit.

Pag. autem 81 id ostendere vult ex Psal. 148. 6 & Jerem. 31. 35, 36. Quæ duo loca rude tantum citat, nec verba ipsa, nec quidquam aliud, quo ostendat se verum verborum sensum percepisse, adfert: quod procul dubio fecit, quia vidit se id quod vult, ex istis locis minime extundere potuisse. Prior locus indicat cælum, stellas & aquas supra cælos existentes, à Deo certo ordini esse alligatas, quem nunquam sponte transgrediantur. Cum vero prior locus nec de terra, nec de animalibus, nec inter ea de hominibus loquatur, quod locus Jer. 31 etiam non facit, falsum est id quod Adversarius affirmat, *Scripturam de Natura in genere affirmare, eam fixum & immutabilem ordinem servare.* Scriptura tantum affirmat, sidera & mare fixum aliquem ordinem servare, quem illa sponte sua non possint mutare; non vero quod Deus interdum non possit illorum ordinem ad breve tempus interrumpere, vel etiam penitus destruere, multo minus de hominum actionibus tale quid docet. Scriptura igitur hic Adversarium nihil juvat. Præterquam quod hic (quemadmodum ubique fere facit) nihil ad eorum argumenta respondet, qui ex professo probant, miracula olim edita esse.

Pergit pag. 81. Philosophus præterea in suo Eccl. cap. 1. 10 clarissime docet &c. Si Salomon fuit philosophus, merito vobis, qui philosophos vos esse jactatis (verius autem misosophi dicendi estis) opponitur, qui eodem cap. versu 5, 6 soli motum diurnum adscribit, id quod tu falsum esse asseris. Idem philosophus, rerum naturalium indagationem, in quarum cognitione tu summum bonum consistere identidem inculcas, *molestam & sollicitam occupationem & vanitatem* appellat cap. 1. 13, 14, & cognitioni rerum naturalium longissime præfert fruitionem rerum corpori & externis sensibus voluptatem adferentium cap. 2. 24. III. 22. V. 16, 17. IX. 7, 8, 9, 10 & alibi, quæ philosophia rationi planissime congruit, si nihil post hanc vitam sperare possumus, quemadmodum Salomonem Philosophum nihil sperasse loca ista apertissime evincunt, nec etiam in Veteri Fœdere (quod & Adversarius pag. 34 affirmat) aliud sperare tenebantur, cum nil nisi terrena ipsis promissa sint.

Addit pag. 81 *nihil novi in Natura contingere.* Si responderem, de istis quibus Scriptura in Natura nihil novi contingere, & Naturam fixum & immutabilem ordinem servare, indicare videtur, *plane credendum ea à Sacrilegis hominibus Sacris Literis adjecta esse*

(quemadmodum Adversarius pag. 77 de miraculis loquitur) suo ipsum jugularem gladio, ita enim quilibet eludere posset quidquid ipsi displicet. Negamus autem Philosophum docere, *nihil novi in Natura contingere*: nihil enim aliud dicit, quam *nihil novi esse sub sole*, videlicet in actionibus hominum, & reliquarum rerum naturalium ordinario cursu; non autem loquitur de extraordinariis Dei operibus, quæ præter, contra, vel etiam per ipsum Naturæ ordinem exsequitur. Deum enim multa miracula olim fecisse, à Salomone fuisse creditum, non opus est ut ostendamus. Ac propterea non potuit (si ex præconceptis opinionibus fuerit locutus, quod Adversarius Scriptores Bibliorum fecisse passim urget) docere, nunquam facta esse nec fieri miracula. Præsertim cum apertissime doceat, Deum Cælum & Terram creasse Prov. 3. 19, 20. VIII. 24, 25, 26, 27 &c. Profitetur etiam idem Philosophus, se precibus sapientiam qua pollebat, à Deo impetrasse Reg. 3. 9, 10, 11, 12, coll. cum Prov. 2 6, 7. Si ergo, quod Adversarius urget pag. 95 & 96, de scriptoris sensu judicium sit ferendum ex opinionibus quibus fuit imbutus, ex his autem aliisque locis manifestum sit, ipsum credidisse miracula olim fuisse edita, itemque *peccata hominum causam esse posse pluviæ & fertilitatis*, quod Adversarius pag. 77 negat (Vide 2 Chron. 6. 26, 28 &c) nullo modo concedi potest, Salomonem docuisse, nulla unquam miracula facta esse. Frustra igitur Adversarius, ut errores suos stabilat, ad Scripturam confugit, nec ex eadem, nec ex sana ratione impossibilitatem miraculorum ullo modo demonstrare potuit. Verba Josephi pag. 82 in sensum ab ipsius Josephi mente plane alienum detorquet: is enim nihil aliud liberum permittit Gentilibus, pro quibus opus suum conscripsit (quod ex proœmio quod operi præfixit apparet) quam ea quæ recensuit credere: quod etiam lib. 2 cap. 3 circa initium facit, non autem sibi vel Judæis.

CAPUT VII.
De Interpretatione Scripturæ.

Contenta.

Capite Septimo, obtentu methodum tradendi, ad Sacram Scripturam interpretandum accommodatam, quidquid potest corradit, quo ejus authoritatem lubricam reddat, & ostendat, ejus sensum penitus esse impervestigabilem.

Hoc capite Adversarius multa egregie, multa etiam male admodum disputat, de ratione interpretandi Sacram Scripturam.

Primum quod hic occurrit pag. 83 est, *Sacrilegos* quosdam *Scripturam per plurimis in locis adulterasse*, quod à nobis negatur, nec ab ipso probatum est, nec probari potest unquam, nos vero contrarium mox ostendemus. Multa præterea

circa theologis vere adscribit, multa etiam falso & calumniose ipsis affingit, quæ non probat. Quod de historia Naturæ & Scripturæ dicit, ambiguum est & obscurum. Sed ea tantum quæ nos tangunt examinabimus.

Dicit Pag: 85, *miracula judiciis & opinionibus eorum qui ea scripserunt esse accommodata, revelationes* autem *opinionibus Prophetarum.* Quod nos jam falsum esse demonstravimus.

Ex ipsa Scriptura de ejus divinitate nobis constare debere concedimus, quamvis diverso forsan ab Adversarii sensu, non autem, *certitudinem Prophetarum ex hoc præcipue constare, quod animum ad æquum & bonum inclinatum habebant.* Nos enim superius contrarium ostendimus, nec non *ex miraculis Dei divinitatem*, vel potius existentiam ejusque attributa, optime *convinci posse.*

Adversarius, dum methodum Scripturam interpretandi tradere videri vult, totus in eo est, ut ostendat eam nemini posse intelligi, nec fidem libris qui eam constituunt adhiberi posse, prout cuivis legenti clarissime constare potest. Accedamus igitur ad ipsam methodum, cujus hanc universalem regulam tradit Pag: 85, *nihil Scripturæ, tanquam ejus documentum tribuere, quod ex ipsius historia quam maxime perspectum non habeamus.* Hanc regulam, quam absque ulla probatione præscribit, ut plane obscuram, falsam & ambiguam, rejicimus. Sed si loco *ipsius historiæ* substituat Scripturam, libenter eam amplectemur. Negamus enim, ad mentem Scripturæ percipiendum necessario requiri, ut ista omnia quæ Adversarius recitat, sciamus, quæ sub tribus capitibus complectitur: quorum primum est sub finem pag: 85.

Naturam & proprietates linguæ, qua libri Scripturæ scripti fuerunt, & quam eorum Authores loqui solebant, scire. Illud quidem ut omnia Scripturę dogmata intelligamus omnino necessarium esse concedimus, non vero ut præcipuorum, & ad salutem necessariorum sensum percipiamus, ne quidem eorum quæ scitu valde sunt utilia: non magis quam id necessarium est, ad mentem alterius cujusvis scriptoris, qui lingua exotica scripsit, modo in vernaculam linguam sit conversus, investigandum. Præsertim cum tot Scripturæ extent versiones, quæ in tam multis plane conveniunt, ut ex illis de plerisque rebus, facile à quovis idiota judicium fieri possit.

Alterum quod Pag. 86 proponit, huc redit, ut sententias uniuscujusque libri colligamus, easque secum invicem conferamus. Quod quidem hactenus concedimus, sed tamen in eo minime acquiescimus, & putamus etiam necessarium esse, ut sententias unius, cum alterius scriptoris, & cum ipsa experientia conferamus: & si quis sensus alterius scriptoris sententiis, ad idem Fœdus (Vetus videlicet vel Novum) pertinentibus, vel ipsi experientiæ repugnare comperiatur, illum ut falsum & à mente scriptoris alienum rejici debere. Quod propterea monemus, quia certi esse putamus nihil occurrere posse in S. Scriptura, quod eo modo contrarium est vel aliis S. Scripturæ locis, vel experientiæ: prout Capite 12 libri secundi, nec non Introductione ad intellectum S. Scripturæ, D. Brenii operibus prefixa, docuimus.

Pag. 86 Pergit ulterius mentem suam explicare Adversarius, addens. *Atque eas sen-*

entias hic obscuras & claras voco, quarum sensus ex contextu orationis facile vel difficulter elicitur. Nos autem, quas Tu sententias obscuras vel claras appelles, non curamus ò bone! nec quærimus, sed quas tales esse nobis demonstres. Non enim concedimus, unquam in Scriptura sententias scriptorum revera sibi invicem, vel etiam experientiæ repugnare, nec id hactenus ostendere potuit Adversarius, prout superius docuimus. Eas autem sententias nos claras vel obscuras vocamus, quarum sensus vel ex contextu orationis, vel ex alterius scriptoris Veteris aut Novi Fœderis, vel aliis circumstantiis, verus esse sensus facile vel difficulter deprehenditur.

Quare frustra Adversarius addit; *at non quatenus eorum veritas facile vel difficulter ratione percipitur.* Nihil enim in Scriptura ostendi potest, cujus sensus veritas ratione non possit percipi.

Pergit. *De solo enim sensu orationum, non autem de earum veritate laboramus.* Non concedimus unquam sensum Scripturæ veritati repugnare, nec id probare poterit Adversarius, prout jam demonstratum est, & inferius magis adhuc manifestum fiet. Prius itaque constare debet, an sensus Scripturæ sit verus, antequam de sensu verborum certi esse possimus. Nec ullus sensus ut genuinus admitti debet, de quo constat eum non esse verum. Et simulatque constat aliquem sensum cum veritate pugnare, firmiter concludendum est, nos verum verborum sensum minime percepisse. Atque hoc quidem totum isthoc innititur fundamento, quod omnino certi simus, nihil in Sacra Scriptura reperiri quod non sit verum. Istud autem ideo præsupponimus, quia ab aliis est ostensum id ita se habere. Quorum rationes Adversarius, si hic quidquam præstare vellet, refutare debuit. Et quamvis Adversarius multa, quæ Scriptura de Deo clare docet, pro absurdis & cum ratione pugnantibus habet, nullibi tamen probat ea talia esse. Cujusmodi inter alia est pag. 87, *quod Deus sit Zelotypus*, eo videlicet sensu, quod pati nolit, honorem sibi debitum, ipso non jubente, alteri deferri. Dicit quidem hanc Mosis sententiam, *Deus est Zelotypus*, à se credi rationi repugnare, sed non probat eam rationi repugnare; nos autem eam cum ratione optime convenire credimus. Ejusdem naturæ est, quod Deus sit legislator, & leges ferat ut Rex, quod irascatur, quod loqui possit, & similia, de quibus Adversarius ostendere debuit, ea Deo adscribi non posse, idque aperte, & absque fuco. Nunc enim in toto tractatu suo tacite præsupponit, Naturam sive Universum hoc Deum esse, vel potius, ut Atheismi notam effugiat, Deum appellari debere, atque ei talia non convenire. Dolendum est Atheos, ob periculi metum cogi adeo occulte agere, nec nobis cum illis aperto Marte congredi licere, ut in tanti momenti negotio utrimque cernere liceat, quid quisque pro suæ causæ defensione adferre possit.

Tertium caput hoc est pag. 87. *Denique enarrare debet hæc historia, casus omnium librorum Prophetarum, quorum memoria apud nos est; videlicet vitam, mores, ac studia authoris uniuscujusque libri, quisnam fuerit, qua occasione, quo tempore, cui & denique qua lingua scripserit.* Confundit hic multa, quorum quædam, ut mentem verborum alicujus scriptoris percipiamus, multum juvant; qualia sunt occasio & tempus scribendi

bendi, personæ quibus quis scripserit, & lingua qua quis in scribendo fuit usus: nec ad id tamen absolute sunt necessaria, nisi in pauculis quibusdam S. Scripturæ locis, quos sive intelligamus, sive minus, non adeo multum refert. Quędam eorum quæ Adversarius requirit eo faciunt, ut an vera quis scripserit credere inducamur, ut sunt vita, mores & studia authoris. Cum tamen hoc capite se tantum de Scripturæ interpretatione acturum promiserit. De S. Scripturæ authoritate ex professo agit Socinus, Tractatu *de Authoritate S. Scripturæ* & in *Lectionibus Sacris*, nosque ipsi Cap. 12 & lib. 2. lib. 6, ubi ostenditur, libros Veteris & Novi Instrumenti, non tantum à viris, quibus fides in omnibus quæ scripserunt & docuerunt sit habenda, esse conscriptos, sed etiam incorruptos ad nos pervenisse, & objectiones in contrarium solidissime diluuntur. Alias, ne quid desiderari posset, nos id totum fecissemus. Præsupponimus igitur, donec Adversarius ad Socini & aliorum argumenta responderit, nobis optime constare, libros Veteris & Novi Fœderis esse divinos, & incorruptos ad nos pervenisse, quamvis hoc ad id, ut mentem istorum scriptorum intelligamus, nihil faciat.

Addit in fine pag. 87. *Nam ut sciamus quænam sententiæ tanquam leges proferantur, quænam vero tanquam documenta moralia, refert scire vitam, mores ac studia authoris.* Hoc nihil omnino ad id sciendum refert, sed istud ex ipsis scriptoris verbis, & modo quo quid proponitur intelligi debet & potest. Frequenter enim quis aliquid ut leges & documenta moralia proponit, cujus contrarium vita & mores ipsius exprimunt, quod apud omnes in confesso est. Reliqua quæ hoc paragrapho sequuntur, nihil continent præter repetitionem eorum quæ jam refutata sunt.

Quæ paragrapho sequenti pag. 88 in principio differit, non reprehendo, nisi quod dicat, *neminem unquam fuisse, qui de sensu verborum Scripturæ, quibus docetur Deum esse unicum, eum solem adorandum esse, eum omnes curare, & similia ambegerit.* Apparet eum in quæstionibus Theologicis valde rudem esse, & simul quanta cum temeritate multa absque probatione asseverare audeat. Præsertim cum ipsemet non tantum de istis dubitet, sed ea plane falsa esse credat.

Hoc autem præterire non possum, quod dicit: *Quid autem Deus sit, & qua ratione res omnes videat, usque provideat, hæc & similia ex professo Scriptura non tractat &c.* Quibus addantur ea quæ pag. 164 his verbis adjungit: *Cæterum quid sit Deus: an scilicet sit ignis, spiritus, lux, cogitatio, &c, id nihil ad fidem facit.* Primo falsum est *Scripturam ex professo non tractare quid Deus sit*: docet enim eum esse spiritum Joh. 4. 24. 2 Cor. 3. 17. Docet præterea, fatente ipso Adversario pag. 24, 25, Deum esse ens in omnia potestatem habens, qui Mundum & omnia creaverit & gubernat, ratione & summa potentia & sapientia esse præditum, ac non esse hominem, proinde nec *ignem, cogitationem & similia.* Qui vero asserunt, talia ad fidem non pertinere, nec etiam, an Deus sit lapis, mundus, astra, aqua & cætera quæ hic mundus complectitur, si jure Athei appellari non possunt, nullus unquam Atheus esse potest: nam facile quilibet, ut nomen Athei declinet, rei cuipiam, quæcumque tandem

ſit, Dei nomen imponere, & ſic ab Atheiſmi crimine ſeipſum extricare poſſet. Quemadmodum, ſi quis negare vellet dari ignem in rerum Natura, & ne propterea male audiat, dicat ſe non negare dari ignem, nomen ignis lapidi, vitro vel alteri rei imponat. Is negare aliquid dicitur, qui non credit tale quid exiſtere, quod vulgo eo nomine vel vocabulo deſignatur, quemadmodum nomine Dei, omnes, Atheis exceptis, intelligunt tale ens, quale modo deſcripſimus. Cum igitur Adverſarius Naturam, mundum, aut aliam rem præter illud ens, Deum appellat, Atheiſmi crimen evitare non poteſt. Si Deus tale ens eſt quale Scriptura eum eſſe docet, multum ad fidem facit, eum non aliter concipere: quia ſi quis Deum *ignem, cogitationem* vel ſimiles res eſſe exiſtimet, non poterit nec debebit eum colere, nec etiam cultu religioſo dignus eſt.

Pag. 88. *Qua autem ratione Deus res omnes videat, iiſque provideat*, nec docet Scriptura, nec etiam noſtra refert id ſcire, & fortaſſis nobis incomprehenſibile id foret quamvis doceret Scriptura: tanto minus id ex principiis luminis naturalis intelligi poteſt. Adverſarius autem, cum Naturam, cujus homo pars eſt, Deum eſſe credit, per Dei providentiam nil niſi fatum intelligit.

Pergit pag. 89. *Sed contra Prophetas circa hæc non conveniſſe, jam ſupra oſtendimus.* Nos vero demonſtravimus eum id non oſtendiſſe.

Addit ibidem. *Adeoque de ſimilibus nihil tanquam doctrinam Spiritus Sancti ſtatuendum, tametſi lumine naturali optime determinari poſſit.* Si hoc verum eſt, tanto melius ab ipſo Deo determinari poſſet. Sed oſtendat *lumine naturali optime determinari poſſe, quomodo Deus omnes res videat, iiſque provideat.* Et tum quilibet videbit, eum iſta de fatali rerum naturalium concatenatione explicaturum.

De ſenſu verborum Chriſti Matth. 5. 4, 17, 39, 40, non lubet cum Adverſario diſputare, quamdiu Chriſtum pro infallibili doctore & legiſlatore non agnoſcit, ſine quo nihil cum ipſo proficeremus. Et ſi quid Adverſarius proficere voluiſſet, ad aliorum qui de non reſiſtendis inimicis ex profeſſo ſcripſerunt, rationes reſpondere debuit. Quales ſunt *Brenius, Wolzoginus, Zwikkerus*, aliique. Quod cum non fecerit, licebit nobis tantiſper præſupponere, Adverſarium nil niſi nugas proferre, ad quas iſti viri jam dudum reſponderunt.

Pag. 90 viam nobis prælucere ſatagit, quomodo *mens Prophetarum in rebus mere ſpeculativis ſit eruenda.* Ad quod pro fundament oſternit, *Prophetas in rebus mere ſpeculativis inter ſe diſſentire, & rerum narrationes præjudiciis cujuſque ævi maxime eſſe accommodatas,* idque ſe jam oſtendiſſe affirmat. Quod nos falſum eſſe probavimus, atque adeo omnino licet, imo neceſſe eſt, *mentem unius Prophetæ ex locis clarioribus alterius concludere atque explicare.* Cum omnes eodem Spiritu Sancto afflatos (qui nec diverſas neque contrarias fovet ſententias) Prophetias protuliſſe Apoſtolus Petrus 2 Pet. 1. 21 & Paulus 2 Tim. 3. 16 aperte teſtentur. Quæ teſtimonia ſi Adverſarius rejicit, oportet ad ea quæ alii de authoritate S. Scripturæ ſcripſerunt, ſolide reſpondeat. Modum autem intelligendi mentem Sacrorum Scriptorum, non eſt quod ab Adverſario diſcamus, cum alii jam dudum

dudum luculentissime eum tradiderint, & multo quidem perfectius quam ille, qui pag. 91 fatetur, *suam methodum nihil aliud investigare docere, quam quid revera Prophetæ viderint aut audiverint, non autem quid hieroglyphicis illis significare aut repræsentare voluerint.* Methodus vero, quam alii indicarunt, hoc posterius etiam luculenter docet.

Postquam methodum Sacram Scripturam interpretandi, quam Adversarius docet, examinavimus, ad obscuritatis ejusdem causas, quas insuperabiles esse existimat, ut omnem Scripturæ usum nobis eripiat, descendamus. Quarum primam quærit in linguę Hebraicæ cognitione: in qua quinque obscuritatis causas, ab aliis jam indicatas, annotat. Quæ omnes ab illius linguæ peritis sunt explicatæ, atque enodatæ, adeo ut in eo nihil amplius desiderari possit, præterquam paucissimarum herbarum, animalium, & instrumentorum musicorum nomina, quorum ignoratio exiguam admodum difficultatem, ad paucorum locorum interpretationem, quorum usus admodum exilis est, relinquit. Nec opus est tantum concedere, quantum Mansfeldius hic & alibi Adversario absque necessitate imprudenter concedit. Cum autem Adversarius pag. 91 & 92 ostenderit, linguam non posse corrumpi, hinc sequitur illam obscuritatis causam facile superari posse. Sequitur etiam perinde esse, sive linguam ab antiquis, sive à recentioribus illius nationis scriptoribus, per regulas grammaticales, rhetoricas & dictionaria discamus. Pręterquam quod Hebraicæ linguæ notitia, qua Vetus Fœdus est consignatum, omnino carere possumus, idque duplici nomine. Primum quia Fœdus Novum nunc promulgatum est, cujus articuli sive conditiones, & cætera essentialia, Græca lingua fuit conscripta, quæ illis difficultatibus, quas Hebræa habet, omnino est libera. Deinde quia & ipsum Vetus Fœdus, ab Antiquissimis Hebręis in Græcam linguam est interpretatum. Ex quibus liquido constat, illius linguæ (quam Adversarius obtendit) ignorationem, nullam difficultatem parere. Videantur Isaaci Vossii de hac materia eruditissimæ dissertationes: Et sic prima obscuritatis causa, ex lingua exotica orta, evanescit.

Quando vero Adversarius pag. 95 concedit, mentem unius Prophetæ vel Apostoli in rebus usum vitæ spectantibus, per verba alterius explicari posse, nulla ratio excogitari potest, cur id in cæteris non esset licitum. Modo constet eos fidos & veraces esse, & rerum de quibus scribunt optime gnaros, necessario fatendum est unius scripta ad alterius scriptoris explicationem inservire posse & debere, quia veritas semper eadem & sibi consona est. Scriptores autem Veteris & Novi Fœderis tales fuisse, eorumquę scripta incorrupta ad nos pervenisse, tantisper præsupponimus, donec ad rationes quibus id ab aliis, quos superius aliquoties citavimus, ostenditur sufficienter fuerit responsum.

Quod igitur Adversarius in fine pag. 94 dicit: *Ex hac linguæ Hebreæ natura tot oriri ambiguitates, ut nulla dari possit Methodus, qua eæ omnes determinari queant &c:* nihil est. Est enim Methodus quæ omnes facile tollit, quatenus videlicet necessarium est, & notabilis

tabilis aliqua utilitas exigit. Ea vero est collatio Veteris cum Novo Fœdere: Novum enim scopum Veteris, & quid Deus per illud intenderit, planissime explicat. Imo cum Vetus Instrumentum Christianis nec credendi, nec vivendi regula sit, hinc consequitur Veteris Fœderis mentem nobis non esse scitu necessariam. Ne dicam, minime esse necessarium, ut omnes ex lingua Hebręa ortę ambiguitates determinentur.

Pag. 95 dicit Adversarius, *collationem orationum Propheticarum, casu tantum orationem aliquam posse illustrare, quandoquidem nullus Propheta eo fine scripsit, ut verba alterius aut sua ipsa ex professo explicaret.* Istud argumentum nullius plane est efficaciæ. Quoties enim contingit, ut locus alicujus ex antiquis prophanis scriptoribus, per locum alterius scriptoris, qui de eadem re differit, ab illis qui notis & commentariis suis antiquorum scripta illustrant, explicetur: cum tamen certum sit, scriptores istos *eo fine minime* scripsisse, ut verba alterius vel sua ex professo explicarent? Conferantur *Salmasii Epistola de coma*, *Gruteri*, *Blancardi*, *Heinsii*, *Lipsii*, *Erasmi* & omnium fere modernorum notæ in *Livium*, *Ovidium*, *Virgilium*, *Iustinus*, *Cæsarem*, *Procopium* & omnes ferme antiquos Historicos, oratores & Poëtas. Respectu Prophetarum id casu fieri concedimus; sed Dei respectu, qui omnia, præsertim quæ ipsius instinctu fiunt, dicuntur aut scribuntur (quod Petrus de Prophetarum concionibus testatur 2 Pet. 1. 21) sapienter dirigit, minime. Cum enim nil nisi verissima & certissima Prophetas & Apostolos docuisse vel scripsisse merito præsupponamus, necessario sequitur omnia quę de iisdem rebus scripserunt vel docuerunt, omnino consona esse, atque adeo unius verba per alterius legitime explicari posse & debere. Altera Adversarii ratio, qua dicit se ostendisse, *mentem unius Propheta ex mente alterius concludi non posse in rebus quas mere speculativas* appellat, eam nos antea satis refutavimus.

Excogitavit Adversarius methodum Scripturam interpretandi, quæ eo tendit, ut ostenderet eam minime intelligi posse. Quoniam vero primam ipsius difficultatem, ut spero, feliciter superavimus, ad reliquas minoris momenti descendamus. Altera igitur quam objicit Pag: 95 in eo sita est, quod *ipsius methodus historiam casuum omnium librorum Scriptura exigit.* Qui ergo ipsius methodum non admittit, de ista historia non est quod sit sollicitus. Nostra enim methodus jubet, ut in omnibus libris Veteris Instrumenti, de quorum authoritate, depravatione, sensu aliisve circumstantiis dubitamus, ad Christi doctrinas & Apostolorum epistolas confugiamus (quæ omnia incorrupta ad nos pervenisse, lib. 2 capite 6 ostendemus) in quibus si nulla de istiusmodi rebus decisio inveniatur, non est quod anxie de istis simus solliciti, cum Vetus Fœdus non amplius nostræ fidei & morum regula existat, modo pro falsis non habeamus quæ non intelligimus. Præterea ostendimus veram methodun Scripturam interpretandi, non exigere hanc historiam, & quę pręterea requirit Adversarius, quod deinceps clarins patescet.

Addit enim pag. 95: *cujus* (Historiæ casuum) *maximam partem ignoramus.* Etsi eam ignoraremus, id ad sensum librorum percipiendum, (de quo hic tantum erat agendum, non vero de authoritate librorum) nihil facit. Adeoque negamus, veram methodum

thodum Scripturam interpretandi, exigere hanc historiam. Ad mentem libri alicujus intelligendum, nihil necessarium est, præter considerationem eorum quæ scripta sunt. Sed ut exacte omnia quæ scribit intelligamus, necesse est præterea, ut scopus scriptoris, occasio scribendi & similia perspecta habeamus. Hęc autem omnia in Scriptis Veteris, pręcipue vero Novi Fœderis, in necessariis cuivis obvia, in reliquis superabilia, in pauculis quibusdam non necessariis, & parum utilitatis habentibus, incognita sunt. Sed postrema hæc absque salutis periculo præterire possumus. Quæ omnia capite sequenti latius explicabimus & ostendemus.

Pergit pag. 95. *Multorum enim librorum authores, vel (si mavis) scriptores, vel prorsus ignoramus, vel de iisdem dubitamus, ut in sequentibus fuse ostendam.* Ubi igitur ad sequentia ista deventum erit, fusius ad ea respondebimus. Notandum est autem Adversarium nihil istorum de libris Novi Fœderis dicere, & in Veteris Fœderis librorum non exigua parte, hæc etiam locum non habere ostendemus.

Addit pag. 95. *Deinde, neque etiam scimus qua occasione, neque quo tempore hi libri, quorum scriptores ignoramus, scripti fuerint.* Nec hoc concedimus, & si concederemus, non multum in eo situm esset. De Novi Fœderis libris id plane negamus, de reliquis etiam non concedimus. Et cum plerique libri Vetris Fœderis sint historici, nihil refert tempus & occasionem scribendi scire, modo de veritate historiæ certi simus. Quod ad libros Propheticos attinet, ex iis qua occasione Prophetiæ sint editę, facillime investigari potest, cum istæ circumstantiæ in omnibus ferme sint expressę.

Nescimus præterea in quorum manus libri omnes inciderint. Nec id scire nostra refert, modo non sint depravati. Quod si quis statuere velit, rationes cur id statuat in medium proferat, & ad eas quæ in contrarium adferuntur respondeat.

Neque in quorum exemplaribus tot variæ lectiones repertæ sint. Quid tandem non proferet, ut librorum istorum authoritatem lubricam reddat? Cum tantum ea nunc adferre debuerit, quæ ad mentem librorum percipiendam pertinent: Sufficit si collatio exemplarium variantes lectiones indicet: quarum annotatio summam annotatorum fidelitatem arguit, & libros incorruptos ad nos pervenisse efficacissime demonstrat: quia nulla est varietas in re ipsa, sed tantum quæ scribarum oscitantiam, vel in illis humanę naturæ imbecillitatem indicet. Præterquam quod optime sciamus, in quibus exemplaribus lectio variet.

Nec denique an non plures aliæ fuerint apud alios lectiones. Hoc & reliqua quæ adfert de hoc tractatu Theologico-politico etiam ignoramus: nec tamen istud nos habet sollicitos. Ex iis quæ scribit sententiam ipsius expiscamur, nec quidquam aliud requiritur.

Pergit pag. 95. *Si quem librum res incredibiles aut imperceptibiles continentem, vel terminis admodum obscuris scriptum legimus.* Hæc omnia in Scriptura locum habere jam antea indicavit. Per *res incredibiles* miracula, per *imperceptibiles* ea quæ lumini Naturæ repugnare, aut ex ejus principiis deduci non posse existimat, per *terminos obscuros* Pro-

 pheticas

pheticas revelationes intelligit. De ſingulis quantum res poſtulabat egimus, ſed & poſtmodum plenius acturi ſumus.

Addit pag. 95: *Neque ejus authorem novimus, neque etiam quo tempore & qua occaſione ſcripſerit, fruſtra de ejus vero ſenſu certiores fieri conabimur.* Facilius eſt iſta dicere, quam demonſtrare. Primum requiſitum, quis nimirum libri fuerit author, ad ejus mentem percipiendum, quidquid tandem ſcribat, minime requiritur. Num Adverſarius nos monere vult, quod ea quæ hoc tractatu Theologico-politico ſcripſit, intelligi nequeant, quia quis ſit, quo tempore, qua occaſione ſcripſerit ignoramus? Aut igitur intelligi non vult, & ſic fruſtra ſcripſit, aut ſeipſum damnat. Ipſe enim, noſtro judicio, non minus quam Scriptura, res imperceptibiles & incredibiles ſcribit, eaſque terminis admodum obſcuris proponit, quod jam omnibus conſtare confido, quales ſunt, Deum eſſe naturam, cujus nos pars ſumus, Deum non eſſe Regem, nec judicem, omnia neceſſario fieri, etiam humanas actiones, ſed & ipſius Dei, diem tempore Joſuæ, per refractionem radiorum ſolarium circa glaciem duplo longiorem fuiſſe, umbram ſolarem retroceſſiſſe in horologio, per apparitionem pareliorum, & ſimilia non pauca. Negamus igitur mentem Scriptoris non poſſe intelligi, quidquid tandem ſcripſerit, ſi quis fuerit vel ſit ignoramus. Vellem ut vel unicum ex Scriptura locum adferat, ad cujus mentem inveſtigandum neceſſe ſit, ut authorem ſciamus. Neceſſe id interdum eſt, fateor, ad id ut dijudicemus an fides ei tuto adhiberi poſſit, & tamen non ſemper, quando nimirum aliquis fide dignus Dei nomine teſtatur, librum aliquem Dei nutu eſſe conſcriptum, vel nil niſi vera continere. Quod Chriſtus Jeſus de Veteris Inſtrumenti legibus & hiſtoriis fecit. Tempus & occaſio ſcriptionis non raro multum luminis, ad ſenſum verborum inveſtigandum adferunt, imprimis ſcribendi occaſio. Ea autem cum tempore ubique fere, vel clare, vel paulo obſcurius, præſertim ubi opus eſt & res poſtulat, exprimitur. Quod in ſingulis libris facile oſtendere poſſem, & paſſim à commentatoribus eſt annotatum. In multis etiam quæ Sacra Scriptura continet, non multum refert ſcire quis, quo tempore & qua occaſione ſcripſerit, ut mentem ipſius percipiamus; ut in narrationibus rerum geſtarum, & expoſitione præceptorum moralium quæ vocant, credendi regula & ſimilibus. At iſtud non eſt quo collimat Adverſarius; ſed ut Scripturæ omnem authoritatem deroget. Quam tamen non juſtis argumentis, ſed per ambages, ambiguos loquendi modos, & abſque fundamento vel probatione objectas abſurditates, labefactare contendit.

Poſt narrationem fabularum de *Orlando Furioſo & Perſeo*, & miraculi *Sampſonis*, quæ omnia ejuſdem apud ipſum ſunt farinæ, Pag. 96 ſubjungit: *Conſtat itaque notitiam authorum qui res obſcuras, aut intellectu imperceptibiles ſcripſerunt, apprime neceſſarium eſſe, ſi eorum ſcripta interpretari volumus.* Non iſtud vult, ſed id quod ſtatim ſubjungit, nimirum ut dijudicemus verane an falſa ſcripſerunt. Sic iſta duo confundit, ut rudiores decipiat: hoc enim ſolum intendit, ut Sacrarum Literarum circa narrationes de miraculis fidem ſuſpectam reddat, ſub prætextu interpretationis. Quid enim refert ad mentem

ſcripti

scripti percipiendam, quis scriptor sit, & vera an falsa tradat? si enim in vivis esse desinit, mentem suam clarius exponere nequit.

Postremam difficultatem hanc facit Pag. 96. *Quod libros aliquot*, puta tres, *eadem lingua qua primum scripti fuerunt non habeamus*, vel saltem an habeamus non certo constat. Isti sunt *Evangelium Matthæi*, *Epistola ad Hebræos* & *liber Jobi*. De duobus prioribus affirmat eos, & quidem *sine dubio*, *ex communi opinione*, *Hebraice fuisse scriptos*. Miror ipsius in talibus temeritatem & ignorantiam: nec enim id communis fert opinio, nec extra dubium ponit, prout ex commentariis eruditorum patet. Evangelium Matthæi Hebraïce fuisse scriptum, solius *Papiæ* nititur testimonio, referente *Eusebio*. De quo *Papia* testatur *Eusebius*, eum multa fabulosa, tanquam ab Apostolis profecta, narrare fuisse solitum. De epistola ad *Hebræos* id in sola conjectura est fundatum, ab iis qui eam à Paulo scriptam esse pro certo statuunt, idque ex dissimilitudine styli, quam inter hanc & cæteras ejus Epistolas invenerunt. De libro Jobi, an lingua Hebraïca fuerit conscriptus (quod sane multa indicia verisimile reddunt) nec ne, non plane certi sumus. Cum vero Evangelium Matthæi & epistola ad Hebræos, eodem tempore tam in Hebræa quam Græca lingua exstitisse dicatur, nulla ex versione obscuritas oriri potuit: quandoquidem ea per collationem exemplarium Græcorum cum Hebraïcis facile tolli possit. Obscuritas quæ in libro Jobi reperitur, non ex versione, sed ex poëtica adornatione, qua conscriptus est, originem trahit. Præterquam quod nec Evangelium Matthæi, nec etiam epistola ad Hebræos, ullam ex lingua obscuritatem habeant. Omnes fere difficultates; hominum errores, & pertinax in multis præjudicium attulerunt, quibus sepositis, omnia fere repente clara & perspicua evadunt. Et sic ostendimus omnes istas, quas Adversarius undique corrasit & Scripturæ affixit difficultates, facili negotio superari posse, & multo quidem faciliori, quam in rerum naturalium indagatione (in quarum tamen certa cognitione summum bonum consistere asserit) in qua infinitæ se produnt inextricabiles tenebræ, adeo ut ad certam earum cognitionem nullus pervenire hactenus potuerit. Cum Adversarius miracula fieri posse negat, negat etiam mortuos reviviscere posse, quod an verum sit nec ne, inter ea quæ plus curiositatis quam utilitatis habent, reponere censendus est, circa finem Pag. 97. Cum vero ibidem asserit, *nos mentem Scripturæ circa res salutares, & ad beatitudinem necessarias certo assequi posse*, nullam habuit justam tot difficultates, de Scripturæ interpretatione movendi causam. Sed quis extra rerum necessariarum censum dogma de mortuorum resurrectione removere potest? Eam enim vita nunquam finienda & infinita gaudia excipient, prout Sacra itidem Scriptura apertissime docet, quæ sola pro vero hominis summo bono reputari possunt, non vero ea quæ Adversarius pag. 32 summum bonum esse asseruit, *res* naturales videlicet, *per primas suas causas intelligere* (quod in paucissimis, & quidem improbo labore acquiritur) *passiones domare* (quod itidem non nisi molestissima fatigatione, ab iis solis qui Christi præcepta observant, ejusque spiritus auxilio sustentantur, perfici potest) & denique *secure & sano corpore vivere*, sine quo duo præcedentia nec acquiri, nec ad ea adspirari,

poteſt, & quod in noſtra poteſtate nec eſt, nec eſſe poteſt; non tantum quod ad acquiſitionem, ſed etiam quoad durationem. Unde cuivis eſt manifeſtum, talia pro ſummo bono minime eſſe habenda. Præſertim cum aliud bonum, non modo longe præſtantius, ſed etiam fixum & ſtabile, nobis innotuerit, *vita nimirum æterna*, à cujus poſſeſſione & tranquilla fruitione, nemo ullo unquam tempore nos arcere vel deturbare poteſt, & ad quod unuſquiſque certo certius pervenire poteſt. Et an hæc plus curioſitatis quam utilitates habent? Id Adverſarius ex animo dicere non poteſt. Si enim nihil poſt hanc vitam exſpectari poſſit, profecto miſerrimi ſumus, qui omnia vitæ incommoda, ſpe futuri iſtius præmii negligimus: Adverſarius autem, ſi noſtra ſententia vera eſt.

Addit p. 98. *Praeterea non dubito, quin unuſquiſque jam videat, hanc methodum nullum lumen præter ipſum naturale exigere.* Noſtra etiam methodus, quam aliquatenus indicavimus, illud non neceſſario requirit: per lumen enim naturale omnia quę in Scripturis occurrunt, expendi, & quantum neceſſarium eſt intelligi poſſunt. Si quæ autem accedente lumine aliquo ſupranaturali rectius & clarius intelligantur, ea pro neceſſariis minime ſunt habenda, utilia eſſe nemo negaverit, qui ſupranaturali aliqua gratia à Deo aliquando donatus fuerit. De qua fruſtra apud iſtiuſmodi homines, qualis eſt Adverſarius, diſſeritur: alias non difficile foret eam explicare. Legatur *Crellii* tractatus *de Spiritu Sancto*, qui de ea copioſe, docte, pie & prolixe ſatis diſſerit, etſi abſona quædam intermiſceat, nec opus eſt iſtis quidquam præterea addere. Dona Spiritus Sancti ſupranaturalia, quamvis ad perfectam Novi Fœderis perceptionem, ejuſque præceptorum obſervationem, omnino neceſſaria eſſe, in eo doceatur, nemo tamen inde detrimentum habet. Iſta enim dona cuivis obtingunt, qui ea animo fideli & precibus aſſiduis à Deo flagitat. Quamvis Adverſarius hæc rideat, & ſe iſtis indigere minime exiſtimet.

Ad ea quæ pag. 98 contra eos diſputat, quos ſtatuere dicit, *lumen naturale non habere vim ad interpretandum Scripturam &c*, nihil reſpondeo, quia me non tangunt. Sed optaſſem Adverſarium eandem adhibuiſſe diligentiam, in refutanda eorum opinione, qui Sacræ Scripturæ ſenſum lumine naturali inveſtigari poſſe & debere ſtatuunt, & tamen ejus methodum præſcribunt, longe ab ea quam ipſe nobis obtrudit diverſam, eamque facilem & obviam. Nec eſt quod ea quæ Maimonidæ adſcribit (quam fideliter alii judicent) curemus: non enim concedimus, nec Adverſarius oſtendit, nec quiſquam oſtendere poterit, quidquam in Scriptura doceri, quod cum principiis rectæ rationis, experientiæ, mathematicis demonſtrationibus vel naturali lumine pugnet. Et propterea ad tam abſurda, quæ Adverſarius Maimonidæ tribuit figmenta, non opus eſt confugere.

Antequam finem huic capiti imponam, obiter notandum eſt, quod Adverſarius pag. 102 in fine, hominibus *liberum judicium* tribuit, cum tamen toties affirmavit, omnia fatali neceſſitate, etiam ab hominibus fieri.

CAPUT VIII.

Caput VIII.

De libris Mosis & Hagiographis.

Contenta.

Capite octavo de 12 prioribus libris Biblicis ostendere pertentat, eos non modo non à Mose, vel illis qui vulgo putantur, sed multis post mortem Mosis seculis ab Ezdra confictos, & populo stupido, partim per imposturas obtrusos esse. Idque ex quibusdam indiciis, in libris ipsis occurrentibus, evincere conatur. Quæ omnia à nobis presso pede refelluntur.

LAudo Adversarii industriam & diligentiam in eo, quod ostendat libros istos, ab istis ipsis quos vulgo putatur eorum fuisse Scriptores, non esse conscriptos: præterquam quod nimius in eo videri possit, quod nonnulla ad id probandum adferat, quæ nimis longe petita videantur. Historiam Sacræ Scripturæ quam memorat, nihil moror, eam enim non esse necessariam, capite superiori est ostensum. Sed si verum est quod Adversarius urget, unum esse omnium istorum librorum, puta à Geneseos libro, usque ad libros Chronicorum, concinnatorem, quâ quæso fronte negare potest, saltem istorum librorum sententias, ex eorundem librorum sententiarum inter se collatione explicari posse & debere?

Notandum vero est errare Adversarium, una cum *Aben Ezra*, affirmantes totam legem Mosis, admodum diserte in ambitu unius Aræ fuisse descriptam pag. 105. Id enim nec Deut. 27 versu 4, 8, nec etiam Jos. 8. 13 indicatur: cum expresse distinguatur utrobique altare à lapidibus istis, quibus ut Legem inscriberent Moses injungit. Adeo ut Moses duo fieri jusserit, nimirum altaris ædificationem ex lapidibus, non arte sed à Natura præparatis, & præterea magnos aliquot lapides erigere, quibus Legem inscriberent. Quæ duo etiam in libro Josuæ expresse à se invicem distinguuntur. Adeo ut omnes leges, quas Moses Dei nomine populo dederat, lapidibus istis inscriptæ sint, & sic earum exemplum per multa secula ibidem inveniri & describi potuerit. Quod quidem an Pentateuchon integrum fuerit ignoro: leges tamen omnes, quas Moses tulit, ibidem fuisse conscriptas omnino est statuendum: Præterquam quod *Jesu Christi* ejusque Apostolorum irrefragabili testimonio planissime confirmatur, *Mosis* leges & Prophetarum doctrinas & revelationes, fideliter ab iis qui ea collegerunt esse expressas: quandoquidem *Christus*, si id fideliter factum non fuisset, id silentio minime præteriturus fuisset: qui omnia quæ commiserunt crimina, illis objicere, & frequenter eo nomine illos reprehendere non destitit. Quocirca id non obstat, quominus verum Veteris Fœderis exemplum habeamus. Atque adeo non ostendit Adversarius, quidquam nobis deesse, ex quo de oraculis & historia Veteris

Fœderis certi esse possimus: modo constet Christum à Deo fuisse missum, & fidelem ipsius mandatorum interpretem. Quod Adversarius omnino cogitur concedere, qui eum *os Dei* appellat, & eum *de mente ad mentem cum Deo communicasse* pag. 7 affirmat. Qua de re postmodum pluribus agemus.

Nec etiam valet argumentum *Aben Esra*, ab appellatione *montis Domini*, monti *Moriæ* Gen. 22. 14 adscriptæ. Cum expresse in textu dicatur, Abrahamum nomen monti indidisse, non *montis Domini*, vel *Jehovæ* (istud enim nomen ibi monti *Moria* non adscribitur) sed nomen *Dominus providebit*. Ita enim verba interpretanda sunt: *in monte* [cui nomen est] *Jehova providebit*, *non in monte Jehovæ providebit vel providebitur*, quemadmodum nonnulli textum istum interpretantur.

Nescio an operæ sit pretium, non paucos similes Adversarii ipsius errores indicare: cum absurdum minime videatur, non totum Pentateuchon à Mose ipso esse conscriptum. Quod vero urget, multis post Mosen seculis demum fuisse scripto consignatum, exigit ut examinemus, quas istius conjecturæ vel opinionis rationes proferat. Ego enim existimaverim illud à Josua, vel aliis, ipso Mose partim vivente & dictante, partim paulo post, sed continua serie literis esse mandatum, & post Mosis mortem continuatum.

Quod si admittatur (quemadmodum mox docebimus nihil esse quod repugnet) evanescent protinus multæ Adversarii difficultates, quas libris istis objicit, præsertim quod Scriptor frequenter de Mose in tertia persona loquatur. Cum in *Julii Cæsaris* Commentariis, quæ ipsum scripsisse nemo negat, id neminem offendat.

Non jam immorabor refutationi argumentorum, quæ *Aben Esra*, vel etiam Adversarius profert, ut evincat Mosem Pentateuchi Scriptorem non fuisse (quæ omnia, unico excepto, facillime enodare possem) sed ad ista tantum attendam, quibus ostendere volunt, illud post, & quidem multis seculis post mortem Mosis memoriæ proditum. Quale primo locus est Gen. 12. 6, ubi dicitur *Kananitas* tum temporis adhuc in ista regione, Chananea videlicet, fuisse vel habitasse, quod à nemine putant scribi potuisse, nisi qui viveret, cum non amplius Kananitæ ibi habitarent.

Sed si textum accurate perpendamus, id profecto non necessario indicat: ita enim habetur, & Kananita tunc in terra. Cujus sensus esse potest, jam tum Chananæos extitisse, nec postea denum populum istum originem accepisse. Qui genuinus mihi verborum sensus esse videtur. Cum autem nemo possit demonstrare, verba sensum istum non admittere, quivis facile videt, injuria inde concludi, scriptorem vixisse, cum jam Kananitæ ex terra ista exturbati essent: quod tamen paucis post Mosis fata annis contigit. Adeo ut nec concesso, quod de eorum exturbatione scriptor agat, multis post Mosen seculis libros istos concinnatos esse, ex illis verbis extrudi possit.

De loco Gen. 22. 14 ostendimus, ex eo minime concludendum esse, libros istos demum postquam mons *Moria* ædificationi Templi esset dicatus, conscriptos esse.

Tertius locus Deut. 3. 11 nihilo magis id evincit, ubi dicitur, *solus Og*, *Rex Basan*

mansit

mansit ex reliquis Gigantibus (quales Adversarius suis ad hoc vocabulum notis, unquam extitisse, in dubium vocare videtur) *ecce quod lectus ejus erat ferreus, is certe qui est in Rabbat filiorum Ammon, novem cubitos longus.* Ex quo non capio, quo pacto per nullissimam consequentiam possit evelli, verba ista diu post illud factum esse conscripta: quamvis Adversarius indubitatum esse velit, lectum istum demum tempore Davidis esse repertum, cum ejus rei nec vola nec vestigium extet 2 Sam. 12. 29, 30, 31.

Quartum locum Deut. 3. 12, 13, 14 non est opus examinare, quia nihil quòd quidquam ad rem faciat continet. Sed Aversarius alia majoris momenti argumenta proferre pollicetur, quorum primum est, quod scriptor de Mose in tertia persona loquitur. Quam futilitatem paulo ante sufflavimus. Et quamvis inde manifestum de alio scriptore esset judicium, non tamen eum post multa secula scripsisse extorqueri potest.

Quod nec secundum efficit, historia videlicet mortis, sepulturæ Mosis & luctus Judæorum, quæ Deut. 34 usque versum 9 recensentur.

Tertius locus est eodem Deut. cap. 34. 10, cujus urget Adversarius scriptorem, multis post Mosem seculis vixisse: asserit enim nunquam Prophetam Mosi similem inter Israëlitas extitisse. Et concedo id cum veri specie ex illis verbis elici posse. Sed advertendum primo, Hebræis hyperbolas, & quidem admodum rem amplificantes, maxime esse familiares, adeo ut, qui vel uno post Mosem anno viveret, ita ex eorum consuetudine loqui potuerit. Præterea notandum est voculam עד, quem Adversarius per *nunquam* exprimit, illud non proprie significare, sed tantum *ultra, amplius* &c. At præter illam significationem denotat etiam *perpetuo, deinceps*: ex qua significatione sensus oritur, longe ab eo quem Adversarius urget diversus, scriptorem videlicet indicare, Hebræos ab illo tempore non perpetuo habuisse talem Prophetam, qualis fuerat Moses. Et sic quisque is videt, hunc locum minime ostendere, scriptorem multis seculis, vel etiam longo post Mosem tempore, ista literis mandasse; sed eo ipso tempore, quo Josua in Mosis locum successit (qui Mosi minime fuit similis, & ad quem verba procul dubio respiciunt) scribi potuisse, & procul dubio scripta fuisse.

Idem dico de versu 6 ejusdem capitis, qui indicat, neminem ad hunc usque diem monumentum Mosis indicare potuisse: verisimile enim est Israëlitas omni studio fuisse intentos, ut locum sepulturę investigarent, quo illud debito honore prosequerentur. At nunquam potuisse sepulcrum, quantacunque diligentia requisitum, in illum usque diem (forte à luctu primum, vel seriorem paulo) reperiri.

Ex eo quod Gen. 14. 14 locus, ad quem Abraham hostes fuerit persecutus, *Dan* appelletur, idem concludit Adversarius, qui nomen istud *non nisi longe post mortem Josuæ, civitati isti esse inditum* affirmat, ut ex Jud. 18. 29 colligi potest. Si idem locus est quo Abraham tunc pervenerat, cum eo qui ibidem versu 29, 30 indicatur, non dubium esse potest, quin liber *Genesis* multis post Mosen seculis sit conscriptus. Cum

vero

vero id incertum plane ſit, & nullo modo poſſit demonſtrari, manifeſtum eſt Adverſarium nihil omnino efficere.

Nec multum ſitum eſt in eo, quod Exod. 16. 34 dicatur, Iſraëlitas *comediſſe Man, donec venerunt ad finem terræ Canahan*, quod non niſi poſt mortem Moſis deſiit, ad ſimilia enim in præcedentibus eſt reſponſum. Nam (præterquam quod ſcriptor libri *Exodi* id in tribubus *Ruben*, *Gad* & dimidia Tribu *Manaſſe* Num. 32. 1 & ſeqq. item verſu 33 videre potuerit, qui vivente Moſe proprias provincias acceperunt) apparet ex libris Chronicorum, Regum, Samuelis & multis ſimilibus, Iſraëlitas ab initio exitus ex Ægypto, perpetuo Scribas aluiſſe, qui res geſtas, genealogias & cætera, quorum ſcire intererat Reipublicæ, diligenter annotarent. Ex quibus Archivis forte ab aliis libri quos nunc habemus, ſunt compoſiti. Quos libros cum Dominus noſter Jeſus Chriſtus, quem Adverſarius *os Dei* appellat, teſtimonio ſuo confirmavit, de eorum fide & authoritate ſumus ſecuri.

Pergamus tamen Adverſarii argumenta examinare, quorum jam ſequitur locus Gen. 36. 31, ubi ſcriptor mentionem facit regum Iſraëliticorum, quod ſane nullus facere potuit, niſi qui poſt multa demum ſecula, ex quibus Moſes aura ætherea frui deſierat, viveret. Quod tempus, quamvis Adverſarius magno apparatu Davidis temporibus accommodet, qui 2 Sam. 8. 14 Idumęa ſubacta, præſides ibi conſtituit, optime tamen in ipſum Moſen quadrat. Nam præterquam quod vox *Melech*, non *Regem* tantum, ſed quemcunque gubernatorem vel principem (imo nudum conſiliarium proprie) denotet, quorum primus fuit Moſes, poſt Joſua, deinde reliqui Judices; ipſe etiam Moſes Deut. 33. 5 *Rex* appellatur *in Iſchurun*, quo nomine cap. 32. 15 Iſraël appellatus fuit. Cum igitur Gen. 36. 31 nihil aliud legamus, niſi quod Idumæorum Reges recenſeantur, qui ibi imperium tenuiſſent, *antequam Rex ſuper filios Iſraël regnaret*, nemo negare poterit, id de Rege Moſe accipi poſſe; qui, cum liber iſte ſcribebatur, imperium in Iſraëlitas obtinebat.

Et ſic puto me clare docuiſſe, nullo modo conſtare, quod Pentateuchus multis poſt Moſem ſeculis fuerit demum conſcriptus. Sed nondum Adverſarius deſinit: ſcivit enim, ſi libri iſti vivente Moſe fuerint exarati, vel etiam paulo poſt, ſibi nullo modo licere, ea quę ibi referuntur, pro fabulis habere. Nam nullus adeo perfrictę frontis reperiri poteſt, qui eo ipſo tempore quo vivit, ab aliquo qui eodem tempore in vivis erat, 3000000 hominibus videntibus & ſcientibus, talia miracula eſſe edita, & cætera geſta publice ſcribere auderet. Et ſi quis fuiſſet auſus, nemini quæ dicit poſſe perſuadere. Cum ex eo, quod libri iſti vivente Moſe, vel illis ſaltem qui omnia oculis ſuis uſurpaverant, ſint conſcripti, factum ſit (nec aliter fieri potuerit) ut apud omnes fidem iſta invenerint. Quapropter Adverſarius in ſequentibus docere conatur, pauca admodum ab ipſa Moſe fuiſſe ſcripta, quorum pars perierit, pars à Pentateuchi concinnatore libris iſtis fuerit inſerta.

Primus igitur Moſis liber, quem periiſſe Adverſarius prætendit, eſt liber iſte, in quo Amalecitici belli hiſtoriam ex Dei mandato ſcripto conſignavit Exod. 17. 14. Reſ-

Respondeo, quamvis Mosis quædam scripta (quod tamen nondum constat) periissent, quæ historias quasdam continent, nihil istud ad rem facere, nisi ostendere possit, ipsas leges Mosaicas periisse, quod saltem in libro, de quo hic locus agit, locum non habet. Deinde Adversarius melius quam ego novit, vocem *Sepher* Hebræis quodvis scriptum, quantumvis breve, denotare, (quod & ipse in margine pag. 108 indicat) & propterea verba ista posse exponi, quod Mosi simpliciter injungitur scripto consignare, Deum juramento se adstinxisse versu 16, se Amalecitas funditus deleturum; id vero abunde ibidem conscriptum est. Tertio, cum Mosi præcipiat Deus, ut scriptum istud Josuæ tradat, qui primarius ipsius fuit minister, & omnium oculatus testis versu 14, hinc cum maxima verisimilitudine colligitur, id quod paulo ante indicavimus, ipsum Josuam Pentateuchi fuisse scriptorem, qui illud partim ex relatione Mosis, partim ex Archivis ab ipso acceptis, partim etiam ex illis quæ propriis oculis & auribus usurpaverat, & quorum pars fuerat, concinnaverit. Atque ita nullus hic liber Mosis comparet, quo careamus.

Librum bellorum Domini, de quo Num. 21. 14, à Mose etiam esse conscriptum, ex ejusdem libri cap. 33. 2, & in eo præcedentem historiam relatam esse, concludit; ubi expresse dicitur, Mosem itinera & expeditiones Israëliticas scripsisse, quas in eodem libro bellorum Domini à Mose exaratas esse credere videtur. De bello Amalecitico vidimus. Itinera autem & expeditiones istæ, cum ibidem expresse recenseantur toto isto capite, magis adhuc confirmatur, Josuam eo quo dixi modo Pentateuchi esse authorem. Et sic nullum relinquitur vestigium, quod Moses libri bellorum Domini fuit exarator.

Sed Pag. 108 *librum pacti* profert Exod. 24. 4, 7 (quem *librum Fœderis* noluit appellare, quamvis vox *Berith* id proprie significet, & voce *pacti*, quamvis idem quod *Fœdus* designante uti maluit, ut voce diversa etiam alia res significari videretur) quem brevissimum aliquod scriptum fuisse contendit. Veretur enim, ne si Fœdus cum populo initum ea voce indicaretur, ipsum confiteri coactum esse, Mosem omnes suas leges, & reliqua quæ ad Fœdus pertinent, literis mandasse. Nec sperat se aliis posse persuadere, Judæos tanti pretii librum amisisse. Cum nemo non videat, nullo modo esse verisimile, quod tantum thesaurum non studiose custodiverint. Præsertim cum Deut. 31. 9 expresse legamus, Mosem integram legem scripsisse, eamque non Sacerdotibus tantum, sed omnibus etiam populi senioribus tradidisse: unde interire non potuit, & facillime incorrupta conservari. Quam legem *Fœdus sive pactum* fuisse, de quo Exod. 24 agitur, ipse Adversarius pag. 109 lin. 1, 2 urget. Quæ omnia apprime cum nostra de Pentateuchi concinnatore sententia conveniunt; & firmum pro ejus divina authoritate argumentum, contra Adversarium & sui similes, exhibent. Et præterea contra eundem validissime ostendunt, librum istum pacti minime interiisse, sed integrum Pentateucho contineri, & à Josua ibidem esse insertum, prout Adversarius ex Josuæ cap. 24. 26 oportune ostendit.

Quod igitur pag. 110 nolit concedere (quamvis id ut credatur, rationi consenta-

neum esse credit, quia scilicet Dictator asseruit, nihil de similibus esse statuendum, nisi ex ipsa Scriptura constet) Mosem plura scripsisse, in eo parum præsidii suæ causæ nunc inveniet; nam sive Moses, sive alius ea scripserit, eodem res redibit. Quamvis autem Pentateuchon ab Adversarii tricis jam satis vindicasse videamur, non licet tamen hic subsistere, quia alios adhuc nodos nectit: vult enim ostendere *Ezram* illos una cum septem sequentibus, non scripsisse tantum, sed etiam *adornasse*, id est, credo, multis fabulis & mendaciis refertum, post tot secula, cum nemo amplius superesset, qui eum mendacii convincere posset, populo rudi obtrusisse, & suscipere vi coëgisse. Vult igitur de libro Josuæ idem ostendere, quod infelici successu de Pentateucho tentaverat. Et eum in finem profert versum 14 cap. 10 illius libri, ubi scriptum est, non fuisse diem isti parem (quo videlicet sol 24 horis terram illam illuminasset, petente à Deo istud Josua) *nec ante, nec post*. Ex quo concludit, librum illum procul dubio multis post Josuam seculis esse conscriptũ. Sed consequentiæ rationem nullam profert. Quare nos eam negando, pedem hinc referre possemus. Malumus autem rem accuratius expedire. Nihil aliud urgere potest, quam scriptorem non potuisse scire, num alius similis dies sit secutus, nisi multis demum post seculis: Sed si illud exinde constare debeat, profecto nimis mature scriptor hoc dixit: quia post Esdræ ætatem multo plura secula sunt elapsa, & imposterum elabentur. Unde quivis facile videt, quam frivolum sit istud argumentum, & scriptorem ita loqui potuisse, quamvis uno tantum anno post rem gestam historiam illius contexuerit.

De libro Judicum nihil aliud habet, quam *quod ejus scriptor sæpe monet, quod illis temporibus nullus erat Rex in Iraël* pag. 111, & inde vult patere, *illum indubie scriptum esse, postquam imperium Reges obtinuerant.* Non ausus fuit, credo, plura addere, ne impudentiam suam nimis manifesto omnium oculis exponeret. Loca ubi scriptor hoc monet, sunt Judic. 17. 6. XVIII. 1. XIX. 1. XXI. 25. Primum dico, quatuor illis locis idem tempus designari, quo videlicet post Simsonis mortem, nullus esset qui Rempublicam administraret. Et quod *Regis* mentio fit nihil est, superius enim ad locum Gen. 36. 31 ostendimus, illud vocabulum omne imperii genus denotare, quod sane Adversarium non latet: ita hic per Regem Judex intelligitur.

De Samuelis libris multo futilius quam de præcedentibus, *eos multis post Samuelem seculis scriptos esse*, conatur ostendere. Idque ex 1. Sam. 9. 9, ubi dicitur, *antiquitus in Israële sic dicebat quisque, quando ibat ad consulendum Deum, age eamus ad Videntem: nam qui hodie Propheta, antiquitus Videns vocabatur.* Quasi dum Samuel vivebat, non potuerit sat temporis effluxisse, ex quo Prophetæ *Videntes* appellarentur. Cum jam inde à Mosis tempore Prophetæ extiterint, quos author innuit, ab eo tempore videntes fuisse appellatos. Vide Num. XI. 26, 27, 28, 29, & confer Num. 24. 3, 4, 15, 16, 17.

Postquam Adversarii sententiam de tempore scriptionis duodecim primorum Biblicorum voluminum refutavimus, videamus qua ratione ostendat, omnes ab uno authore, (eoque *Ezra*) esse conscriptos. Quod quamvis evincere posset, nihil

contra

contra nos efficeret, qui illos ut genuinos & veraces, solo Jesu Christi testimonio nixi, secure recipere possumus. Nisi ostendere possit, testimonium Illius, quem *os Dei* appellat, non esse fide dignum, & libros ipsos spurios esse, & falsa continere. Quia tamen scimus, Adversarium istud absque ullo fundamento, contra veritatem affirmare, argumenta quibus id efficere conatur examinabimus. Quorum primum est, quod omnes isti libri ita secum invicem connectantur, ut id non nisi ab eodem scriptore factum esse potuerit. De quinque libris Mosis id non ostendit, quia de eo neminem dubitare existimat, vel potius quia eorum quædam ab ipso Mose conscripta esse paulo ante concessit, quæ Ezras suis inseruerit: alias non vidit, quo pacto librum quintum, qui *Deuteronomion* dicitur, eodem modo quo cæteros, cum prioribus connecteret. Reliquos autem propterea ab eodem authore conscriptos esse contendit, quia hoc eorum est principium: *& contigit post mortem Mosis* Jos. I. I. *Et contigit post mortem Josuæ* Judic. I. I. & sic in cæteris. Ex quo apparere vult, authorem sequentem ubique librum, priori connectere.

Respondeo primo, si, quod superius innuimus, Hæbræi perpetuo scribas habuerint, qui res gestas literis mandarent, mirum non esse, quod historias prioribus connecterent. Quod quoniam verum esse possit (quod Adversarius negare nequit, quamvis similia credi non vult, nisi ex ipsa Scriptura constet esse vera, quod à nobis negatur) nulla vis in eo est, quod conjunctio & res ipsa libros istos cum prioribus connectat: quandoquidem sequentes scriptores historiam eandem continuare volentes, ita scribere potuerint & debuerint. Scribas autem ejusmodi inter Israëlitas fuisse, ex 2 Sam. 8. 17. xx. 25. 2 Reg. 12. 10. xxII. 3. Esdr. 7. 6, 11, 12, 22. Neh. 8. 1, 4, 9. xII. 26, 35. xIII. 13. Esa. 36. 3, 22. Jer. 16. 10, 12. xx. 21, 23, 26, 32. xxxvII. 14, 19 non obscure colligitur. Secundo dico, nimis debile esse fundamentum, libros istos ab eodem authore esse conscriptos, inde concludere, quia series historiæ in omnibus continuari videatur, & à conjunctione incipiant. *Hirtius Pansa Cæsaris* commentaria ita continuavit, ut nisi apertissime indicaret, se diversum à *Cæsare* illo scriptorem, pro eodem sis habiturus. Præterea à conjunctione liber *Ezechielis* & *Jonæ* eodem modo incipiunt. Ubi cum continuationem causari non posset, alias tricas nectit Adversarius, de quibus modo, cum bono Deo, acturi sumus.

Alterum ejus argumentum est contextus & ordo historiarum. De quibus etiamsi satis responsisse videamur, quia tamen Adversarius subindicat, istum scriptorem (quem multis Mose seculis recentiorem, falso, prout jam ostendimus, asserit) nullum præter *Ezram* esse potuisse: quem postquam tota Scriptura periisset, vel potius nunquam antea extitisset (id enim credo Adversarium velle) dum populus rudis, à Mose antea deceptus, & metu supplicii ipsius edictis morem gerere coactus hactenus fuisset, stupidis Judæis libros à se ipso confictos, obtrusisse vult, quasi repertos, vel à Spiritu Sancto sibi dictatos, eosque multis mendaciis & narrationibus rerum quæ nunquam antea contigissent refertos. Quod ipsi principatum tunc cum *Nehemia* tenenti, in populo stupido, & ad servitium jam dudum assuefacto, facile fuit obtinere, vin-

dicta illis qui legem iſtam recipere nollent parata. Et ut facilius perſuaderet Ezram, hiſtorias addidiſſe, quibus non tantum genus ipſorum ad ipſum Deum referret, ſed & doceret, illorum progenitores Deo ſemper quammaxime fuiſſe charos. Quæ omnia fucata oratione, ut ſolet, Adverſarius obvelavit. Ut ergo oſtendat, omnes iſtos libros tot ſeculis poſt Moſis mortem eſſe conſcriptos, præſupponit legem Hezdræ temporibus periiſſe. Quod multi ex Veteribus & recentioribus, ex Apocryphi quarti libri Ezdræ cap. 14. 21, 22 & ſeqq. teſtimonio, immerito crediderunt. Et quamvis Adverſarium minime fugit, librum iſtum juſtis de cauſis à Chriſtianis & Judæis non recipi, & fabuloſis narrationibus ſçatere, tamen quando cauſæ ſuę patrocinium ibi reperit, pro argumento fabulam arripit. Negamus igitur legem Moſis, cum ſequentibus iſtis ſeptem, de quibus nunc ſermo eſt libris, unquam periiſſe vel amiſſos fuiſſe. Nec etiam genuinus Heſdræ textus id ullo modo indicat, multo minus eum legem Dei *adornaviſſe* (quam vocem aliquoties crepat Adverſarius, per eam nihil niſi confictionem intelligens, cum tamen in textu nullibi reperiatur) vel de novo ſcripſiſſe. Cum enim ſuperius ex ipſa Scriptura Deut. 31. 9 oſtenderimus, Moſen librum Legis, non modo ſacerdotibus, ſed omnibus etiam ſenioribus tradidiſſe, cui adde quod de Daniele in ipſa captivitate Babylonica legamus Dan. 9. 2, eum habuiſſe libros Prophetarum, & verſu 11, 13 expreſſa libri legis ſcripti ſit mentio: ex quo omnino concludendum eſt, ipſum librum iſtum etiam habuiſſe, ac proinde multa Legis exemplaria) præter longævum iſtud univerſæ Legis, lapidibus inſcriptum exemplar Joſ. 8. 32) ſemper extitiſſe, liber Legis non potuit cum Templi conflagratione ita perire, ut nullum aliud exemplar ſupereſſet. Unde frivola iſta Adverſarii conjectura in fumum abit.

Necdum deſinit Adverſarius, ſed novos nodos in ſcirpo quærit: adducit enim ex cap. 2 Deut. vers 12 Iſraëlitas expuliſſe *Chananæos*, quemadmodum Edomitæ prius Horitas ex Seir ejeciſſent, quod vivente Moſe ſcribi non potuiſſe exiſtimat, cum tum temporis Kananitas nondum exturbaſſent Iſraëlitæ. Quaſi hoc dici non potuerit de iſtis Populis Kananiticis, quas Moſes cis Jordanem debellaverat.

Quæ de interpoſitione verſuum 6, 7, 8 cap. 10 nugatur, refutationem non deſiderant, cum nec ad rem quidquam faciant, & ſe ipſa ſatis refutent.

Quod ſcriptor de Moſe in tertia perſona loquatur (pag. 114) de eo ſuperius egimus. Sed ut bilem in iſtos libros quantum poteſt evomat, cum nihil præterea habeat, addit, *& præter hæc alia multa, quæ jam à nobis* NB *dignoſci nequeunt.*

Tandem in mentem ipſi venit ſumma in decalogo diſcrepantia, inter ejus deſcriptionem quæ Exod. 20, & eam quæ Deut. 5 & ſeqq. reperitur. Ea vero eſt, quod ratio cur Deus Judæis Sabbatum obſervare præceperit, *toto cælo diſcrepat ab ea, quæ in Deuteronomio iſti præcepto additur.* Quaſi iſta ab eadem ſcriptore non potuerint proficiſci niſi mentiente. Et quaſi abſurdum ſit quod Deus, cum bis Decalogum Moſi tradiderit, prima vice aliam rationem iſti præcepto addiderit quam ſecunda, cum utramque habuerit. Potuiſſet fortaſſe multo plures, & magis adhuc diverſas addere. Obſervatu etiam dignum fuit Adverſario, quod verba decimi præcepti non eodem ordine utrobique ſcripta ſint. Cogitavit forſan,

Quod

Quod si non prosint singula, cuncta juvent.

Ad reliquas ineptias nihil opus est reponere, quia figmenta ista pro conjecturis solummodo exhibet, quas jam satis superque in superiorbus refutavimus.

CAPUT IX.

De Reliquis quas iisdem libris Adversarius objicit difficultatibus.

Contenta.

Capite nono ex iisdem libris multa loca congessit, quibus ostendat, eos ab Hesdra confictos esse: iisque contraria sibi invicem, falsa, absurda, confusa & impossibilia contineri credit.

Quantum superior disquisitio, de vero librorum Scriptore juvet, ad eorundem perfectam intelligentiam (inquit pag. 115) *facile colligitur ex illis ipsis locis, quæ ad nostram de hac re sententiam confirmandam attulimus, quæ absque ea unicuique deberent obscurissima videri.* Ad intelligendum istorum sensum, nihil plane juvat Adversarii sententia: ex ipsis enim verbis facile quisque percipit ea quæ dicuntur, quamvis ignoret à quo scripta fuerint. Hoc tantum intelligi nequit, quomodo Moses ea scribere potuerit. Id vero ad sensum verborum nihil facit. Immerito igitur ab Adversario ista adferuntur, ut suam Sacras Scripturas interpretandi Methodum commendet.

Non felicius postea conatur ostendere, *Ezdram historias ex diversis scriptoribus collectas, & quandoque non nisi simpliciter descriptas, easque nondum examinatas, neque ordinatas, posteris reliquisse.* In quem finem aliquot historias profert, è quibus illud apparere existimat. Quod ut lectori persuadeat, duo profert argumenta, quæ latius deinde exequitur: Primum est, quod multa in illis libris reperiamus, iisdem plane verbis, quibus in duodecim istis voluminibus referuntur. Alterum quod ordo & connexio historiæ tot discrepantiis & erroribus scateat, ut credi non possit *Hezdram*, si libros ex quibus sua adornavit in ordinem redegisset, & examinavisset, talia scriptorum fuisse.

Sed ut utrumque evincat; narrationes ipsas duodecim istorum librorum examinare aggreditur, & primo quidem 2 Reg. 18. 17, quem locum ex Esaiæ libro descriptum esse, absque ullo indicio audacter affirmat. Idque ex 2 Chron. 32. 12 evincere conatur: cum tamen nihil minus ibi legamus.

Secundo, vigesimum quintum caput secundi libri Regum, ex Jerem. 39 & 40 descriptum esse dicit. Sed cur Jeremias sua ex hoc libro non potuit descripsisse? nisi

quia hoc Adversarium non juvaret. Quare autem uterque scriptor, rem prout ipse eam oculis viderat, narrare non potuit, & sic eadem plane referre?

Tertio ait 2 Sam. 7 caput ex 1 Paral. 17, sed mirifice mutatum, esse descriptum. Cum æque facile dicere possimus, librorum Chronicorum scriptores sua ex 2 Sam. 7 desumpsisse. Sed illud Adversario non placet. Debuit tamen hoc potius suspicari quam illud, quia horum librorum authorem Hezdra multo recentiorem facit pag. 127 initio cap. decimi. Sed quod verba adeo mirifice sint mutata, id plane nego. Cur non potius credit, historiam à duobus diversis scriptoribus, vocibus diversis, sed sensu plane eodem, esse conscriptam? Sed cum nihil habeat solidi, oportet ut nugas admisceat, quibus difficultatum numerus augeatur.

Sed male habet Adversarium, quod ipsos libros, ex quibus Hezdras suas fabulas collegit, non habeat: ibi enim se multa invenire posse sperat, quibus Hezdræ impudentiam patefacere posset. Vidimus autem quam futiles protulerit suspicandi rationes, imo contradictorias. Ad secundum igitur argumentum adstruendum progreditur. Ad cujus confirmationem historias librorum istorum examinat.

Primam earum facit historiam Judæ Gen. 38 pag. 116, quam quorsum hic adducat non percipio: cum enim scriptor dicit: *contigit autem in illo tempore*, manifesto apparet, eum non respicere ad id quod immediate præcedit (quemadmodum Adversarius eum facere vult, ac proinde *Ezdram hanc historiam simpliciter descripsisse, & nondum examinatam posteris reliquisse*) sed tempus aliquod indefinitum denotare. Adeo ut nulla hic difficultas remaneat, nec Adversarii methodus quidquam juvet, ad mentem historiographi percipiendam.

Altera historia majoribus ab ipso difficultatibus intricata est. Ea est Gen. 47, pag. 117, ubi Jacobus se 130 annos natum dicit, cum Pharaonem salutaret. Ex quo per computationem infert, *Dinam vix septem annorum fuisse, cum à Sichemo vim passa est, Simeon autem & Levi vix duodecim & undecim, cum totam illam civitatem deprædati sunt &c.* Quod inde concludit, quia à Jacobi ętate primum detrahendi sint 22 *anni, quos in mœrore, propter absentiam Josephi, transegit, deinde* 17 *anni ætatis Josephi cum venderetur, & tandem septem anni quos propter Rachelem servivit.* Nescio sane unde Adversarius ista adeo asseveranter proferat, ne semel collato computo. Primo enim, unde istud habet, quod Jacobus viginti & duos annos in mœrore, ob Josephi absentiam transegerit? Deinde non observavit, à Jacobi ætate etiam detrahendos esse sex annos, quibus propter pecus servivit, quorum expressa mentio est Gen. 31. 41. Quibus si addantur duo vel tres anni, ab eo tempore quo Labanem deseruit (qui procul dubio in iter, Esaui visitationem, ædificationem tentoriorum & altaris, de quibus Gen. 32 & cap. 33. 18, 29, 20, insumti sunt) ita computum instituemus: Viginti annis servivit Jacob Labani Gen. 31. 41, tres anni effluxerint, ex quo Labanem deseruerit, antequam Sichemi habitationis sedem figeret. Cum Gen. 46. 34 dicatur Esaum 40 annos natum primitus matrimonia iniisse. Quantum autem temporis inter Esaui & Jacobi matrimonium intercesserit, non indicat liber Geneseos. Capite autem 31. 25

nar-

narratur Jacobum, postquam Josephum genuisset, à Labane discedere voluisse, quod circa quartumdecimum servitutis annum accidisse videtur, quia statim cum Labane transegisse refertur versu 32 &c, de servitii mercede ex pecore accipienda, quod sex annis durasse ex cap. 41. 41 constat. Post septendecim annos Josephus à fratribus in servitutem Ægypticam traditus est. Ex quo tempore non plures quam tredecim annos effluxisse certum est usque ad Josephi Imperatoriam potestatem: quandoquidem tum triginta annos natus fuisse Gen. 41. 46 indicatur. Si ergo computatio aliqua fieri deberet, eam sic instituendam esse censeo. *Joseph* decimo quarto servitutis *Jacobi* anno natus est. Post hanc nativitatem *Jacob* adhuc sex annis servivit. *Dina* ad minimum uno ante *Josephum* anno nata est. Statuamus jam *Jacobum* tres adhuc annos insumsisse antequam *Sichemum* habitatum veniret, & quod *Dina* tum decem annos habuerit: si [illegible] potest, ut antequam Sichem *Dinam* comprimeret, annis aliquot Jacobus ibi habitaverit, cujus contrarium ex textu minime apparet: simulatque enim Dina vi [illegible] à Sichemo passa fuit, ejusque civitas deleta esset, necessario Jacob inde aufugere debuit. Et cum nil fere nisi fuga, & Rachelis inter pariendum obitus intercessisse referatur Gen. 37 1, verosimile est Jacobum ibi jam per annos aliquot habitasse, & Dinam, cum stuprum ei inferretur sex decim circiter annos habuisse, Simeonem & Levi 21 & 22. Et sic nulla hic remanebit difficultas.

Pergit pag. 117. *Nec hic opus habeo omnia Pentateuchi recensere, si quis modo ad hoc attenderit, quod in hisce quinque libris omnia, praecepta scilicet & historiæ promiscue sine ordine narrentur neque ratio temporum habeatur, & quod una eademque historia sæpe, aliquando diversimode repetatur, facile dignoscet hæc omnia promiscue collecta & coacervata fuisse.* Ecce quæ & quanta tam petulanter effutiat, nihil ad ea probandum proferens! Nos vero contrarium facile dignosci æque facile asserimus, & apparere omnia prudenter à scriptore, eo modo & ordine quo gesta sunt esse relata. Ex iis quæ ad superiores objectiones, de historia *Juda & Jacobi* respondimus, colligere licet, quam parum Adversarii assertionibus sit tribuendum, & merito concludi, si ea quæ prolixe ostendere conatur adeo sunt futilia, multo magis id locum habere, ubi nihil ad probandum adfert.

Eadem temeritate asserit ibidem, in reliquis septem libris eandem quę in libris Mosis confusionem locum habere. Quod ex locis quibusdam ostendere conatur. Quorum primus est Judic. cap. 2. 6, ubi, cum historicus promiserit, se ea quæ post Josuæ mortem acciderant narraturum, hic tamen interserit quędam quæ vivente Josua acciderant. Quasi absurdum esset quædam interserere ad Josuæ vitam pertinentia, quæ ad filum historię pertexendum sunt accommodatissima. Qualia hęc quæ de Josua ibidem narrantur esse, cuivis locum inspicienti est manifestum.

Pergit pag. 117 ad 1 Samuelis librum, cujus caput 16 & 17 cum 18 ex diversis historiis desumta esse affirmat. Idquę ex eo confirmare studet, quod diversa causa, cur David aulam Saulis frequentare cœperit, in istis capitibus indicetur. Sed fallitur: quia fieri potuit ut David ob utramque causam aulicus Saulis, diverso tempore factus fuerit.

fuerit. Et quod cap. 16 narratur, ut id acciderit poſt occiſum Goliathum, quod etiam verbis cap. 16. 8 innuitur, ubi narratur unum ex Sauli miniſtris dixiſſe, Davidem heroëm eſſe & militem egregium, cujus rei nullum ſpecimen publicum ante iſtud tempus edidiſſe legitur, niſi profligationem Goliathi. Poſt quod facinus domum diſceſſerit, & poſt à Saulo hortatu aulicorum, eo quod David vir fortis, & præterea egregius citharœdus eſſet, ad ſe vocatus fuerit. Quod non tantum cap. 16. 21, 22, ſed & cap. 18. 2 indicatur. Atque ita nulla hic contrarietas, ſed levis tantum hyſterologia, omnibus ſcriptoribus familiaris comparet. Verba enim cap. 17. 1: *Palaſtini autem convocati ſunt ad bellum*, explicationem ordiuntur, quo pacto David famam fortitudinis fuerit conſecutus.

Sequens locus cap. 26 & 24 ejuſdem libri, frivolè admodum ab Adverſario pag. 117 adducitur. Vult enim abſque ulla juſta cauſa ſuſpicari, eandem hiſtoriam diverſimode refreri (cum tamen duę ſint diverſarum rerum relationes) quod nullam ob cauſam facere videtur, niſi quia non potuit reperire quot ſperaverat abſurda.

Quintus locus pag. 118 eſt 1 Reg. 6. 1, ubi Salomon templum ędificaſſe dicitur anno 480 ab exitu Iſraëlitarum ex Ægypto, cum tamen ex computatione colligi poſſint plures quam 580 anni, ad quos oſtendendum tabulam Chronologicam addidit, ex qua id evidenter appareat. Sed quia in tabula iſta non annotavit loca Scripturæ, ex quibus tempus regiminis eorum qui Iſraëlitis præfuerunt indicatur, ſuſpicamur (ut in hiſtoria Jacobi accidit) nos hic errores aliquot reperire poſſe, quos in computando Adverſarius commiſit. Sed dabimus 580 annos effluxiſſe, hinc tamen concludi non poteſt, Scriptorem ipſum erraſſe, ſed eum qui exemplar deſcripſit, quales errores in libris Samuelis, Regum & Chronicorum, irrepſiſſe, non negabimus (qui etiam facile committi, facile etiam reſtitui poſſunt) præſertim cum numeri Hebraïci literis alphabeti ſcribi ſoleant, in quibus facillime lapſus admitti poteſt in muneris denariis & centenariis, qui literis valde ſimilibus exprimi ſolent. Atque hoc pacto tota objectio dilui poſſet: niſi alias adhuc tricas necteret Adverſarius: videlicet, his 580 annis addendos adhuc eſſe annos, qui inter mortem Joſuæ & invaſionem Chuſæ Riſgataim interceſſerunt, quorum numerum magnum fuiſſe credit, præter annos quibus Samuel judex fuit. Deinde etiam annos quibus Saul regnavit. Et tandem annos anarchiæ, de qua Jud. 17. 6. Itaque integra iſta chronologia accuratius expendenda eſt, nequid hic deſiderari amplius poſſe videatur. Sed antequam iſtud aggrediar generaliter reſpondeo, dato quod iſti anni magno numero annis 580 addendi ſint, ſupponere poſſumus eos 100 vel 200 annos conficere, & ſic error amanuenſis in eo conſiſtet, quod pro 580, 680 vel 780 ſcribere debuerit. Atque ita omnis difficultas ſublata erit. Jam vero fieri poteſt, ut omnia iſta tempora conjuncta, non adeo multos annos conficiant. Quamvis enim Adverſarius contendat, plurimos annos inter Joſuæ mortem & Chuſæ Riſgathaim tyrannidem intercedere debuiſſe, fieri tamen poteſt, ut non adeo multi anni effluxerint: quandoquidem frequenter contigit, ut populus breviſſimo temporis ſpatio à Deo defecerit, prout ex Num 16 aliiſque

aliisque libri Judicum capitibus manifestum est. Demus igitur hic intercessisse annos 10 vel 15, vel etiam 20. Samuelis præfecturæ tribuamus annos 8 (quamvis multo pauciores esse potuerunt) Saulis regno 20 annos. Anarchiæ tribuantur anni 6, & sic mihi videor largiter concessisse annos istos quos Adversarius se omisisse dicit, ita habemus 54 annos. Si jam velimus detrahere annos quos Adversarius absque necessitate tabulæ suæ adscripsit, facile illos invenire poterimus. Primo enim notum est, Hebræis annorum & dierum vel septimanarum numero frequenter includi initium primi & postremi, ita 24 istis periodis, quos Adversarius annumerat, ad minimum 48 erunt detrahendi. Et si annis 26, quos Josuæ tribuit, 6 tantum anni detrahantur, habebimus 54 istos annos. Ita rursus omnis hic evanescet obscuritas. Præterquam quod de Horniele, Ehudo & Sangare non expresse dicatur in textu, quod tot annis judicaverint, quot Adversarius ipsis tribuit. Videatur libri Judicum cap. 3. 11, 30, 31. Et sic numerus annorum 580 optime constabit, errore amanuensis unius centenarii concesso. Quibus addantur ea quæ *Blijdenburgius*, tractatu suo Belgico pag. 250 &c. ad hanc eandem Adversarii difficultatem respondet, integros centum annos Chronologiæ Adversarii detrahens: Josuæ enim tantum 17, cui Adversarius 26 annos tribuit. Tyrannidem Chusæ Risgataim, 8 annorum, sub Othnielis principatu comprehendit, secundum Esdræ relationem. Eglonis 18 annos sub Ehudi; Jochini 20 annos sub historia Deboræ; Midiani 7 annos sub Gideonis; Philistæorum & Ammonitarum oppressionis 18 annos sub Jephthæ; Et 20 annos Philistæorum ante Samuelum sub Samuelis quadragenaria præfectura comprehendit. Ostenditque præfecturam istorum principum ipso oppressionis istius tempore jam initium habuisse, eosque paulatim hostium jugum excussisse.

Dicit porro Adversarius pag. 119, textum 1 Sam. 13. 1 *truncatum esse*, cum tamen ipse textum truncarit, omittendo ea quæ sequuntur, Saulem videlicet secundo regni sui anno, rebellionem contra Philistæos sive Palæstinos incepisse. Non enim ibi numerus annorum quibus in universum regnaverit Saulus; sed tantum tempus quo Philistæos subigere cœperit, indicatur, & *duo anni* pro anno secundo accipi debent.

Falso deinde asserit eadem pag. circa finem, *cap. 7. 1 Sam. 13 narrari, quod Philistæi ita ab Hebræis debellati fuerunt, ut non fuerint ausi, vivente Samuele, terminos Israëlis ingredi, at hic (1 Sam. 13. 19, 20, 21, 22) quod Hebræi (vivente Samuele) a Philistæis invaduntur.* Primum non dicitur, *Philistæos non ausos fuisse, vivente Samuele, terminos Israëlitarum ingredi*, sed tantum, *quod non amplius venirent in terminis Israëlis*, nec additur, *vivente Samuele*, prout Adversarius dicit; sed ratio redditur, cur Philistæi non amplius terminos Judææ invaderent, *quia manus Jehovæ contra Philistæos erat*, NB. *omnibus diebus Samuelis*, id est toto isto tempore quo Samuel esset Judex, non vero postquam, rejecto Samuele, regem postulassent 1 Sam. 12. 12: tum demum enim legimus, Philistæos fines Judææ invasisse cap. 13. 19 & seqq. Et sic optime textus 1 Sam. 13. 19 cum antecedentibus convenit.

Pergit pag. 120. *Sudarem sane satis, si omnes has historias, quæ in hoc primo libro*

N *Samuelis*

Samuelis habentur, ita conarer conciliare, ut omnes ab uno historico descripta & ordinata viderentur. Minus profecto sudares, quam ut eas inter se pugnare, & a diversis historicis descriptas esse, solide demonstrares. Nos vero, prout cœpimus, etiam reliquas, quas Adversarius adfert difficultates, enodare, & sudorem si quis erumpat abstergere, non gravabimur. Imo ut Lectoribus penitus satisfiat, reliqua loca, quæ ab Atheïs & Sacrarum Literarum hostibus, quasi absurda & secum invicem pugnantia, mihi & aliis olim secretò objecta sunt, adjicere libro secundo Capp. 1, 2, 3, 4, 5, eaque ab absurditate & repugnantia liberare, Deo juvante non desistam. Et videbimus an Adversarius, prout pag. 121 promittit, manus sit daturus.

Addit igitur pag. 120 septimo locum 2 Reg. 1. 17, quem cum 2 Reg. 8. 16 pugnare dicit: in primo enim loco dicitur, Joramum filium Achabi cœpisse regnare anno secundo regni Jorami, filii Josaphati, in altero contra, quod Joram filius Josaphati, regnare cœperit anno quinto Jorami, filii Achabi. Si Adversarius inspexisset Ordinum Hollandiæ versionis authores, non adeo temere dixisset: *Commentatores, quos legi, somniant, fingunt, & linguam denique ipsam plane corrumpunt*: illi enim ostendunt 2 Reg. 8. 16 nihil aliud narrari, quam *Joramum*, filium *Josaphati*, regnum esse adeptum anno quinto regni Jorami, filii Achabi, qui tum temporis quinque annis, vivente Josaphato regnum obtinuerat. At cap. 1. 16 Joramum filium Achabi, secundo anno quo Joram filius Josaphati, a Patre in societatem regni esset adscitus, regem esse factum, & per secundum annum regni Jorami, filii Josaphati, non aliud intelligi, quam regimen quòd vivente patre Josaphato esset adeptus. Et Josaphatum, cum ad bellum adversus Syros proficisceretur, filium suum Joramum successorem regni declarasse & in regni societatem admisisse. Atque eo modo optime, & absque ulla absurditate duo isti loci optime conciliantur. Rem autem ita se habere non potuisse qui asserere vult, id ostendere tenetur.

Adeo paucis in medium prolatis locis, idque tam infeliciter, addit: *Et si quis præterea historias libri Paralipomenon conferre velit cum historiis librorum regum, plures similes discrepantias inveniet:* (Reperiet, fateor, sed quæ non difficilius quam præcedentes conciliari possunt) *quas hic non opus habeo recensere* (omnino id facere debuisti, vel tacere de reliquis, ne mala fide agere videreris) *& multo minus authorum commenta, quibus has historias conciliare conantur.* Conciliationes authorum negligere saltem non debuit, ne quas refellere non potuit, contumeliose contemnere videri possit. Belgici Interpretes, *Grotius, Brenius, Socinus, Manasse Ben Israël, P. J. Twisk*, aliique, non paucas egregias habent conciliationes, quas una cum meis apponere non pigebit.

Pergit. *Rabini namque plane delirant.* In multis concedo, non tamen ubique, prout suo loco ostendemus.

Commentatores autem quos legi somniant, fingunt, & linguam denique ipsam plane corrumpunt. Fieri potest ut paucos satis, eosque non optimos legeris. Si autem eos quos modo citavi inspexisses, credo te id non fuisse dicturum impune, quod statim uberius apparebit.

E. G. cum

E. G. cum in lib. 2 Paralip. 22. 2 dicitur, annos quadraginta duo natus fuit Aghasia cum regnaret, fingunt quidam hos annos initium capere a regno Homri, non autem a nativitate Aghasia. Septuaginta 2 Par. 22. 2 & 2 Reg. 8. 26 utrobique legunt, Achasiam viginti duorum fuisse annorum cum rex crearetur, quod & *Grotius* animadvertit, nec non *Brentius*, qui itaque non *somniant* &c. Quod Adversarius facilius dicere quam probare potuit. Apparet itaque tempore istorum interpretum, Hebraïcum textum 2 Chron. 22. 2 habuisse 22, non 42, atque hoc modo nulla remanet repugnantia. Nam errores inter describendum hic illic in textum irrepsisse, negari non potest, qui ubi ex aliquo exemplari restitui possunt, nihil est quod de scriptore cavillemur, vel textum depravatum esse causemur. Depravatio enim non per errorem, sed dedita opera fit; nec etiam is qui talia audet, in levioribus, sed in rebus maximi momenti id tentaret. Imo quamvis nullum exemplar nobis errorem indicaret, non propterea ipse scriptor esset incusandus: præsertim cum errores isti maximam partem in numeris tantum arithmeticis locum habeant, prout ipse Adversarius mox concedere videtur pag. 121 & 122. Quod in omnibus antiquis scriptoribus locum habet, de quorum fide propterea nemo dubitat. Et sic non opus est ad Rabbinorum & Cabalistarum deliria confugere, quamvis non omnia sine discrimine sint rejicienda, quæ illi protulerunt.

Pergit pag. 122 *Quod autem menda irrepserint, neminem sani judicii dubitare credo, qui textum illum Sauli (quem jam ex 1 Sam cap. 13. vers. 1 allegavimus) legit.* Homo temerarius, qui adeo audacter ibi quasi dictatoriam authoritatem tribuit. Nos vero jam ostendimus illum locum id non esse sincere.

Addit. *Etiam versu 2 Cap. 6 Samuel 2. nempe, & surrexit & ivit David, & omnis populus qui ipsi aderat ex Juda, ut inde auferrent Arcam Dei. Nemo hic etiam non videre potest, locum quo iverant, nempe Kirjathearimum, unde Arcam auferrent, esse omissum.* Non necesse est id concedere, imo quivis videre potest, locum illum non a Scriptore, sed ab Adversario esse omissum: in textu enim habetur, secundum versionem Belgicarum interpretum: *tunc surrexit David, & abiit cum omni populo qui de Baalim Juda ipsi aderat, ut inde* (nempe ex Baalim Juda, quæ est *Kiriathearim*, vel locus aut ædificium aliquod in *Kiriathearim*) ut ex 1 Chron. 13. 6 liquido constat) *auferrent Arcam Dei*: ita enim in Hebræo habetur 2 Sam. 6. 2 ויקם וילך דוד וכל העם אשר אתו מבעלי יהודה Et 1 Chron. 13. 6: *Tunc adscendit David, cum tota Israële ad Baala ad Kiriathearimum.* In Hebræo habetur אל, quod verti potest *in*, ut dubium sit an *Baala* sit ipsum *Kiriathearimum*, an vero locus vel ædificium aliquod in eodem oppido. Sic & hic nihil efficit Adversarius, nisi quod suam negligentiam & oscitantiam prodiderit.

Pergit pag. 122. *Nec etiam negare possumus, quod versus 37 cap. 13 Sam. 2 perturbatus & truncatus sit, scilicet: Et Absalon fugit, ivitque ad Ptolomeum, filium Hamihud, regem Gesur, & luxit filium omnibus diebus (vers. 38) & Absalom fugit, ivitque Gesur, mansitque ibi tres annos.* Si verba versus 37 *Et Absalom fugit, ivitque ad Thalmai, filium Ammihud, regem Gesur*, parenthesi includantur, tum reliqua cum versu 36 optime

cohærebunt, ubi dictum fuerat Regem cum omnibus ministris flevisse, quem versu 37 filium luxisse omnibus diebus narrat, & sic nihil hîc, nisi in Adversarii cerebro, perturbatum vel truncatum comperimus. Reliqua quæ adversus Judæos, de notis marginalibus &c disputat, prætereo: quia me non tangunt. Pergo itaque ad

---

CAPUT X.

In quo reliqui Veteris Instrumenti libri, eadem modo quo Superiores, examinantur.

Contenta.

HOc Capite idem quod superioribus tribus capitibus fecerat, de reliquis Veteris Instrumenti libris, Adversarius demonstraturum se prætendit, eos videlicet nihil esse nisi fragmenta, eaque depravata, mendaciis & absurditatibus referta, & multis seculis post authorum quorum nomina præ se ferunt mortem, demum conscripta.

CUm de Libris *Chronicorum*, *Nehemiæ*, *Psalmis*, *Iobi*, *Proverbiis* & *Ecclesiaste Salomonis* nihil fere dicat, non opus est illis quæ effutit immorari. Id tantum notandum est, quod pag. 127 testimonium *Philonis*, quod de Psal. 88 & 89 perhibet, respectu temporis quo editi sint, omnino recipere videatur. Quocirca testimonia aliorum antiquorum historicorum de aliis rebus rejicere minime debet. Quod tantopere miratur, cur libri Paralipomenoon ab illis sint recepti, qui librum Tobiæ & reliquos apocryphos libros rejicerunt, non est quod miremur. Quid aliter faceret, qui totam religionem irridet. Ad sequentia autem nos conferamus.

Pergo, ait pag. 128, *ad libros Prophetarum. Cum ad hos attendo, video prophetias quæ in iis continentur, ex aliis libris collectas fuisse.* Hæc ut facile ab ipso absque ulla probatione dicuntur, ita a nobis nullo negotio negantur.

Neque in hisce eodem ordine semper describi, quo ab ipsis Prophetis dicta vel scripta fuerunt. Nihil (more solito) adfert ex quo istud constare possit. Et si verum esset, nihil plane efficeret.

Neque etiam omnes contineri; sed eas tantum quas hinc illinc invenire potuerunt: quare hi libri non nisi fragmenta Prophetarum sunt. Hoc etiam quamvis verum esset parum referret; sed nihil istorum Adversarius probat. Prius enim dicit, *non omnes prophetias libris istis contineri*, deinde autem, mutans statum controversiæ, libros istos *non nisi fragmenta esse Prophetarum*, id est, libros quosdam a Prophetis conscriptos, vel etiam partes horum ipsorum librorum quos habemus non extare, qualis est, historia rerum ab Huzzia rege gestarum 2 Paral. 26. 22. Qui liber cum non constet an Prophetias aliquas

aliquas continuerit, non efficit ut prophetiæ quædam perierint. Ea quæ ex *Esaia* prophetiis habemus, ex Chronicis regum Judæ & Israëlis descripta esse, nos initio Cap. 9 refutavimus. Ita nihil adfert ad ostendendum, *nos nil nisi fragmenta Prophetarum habere.* quod alicujus sit ponderis, & de reliquis quæ asseruit, ne gry quidem. Et hæc de Esaia.

Jeremiæ deinde prophetiæ, quæ historice narrantur, ex variis Chronologis decerpta & collecta sunt. Unde vero ipsi hoc constare potest? Nam quamvis omnia quæ ad id probandum adfert, vera esse concederem, sequeretur quidem inde, quod confuse omnia essent digesta, non vero, *quod ex diversis Chronologis sint desumta & collecta.* Sed ad examen etiam revocemus, quæ adeo intrepide Adversarius asserit.

Addit igitur pag. 128, 129. *Nam præterquam quod perturbate accumulentur, nulla temporum habita ratione.* Si pro *perturbate* diceret *confuse*, responderem hæc omnia ad rem quæ in quæstione est definiendam nihil facere: nam susceperat Adversarius, se ostensurum, *nos nil nisi fragmenta Prophetarum habere.* Quamvis autem concederemus, eos confuse, quoad temporis seriem, scribere, quid in eo foret absurdi? cum Prophetæ non Chronologiam, sed objurgationes & futurorum prædictiones tradiderint, quas parum refert scribere quo tempore sint editæ. Præterea negamus prophetias Jeremiæ *perturbate accumulari.* Adversarius id probaturus, *eandem historiam diversis modis repeti ait*, quia cap. 22 hæc causa captivitatis Prophetæ traditur, quod urbis vastationem prædixisset, cap. vero 37 alia captivitatis occasio indicetur, suspicio scilicet quod ad Chaldæos transfugere vellet, & cap. 38 rursus alia causa diuturnæ ejus detentionis. Sed hoc falsum est: nam cap. 38 narratur, Prophetam in carcere vastationem urbis perrexisse prędicere (postquam ob transfugii suspicionem in carcerem esset conjectus, qua de re cap. 37 agit) eodem modo quo cap. 21 fecerat. Atque hanc detentionis causam statuit. Cum vero cap. 21 prophetavisset, uno tantum die in carcere fuit detentus cap. 20. 2, 3. Falsum igitur est quod Adversarius dicit, nimirum *eandem historiam diversis modis repeti*: est enim diversa historia quæ capp. 20 & 21 narratur, ab ea quæ capp. 37 & 38 refertur, quamvis in utraque similes planæ circumstantiæ locum habuerint. Quod vero ad perturbatam accumulationem prophetiarum attinet, id est, quod absque temporis ordine sint conscriptæ, nec hanc (quamvis, ut dictum est, ea nihil absurdi in se contineret) admittimus. Nam prętерquam quod ea quæ capite 38 referuntur, ad ea quæ cap. 20 & 21 gesta sunt non pertinent, prout jam ostendimus, reliqua quæ capitibus 22. 23 & seqq. scribuntur, ordine, apposite & concinne sunt scripta, juxta seriem temporis quo Prophetę sunt revelata. Quod prolixius ostendere non est opus, quia Adversarius nihil probat.

Pergo ad librum Ezechielis. De quo pag. 129 dicit *fragmentum etiam tantum esse.* Quod quamvis de omnibus Prophetarum libris verum esset, non adeo multum referret, modo fragmenta illa fideliter nobis essent tradita: illa enim tot Prophetias continent, ut abunde sufficiant, ut id ex illis consequamur, ad quod à Deo olim omnes prophetiæ sunt profectę. Sed videamus argumenta, quibus suam assertionem

Adversarius confirmat. *Id primi ejus versus*, inquit, *clarissime indicant: quis enim non videt, conjunctionem, qua liber incipit, ad alia jam dicta referri, & cum eis dicenda connectere.* Ego sane id non video, & miror quod Adversarius in eo aliquod robur situm esse urgeat, cum Hebræorum loquendi modos sat bene callere videatur. Illiusmodi enim conjunctiones apud Hebreos sæpissime πλεονάζει, nemo est qui ignoret. Confer Exod. 1. 1 & alibi. Sic absentia copulæ, connexionem frequenter non tollit, ut 1 Sam. 1. 1. 1 Chron. 6. 1. Nehem. 1. 1, ubi in principio deest: in medio adest conjunctio, ut & Hos. 1. 2. *Cortesii* liber *de Novo Orbe* etiam à conjunctione incipit, aliique.

Nec major vis est in altero argumento, cum ait: *annus enim trigesimus, à quo hic liber incipit, ostendit Prophetam in narrando pergere, non autem incipere.* At cur annus trigesimus hoc ostendat, percipere nequo. Nonne ita potest ordiri, indicans annum captivitatis Babylonicæ, quo prima revelatio ipsi contigerit?

Sed addit tertio. *Quod etiam scriptor ipse per parenthesin versu 3 sic notat: fuerat sæpe verbum Dei Ezechieli &c.* In textu ita non habetur, sed *fuit fuit verbum Dei Ezechieli*, id est certissime fuit, vel essendo fuit היה, היה, prout *Arias Montanus* interpretatur. Quamvis nec verba ex Adversarii versione truncationem necessario indicant. Quia Propheta præcedentes revelationes potuit noluisse describere.

Quarto adfert. *Deinde Josephus libro antiqu. cap. 9. narrat, Ezechielem prædixisse, quod Tzedechias Babyloniam non videret, quod in nostro quem ejus habemus libro non legitur.* Credidit forte Adversarius, neminem fore qui ad ejus tractatum responsurus esset, quod hæc ita effundere audeat. Capite enim 12 versu 13 expresse habetur, *& adducam eum in Babel, terram Chazdim, & ipsam non videbit, & ibi morietur.*

Addit: *Sed contra, cap. scilicet 17. (20) quod Babylonem captus duceretur.* An hoc contrarium est ei quod non visurus sit Babylonem? nonne potuit illuc deduci oculis privatus?

Pag. 129. *De Hosea non certo dicere possumus*, inquit, *quod plura scripserit.* Ergo istius saltem nil nisi fragmentum extare non probat. Sed addit Adversarius, *attamen miror, nos plura ejus non habere* (non mirum istud est, cum multorum Prophetarum nihil habeamus) *qui, ex testimonio Scriptoris, plus quam 84 annos prophetavit.* Nullibi Scriptor, id est liber Hoseæ id testatur. Tantum dicitur ipsum in diebus Uziæ, Jotham, Achaz & Hiskię regum Juda, nec non Jeroboami Regis Israëlis prophetasse. Cum vero prophetiæ ejus à postremis Uziæ regis annis initium capere, & initio regni Hiskiæ & Jeroboami finem habuisse potuerint, incertum plane est, quot annis prophetaverit, quos nonulli 43, alii 84 alii 90 faciunt. Ut non liceat dicere, scriptorem annos istos numero 84 vel circiter includere.

Pergit pag. 130. *Hoc saltem in genere scimus, horum librorum scriptores, neque omnium Prophetarum* (hoc si fateremur nequidquam nobis obest) *neque horum quos habemus, omnes Prophetias collegisse.* Utrumque negamus, nimirum nos omnes horum Prophetias non habere, & eas quas habemus, ab aliis collectas esse. Prius hactenus

Pro-

probare non potuit, nisi de solo Jona, qui de Azaria Prophetavit 2 Reg. 14. 25, & parum refert an omnes Prophetias habeamus, nec ne.

De libro *Jobi* nihil certi affirmare potest, nisi *quod stylus &c, non viri inter cineres misere agrotantis, sed otiose in musao meditantis videntur.* Quod facile concesserim, nec liber etiam indicat, eum à Jobo, dum ulceribus cruciaretur, esse compositum.

Quæ de *Danielis* libro, ut & *Estheris, Esdra & Nehemiæ* suspicatur & conjicit, non est operæ pretium, ut in iis refutandis operam perdamus. Hoc tantum notare libet, quod, cum in fine pag. 134 dixisset, *librum Danielis sine dubio ex cap. 8, ipsius Danielis scripta continere,* postea circa finem pag. 131, sui oblitus, dicat, *eundem fuisse authorem quatuor istorum librorum, Danielis,* videlicet, *Esdra, Estheris & Nehemia* N.B. *quisnam autem* N. B. *is fuerit, nec suspicari quidem possum.* Cum ergo seipsum refutet, non opus est hisce diutius immorari.

Descrepantia in numeris libri Ezdræ & Nehemiæ, non opus est ut sit orta ex errore describentium (quamvis & hoc absque periculo concedi posset) sed fieri potest ut bis summa singularum familiarum fuerit inita, idq; diverso tempore, & quod secunda vice aliqui, obierint, nonnulli in Babylone remanserint, qui prius se Hierosolymam profecturos esse dixerant, aliique ex Judæa in Babylonem redierint, nonnulli postmodum Babylonia in Judæam recesserint, atque inde diversitas in numeris & nominibus extiterit, quæ Belgicorum interpretum est sententia, minime contemnenda. Et quamvis mendæ aliquot hic illic irrepserint (verbis Adversarii pag. 135 circa finem utor) *quia quædam loca corrupta sunt, idem de omnibus suspicari non licet: nullus enim liber unquam sine mendis repertus est, an quæso ea de causa ubique mendosos aliquis unquam suspicatus est? nemo sane: Præsertim quando oratio est perspicua, & mens authoris clare percipitur.* Quibus verbis sibi ipsi & omnibus satisfacit, nec opus est à nobis quidquam præterea addi. Nihil igitur moramur ea quæ pag. 134 dicit: *Præter mendas quæ in summis Epistola Genealogia, tam Hezra quam Nehemia sunt concedenda, plures etiam notantur &c. & vereor ne in ipsis etiam Prophetiis.* Rationem vero reddit cur istud vereatur, alias nimis hoc temerarium, & verbis ejus modo citatis repugnans esset.

Nam, inquit pag. 134, *sane Prophetia Jeremiæ cap. 22 de Jechonia, nullo modo cum ejus historia (vide finem libri 2 Regum & Jerem. & libri 1 Paral. cap. 3. verf. 17, 18, 19.) convenire videtur.* Cautius hic loquitur, quando dicit, *nullo modo convenire videtur:* nam forsan ipse animadvertit, ea revera non dissentire. Quod enim Jer. 22. 30 dicitur, Jechoniam orbum fore, cum tamen 1 Chron. 3. 17, 18, 19 filii ejus recenseantur, non est repugnantia: cum Jeremias non prædicat eum non habiturum filios, sed tantum, nullum filium habiturum in regno successorem. Quod verba ejus satis aperte indicant: ita enim legitur: *Scribe hunc virum orbum, virum qui non prosperabitur in diebus suis: non enim* N.B. *quisquam de semine ipsius prosperabitur, sedens in throno Davidis, & regnans amplius in Juda.*

Addit pag. 134 & 135. *Nec etiam video, qua ratione de Tsidchia, cujus oculi simulac filios necare vidit, effossi sunt, dicere potuit, pacifice morieris &c:* Hoc ita dici potest, quod

quod quamvis excæcatus fuerit (qua phraſi an oculorum privatio neceſſario indicetur neſcio) tamen in captivitate non male, ſed honorifice ſit habitus. Ita hactenus abſque juſta cauſa veritus eſt, ne Prophetiæ etiam mendoſæ ſint.

Pag. 135. *Quod ad reliquos attinet quos dixi, eos hic notare non puto.* Credo quia vidiſti facile conciliari poſſe. Sed quicquid ſit, ego hactenus non agnoſco ullam in genealogiis contradictionem (quamvis *R. Salomon* id agnoſcere aliquatenus videatur) quam etiam lib.2.capp. 1.2 & ſeqq. conciliare ſtudebo, ſi qua alicubi occurrere videatur. Atque ita objectionibus Adverſarii abunde ſatiſfactum eſſe exiſtimo.

Quæ poſtea de canone librorum Veteris Inſtrumenti diſſerit, nullius roboris mihi videntur: ſive enim ante, ſive poſt Machabæorum tempus canon ſacrorum librorum fuerit concinnatus, parum refert. Canon enim iſte nullos alios libros comprehendere debet, quam qui extant. Et quandiu adhuc aliquis ex Prophetis erat in vivis, qui ſcripto ſua conſignabat oracula, vel cujus Prophetiæ fideliter ab aliis ſint conſcriptæ, non potuit canon librorum componi niſi includens, non excludens alios libros. Cum vero poſt Machabæorum tempora Prophetię deſierint, non potuit ante illud tempus, plenus librorum S. catalogus componi. Sed de his Manſfeldius pluribus agit, quem qui volet conſulat.

Quod vero pag. 136 aſſerit, ſolos Phariſæos hos libros præ multis aliis ſelegiſſe, idque facile ex iis quę ſuperius diſputavit colligi, rationes quibus id probat, admodum ſunt frivolę. Prima eſt: *quia Dan. 12. 12 reſurrectio mortuorum prædicitur, quam Sadducæi negabant.* Atqui nos negamus ibi mortuorum reſurrectionem prædici; ſed phraſi iſta apud Prophetas ſignificari liberationem ex ſummis anguſtiis, notius eſt quam ut probari neceſſe ſit. Videatur *Brenius* in hunc locum. Adeo ut Sadducæi propter iſtum locum, nullam cauſam habituri fuiſſent, librum *Danielis* rejiciendi, non magis quam *Ezechielis* librum, in quo ſimilia non pauca reperiuntur, quem tamen Adverſarius vult, ipſos Phariſæos abſcondere voluiſſe, niſi *Neghunja* obſtitiſſet. Præterquam quod nullo modo concedi debeat, Sadducæos adeo impios fuiſſe, ut librum alicujus Prophetę propterea rejicerent, quia aliquid quod ipſorum opinioni aliquo modo repugnare videretur, contineret. Nec majus robur eſt alterius quam adfert rationis, ex Thalmudis teſtimonio deſumtę, quę recenſet legis peritos voluiſſe libros *Proverbiorum Salomonis*, *Eccleſiaſten* & *Ezechielis* abſcondere: nam non probat id conſilium à ſolis Phariſæis profectum fuiſſe. Præſertim cum Sadducæi membra Synedrii & reliquorum Conciliorum fuerint. Præterquam quod de tota iſta Thalmudica hiſtoria non immerito dubitare liceret.

Quamvis autem teſtimonium Domini noſtri Jeſu Chriſti hic omnem diſputationis anſam præcidat, non abnuo tamen ut ſinguli libri de integro examinentur: tanto enim magis apparebit, iis nil niſi frivolas exceptiones objici poſſe, quemadmodum hactenus oſtendimus. Doleo autem me nunc eadem opera non poſſe reſpondere ad examen librorum Novi Fœderis, quod à viris peritis factum eſſe Adverſarius ſe audire affirmat. Reſarcietur tamen utcumque iſtud damnum, examine eorum quæ

Adver-

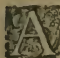
Adversarius spinose satis adversus eosdem evomuit in sequenti capite, nec non libri cujusdam inediti, quem penes me habeo, cujus objectiones inferius adscribere, & ad easdem respondere est animus.

CAPUT XI.

Inquiritur an Apostoli Epistolas suas tanquam Apostoli & Prophetæ, an vero tanquam Doctores scripserint. Deinde Apostolorum officium ostenditur.

Contenta.

UNdecimo Capite demonstrare satagit, Apostolos miris præstigiis, mendaciis & dogmatibus, ad hominum stolidas imaginationes & insanas libidines accommodatis, eorum animos ad religionem Christianam amplectendum compulisse, idque sub prætextu juris, quod doctoribus competere prætendit, illos facere potuisse existimat. Ad quod ostendendum non modo multa futilia profert, sed insuper Scripturæ verba malitiose pervertit.

ADversarius totus in eo est, ut omnia religionis capita confundat, turbet & disjiciat, ac propterea non ex professo disputat, utrum Apostoli vera an falsa docuerint, quod facere debuerat; sed an tanquam Prophetæ, an vero tanquam Doctores Epistolas scripserint: ut fucata religionis specie incautos decipiat. Nihil vero de Libris Euangeliorum & Apostolorum factis agit, forsan quia vidit se in istis ex professo debuisse agere, de veritate vel falsitate historiæ: quod nondum ausus fuit, ut ad tempus saltem Atheismi suspicionem a se aliquatenus amovere posset. Nos igitur tantisper supponemus, eum nihil contra quinque istos libros potuisse proferre, eosque immotæ esse veritatis, donec *viri isti, linguarum & scientiarum peritissimi*, quos pag. 136 dicit *libros Novi Testamenti examinasse*, in apertum prodeant, & in arenam descendant. Pergo itaque ad examen hujus undecimi Capitis, quod sic orditur. pag. 137:

Nemo qui Novum Testamentum legit, dubitare potest, Apostolos Prophetas fuisse. Per Prophetas, quemadmodum cap. 1 & 2 ostendimus, Adversarius intelligit illos, qui suas imaginationes & deliria, hominibus pro divinis obtrudebant oraculis. Atque hoc sensu negamus Apostolos fuisse Prophetas. Sed si per Prophetas intelligantur illi, qui Dei veri, qualem nos descripsimus, nomine & mandato, homines veram Dei voluntatem, quam ab hominibus observari vult, ut summum bonum ab eo accipiant, docuerunt & explicaverunt, concedimus Apostolos Prophetas fuisse. Christus autem a Deo fuit missus, ut ab eo omnes istam voluntatem discant. Cum vero Euangelistæ, inter quos duo sunt Apostoli, Matthæus videlicet & Johannes, doctrinam & mores Christi fideliter descripserint, sequitur istis libris Dei voluntatem contineri, & libros

istos fidei & morum esse normam & regulam. Quamvis ergo concederemus, Apostolorum epistolas nil continere, præter eorum propriam ratiocinationem & consequentias, quas ex doctrina Christi elicuerunt, nihil tamen nobis deesset. Et tum deberet Adversarius ostendere, vel Christum non fuisse voluntatis divinæ (eo quo indicavimus modo intellectæ) verum interpretem, vel libros istos eam non fideliter tradere, vel denique eos penitus esse depravatos, adeo ut ista voluntas ex libris illis non possit intelligi. Quod cum non fecerit, merito possemus omnia quæ Adversarius toto hoc capite differit contemnere & præterire. Ne quid tamen desiderari possit, lectorem ad *Socini* tractatum *de Author. S. Scriptura*, ejusdemque *Sacras lectiones* aliosque authores remittimus: qui ostendunt, non tantum Christi vitam & doctrinam fideliter istis libris esse explicatam; sed etiam libros istos incorruptos ad nos pervenisse. Ad quos tractatus responsionem ab Adversario exigimus, nec non ad ea quæ de hisce ipsimet inferius disseruimus cap. 12. & lib. 2. cap. 6. Notandum est præterea, magnum esse discrimen inter Prophetas Veteris & Novi Fœderis: Prius enim non nisi certum populum, alterum omnes homines spectat. Prius vi & suppliciis homines ad Dei cultum cogebat, posterius non nisi rationibus, nulla vi carnali adhibita. Quocirca Apostoli, postquam se a Deo ad prædicandum missos esse, satis demonstrassent miraculis, quibus doctrinam suam confirmabant, non authoritate aliquid injungere, sed rationibus persuadere debuerunt, ut libere Deo obedientiam præstarent homines. Non secundum certas regulas, quibus cuique, quid quavis occasione facere debeat, præscribant, sed ut quisque generales eorum doctrinas, ad ea quæ occurrunt applicaret, & pro doctrinæ & pietatis modulo, exinde quid fieri debeat eliceret. Si quis igitur ex sincero Deo serviendi proposito, quæ maxime Deo placent eligit, majus præmium sperare potest: qui vero carni indulgens, à Christiana sanctitate deflectit, is pro gradu profectionis vel defectionis, præmio vel pœna dignus censebitur. Atque inde videmus non esse necessarium, ut Apostoli ita cum authoritate loquantur, ut Prophetæ Veteris Instrumenti.

Pergit Adversarius pag. 137. *Verum quia Prophetæ non semper ex revelatione loquebantur, sed contra admodum raro, ut in fine cap. 1 ostendimus.* Ibi Adversarius, pag nimirum 15, nihil aliud ad istud ostendendum habet, præter hæc verba. *Denique, quoniam imaginatio vana est & inconstans, ideo prophetia Prophetis non diu hærebat, nec etiam frequens, sed admodum rara erat, in paucissimis scilicet hominibus, & in iis admodum raro.* Ex quo patet quid de eo sentiendum sit, quando toties dicit, se superius aliquid ostendisse. Primo enim præsupponit prophetiam ab imaginatione hominum esse profectam, quod nos negamus, & cap. 2 falsum esse ostendimus. Deinde negamus, quamvis prophetiæ ab hominum imaginationibus & deliriis essent profectæ, ex eo sequi prophetias non diu hæsisse, vel admodum raras fuisse in ipsis Prophetis. Videmus enim non modo plurimos homines sibi plurima ridicula imaginari, non modo febribus correptos, sed etiam melancholicos, maniacos & delirantes, perpetuo fere sibi imaginari visiones, revelationes & multa alia. Tertio denique negamus, revelationes

ꝰ fuisse factas, vel debuisse nes Prophetis Novi Fœderis eodem modo quo Veteris, fuisse factas, vel debuisse fieri. Apostolis enim multo excellentiori, & cum ratione convenientiori modo Dei voluntas est revelata, quam illis: prius enim eam a Jesu Christo auribus hauserunt, quam is deinde per Spiritum Sanctum exactissime eis in memoriam revocavit. Adeo ut nihil efficiat Adversarius, quamvis (quod falso asserit) id quod dixit ostendisset. Non igitur concedimus Prophetis raro revelationes divinitus esse factas; sed nonnullos frequenter revelationes accepisse credimus. Sed concedamus etiam, raro & paucis revelationes contigisse, quid inde detrimenti nostræ, vel emolumenti Adversarii causę continget?

Id ostensurus Adversarius addit pag. 137: *Dubitare possumus, num Apostoli tanquam Propheta ex revelatione & expresso mandato, ut Moses, Jeremias & alii, an vero tanquam privati vel doctores epistolas scripserint.* Paucissimi fuerunt Apostoli, iique raro epistolas scripserunt: quare nulla causa est cur de eo dubitemus, an ex revelatione & expresso mandato scripserint, ideo *quod Prophetæ raro ex revelatione loquebantur.* Sed dubitemus etiam (quamvis non ob eam quam Adversarius adfert rationem) *an ex revelatione & expresso mandato scripserint*, imo concedamus eos ex propria deliberatione, nullo accedente speciali mandato vel revelatione, ut doctores scripsisse, quid tum? Num propterea eorum epistolæ minoris apud nos erunt authoritatis? minime gentium. Modo constet eos fuisse pios, adeo ut nil scripserint, nisi quod verum esse crederent, & earum rerum de quibus scripserunt, accuratam notitiam habuerint. Ita sequetur, sive ut doctores, sive ex Dei expresso mandato scripserint, eorum Epistolas, ut & Libros Euangeliorum, irrefragabilis & plane divinæ esse veritatis & authoritatis. Eos vero fideliter scripsisse, & quidem de rebus quarum perfectam notitiam habuerunt, ab aliis, & præcipue a *Fausto Socino*, *Grotio* aliisque evidentissime est demonstratum. Sed Adversarius, quando eos ut doctores Epistolas suas scripsisse urget, vult eos doctrinam suam diversis, imo contrariis fundamentis superstruxisse, eamque ita hominum captui & præconceptis opinionibus accommodasse, ut facile ab unoquoque ex animo reciperetur. Atque isto sensu negamus eos ut doctores Epistolas scripsisse. Vide de his Adversarium pag. 142. 143, qui istud de Apostolis minime credit.

Addit pag. 137. *Præsertim quia in Epist. ad Corinth. 1 cap. 14. vers. 6 Paulus duo prædicandi genera indicat, ex revelatione unum, ex cognitione alterum.* Nos vero negamus Paulum ibi duo istiusmodi prædicandi genera indicare. Ita enim verba sonant: *Nunc vero fratres, si ad vos venero linguis* [peregrinis] *loquens, quid vobis prodessem, nisi vobis loquerer vel in revelatione, vel in cognitione, vel in prophetia, vel in Doctrina.* Quibus verbis nec non præcedentibus & sequentibus, Corinthios objurgat, quod in Ecclesia peregrinis linguis loquerentur, & ostendit eos ita Ecclesiæ non prodesse, nisi lingua vulgari explicentur ea quæ exotica erant proposita. Ex quo manifestum est, eum per ἀποκαλύψει, γνώσει, προφητείᾳ & διδαχῇ eandem rem exprimere, videlicet explicationem eorum quæ dicuntur, lingua auditoribus nota. Adversarius autem

verba non adscripsit, nec quidquam profert ut ostendat, Apostolum id quod affirmat docere, quod facere debuit. Præterquam quod non duo, sed quatuor prædicandi genera indicaret, nisi hîc Synonymiam agnoscamus.

Deinde ex stylo scribendi evincere conatur, Apostolos non ex revelatione scripsisse (quod cum Adversario sit, ex mera imaginatione, eaque ad præconceptas, quamvis falsas & absurdas opiniones accommodata, scribere, facile concedimus Apostolos ita non scripsisse: sic enim contra seipsum potius, quam contra nos disputat) quia nullibi addunt, se ex Dei mandato scribere, prout Veteris Fœderis Prophetæ faciunt. Fateor Prophetas illos antiquos magis authoritate quam rationibus egisse. Atque istud est discrimen inter Euangelium & Legem, quod ea Lex servilis, istud libertatis sit, & propterea homines in Euangelio magis rationibus quam authoritate moveri debent. Adeo ut respectu hominum, cuique liberum sit, Christo morem gerere vel non gerere, in Deum & Christum credere vel non credere: quia Deus hic non ex imperio & authoritate agit, sed rationibus homines ad se allicere studet. Quod in Deo minime absurdum censeri debet, nec potest: quia nullus melior nec perfectior, honor vel obedientia ei præstari potest, quam quæ plane libera sit, & ab animo benevolo voluntarie procedit. Hoc sane negare non potest, Apostolos nihil præter ea quæ a Christo didicerant scripsisse, atque adeo ex revelatione Christi, consequenter etiam Dei (cujus os Christum Adversarius appellat) & sic etiam ex revelatione scripserunt.

At vero Adversarius ex ipsis Apostolorum epistolis ostendere conatur, eos ex divina revelatione non scripsisse, prout Prophetę Veteris Fœderis fecerunt, quem in finem pag. 137 addit: *At in Epistolis Apostolorum, nihil simile legimus, sed contra 1 Cor. 7. 40 Paulus secundum suam sententiam loquitur.* Fateor Apostolos non ex imperio, sed rationibus agere. Quod, ut paulo ante ostendimus, cum natura Novi Fœderis optime congruit: nec tamen ideo minoris authoritatis & certitudinis sunt quæ Apostoli ex sua sententia, quam quæ Prophetæ imperiose protulerunt, nisi quod hic nemo ab hominibus cogatur. Pręterquam quod Apostolus, cum se suam protulisse sententiam dixisset, statim subjicit, se Dei Spiritum habere, secundum cujus dictamina ipse suam opinionem direxisset. Hoc vero non de tota Epistola, sed de illa tantum ejus parte intelligit, quę de divortio Christiani, cum eo qui a Christiana religione animo erat alieno, agit.

Addit pag. 137. *Imo perplurimis in locis ambigui & perplexi modi loquendi occurrunt.* Si modi isti loquendi tales essent quales Adversarius dicit, proterve tamen ait, *perplurimos istiusmodi locos occurrere*, cum non plures quam tres in toto Novo Fœdere reperiantur. Ita quicquid vult intrepide effutit, ut tanto facilius scriptorum illorum authoritatem suspectam reddat. Negamus autem vel unum loquendi modum in toto Novo Fœdere occurrere, qui perplexus & ambiguus appellari possit, vel qui, quid de quapiam re esset sentiendum, dubitationem vel minimam indicet. Nam 1 Cor. 7. 40 Paulus quid de cœlibatu sentiat, cum videlicet feliciorem esse, aperte pronunciat,

ciat, non dubitabundus, sed ut talis, qui Spiritu divino sit afflatus. Non quod Christianis injunctum sit cœlibem vitam transigere: id enim Christus nunquam docuerat, nec de eo apud Apostolum ullum erat dubium; sed tantum quod is status, ad vitam commode transigendam, & Deo majori cum alacritate serviendum, si quis dono continentiæ foret præditus, magis esse accommodus, prout versu 32 & seqq. expresse indicat, & ab ipso Christo Matth. 19. 3 & seqq. fusius est inculcatum.

Alter locus quem Adversarius profert, est Rom. 3. 28: *Arbitramus igitur.* At si Adversarius cum totum adscripsisset, quisque statim animadvertisset, illum falso hic dubitationem vel animi perplexitatem Apostolo adscripsisse. Disputat enim toto isto capite, de justificatione ex operibus, & validis rationibus ostendit, eam ex fide, non ex operibus meritoriis sperandam esse, quibus versu 28 conclusionem ex præmissis subjicit: *Concludimus igitur* (non ut Adversarius dicit *arbitramur igitur,* λογιζόμεθα) *hominem ex fide justificari,* quasi confecto negotio, non ut dubitans: prout cuivis verba inspicienti satis est manifestum.

Tertius locus est Rom. 8. 18: *arbitror enim ego.* Locus integer talis est: *statuo enim* (nam vox λογίζομαι hanc etiam interpretationem admittit, prout eam *Beza* expressit) *minime* [esse] *paria, quæ præsenti tempore perpetimur, futuræ gloriæ in nobis retegendæ.* Num Adversarius credit Apostolum dubitasse, an ea quę Christiani ab impiis sustinebant, cum æternæ vitæ gaudiis essent comparanda? Ostendat hoc, si potest. Atque ita ostendimus, plane falsum esse, vel unum, multo minus *perplurimos locos occurrere,* qui animum scriptoris ambiguum & perplexum arguant.

Sed eadem temeritate (audet enim Apostoli verba plane corrumpere, & quę nunquam scripsit ei adscribere) addit pag. 137: *Præter hæc alii inveniuntur modi loquendi, ab authoritate Prophetica plane remoti. Nempe hoc autem dico ego, tanquam infirmus, non autem ex mandato.* Cur vero hoc authoritati Propheticæ repugnat? quod, cum Apostolus agit de re aliqua, quam Dominus Jesus cujusque libertati & arbitrio permisit, ut quid consultius existimet eligat, fateatur se de ea re nullum Christi præceptum habere; sed quid ipse melius esse judicet exponat. Mirandum vero est Adversarium adeo esse impudentem, ut Pauli verba 1 Cor. 7. 6 aliter citet, quam in ipsius Epistola leguntur: non enim habetur: *Hoc autem ego dico tanquam infirmus,* sed τοῦτο δὲ λέγω κατὰ συγγνώμην, *hoc autem dico ex concessione, non ex mandato.* Concedit videlicet Apostolus, ut conjugati, post secubationem ad certum tempus, jejunii & orationis gratia mutuo consensu definitum, rursus conveniant, quandoquidem Christus nihil ea de re præceperit. Id vero neutiquam concessisset, si vel minimum dubitasset, num licitus esset iste congressus. Itaque ut fidelis servus Jesu Christi, nihil tanquam Christi mandatum ausus est proferre, nisi de quo plane certus esset. Hoc vero Propheticam ipsius authoritatem non parum confirmat.

Eodem modo, quamvis non adeo graviter, ejusdem Apostoli verba 1 Cor. 7. 25 pervertit, sic enim ea citat: *Consilium do tanquam* N. B. *vir, quia gratia Dei fidelis est.* Ita enim in textu Paulino habetur: γνώμην δὲ δίδωμι ὡς ἠλεημένος ὑπὸ κυρίου πιστὸς εἶναι: *con-*

filium autem do, ut à Domino misericordiam adeptus ut sim fidelis, ubi nec vox *vir*, nec *Dei*, nec *quia reperiuntur*, & reliqua pessime ab Adversario posita sunt. Quibus verbis Apostolus, ut Propheta Dei, innuit cœlibatum magis Deo placere quam conjugium, quamvis conjugium cuique liberum permiserit.

Addit. *Et sic alia multa.* Quod plane falsum est, nihil enim simile in epistolis occurrit. Incertum preterea & istud est, quod pag. 138 dicit, Paulum tantum ad Christi documenta quæ in monte docuit, respicere verbis 1 Cor. 7. 25. Potuit enim Paulus ad alia quevis Christi, de hac materia præcepta collimare. Prima igitur & palmaria Adversarii ratio, qua ostendere vult Apostolos non ut Prophetas, sed ut doctores scripsisse, quibus sua dogmata opinionibus eorum quos docebant, & ineptis eorum præjudiciis accommodare fuerit licitum, idemque fecerint, nullius est momenti.

Secunda ipsius ratio pag. 138 est, quia modus tradendi doctrinam Euangelicam, ab authoritate Prophetica plane est alienus. Idque ex eo probare contendit, quia *Apostoli ubique ratiocinantur, ita ut non Prophetare, sed disputare videantur.* Ex mente igitur Adversarii, Prophetare & ratiocinari sunt contradictoria, addit enim: *Deus non ratiocinatur, sed ex absoluto suæ naturæ imperio decernit.* Id est omnia naturali necessitate sunt determinata. Nos vero ista omnia negamus, nec ulla ratio suadet ut credamus, Deum, qui rationis est author, non ratiocinari, nec posse rationibus hominibus ea quæ revelat persuadere, per suos ministros conari. Quod & ipse Adversarius pag. 139 concedere videtur, cum ait: *Nolo tamen absolute negare, Prophetas ex revelatione argumentari potuisse*: quod quando faciunt, Deus, qui revelationis est author, argumentari est censendus. Præterea agnoscit ipse Adversarius pag. 140, *differentiam inter vocationem Apostolorum & Prophetarum Veteris Fœderis.* Quam si accuratius paulo expendere voluisset, facile intellexisset, eam magnam partem in modo tradendi doctrinam sitam esse, & in Veteri homines authoritate & minis corporalis pœnæ ad obsequium fuisse adactos, in Novo vero non nisi rationibus. Quam ob causam lex Mosis ubique *lex servilis*, lex vero Christi *lex gratiæ, libertatis & filialis appellatur.* Atque isto sensu verum est, quod is, *qui dogmata sua ratione confirmare vult, eo ipso ea arbitrali uniuscujusque judicio submittit*, nimirum quoad homines: cum Christus neminem ad suam religionem amplectendum, corporalibus sive civilibus pœnis adigere velit: sed à Dei imminenti judicio (quod *horrendum* esse pronunciatur) is qui præjudicio vel animi malitia occæcatus, eandem repudiat, minime immunis erit.

Tertia quam subjicit ratio est p. 138. *Et denique quia Prophetæ res revelatas, non ex virtute luminis naturalis, hoc est, non ratiocinando percipiebant, ut cap. 1 ostendimus.* Si hæc ratio est cur Apostoli non ut Prophetæ scripserint, ergo Apostolos Philosophos fuisse, & ex principiis luminis naturalis scripsisse Adversarius statuere debet. Quod an ipse credat ipsemet viderit. De modo quo Prophetis revelationes contingebant egimus itidem cap. 1. Quamvis autem plane concedam, Prophetas res revelatas non ratiocinando percepisse (quod sane impossibile est & contradictorium) hinc nullo modo sequitur eum

cui

cui (non per vanam imaginationem, prout Adversarius vult) ab alio quidquam indicatur per nudam suggestionem, idem aliis ratiocinando, id est argumentis hinc inde petitis, persuadere & docere non posse. Prærerquam quod is cui à Deo aliquid etiam rationibus ad persuadendum & penitus convincendum allatis, revelatur, is istud ratiocinando non principit, sed tantum audiendo. Et sic nec Apostoli ea quæ scripserunt, vel viva voce docuerunt, *non perceperunt ratiocinando*, sed per meram revelationem. Adversario enim, ratiocinando percipere, est aliquid ex principiis rationis argumentando deducere & concludere. Atque ita rursus ostendimus, Adversarii argumenta prorsus esse invalida, ut ostendat Apostolos tantum ut doctores, eo quo modo indicavimus sensu, scripsisse.

Reliqua quibus annititur probare, Mosen non argumentasse prętereo (quamvis contrarium ostendi posse non dubitem) quia ad propositam quęstionem nihil faciunt.

Sed plane falsum est id quod pag. 139 dicit: Epistolas Apostolorum *nihil continere præter fraternas monitiones, mixtas urbanitate*, nihil autem quod ex revelatione sit scriptum. Nam ut de Apocalypsi Johannis (quæ nihil aliud quam Epistola est, & vix quidquam pręter revelationes, & prædictiones eorum quæ postmodum erant futura, continet) nihil dicam, inspiciantur modo illa quæ Paulus declarat ad Rom. XI. 13, 23, 24, 25 de futura Judæorum conversione: 1 Cor. 15. 24, 28, 51, 52 de mortuorum resurrectione, ejusque modo & ordine: 2 Cor. 5. 1 & seqq. 1 Thess. 4. 15, 16, 17 adhuc distinctius de ejusdem modo & ordine: 2 Thess. 2. 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10 de Antichristi exortu, obstaculis & sceleribus: 1 Tim. 4. 1, 2, 3 de Apostasia Christianorum: Act. 20. 29, 30 de irreptione seductorum: 2 Tim. 3. 1 & seqq. de enormibus quę inter Christianos grassatura erant peccatis: 2 Pet. 2. 1, 2, 3 de Pseudoprophetis & pseudodoctoribus: 2 Pet. 3. 10, 11 de mundi excidio (ut alia omittam) ad Ecclesias scripserunt, quæ sané Adversarii turpem hallucinationem, & in asseverando temeritatem planissime denuo redarguunt.

Subjicit pag. 139 quarti argumenti loco. *Possumus præterea hoc ipsum ex eo concludere, quod nullibi legimus, quod Apostoli jussi sint scribere, sed tantum prædicare quocunque irent.* Dupliciter peccat Adversarius, primo enim non advertit, quando Apostoli jussi sunt prædicare, eo ipso illis etiam scriptionem fuisse injunctam: quandoquidem sępius scribendo æque potuerunt prędicare, ac loquendo. Quod Adversarius concedere cogitur, cum pag. 140 circa finem, ita concludit: *Quocunque igitur ibant, Christi mandatum exequebantur, nec ipsis opus erat, ut antequam irent, res prædicandæ iisdem revelarentur*: idque ex eo concludit, quia *Apostoli vocati sunt, ut omnibus absolute prædicarent, omnesque ad religionem converterent.* Ex quo similiter infero, quocunque igitur Epistolas mittebant, Christi mandatum exequebantur. *Et hac ratione* (inquit Adversarius p. 141) *concedimus, eos tanquam Apostolos, suas Epistolas scripsisse.* Alterum in quo peccat, est, quod exinde velit concludere, Apostolis non fuisse mandatum ut scriberent, quod id nullibi legamus: nam ex eo concludi certo non potest, eos nullum scribendi mandatum habuisse; sed tantum id non constare, nisi aliunde suppetant argumenta,

unde

unde id evinci queat. Nos vero istud in medio relinquemus (quamvis Johanni Apostolo in Apocalypsi cap. 2 & 3 septies injungatur ut scriberet ad Ecclesias) & sufficiet ostendisse, nullo modo ab Adversario demonstrari, Apostolos nullum scribendi mandatum habuisse.

Pergit pag. 139. *Nam eorum præsentia & signa absolute requirebantur, ad Gentes ad religionem convertendas*, fateor, *easque in eadem confirmandas.* Id vero falsum esse omnino existimo. Adversarius autem id verum esse demonstraturus, addit: *ut Paulus ipse ad Rom. cap. 1. vers. 11 expresse indicat, quia valde (inquit) desidero ut impertiar vobis donum spiritus, ut confirmemini.* Quis, quæso! adeo cæcus est, ut non videat istis verbis minime contineri id quod in quæstione est. Paulus nihil aliud indicat, quam quod ipsius præsentia magnam ipsis utilitatem adferre queat; non vero *eam una cum signis absolute requiri, ad eos in fide confirmandos.* Ex quo manifestum est (cum ne gry quidem ad ulteriorem hujusce rei probationem adducat, & nos ea quæ initio cap. 2 disseruit refutaverimus) quam immerito inito pag. 141 adjiciat; *concludimus igitur, Apostolos ea tantum ex singulari revelatione habuisse, quæ viva voce prædicaverunt, & simul confirmaverunt (vide quæ inito cap. 2 ostendimus) quæ autem simpliciter, nullis adhibitis, tanquam testibus signis, scripto vel viva voce docuerunt, ea ex cognitione (naturali scilicet) locuti sunt vel scripserunt.* Quid quod Scriptura expresse testetur, signa ad homines in fide confirmandos nullo modo requiri, cum Paulus 1 Cor. 14. 22 dicit: *linguæ itaque signum sunt infidelibus, non vero fidelibus* sive credentibus: quod de reliquis miraculis itidem existimari debet. Sed quid Adversarius urget signa requiri, qui toto sexto capite ostendere est conatus, miracula nulla fieri posse? Quid igitur per signa intelligat, & quorsum ea requirat, quivis facile conjicere potest. Adde quod Apostoli semper eadem docuerunt & scripserunt. Si ergo ex revelatione loquebantur, cum dicta signis confirmarent, quando eadem quæ viva voce proferebant scripto consignabant, planissime sequitur eadem ex revelatione esse scripta: signa enim nihil ad revelationem faciunt, sed alium convincere possunt, ut credat aliquid ex revelatione singulari esse dictum scriptumve, non vero ut aliquid ex revelatione dictum scriptumve sit. Quamvis autem nunc planum fecerim, Adversarium minime ostendisse, Apostolos non ut Prophetas, & speciali mandato epistolas scripsisse, fateor tamen contrarium etiam evidenter demonstrari non posse, nec etiam opus est id probare. Cum enim Apostolis universa Christi doctrina simul & semel fuerit inculcata, ejusque accurata notitia communicata, nihil aliud desiderabatur, quam mandatum eandem doctrinam ad omnes propagandi. Istud autem viva voce & signis efficere erat necessarium: Illos vero quos viva voce erudierant, & ad doctrinam Christi amplectendam adduxerant, scriptis deinde in eadem fide optime confirmare, vel de dubiis quibusdam erudire poterant. Sive igitur ex proprio consilio, sive speciali mandato scripserint, res eodem redit: quia semper eandem doctrinam hominibus inculcare tenebantur.

Quare falsissimum est quod Adversarius circa initium pag. 141 dicit: *Concludimus itaque*

itaque Apostolos ea quæ viva voce vel scripto, nullis adhibitis signis, tanquam testibus docuerunt, ea ex cognitione (naturali scilicet) locuti sunt vel scripserunt. Hoc vero se ex dictis concludere dicit, cum tamen in præcedentibus ea de re ne egerit quidem. sed tantum, *an Apostoli ut doctores, an vero ut Prophetæ epistolas suas scripserint.* Ita dedita opera, ut mihi quidem videtur, homines seducere, & falsa persuadere conatur. Istud enim licitum esse cap. 14. pag. 159 indicat. Quod etiam de iis quæ ibidem de Spiritu Sancto sive Divino, quo Apostoli erant præditi, nugatur, asserere non dubitaverim, & probare, si opus fuerit, non detrectabo. Vidit quidem Adversarius, in Epistolis Apostolorum multa occurrere, quæ a solo lumine naturali dictata esse non possunt, qualia superius pag. 59 & alibi non pauca indicavimus. Cui difficultati occurrens, ut ipsi quidem videtur, ait in fine pag. 141: *Nam quamvis ea quæ in Bibliis continentur, ut plurimum nostrum captum superant, possumus tamen secure de iisdem disserere, modo nulla principia admittamus, quam ea quæ ex ipsa Scriptura petuntur.* Nec quidquam aliud quod huc pertinet, cap. 7 adfert, nec etiam hic in sequentibus, quo evincat id quod in quæstione est, videlicet, *quomodo Apostoli, ex sola naturali cognitione, res quæ sub eadem non cadunt, docere poterant*, quod probe notari velim: istud enim quæritur; non vero, *an nos de istis secure disserere possimus.* Ac idcirco mala fide subjungit pag. 142: *Atque hoc eodem etiam modo Apostoli, ex rebus quas viderant, quasque audiverant, & quas denique* N.B. *ex revelatione habuerant, multa concludere & elicere, eaque homines, si libitum iis esset, docere poterant.* Quis enim non videt, hæc eo tendere, ut id quod in quæstione est confundat, & densissimis tenebris involvat: ne quis animadverteret aquam ipsi hic hærere, nec id quod susceperat probare posse: istud enim non erat ostendendum, sed, *quomodo Apostoli ex sola naturali cognitione res quæ sub eadem non cadunt, docere poterant.*

Addit pag. 142 pro secundo argumento. *Deinde quamvis religio, prout ab Apostolis prædicabatur, nempe simplicem Christi historiam narrando, sub rationem non cadat, ejus tamen summam, quæ potissimum moralibus documentis constat, ut tota Christi doctrina, potest unusquisque lumine naturali facile assequi.* Hic iterum id de quo quæstio est, ne verbo quidem attingit, prout jam cuivis est manifestum. Præterea, cum Apostoli, ex Christi expresso mandato, ab hominibus non tantum exegerint, ut moralia ipsius documenta reciperent, verum etiam, idque sub pœna æternæ condemnationis, ut historiam Christi, præcipue vero quæ de ipsius morte, ex mortuis resurrectione, in cœlum adscensione, atque illinc Spiritus Sancti effusione docebant, animo reciperent, & fide amplecterentur (quibus adde quæ de nostra ex mortuis resuscitatione, & vitæ æternæ præmio annunciabant) nullo modo concedendum est, *summam doctrinæ Christi potissimum documentis moralibus* contineri. Neque id concedo, *Christi totam doctrinam*, vel etiam *moralia ejus documenta, ab unoquoque lumine naturali*, idque *facile acquiri posse.* (contrarium libro secundo fuse demonstravimus.) Nam præterquam quod præcipuum doctrinæ Christi caput est *resurrectio mortuorum*, quam tantum abest ut quisque lumine naturali facile assequi possit, ut ipse Adversarius eam inter absurda & impossibilia

cap. 6 numeraverit. Et quod ad moralia præcepta attinet, ea abſque æternæ poſt hanc vitam præmio, ſive reſurrectione ex mortuis (quam Adverſarius impoſſibilem eſſe contendit) tantum abeſt ut ſolo lumine naturali aſſequi queant, ut cum lumine naturali adverſa fronte pugnent. Adverſarius enim pag. 32 circa finem, dicit: *Omnia quæ honeſte cupimus*, N. B. *ad hæc tria potiſſimum referuntur, nempe res per primas ſuas cauſas intelligere. Paſſiones domare, ſive virtutis habitum acquirere, & denique ſecure & ſano corpore vivere.* Chriſtus vero ex adverſo dicit: *beati ſunt qui ob juſtitiam perſecutionem patiuntur &c.* Et præterea docet, eum qui propter Chriſti apertam profeſſionem, famæ, bonorum omnium & vitæ ipſius jacturam ſubire recuſat, minime beatum eſſe poſſe. Quod lumine naturali plane falſum eſſe conſtat, ſi lumen naturale nos docet, mortuos non poſſe reſuſcitari. Atque hæc ad rem minus facientia inſerere hic libuit, occaſione eorum quæ Adverſarius dixit. Ad ipſius probationes igitur redeamus, quarum primam & ſecundam plane futilem eſſe cum jam apertiſſime oſtenderimus, idem de tertia demonſtrare aggrediamur.

Ea vero ſic habet pag. 142. *Denique Apoſtoli non indigebant lumine ſupranaturali, ad religionem, quam antea ſignis confirmaverant, communi hominum captui ita accommodandum, ut facile ab unoquoque acciperetur.* Hic rurſus ne gry quidem de tota quæſtione attingitur, quam repetere non eſt opus. Et quid quæſo attinet quærere, utrum Apoſtoli ſolo lumine naturali Epiſtolas ſcripſerint, cum Adverſarius exiſtimet eorum Epiſtolas plane eſſe depravatas. Qua de re ſuperius egimus. Profecto ſi Apoſtoli religionem captui, (vel ut inferius loquitur, præjudiciis) hominum accommodare ita voluiſſent, *ut facile ab unoquoque reciperetur*, nunquam tot adverſarios habuiſſet religio, nec opus ipſis fuiſſet propter ejus annunciationem tot mala ſuſtinere. Quod facile vitare potuiſſent, ſi multa quæ hominum captui fortiſſime adverſantur, prædicationi ſuæ non immiſcere voluiſſent.

Pergit Adverſarius (ut oſtendat ſcilicet, ſi quid in Epiſtolis Apoſtolorum occurrit, quod ex ſolo lumine naturali hauriri non poteſt, ab illis eſſe confictum, ut hominibus tanto facilius imponere & ad ſe allicere poſſent) docere, doctori omnino jus competere, ut eam docendi viam, quam optimam eſſe judicaverit, ad hominibus ea quæ vult perſuadendum eligat. Id vero pag. 143 ita explicat, Apoſtolorum ſingulos diverſo fundamento doctrinam ſuam ſuperſtruxiſſe, id eſt talia hominibus (quamvis falſa, abſurda & conficta, qualia omnia miracula eſſe cap. 6 oſtendere eſt conatus) propoſuiſſe, quibus quiſque judicaret, hominum animos facilius capi, & in ſuam ſententiam pertrahi poſſe. Atque id primum rationis adminiculo, & deinde ipſius Scripturæ teſtimonio evincere conatur pag. 143. Ait igitur: *Nondum ſatis clare ſequi, Apoſtolos viam docendi, quam quiſque meliorem judicaſſet, eligere potuiſſe, niſi rationem in auxilium vocare velimus, quæ plane docet, eum qui authoritatem docendi habet, habere etiam authoritatem eligendi viam quam velit.* Primo illicitum eſt Adverſario, rationem hic in auxilium vocare, quia ſibi ipſi hanc regulam fixit, nihil in talibus eſſe affirmandum, niſi de quo ex ipſa Scriptura conſtet. Per viam vero intelligit diverſa funda-

menta,

menta, quibus quis doctrinam de religione superstruat, prout hac eadem pag. lin. 15, 16, 22, 23, & 32 seipsum explicat. Quomodo vero ratio id plane doceat, ne verbulo quidem ostendit nec explicat. Quocirca eadem facilitate a nobis negatur, qua ab illo absque ulla probatione asseritur. Imo si concederemus rationem id docere, unde Adversario constat, Apostolos doctrinam suam ad rationis obrussam direxisse, vel modum quem ratio dictat, in docendo elegisse? Credo ipsum contrarium de Apostolis sentire, nec id negare esse ausum. Contrarium sane in omnibus doctoribus manifesto liquet, quibus una cum docendi authoritate, simul leges præscribuntur & fundamenta, à quibus discedere in religionis negotio ipsis minime integrum est. Quam præscribendi potestatem Adversarius Magistratui omnino competere cap. 18 urget. Recta igitur ratio suadet, ut nullo modo arbitrio doctoris permittatur, fundamenta doctrinæ religionis pro libitu suo eligere, quibus doctrinam suam superstruat; sed id absolute ab arbitrio illius pendere, qui jus authoritatem docendi alicui concedendi habet. Id vero præcipue in Deo & Christo locum habere debet: qui cum homines veram summum bonum acquirendi viam docere velint, nullum aliud cui ea superstruatur fundamentum tradiderunt, præter Jesum Christum 1 Cor. 3.11. Falsum igitur est, nisi Paulum non tantum mendacem, sed etiam sibi ipsi stulte contradicentem facere velimus, *Apostolos in fundamentis admodum discrepare*, vel *diversis fundamentis religionem superædificasse.*

Pergit Adversarius pag. 143. *Sed satius erit rem omnem ex sola Scriptura demonstrare.* Quando ex ratione non potuit, Scripturam in suam sententiam (quam tamen ipsum pro forma tantum, ut ajunt, defendere suspicor) detorquere conatur. Addit igitur. *Ex ipsa enim clarissime constat, unumquemque Apostolorum singularem viam elegisse, nempe ex his Pauli verbis Epist. ad Rom. cap.* 15. *vers.* 20. Sed unde ipsi constat hæc Pauli esse verba, nec a sacrilegis hominibus, de quibus pag. 77 & 83 conqueritur, esse adjecta? Videamus autem ipsa verba. *Sollicitè curans* (inquit Apostolus) *ut prædicarem, non ubi invocatum erat nomen Christi, ne ædificarem supra alienum fundamentum.* Cuivis verba modo inspicienti, manifestum est, Apostolum per vocem *alienum* non intelligere fundamentum aliud quam id quod ipse ponebat; sed tantum ab alio positum, quamvis ipsissimum quod Paulus prædicabat. Verba enim *curans ne prædicarem ubi invocatum erat nomen Christi*, id apertissime indicant, quemadmodum & sequentia versu 21: *sed sicut Scriptum est* [feci] *quibus de eo nihil erat annunciatum videbunt, & qui nihil de ipso audiverant intelligent.* Nec opus est his diutius immorari, ipse enim Adversarius (ut puto) id satis perspexit. Voluit tamen aliquid proferre, quo suam assertionem confirmaret. Addit igitur pag. 143.

Sane si omnes eandem docendi viam habebant, & omnes supra idem fundamentum Christianam religionem ædificaverunt, nulla ratione Paulus, alterius Apostoli fundamenta, aliena vocare poterat, utpote quæ & ipsius eadem erant. Quasi linguæ latinæ (Græcæ enim se paulo minus gnarum esse profitetur) adeo sit rudis, ut ignoret *alienum* posse appellari, id quod ab alio fit, quamvis idem plane cum eo quod nos facimus. Sic alienum

malum dicitur, quod alium vexat, quamvis ejusdem cum eo quod nos premit, & generis sit & speciei. Alienus liber, pro eo quem alter possidet, quamvis idem plane sit cum eo quem nos possidemus, puta exemplar libri vel a nobis ipsis, vel ob alio conscripti, modo ab isto exemplari quod nos possidemus diversum sit. Cujusmodi loquendi modi apud Græcos & Latinos authores ubique occurrunt. Quem istorum verborum esse sensum, ejusdem Apostoli verba, (præter jam dicta) 1 Cor. 3. 11 manifestum faciunt? *nemo aliud fundamentum potest jacere, præter id quod jactum est Jesus Christus.* Unde constat per ἀλλότριον θεμέλιον non posse aliud fundamentum intelligi, quam ab alio positum, quamvis ipsissimum quod Paulus ponebat. De quo Adversarium minime dubitare confido.

Sed aliam adhuc rationem, quo id quod dixit evincat, profert. Ait enim pag. 143: *Deinde si ipsas Epistolas aliqua cum attentione percurramus, videbimus Apostolos in ipsa quidem religione convenire, in fundamentis autem admodum discrepare,* Ex istis quæ mox ad istud probandum adfert, patet eum potius dicere debuisse, Apostolos in fundamentis quidem convenire, sed in religione valde discrepare: dogmata enim quæ profert, pro fundamentis minime haberi possunt, prout ex dicto loco 1 Cor. 3. 11 apparet. Ibi enim expresse dicitur, unum tantum esse fundamentum, præter quod nemo Apostolorum ullum ponere possit.

Pergit autem pag. 143. *Nam Paulus, ut homines in religione confirmaret* (confirmationem in religione adfert, cum circa fundamenta discrepantiam ostendere susceperit, quod notari rursus cupio) *& iis ostenderet, salutem a sola Dei gratia pendere, docuit neminem ex operibus, sed sola fide gloriari posse, neminemque ex operibus justificari (vide Epist. ad Rom. cap. 3. vers. 27, 28) & porro totam illam doctrinam de prædestinatione.* Cuncta quæ Paulo adscribit falsa sunt, nec a Paulo unquam tradita. Primo enim falsum est, Rom. 3. 27, 28 Paulum docere, *neminem ex operibus, sed sola fide gloriari posse.* Docet enim ibi Paulus plane contrarium, videlicet gloriationem non per opera, sed per fidem excludi: ita enim scribit: *ubi igitur est gloriatio? exclusa est. Per quam legem? operum? minime; sed per legem fidei.* Ait gloriationem non excludi per legem operum, & per legem operum hominem gloriari posse, non vero per fidei legem, atque ita aperte contrarium ei quod Paulo tribuit Adversarius. Addit secundo: *neminemque ex operibus justificari.* Nec hoc Paulus citato loco docet; sed id tantum, neminem *per legem operum justificari.* Lex operum autem aliud est quam opera quæ Lex Mosis spirituali sensu accepta præscribit Rom. 7. 6. Galat. 2. 16, quæ nullam peccati veniam concedit, sed si quis per eam justificari velit, nunquam in ullum peccatum prolapsus esse debet, adeo ut præmium vitæ æternæ ex debito, non vero ex gratia postulare queat. Quod apertissime indicant ea quæ Paulus Rom. 4. 4 dicit. Cum vero fides absque bonis operibus, quæ fides ista producit, nullo modo subsistere in homine possit, plane impossibile est Paulum per *legem operum*, vel *opera*, ista opera intelligere, quæ ex fide in Christum promanant. Atque hinc cuivis est manifestum, Paulum Jacobo minime esse contrarium. Præcipue cum videamus Paulum opera fidei non

minus urgere, quam Jacobum, & quidem ut absolute ad salutem adipiscendam necessaria Rom. 2. à versu 2 ad 13 &c: VI. 1, 2, 4, 6, 12, præsertim autem vers. 13, 16, 17, 18, 22. VIII. 1. XII. 12. cap. XIII toto, & infinitis fere locis. Cum igitur Paulus per legem operum *opera* significet, id est, modum justificationis, quo quis absque ulla gratia, ex absoluto merito justificetur, Jacobus autem voce *operum* fidei opera innuat, eaque ad justificationem N. B. imputata, manifestum est, nec Paulum Jacobo, nec Jacobum Paulo esse contrarium, nec etiam diversa docere, multo minus diverso fundamento religionem superstruere.

Addit pag. 143. *Denique dubium non est, quin ex hoc, quod scilicet Apostoli diversis fundamentis religionem superædificaverint, ortæ sint multæ contentiones* &c: Istud non modo falsum esse ostendimus, sed etiam nullo consequentiæ nexu cohæret. Scismatum & contentionum nulla alia est origo, quam hominum malitia & pervicacia.

Et quod pag. 144 dicit, *Apostolos religionem, quoad fieri poterat, hominem sui temporis ingenio accommodasse*, id sane falsissimum est. Si hoc facere voluissent Apostoli, non opus illis fuisset tot cruciatus, calamitates, persecutiones, & tandem crudelissimam mortem sustinere. Nec opus est ad tam enormem calumniam quidquam ulterius respondere. Inspiciantur modo mores & doctrina Apostolorum, nihil magis hominum sui temporis ingenio adversum reperies. Duo autem profert loca, ex quibus calumniæ suæ patrocinium sibi pollicetur, quorum prior est 1 Cor. 9. 19, 20 &c. alter Gal. 2. 11 &c. Quod ad primum locum attinet, manifestum est Paulum ibidem, non de religionis fundamentis agere, sed tantum de eo, quod se omnium hominum captui, in usu rerum indifferentium accommodaverit, ab his videlicet stipendium accipiendo, ab aliis non; apud hos quovis vescens cibo, apud alios à lege vetitis abstinendo, prout cuivis cap. 8 & 9 legenti perspicuum est. Secundus locus idem plane continet. Nec opus est de his, ut per se claris, prolixius differere.

CAPUT XII.

De vero Legis divinæ Syngrapho, & qua ratione Scriptura Sacra vocetur, & qua ratione Verbum Dei. Et denique ostenditur ipsam incorruptam ad nos pervenisse.

Contenta.

Capite duodecimo vult ostendere, nihil pro Scriptura, Lege vel Verbo Dei esse habendum, nisi quod per Universales istas Leges Naturæ, sive fatalem omnium entium in agendo necessitatem ab hominibus fiat. Idque scurriliter asserit indicari istis Scripturæ verbis, quibus Deus se legem suam hominum mentibus inscripturum promisit Jer. 31. 33. Et impiam hanc opinio-

opinionem miris verborum involucris pag. 144, 145 *exornat. Deinde pag.* 146 *ostendere annititur, omnem quæ legibus, templo, ritibus, Scripturæ, & quidquid tandem sit, adscribitur sanctitatem, nihil aliud esse, quam hominum insana commenta: & nihil esse Sacrum, nisi quod homines sacrum esse, vana persuasione credunt. Non opus est ubique repetere, nos Adversarii opiniones & argumentationes refutasse.*

Q*Ui Biblia utut sunt* (ait Adversarius pag. 144) *tanquam Epistolam è cælo missam considerant, clamabunt sine dubio, me peccatum in Spiritum Sanctum commisisse, qui scilicet verbum Dei mendosum, truncatum, adulteratum & sibi non constans statuerim, nosque ejus non nisi fragmenta habere, & denique syngraphum pacti Dei, quod cum Judæis pepigit, periisse.* Multa congerit Adversarius, quæ de seipso hic palam fatetur, ad quæ etiam cuncta in præcedentibus solide ut spero, respondimus, & rationes, si quas ad id quod dixit adstruendum adduxerit, refutavimus. Jam vero etiam ostendemus, non posse probari Sacram Novi Fœderis Scripturam adulteratam, vel truncatam esse (de mendis enim & verbi divini syngrapho satis egimus) vel adulterari potuisse.

Ut vero mentem nostram clarius explicemus, animadvertendum est, nos per verbum Dei non intelligere libros istos conjunctim acceptos; sed ipsam Jesu Christi doctrinam, quam is jussu Dei homines docuit: quam doctrinam multi librorum Novi Fœderis integram, nonnulli ejusdem partes tantum aliquot continent. Quare non est quod inquiramus, utrum librorum aliqui perierint nec ne: quia sufficit, modo vel unicus supersit liber, qui totam Christi doctrinam complectatur. Libros igitur istos quos Novum Fœdus, quatenus doctrinam Christi & Apostolorum integram continent, appellamus (nam de doctrina Mosis & Prophetarum, prout cap. 8 ostendimus, non est quod simus soliciti, ejus siquidem veritas Christi & Apostolorum testimonio comprobata, simul à depravatione erit defensa, modo evicerimus, doctrinam Novi Fœderis non esse depravatam) adulteratos non esse ostendemus.

Argumenta quæ Adversarius, ad suam adsertionem stabiliendam adduxit, abunde a nobis sunt refutata, & libro secundo capp. 1, 2. & seqq. præcipua quæ adferuntur loca, quæ nonnulli sibi invicem contraria esse, vel etiam absurda contendunt, præter ista Adversarii, ad quæ superius respondimus, non pugnare, vel nihil absurdi continere, Deo juvante) ostendemus.

Per depravationem hic non intelligimus mendum aliquod, à librario per incuriam, incogitantiam sive humanam imbecillitatem commissum, qualia non pauca irrepsisse, variantes lectiones, passim in antiquis exemplaribus obviæ, apertissime evincunt. Quicunque vero illas examinaverit, nihil omnino quod depravationem sive falsationem redoleat, offendet, sed nudos tantum errores, eosque adeo leves, ut nullo negotio emendari possint, vel si quæ in illis remaneat obscuritas, ea ad veram Dei voluntatem intelligendam nihil obesse poterit. Eaque lectionum varietas apertissime evincit, optima fide exemplaria ista esse asservata. Si enim

falsaria

falsaria manus accessisset, ea, procul dubio, non adeo levicula, sed magni momenti capita immutasset.

Si igitur depravatio hic aliqua facta esset, id vel à Judæis, vel ab Ethnicis, vel ab ipsis Christianis præstitum esse deberet. A Judæis vel Gentilibus si depravata esset, id fieri debuisset in talibus rebus, quæ fundamenta Christianæ religionis constituunt: alias enim nihil commodi ex ista depravatione sperare poterant. Et sic non reliquissent incorrupta, ista de Christi & Apostolorum miraculis eximiis & plane stupendis, disputationes de inutilitate & abrogatione legis Mosaicæ, de idolorum cultu. Quæ omnia clarissime ostendunt, ab istis nullam depravationem esse factam.

Deinde, si natio alterutra libros istos corrumpere voluisset, istud vel statim ab initio, cum primum libri isti prodiissent, ab ipsis peractum fuit, vel postea. Ab ipso initio fieri non potuit: quia simulatque ederentur, plurimi exemplaria eorum sibi comparaverant, antequam ad Judæorum vel Gentilium manus devenire potuerint. Et sic, simulatque exemplar aliquod ita depravatum, in medium fuisset productum, collatione tot sincerorum, ipsorumque etiam authorum testimonio, qui in vivis adhuc erant, statim confundi potuisset, & ipsius etiam autographi, adhuc existentis. Postea multo minus id fieri potuisset: quia continuo numerus exemplarium multiplicatus est. Cum enim doctrinæ Christi adeo tenaces fuerint Christiani, ut propterea omnis generis cruciatus tolerare non dubitaverint, non destitissent fraudem detegere, & omnes de ea palam continuo præmonere. Conter 1 Cor. 16. 21. Col. 4. 18. 2 Thess. 3. 17.

A Christianis ipsis si id esset commissum, tum in disputationibus ab omnio ævo inter Christianos habitis, verba Scripturæ ab uno aliter quam ab alio fuissent citata, quod nunquam factum esse legimus, sed semper de verborum sensu esse litigatum.

Præterea alter alteri corruptionem textus exprobrasset, & exemplaria aliter habentia produxisset. Quod eos non facturos fuisse, omnino est incredibile. Jam vero videmus. quod illi, qui testimonio alicujus Scriptoris Novi Fœderis erant convicti, integros istos libros rejecerunt, non vero depravationem obtenderunt: Non me latet, pauculos ex antiquis hæreticis (quos appellant) Scripturam esse depravatam clamitasse, sed nihil quod sciam produxerunt, in quo depravationem factam esse vel dicerent vel probarent.

Quis vero in tam immenso exemplarium numero, quæ apud omnes fere nationes reperiebantur, depravationem aliquam tentare ausus fuisset, nisi seipsum omnium ludibrio exponere voluisset, & ex innumeris emplaribus convinci?

Adde quod omnia, quæ in Novo Fœdere leguntur, à Christianis ab omni ævo ita fuerint credita, prout in istis libris leguntur. Adeo ut constans iste Christianorum in eo consensus, invictum præbeat argumentum, nullam in libris Novum Fœdus describentibus, depravationem esse factam. Sed de his vide Grotium, de veritate Relig. Christ. lib. 3 num. 15. Qui solidissimis rationibus ostendit, in istis libris depravationem nullam factam esse, nec fieri potuisse. Ad quæ omnia & alia similia scripta Adversarius (quod facere non potuit) respondere debuit.

Merito

Merito igitur nunc supponere licet, ea quæ Adversarius in Sacra volumina evomuit, pro meris blasphemiis esse habenda.

Sed videamus, quo pacto has calumnias lenire, & tolerabiles reddere conetur. Qua fini pag. 144 inquit: *Nam tam ipsa ratio, quam Prophetarum & Apostolorum sententiæ, aperte clamant, Dei æternum verbum & pactum, veramque religionem, hominum cordibus, hoc est humanæ menti, divinitus inscriptam esse.* Adversarium per Dei Legem fatum aliquod, sive immutabilem rerum ordinem intelligere, cap. 2. ostendimus. Istum autem hominum mentibus esse inscriptum tantum abest, ut nihil magis rectæ rationi, sensuum & experientiæ testimonio repugnans excogitari possit, prout multi ex Remonstrantibus, Lutheranis & Pontificiis luculentissime demonstrarunt. (De Apostolorum & Prophetarum sententiis mox videbimus) Concedimus autem veram religionem (sed non eam quam Adversarius vult, qui omnem religionem rejicit, & sub vocibus ludit, prout jam plurimis locis ostendimus) hominum mentibus esse inscriptam. Id vero à Christo, per prædicationem esse factum, Adversarius (qui illum pag. 50 *os Dei* appellat) minime negari deberet. Quamvis satis, ut puto, perspectum habeam, quid per *os Dei*, nec non *communicationem mentis ad mentem* cum Deo, quam Christo etiam attribuit, intelligit, ipsum videlicet subtilissimum & vaferrimum fuisse impostorem: qui naturali scientia tantopere excelluerit, ut rerum naturalium & Politicarum documentis quam maxime fuerit instructus. Atque adeo peritus, ad homines in suas partes pelliciendum, & quidvis persuadendum vel simile quid. Quæ ex illis quæ hujus cap. initio, fine præcendentis, cæterisque quæ passim hoc tractatu indicavimus, unicuique per se manifesta sunt. Non igitur sufficit statuere, legem Dei hominum mentibus esse inscriptam: hoc enim nemo Christianus negat; sed quæritur de modo & mediis quibus id factum sit.

Pergit pag. 144. *Eamque verum esse Dei syngraphum.* Fatemur veram religionem, quæ à Deo per Christum hominum mentibus est inscripta, ejusdem esse syngraphum. Quomodo autem ea hominibus innotescat, id demum est de quo queritur. Quod explicans Adversarius, inquit, *quod ipse suo sigillo, nempe sui idea, tanquam imagine suæ divinitatis, consignavit.* Deus Adversario est Natura, sive hoc Universum, cujus idea non menti, sed oculis hominum est inscripta. Quid igitur ipsi vera sit religio, jam antea à nobis est indicatum, & ab eo capp. 16. 17 & seqq. explicatur, omnia videlicet quę homines, ad conservationem reipublicę conducere, fatali necessitate constricti, judicant & faciunt. Quandoquidem autem de tali Deo hic non quæritur, sed de Deo qualem ab omni ęvo Christiani coluerunt, deque vero ejusdem cultu, negamus illum per Dei ideam cordibus hominum esse inscriptum. Et probe est notandum. nos quidem concedere, Dei religionem cordibus hominum inscriptam esse, idque ab Apostolis & Prophetis aperte doceri. Sed iidem minime indicant, id per ejus ideam (quam Athei vocant) fieri. Hoc ergo rationis & Sacræ Scripturæ testimonio probare debuerat Adversarius, non simpliciter, prout ipsi moris est, dicere. Cum vero Prophetia Jerem. 30. 31 (nam Deut. 30. 6 huc non facit, & per oscitan-

tiam

tiam ab Adversario adducitur) de Fœdere Dei cordibus hominum inscribendo, ad tempora Messiæ, qui est Jesus Christus, respiciat, quem Deus (ipso Adversario, quamvis non serio, fatente) ut homines veram Dei religionem ipsius nomine doceret, in mundum misit: apparet hanc inscriptionem, non per aliquam Dei ideam, (quam sibi homines profani somniant) sed per Christi prædicationem (quam postea viri pii, & Spiritu Sancto afflati, scripto fideliter consignaverunt) esse peractam. Quæ scripta nobis jam loco Christi prædicationis esse debent, ex quibus veram Dei religionem hauriamus. Illa qui recipere nolit, vadat, & mundum hunc pro Deo colat, eumque ex tote corde deligat. Ea quę Adversarius, ut se ipsum ab impietate sibi imputata excuset, pag. 145 prolixe differit, missa facio, & plane futilia esse per se nunc est manifestum. Quocirca me ad ipsius explicationem confero, *qua ratione Scriptura*, & N. B. *quævis res muta*, *Sacra* & *Divina dici debeat*, *&c:*

Quod ut aperte declaret, ait pag. 146. *Id sacrum & divinum vocatur, quod pietati & religioni exercendæ est destinatum.* Non de eo quæritur, quid Sacrum & Divinum ab aliquo petulanter, vel ab hominibus vocetur, aut vocari possit, sed quid revera Sacrum & Divinum sit: nam meretrices etiam vocari possunt Sacræ, quando (quod Athenæus & Ælianus Corinthios fecisse perhibent) in honorem Deorem, se novas meretrices in civitatem introducturos homines vovent, easque in publicis precationibus adhibebant, Deosque ut numerum & proventum meretricum augerent, rogabant. Nec id tantum, sed etiam hominum vivorum in honorem idolorum crematio & laniena. Hæc quamvis abominanda & execranda sint, Sacra tamen & Divina nuncupantur, & secundum Adversarii definitionem, Sacra etiam dici debent. Quo faciunt ea quę hac eadem pag. 146 lin. 6 & 7 a fine addit: *Ex quo sequitur, nihil extra mentem absolute, sed tantum respective ad ipsam sacrum aut* N.B. *profanum aut impurum* N.B. *esse.* Quicquid ergo quis ad pietatem & religionem destinatum esse credit, id sacrum erit, sive sint rapinæ, furta, perjuria, adulteria, homicidia & similia. Et audet iste pag. 145 *affirmare, se nihil dixisse quod impium sit vel impitatem redoleat!* Nos vero negamus *id sacrum & divinum esse, quod* (ab hominibus scilicet) *pietati & religioni exercendæ est destinatum*, nec Adversarius id ullo argumento probat, ut solet. Qui modus agendi Thomæ Hobbes (ex cujus Leviathane Adversarius pleraque sua hausisse videtur) aliisque Adversarii adstipulatoribus admodum est familiaris. Nos vero non concedimus, quidquam esse Sacrum & divinum, nisi quod Dei ipsius ordinatione tale est. Nec id quod Deus Sacrum esse vult, ab hominibus profanum reddi potest. Duo ista exempla quæ Adversarius ad mentem suam declarandam, non vero ad probandum (cui fini exempla nihil valere apud omnes in confesso est) adducit, ad rem minime faciunt. Prius enim (nempe Bethelis sacratio) de re agit quam non Deus, sed homo sacraverat. Alterum vero de libro non sacro, & qui idem qui antea, dum sacer appellaretur, erat, non manet, sed plane mutatur. Præterquam quod talis liber non a Deo, sed ab homine sacer esset appellatus. Nam si Dei mandato vel instinctu

tale ſcriptum eſſet exaratum, id nunquam profanum fieri poteſt, etſi eadem verba poſtmodum in contrariam ſignificationem abirent: tum enim non recens illa, ſed antiqua verborum ſignificatio eſſet reſpicienda. Præterquam quod ipſe Adverſarius ſuperius aſſeruerit, niſi fallor, ſignificationem verborum, vel linguam aliquam non poſſe corrumpi.

Quare falſiſſimum eſt id quod pag. 146 circa finem dicit: *ex quo ſequitur, nihil extra mentem abſolute, ſed tantum reſpective ad ipſam, ſacrum aut profanum aut impurum eſſe:* cum ex comparationibus nihil probari poſſit. Sed idem ex Sacra Scriptura demonſtrare nititur. Addit enim ibidem pag. 146:

Quod etiam ex multis Scripturæ locis evidentiſſime conſtat. Jeremias (ut unum aut alterum adferam) cap. 7. verſ. 4. ait, Judæos ſui temporis falſo vocaviſſe templum Salomonis, templum Dei. Dicit id *ex multis* Scripturæ locis patere, ſed non credo ipſum plura loca invenire poſſe præter hunc unum, qui id quod probare voluit minime continet: ita enim legitur: *ne falſis confidite verbis, dicentes Templum Jehovæ ſunt iſta.* Ubi per *verba*, Hebraico loquendi genere, ſatis noto, *res* indicantur, & nihil aliud Propheta monet, quam ne Judæi in eo confidant, quod Jehovæ Templum poſſideant: quaſi iſtud ab exitio, quod Propheta Dei juſſu denunciabat, eos immunes pręſtiturum eſſet: hoc enim plane falſum eſſe, niſi à peccatis quæ patrabant, ſeſe continerent: alias Deum nec ipſis, nec ſuo Templo parciturum, prout contextus orationis planiſſime indicat. Non vero quod Templum Jehovæ falſo ſic ab ipſis appellaretur. Adde, quod & ſi concederemus falſo Templum iſtud ita fuiſſe appellatum, nondum tamen ſequitur, id inde factum fuiſſe, quod Templum reſpective tantum ad mentum (id eſt, ideo quod homines ei ſtulte Sanctitatem tribuerent, quam non haberet) eſſe Sacrum; ſed quia Deus illud pro Sacro non amplius haberi vellet.

Alterum quod pag. 147 adfert, eſt de Arca Fœderis, cui quid accederit, Adverſarius ſe ſæpe miratum eſſe affirmat, quod Scriptura de eo nihil dicat. Hanc autem periiſſe, certum eſſe dicit. Nec quidquam præterea adfert, quo oſtendit eam non amplius fuiſſe Sacram, poſtquam homines eam profanaviſſent. Sed quamvis Arca forte perierit, & Templum Dei penitus ſit dirutum, inde minime concludi poteſt, ea non amplius fuiſſe Sacra, cum ab hominibus *non amplius religioſe tractarentur.* Sed potius ea tamdiu fuiſſe ſacra, quamdiu Deo viſum fuit ea conſervare, & uſui ſacro deſtinare; non vero per homines ſtetiſſe, ut ſacra vel profana eſſent. Poſſunt quidem homines id quod Sacrum eſt pro profano habere, quemadmodum Adverſarii libros Sacræ Scripturæ faciunt, ſed eo nihilo minus Sacra manent. Et ob eam cauſam Judæos frequenter a Deo punitos fuiſſe legimus, quod ea quæ ille Sacra eſſe juſſerat, profanarent Judic. 2. 12 & ſeqq. verſ. 30 & ſeqq. iv. 11, 18 & alibi.

Quocirca vana ſunt quę de Sacra Scriptura, Templo & Lege pag. 147 ſubjicit, videlicet quando pereunt, dici non poſſe, Templum Dei, Verbum vel Legem Dei perire. Negamus enim id dici non poſſe. Ita Thren. 2. 1 Deus *gloriam Iſraëlis*, id eſt Templum, *& ſcabellum pedum ſuorum* (quod vel Templum, vel Arcam Fœderis ſignificat)

ficat) dicitur dejecisse, postquam a Judæis jam essent profanata. vide etiam vers. 6, 7: Idem de Lege & Prophetis fere dicitur vers. 9. Et tamen Templum versu 20 Sacrarium Dei appellatur. Per se etiam patet, plane falsum esse quod Adversarius asserit, id quod revera sacrum est, profanum reddi, quando homines pii esse desinunt. Sic Leges Polititicę manent bonæ, justæ & sanctæ, quamvis ab hominibus negligantur, vel etiam aperte conculcentur.

Sed pergit Adversarius pag. 147, ostendere volens ipsum Jeremiam idem, quod ille de Lege asserere, videlicet (quamvis locum non indicet) cap. 18. 8: *qua ratione dicitis, periti sumus, & Lex Dei nobiscum est. Certe frustra adornata fuit, calamus scribarum frustra.* Voculam הנה *ecce* cur omiserit, & pro אכן הלא posuerit nescio: hoc autem scio, ipsum non recte vertisse עשה *fecit* vel *adornavit*, & pro eo participium, & quidem fæminini generis substituisse *adornata est*, quod vox illa nullo modo postulat. Hoc saltem negare non potest, eam verti posse *fecit*, *operatus est* in masculino genere, quemadmodum a *Grotio*, *Aria Montano* aliisque factum est. Adeo ut non ad Legem, sed ad stylum sive calamum scribarum respiciat: quem frustra Propheta operari asserit. Quod sive de ipsa lege, sive de decretis contra legem scripto mandandis, quod *Grotius* vult, accipiatur (utroque enim modo accipi potest) nullo tamen pacto probari potest, ad ipsam Legis Mosaicæ lationem respici, sed ad descriptionem ejus, vel quarundam ejus partium. Atque exinde patet quam insignis artifex, in pervertendis Sacræ Scripturæ verbiis, Adversarius noster haberi debeat. Quinetiam, quamvis omnino concederetur, ad ipsam Legis dationem respici (quod tamen plane falsum est) ne sic quidem locus iste pro Adversario quidquam faceret: nam exinde nihil aliud sequeretur, quam respectu impiorum legem frustra esse datam, non vero eam amplius non esse Sacram. Præterea cum vox שקר *schakar mendacium* significet, quam Adversarius per frustra reddidit, non male à *Grotio* ad decreta Scribarum contra Legem refertur, ita: *vere mendacium operatus est stylus mendax scribarum*, cum quo non male convenit *Arias*, qui ita voces reddit: *vere ecce mendacium fecit stylus, falsitas Scribæ*, quæ versio sensum quem indicavimus, facile admittit. Itaque nullo modo indicat *Jeremias*, Legem non amplius esse sacram, quia eam non observabant Judęi. Lex & Verbum Dei non sunt lapides, charta, atramentum; sed sensus verbis illis expressus, illum nemo perdere, nemo profanare, nec sanctitatem ei adimere potest.

Quæ pag. 148 initio, de Dei Epistola, cordibus inscripta nugatur, ad rem nihil facere, ipsum Adversarium optime scire non dubito. Paulus enim 2 Cor. 3. 3 de literis commendatitiis agit, quas ipsi opus non esse scribit, cum ipsa Corinthiorum Ecclesia, ab ipso fundata, & ad fidem Christi conversa, satis testetur eum verum esse Apostolum. Hanc vero Dei Epistolam nuncupat, non quæ norma vivendi, sed testimonium Apostolatus ipsi sat firmum prębuerit.

Jam ad alterum hujus capitis membrum transeamus, videlicet *qua ratione Scriptura Sacra & divina habenda sit* pag. 148. Eam vero descripturus ad cap. 1 nos remittit,

inquiens. *Quibus autem de causis res aliqua Hebræis dicitur Dei esse, & ad Deum refertur, cap. 1. ostendimus.* id pag. 9. facit, ubi quinque rationes sive modos recenset, quibus aliquid Dei esse dicitur in Sacris Literis. Præcipuam vero causam, cur aliquid in Sacris Literis Dei esse dicitur, omittit, videlicet aliquid Deo adscribi, quia Deum creatorem hujus universi, authorem habet, & ab ipso immediate est profectum. Atque eo sensu Legem Mosis, ejusdem miracula, Prophetarum, oracula, Prophetarum, Christi & Apostolorum miracula & doctrinam, opera Dei vocari, adeo est manifestum, ut nulla probatione indigeat. Adversarius autem pag. 9 dicit, *quod res aliqua ad Deum refertur, & Dei esse dicitur.* 1. *Quia ad Dei naturam pertinet, & quasi pars Dei est.* Hoc saltem sensu Sacræ Literę Dei esse non dici, ipse Adversarius fatetur pag. 149, inquiens: *Atque hinc facile percipimus, qua ratione Deus author Bibiorum sit intelligendus, nempe propter veram religionem, quæ in iis docetur.* Ex quibus verbis manifestum est, Adversarium vel mala fide, vel saltem admodum inepte nos ad cap. 1 remittere, in quo ista ratio ne verbulo quidem innuitur. Addit igitur pag. 9. 2. *Quia in Dei potestate est, & ex Dei nutu agit, sic in Sacris cæli vocantur cæli Dei.* Non memini cælos ita appellari; sed si alicubi id fiat, non concedo id propterea fieri; sed quia à Deo sunt creati, prout Gen. cap. 1. 6, 7, 8 describitur. Pergit. 3. *Quia Deo dicata est.* Facile concederem isto sensu aliquid Dei esse dici, modo adderet, *quia a Deo Deo est dicata.* Nisi enim istud addatur, nego ullibi in sacris aliquid ideo Dei esse dici. Subjicit. 4. *Quia per Prophetas tradita est, at non lumine naturali revelata.* Et hic addendum fuit, *Deo jubente*, alias (quamvis valde dubitem, an ideo aliquid in Scriptura Deo adscribatur, nec Adversarius ullum istius rei exemplum profert) istud probari posse absolute nego. Tandem adjungit. 5. *ad rem in superlativo gradu exprimendum.* Fateor hoc sensu nonnulla Deo adscribi, nego autem id illis omnibus in locis fieri, quos Adversarius indicat. Præcipue vero id quod his verbis subjicit: *Scientia etiam naturalis Salomonis, Dei scientia vocatur, id est divina, sive supra communem.* Et quia de re quæ Sacra Scriptura continetur sermo est, ex eadem, urgente Adversario, est definienda. Itaque 1 Reg. 3. 12 expresse dicitur, Deum Salomoni dixisse, se ei sapientiam eximiam daturum, vel dedisse: quod sane scriptor istius libri non de Natura, sive hoc Universo, sed de ejusdem creatore intelligere (quem Moses Mundum, & quę eo continentur, condidisse refert) manifestum est. In quo si Adversarius scriptorem errare dicat, nec esse ullum Mundi hujus conditorem, sed Mundum ab æterno extitisse, & quæ sunt similia Atheorum dogmata, passim *in Tractatu* isto ab Adversario, absque ulla probatione, prout multoties a nobis est ostensum, interspra rsa. oportet ut id quod asserit demonstret. Et oprassem eum palam & ex professo hæc disputasse, non vero tot ambagibus & tricis ea subdole involvisse, ut ita aperto Marte cum ipso congredi licuisset.

Addit eadem pag. 9, circa finem: *Et hoc sensu* N. B. *omnia quæ captum Judæorum superabant, & quorum* N. B. *causas naturales* (nullam enim præter naturalem causam agnoscit) *tum temporis ignorabant, ad Deum referri solebant.* Impossibile est Adversarium

rium, hæc non præfracte contra propriam conscientiam proferre: non enim ipsum latere potest, librorum Biblicorum authores, non illo, sed longe diverso sensu plurima Deo adscribere, ut creationem cœli & terræ, maris rubri exsiccationem, miracula reliqua à Mose edita, resuscitationem mortuorum, κυλλῶν, id est membro aliquo truncatorum, in intergrum restitutionem, & similia. Adeo ut hic Adversarius non errare, sed manifesto mentiri sit censendus: non enim de sua, sed de Judæorum & librorum Biblicorum scriptorum opinione loquitur. Quos satis novit, non eo sensu, N.B. *omnia quæ eorum captum superabant*, Deo adscripsisse.

Quæ de Judæorum circa ventos opinione asserit, prætereo, quia (sive vere, sive falso hoc illis adscribat) ad rem nihil faciunt; sed ad ea quæ in fine istius paginæ dicit, pergo pag. 9: *Hac etiam de causa miracula opera Dei vocantur, hoc est stupenda.* Non dicit à Judæis vel in Scriptura hoc fieri, sed simpliciter miracula propterea sic appellari: quod concedo ab Atheis & ipsorum similibus ita fieri, non vero à Judæis, vel in Sacra scriptura, quod etiam (quia impudentia nimis aperta esset) dicere non fuit ausus, ut opinor. Miracula enim Dei opera in Sacris Literis vocari, quia ab Universi creatore sunt profecta, nimis est manifestum.

Pergit pag. 9. *Nam sane omnia naturalia Dei opera sunt, & per solam divinam potentiam sunt & agunt.* At de eo non quæritur, sed an miracula naturalia Dei, id est hujus Universi opera sint. Id vero ostendendum erat, non vero quod naturalia Dei opera sint: hoc enim nemo negat, præter Adversarium cum reliquis Atheis, quamvis id maximopere asserere velle videantur. Cum enim per Deum Naturam ipsam, sive Mundum hunc visibilem intelligant, & iste cap. 6 expresse neget, miracula ulla fieri posse, qualia videlicet multa in Sacris Literis recensentur, quo sano sensu Deo actionem aliquam adscribere possit, audire gestio.

Ejusdem farinæ est quod pag. 10 dicit. *Hoc ergo sensu Psaltes vocat Ægypti miracula, Dei potentias.* Num igitur Psaltes nullum præter Naturam agnovit Deum? hominum impudentissime, num illa Ægypti miracula pro Naturæ operibus agnovit?

Atque hæc sunt quæ Adversarius cap. 1 hac de re disputat, & ad quæ nos remittit. Quæ cum adeo falsa sint & futilia, diutius iis immorari non est opus. Ad pag. igitur 148 redeamus. Ubi dicit: *Atque ex iis* (quæ videlicet pag. 9 & 10 dixit, & a nobis nunc sunt refutata) *facile intelligitur, quid Scriptura significare velit per verbum Dei, orationem, edictum & rem.* At ex iis quæ Adversarius disseruit, id minime patere, nunc satis ostendimus.

Omnia itaque hic repetere non est opus, nec etiam quæ cap. 6 de miraculis tertio loco ostendimus. Nec ea quæ nos ad ista omnia regessimus.

Pag. 148. *Sufficit rem tantum indicare, &c: nempe quod Verbum Dei, quando de subjecto aliquo prædicatur, quod non sit ipse Deus, proprie significat Legem illam divinam, de qua in cap. 4 egimus.* Notandum est quod Adversarius hic indicare velit, quid Scriptura per *Verbum Dei* significet. Atque asserit eam id per Verbum Dei indicare, quod ipse cap. 4 per *Legem Dei* intelligit, fatalem videlicet in agendo necessitatem, quæ

omnibus rebus naturaliter inest. Nos vero (præterquam quod in examine cap. 4 ostendimus, ejusmodi legem merum esse humani cerebri figmentum, & præterea non susceperat id hoc capite ostendere; sed qua ratione Scriptura Sacra & Verbum Dei vocetur: Adde quod istius rei, circa finem pag. 148 tres causas indicet, ab illis quas hic adfert longe diversas) negamus in tota Scriptura istiusmodi fatalem necessitatem, unquam Legem Dei vel Verbum Dei vocari, & Adversario id probandum committimus, qui id, prout solet, absque ulla probatione dicit. Imo negamus Scripturam ullibi indicare, dari ullum fatum; sed contra apertissime illa ubique inculcat, homines libere agere, & in negotio religionis, quod volunt eligere, & per Dei gratiam vel permissionem efficere posse. Nec id tantum; sed absolute negamus, homines necessario agere, vel id ex rationis lumine probari posse, sed potius contrarium. Imo hominum actionibus aliquam necessitatem tribuere adeo est absurdum, ut illud serio credere vix ullus possit. Quis est qui se cogi, & necessario agere sentiat? Quis qui non videat, se quod vult eligere posse? Quod impossibile foret in homine ratione prædito, si fatali aliqua necessitate adacti, aliter quam faciunt agere non possent. Quis non videt, quantumvis quis ad hoc vel illud sit pronus, eum ab aliis ut id omittat, vel etiam contrarium agat, cogi posse, aut seipsum frequenter applicare? Quorsum hominum ingenia & mores mutare studet Adversarius, eorumque mentem rationibus flectere, si aliter quam agunt & sentiunt, agere nec sentire, fatali urgente necessitate, nequeant? Videantur quæ hac de re capp. 3. 4 & lib. 2. cap. 8 disputavimus.

Addit Adversarius pag. 148. *Hoc est religionem toti humano generi universalem sive catholicam.* Hanc Adversarius initio cap. 4 describit, nihil aliud esse, quam *legem quæ à Natura necessitate dependet*, quod pag. 44 lin. 6, 7 declarat, *se absolute concedere, omnia ex legibus universalibus Naturæ determinari, ad existendum & operandum, certa ac determinata ratione.* Hanc determinatam necessitatem vocat *religionem, toti humano generi universalem.* Atque fatalem istam necessitatem in Sacra Scriptura Legem Dei vocari asserere audet, quem in finem statim subjicit: *Qua de re vide Esaiæ cap. 1. vers. 10, ubi verum vivendi modum docet.* Esaias ibi Judæos hortatur, ut verum vivendi modum sequantur, quem tamen non sequebantur (prout vers. 16 expresse indicat, ubi dicitur, *lavate vos, purgate vos, pravitatem actionum vestrarum ab oculis meis removete, desistite à malis actionibus, discite bonum facere.*) Hunc vivendi modum fatalem esse necessitatem, Adversarius ostendere debuit. Si vero iste vivendi modus lex naturalis est, ad quam homines necessitate Naturæ determinantur, quomodo ab illo vivendi modo Judæi & plerique homines deflectere potuerunt? Si necessario deflexerunt (quod Adversarius concedere debet, statuens *omnia ad operandum certa & determinata ratione determinari*) cur homines ad meliora monet? Quomodo id quod homines necessario agunt, Lege Dei, vel vero vivendi modo contrarium esse statuere potest? cum istud legem & religionem divinam vocet.

Pergit Adversarius pag. 148. *Sumitur deinde* (Verbum Dei) *metaphorice pro ipso Natura*

tura ordine & fato (quia revera ob æterno divina natura decreto pendet.) Sed an ita Verbum Dei sumitur in Scriptura? de eo enim quæstio est. Ostendat hoc si potest Adversarius. Quod quia se facere non posse videbat, ut opinor, maluit ambigue loqui, ne fucus facile deprehendi posset. Negamus igitur hoc sensu voces *Verbum Dei* in tota Scriptura accipi. Negamus itidem istum Naturæ ordinem & fatum, una cum iis quæ de Prophetarum edictis adjicit.

Pergit circa finem pag. 148. *Tribus itaque his de causis Scriptura Verbum Dei appellatur.* A quibus autem ita ob illas tres causas appelletur, non exprimit, sed à nemine præter illos qui Scripturam ut falsam, absurdam & fabulis plenam rejiciunt, id eo sensu quo Adversarius facit, fieri solet. Sed videamus tres istas causas, quarum prima est, *quia veram docet religionem, cujus Deus æternus author est.* Deus ipsi est Natura, Naturæ autem pars sunt homines. Cum igitur dicit, Deum religionis esse authorem, nihil aliud intelligit, quam homines certas leges, ex quibus ad conservationem societatis humanæ vivere tenentur, condidisse. Quod aperte pag. 45 lin. 21 & seqq. his verbis indicat. *Cum itaque lex* N.B. *nihil aliud sit quam ratio vivendi, quam homines* N.B. *ob aliquem finem sibi, vel aliis præscribunt, ideo lex distinguenda videtur in humanam & divinam. Per humanam intelligo rationem vivendi, quæ ad tutandam vitam & rempublicam inservit, per divinam autem, quæ solum summum bonum* (id est cognitionem rerum naturalium, passionum domitionem, & ad vitam securam cum sano corpore transfigendam, prout Adversarius pag. 32, 46 lin. 8 à fine id explicat) *hoc est veram Dei cognitionem & amorem spectat:* quæ nihil aliud quam hujus mundi ejusque voluptatum carnalium scientiam & dilectionem significat. Homines autem æternum Deum vocare videtur, quia ab æterno homines in rerum natura extitisse, credere videtur. Ita in re tam seria & adeo magni momenti ludit. Sed illud est quod dicere vult, se loquendi modos tres confinxisse, quibus Scriptura Verbum Dei, ad populum decipiendum, vocari possit, quamvis ea fabulis & deliriis scateat, quemadmodum superius cap. 1. & 2 ostendimus. Quod & sequentia, circa finem pag. 149 indicant, ubi dicit: *aliud est Scripturam & mentem Prophetarum, aliud* N. B. *mentem Dei, hoc est ipsam rei veritatem intelligere.* Ut autem ad Adversarii thesin redeamus, concedimus, imo urgemus, *Scripturam ideo Dei Verbum appellari, quia veram docet religionem, cujus Deus æternus est author.* Quam vero religionem doceat, nemini qui Sacram Scripturam vel a limine salutaverit, latere potest. Hanc vero his præcipue rebus complectitur, videlicet quod existat ens aliquod independens, quod cœlum & terram, cum omnibus quæ iis continentur, creaverit. Ens istud ab hominibus religiosum cultum exigere, non tantum actionibus corporis, sed etiam mentis & intellectus, quibus certas res, ibidem expressas, pro verissimis amplecti & credere tenentur. Et reliqua, quæ Sacra Scriptura prolixe enarrat. Ista qui præstiterit, post hanc æternæ vitæ præmio decorabitur, qui secus faxit, æterni ignis supplicia non effugiet.

Alteram causam ob quam Scriptura Verbum Dei vocetur, facit, *quia prædictiones*

rerum

rerum futurarum, tanquam Dei decreta narrat. Si Adversarius propterea Scripturam Verbum Dei appellare velit, nostra id nihil refert. Nos ob secundam istam causam eam sic appellari debere negamus.

Tertia est. *Quia ii, qui revera fuerunt ejus authores, utplurimum non ex communi naturali lumine, sed quodam sibi peculiari docuerunt, & Deum eadem loquentem introduxerunt.* Nos vero dicimus, quia Scriptores istorum librorum fideliter istis libris tradiderunt, quid Deus, mundi creator, revera hominibus fuit locutus, & alios docere expresse injunxit, & doctrinam istam, operibus præter & contra Naturæ ordinem patratis, veram esse, & à Deo revera esse profectam, evidentissime demonstrare jussit & concessit. Cum vero Adversarius ostendere promiserit, qua ratione Scriptura Sacra & Verbum Dei vocetur, non sufficit causas & rationes aliquas, absque ulla probatione confingere; sed ostendere debuit, nullam aliam ob causam, quam quas ipse indicat, Scripturam ita appellari posse vel debere. Nihil autem refert, utrum libri Biblici expresso Dei mandato vel directione, an ex propria hominum deliberatione sint conscripti, modo fideliter, ea quæ sciebant vera esse, authores istorum librorum conscripserint. Eos autem vera & fideliter scripsisse, nosque libros istos non depravatos habere, ab aliis & nobis ipsis paulo ante sufficienter est demonstratum. Atque inde apparet nihil referre, an plures an pauciores libri Scripturæ supersint, an aliqui perierint nec ne, modo illi quos habemus totam Dei legem contineant. Cum autem omnes isti libri in omnibus rebus, (non loquor de minutiis vel mendis, qui scribarum culpa irrepserunt) conveniant exacte, omnesque à viris piis, & rerum optime gnaris (& qui magnum lucrum accipere, & multa incommoda vitare potuissent, si aliter quam scripserunt & docuerunt, scribere vel docere voluissent) sint conscripti, omnino ejusdem apud nos debent esse authoritatis, ac si expresso Dei mandato essent conscripti. Si quis statuere velit, libros istos quædam falsa, & sibi mutuo repugnantia continere, vel in multis depravatos esse, is id ostendat oportet. Quæ ab Adversario, eum in finem sunt producta, jam refutavimus, & lib. 2 cap. 1 & seqq. alia plura, quę libris istis objici solent, una cum eorum refutatione adjiciemus, Deo volente. Et sic merito contra Adversarium concludimus, eum qui Scripturæ sensum recte intelligit, ipsam rei veritatem intelligere. Si nihil aliud habet, quemadmodum nihil ipsum præterea habere existimo, miror ipsum sibi in re tanti momenti, tam levibus rationibus satisfacere velle. Scripturam vero incorruptam ad nos pervenisse, duobus Adversarii argumentis, quæ, aliud agens pag. 152 producit, optime præter jam dicta ostenditur. Primum his verbis continetur. *Adde, quod, quamvis nullum facinus execrandum excogitari possit, quod non sit ab aliquo commissum, tamen nemo est qui ad facinora sua excusanda, leges delere tentet.* Quod si verum est, certe nihil eorum quæ Christus hominibus, tanquam vitæ & morum normam præscripsit, quæque Apostoli pro talibus tradiderunt & docuerunt. esse depravatum vel mutatum, omnino est statuendum.

Alterum ejusdem argumentum tale est. *At præter hæc alia adhuc sunt, de quibus dubitare*

bitare non possumus, quin bona fide nobis sint tradita. Nempe summa historiarum Scripturæ, quia notissima fuerunt omnibus. Vulgus Judæorum solebat olim nationis antiquitates Psalmis cantare. Summa etiam rerum à Christo gestarum, & ejus passio (adde etiam ex mortuis resuscitatio, & summa eorum quæ ab Apostolis gesta sunt) *statim per totum Romanum imperium vulgata fuit. Quare minime credendum est, nisi maxima pars hominum in eo conveniret, quod incredibile est, id quod harum historiarum est præcipuum* (mors videlicet, miracula & ex mortuis Jesu Christi resuscitatio) *posteros aliter tradidisse, quam à primis acceperant.* Quibus subjicit, *nullam adulterationem aut mendum potuisse irrepere* in Scripturam *nisi in una aut altera* N.B. *historia aut prophetia circumstantia, vel* N.B. *in uno aut altero miraculo*: atque ita cum Adversarius id in rebus levioribus tantum locum habere statuat, necessario fateri cogitur, si quid immutatum in talibus sit, id per depravationem minime factum esse posse. Qui enim adeo impius est, ut quid depravare audeat, is sane id non levioribus, sed in præcipuis rebus tentaret, quibus tota religionis facies mutaretur. Quorsum enim talia immutaret, quæ depravata, religionem ipsam non perverterent. Unde necessario sequitur, si quid immutatum sit, id per errorem in describendo tantum accidisse, & propterea ipsi historiæ vel doctrinæ, ne tantillum quidem detrahi posse. Pergimus igitur ad

---

CAPUT XIII.

In quo ostenditur ab Adversario, Scripturam non nisi simplicissima docere, nec aliud præter obedientiam intendere, nec de divina natura aliud docere, quam quod homines certa vivendi ratione imitari possunt.

Contenta.

ADversarius omnibus veræ religionis fundamentis & partibus rejectis, ad id quod intendebat, Capite decimo tertio viam sternere incipit, videlicet descriptionem optimæ Politiæ, in qua Athei secure, absque periculo ne à plebe dilacerentur, degere, & iis qui perspicacis sunt ingenii, impias suas opiniones impune persuadere possunt, eosque rationem docere, qua Deum, id est mundum, ex toto corde diligere, ejusque voluptatibus tranquille, quantum fieri possit, frui queant: exturbando videlicet ex animis suis omnem divinæ vindictæ metum, & populi rabiem mitigando. Idque hoc pacto obtineri posse non illepide docet: ut ex Authoritate Magistratus Philosophia (ita enim Atheorum furores appellari vellet) à Theologia separetur, & cuivis interdicatur id quod ratio certum esse docet, ad Theologiam sive religionem applicare. Concio-

natores conſtituat, quibus injungatur, populum nihil aliud docere de Deo, quam quod omnia creaverit, regit, peccatores contumaces horrendis pœnis ſit affecturus, & ne Philoſophis propter eorum opiniones noceat; proximum non eſſe injuria afficiendum, & ſimilia pauca, ſine quibus reipublica tranquillitas conſervari nequeat. Atque iſta omnia uſque ad cap. 16 ſub ſpecioſis titulis, & ex ipſa Scriptura (quam contrarium evidentiſſime docere optime novit, exceptis pauculis iſtis poſtremo recitatis) inculcare contendit. Nos vero in omnibus Adverſarii aſſertionibus non tantum oſtendimus ipſum nihil eorum demonſtrare potuiſſe, verum etiam noſtras de iſtis rebus opiniones cum philoſophia & ſana ratione optime convenire.

A quæ dicit, ſe in ſuperioribus capp. 2. 5. 6. 7 oſtendiſſe, prętereo, quia abunde a nobis ad omnia illa ibidem eſt reſponſum. Quædam autem de novo hic admixta, delibare placet, quale illud eſt, *Deum nulla philoſophica arcana Prophetis revelaſſe.* Quod ſenſu Adverſarii verum eſſe concedo, eos videlicet nulla talia ſibi fuiſſe imaginatos. Revera autem Philoſophiæ Fundamenta in Scriptura reperiri, eaque ſolida atque certa, aſſeverare non erubeſco, & ſuo tempore, Deo dante, oſtendere non gravabor. Simulque docebo, ea aliunde à nemine unquam eſſe deprompta, nec depromi poſſe. Præterquam quod ipſe Adverſarius *Salomonem* Philoſophum fuiſſe contendit. Qui quamvis Propheta non fuerit, ejus tamen dogmata libris Biblicis comprehenduntur. Atque adeo veram philoſophiam ſola Scriptura contineri, non modo quæ de rebus ſpiritualibus, ſed etiam naturalibus & mere ſpeculativis agit, mea eſt ſententia. Quandoquidem vero pag. 154 circa finem, ea quæ toto hoc capite diſputat, his duobis complectitur, ſe videlicet oſtenſurum 1. *Intellectualem ſive accuratam Dei cognitionem, non eſſe donum omnibus fidelibus commune, ſicut obedientiam. Deinde, cognitionem illam, quam Deus per Prophetas ab omnibus univerſaliter petiit, & unuſquiſque ſcire tenetur, nullam eſſe præter cognitionem divinæ ejus juſtitiæ & charitatis.*

Ad primę theſeos demonſtrationem nihil aliud profert, quam vanam & confictam nominis Jehova ſignificationem. Quam per ludibrium urget, alio collimans. Vult enim homines, qui omnes fere, propter menti ipſorum infixa præjudicia, ſibi perſuaderi non patiuntur, nullum eſſe Deum mundi Creatorem, non eſſe idoneos, ut capere poſſint, Naturam Univerſam unicam tantum eſſe ſubſtantiam, æternam & ad omnia poſſibilia producendum, inſita ſibi naturaliter, & a nullo indita virtute aptam, præter quam nihil exiſtit. Hanc opinionem *donum* vocat, *non omnibus fidelibus*, id eſt ſtultis, *commune*. Ad quod oſtendendum, quamvis optime norit, ea quæ de nomine *Jehova* per jocum differit, nihil facere, quia tamen pauci id percipiunt, non abs re erit examinare.

Quandoquidem igitur Adverſarius ipſe confiteatur, Scripturam de Deo docere, *quod Mundum condidit atque gubernat* pag. 23. 63. 158 & alibi, *quod habeat ſpirituales manus, oculos, mentem &c, & motum localem ei tribuat*; quod ſit miſericors, zelotypus &c, nullo modo credere poteſt, nomen *Jehova* hoc ſenſu (qui ſolus Scripturæ eſt ſenſus, & de

quo

quo solo agit, vel saltem hic agere debet) *Dei absolutam essentiam, sine relatione ad res creatas indicare*, quod pag. 155 absque ulla probatione vel fundamento affirmat. Sed ex propria sua sententia ita loqui potest. Cum enim credat Naturam esse æternam, nec ullum præter eam ens existere, nomen vero *Jehova* nihil aliud quam existentiam proprie videatur, vel saltem possit significare, recte Adversarius potest asserere, nomen istud Dei essentiam isto sensu significare; quem tamen à Scripturæ sensu alienissimum esse optime novit.

Præterea, si nomen istud absolutam Dei essentiam significat, quam Deus Judæorum patribus incognitam fuisse declarat, eamque tum Judæis per Mosem revelabat, apparet Deum ab eo tempore voluisse, ut absolutam ipsius essentiam cognoscerent, illosque eam revera cognitam habuisse. Et cum ante Mosem nulla Scriptura exstiterit, eaque ab ipso primum exarari fuit cœpta, quivis videt Adversarium extra oleas vagari, quando ex eo vult adstruere, Scripturam istam cognitionem non exigere, cum ante istud tempus non extiterit. Deus autem ab initio, quo Scriptura adornari cœpit, expresse isto nomine (id est cognitione absolutæ suæ essentiæ, ex Adversarii hypothesi) cognosci & coli voluerit. Ex quo validissime contra ipsum concludimus, Scripturam omnino absolutæ Dei essentiæ cognitionem exigere, quam ante istud tempus non exegerat.

Quod Adversarius postea nugatur, Patres Judęorum eo nomine à Deo laudari, quod singulare Dei nomen ignoraverint, & tamen promissa ipsius crediderint certo ventura, id omnino falso & calumniose ab ipso dicitur, nec ullum ejus rei in textu extat vestigium. Conciliationem loci Exod. 6. 2 cum Gen. 8. 21. XII. 8 & similes, non opus est ab Adversario discere, nos eam lib. 2 cap. 1. ad locum Gen. 15. 7 sinceram dedimus.

Postquam igitur primam Adversari thesin, satis refutavimus, in refutatione secundæ non est quod immoremur, cum ex iis quæ ad quintum Caput respondimus, una cum his quæ jam disseruimus, satis sit manifestum, duo ista loca, ab Adversario allata, hic minime sufficere, cum reliqua præcepta legis, sub charitate, judicio & justitia comprehendantur. Et quod Adversarius addit, Scripturam non exigere, ut alia Dei attributa cognoscamus, præter illa memorata, id nos in superioribus, etiam ex Adversarii confessione, falsum esse evidenter docuimus. Et hæc de capite decimotertio sufficiant.

CAPUT XIV.

Quo quæritur Quid sit fides, quinam fideles, fidei fundamenta determinantur, & ipsa a Philosophia ab Adversario tandem separatur.

SIc autem pag. 159 orditur. *Ad veram fidei cognitionem apprime necessarium esse scire, quod Scriptura accommodata sit, non tantum captui Prophetarum, sed etiam varii & inconstantis Judæorum vulgi, nemo, qui vel leviter attendit, ignorare potest.* Id vero falsissimum esse, nos in superioribus luculenter, ni fallor, ostendimus. Sed cum dicit, *Scripturam captui hominum &c esse accommodatam*, nihil aliud vult, quam eam *hominum commentis & placitis*, ut statim subjicit, esse refertam, quod hactenus ostendere ne conatus quidem est, præsertim de Novo Fœdere (in eo enim non admodum versatus esse videtur) multo minus effecit.

Immerito etiam diversas & contrarias sectariorum opiniones, Scripturæ imputat. Non magis id Scripturæ vitio est vertendum, quam infinitas, quas inter se fovent philosophi controversias, rationi vel Philosophiæ tribuere possumus. Illæ ab hominum malitia, ignavia, socordia & negligentia proveniunt. Totum vero hoc caput ex fini Adversarius adjecit, ut ostendat, neminem propter quascunque tandem opiniones, modo se bonum civem præstet, odio, maledictis vel aliis incommodis premi debere.

Multa igitur hic (modo fucus non subesset) non male disputat. Cum vero pag. 162 in medio dicit: *Sequitur deinde fidem non tam requirere vera, quam pia dogmata*, venenum apertius exponit. Adversarius omnem in eo pietatem collocat, ut homines pacate in republica vivant, ad quod sane nihil refert, sive veris dogmatibus, sive imposturis homines adigantur. At in cultu divino, qualem Christus docuit, nihil potest esse pium, quod simul verum non sit. Et si quid hic quis amplectatur, quod à Deo, universi Creatore, non sit profectum, id Scriptura seductionem, *humanas traditiones, lignum, fœnum, stipulas* appellat Matth. 15. 9. 1 Cor. 3. 12, 13, 14, 15. Col. 2. 22, 23. Quamvis ergo quis in illis quæ religionis Christianæ fundamenta non sunt, errare possit, absque æternæ salutis, per Christum revelatæ, jactura, non tamen absque damno id fieri potest. Ac idcirco nullo modo sequitur, fidem absque veritatis respectu definiri posse, quamvis in levioribus error condonari possit.

Ad reliqua, quæ de charitate & justitia nugatur, nihil respondebo. Qui enim præfracte non est impius, per se novit, quam multa in Novo Fœdere (ne de Veteri quidquam addam) promissa videlicet & minę, præcepta, attributa, sint tradita, quæ sub divinæ charitatis & justitiæ cognitione comprehenduntur: de quibus agendi hic

non

non est locus. Ex eo autem quod Adversarius asserit, *fidem non tam vera quam pia dogmata requirere*, quivis videt, eum septem illa religionis fundamenta, quæ pag. 163 & 164 enumerat, forte non pro veris agnoscere, sed tantum pro talibus, quæ ad populum in officio continendum, si ea credat, sunt accommodata & partim conficta. Quod indicasse satis est, ut cuivis manifesto constet, qua mente de S. Scriptura, Dei præceptis, pietate & fide hactenus disputaverit, videlicet ut sub vocibus lateat, & Atheismi venenum occultet.

Istud etiam apprime notandum est, ipsum pag. 163 & 164 inter fundamentalia, ne gry quidem de Christi persona, officiis, morte, resurrectione & in cælum subvectione, præceptis, promissis vel minis addidisse, sed illa expresse à fundamentalibus excludere: dicit enim pag. 163. *fundamentalia* N. B. *nulla præter hæc* (videlicet septem illa quæ enumerat) *sunt*. Et quod magis mirere, pag. 164 expresse à fundamentalibus excludit, ut quis credat *quid sit Deus*, & nihil referre dicit, sive quis credat *Deum esse ignem, spiritum, lucem, cogitationem* N. B. *&c*, sub quo nescio quid comprehendi potest. Nihil enim in rerum Natura est, quod non sit Naturæ, atque adeo ipsius Dei, ex Adversarii sententia, pars. Imo nec id quidquam referre dicit (ut alia omittam) an quis credat, *quod præmium bonorum & pœna malorum naturalis vel supranaturalis sit*. Hoc saltem negare non potest, multum referre quid in istis quis credat, respectu Novi Fœderis, in quo ista expresse ab hominibus exiguntur ut credant, & quidem sub pœna quam Deus ipse supranaturaliter, imo cum Naturæ ipsius destructione, inflicturus sit. Si Deus esset ignis, lapis, Mundus &c, nemo ipsum metuet, nemo colere tenetur. Si vero est ens ratione præditum, unicum, omnipotens, quod leges hominibus præscripsit, pœnas & præmia post hanc vitam inflicturus, quod Novi instrumenti Scriptura docet, ergo longe alio modo erit colendus. Et an hoc scire nihil refert, an ista vera sint an falsa? Sed illis qui hoc Universum pro Deo habent, & nihil honeste ab hominibus expeti posse, præter *rerum per primas causas cognitionem, passionum* (quatenus videlicet rempublicam turbant) *domitionem, & securam cum sano corpore vitam*, ut Adversarius expresse fatetur pag. 32, nihil refert quid de Deo & reliquis istis dogmatibus credant.

Pag. 165 circa finem Adversarius promittit, *se ostensurum, inter fidem & Philosophiam nullum esse commercium, nullamve affinitatem.* Quod nemo de hac ejus philosophia negare potest: illa enim totam religionem Christianam subvertit, & pro commentitia habet. Adeo ut inter hanc & illam non tantum nullum commercium sit, sed & sibi invicem directa fronte adversentur. Philosophia enim ista summum hominis bonum in Reipublicæ incolumitate & bonis naturalibus constituit, religio autem post hanc vitam summum bonum quærit. Quare etiam media, quibus ad utrumque illum finem tenditur, quammaxime sibi invicem sunt contraria. Christus enim docet, eum qui terrena hæc pro summo bono ducit, præmium vitæ æternæ, quod ipse Dei nomine annunciabat, minime acquirere posse. Quocirca etiam Adversarius, Philosophiam & Religionem sibi mutuo opponens, dicit, *Philosophiæ enim scopus nihil est præ-*

ter veritatem; Fidei autem nihil præter obedientiam & pietatem. Quaſi fides non modo veritatem non requirat, ſed eam ne intendat quidem. Quod ſane abſque blaſphemia dici non poteſt, niſi de Atheorum fide, qualem Adverſarius deſcribit, accipiatur.

CAPUT XV.

Nec Theologiam rationi, nec rationem Theologiæ ancillari oſtenditur, & ratio qua nobis S. Scripturæ authoritatem perſuadeamus.

SI per rationem, Adverſarii philoſophiam intelligamus, penitus hęc ejus ſententia eſt amplectenda, prout in fine pręcedentis capitis oſtendimus. At ſi veram & ſanam rationem intelligamus, nullo modo concedi poteſt, Theologiam nullum cum Philoſophia ſive ſana ratione commercium habere. Nos igitur cum Adverſario ſtatuimus, nec ſenſus Scripturæ rationi, nec rationem ſenſui Scripturæ eſſe accommodandum: iſtud enim minime eſt opus, cum nec ſana ratio Scripturæ nec Scriptura ſanę rationi unquam adverſetur, & inter utramque ſumma ubique ſit concordia.

Dicit quidem Adverſarius pag. 166 *ſe oſtendiſſe* N.B. *omnia quæ in Scriptura continentur, ad captum & præconceptas opiniones vulgi fuiſſe accommodata.* Id eſt, omnia quæ in Scriptura docentur, talia eſſe, quæ homines facile amplectantur, & plurima ad eos decipiendos, & ad devotionem movendos eſſe conficta. Quod ſi firmiter credat, quorſum quæſo ſtatuit, Scripturam eſſe depravatam? niſi ut oſtendat, iſta figmenta & mendacia, in adhuc abſurdiora & magis falſa eſſe commutata. At nos cuncta ipſius argumenta, quibus Scripturæ depravationem evincere eſt conatus, abunde refutavimus, & contrarium verum eſſe, apertiſſime oſtendimus. Et propterea etiam omnia, quibus demonſtrare voluit, Scripturam ſanę rationi repugnare, repreſſimus, & ad cætera, quæ ab aliis fuere objecta, mox etiam reſpondebimus. Concedimus igitur plane, ſi quid in Scripturis, rectæ rationi repugnans reperiretur, id omnino tanquam falſum rejici debere. Sed negamus quidquam iſtiuſmodi in Scriptura reperiri. Adverſarius quædam Scripturæ dogmata, quę ipſi cum ratione pugnare videntur, abſque ulla probatione objecit. Sed nos ea rationi minime repugnare oſtendimus & ulterius in ſequentibus oſtendemus.

Vult quidem Adverſarius, non de ipſis Scriptoribus librorum Biblicorum, ſed tantum *de fide eorum qui libros Sacros nobis tradiderunt dubitare* pag. 168. Sed merus eſt iſte prætextus, prout ex præcedentibus manifeſtum fecimus. Videamus igitur quomodo oſtendat, nos non teneri omnibus quæ in Scriptura affirmantur, fidem adhibere, eamque ſibi ipſi aliquando eſſe contrariam. Ita igitur ait. *Hic ante omnia, iſtius*

Rabini

Rabini (Jehudæ Alpakhar) *regulam examinare libet. Is, uti diximus, vult nos id omne quod Scriptura affirmat aut negat, tanquam verum amplecti, vel tanquam falsum rejicere teneri, deinde nunquam Scripturam aliquid expressis verbis affirmare aut negare contrarium ei, quod in alio loco affirmavit vel negavit. Quæ duo quam temere dicta sunt, nemo ignorare potest.* Ego sane fateor, me non tantum ignorare, sed etiam expresse negare, hæc duo temere esse dicta. Imo temere, ne dicam impie, hæc ab Adversario dici affirmo. Sed non sufficit hęc utrimque dixisse, ad probationes accedamus.

Addit igitur Adversarius ibidem: *Nam ut jam omittam, quod non animadvertit, Scripturam diversis libris constare* (Attendite, quæso! Lectores, hæc non animadvertisse R. Alpakhar) *diversis temporibus, diversis hominibus, & denique à diversis authoribus, scriptam esse. Tum hoc alterum, quod hæc ex propria authoritate, & ratione & Scriptura nihil tale dicentibus, statuat.* Non opus est ut vel ratio vel Scriptura hæc dicant, sufficit si neutra reclamet. Atque Adversarius ostendere debet, utramque vel alterutram reclamare. Nos vero superius ostendimus, Scripturam hæc omnino dicere.

Addit pag. 169: *Debuisset enim ostendere, omnia loca, quæ non nisi per consequentiam aliis repugnant, posse ex natura linguæ, & ratione loci, commode metaphorice explicari.* Quid in eo præstiterit iste Judæus, ignoro. At non Alpakhar, sed ipse Adversarius ostendere debuit, talia in Scriptura reperiri, quæ vel sibi invicem, vel sanę rationi repugnant. Nos vero partim ostendimus, & mox uberius ostendemus, ea quę pro talibus venditantur, talia minime esse. Nec opus est ostendere, omnia ista loca metaphorice posse explicari, sed tantum, ea nihil absurdi, nec aliis locis contrarium continere.

Pergit pag. 169. *Deinde Scripturam incorruptam ad nostras manus pervenisse.* Id quamvis jam ostensum non esset, non foret opus ostendere, nos enim de eo minime dubitamus, & etiam superius istud ostendimus cap. 12. Qui vero de eo dubitat, vel affirmare ausit eam corruptam esse, is dubitationis vel assertionis suæ rationes proferre tenetur. Quas Adversarius adduxit, eas satis refutavimus. Deinde, si quis libri cujusdam integritatem in dubium vocare velit, non sufficit, ut loca quædam ex eadem producat, quę ipsi absurda vel contradictoria esse videntur; sed oportet ut solidissime ostendat ea talia esse, quod Adversarius hactenus non fecit. Præterea manifesta depravationis argumenta indicare debet: qualia sunt, testimonia virorum fide dignorum, quique certam istius rei notitiam habuerunt, vel alia istius rei evidentia indicia. Jam vero contra, non tantum nihil simile produci potest, sed contrarium potius testimonio hostium Christianę religionis infensissimorum confirmatur, Christianos nunquam aliud docuisse ex suis Libris Sacris, quam quod in illis etiamnum continetur. Nec unquam Novi Fœderis depravationem illis objecerunt. Accedit quod ipse Adversarius, pag. 152 solide demonstraverit, S. Scripturam minime depravari potuisse.

Sed rem, inquit pag. 169, *ordine examinemus.* Eja fiat ita! Et primo quidem concedo, nos non teneri quidquam credere, quod sanę rationi repugnet, & nos ejusmodi

modi quidquam in S. Scriptura reperiri negamus. Adversarius autem, ut ostendat eam talia continere, ait, *Scripturam expresse affirmare & docere, Deum esse Zelotypum* Exod. 34. 14. Deut. 4. 24 &c: *atqui hoc rationi repugnat.* Sed an satis est dicere, id rationi repugnare? nos vero negamus id rationi repugnare (præsertim si vox קנא *kana* pro studio honorem sibi debitum defendendi, & contemtores sui ulciscendi, quod proprie etiam significat, teste *Pagnino*, *Eduarto Leich*, aliisque) accipiatur.

Pag. 169. *Sic etiam Scriptura expresse dicit* (vide Exod. cap. 19. vers. 20 &c.) *Deum in montem Sinai descendisse, ipsique alios motus locales tribuit.* (Motum circularem Deo non denegabit Adversarius, qui Universum hoc pro Deo habet) *nec ullibi expresse docet, Deum non moveri.* Fateor. *Adeoque hoc etiam omnibus tanquam verum admittendum.* Quidni? Ostendat Adversarius, Deo motum localem non posse tribui, & hoc rationi sanæ repugnare. Quod enim subjicit, Salomonem 1 Reg. 8. 2 dicere, Deum nullo loco comprehendi, ex quo sequi ait, *Deum non moveri.* (Mirum est Adversarium localem motum Deo denegare, qui homines & animalia omnia, ventum & aërem, partes videlicet Naturæ, quam pro Deo habet, pro Dei partibus agnoscit, ut & astra & planetas quos omnes loco moveri credit. Vide cap. 16. p. 175 lin. 20 & seqq. in Tract. Theol. Polit.) Quod ad Salomonis verba attinet, dubium est an ea de Dei essentia, an vero de ejusdem potentia (id enim clare non exprimit) intellexerit. Cum igitur utroque modo accipi possint, procul dubio tantum de Dei potentia accipi debent; cum idem Salomon, quem Adversarius philosophum appellat, versu 30 *cœlum locum habitationis Dei* expresse appellaverit, imo *fixum domicilii locum Dei* vers. 39, 43, 49. Adeo ut nullo modo ex istis Salomonis verbis sequatur, Deum non moveri.

Addit pag. 169. *Sic etiam cœli pro Dei habitaculo & Solio sumendi essent, quia Scriptura id expresse affirmat.* Sed quare non ostendit Adversarius, id falsum vel absurdum esse? Sufficit ipsi, dicere aliquid esse falsum vel absurdum. Si eo modo sibi ipsi & sui similibus satisfacere potest, per me sane licet, mihi autem, nec ulli cordato homini ita satisfacere potest.

Pergit ibidem. *Et ad hunc modum plurima, secundum opiniones Prophetarum & vulgi dicta, & quæ sola ratio & philosophia, non autem Scriptura, docet esse falsa.* Non igitur jam Scripturæ depravatores, sed ipsam Scripturam plurimorum errorum ream facit, idque absque ulla probatione, quo sane blasphemiæ notam effugere minime potest.

Deinde (R. Alpakhar) *falso affirmat, unum locum alteri per consequentiam tantum repugnare, non autem directe.* Nos vero nec per consequentiam (legitimam videlicet) nec directe unum locum alteri repugnare concedimus. Sed videamus quo modo suam assertionem veram esse ostendat Adversarius. Ait enim: *Nam Moses directe affirmat, Deum esse ignem* (*vide Deut.* 4. *vers.* 24) *& directe negat Deum ullam habere similitudinem cum rebus visibilibus* (*vide Deut.* 4. 12.) Utrumque falsum est: Moses enim non directe, sed improprie Deum ignem appellat. Quod Adversarius concedere cogitur, dum affirmat Mosen eodem capite & orationis serie negare, *Deum ullam cum rebus visibilibus*

habere similitudinem. (Imo expresse pag. 87 fatetur, hæc ipsissima Mosis Verba, *Deum esse ignem* improprie esse accipienda, quod probe notari velim) Si enim Moses hoc affirmat, nullo modo proprie loquendo Deum *ignem consumentem* appellare potuit, nisi velimus Mosem insanum fuisse. Si ejusmodi repugnantias in tractatu Adversarii enumerare vellem, non unam paginam replere cogerer. Deinde falsum est Mosem negare, *Deum nullam cum rebus visibilibus habere similitudinem*: nihil enim aliud in textu dicitur, quam Mosem *nullam vidisse similitudinem.* Adeo ut nullum hic repugnantiæ vestigium supersit.

At vero *aliud* (multo evidentius opinor) *exemplum* (inquit pag. 170.) *in medium proferamus. Nempe Samuel directe negat, Deum sententiæ pœnitere (vide 1 Samuel cap. 15. vers. 29) & Jeremias contra affirmat, Deum pœnitere boni & mali quod decreverat, vide Jer. cap. 18. vers. 8, 10. quid? an ne hæc quidem sibi invicem directe opponuntur?* Minime gentium. Tum enim demum *directe*, vel potius vere (nam vocem *proprie* non ausus est scribere) sibi invicem repugnarent, si sensus verborum esset contrarius. Hic igitur primum investigandus est, & tum demum (ipso fatente Adversario pag. 87 & alibi) de sensus veritate aut repugnantia videndum est. Quod igitur ad Samuelem attinet, nullo modo ostendi potest, *eum directe negare, Deum sententiæ pœnitere.* Ita enim versu 28 dicit: *Jehova hodie regnum Israëlis sibi eripuit, idque proximo tuo, qui te melior est, dedit. Neque fallit is qui Israëlis est victoria, neque pœnitet eum*, videlicet quod regnum Davidi dederit, *non enim homo est, ut ipsum* [hoc] *pœniteret.* Homines enim frequenter pœnitentia ducuntur alicujus doni, idque propter lucrum vel commodum aliquod, quo seipsos privarunt, quod in Deo locum habere Samuel negat. Atque hunc existimo genuinum esse istorum verborum sensum. Saltem demonstrari nequit verba hoc modo accipi non posse; quod hic sufficit, ad vim argumenti infringendam. Et sic locus 1 Sam. 15. 29 optime cum Jer. 18. 8, 10 consonat. Manifestum itaque est, ista non directe, imo ne quidem per consequentiam, sibi invicem opponi, sed optime inter se convenire. Adeoque concedimus, perinde esse, sive loca quædam directe, sive per legitimam consequentiam aliis locis repugnent. Sed *talia in Biblis* (absit *plurima talia*) reperiri, aperte negamus.

Addit pag. 170. *De quibus vide cap. secundum (ubi ostendimus Prophetas diversas & contrarias habuisse opiniones.* Nos vero id falsum esse, contra Adversarii objectiones evicimus. *Et præcipue omnes illas contradictiones, quas in historiis esse ostendimus (nempe capitibus* IX & X.) Has etiam ad unam omnes discussimus, & nullam esse contradictionem ostendimus. Atque hinc apparet, quam immerito Adversarius, Theologiam a Philosophia separans, Philosophiam tot encomiis celebret, & eam regnum veritatis, & quæ sola de rerum veritate dijudicet, appellet; Theologiam vero & Sacram Scripturam tot conviciis proscindat, eam videlicet solam obedientiam, absque rationis determinatione exigere, imo *nihil præter insomnia & figmenta continere*, pag. 170. lin. 5 & 6 a fine. Quocirca pag. 171 lin. 12 a fine, vult ut fundamentale dogma Theologiæ, *homines videlicet per solam obedientiam, idque absque rerum intelligentia*, ibid.

S lin. 9,

l. n 9, à fine (quod dogma ipſum falſo, ne dicam calumnioſe, Scripturæ tribuere jam oſtendimus) *ſalvari*, *certitudine morali ampleċtamur*, id eſt, ſimulemus nos iſtud ampleċti.

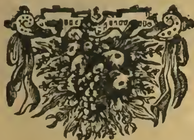
Quæ pag. 172 de certitudine Prophetarum differit, ad ea ſatis in ſuperioribus reſpondimus. Nempe eam *in diſtincta & vivida imaginatione fuiſſe fundatam*, idque, ut pag. 170 explicat, *abſque rationis adminiculo*, *ſine qua* [mens] *nihil videt præter inſomnia & figmenta*. Nos contra affirmamus, eorum certitudinem, in externorum & internorum ſenſuum teſtimonio, cum ratiocinatione conjuncto, fundatam fuiſſe: Quod adeo eſt manifeſtum, ut nulla probatione indigeat. (Confer inter alia plurima Exod. 3. 3. Judic. 7. 9 ad 16. Luc. 1. 34, 35.) Illi enim ubique teſtantur, ſe ea quæ Dei nomine annunciabant, auribus & oculis percepiſſe, manibuſque contreċtaſſe. In quo teſtimonio, abſque ulla hæſitatione, acquieſcere debemus. Fatente & urgente ipſo Adverſario pag. 172 lin. 11 à fine & ſeqq. qui hoc modo ratiocinatur. *Nam quoniam videmus Prophetas charitatem & juſtitiam ſupra omnia commendare*, *&* N. B. *nihil aliud intendere*, *hinc concludimus eos non dolo malo*, *ſed ex vero animo docuiſſe*, *homines obedientia & fide beatos fieri*, *& quia hoc inſuper ſignis confirmaverunt*, *hinc nobis perſuademus*, *eos non temere id dixiſſe*, *neque* N. B. *deliraviſſe dum prophetabant* &c, quibus adde pag. 173 lin. 3 & ſeqq. *Quare hoc totius Theologiæ & Scripturæ fundamentum*, *quamvis Mathematica demonſtratione oſtendi nequeat*, *ſano tamen judicio ampleċtimur*. *Nam inſcitia eſt id*, *quod tot Prophetarum teſtimoniis eſt confirmatum &c*, *nolle tamen ampleċti*, *idque ea ſolum de cauſa*, *quia Mathematice demonſtrari nequit*. Hæc quamvis alio ſenſu ab Adverſario dicta ſint quam præ ſe fert (vult enim pag. 171 nos morali certitudine iſta ampleċti, id eſt ſimulare nos ea ampleċti) tamen contra ipſum fortiter ſtringunt. Si enim Prophetæ pii fuerunt, ſequitur eos noluiſſe quidquam hominibus perſuadere, de cujus certitudine non eſſent penitus perſuaſi. Et ſi præterea, dum prophetabant *non delirarunt*, concludendum eſt, eos non erraſſe in illis rebus, quas ſe vidiſſe vel audiviſſe teſtantur.

Adverſarius adverſus iſta poſſet objicere, optime cum pietate conſiſtere, ut, ad homines in officio continendum, & ad reipublicæ incolumitatem (quam ſummum bonum appellat pag. 178 lin. penult) eos fallamus, & talia eis perſuadeamus, quamvis falſa, quæ animos eorum in admirationem rapiant, & ad devotionem excitent: quandoquidem nullus, præter Naturam ſive Univerſum iſtud, Deus eſt. Hoc, quamvis veriſſimum ſit, ſi nullus Univerſi Creator eſſet, de Prophetis tamen minime ſuſpicari licet: quia non erant in iſta opinione, ſed firmiter credebant, Deum hujus Univerſi eſſe Creatorem, fatente Adverſario pag. 25. lin. 10, 11, eumque ſub æternæ condemnationis pœna interdixiſſe, ne quis falſo obtendat, ſe ejus nomine loqui.

Quod etiam Adverſarius agnoſcit pag. 172. lin. 13, cum dicit, *nam Deuteron. cap. 18 jubet populum obedire Prophetæ*, *qui nomine Dei verum ſignum dedit*; *ſed ſi falſo aliquid*, *etſi Dei nomine*, *prædixerit*, *mortis tamen eundem damnare*. Quamvis in eo turpiter

turpiter hallucinetur, quod asserat Mosen docuisse *falso aliquid Dei nomine* à Prophetis interdum fuisse prædictum. Quibus verbis videtur innuere, Mosen docuisse, Deum nonnunquam Prophetis mandasse, ut falsa prædicerent. Quod sane non modo blasphemum est, sed & textui aperte repugnans. *Dicitur enim Deut.* 18. 20: *Propheta autem, qui superbe egerit, loquens verbum in nomine meo* (id est, falso jactans se Dei nomine loqui, prout sequentia verba manifesto ostendunt) *quod ego non jussi eum loqui, occidetur.* Atque ita nunc ostendimus, nec revelationem sive Sacram Scripturam sanę rationi, nec sanam rationem Sacræ Scripturæ, id est, rebus quæ in Bibliis reperiuntur, Adversari, nec unam ab altera separari debere. Quamvis multi philosophi plurima doceant, quæ Scripturę apertissime repugnant. Ista autem dogmata non vera philosophia, sed hominum pseudosophia, ignorantia, arrogantia & stupiditas excogitavit, quamvis rectę rationi, per revelationem illuminatæ, (quę sola est recta ratio) quam maxime repugnantia. Superius etiam ostendi, rerum naturalium cognitionem, non modo valde esse obscuram, & penitus impervestigabilem, sed etiam ad veram felicitatem per se minime pertinere. Atque ita id quod intendebam perfeci, videlicet ut ea quę ab Adversario proferuntur, contra Sacræ Scripturæ & religionis certitudinem, solide refutarem. Restat, ut id quod promisi adjiciam, reconciliationem videlicet reliquorum Sacræ Scripturæ, quę sibi invicem repugnare videntur, locorum.

LIBRI PRIMI FINIS.

ARCANORUM ATHEISMI REVELATORUM,

Et Paradoxe per Philoſophiam refutatorum

LIBER SECUNDUS.

Quo Atheorum, contra Sacram Scripturam & Religionem argumenta ſecretiora explicantur, & ad rationis lumen examinantur & refelluntur.

Item

DEUM eſſe Demonſtratur:

Et

Tandem Methodus Sacram Scripturam interpretandi, breviter indicatur.

Per FRANCISCUM CUPERUM *Amſtelodamenſem.*

CAPUT I.

Veteris Fœderis loca, quæ Athei & Sacræ Scripturæ hostes sibi invicem repugnare contendunt, quotquot alicujus momenti reperiri potuerunt reconciliantur.

D ea quæ Adversarius de fundamentis Reipublicæ in sequentibus disserit, quamvis multa falsa & impia contineant, nihil respondeo, quia ad meum scopum, qui erat Religionem & Scripturam Sacram ab objectionibus & calumniis, quibus Adversarius utramque oneraverat, vindicare, nihil pertinent. Cum vero aliquoties dixerit, multa Scripturæ loca sibi invicem repugnantia, nec non alia, quæ Philosophia falsa & absurda esse ostendit, in Sacra Scriptura occurrere, præter illa quæ jam ab ipso prolata, à nobis vero abunde refutata sunt: placuit in studiorum gratiam, ad omnia loca alicujus momenti, quæ alicubi reperire potuimus, quæ Adversarii inter se pugnare asserunt, & ad ea quæ pro absurdis habent, breviter respondere, ab initio ad finem usque procedendo. Quod cum hactenus a multis tentatum, sed à paucis feliciter præstitum sit, non inutile fore confido. Atque ita deinceps reliqua capita adjiciam, quæ in procemio à me fuerunt recensita.

1. Primus igitur locus est Gen. 1. 4, 5. Ubi Deus primo die lucem creasse dicitur, diemque ac noctem, at versu 14, 15 die demum quarto Solem, Lunam reliquaque sidera. Quæ cum lucis diurnæ sint causa, falsum esse videtur, primo die lucem fuisse creatam.

Ut intelligamus an hæc inter se pugnent, considerandum est, libri Geneseos scriptorem (quem non plane stupidum fuisse ex ipso scripto facile perspici potest) non adeo hebetem fuisse, ut tam cito oblitus fuerit quid scripserit. Ac propterea facile potuisse animadvertere, hæc sibi invicem repugnare, si res ita sese haberet, quod absque Solis lumine nulla lux existere potuerit. Quocirca nullo modo credendum est, eum tam subito sibi ipsi contradicturum fuisse. Videndum igitur est, annon sensus aliquis excogitari possit, qui cum mente scriptoris minime pugnet, & ostendat nullam contrarietatem hic residere. Id quod in omnibus locis, ubi pugna aliqua esse videtur, probe est notandum. Cum igitur versu quarto non dicat Solem vel Lunam, sed tantum simpliciter lucem esse creatam, lux vero ab alio corpore quam ab astris procedere possit (quod in igne est manifestum) fieri potest, ut per lucem corpus aliquod lucidum versu quarto intellexerit, v. g. ignem, vel aliam materiam, ex qua Deus postmodum die quarta in partes distributa, Solem cum reliquis luminaribus exstruxerit, & sic nulla pugna hic remanebit.

2. Gen.

2. Gen. 1. 26 Deus hominem ad imaginem & ſimilitudinem ſui creaſſe dicitur. At Eſa. 40. 17 ad 30 & alibi Deus dicit, ſe nemini aſſimilari poſſe.

Sed priori loco de ſimilitudine, qua homo ſive eſſentia, ſive forma aut figura, vel omnibus ſimul junctis, quæ humanam eſſentiam conſtituunt, Dei imaginem aliquo modo exprimit, ſermonem eſſe intelligi poteſt, poſteriori de æqualitate potentiæ, prout locum integrum inſpicienti eſt manifeſtum, nulla erit contrarietas.

3. Gen. 2. 17 Deus Adamo minatur, eum eodem die quo de arbore ſcientiæ boni & mali comeſturus eſſet moriturum. Cum tamen cap. 5. 5 legamus, ipſum nongentos & triginta annos vixiſſe.

Si vocula ביום *bejom in die* accipiatur pro *ſi quando*, quę ſignificatio in Pentateucho multoties reperitur, tum comminatio iſta nihil aliud indicabit, quam Adamum, ab eo tempore quo de fructu iſtius arboris comederet, morti certo certius eſſe mancipandum, eamque minime effugiturum, nec ſera pœnitentia pœnam iſtam evitare, ſed ad tempus forſan a ſe depellere poſſe, nulla hic erit contrarietas.

4. Gen. 3. 6 cum verſû 17, Eva Adamum, ad comedendum de fructu vetito, dicitur impuliſſe & ſeduxiſſe: cum tamen 1 Tim. 2. 14 legatur, Adamum non fuiſſe ſeductum.

Ad quod vix opus eſt reſpondere, Paulum nihil aliud indicare, quam Adamum non prius fuiſſe ſeductum, id quod verba inſpicienti eſt manifeſtum.

5. De loco Gen. 4. 7, cum Rom. 7 toto, vide Lib. 1. cap. 2. pag. 28, 29.

6. Gen. 5. 32 Japhet poſtremo loco inter filios Noachi collocatur, ex quo colligitur ipſum natu minimum fuiſſe: capite autem nono verſ. 24 Cham filius minor Noachi appellatur: & rurſus cap. 10. 21 Japhet filius magnus appellatur.

Quod vero ad primum locum attinet, non neceſſe eſt ut ſtatuamus, ibi ordinem nativitatis obſervari. Et quod Cham ſecundo loco minor appellatur, fieri poteſt, ut reſpectu Semi ita appelletur, vel etiam Japheti, & *minor* non pro minimo, ſed ſimpliciter pro eo qui uno aliquo ſit minor natu, & Japhet etiam reſpectu Chami magnus appellari poteſt, vel etiam natu maximus, qualis fortaſſe revera fuit: adeo ut Japhet primogenitus, poſt eum Sem, & poſtremus Chamus fuerit. Semi vero nomen cap. 10 poſtremo loco recenſeri videtur, quia Scriptori propoſitum erat, ejuſdem poſterorum ſeriem pertexere, ex quo Abraham, de quo ſequentia capita loquuntur, erat oriundus, non quod Sem natu fuerit minimus.

7. Eodem modo locus Gen. 10. 22 cum cap. 11. 10 conciliari poteſt.

8. Gen. 6. 3 Deus dicit, dies hominum fore 120 annos, cum tamen cap. 11 recenſeantur, qui ad 400 & 500 fere annum vixerint.

Sed omnis difficultas erit ſublata, ſi locum Gen. 6. 3 non de vitæ termino, ſed temporis ſpatio, quod Deus hominibus ad pœnitentiam conceſſerit, accipiamus. Non enim dicitur, ſpatium vitæ humanæ centum viginti annis determinari, ſed tantum tot fore hominum dies, quod de tempore excidii commodiſſime accipi poteſt; præſertim cum videamus, diluvium poſt totidem annos irruiſſe.

9. Gen.

9. Gen. 12. 13, 19 legimus Abrahamum & Isaacum fuisse mentitos, quod idem de aliis piis alibi affirmatur 1 Sam. 27. 10, 11 &c. 2 Chron. 18. 14, 15, 16: cum tamen toties mendacium in S. Scriptura prohiberi videamus.

Sed cum nullibi legamus, mendacia ista in piis à Deo fuisse approbata, nulla hic est contrarietas. Præterquam quod in plerisque nullum mendacium comperiatur, sed tantum quod partem rei, prout sese habebat silentio involverint. Ne dicam, simplex mendacium in lege non esse prohibitum, præsertim apud hostes.

10. Gen. 15. 7 Deus seipsum nomine *Jehova* Abrahamo manifestat. Contra Exod. 6. 2, 3 dicit, se Abrahamo nomine suo *Jehova* non fuisse cognitum.

Quæ loca facili negotio conciliantur, si Hebraica phrasi usitatissima Exod. 6. 3 *nomen* pro ipsa re, nomine isto significata, accipiatur. Deus autem illud ibidem explicat, quod significet se fidelem promissorum suorum esse executorem. Quocirca Deus hic declarat, se patribus quidem benedictiones, quas Judæis nunc impertitum ibat, promisisse (quod se facturum nomine suo Jehovah, quo seipsum patribus ipsorum manifestaverat, ipsis nescientibus indicaverat) eos vero effectum significationis istius nominis nondum fuisse expertos.

11. Gen. 15. 7 Deus dicit, se Abrahamum eduxisse ex Ur Chaldæorum, quod non ultra, sed cis flumen situm erat. At vero Jos. 24. 2 Deus dicit se Abrahamum ex terra ultra flumen sita eduxisse.

Quæ loca diversis modis a *Manasse Ben Israël* pag. 54 & seqq. conciliantur. Simplicissima videtur mihi conciliatio, qua statuitur Deum ex utroque loco Abrahamum vocasse. Videmus enim Gen. XI. 31 primo ex Ur Abrahamum emigrasse cum Patre & familia, id quod Dei jussu factum esse potuit, & procul dubio etiam factum fuit: at post mortem Tarachi Deus cap. 12. 1, 4 ex Haran eum discedere jubet, quam patriam Abrahami, non nativitatis, sed habitationis respectu appellat, & sic utrumque constat.

Adde quod Deus Jos. 24. 2 ex terra ultra flumen sita vocasse dicatur, respectu situs proprii. Tum enim Josua ipse qui hoc dicebat, cis fluvium Jordanem erat, & sic merito terram, quæ respectu Chaldeę cis flumen erat sita, ultra flumen appellare potuit, respectu loci in quo ipse tum versabatur.

12. Gen. 15. 13 prædicitur, Israëlitas quadringentis annis ab alienigenis esse vexandos. Contra Exod. 12. 40, habitationem filiorum Israël in Ægypto fuisse quadringentorum & triginta annorum.

Quæ discrepantia facile conciliatur, si priori loco numerus rotundus pro obliquo vel incerto accipiatur, quod non modo Sacris, sed & profanis scriptoribus frequens est. At vero longe major hic subjacet difficultas: quamvis enim concedi possit & debeat, afflictionem Abrahamidarum ab Isaaci nativitate initium capere, minime tamen eorundem commorationis in Ægypto tempus, indidem incipi potest, quod non plures quam ducentos & decem annos conficit. Adeo ut manifestum sit (quidquid Judæi hic delirantes, ad illud tempus efficiendum proferant, ne mendum aliquod in textu

irrepsisse fateri cogantur) mendum librarii hic esse commissum, qui pro ducentis quadringentos scripserit. Sed restant adhuc triginta anni, quibus ultra ducentos in Ægypto commorati fuisse dicuntur. Ad totam igitur hanc difficultatem dissolvendam, omnino credibile est, antiqua exemplaria aliter quam ea quæ nunc habemus legisse. Quod confirmatur lectione τ̃ ἑβδομήκοντα (nec non exemplario Samaritici, asserente *Isaaco Vossio* de 70 Interp. pag. 111) item Pauli ad Gal. 3. 17) qui Exod. 12. 40 habent, commorationem Israëlitarum in Ægypto & *N. B.* in terra Canaan, fuisse 430 annorum. Et tum initium istius commorationis à revelationis istius tempore commode sumi potest, quod numerum istum 430 annorum exacte conficit, prout R. Manasse pag. 58, & Vossius loco citato ostendunt. Atque hoc pacto hic mendum non opus est concedere; sed tantum Gen. 15. 13 numerus rotundus pro inæquali est accipiendus, adeo ut triginta annorum in numero 400 habita non fuerit ratio.

13. Gen. 15, 16 Deus promittit, posteros Abrahami quarta generatione in terram promissam reversuros. Cum 1 Chron. 1. 27, 34. II. 1, 2, 5 sex generationes sive patres recenseantur.

At hæc difficultas nullius est momenti, cum per generationes anni centenarii possint intelligi, non vero tempus vitæ quatuor hominum. Quemadmodum post 400 annos eos redituros, versu 13 expresse dicitur. Unde patet centenarios pro generatione accipiendos esse.

14. Gen. 18. 23, 25 Abrahamus alienum à Deo esse debere indicat, occidere justum cum impio. Cum tamen Deus ipse Ezech. 21. 3 minetur, se in Israële justum cum impio occisurum.

Miris modis se torquet *Manasse Ben Israël*, ut hunc nodum solvat, nec aliud effugium invenire potuit, quam hic subesse mysterium, nec ullam legitimam conciliationem profert. Nos igitur concedimus Abrahamum Patriarcham recte sensisse, iniquum esse ut Deus justum cum impio perdat. Videlicet cum mors, ab irato Deo inflicta, finem essentiæ hominis adferret. Cum igitur Deus decrevit, se justo immatura morte exstincto vitam restiturum, omnis absurditas evanescit, quæ in occisione justi cum impio residere videri posset. Adde quod comminatio apud Ezechielem, ipsam Israëlitarum regionem spectet, ex qua Deus se justum cum impio exterminaturum dicit, quod respectu justorum, non opus est de morte intelligere; sufficit si de exilio verba accipiamus, in quo justis benefacere potuit Deus, quemadmodum Davidi, Nehemiæ, Ezdræ, Mardochæo, Danieli cum sociis, Jeremiæ, aliisque plurimis accidisse videmus. Certum enim est, exterminationem de exilio accipi posse, ad quam etiam Deus apud Ezechielem respexit, indicans se ex terra ista ejecturum omnes incolas, multos interimendo, alios in exilium Babylonicum septuaginta annorum exturbando, & sic justus cum impio ex terra exstirpatus erat. Nullam tamen istud injustitiæ notam Deo inurit, qui justis in ipso exilio opibus, honore & deliciis abundare, frequentissime concessit.

15. Gen. 32. 28, 29, 30 Jacobus Patriarcha dicit, *se Deum vidisse facie ad faciem*, idem

Jobus

Jobus cap. 42. 4. Esaias cap. 6. 5, & Manoa Judic. 13. 22 de sese affirmant. Cum tamen Joh. 1. 18. 1 Joh. 4. 12 legatur, neminem unquam vidisse Deum, quod idem Deus confirmat Exod. 33. 10.

At conciliatio facilis est, si statuamus *Jacobum Jobum & Manoa*, in eo errasse, quod crediderint se Deum ipsum vidisse, cum nihil nisi Angelum, personam Dei sustinentem, qui in Veteri Fœdere passim Deus appellatur, conspexerint. Esaias autem non refert se revera Deum vidisse, sed tantum se in ecstasi dixisse, se Deum conspexisse, non vero id revera esse factum. Adeo ut nulla contrarietas hic locum habeat. Ea enim si locum haberet, aliquis Propheta, vel alius vir pius, Dei nomine & mandato, vel saltem tanquam Propheta vel Dei Legatus, debuisset dixisse, se Deum summum vidisse. Quod cum nullibi fiat, non est quod eorum, qui se Deum altissimum vidisse crediderunt, errorem moremur. Conf. quę ad Exod. 24. 11 interius dicentur.

16. Gen. 32. 28. xxxv. 10 Deus dicit, nomen Jacobi non amplius fore *Jacobus*, sed *Israelem* vocatum iri: cum tamen postmodum, non modo ab hominibus, sed & ab ipso Deo, aliquoties Jacobus appellatus fuerit. Vide Exod. 3. 6. vi. 1.

Cum Deus dicit eum non Jacobum, sed Israëlem vocatum iri, nihil aliud vult, quam eum ita vocandum esse, cum quis ipsum debito, & ipsi vere competenti nomine vocaturus esset. Quemadmodum ipsius posteri postmodum, non Jacobitæ, sed Israëlitæ semper sunt appellati, quo ipso non amplius Jacob vocatus est, sed Israël. Eodem sensu Adamus Gen. 2. 23 de uxore sua Eva pronunciat, eam virissam, vel viram sive viraginem appellandam esse, quo tamen nomine eam nunquam indigitatam legimus. Sed nomen illud ei erat proprium.

17. De loco Gen 33. 18, contra Act. 7. 16, inf. ad locum Act. 7. 16 cap. 2. egimus.

18. Exod. 4. 20 Moses uxorem suam secum in Ægyptum abduxit. At vero cap. 18. 2 Jethro eam ad Mosen in desertum ducit.

Cum autem fieri potuerit, ut Mosis uxor, vel in ipso itinere, vel postquam in Ægyptum venisset, ad patrem suum redierit, nulla hic remanet difficultas. Non enim est absurdum, ut Mose conscio & consentiente, cum tot negotiis & molestiis in Ægypto obrueretur, uxor ipsius ad tempus in patriam redierit, & postea à patre ad Mosen fuerit reducta in deserto, quod cap. 18. versu 2 expresse additur.

19. Exod. 4. 21 Deus dicitur Pharaonem indurasse, quod & multis aliis in locis affirmatur. Cum tamen cap. 8. 15, 32 Pharao seipsum indurasse legatur.

Hæc nullo modo sunt contraria: quia utrumque fieri potuit, & revera factum est. Et si ad utramque indurationem attendamus, videbimus utramque eandem fuisse: induratio enim, qua Deus Pharaonem induravit, nihil aliud fuit, quam quod permiserit, ut Magi ipsius in tribus prioribus miraculis, similia patrare visi fuerint cum Mose, & cæteras plagas, una cum tertia, tam cito ab eo abstulerit, nec eas tamdiu ei incumbere permiserit, donec populum dimisisset, qua relaxatione Pharao identidem sententiam, de dimittendo Israële, mutavit. Atque isto modo Deus eum, & Pharao seipsum induravit. Vide Exod. 8. 15, 32. ix. 34, 35, quibus verbis indura-

T 2 tionis

tionis ratio exacte deſcribitur, eo quo diximus modo. Et ſic nulla contrarietas remanet.

20. Exod. 6. 19 Amram, pater Moſis, Jochabatam amitam ſuam in uxorem ducit, quod tamen Levit. 18. 12, 16 expreſſe interdictum eſt.

Hæc ab aliis ita conciliantur, quod vox *dodah* non tantum *amitam*, ſed etiam ejuſdem filias ſignificat, eamque a 70 interpretibus hoc ſenſu eſſe expreſſam, ex verſu 17 & 18 confirmari, ubi vox iſta hoc ſenſu uſurpata reperitur. Quæ conciliatio, quamvis omnibus ſatiſfacere poſſit, ei tamen addi poteſt, Iſraëlitas non fuiſſe obligatos ex legis Moſaicæ præſcripto vivere, antequam ea lata eſſet. Cum vero Moſis pater uxorem duceret, exque ea prolem ſuſciperet, nondum Deus iſtas leges præſcripſerat.

21. Exod. 17. 17 Moſes dicit, ſe baculo ſuo percuſſurum aquas; ſed cap. 8. 5 Aaroni præcipitur ut id faciat.

Hæc inter ſe facile conciliantur, ſi conſideremus, Aaronem in hoc negotio Moſis fuiſſe miniſtrum, ejuſque baculo aquas percuſſiſſe, prout Exod. 4. 15. VII. 19 & alibi patet.

22. Exod. 7. 19, 20 Moſes omnis fluminis aquas in ſanguinem convertit, & verſu 22 Magi itidem fecerunt. Quomodo autem Magi aquas in ſanguinem convertere potuerunt, cum antea omnes aquæ in ſanguinem commutatæ fuerint?

Reſpondeo, expreſſe dici aquas fluminis ſtagnorum, omneſque tam in vaſis quam alibi collectas, in ſanguinem fuiſſe converſas: Ægyptios autem circa fluvium fodiſſe verſ. 24, ut aquas quibus uti poſſent invenirent, quarum partem Magi in ſanguinem convertere potuerunt. Præterquam quod ex terra Goſen, ubi Iſraëlitæ habitabant, aquam petere potuerint, quam in ſanguinem converterent.

23. Exod. 9. 6 dicitur, omne pecus eſſe mortuum in Ægypto, at verſu 9 & 19 pecudibus novæ plagæ immittuntur.

Quæ difficultas tollitur, modo per vocem *omnis*, non omnia individua, ſed ex omni genere multa intelligantur, quod frequentiſſimum eſſe, non Sacris tantum, ſed omnibus aliis ſcriptoribus, nemo ignorat. Nec etiam de omni promiſcue pecudis genere verba ſunt accipienda, ſed de illo tantum, qui in agro eſſet futurus, quod verba comminationis verſu 20 expreſſe indicant. Credibile autem eſt, plurimos ex Ægyptiis, præcedentibus plagis edoctos, pecora ſua in domibus recondidiſſe. Quod ex eo confirmatur, quod cum Iſraëlitæ ex Ægypto diſcederent, plurimi ex Ægyptiis aliiſque ſe illis adjunxerint, & cum ipſis ad terram promiſſam profecti ſint, cap. 12. 38. Confer cap. 9. 20.

24. Exod. 10. 14 dicitur de locuſtis, Ægyptiorum terræ vaſtatricibus, quod eis ſimiles nunquam antea extiterint, nec poſt exrituræ eſſent. Tamen Joël. 1. 2, 4 dicitur, nunquam antea ſimiles proſiliiſſe locuſtas, quales ipſius tempore Judæam per quadriennium vexabant.

Cujus nodi ſolutio inde pendet, quod prior locus de Ægypto, alter de Judæa accipi

cipi debeat. Priori enim loco expresse agitur de locustis Ægyptum, altero Judæam exhaurientibus, quibus in quaque regione similes nunquam antea, nec in Ægypto post extiterunt. Preterquam quod nunquam tot locustarum genera, tam longo tempore plantas corrodentia, ante tempora Joëlis extiterint eodem tempore, qui tamen dissimiles Ægyptiis fuerint in eo, quod hi septem diebus, isti vero quatuor annis induerint, ad omnem plantam depascendum. Ut sic & viribus, & mole, & duratione dissimiles fuerint. Quibus addi potest, Joëlis verba metaphorice accipienda esse, de hostilibus incursionibus, sub metaphora insectarum indicatis, quod ex collatione versus sexti manifestum est, ubi id quod de locustis dixerat, explicans ait; *quia populus super terram meam adscendit, potens & absque numero, dentes ejus leoninæ sunt dentes,* &c: Et sic nulla vel minima repugnantiæ species remanebit.

25. Exod. 11. 8 & alibi, dicitur Moses cum excandescentia à Pharaone discessisse: cum tamen Num. 12. 3 Moses mitissimus supra omnes homines appelletur.

Quod nihil est: mitissimus enim omnium tum temporis hominum aliquando irasci & excandescere potuit.

26. Exod. 12. 2 Mensis Nisan, id est Martius, a Deo jubetur ut pro primo mensium habeatur. Sed cap. 23. 16 festum Tabernaculorum in fine anni celebrari præcipitur. Cum vero istud festum in mensem Tirsi sive Septembrem incidit, sequitur mensem istum primum ibidem appellari. Et sic priori loco Mensis *Nisan*, posteriori *Tirsi* primus mensis appellatur.

Quæ loca sic à *Manasse Ben Israël* recte conciliantur. Cum Deus priori loco jubeat, ut a mense Nisan anni initium computent, exinde colligitur Israëlitas antea non ab illo, sed ab alio mense, initium anni numerare consuevisse, videlicet (quod ex posteriori loco colligitur) à mense Septembri, adeo ut ab exitu ex Ægypto, in rebus sacris à mense *Nisan* anni initium auspicati fuerint, in civilibus vero à *Tirsi*, quo mense Mundum esse creatum, non absque veri specie ostendit dictus Manasse. Ratio autem, cur Deus duplex hoc anni initium instituerit, hæc à *Dominico Magrio* indicatur, quia septimo quoque anno agros non conserere, nec fructus ex illis haurire ulli licebat. Jam si annus tantum à mense Martio inchoaretur, duorum annorum fructibus carere coacti fuissent: quia semel relinquenda fuissent in agro, quæ mense Septembri præcedente terræ mandassent semina, & cum mense Septembri anni Sabbatici serere non licebat, frumenta non habuissent, quæ ex agris potuissent colligere mense Augusto subsequente. Idem etiam hodierno tempore Romæ accidit, ut duplex anni initium numeretur, unum à Calendis Januarii, alterum à mense Martio, ab incarnatione videlicet Christi, ut vocant.

27. Exod. 18. 2 *Gerson* appellatur filius *Mosis*; sed Judic. 18. 30 *Gerson* filius *Manasse* nuncupatur, at 1 Chron. 26. 24 *Gerson* dicitur filius Mosis.

Loca ista R. Manasse valde futiliter reconciliare studet. Sed avunculus meus *D. Brenius*, in suis ad *conciliatorem Manasis* notis Manuscriptis (quibus una cum aliis ejusdem M. S. multorum Veteris Fœderis locorum conciliationem complectentibus,

 perpetuò

perpetuò hic utimur, & non pauca hic ex iisdem inferimus) hanc reconciliationem tradidit, videlicet Gersonem illum Judic. 18 procul dubio diversum fuisse ab eo qui Exod. 18 memoratur, quemadmodum & is de quo 1 Chron. 26 agitur, diversum à duobus prioribus fuisse est verisimile, nec non Moses istius pater, non Moses Archipropheta, sed alius quidam Moses, seculis aliquot priori Mose recentior. Quam conciliationem temporis ratio planè admittit, imo postulat.

28. Exod. 19. 20 dicitur, Deum de monte Sinai locutum esse ad Judæos. Ibid. cap. 20. 22 ipsum de cælo eos fuisse allocutum.

Missa inepta Judæi solutione, nulla remanebit difficultas, si posteriore loco per cœlum aëra intelligamus, quemadmodum *Man* ex eodem cœlo pluisse dicitur, quod David Psal. 78. 23, 24 de nubibus & aëre explicat. Cælum autem appellatur sublimior montis Sinai locus Exod. 19. 20, in quem Jehova descendisse dicitur, ibique in aëre locutus esse. Quod etiam Deut. 4. 30 apertius indicatur: ita enim ibi legimus. *E cælo vocem suam audire fecit, & in terra magnum suum ignem vos videre fecit, & verba ipsius de medio ignis audivistis.* Per *cælum* autem aëra intelligere Hebræis, & libri Genescos scriptori est familiarissimum.

29. Exod. 19. 21 Jubet Deus, ut Sacerdotes se mundent, nec in montem Sinai adscendant, cum tamen tum temporis nondum fuerint Sacerdotes, quos demum cap. 29 Deus creari mandavit.

Respondeo, ex eo quod demum cap. 29 Sacerdotes constituuntur, minimè concludi potest antea non fuisse Sacerdotes: quia cap. 29 nihil aliud habetur, quam quod Aaron cum ejus familia ad Sacerdotium fuerint allecti, non vero quod nulli antea fuerint, qui Sacerdotii munus obibant, quamvis in isto munere nondum confirmati. Prætera vox *Kohanim* non *Sacerdotes* tantum, sed etiam *Principes* denotat, quo sensu etiam usurpatur 2 Sam. 8. 18, *filii Davidis erant Kohanim principes.* Confer 1 Chron. 8. 18. Eodem sensu *Ira Jairita Davidis Kohen*; id est primarius Minister appellatur 2 Sam. 20. 26: is enim post Sacerdotes, versu 25 nominatos, recensetur. Sic Exod. 19 per *Kohanim* primores populi intelligi possunt. Et sic nulla repugnantiæ nebula comparet.

30 & 31. Exod. 20. 4 Deus prohibet, ne quis imagines faciat, cum tamen cap. 25. 18 præceperit duos Cherubinos facere.

At facilis est solutio, modo attendamus, priori loco prohiberi effictionem imaginum, eo fine ut iis divinus exhibeatur honos, prout versu quinto additur: id quod in Cherubinis, qui a nemine unquam, nisi a Summo Sacerdote, idque semel tantum in anno, conspiciebantur, locum habere non poterat. Præterquam quod Deus, prohibendo ne quis imagines ad religiosum cultum faciat, sibi ipsi Leges non dederit; sed tantum aliis, ne id absque expresso suo mandato faciant, interdixit. Eadem est conciliatio loci Num. 21. 8, cum Deut. 4. 18.

32. Exod. 20. 5 Deus dicit, se peccata parentum in filios vindicare. Cum tamen Ezech. 18. 19 interdicat, ne filii ob parentum peccata puniantur.

Prior

Prior locus expresse dicit, Deum peccata parentum puniturum, in impiis liberis. Quamvis vero prohibuerit, ne homines similiter faciant (modo ejusdem delicti, ob quod parentes juxta Legem puniebantur, non essent consortes) non tamen sibi ipsi id prohibuit: nemo enim præter ipsum judex peccatorum in se solum commissorum est constitutus. Ac idcirco quod homines facere non vult, ipsi efficere est licitum & æquum, si filii parentibus impiis (quamvis ejusdem criminis, ob quod eos Deus punit, non sint rei) non sint meliores. Adde quod pœna liberorum in parentum pœnam redundat.

33. Exod. 20. 6 Deus dicit, se in millesimam exercere benignitatem, in eos qui ipsum diligunt, & tamen Malach. 1. 3 dicit se Esau, quamvis Abrahami filium, odisse.

Sed facilis est solutio, quoniam apud Malachiam, non de Esauo ipso, jam ante sæcula aliquot defuncto, sed de ipsius impia posteritate sermo est, quod ex versu 4 manifestum est, ubi dicitur, *& vocabuntur termini impietatis, & populus cui Jehova succenset in æternum.*

34. Exod. 20. 8 Deus expresse jubet diem Sabbati celebrari. Esaiæ autem cap. 1. 13 contra affirmat, Sabbati celebrationem abominationi sibi esse.

Posteriori loco, ut & aliis non paucis, Deus non simpliciter dicit, se Sabbati celebrationem abominari, sed ipsorum Sabbatha & Sacrificia, una cum reliquis festis. Cujus rei causa est, quod non tantum idolis servirent, sed etiam Sabbathum non ex Dei reverentia in ipsius honorem, sed tantum ut genio indulgerent, celebrarent, quod expresse indicatur Esa. 58. 13. Eodem modo conciliantur præcepta de oblationibus cum eorundem Dei abominatione Esai. 1. 11: quandoquidem ex ipsis locis manifestum est, Deum impiorum oblationes abominari. Quibus adde, quod nonnulli ex Rabbinis (teste R. *Manasse*, in conciliatore pag. 181 & seq.) fateantur, Deum ab initio egressionis ex Ægypto, non habuisse in animo, Sacrificia præscribere, idque ex Jer. 7. 22 colligunt; sed id tantum fecisse, quia videbat Israëlitas, Ægyptiorum Sacris assuetos, alias ad Idololatriam prolapsuros.

35. Exod. 24. 11 dicitur, 70 Seniores vidisse Deum, quod & Esaias de se affirmat cap. 6. 1. Contra Deus Exod. 33. 20 dicit, neminem videre posse faciem suam.

Hæc loca Judæi conciliare nequeunt, & aperte fatentur sibi invicem esse contraria. Quo suam oscitantiam produnt & cæcitatem, quam ipsis Dominus Jesus toties objecit. Dicimus igitur hæc loca minime pugnare: non enim dicit Deus, neminem se videre posse, sed tantum, neminem posse faciem ejus, id est integram gloriam (quam Moses Exod. 33. 18 petierat ut sibi videre liceat) videre. Si enim fulgorem Solis oculi nostri tolerare nequeunt, quanto minus fulgorem illius qui Solem creavit. Nihilominus, quandoquidem partem fulgoris solaris, cum oculi tenui velo, vel vitro rubicundo sunt muniti, videre possumus, ita etiam Deus se videndum exhibere potest, quamvis non in summa, sed tali gloria, quam hominum oculi ferre possunt. Atque hoc posteriori modo 70 Seniores & Esaias Deum videre potuerunt. Quod etiam, non obscure.

scure indicatur Exod. 24. 2. Ubi Israëlitæ jubentur procul se incurvare, adeo ut Dei aliquam majestatem è longinquo viderint. Eodem quoque modo Esaias Deum videre potuit. At *faciem*, id est plenam Dei majestatem, nemo videre potest. Atque isto sensu Num. 12. 8 Deus dicit, Mosem similitudinem Dei adspicere, non vero ipsam Divinam Majestatem & gloriam, quæ faciei nomine indicatur. His adde quæ superius ad Gen. 32. 28 diximus.

36. Exod. 27. 1 Deus præcipit, ut altare ex ligno, ære obducto conficiant, cum tamen Exod. 20. 24 illud ex terra confici jussisset.

Flavius Josephus, Ant. lib. 3. cap. 7, qui Altare in Templo collocatum vidit, testatur illud ex lapidibus quibusdam fuisse constructum; sed lapides primum ligno, deinde ære erant obducti. Ex quo apparet sensum loci Exod. 20 esse, quod altaria omnia, vel ex lapidibus coctis, vel ex certa quadam argilla, valde indurescente confici deberent. Quia vero altare ex argilla vel lapidibus in deserto circumferri non poterat, propterea illud prius ligno, deinde ære muniri præcipit.

37. Exod. 27. 1 præcipitur, ut altare quinque ulnas in latitudine & longitudine, tres autem in altitudine habeat. Quibus Exod. 20. 26 additur, ne Sacerdotes gradibus ad illud adscendant. Cum tamen Salomon, 2 Chron. 4. 1 altare extruxerit viginti ulnarum in longitudine, & totidem in latitudine, & decem ulnas altum, ad quod absque gradibus adscendi non poterat.

Respondeo. Priori loco non præcise præscribitur magnitudo altarium, quam transgredi nunquam liceret, sed tantum altaris portatilis, cujus usus in deserto foret. Non enim additur, nunquam majus altare licitum esse conficere. Et quod ad gradus attinet, quibus ad altare adscendere erat illicitum, id de talibus tantum gradibus est accipiendum; quos Sacerdos adscendens, pudenda ipsius nudarentur, quod ratio statim subjecta, aperte evincit. Quocirca in Templo Salomonis (prout Josephus dicto loco testatur) terra paulatim adscendens, aditum ad altare exhibebat. Atque de talibus gradibus locus Ezech. 43. 17 intelligi potest, in quo ratio interdicti cessat. Imo ipsa Exod. 20. 26 verba expresse indicant, licere altare altius, quam tribus ulnis exstruere: alias enim interdictum de gradibus plane esset inutile. Quocirca necessario sequitur, tales quales descripsimus gradus solum prohiberi. Et propterea de adscensu & descensu ad altare legimus Levit. 2. 12. IX. 2 & alibi.

38. Exod. 34. 7 cum Jer. 32. 18. Ezech. 18. 23. Joël 2. 13 de Dei pœnitentia, legantur dicta pag. 27 cap. 2. lib. 1.

39. Levit. 1 &c expresse oblationes & holocausta Israëlitis injunguntur. At contra Jer. 7. 22 Deus dicit, se, cum Israëlitas ex Ægypto educeret, nihil de oblationibus & holocaustis dixisse, nec præcepisse.

Ex iis quæ in locum Exod. 20. 7, & in Levit. 18. 5 diximus, hæc aliquo modo conciliari possunt. Quibus addimus, apud Jeremiam nihil aliud dici, quam Deum, initio cum Judæos ex Ægypto vocaret, nihil de oblationibus præcepisse, nec etiam præcipere in animo habuisse. Postea vero mutavit sententiam, cum videret eorum animos,

animos, absque cæremoniis ab idololatria minime avelli posse. Quocirca non tantum ritus, aliarum Gentium ritibus contrarias, sed etiam quæ res cælestes, spirituales & futuras adumbrabant, Israëlitis præscripsit.

40. Levit. XI. 13 Viginti avium generibus vesci prohibentur Israëlitæ, at Deut. 14. 21 viginti & uno. In Levitico enim vers. 14 duæ aves, videlicet *Daja & Aja*, sed in Deut. vers. 13 tres, Raja, Daja & Aja appellantur, quas interpretes appellant *ixium sive ixion*, *cornicem & vulturem*, alii *vulturem & milvum.*

Cum vero addatur, *& vulturem* vel *milvum secundum speciem suam*, fieri potest ut una vel altera ejusdem sint speciei aves: vel ut ex variatione lectionis in voce ריה & דיה ex similitudine literarum ר & ד resch & daleth orta, utraque vox in textum tandem irrepserit, & sic in Deut. vel *raja*, vel *daja* abundet.

41. Levit. 19. 18 vindictæ cupiditas prohibetur contra Israelitas, cum tamen Jeremias cap. XI. 20, 21 non tantum vindictæ cupidus fuerit in concives suos, civitatis Anatoth, sed etiam vindictam in eos a Deo petiit & obtinuit, quod etiam David fecit 1 Sam. 25. 39. Psal. 69. 23, 24, 25, 26, 28, 29 & alibi. Ne de odio in alios quidquam commemorem Psal. 139. 19, 20, 21, 22 & plurimis aliis in locis.

Conciliatio istorum locorum ex eo non est petenda, ut dicamus Davidem & Jeremiam contra Dei præceptum peccasse: quia si hoc verum esset, non tantum a Deo non debuerint exaudiri, sed etiam reprehendi. Considerandum itaque, eos qui in Deum & pios ita peccarent, ut ex Dei mandato capite mulctandi essent, vel juxta ejusdem pronunciata, pro maledictis reputari deberent, non amplius pro proximis vel Israelitis habendos esse. Quocirca præceptum de vindictæ remissione Levit. 19 istiusmodi peccatores non concernit, multo minus alias nationes, Israelitarum populo inimicas.

42. Levit. XI. 15 Deus corvum inter immundas aves ablegat: immundis autem Israelitæ non modo non vesci, sed ne attingere quidem ea erat licitum. Et tamen Deus Eliæ a corvis cibum afferri curavit 1 Reg. 17. 6.

Animalia immunda viva attingere, in Lege nullibi est prohibitum. Et quamvis esset, Deus tamen sibi ipsi leges non fixit; sed eas, pro suo arbitratu, mutare vel inhibere potest. Atque ideo non est absurdum, ut Deus Eliæ permittat, cibum à corvis asportatum accipere.

43. Levit. 16. 29 & alibi, jejunium die reconciliationis, decimo mensis septimi indicitur, at cap. 23. 32 die nono vesperi idem præcipitur.

In quo nulla est difficultas, si attendamus Hebræos diem à vespera diem præcedente inchoare, sic enim vespera noni diei, initium est decimi.

44. Levit. 18. 5 Deus dicit, eum qui instituta sua (in deserto data) servaret, per ea victurum. Contra Ezech. 20. 25 dicit Deus, se Israelitis dedisse *statuta non bona* (in eodem deserto & eodem tempore) *& jura, per quæ non viverent.*

In Ezechiele Deus cap. 20 ter dicit, se Israelitis statuta dedisse, per quæ, si illa observarent, viverent, videlicet versu 11, 13, 21, cui postea versu 25 opponit statu-

 ta quibus

ta quibus non viverent, & quæ non essent bona. Ex quo satis apertum est, eum versu 25 de aliis statutis & juribus loqui, quam ea de quibus versu 11, 13 & 21 locutus fuerat. Itaque nullo modo contraria sunt ista loca, cum non de iisdem, sed de diversis statutis in posteriori, quam in prioribus locis sermo sit. Atque hoc sufficit ad tollendam omnem repugnantiam. Nec opus est ut ostendamus, quid per priora, quid per posteriora ista statuta intelligatur. Ut vero omnibus quantum fieri potest satisfaciamus, per statuta quibus viverent, intelligere possumus decalogum, & reliqua statuta, quæ a cap. 20 Exodi usque ad 24 recensentur, quibus officium hominis erga Deum & proximum docetur: per statuta non bona, ceremonias, quas Deus post idololatriam cum vitulo, & alia enormia scelera, Israelitis libro Levitici præscripsit, quas (fatentibus Judæis) Deus non videtur fuisse præscripturus, si ab idololatria, cui jam penitus adsueverant, animus eorum absque illis avocari potuisset. Quæ ceremoniæ, cum sub exstripationis pœna essent injunctę, hominibus adeo pervicacibus & impiis, necessario exitium inferebant, cum piis & Deum timentibus salutaria esse possent.

45. Levit. 18. 9 prohibetur, ne quis sororem suam in uxorem ducat, cum tamen Abrahamus Gen. 20. 12 id fecisse legatur.

Respondeo, Legem Mosis neminem obligasse antequam esset lata. Quocirca non peccavit Abrahamus, sororem in uxorem assumens. Sed major est difficultas, quod versu 24 dicit Deus, se ob omnia flagitia, quæ a versu 6 ad 24 recensentur, Chananæos extirpasse (quorum unum est, sororem matrimonio sibi copulare) & Chananæos omnibus istis flagitiis conspurcatos fuisse Quem nodum ut solvamus considerandum, Legem de non ducenda sorore, tum tantum vigere posse, cum aliæ mulieres suppetunt. Quapropter primi parentes, non alias quam germanas sorores, in uxores assumere potuerunt, quod crescente mulierum numero, illicitum & indecorum esse, Deus hic inculcat, & procul dubio hominibus indicavit, qui id perpetua traditione cæteros docuerunt. Quod verum esse ad minimum potest. Et hæc causa esse potuit, quod Deus etiam ob istiusmodi matrimonia Chananęos exstirpaverit, quibus quatuor secula ad resipiscendum antea indulserat. Chananęos autem a Deo etiam leges accepisse, ex Gen. 14. 18 & seqq. xx. 3 & seqq. coll. cum cap. 15, 16 & Num. 20. 21 &c colligi potest. Ac proinde fieri potest, ut ipsis leges matrimoniales præscripserit. Cum autem Abrahamus & Sara, primi Populi Dei parentes, & soli ad veri Dei cognitionem perducti, & ab idololatria immunes fuerint (vide Gen. 12. 1 collat. cum cap. 29. 30, 31) necessario generis propagandi gratia, matrimonio jungi debuerunt, quod postquam progenies eorum multiplicata esset, jussu Dei cessavit.

46. Levit. 27. 26 Deus interdicit, ne quis primogenitum ex bestiis Domino sanctificet. Contra Deut. 15. 19 omne primogenitum ex bestiis, quod masculum foret, Domino sanctificari pręcipitur.

Loca ista, quamvis sibi invicem e diametro adversari videantur, in eundem tamen

sensum

sensum optime conspirant. Quia totum Levit. 27 caput de votis, quæ Deo sponte nuncupantur, agit, quod ex secundo versu manifestum evadit. Cum autem primogenita bestiarum Deo dicari semper deberent, ejusque essent propria, merito interdicitur, ne quis ea voti nomine Deo consecret: nam sic nihil Deo dicaret, quia jam antea Dei erant propria. Quæ Deo erant dicata, Sacerdotum erant peculium. Qui ergo voti nomine primogenitum Sacerdoti offeret, is injuria illum afficiebat, voti nomine offerens, quod jure primogenituræ ad ipsum pertinebat.

47. Num. 1. 2, 3 Deus jubet Mosen, ut populi numerum suscipiat. Cum David idem faciens 2 Sam. 24. 1. 1 Chron. 21. 1 Dei immensam indignationem, quæ non nisi 70000 cæde expiari potuit, incitaverit.

Priori loco Deus numerum virorum qui vigesimum annum expleverant, recenseri jubet. Jam omnino statuendum est, Davidem & Joabum hujus præcepti minime ignaros fuisse. Cum igitur Joabus & ipse David agnoverint, numerationem quam instituerent Deo displicere, omnino statuendum est, alterius generis numerationem fuisse hanc posteriorem, quam ea quam Deus præceperat Mosi. Quapropter existimo Davidem numerum omnium hominum, qui in toto regno habitarent, investigare voluisse: quo ipso Deum quasi mendacii arguere voluisse videri potuit, qui Abrahamo innumerabilem posteritatem promisisset. Eamque ob causam Joabus Regis edicto morem non gerens, numerum eorum qui boni militia essent, tantum attulisse fertur 2 Sam. 24. 3. 1 Chron. 21. 5. Quibus omnibus, cum nihil in textu contrarium reperiatur, sed aperte potius voce *populi*, quem David numerari jussit, indicetur: omnino concedendum est, justam hanc esse conciliationem. Quod vero ad eos attinet, qui occasione istius delicti peste interierunt, numero 70000, ejusdem vel etiam aliorum criminum rei impœnitentes fuisse possunt, cum David, pœnitentia ductus, precibus pœnam exoraverit. Atque hoc pacto omnis, non modo contrarietas, sed etiam injustitia, commodissime tollitur.

48. Num. 4. 15 interdicitur Kahatithis, ne nullam rem sacram, sub mortis pœna attingant. At Deut. 31. 25 Moses Levitis præcepit, ut Librum Legis in Sanctuarium deferant, quod absque contactu facere non potuerunt.

Sed solutio facilis est, quia priori loco tantum interdicitur, ne dum Sacrarium & reliqua Tabernaculi instrumenta, humeris portarent, vectibus ad illa aptatis, ullam rem sacram tangant, manibus videlicet, ne curiositate seducantur, ad ea accurate scrutanda, ne forte quid in terram decidens polluatur. Quod non obstat, quo minus id jussi facere potuerint. Præterquam quod liber Legis, arcula inclusus esse potuerit, ne a Levitis tangeretur.

49. Num. XI. 19 Deus promisit Israëlitis, eos per integrum mensem vescituros carnibus: cum tamen versu 33 dicatur, carne nondum dentibus comminuta, Deum in ipsos plagam mortis immisisse.

Quod conciliatur, si dicamus exacto mense, & carnibus eo die nondum penitus mansis, plagam incepisse: potuerunt enim carnes adhuc ore contineri in fine mensis,

 & plaga

& plaga cœpisse grassari dum epularentur. Cujus contrarium nihil in textu reperitur. Confer Psal. 78. 29, 30, 31.

50. Num. 14. 20 Deus dicit, se condonasse Israëlitis peccatum, quod in Ægyptum reverti vellent, & tamen versu 21, 22 jurat, eos in terram Canaan non ingressuros, quod condonationi est contrarium.

Respondeo, Deum prius omnes statim & simul voluisse interficere, id vero Moses ne faceret rogaverat, quod ex versu 15 est manifestum, ubi Moses dicit, *& tu totum hunc populum, quasi unum hominem interficeres?* Illud ergo est quod Deus condonaverat, non vero integram pœnam.

51. Num. 16. 32 Corah cum omnibus hominibus qui erant Corachi a terra dehiscente absorpti dicuntur, cum tamen cap. 26. 11 legamus, filios Corah non fuisse interemtos.

Omnis difficultas in eo sita est, quod sub hominibus Coræ etiam liberi ejus comprehendi possint. Quia vero etiam de solis servis, ceteraque seditionis auxiliatrici familiæ ejus caterva accipi possunt, exceptis liberis, nulla remanebit difficultas. Præterea vocem *omnes* non semper absolute, sed frequenter de omnibus in certo genere, vel etiam de plerisque intelligi, non est quod ostendamus, cum id nemini sit ignotum.

52. Num. 20. 18 Legimus, Idumæos noluisse Israëlitis transitum per suam regionem concedere. Contra Deut. 2. 27, 28 Moses dicit, Idumæos habitatores Seïr, & Moabitas Ar habitatores transitum concessisse.

Qui nodus solvitur, si consideremus Seïr Idumeæ, & Ar Moabitidis extremos fuisse fines (quod ex Num. 20. 22. Deut. 2. 18, item Num. 21. 13, 15. XXII. 1, 36 constat) per quos ab istarum civitatum incolis transitus Israëlitis est concessus, reliqui vero Edomitæ & Moabitæ viam præcluserunt.

53. Num. 22. 20 Deus permittit Bileamo, ut ad Balacum proficiscatur, & tamen versu 22 dicitur, Deum Bileamo iratum fuisse, quod ad eum proficisceretur.

Sed ex Dei ad Bileamum responso satis apparet, Deum Bileamo abitum concessisse, non animo maledicendi Israëlitis, Bileamum autem in intinere, in animum induxisse, modo posset, illis maledicere. Quapropter Angelus versu 34 ipsi injungit, ne aliter quam Deus vellet faceret. Succensuit igitur Deus Bileamo, non quod a Balacum abiret, sed quod animo maledicendi Israëlitis ad eum tenderet.

54. Num. 33. 31 Israëlitæ dicuntur profecti esse *Moserothis ad Bene Jakan.* Contra Deut. 10. 6 a *Bene* (id est filiis) *Jakan* ad *Mosera.*

Nulla hic est pugna, modo attendatur in posteriori loco præpositionem *ad* in Hebræo non exstare, ac proinde ibidem dici, Israëlitas ab utroque loco (videlicet *Bene-jakan* & *Mosera*, quod idem cum *Moseroth* esse crediderim) discessisse, quemadmodum Belgici interpretes legunt. Ita ut loco prepositionis *ad* conjunctio *&* subintelligi debeat, & Deut. 10. 6 legi, eos profectos esse a *Bene Jakan & Mosera.*

55. Num. 33. 38 Aaron dicitur obiisse in monte Hor, at Deut. 10. 6 in Mosera. Ubi nulla erit contrarietas, si Mosera locus in monte *Hor* sita fuerit. Ajunt enim

Hebræi,

Hebræi, montem Mosera valde magnum fuisse, in quo septem illa loca, Num. 33 31, 32, 33, 34, 35 memorata, sita erant, inter quæ etiam *Hor* numeratur.

56. Deut. 4. 19 dicitur Deus distribuisse hominibus omnibus sidera. Hunc locum Judæi futili sua expositione contrarium faciunt aliis locis, quibus idololatria prohibetur. Putant enim sensum esse loci, quod reliquas nationes siderum potentiæ subjecerit. Quam si rejecerimus, nulla erit repugnantia. Nihil enim aliud volunt ista verba, quam quod Deus sidera creaverit, ut non Israëlitis tantum, sed omnibus hominibus serviant, ac idcirco ab illis coli non debere; cui postea alteram subjungit rationem, quia Deo soli, ob liberationem ex dura Ægyptiorum servitute, servire tenebantur, non sideribus, nec aliis idolis.

57. Deut. 4. 24. cum versu 12. vide supra pag. 136. lib. 1. cap. 15.

58. Deut. 6. 16 prohibetur, ne quis Deum tentet. At Malach. 3. 10 Deus Israëlitis mandat ut se tentent.

Ex diversitate vocum in textu Hebræo, nodus iste facile solvi potest, priori enim loco est vox *nasah*, quæ accipitur de exploratione, an Deus aliquid efficere possit, idque animo incredulo, ob quam causam additur, *quemadmodum me tentaverunt in Massa*, sed vox quæ apud Malachiam est ובחנוני *probate me*, accipitur de experimento voluntatis, an scilicet Deus id quod potest & promittit, sit facturus, & fidelem se præstiturus.

59. Deut. 10 17 Deus dicit, se non esse προσωπολήπτην, cum tamen Jobi faciem se suscepturum, in precibus quas pro amicis fusurus esset, Job. 42. 8, 9 expresse dicat.

Prosopolepsias vitium, sive personarum acceptionis, cum nihil aliud sit, quam injuste in judicio alicujus causam probare propter dona, quemadmodum ex priori loco vers. 18 manifestum est, & apud omnes in confesso, nullo modo crimen istud committit Deus, qui beneficia justo & pio absque ullius injuria confert, imo ea aliis nisi intercedentibus illius precibus, conferre velit. Quid quod nec in Veteri Fœdere iniquum erat, divites & potentes, qui ex Legis præscripto & benedictionibus ibidem promissis, pro piis censeri poterant, præ pauperibus diligere & honorare. Cum vero benedictiones seculares sub Novo Fœdere, inter divinas benedictiones piis debitas non recenseantur, etiam istud nunc prosopolepsias vitio accenseri debet.

60. Deut. 15. 4 dicit Deus, *non erit inter vos egens*, vel *mendicus*, cum tamen ibidem versu 11 dicatur, nunquam pauperes inter eos defuturos.

Tribus modis ab interpretibus recte hæc loca inter se conciliantur. Nonnulli putant priori loco prohiberi, ne sinant Hebræum aliquem mendicum esse, id est, ut id liberalitate sua præcaveant, cum tamen pauperes esse possint, qui ab aliis accipere stipem nolint, quod nemo impedire potest, vel, quos sublevare teneantur, non permittentes ut mendicent. Alii priori loco officium præscribi, posteriori eventum indicari existimant. Tertio sunt, iique Hebraïce optime callentes, qui quartum versum aliter interpretantur, ita nimirum, *remittentes septimo anno fratri quæ tibi debet*,

præterquam si non sit pauper in te, cujus sensus est, Israëlitas septimo anno teneri condonare omnibus quibus mutuo dederint, si pauperes sint, at si non sint pauperes, tum non opus esse remittere. Et sic non repugnabunt verba versus quarti cum undecimo.

61. Deut. 17. 14 Deus præcipit, si Regem sibi creare vellent, ut eum ex fratribus suis sumant, & tamen Deus, cum Regem postularent 1 Sam. 8. 4, adeo illis succensuit.

Primum suppono Deum in Deuteronomio non jussisse ut Regem eligerent, sed permisisse tantum, non tamen ut rem quæ ipsi placeret, sed quam ex eorum pervicacia oriturum facile conjicere poterat, & propter quam eos rejicere penitus nolebat: Justam tamen indignationis causam habebat, quod adeo intempestive & petulanter Regem postularent, dum tam placide, sub Samuelis præfectura a Deo regerentur.

62. 1 Sam. 7. 13, cum cap. 13. 19 & seqq. ubi dicitur Philisteos toto tempore vitæ Samuelis terram Israëlitarum non fuisse ingressos, & rursus plane contrarium. De his consule dicta Lib. 1. pag. 97.

63. 1 Sam. 13. 22 narratur, in Israëlitarum exercitu nec gladium nec hastam fuisse cuiquam, preter Regem & filium ejus Jonathanem, cujus rei causa versu 19 redditur, quod Philistæi solicite caraverint, ne faber aliquis ferrarius inter Israëlitas esset. Cum tamen cap. 14. 22 referatur, eosdem Israëlitas magnam stragem inter Philistæos edidisse.

Hæc prima fronte absurda videntur; sed rem attentius consideranti minime. Primo enim cap. 14. 14, 20, 21 legimus, Jonathanem una cum suo armigero, prostratis viginti hostibus, magnum terrorem hostili exercitui, Deo procurante, incussisse, adeo ut in se invicem irruerent, & Hebræi, quos in exercitu armatos habebant, arma in eos converterent. Ex quo in fugam conjecti, & absque ordine contra proprias legiones, & Hebræos in ipsorum exercitu existentes, cum maximo terrore dimicantes, vel potius fugientes, facillime stipitibus duris, sudibusve præustis, & quibuscunque furor armis ministrabat, ab ovantibus Hebræis prosterni potuerint. Quæ victoria ipsis non tantum animos addidit, sed etiam arma copiose suppeditavit.

64. 1 Sam. 15. 29 cum Jer. 18. 8, 10. Vide pag. 27. Lib. 1. cap. 2, Deum nullius rei pœnitere, & contrarium.

65. De cap. 16 & 17 ejusdem Libri, cum cap. 18, lege Lib. 1. pag. 95.

66. De cap. 24 cum cap. 26 ejusdem Libri, inspice Lib. 1. pag. 96.

67. 2 Sam. 6. 2. contra 1 Chron. 13. 6, consule dicta Lib. 1. pag. 99.

68. 2 Sam. 8. 4 dicitur Davidem ab Hadadezare 700 equites cepisse, at 1 Chron. 18. 4, 7000.

De similibus contrarietatibus in refutatione *Tractat. Theol. Polit.* egimus, concessimusque in numeris errores quosdam ex similitudine literarum Hebraicarum (quibus numeros suos exprimere solent) in textum Veteris Instrumenti irrepsisse, vel negligentia, vel humana imbecillitate ab amanuensibus admissa. Talia vero sibi invicem contraria, nunquam scriptori imputari debent, nisi ipse ea scripserit. Nec enim prohibere

hibere poteſt, quo minus alii, in deſcribendis iis quæ in chartam conjecit, vitia committant.

69. 2 Sam. 17. 25, 26 Amaſæ pater Iſraëlita fuiſſe dicitur, ejuſque mater filia Naæ. Contra 1 Par. 2. 17 pater Iſmaëlita, & mater ejus filia Iſai.

Quod ad Amaſam attinet, Iſmaëlita genere potuit eſſe, ſed Iſraëlita quoad religionem quam amplexus fuerat, ac ſic utrumque verum eſſe. Vel ſi quis alterutro in loco mei dum in deſcribendo irrepſiſſe vult, & in alterutro loco litera *m* pro *r*, ם *mem* pro ר *reſch* a ſcribis fuiſſe poſitum, vel vice verſa (veriſimilius enim eſt Jether Iſmaëlitam quam Iſraëlitam fuiſſe, quia ſi Iſraëlita fuiſſet, nihil opus fuiſſet ipſum eo nomine ab aliis diſtinguere) non eſt quod de eo ſimus ſoliciti, prout mox oſtendimus: quamvis non opus ſit iſtud concedere, ubi conciliatio non incongrua ſeſe offert. Jam quod in Samuele *Abigaïl* filia *Naas* dicitur, fieri poteſt ut Naas iſte idem ſit qui Iſaï, & binominis fuerit: quod Hebræis familiare fuiſſe, ſequentia loca docent, 2 Sam. 12. 24, 25. 1 Reg. 8. 2. 1 Par. 6. 28 coll. cum verſu 33. 2 Reg. 15. 1. 2 Par. 26. 1. 1 Par. 8. 36. coll. cum 1 Par. 9. 42. 2 Par. 15. 1. coll. cum verſu 8.

70. 2 Sam. 23. 8 Adino Ezrites una vice octingentos ex agmine hoſtili proſtraviſſe dicitur. at 1 Chron. 11. 11 de trecentis id tantum affirmatur.

Vel mendum in numero alterutro in loco agnoſcimus, vel duo Joſchebi iſtius facinora diverſa recenſeri eſt dicendum. Cujus contrarium cum oſtendi nequeat, nullo modo affirmari poteſt, loca iſta ſibi invicem eſſe contraria. Quod hic omnino ſufficit, cum non opponentis ſed reſpondentis partes tueamur, refutantes tantum eorum aſſertionem, qui hæc ſibi invicem contraria eſſe affirmant.

71. Ibid. verſu 11 numerus Heroum Davidis triginta & ſeptem fuiſſe dicitur in univerſum, cum tamen 1 Chron. 11 & 12 multo plures recenſeantur.

Hæc nullo modo ſunt contraria, cum diverſo tempore calculus iſte initus fuiſſe potuerit, ita ut uno tempore multo plures quam alio viros fortes miniſtrantes ſibi habere potuerit David.

72. 2 Sam. 24. 9. Cum Joab Davidis juſſu populum numeraſſet, indicatur ejus numerus 1300000. Sed 1 Chron. 21. 5 numerus fuit 1570000.

1 Chron. 21 toto capite numerus ordinarii exercitus, quem David perpetuo alebat, recenſetur duodecies viginti & quatuor millia, qui faciunt manum 283000 militum, quos in numerando Joab procul dubio omiſit, cum is Davidi ſatis eſſet cognitus. Igitur fieri poteſt, ut in libro Samuelis numerus tradatur eorum qui non alebantur a Rege, primo vero Chronicorum libro uterque numerus conjunctim. Tum vero utrumque numerum ſuperabunt octodecim millia) qui vel mortui, vel deſertores eſſe potuerunt. Quæ conciliatio, ſi cui minus arrideat, mendum in deſcribendo commiſſum eſſe, per me ſtatuat licet.

73. 2 Sam. 24. 24 David aream Ornani Jebuſitæ emit, una cum bobus & traha, quinquaginta ſiclis argenteis, quam 1 Chron. 21. 25 quingentis ſiclis aureis coëmiſſe dicitur.

Si

Si uterque locus accurate examinetur, nullam reperiemus contrarietatem, nam apud Samuelem indicatur pretium ſolius areæ & boum cum lignis, ſed in libro Chronicorum pretium totius fundi, cujus area pars erat, innuitur, verſu enim 22 David Ornano dicit, *da mihi* N. B. *locum areæ*: quem locum ſpatioſum ſatis fuiſſe, non modo pretium quingentorum aureorum ſiclorum (qui fere ſex millia florenorum noſtratium conficiunt) ſed & moles Templi, ei inædificati, ſatis arguit.

74. 1 Reg. 14. 8. XVI. 3 Jereboamo & Baëzæ minatur Deus, quod à canibus, qui ex eorum familia in urbe moriuntur, & qui in agro ab avibus ſint dilaniandi, cum tamen probari non poſſit, id unquam eſſe impletum, imo de Baeza expreſſe dicatur 1 Reg. 16. 6, eum ſepultum eſſe.

At nugator iſte, qui hoc avunculo meo *Brenio* objecerat, non animadvertit, ſi velit aſſerere eventum prædictioni non reſpondiſſe, ſibi illius rei probationem incumbere. Præterea hæc non de ipſo Jeroboamo & Baeza, ſed de ipſorum progenie prædici, prout ipſa verb ſonant, in quibus prophetiam hanc impletam eſſe, expreſſe habetur 1 Reg. 15. 25, 26, 27, 29. XVI. 10, 11, 12.

75. 1 Reg. 14. 25 narratur de *Seſako* Ægyptiorum Rege, quod omnia vaſa & theſauros ex domo Dei ſurripuerit. Et tamen 2 Reg. 24. 13 Nebucadnezar poſtea dicitur, vaſa aurea, quæ Salomon fecerat, ſurripuiſſe. Quod fieri minime potuit, cum Siſac ea abſtulerit antea.

Primo dici poteſt, vocem *omnia* in priori loco, non ita præciſe accipiendam eſſe, ut nihil plane excipi poſſit. De qua vocis acceptione non eſt quod plura addamus. Et ſic fieri potuit, ut Siſac, ex Numinis reverentia, quædam vaſa, ad Templi uſum neceſſaria, reliquerit, vel reddiderit; vel quod à Sacerdotibus, vel aliis, ex vaſis aureis aliqua alio fuerint delata & abſcondita, adeo ut Siſac ea reperire non potuerit, & ſic quidquid in Templo repererat abſtulerit, & vaſa iſta poſt illius diſceſſum in ſuum locum fuerint repoſita. Fieri etiam potuit, ut vel Siſac, aut alius ex illius in regno ſucceſſoribus, vel ſua ſponte vaſa iſta reddiderit, vel pretio redemta ab Iſraelitis in Templum reportata ſint, vel denique ut alia ejuſdem ponderis & formæ vaſa, a ſuccedente aliquo Judæorum Rege confecta, nomine vaſorum à Salomone confectorum, ob ſimilitudinem fuerint inſignita: quemadmodum pii Reges Templi inſtrumenta & ornamenta frequenter renovaſſe leguntur 2 Reg. 18. 16. 2 Par. 24. 14. coll. cum 2 Reg. 16. 14. 2 Par. 27. 3. XXIX. 3. Ita ut hoc vel illo modo Nebucadnezar tanto poſt tempore, vaſa quæ Salomon confecerat, ſurripuere potuerit.

76. 1 Reg. 15. 2 mater Abiæ Regis appellatur Maacha, & verſu 20, item 2 Chron. 15. 16 Aſæ, filii ejus mater, eodem nomine inſignitur. Rurſus 2 Chron. 13. 2 mater Abiæ Michaja, filia Urielis dicitur, cum priori loco filia Abſolomi eſſet vocata, iterum cap. XI Abſalomi filia.

Nullo negotio hæc conciliantur, modo attendamus Maacha & Michaja idem eſſe nomen, iiſdem literis Hebraicis ſcribi, & mutatis punctis vocalibus, nunc hoc, nunc illo modo literas legi, quemadmodum & nomen Abiſalon & Abſolon: Matri autem

autem Asæ & filii ejus Abiæ idem nomen esse potuit; vel mater pro avia esse posita, quod S. Scripturæ est familiarissimum. Et sic omnis disparet contrarietas.

77. 1 Reg. 15. 33 narratur, Baezam Regem Israëlis, tertio Asæ anno regnum esse adeptum. Cum autem ex cap. 16. 8 apparea, Ellam Baezæ filium, anno vigesimo sexto Asæ Regem fuisse creatum (quod post Baesæ mortem factum esse debuit) quo pacto 2 Par. 16. 1 dici potest, quod Baesa trigesimo sexto Asę regni anno Rama ædificaverit, cum decennio ante obierit?

Respondeo, si concedatur error decennii, nullam esse difficultatem, ut 36 pro 26 anno Asæ sit positus ab amanuensi, quod ex loco 1 Reg. 16. 12, 13 admodum fit verisimile, nec non ex 1 Reg. 15. 17, 32, & 2 Chron. 15. 19 usque ad 35.

78. 2 Reg. 1. 17 contra 2 Reg. 8. 16. Vide Lib. 1. pag. 98.

79. 1 Reg. 15. 17, 32 dicitur Baesa cum Asa per totam suam vitam bellum gessisse, cum tamen 2 Chron. 15. 19 dicat scriptor, usque ad 35 Asæ regni annum, non exarsisse bellum.

2 Chron. 14. 1 dicitur, Asæ tempore regnum decem annis in pace transegisse, non addito an sub initium, an vero sub finem ejus regiminis istud acciderit. 1 Reg. 16. 8 narratur, Baësam vigesimo sexto regni Asæ anno, eodem videlicet quo Rama ædificaverat, obiisse, & sic cum vitæ exitu belli finem fecisse. Atque ita verum esse apparet, quamdiu Asa & Baesa simul in vivis essent, bellum sibi mutuo intulisse, sed ab obitu Baesæ Israelitas tribui Judæ bellum intulisse non legimus, intestinis dissidiis per aliquot annos exercitati. Itaque post Baesæ obitum, decem annis regnum Juda in pace transegisse verisimile est, saltem contrarium ostendi non potest. Idem etiam ex eo confirmatur, quod 1 Chron. 15. 19 dicatur, usque ad 35 Asæ regni annum non fuisse bellum, quod tempus à vigesimo septimo ejusdem regni (& Baesæ morte) anno inchoatum, decem annos conficit, inclusis vigesimo septimo & trigesimo quinto annis, more numerandi apud Hebræos familiarissimo.

80. 2 Reg. 8. 26 habetur, Ahasiam vigesimo secundo ætatis anno regnum fuisse adeptum, at 2 Chron. 22. 3 quadragesimo secundo.

Posteriorem locum mendosum esse, arguit Græca septuaginta interpretum versio, quæ ibidem non quadragesimum, sed vigesimum secundum annum ei tribuit. Ad similia paucula quæ adhuc restant loca, non opus est respondere, quia error in describendo commissus, authoritatem libri non minuit. Nullus enim ex antiquis quos habemus scriptoribus reperitur, in quo istud locum non habeat, ut in eo variantes lectiones, menda & errores non reperiantur, qui propterea à nemine rejiciuntur, nec eorum authoritas in dubium vocatur. Confer ea quæ pag. 99. Lib. 1. diximus.

81. 2 Chron. 3. 15 Salomon duas columnas erexisse dicitur, triginta quinque ulnas longas, contra Jer. 52. 21 dicitur eas octodecim ulnis fuisse longas.

At nulla hic est difficultas, cum de diversis columnis sermo sit. Videtur enim Salomon quatuor columnas erexisse, duos in atrio Templi 1 Reg. 7. 15, quæ eædem sunt quas Jeremias describit. Illæ vero quas liber Chronicorum indicat, in ipso Tem-

plo, prope Sanctuarium collocatæ fuerunt, longe majores præcedentibus, utræque tamen eodem nomine à Salomone insignitæ.

82. 2 Reg. 9. 27 refert Scriptor, Ahasiam à Jehu insequente vulneratum, Megiddo fugisse, ibique mortuum esse. Cui repugnat id quod 2 Chron. 22. 9 dicitur, Ahasiam in urbe Samaria occultatum, ibidem deprehensum, & ad Jehu adductum, occisum esse.

Diversitas quidem hic est in narratione, ex eo quod unus omittit id quod alter refert, sed nulla est contrarietas: omnia enim quæ ab utroque narrantur, evenere. Prius enim Ahazias, videns Achabum à Jehu lethaliter vulneratum 2 Reg. 9. 23, 24, fuga sibi consuluit, & ipse terga dedit, & per viam horti Achabi evadens, Samariam nactus, ibidem se occultavit; sed à Jehu ministris, in latibulo quæsitus, dum eum ad Jehu deducunt, ipse vero reluctatur, ab illis lethaliter vulneratus (non renuente Jehu, qui ipsum non evasurum videns, nec sepulturam ei denegans, quod ex 2 Chron. 22. 9 non obscure colligi videtur) Megiddo aufugit, ibique mortuus est. Et sic omnia constant: nam ad Jehu adductus, ab eo occisus, & Megiddo mortuus est. Quę cum ita facta esse potuerint, nec quidquam in utroque libro, quod hanc conciliationem non admittit, reperiatur, omnino sunt admittenda. Non enim admitti potest ulla accusatio, nisi manifesto constet, ea quæ ad sui defensionem reus adfert, aperte falsa esse. Si quis ergo Scripturam contradictionis reum facere velit, ostendat nullam conciliationem, nisi quæ vel Scriptoris verbis, vel veritati aperte reluctetur, proferri.

83. 2 Reg. 12. 13 dicitur, quod ex pecunia, quam Joas ad Templi restaurationem colligebat, nullum aureum nec argenteum vas conficiebatur. Contra 2 Chron. 24. 14 expresse contrarium dicitur, videlicet aurea & argentea vasa pro pecunia ista esse confecta.

Posteriori loco, a versu 4 usque ad 14 recensetur historia collectionis pecuniæ pro Templi restauratione, quę continuabatur donec totum Templum in integrum restitutum esset. Atque illud est quod priori loco dicitur, nullam pecuniam, dum Templum reficeretur, ad vasa conficienda esse destinatam. Postquam vero omnia, quæ ad Templi restaurationem requirebantur, perfecta essent, tum demum (quod 2 Chron. 24. 14 expresse indicatur) curatores istius rei, videntes magnam adhuc pecunię vim esse residuam, id Regi indicaverunt, qui vasa pro ea confici jussit. Et sic nulla remanet difficultas.

84. 2 Reg. 15. 8 Zacharias Jeroboami filius, tregisimo octavo Azariæ Regis Jehudah anno, Rex Israelis creatur, cum tamen quadragesimo primo ejusdem Azariæ anno creatus sit: quia 14 annis una cum Azaria Jeroboam regnavit, & post mortem ipsius viginti septem, qui faciunt annos 41. Adeo ut hic duorum vel trium annorum sit error.

Qui facile corrigitur, modo attendamus, Hebræos in computo annorum, dierum hebdomadarumque, finem præcedentis & initium sequentis, in numero quem indicant,

indicant, comprehendere, & finem primi, cum initio postremi pro integris annis, diebus vel septimanis computare.

85. 2 Reg. 15. 30 Hosea, filius Ela, dicitur Rex creatus esse, vigesimo anno Jothami, cum tamen versu 33 Jotham tantum sedecim annos regnasse dicatur.

Cum versu quinto Jotham loco patris Uzziæ, quem Deus lepra percusserat, circa finem regiminis sui (prout ex 2 Chron. 26. 16 & seqq. colligi potest) aliquamdiu regum administraverit, fieri potest quod Scriptor priori loco regimen Jothami, quod vivente patre administraverat, sub tempore regni comprehenderit, at versu 33 tempus quo solus regnaverat. Non enim ullo modo est verisimile, quisquis tandem istius libri Scriptor fuerit, eum in re tam manifesta, sibi ipsi in eadem periodo, adeo turpiter contradicturum esse. Confer ea quæ cap. 2. de Creat. Universi in fine dicturi sumus.

86. 2 Reg. 24. 8 dicitur Jechoniam, cum Rex crearetur, octodecim annorum fuisse. Contra 2 Chron. 36. 9 octo annorum.

A nonnullis hæc ita conciliantur, quod in prori loco tempus exprimatur, quo post mortem patris solus Rex fuerit factus, posteriori tempus quo vivente patre Rex creatus, cum ipso regnasset. Nos vero mendum apographi subesse in alterutro loco haud gravate concedimus. Confer quę ad locum 2 Reg. 8. 26 diximus.

87. 2 Reg. 25. 2 legimus, nono mense Urbem à Nebucadnezare fuisse captam. Contra Jer. 52. 5 mense quarto.

Hanc contradictionem non inepte hoc modo concilaverunt Belgici Interpretes. Prior enim locus commode verti potest non *nono mense*, sed *nono mensis* die videlicet. At Jeremias mensis numerum, quartum videlicet, indicat. Priorem ergo locum ita reddiderunt, *nono [quarti] mensis*, ex Jerem. 52. 5 vocem *quarti* interjicientes. Alias & hic mendum esset agnoscendum, & *nono* pro *quarto* scriptum esse.

88. 2 Reg. 25. 8 habetur, Nebuzardanem die septimo mensis quinti Templum incendisse, quod Jer. 52. 12 die decimo ejusdem mensis factum esse indicat.

Sed nulla hic est difficultas. Vel enim liber Regum incendii initium (quod tribus diebus duravit) Jeremias ejusdem finem indicat. Vel prior locus Nebuzardanis in civitatem adventum, ad Templum incendendum notat (quod ex fine versus non obscure colligitur) Jeremias autem tempus, quo post triduanam in urbe commorationem, Templum exusserit.

89. 2 Reg. 25. 27 dicitur Joachimum die 27 mensis e carcere liberatum esse, cum Jerem. 52. 31, die 25 id accidisse referatur.

Quæ diversitas inde potuit esse orta, quod alteruter ad tempus quo e carcere dimittebatur, alter, quo in Palatium Evilmerodachi admitteretur, respexerit, ad quod forte biduum requirebatur, priusquam ornamenta, quibus in aula uti deberet, essent parata.

90. 2 Reg. 25. 17 dicuntur æreæ coronæ sive summitates columnarum tribus ulnis fuisse altæ, at Jer. 52. 22 quinque ulnis.

Quod inde ortum videtur, quia Jeremias sub coronarum altitudine, etiam reliquorum

quorum ornamentorum, retiorum videlicet, ligamentorum &c complectitur, quod etiam 1 Reg. 16. 17 eodem modo fit: at 2 Reg. 15 sola coronarum altitudo indicari videtur. His adde dicta ad locum 2 Chron. 3. 15, contra Jer 52. 21.

91. 2 Chron. 36. 10 Zedekias appellatur frater Jechoniæ, quem tamen ipsius avunculum fuisse, ex 2 Reg. 24. 17 constat.

Quod sane nullius est momenti, cum propinquos fratres appellare, Hebræis sit usitatissimum.

92. Job. 1. 19 omnes ipsius liberi sub ædium ruinis contriti dicuntur. Contra cap. 19. 17 Jobus dicit, se supplicari debere filiis uteri sui.

Filii uteri alicujus dicuntur filii ex servarum utero geniti, sive ab ipso Domino, sive a servis, quibus ancillæ in matrimonium datæ sint. De qualibus filiis οἱ ἑβδομήκοντα locum hunc interpretantur. Liberi enim servorum, dominorum sunt proprii. Jobus itaque afflictionis suæ magnitudinem ex eo etiam describit, quod ne servi quidem, ex servis geniti, non nisi supplicanti ipsi morem gererent.

93. Psal. 7. 9 David postulat à Deo, ut secundum justitiam suam judicet eum: cum tamen Psal. 143. 2 contrarium petat, ne videlicet Deus cum ipso litiget, quoniam nullus coram ipso justus sit.

Quæ difficultas nulla est, cum priori loco de controversia, quam ipsi impii hostes movebant, loquatur, posteriori vero de justificatione coram Deo, prout utrumque locum attente considerantibus apertum est.

94. Psal. 103. 10 inquit David, Deum non agere nobiscum secundum iniquitates nostras, nec rependere secundum peccata nostra. At contrarium Esaias expresse de civitate Hierosolymitana testatur nomine Dei, eam videlicet duplum accepisse pro peccatis suis cap. 40. 2.

Non est absurdum, ut Esaiæ locus, qui in præterito tempore enunciatur, more Hebræis familiarissimo, de futuro accipiatur. Continent enim quinque primi istius capitis versus, vaticinationem de liberatione populi Judaïci e captivitate Babylonica: ad cujus certitudinem denotandam, Propheta præterita pro futuris usurpat, more solito. Dicit igitur militiam, id est labores & calamitates urbis Hierosolymitanæ, brevi finiendas esse, iniquitates, id est, eorundem pœnas esse reconciliatas, eamque duplum accepisse, pro accepturam, id est duplicia beneficia pro peccatis, id est pro pœna peccatorum: sive Deum ipsis duplo pluribus beneficiis affecturum, quam pœnas illis inflixerat. Atque hunc genuinum verborum esse sensum existimo. Nemo saltem ostendere potest, verba hoc modo non posse explicari. Et tum duo ista loca minime inter se contraria sunt.

95. Psal. 115. 17 David dicit, mortuos Deum non laudare, quemadmodum etiam alibi frequenter indicatur, mortuos nihil scire. Contra Philip. 2. 10 Paulus dicit, Christum in eum finem à Deo exaltatum esse in cœlis, ut in ipsius nomine omne genu, etiam καταχθονίων (per quos nulli præter mortuos intelligi possunt) flectatur, id est, ut etiam mortui ipsum adorent.

Hujus

Hujus nodi solutio inde pendet, quod ante Christi exaltationem nemo beatorum post mortem ullo beatitudinis sensu sit decoratus, qui demum post Christi ad dexteram Dei sessionem, tanquam Novi Fœderis privilegium, piis defunctis concessus sit. Qua de re videatur Tractatus de statu mortuorum, non ita pridem Belgice editus in quarto.

96. De loco Jer. 22. 30 contra cap. 52. 30. 2 Reg. 25. 27. 1 Par. 3. 17 &c: de historia Jechoniæ, sibi non constante, vide dicta superius Lib. 1. pag. 103.

CAPUT II.

Conciliatio Locorum, quæ in Novo Fœdere ab Atheis & Religionis Christianæ hostibus, inter se pugnare dicuntur.

LOcus 1. Matth. 1 longe diversa Genealogia Jesu traditur ab ea quam Lucas cap. 3 refert.

Ratio cur ita ab illis factum sit, a nobis reddi certo nequit, nec ad rem quidquam istud facit. Sufficit modo veram genealogiam uterque descripierit. Id vero ab illis factum esse, negari cum aliqua specie à nemine potest, nisi qui contrarium evidentissime demonstrare queat, quod hactenus à nemine, quod sciam, tentatum est. Voluerunt quidem aliqui ostendere, nonnullorum nomina in genealogia perperam esse adscripta, quosdam in genealogia esse omissos, quos Vetus Instrumentum recenset, & numerum quem Mattheus indicat, in serie quam deducit non reperiri. Verum ista non confictam esse genealogiam, sed errores in ea commissos esse evincerent. Ubi vero ostenderimus in istis non esse commissum errorem, causæ nos satisfecisse omnino erit statuendum. Quod igitur ad personas, quos Lucas à Mattheo diversas memorat, in eo penitus est acquiescendum, quando libri Regum & Chronicorum non aperte testantur, illos quos uterque indicat, nec jure successionis, nec nativitatis, sibi invicem in hæreditate prædecessorum successisse. Cum vero legitima sit utraque, tam juris quam nativitatis, secundum Legem successio, & vel Mattheus, vel Lucas in nonnullis ad juris successionem respexisse potuerit, res ista optime constat. Id autem ab alterutro factum esse, à doctissimis viris, in suis super Christi genealogiam commentariis, sufficienter est ostensum. Inter cæteros in ista re excellunt *Socinus*, *Grotius*, *Crellius*, *Maldonatus* avunculus meus *Brenius*, & loco omnium *Ludovicus Wolzogenius Austriacus*. Qui etiam ostendit, quam ob causam nonnulli à Matthæo omissi sint, & quomodo numerus trium τεσσαρεσκαιδεκάδων apud illum optime constet, nec ullum in ista genealogia perperam esse relatum, quæ omnia hic repetere non est opus.

2. Matth. 1. 5 à Nativitate Boozi, filii Rachabæ Hierechuntinæ, usque ad Da-

vidis, tres tantum homines recensentur, cum tamen ab internecione Jerichuntica usque ad Davidis nativitatem, non pauciores 366 annis effluxerint.

Quam difficultatem facile solvemus, modo attendamus Rachabam hanc longe diversam esse fœminam ab ista Hierichuntina. Hæc enim nunquam *Rachab*, sed constanter *Raab* appellatur Jos. 2. 1. Psal. 87. 4 in Græco. Hebr. XI. 31. Joh. 2. 25, & in Novo Fœdere non nisi addito *meretricis* epitheto. Alias hæc eadem quæstio Ruth. 4. 8. 1 Chron. 1. 10 itidem locum habitura fuisset.

3. Matth. 3. 13, 14 apparet *Johanni Baptistæ Christum* non fuisse incognitum. Idem tamen Joh. 1. 31, 32 expresse dicit, se Christum non habuisse cognitum, antequam ipsum baptizasset.

Nulla hic est contrarietas. Johannes ad tempus usque prædicationis suæ in deserto vastiori habitavit: unde nihil mirum est, quod de facie Christum non cognoverit. Quod vero apud Matthæum Christum eatenus noverit, quod ab ipso potius baptizari necesse se habere agnoverit, id inde accidere potuit, quod nonnulli qui Johanni, cum eum Christus accederet, adessent; Christum cognoscentes, de ipsius sanctitate multa Johanni significaverint, ex quibus Johannes conjecturam fecerit ipsum esse Christum; vel Christus ipse forsan quis esset ei indicaverit, cum ante istud tempus, de quo Joh. 1, Johannes ipsum nunquam vidisset, nec eum de facie habuerit cognitum. Tamen Johannes, Christum esse Messiam, non prius certo scire potuit, antequam signum descendentis in eum Spiritus Sancti, post baptismum conspexisset Joh. 1. vers. 32, 33.

4. Matth. 5 celebris illa Christi concio, non tantum verbis longe diversis, sed etiam sententiis & aliis circumstantiis, ab ea quam Lucas cap. 6 tradit, describitur.

Quamvis existimem, omnem quæ inter loca ista diversitas, imo (si eandem utrobique concionem referri volumus) contrarietas est, cum hic Christum in planitie constitisse, ille montem conscendisse, ibique sedisse affirmet, conciliari posse, prout ab interpretibus factum est, non est tamen quod de eo multum laborem. Concedamus enim Christum bis in eundem ferme sensum, diversis in locis concionatum esse, sic nulla erit difficultas. Atque fieri potest ut Christus ita fecerit, quia nullibi dicitur, Christum semel tantum ita verba ad populum fecisse.

5. Matth. 5. 17, 18, 19 Christus dicit, se non venisse ut Legem abroget, sed ut eam impleat: cum tamen non modo Christiani eam non servent, sed & Paulus expresse dicat Gal. 5. 2, 3, si Legem observent, circumcisionem recipiendo, se ad Legis observationem constringentes, Christum ipsis non fore utilem.

Primo respondeo, abrogationem sive dissolutionem Legis, non Gentiles (qui nunquam ad Legis observationem a Deo fuerunt obligati) sed solos Judæos respicere, idque non diutius, quam in Regione Israëlitica habitare vellent vel possent, cui Legis observatio alligata erat. Cum vero Christiani ex Judæis & Gentibus essent colligendi & collecti sint, qui sic permixti non amplius populus Judaïcus appellari possint, præsertim cum Templum una cum urbe Jerusalem & tota Judæa essent excindenda, necessa-

necessario literalis Legis observatio cessare debuit. Ad hujus igitur nodi solutionem sufficit, si ostendi non possit, Christum unquam Judæos docuisse, ne Legem observent. Paulus autem non Judæis, sed Gentilibus loquitur, quando eos Legem observare vetat. Inquirendum præterea est, quid voce καταλῦσαι indicare voluerit Christus: cum enim Dominus mox subjicit: *quicunque igitur unum ex mandatis his minimis dissolverit, hominesque ita docuerit, minor vocabitur in Regno cœlorum*, apparet per vocem istam non abrogationem, sed transgressionem & rejectionem, tanquam Legis a Deo non profectæ, denotari: quo sensu eadem vox accipitur Joh. 5. 18. x. 35 in simili penitus locutione. Quamvis autem Christus suis legalium literalem observationem non injunxerit, in eo tamen nihil Legi contrarium fecit, non tantum ob indicatas modo rationes, verum etiam quia præcepta ista unbræ tantum & typi rerum spiritualium fuerunt, quæ cum quis observat, næ is meliori jure Legis observator censeri debet, quam is qui literam Legis. Adde quod Sacrificia, propter Judæorum summam pervicaciam, fatentibus ipsis Judæis (vide Conciliat. *Manassis* pag. 181 & seqq.) præter intentionem Dei sint præscripta, quia alias ab idolorum cultu revelli non potuerunt, idque ex summa indignatione a Deo factum est. Quare cum eos ex Ægypto eduxisset, nulla Sacrificia præscripsit. Quæ omnia Jer. 7. 22 & seqq. Ezech. 20 a versu 5 ad 27, imprimis vero versu 24, 25 apertissime indicantur.

6. Matth. 5. 22 Christus dicit, eum qui fratri suo dicit, *fatue!* reum esse Gehennę ignis. Paulus tamen 1 Cor. 15. 36 & Jacobus cap. 2. 20 id fecerunt.

Sed conciliatio facilis est: Christus enim non interdicit istius vocis usum, sed tantum, ne quis ex injusta in fratrem ira, eum conviciis proscindat, & convicia conviciis accumulet. Quod duo isti Apostoli minime fecerunt. Christus enim, cum ait, qui dicit fratri suo *fatue*, vel *raka*, non simpliciter de vocibus istis agit, sed ex versu pręcedente subintelligi debet, fratri suo temere iratus.

7. Matth. 5. 34 Christus omne juramentum prohibet, cum tamen Paulus aliquoties juraverit Rom. 1. 9. ix. 1. 1 Cor. 15. 31. 2 Cor. 1. 23. 11. 31. Galat. 1. 20 & alibi.

Cum Christus pręceptum suum de non jurando, non pręcepto Legis, de jurando per nomen Dei, sed tantum præcepto de juramentis promissoriis sive votivis opponat Num. 30. 2, cujus loci verba recenset, iisque suum mandatum opponit, apparet Christum non omne jusjurandum, sed illud tantum quo vota Deo nuncupantur, interdicere. Adeo ut nec Christus, nec Apostoli, de re præterita vel pręsenti (in qua error non committi poterat, nec ullum periculum jurisjurandi violationis erat) jurantes, nihil huic pręcepto contrarium fecerint.

8. Matth. 5. 43 Christus affirmat, Antiquis sive Israëlitis in Lege dictum fuisse, *proximum tuum diliges, & odio habebis inimicum tuum*, cum tamen in Lege Mosis, non modo tale præceptum non reperiatur, sed plane contrarium Exod. 23. 4.

Cum in Lege Mosis præcipitur, ut inimicum diligant, apertum est id de inimico Israëlita intelligi, prout ex Levit. 19. 18 apparet, quos pro hostibus habere vel odisse, quamdiu

quamdiu jure civitatis, per capitale crimen non exciderant, minime erat licitum; Inimici vero Israëlitarum erant omnes quos Deus absque misericordia occidi, & internecione deleri jusserat, quales erant *Chananæi*, *Amalecitæ*, *Ammonitæ* & *Moabitæ*, Dei osores, idololatræ, blasphemi, homicidę, adulteri, aliique id genus malefici, in quos odium irreconciliabile exercere Deus expresse præcepit Exod. 34. 1, 11, 12. Deut. 7. 1, 2. XXI. 17, 18, 19. XXIII. 3, 6, 11. Psal. 139. 21, 22. Deut. 13. 6. Levit. 24. 14, 15, 16. Num. 35. 30, 31. Levit. 18. 20, 29. XX. 10. Deut. 22. 22. Quamvis igitur iisdem literis & syllabis expressum non legatur *odio habebis inimicum*, hoc nullam difficultatem parit, cùm sensum toties & tam expresse legamus.

9. Matth. 5. 44 Christus imperat, ut pro malefacientibus nobis Deum oremus. Paulus tamen 2 Tim. 4. 14 Alexandro fabro ærario dira imprecatur, dicens: Alexander multa in me mala commisit, Deus ei secundum ipsius opera remuneretur! Quæ manifesta videtur esse imprecatio.

Cum imprecatio, prout ipsum vocabulum indicat, nihil aliud sit, quam optare alicui malum, idque absque ulla conditione, & quidem verbis asperioribus, animoque ira æstuanti, merito negari potest, ullam in posteriori loco imprecationem esse, sed modestam tantum ad divinum judicium provocationem, cui committatur sententiæ pronunciatio, quid homo in nos injurius promeritus sit, vel postmodum promeriturus sit, pœnam an condonationem. Dicimus itaque Paulum Alexandro nihil imprecari, sed tantum nisi resipiscat, Deo, sive vindictam, sive facti excusationem, cujus judicium Paulus sibi sumere recusat, committere. Et sic nulla hic superest difficultas. Adde quod non desint exemplaria, quæ expresse pro *reddat*, *reddet* legunt.

10. Matth. 6. 19 Christus dicit, *ne colligite vobis thesauros in terra*. Contra Paulus 2 Cor. 12. 14, *liberi pro parentibus non tenentur thesauros colligere*, *sed parentes pro liberis*.

Si per thesauros utrobique idem significaretur, nulla tamen esset pugna. Quia Christus posset dici prohibuisse thesaurorum collectionem pro seipso, Paulus vero eam pro liberis, non pro sese institui debere assereret. Et tali responso Christianæ Religionis adversariis satisfactum est. Sed si quis forte instet & urgeat, non tantum Christum, sed ipsum etiam Paulum docere, nec pro liberis thesauros esse colligendos, & sic verba ipsius, nec cum sua propria, nec cum Christi doctrina convenire. Huic respondebo, ex ipsis textus circumstantiis facile perspici posse, Paulum 2 Cor. 12 non id velle, ut parentes pro liberis divitias colligant, sed tantum de eo agere quod apud homines obtinet. Et præterea per thesauros non intelligere aliud quam victum & necessaria vitæ subsidia, de quibus toto capite agit.

11. Matth. 8. 1 dicitur centurionem ad Jesum venisse, eumque ut servum suum sanaret rogasse. At Luc. 7. 2 dicitur Judæos a centurione missos fuisse, centurionem vero non venisse ad Jesum.

In quo nulla est contrarietas, quandoquidem Matthæus centurioni tribuit, quod per amicos suos dixit & fecit, modo loquendi omnibus hominibus admodum familiari. Eadem est conciliatio Matth. 20. 20, cum Marc. 10. 35.

12. Matth.

12. Matth. 8. 28 Matthæus duos dæmoniacos, Lucas cap. 8. 26 unum Jesu occurrisse refert.

At hæc non contraria, sed tantum diversa sunt, & a Matthæo accuratius quam a Luca historia ista describitur. Lucas enim non dicit non plures uno fuisse. Unum autem potuit dixisse, quia unus præcipuus, & alterius incentor fuerit, alter vero tantum ipsi comes, & non adeo sævus. Eodem modo conciliantur Math. 20. 29 cum Mar. 10. 46.

13. Matth. 9. 18 dicitur, quod Jaïri filia, cum ipse Jesum supplicans accederet, obierit. Contra Marc. 5. 22, quod lethaliter ægrotaret.

Uterque rem prout gesta est narrat. Ex Marco enim constat, cum primo Jesum accederet Jaïrus, filiam ipsius in mortis agone versasse, & dum cum Jesu sermones miscet, ipsi nunciatum fuisse, filiam exspirasse. Atque Jaïrus, prius à Christo in spem erectus, ut Marcus cap. 5. 35, 36 ait, orasse ut eam in vitam revocaret, quod posterius solum à Matthæo describitur.

14. Matth. 10. 34, 35 & Luc. 12. 51 Christus dicit, se non venisse ut pacem det in terra, cum tamen Esa. 2. 4. Zach. 9. 10 Messias dicatur pacem in orbe terrarum allaturus esse.

Hæc inter se minime pugnant: Prophetæ enim de pace agunt, quam Messias populis & regnis inter sese conciliaturus esset: Christus autem de pace inter ejusdem familiæ domesticos, quod citata loca inspicienti est manifestum. Atque hoc responso contrarietatem inter ista loca penitus sustulimus. Si quis vero instet, Christum pacem ab Esaia prædictam, in mundo nunquam stabilivisse, is primo consideret, prædictiones istas presupponere, Judæos Messiam pro suo Rege agnituros. Quod cum nondum fecerint, pax ista minime exspectanda fuit. Cum vero Christus se rediturum, & per totum mundum pacem daturum promiserit (quod tum demum futurum esse indicatur Rom. xi, cum Israëlitæ illum pro Messia agnoscent) non est quod quis causetur, Prophetias istas nondum complementum suum esse sortitas. De istiusmodi vero prædictionibus videatur dicta Brenii disputatio pag. 74 & seqq. & pag. 89 in Fol.

15. Matth. xi. 30 Christus jugum suum dulce, & onus suum leve appellat. Cum tamen cap. 7. 13, 14 præcepta sua angustam portam, & viam quam pauci ingrediantur, vocet, & cap. 19. 24 dicat, divites difficilius in Regnum cælorum ingredi, quam camelum per foramen acus. Præter difficillima ista de cupiditatum naturalium, & vitæ ipsius abnegatione, mandata. Quæ profecto onus gravissimum, ne dicam intolerabile esse, nemo negare potest.

Christi præcepta esse difficillima, & nemini nisi qui Dei Spiritu sustentatur, præstitu possibilia, omnino certum est. Quare dispiciendum est, an ista tamen non possint suavia & levia dici. Quod nemo negare poterit, si non tantum animo reputet, auxilium Spiritus Sancti, fidelibus promissum, sed præcipue promissa vitæ æternæ, cuivis Christiano oranti esse parata. Quæ profecto adeo sunt excellentia, ut nihil tam difficile à nobis postulari possit, quod illa non facillimum reddant. Quid quod appel-

latio *jugi & oneris*, præceptorum difficultatem non obſcure indicet, quæ tantis præmiis levia & dulcia redduntur.

16. Matth. 15. 10. Marc. 7. 7 Chriſtus dicit, Deum fruſtra mandatis hominum coli. Petrus tamen 1 Pet. 2. 13 jubet, ut omni humanæ ordinationi pareamus.

Petrus dicit πάσῃ ἀνθρωπίνῃ κτίσει, *omni humanæ creaturæ*, id eſt magiſtratui, cujus mandatis in rebus civilibus obedire tenemur. Chriſtus vero de Dei cultu loquitur, in quo nullis hominum mandatis obſtricti ſumus.

17. Matth. 16. 4 Chriſtus Phariſæis ſignum e cœlo petentibus dixit, ſignum Jonæ, nec aliud ullum ipſis dandum eſſe. At Marc. 8. 12 nullum ipſis ſignum datum iri affirmat. Cum tamen omnes circumſtantiæ, eandem utrobique hiſtoriam deſcribi, aperte evincant.

Nulla omnino eſt contrarietas. Uterque enim negat Chriſtum ſignum e cælo, quale poſtulabant, dare voluiſſe. Cum vero Matthæus referat, ſignum Jonæ ipſis fuiſſe promiſſum, non indicat ſignum ipſis fuiſſe conceſſum: ſignum enim Jonæ non erat illis tunc ſignum, multo minus quale poſtulaverant. Petierant enim ſignum e cœlo, quale videlicet Joſua ediderat, lumen ſolare per 24 horas terram illuſtrans, aut aliud ſimile. Cum ergo Marcus dicit, Chriſtum dixiſſe, nullum ſignum ipſis datum iri, id optime de tali ſigno quale petierant, e cœlo videlicet, intelligi poteſt. Nec etiam Chriſtus apud Marcum dicit, nullum ſignum ipſis eſſe dandum; ſed tantum, *ſi dabitur ipſis ſignum*, quale nimirum petierunt e cœlo.

18. Matth. 21. 40, 41 dicitur Chriſtum Judæos interrogaſſe, in parabola de vinea, quid vineæ Dominus agricolis, qui filium ipſius interfecerant, & legatos male exceperant, eſſet facturus: Judæos autem reſpondiſſe, quod impios iſtos trucidaturus, & vineam melioribus agricolis conceſſurus eſſet. Sed Luc. 20. 15, 16 ipſe Chriſtus id dixiſſe refertur.

Si quis omnes circumſtantias, quas uterque Euangeliſta narrat, conſideret, videbit fieri poſſe, ut prius Judæi, deinde ipſe Chriſtus iſtam ſententiam pronunciaverint. Et cum Chriſtus prius ipſos interrogaſſet, quid cum iſtis latronibus agricolis, vineæ dominus eſſet acturus, illi vero reſpondiſſent, ipſum eos male mulctaturum, Chriſtus eorum reſponſum, prout Lucas refert, ita repetiiſſe, ut ſtatim intellexerint in ſe iſtud telum eſſe directum, & omen a ſe averterint, dicentes, *abſit iſtud.* Et ſic omnia optime conſtabunt, & uterque Euangeliſta rem prout geſta eſt retulerit, ſed alteruter aliquid quod alter dixit, omiſerit.

19. Matth. 23. 25 Chriſtus dicit, Judæos interfeciſſe Zachariam filium Barachiæ. Cum tamen 2 Chron. 24. 10, non Barachiæ, ſed Jojadæ filium fuiſſe Zachariam iſtum ſcriptum ſit.

Fuſius hanc quæſtionem tractat *Brenius* contra Judæos pag. 89, 90, ad quem Lectorem remittimus. Is enim exiſtimat (quod falſum eſſe oſtendi nequit) Jojadam binominem fuiſſe, & nomen Barachiæ etiam habuiſſe. Idque tanto magis veriſimile eſt, quia *Jojada* & *Barachias* vocabula ſunt ejuſdem ſignificationis, utrumque enim bene-
dictum

dictum notat. Quare facile fieri poteſt, ut utroque nomine fuerit appellatus.

20. Matth. 26. 6 & Mar. 14. 3 narratur, fœminam iſtam caput Chriſti unxiſſe; Lucas vero eam pedes ejus unxiſſe refert cap. 7. 37.

Qui nodus facile ſolvitur, ſi dicamus fœminam iſtam bis Jeſum in eadem domo unxiſſe, quod non modo diverſæ iſtæ circumſtantiæ, ſed & occaſio diverſa facti, ſuadent. Conferatur *Brenius* in Lucam cap. 7. 37. Ex Matthæo enim, Marco & Johanne cap. 12. 3 apparet, unctionem quam illi referunt, paulo ante Chriſti mortem à Maria, Lazari ſorore, eſſe peractam, in qua nec de pedibus unguento iſto delibutis, nec de ceteris quas Lucas memorat circumſtantiis, quidquam accidiſſe apparet. Quid quod Johannes, qui idem iſtud factum cap. 12. 3 recenſet, cap. XI. 2 expreſſe indicare videtur, eandem Mariam ante iſtud tempus adhuc ſemel Chriſtum unxiſſe, oleo videlicet & lacrymis, idque non caput, ſed pedes. Quod ex Luc. 7. 3 (qui ſolus iſtam hiſtoriam narrat) apparet, non multo poſt initium prædicationis Jeſu accidiſſe, vivente adhuc fere Johanne Baptiſta verſu 18, & ante omnia iſta quæ Lucas poſtmodum toto ferme libro ſuo, a Jeſu perpetrata eſſe memoriæ prodidit, prout ex cap. 8. 1 eſt manifeſtum.

21. Matth. 26. 23 hoc ſigno proditorem Jeſus indicat, quod manum in patinam ſecum intingeret. Sed Joh. 13. 26 eum fore, cui offam intinctam daret.

Omnino credibile eſt Chriſtum bis ſignum indicaſſe, ſemel ab omnibus aperte, ſemel a Johanne clanculum vel ſubmiſſa voce interrogatus, prout ex Matth. 26. 22 & Joh. 13. 24, 25 evidenter conſtat, ubi prius a Matthæo, poſterius a Johanne expreſſum reperias.

22. Matth. 26. 17, 19, 20 Chriſtus dicitur Paſcha cum diſcipulis ſuis celebraſſe die Paraſceues. Contra Lucas illum iſto die ſepultum eſſe teſtari videtur cap. 23. 54, idque ante tempus veſpertinum, quo Agnus comedi ſolebat, & a Matthæo Chriſtum iſtud comediſſe aſſeritur.

Cujus nodi ſolutionem apud *Brenium* in Amica diſput. pag. 86 Lector reperiet. Sed lubet hic conciliationem, quæ cæteris longe ſimplicior, & cum veritate magis conſona eſſe videtur, adjicere. Ea ſic eſt. Matth. 26. 17 dicitur diſcipulos τῇ πρώτῃ τῶν ἀζύμων prima azymorum Jeſum, interrogaſſe ubi vellet ut ipſi Agnum Paſchalem pararent? Quod certum eſt fieri debuiſſe ante tempus, quo iſtud comedi debebat. Jam ex Exod. cap. 12. 6, 8, & Judæorum conſtanti & perpetua praxi conſtat, agnum mactari debuiſſe inter duas veſperas, id eſt intra tertiam & nonam pomeridianam, noctu vero comedi, id eſt poſt horam nonam. Conſtat etiam Judæos diem non a matutino tempore, quemadmodum nos, ſed a veſpertino inchoare. Ex quo manifeſtum eſt, Matthæum per πρώτην τῶν ἀζύμων diem Jovis intelligere, ſive diem quæ primum diem Azymorum præcedebat, quod non tantum Græcæ voces permittunt, ſed & res ipſa poſtulat. Hoc ſi recte intelligatur, res per ſe manifeſta erit. Chriſtus enim noctu poſt noſtrum diem Jovis, qui apud Judæos diei Veneris eſt pars prior, Paſchalem agnum comedit, & ipſo die Veneris, qui reſpectu Sabbati dies eſt Paraſceues,

una cum precedente vespera & nocte, est crucifixus, referente Luca cap. 23. 54. Et sic Christus diei Parasceues priori parte, sive vesperi, Pascha comedit, & ejusdem diei parte posteriori, id est ipso diurno tempore, quem nos diem Veneris appellamus, crucifixus est. Quæ conciliatio, sive Pascha tum fuerit translatum in diem sequentem (more apud Judæos usitato, quando primus Paschatis dies in diem Veneris incideret, quod eo tempore Judæi accidisse tradunt) sive minus, omnes difficultates exhaurit, excepta unica, quod Joh. 18. 28 referatur, Judæos prætorium ingredi noluisse, *ut comederent Pascha*, quasi eo die quo Christus cruci erat affigendus, agnus Paschalis demum comedi deberet. Hanc objectionem alii recte solverunt, affirmantes per *Pascha* a Johanne intelligi potuisse hostias, quas septem diebus festis Israëlitas offerre & comedere fuisse solitos, ex 2 Chron. 35. 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14 constat.

23. Matth. 27. 44 dicitur latrones Christo convicia dedisse. At Luc. 23. 39 alter tantum latronum id fecisse narratur.

In quo nulla est contrarietas. Matthæus enim indefinite de latronibus istud dicit, non vero utrumque id fecisse. Lucas vero rem accuratius exponit. Similes locutiones reperias Gen. 19. 29. Jonæ 1. 5. Luc. 17. 14. XXIII. 36. Joh. 19. 29. Estque Ennallage numeri pluralis pro singulari, apud prophanos autores, & in vulgari sermone satis frequens.

24. Mar. 2. 26 Christus dicit, Davidem tempore Sacerdotii Abjatharis panes propositionis comedisse. Quod 1 Sam. 21. 1 sub Achimelechi Sacerdotio factum esse memoratur.

Difficultas hæc a Belgicis Interpretibus optime solvitur. Ostendunt enim utrumque vera dicere: cum Abjathar etiam Achimelech, & Achimelech Abjathar fuerit appellatus. Quod inde apparet, quia 2 Sam. 8. 17. & 1 Chron. 24. 1 Achimelech Abjatharis filius vocetur, idque postquam Achimelech a Saule esset interemtus, qui idem Achimelech 1 Sam. 21. 1 coll. cum cap. 22. 20, 21 Abjatharis pater appellatur. Ex quo manifestum est, utrumque idem nomen gessisse, & nec Christum, nec libri Samuelis scriptorem, in nomine Abjatharis vel Achimelechi errasse. Et cum id ad minimum verum esse potuerit, non est quod hic contrarietas demonstrari possit.

25. Mar. 16. 5 dicitur unum Angelum mulieribus fuisse conspectum. At Lucas cap. 24. 4, duos.

Hujus nodi solutionem, una cum reliquorum in eadem historia difficultatum accurata explanatione, vide apud *Brenium* pag. 87 *in Amica disputatione*. Ea autem huc redit, quod Euangelistæ, in describendo itinere mulierum ad sepulcrum Christi, non omnes plane idem iter intellexerint. Fieri enim potuit (quod diversę apud Euangelistas circumstantiæ non parum confirmant) ut mulieres istæ non semel, idque non semper omnes simul, sed semel simul, postea nunc hæc, nunc illa sola; nunc una, duæ, tresve simul; hæc semel, alia bis terve, ad sepulcrum itaverint, & sic alteri unus, alteri duo Angeli, alteri Christus ipse, alteri nec Angelus, nec Christus conspectus fuerit.

26. Luc.

26. Luc. 4. 25 & Jac. 5. 17 dicitur, tribus annis & sex mensibus non pluisse, cum tamen 1 Reg. 18. 1 nondum tres anni videantur effluxisse, cum plueret.

Liber Regum dicit, post multos dies anno tertio Deum Eliæ indicasse, se pluviam daturum, & post illud tempus multa adhuc intercessisse apparet, videlicet quod Achab & Obadias per totum regnum aquas quæsiverint, congregatio omnium prophetarum Baalaticorum, concertatio de vero Dei cultu, & alia multa: adeo ut ex ista historia minime probari possit, ante tres annos cum dimidio pluviam de cœlo decidisse.

27. Joh. 1. 21 Johannes aperte negat se esse Eliam. Contra Christus Matth. XI. 14 dicit, Johannem esse Eliam, qui venturus erat.

Cum Johannes Judęorum legatis respondet, se non esse Eliam, manifestum est eos de Eliæ persona proprie loquendo interrogasse: illum enim venturum in hunc usque diem credunt Israëlitę. Eo autem sensu negabat Johannes, se Eliam esse. Christus autem ipsum Eliam appellat eo sensu, quem Lucas cap. 1. 17 indicat, quod scilicet in spiritu & virtute Eliæ venerit, negatque Eliam illum, olim defunctum, proprie loquendo venturum; sed tantum figurate loquendo. Adeo ut hæc minime sint contraria.

28. Joh. 10. 17, 18 Christus dicit: *Ideo me pater diligit, quia pono animam meam, ut rursum eam capiam. Nemo tollit eam à me, sed ego pono eam à me ipso. Potestatem habeo eam ponere, & potestatem habeo eam rursum sumere.* Contra Lucas Act. 2. 32 testatur, Deum excitasse Jesum à mortuis. Confer Act. 3. 26. Rom. 6. 4.

Si in primo loco vox λαμβάνειν vertatur *accipere* (quę non minus propria ejus est significatio quam *capere*, *sumere*) tum nihil aliud Christus dicit, quam neminem posse sibi invito vitam eripere, seque à Deo *jus* accepisse (ita enim verti debet vox ἐξουσία) ut, si sponte vitam deponat (quod in ejus arbitrio erat constitutum) eam à Deo sit recepturus, tum facile conciliantur ista loca.

29. Act. 7. 4 Jacobus in Ægypto fuisse dicitur cum septuaginta quinque animabus. Cum Gen. 46. 26, 27 & alibi, septuaginta tantum numerentur.

Ut duo ista loca concilientur, animadvertendum non plane idem utrumque scriptorem velle. In libro enim Geneseos expresse indicatur, illos tantum recenseri, qui ex ipso Jacobo erant progeniti: versu enim 26 dicitur: *omnes animæ cum Jacobo in Ægyptum venientes*, N. B. *de femore ipsius egressæ*. Idem dicitur Exod. 1. 5. Stephanus autem Act. 7. 14 de istis omnibus expresse loquitur, quos Joseph ex terra Chananæa in Ægyptum adduci jusserit, inter quos non tantum numerandæ sunt filiorum Jacobi undecim uxores, quæ Gen. 46. 26 expresse ex illius scriptoris numero secluduntur, sed etiam ipse Josephus, cum duobus ipsius filiis, nec non duobus Judæ filiis, in terra Palæstina defunctis, Er videlicet & Onane. Quibus si etiam Simeon annumeretur, quem Josephus a principio captivum apud se detinuerat Gen. 42. 24, & fortassis etiam usque ad totius familię suę adventum apud se comitem retinuit (quod sane valde verisimile esse quivis facile videt, saltem id fieri potuisse nemo negare potest, ut vi-

delicet Joſephus eos tantum ad patrem ſuum arceſſendum miſerit, qui tum ſimul ab eo ad ſe venerant, & Simeonem, quem jam per tot menſes apud ſe detinuerat duriuſcule, nunc ſuavem tantiſper comitem penes ſe munifice detineret) ſic apud Lucam in Actis de numero ſeptuagenario, quem Hebraïcus Geneſeos, Exodi & Deuteronomii textus deſignat (Græcus enim duobus prioribus libris etiam habet 75, quamvis, ut arbitror, mendoſe) ſex erunt detrahendi, in quorum locum undecim uxores filiorum Jacobi ſuccedentes, exacte numerum 75 conficiunt. Et ſic utrobique accuratus numerus erit expreſſus.

30. Act. 7. 16 Stephanus tria dicit. 1. Abrahamum mercatum eſſe ſepulcrum iſtud, in quo Patriarchæ ſepulti ſunt, cum tamen Gen. 33. 19 legamus, Jacobum agrum illum emiſſe. 2. Jacobum una cum Patriarchis Sichemi eſſe ſepultum, qui tamen Gen. 49. 30, 31, coll. cum cap. 23. 2, 17 Hebrone eſt ſepultus. 3. Emmor ab ipſo filius Sichemi videtur appellari, qui tamen ipſius fuit pater Gen. 33. 19.

Quod ad primum attinet, ſi concederem in voce *Abraham* errorem eſſe commiſſum, illamque in deſcribendo ab aliquo eſſe adjectam, nihil iſtud faceret ad minuendam Scriptoris, vel ipſius Stephani authoritatem. Non potuit enim iſtiuſmodi error à Luca vel ipſo Stephano (qui totam Veteris Inſtrumenti hiſtoriam optime callebant, quod hæc ipſa oratio abunde teſtatur) eſſe commiſſus, in re adeo nota. Nec etiam fallendi animo hiſtoriam perperam recenſere potuerunt, cum in eo nullum cauſæ ſuę præſidium poſitum ſit, præſertim coram illis, qui eos e veſtigio mendacii arguere poterant. Errores autem iſtiuſmodi in omnibus authoribus Antiquis à deſcriptoribus commiſſi, apud neminem quidquam ipſorum authoritati detrahunt. Videtur autem, ut & hoc nunc adjiciam, in Patriarcharum ſepultura aliquid accidiſſe, quod obſcuritatem illis, qui rem prout geſta eſt non accurate ſciunt, pariat, quoſdam videlicet eorum in ſepulcro quod Abrahamus Hebrone emerat, prius eſſe ſepultos Gen. 50. 13, poſtea vero, cum Iſraëlitæ terram Chananæam occupaſſent, oſſa quorundam una cum oſſibus Joſephi, Sichemum eſſe tranſportata Joſ. 24. 32. Quæ conjectura ex eo confirmatur, quod *Hieronymus* de *Paula* referat, eam peregrinantem, inſcriptiones ſepulcrorum Patriarcharum *Sichemi* vidiſſe. *Flavius Joſephus* autem, *Antiq.* lib. 2. cap. 4 dicit, eorum ſepulcra Hebrone eſſe. Quod utrumque eo quo dictum eſt modo verum eſſe potuit; non vero omnes Patriarchas Sichemi ſepultos eſſe, Stephani verba aperte indicare videntur. Non enim dicit καὶ ἐτάφησαν ἐν Συχὲμ *& Sepulti ſunt Sichemi*, ſed καὶ μετετέθησαν εἰς Συχὲμ *& tranſpoſiti* vel *tranſportati* ſunt Sichemum. Adeo ut Stephanus ſcriptoribus Veteris Fœderis minime ſit adverſus. Non enim dicit ubi omnes ſepulti fuerint, ſed ubi partim tranſportati, partim ſepulti ſunt. Cujus contrarium neutiquam oſtendi poteſt. Et ſic verba Stephani, *& tranſlati ſunt Sichemum, & poſiti ſunt in monumento quod emit* ſcil. Jacobus &c, duas diverſas relationes continebunt, quoſdam videlicet Patriarcharum Sichemi, quoſdam Hebrone eſſe ſepultos. Et ſic prima difficultas penitus erit ſublata, una cum ſecunda.

Reſtat tertia, de Emmore filio Sichemi. Quæ nulla plane eſt: quamvis enim frequenter

frequenter in genitivis istiusmodi vox *filii* subintelligatur, non desunt tamen exempla, tam in S. Scriptura, quam apud prophanos authores, in quibus vel vox *matris* vel *patris* subaudiri debet. Sic Luc. 24. 10 Μαρία Ἰακώβου *Maria Jacobi* scilicet *mater*, non filia, prout non tantum ex Mar. 15. 40, sed etiam ex Syriaca & Arabica versione constat, quę Luc. 24. 10 vocem matris etiam exprimunt. *Herodotus* in Clio dicit Ἄδρηστος ὁ Γορδίεω τοῦ Μίδεω *Adrastus Gordiei* scil nepos, *qui Midæ fuit pater.* In *Ælian.* lib. 13. 30. Ὀλυμπιὰς ἡ Ἀλεξάνδρου *Olympias* mater *Alexandri. H. Stephanus* in voce Δαίδαλα citat Δαιδάλῳ τοῦ Ἰκάρου *Dædalo* patre *Icari* & similia alibi occurrunt. Quocirca hic locus à multis ita redditus est: *Emmor patris Sichem.* Et hoc pacto locus iste conciliari potest. Quod autem locus hic in describendo sit mutatus, ex Syriaca illa vetustissima versione non obscure colligitur: ea enim sic verba hæc reddit: *Et descendit Jacob in Ægyptum, defunctusque est* N.B. *illic ipse & patres nostri, & translatus est* (pro eo quod hic est *& translati sunt*) *in Sychem, & positus est in sepulcro* (in Græco est *& positi sunt*) *quod emerat Abraham argento à filiis Hemor,* omissa voce τοῦ Συχὲμ filii vel patris Sichemi. In qua lectione, si vox Abraham omittatur, necessario *Jacob* subaudiendus erit ex versu 15. Et tum nihil aliud restaret, quam conjectura, quod cadaver sive ossa Jacobi, prius Hebrone sepulta, postmodum Sichemum sint delata. Et sic omnia erunt plana, cum sensum istum verba ejus plane admittant. Delata autem illuc esse potuerunt, cum Josephi ossa ibidem terræ mandarentur.

31. Act. 9. 7 dicitur, Pauli comites vocem quæ ei loquebatur, audivisse, sed neminem vidisse. Contra cap. 22. 9 dicitur, illos vocem quæ Paulo loquebatur non audivisse.

Paulus à Pontificibus in mandatis habebat, Christianos captivos Hierosolymam abducere. Quocirca verisimile est comitatum fuisse à Romanis militibus, qui Hebraïcam linguam minime callebant. Cum vero Hebræis sit familiare, *audiendi* vocem pro *intelligere* frequenter usurpare, omnino verisimile est, alterutro locorum eam ita accipi debere, quemadmodum Joh. 12. 29. Vide Gen. 42. 23. 2 Chron. 26. 28. Esa. 36. 11. Jer. 5. 15. Matth. 7. 24, 26. Luc. 6. 47, 49. 1 Cor. 14. 2 in Græco. Et sic in secundo loco Paulus indicabit comites suos, quamvis sonitum quendam auribus perceperint, & forte voces aliquas proferri, nec tamen earum sensum, cum linguam Hebraicam non intelligerent, percepisse.

32. Actor. 13. 21 dicitur Saul quadraginta annis regnasse. Cum 1 Sam. 13. 1 biennio tantum regnasse dicatur.

De conciliatione horum locorum videatur *Brenii* disputatio pag. 91, 92. Conciliationis autem summa in eo consistit, quod plane falsum sit, in libro Samuelis numerum annorum quibus Saul imperium in Israëlitas obtinuit, definiri. Nihil enim aliud ibidem dicitur, quam eum biennio tum regnasse, cum tria illa satellitum millia eligeret. Et cum non possit ostendi, Saulem paucioribus quam quadraginta annis, quot hic Stephanus ei assignat, regnum obtinuisse, non est quod hic repugnantiam obtendamus.

33. Act.

33. Act. 15. 20 Apostoli præcipiunt, ut Christiani ab idolothytis, sanguine & suffocato abstineant. Paulus contra 1 Cor. 10. 25, 27 istorum esum Christianis concedit.

Istorum locorum novam, sed egregiam reconciliationem excogitavit editor libelli, Belgico idiomate anno 1672 excusi, cui titulus est, **Schriftuurlijke waardering van het heedensdaagse Prediken en Kerkgaan &c**/ in hunc ferme sensum, quod videlicet Paulus 1 Cor. 10 nihil eorum comedere permittat, quæ Apostoli Act. cap. 15 ne quis comedat prohibuerunt. Ostendit enim Apostolos ibi non simpliciter abstinentiam à sanguine & suffocato injungere, sed tantum quatenus ista idolis immolata, in eorum honorem comedebantur. Quapropter ipsorum interdictum istiusmodi verbis sit conceptum, ut istum sensum clarissime indicare videatur. Dicunt enim versu 20 se injungere, ut Christiani abstineant *ab illis quæ per idola sunt contaminata, & ab isto sanguine, & ab isto suffocato* (sic enim verba Græce sonant) qui sanguis & quod suffocatum ipsum erat idolothytum. Quandoquidem gentiles, cum animalia ad Sacrificia mactarent, prius ea mallei ictu in terram prosternerent, ut tanto commodius, & minori cum strepitu occidi possent, & de sanguinis separatione non admodum essent solliciti, adeo ut ipsorum Sacrificia non possent comedi, nisi simul sanguis & suffocatum assumeretur. Ostendit simul istius scripti editor, ipsam scortationem ad Sacrificia & religionem Paganorum pertinuisse. Adeo ut Apostoli illic loci nil nisi idololatrię, cum omnibus quæ ad eam pertinebant communionem, Christianis interdixerint. Cum quibus optime conveniunt ea quæ Paulus 1 Cor. 10. 14, 16 prohibet, videlicet epula idololatrica; una cum scortatione. A quibus postea versu 25, 27 carnes in Macello coëmtas, & in privatis Ethnicorum conviviis appositas, aperte distinguit. Additque editor, ejusdem Apostoli verba versu 28, ut, si quis in convivio Christianis significet, carnes appositas idolothyton esse, ne iis tum vescantur, ita esse accipienda, (ita saltem accipi posse negari non potest) quod quis indicet, epulum istud in idolorum honorem esse institutum, carnesque appositas ex Sacrificio idololatrico domum ab hospite abductas, ejus esse partem. Cum id apud Ethnicos novum non fuerit, ut illi qui animal aliquod idolis immolassent, partem quæ Sacrificanti competebat, non in Idoleo, sed domi suæ, cum familia, vel aliis quos invitaret, in Deorum honorem comederent. Videatur dictus tractatus pag. 17, 18, 19, 20, 21.

De loco ad Rom. 3. 27, 28 contra Jacobi cap. 2. 24, legantur superius dicta Lib. 1. pag. 116.

34. 1 Cor. 10. 8 Paulus dicit, scortatorum Israëliticorum in deserto uno die occubuisse viginti & tria millia. Cum tamen Num. 25. 9 viginti & quatuor millia cecidisse dicantur.

Si concederemus vel hic, vel ibi librariorum incuria, vel imbecillitate in numero esse erratum, ut & Act. 7. 14, nulla hinc oriretur difficultas. Cum vero Num. 25. 5 Moses judicibus jusserit, ut quisque virum suum interficeret, quod versu quarto ap-

paret de præfectis populi intelligi, qui forte mille numero fuerunt, & reliqui 23000 a Deo postridie plaga immissa interemti fuerint. Hos omnes Moses simul complectitur, quos tamen non dicit uno die cecidisse, Paulus de posterioribus tantum agit.

35. Gal. 1. 19 Jacobus frater Christi inter fideles ejusque Apostolos recensetur. Contra Joh. 7. 5 dicitur, fratres ipsius in eum non credidisse.

Aliquoties hac de re gloriantur Judæi, tractatu quem *Nitzachon* (*victoriam*) appellant, quod & mater & fratres ejus in eum non crediderint: quasi id ab eis sit factum, quia imposturas ejus animadvertissent. Quod autem Mater Jesu in eum non crediderit, absque ullo fundamento colligitur ex Matth. 12. 46, ubi legitur quod foris cum fratribus Christi staret, nec domum ingrederetur: Cum tamen constet id factum, quia propter ingentem populi confluxum intrare ad eum non potuerint. Quod vero fratres sive consanguinei in eum non crediderint, id ex malo ipsorum animo est profectum, quod in reliquis Judæis etiamnum locum habet. Qua de re pluribus agendi hic non est locus. Cum vero Jacobus Christi frater in ipsum crediderit, Johannes autem cap. 7. vers. 5 non dicat, omnes Christi fratres, sive consanguineos in Christum non credidisse, sed tantum *ejus fratres*, quod de aliquibus, & forte de majori eorum parte accipi potest, de omnibus autem non necessario intelligendum sit, apparet Paulum Johanni minime contradicere.

CAPUT III.

De narrationibus, præceptis & rebus in Veteri Fœdere, quas Athei aliique S. Scripturæ hostes, pro absurdis habent, vel alicui prima fronte tales videri possunt.

POst conciliationem locorum quæ in Bibliis inter se pugnare a nonnullis creduntur, animus est ostendere, nihil in iisdem reperiri, quod vel absurdum, vel impossibile, vel falsum merito existimari possit. Ista vero in tria capita dispescemus, quorum primum continebit ea quæ in Veteri Fœdere pro talibus ab Atheis, aliisque verbi Divini contemtoribus, habentur. Secundum eadem ex Novo Fœdere deprompta absolvet. Tertium quæ utrique Fœderi sunt communia.

De Creatione Universi.

1. Primas igitur merito obtinebit creatio hujus Universi, cujus prima omnium in S. Literis fit mentio. Quam Athei pro re impossibili & plane falsa habent, creden-

tes illud ab omni æternitate extitiſſe. (de cæteris enim de Mundi exordio opinionibus, ſive fortuito, ſive per atomorum concurſum, vel etiam per circulationem Naturæ, nihil operæ pretium eſt dicere, cum hodierni Athei talia nobiſcum exſibilent, & multo minus veriſimilia ſint, quam ea quæ liber Geneſeos refert) Primum quod in ejus narratione carpunt eſt, quod Deus eam ſex diebus, ut opifex quidam perfecerit, & poſt ejuſdem perfectionem quieverit, quaſi laboribus feſſus. Alterum eſt ipſa rei poſſibilitas, cum nihil videatur exiſtere, quod tanti operis cauſa exiſtere queat. Primo igitur ſumemus, quod Adverſarii non modo concedunt, ſed etiam urgent, creationem iſtam omnes Naturę vires ſuperare. Deinde eam ex nihilo minime fieri potuiſſe, cum ex nihilo nihil produci poſſit, & inter nihil & corpus infinita ſit diſtantia, quæ proinde uniri nullo modo queant. Ex quibus manifeſtum eſt, ex naturali ratiocinatione de ea diſputari non poſſe utrum contigerit nec ne, cum res ſit mere hiſtorica. Cum igitur non tantum in Scriptura ejus mentio habeatur adeo luculenta, ſed etiam ejus veritas ab omnibus nationibus, ſibi invicem per tot ſæculorum myriades incognitis, imo infenſiſſimis odiis ſemet inſectantibus, unanimiter recipiatur, quam à ſe mutuo haurire non potuerunt, nulla alia ejus rei ratio excogitari poteſt, quam quod omnes eandem à primo homine, cæteriſque quibus ſeipſum Deus manifeſtavit, quas Hiſtoria Sacra memorat, ut certam & indubitatam narrationem hauſerint. Quapropter de eadem nemini dubitare licet, niſi firmas ambigendi cauſas proferre ſciat. Iſtiuſmodi vero nihil in relatione ipſa reperiri poteſt, nec in ipſa rei natura. Quod enim res omnes non ſimul & ſemel uno momento in ordinem redactę ſint, id omnino rationi eſt conſentaneum, ſed ut à rudioribus initiis paulatim ad perfectiora creatio exſurrexerit; nec in eo quidquam abſurdi comparet. Quemadmodum etiam à nemine unquam quidquam eſt productum. Sed quod ad quietem attinet, quæ Deo adſcribitur, ea nihil aliud quàm ceſſationem ab opere, & creationis perfectionem, non vero laſſitudinem denotat. Alterum vero, ipſa videlicet creatio, nihil etiam abſurdi habet, ſi eo modo conſideretur, quo eam Scriptura tradit, nimirum ex præexiſtente materia (quam etiam principio carere neceſſario eſt ſtatuendum) facta. Deus enim ea quæ inter ſe mixta & confuſa erant, ordine & artificioſe diſtinxit, & ſuum cuique locum aſſignavit. In quo nihil fingi poteſt quod rationem vel minimum lædat. Conferantur addanturque ea quæ capp. 7. 8. 9. 10 diſputavimus. Ex quibus omnibus merito concludimus, nihil hic eſſe, quod ullo jure in hac relatione carpi poſſit vel debeat: præſertim ſi addantur ea quæ cap. 1 & 2 de locis ſibi invicem contrariis apparentibus, diſſeruimus. Admodum enim frivolum eſt cogitare, ſi libri Scripturæ ſuppoſititii forent (quæ Atheorum eſt calumnia) iſtius rei authores, quos decipiendi & fallendi ſtudio id feciſſe ſtatuendum eſſet, ſi res ita ſe haberet, non omni conatu id fuiſſe curaturos, ne contrarietates ſaltem in libris occurrerent. Præſertim cum iſtiuſmodi impoſtores non plane ſtupidi eſſe ſoleant.

De Lapsu hominis.

2. Alterum quod Atheos magnopere offendit, est historia de seductione Evæ per serpentem, in qua multa ridicula & absurda contineri sibi persuadent. Primum est quod ei loquelam tribuat Moses. Secundum, quod tantilla re tantum calamitatis in humanum genus devolutum sit. Tertium quod bestiæ ipsi, de qua creditur eam à Diabolo, tanquam instrumentum esse adhibitam, pœna à Deo sit inflicta. Quartum, quod homines genitalium usum ignoraverint, cumque per esum pomi adepti sint. Quintum, quod homines se à bestia, idque adeo frivolis argumentis, seduci passi sint. Sextum, quod ipsa etiam terra à Deo maledicta sit, ob istud delictum. Singula itaque ordine examinemus. 1. Quod loquela serpenti tribuatur, absurdum censeri non potest, si consideremus psittacos & picas ea destitutos non esse. Fieri enim potest, ut & serpentes humana voce primitus locuti fuerint, qua facultate post seductionem à Deo privati fuerint, quemadmodum & pedibus, quibus in primordio instructi fuisse videntur serpentes Gen. 3. 14, & etiamnum nonnulli instructi reperiuntur. Ut autem tanto facilius de isto negotio judicari possit, attendere oportet, non omnes totius historiæ circumstantias, sed compendiosissimam ejus tantum summam referri. Quare consentaneum est credere, (quemadmodum feræ tunc innoxiæ fuerunt) eas cum homine versatas fuisse, & præcipue serpentes, qui ut loquela, ita etiam intellectuali facultate naturę humanæ proximi erant. Nec absurdum est existimare, homines serpentibus, quemadmodum nos canibus, familiariter usos, eosque illorum familiaritati assuetos fuisse. Deinde considerandum est Hebræos, Sacrosque Scriptores, nomine *hannachasch serpens ille* Gen. 3. 1, non nudum animal, sed Diabolum significare. *Nachasch* simpliciter est *serpens*, sed *hannachasch serpens iste*, prout cap. 3. 1, 2, 4, 13, 14 perpetuo articulus voci isti *Nachasch* additus est, nec unquam in Sacra Scriptura, nomen Serpentis Diabolo tributum, absque articulo reperitur. Vide præter loca citata 2 Cor. XI. 3. Apoc. 12. 9, 14, 15. XX. 2: quod nomen ab hac seductione ipsi ab hominibus impositum esse videtur, quia serpentis ope in ea usus fuerit Diabolus, ipso tamen serpente conscio & consentiente. Serpentes enim primitus ratione aliquatenus præditos fuisse, verisimile facit astutia, quam etiamnum in illis experiuntur physici: nam præter versutiam quâ pollent, exorcismatum, capite in terram defosso, elusionem facere norunt Eccles. 10. 11. Diabolus itaque, hominem seducturus, ope bestiæ, hominibus familiari usus est, & mulierem aliquoties adortus, blanditiis elegantis fructus illexit, promittens ei novarum rerum (quarum mulieres præsertim sunt studiosæ) lætam notitiam, si maritum, ut eadem faceret, inducere posset. 2. Secundum, quod tam exili crimine tot ærumnas sibi accersiverint, omnino consentaneum est: quo enim res fuit facilior, tanto melius ab ea temperare sibi potuerunt & debuerunt. Nihil enim interest qua in re Deus obedientiam sibi præstari, & pœnam comminari voluerit. Præterquam quod Deus etiam pœnam mitigaverit,

gaverit, fructumque ipſum typum mundanarum cupiditatum gerere, ſub Chriſti imperio abnegandarum conſtituerit. Adde quod Adami peccatum ſolum nemini ex aliis hominibus damnum intuliſſe, Paulus ad Rom. 5. 12, 13, 14 doceat, quemadmodum alicubi abunde docuimus. 3. Tertium etiam difficultate caret, ſi ſtatuatur, quod jam indicavimus, ſerpentem in ſeductionem hominis conſenſiſſe. Si autem velimus, ſerpentem ratione deſtitutum, inſtrumentum tantum fuiſſe, quo Diabolus uſus fuerit, tanto minus erit difficultatis, tum enim pœna ſerpenti inflicta, quia eam vix ſentire vel percipere potuit, nullam ei injuriam intulit, ſed in hominum terrorem tantum inflicta erit. Præterquam quod pœna, ſerpenti inflicta, eam quæ Diabolum preſſit, præcipue ſignificet. 4. An homines in principio genitalium uſum ignoraverint, plane incertum eſt, id ſolum conſtat, eos neſciviſſe turpe eſſe, ea nuda gerere, quod non magis mirandum eſt, quam quod puεruli idem neſciant, quales in creationis principio plurimis in rebus eos fuiſſe, à vero non eſt alienum. 5. Quod adeo frivolis argumentis homo ſit ſeductus, cui mirum videri poteſt, qui conſideret id quod in maxima hominum parte, ab omni ævo cernimus, eos videlicet vaniſſimis rebus ad plurima & atrociſſima ſcelera incitari poſſe. Præſertim ſi negetur (quod omnino negandum eſſe arbitror) primos homines tanta rerum ſcientia præditos fuiſſe, quanta vulgus ſomniat. Conferantur ea quæ ſuperius Lib. 1. cap. 2. pag. 23 de Adami ſimplicitate & ruditate diſſeruimus. 6. De ſexto nihil opus eſt dicere, cum terræ maledictio non terræ, ſed homini nocuerit.

De Dæmonibus.

3. Cum occaſione præcedentis quæſtionis, in mentionem Diaboli, hominum ſeductoris inciderimus, ordo requirere videtur, ut de eo nunc agamus: quia Athei, multique alii, Dęmones in rerum natura eſſe negant, & opinionem quam vulgus de illis fovet, ridiculam & abſurdam eſſe aſſerant. Noſtrum autem non eſt defendere ſtultas vulgi opiniones, ſed illa tantum quæ Scriptura docet. Ea vero de Dęmonibus nullibi dicit, illos à Deo tales quales nunc ſunt eſſe creatos, ſed contra non obſcure innuit, illos ante hunc Mundum conditum a Deo fuiſſe creatos, & quidem naturaliter bonos, certum videlicet ſpiritualium entium numerum, quibus etiam leges ſint datæ, quas obſervare tenerentur, antequam ad æternam vitam admitti poſſent, quorum ingens numerus Deo ſe immorigerum præbens, nec ad meliorem frugem reduci ſe patiens, tandem à Deo in locum deteriorem detruſi, & abſoluto Dei decreto æternæ damnationi deſtinati ſint. In quorum locum Deus homines condidiſſe videri poſſit. Vide 2 Pet. 2. 4. Judæ verſ. 6. Apoc. 20. 2, 10. Iſtiuſmodi dæmones dari, cur alicui abſurdum videri poſſit, fateor me percipere non poſſe. Quamvis fabuloſa plurima de eorundem factis & præſtigiis ab hominibus ſint conficta. Nihil enim hic ſtatuitur quod non æquum ſit & juſtum. Nec etiam in S. Literis quidquam reperitur, huic ſententiæ contrarium. Dæmones autem hominibus multo robuſtiores eſſe, nemini

mini mirum videri debet, qui expertus sit, quanto spiritus ex rebus naturalibus extracti, sive per destillationem, sive arte chymica, efficacius quam corpora, operari possint. Eos autem regnum & rempublicam inter se erexisse, nemo sanæ mentis absurdum censere potest, si ratione præditi esse statuantur, quales eos S. Scriptura describit: Sed de his alibi prolixius egimus.

4. De eo quod Deus non certo sciverit, utrum Sodomitarum peccata adeo forent enormia, quemadmodum ipsi indicatum erat, & quod, ut ea de re certus esset, illuc proficisci deberet Gen. 18. 20, superius Lib. 1. pag. 24 actum est.

5. Quod Historia de Juda (Gen. 38. 1 & seqq.) Jacobi filio, mutila & truncata sit, actum nobis itidem est Lib. 1. pag. 94.

6. Relationem de compressione Dinæ & Sichemitica excisione per Simeonem & Levi Gen. 47 minime sibi constare, adversarii volunt. Eam vero optime sibi constare docuimus eodem Lib. 1. pagina 94, 95.

De Arca Noachica.

7. Hujus historiam, quę Gen. 6 capite narratur, multi pro fabula habent, propter multas & inextricabiles, quas eam continere putant difficultates. Quarum prima est, quod mensura ei assignata, omnium quæ per tot menses comprehendisse dicitur, nullo modo capax fuit, tot videlicet pecorum, jumentorum, ferarum, pabuli, potus, stercoris. Altera est ipse bestiarum in eam ingressus. Tertia, ministeriis quibus homines pro se & tanto bestiarum numero opus haberent, octo homines pares non fuisse. Primo igitur ostendemus, magnitudinem quam ei Scriptura assignat, satis amplam fuisse, ut ista omnia largiter excipere potuerit. Quod facile evicerimus, si verosimile faciamus, ulnas (quas Scriptura Arcę sive Navi Noachicæ assignat, pro longitudine trecentas, pro latitudine quinquaginta, pro profunditate triginta) novem pedes fuisse longas, quod Origenes & Augustinus Hebræorum traditionem fuisse affirmant, & per ulnas decempedas, sive Geometricas virgas designatas fuisse. Quod ex eo etiam aliquo modo confirmatur, quod homines tum temporis grandioris staturæ fuisse credibile sit, quam nunc sunt: quemadmodum & in nostro Belgio ante aliquot secula, & in multis aliis oris proceriores homines habitaverunt. Ex quo necessario ulnarum sive cubitorum longitudo dependet. Adeo ut tunc cubitos longiores fuisse omnino sit statuendum. Forsan huc etiam faciunt versus 18, 19, 20, cap. 7 Geneseos, ubi indicatur aquas, postquam Arca jam undis innatare cœpisset, adhuc quindecim ulnis in altum excrevisse, & tum montes sub aquis occultatos fuisse. Ex quo patet 19 vel 20 ulnas montes altitudine tunc ęquasse, qui fere non minus quam ducentos pedes alti sunt, nec in altis istis oris altiores forte extiterunt. Et sic navis 2700 communibus pedibus longa, 450 lata, 270 alta extitisset. Quod non incredibile est, si consideremus quam potens princeps Noachus fuerit, & quod ab aliis non minoris magnitudinis naves ædificatæ fuerint. Qualem P. *Jovius* lib. 7 describit a Gallis exstructam

 fuisse,

fuiſſe, quæ bis mille tormenta bellica habuit, cum nunc maxima vix 110 ſuſtinere poſſit. Similes deſcribunt Camer. oper. ſubciſ. cap. 26. Buchan. cent. 2. Oſorius. Juſtinian. Hiſt. Venet. lib. 14. Witſius in ſua Architect. Naut. Belgice edita anno 1672. Præterquam quod hæc noſtra ratis centum circiter & viginti annis demum fabricata fuiſſe, ex Gen. 6. 3, 7, 8, 13 non abſurde colligitur. Jam ſi hæc quantitas 2700 pedum in longitudine, 450 pro latitudine & 270 pro altitudine concedatur, tum nemo quod in ea carpat habere poteſt. Quia autem forſan multis hæc non ſatiſſacient, age oſtendamus omnia multo exiliori loco facile contineri potuiſſe. Cum vero ulna ſit menſura à cubito uſque ad extremitatem medii digiti, & homines procul dubio tunc majoris quam nunc ſtaturę fuiſſe, à vero minime abhorreat, poſſemus ulnas ſumere longiores. Sed ſtatuamus eas tantum ſeſquipedalis longitudinis: oſtendemus tamen Arcam omnia iſta optime capere potuiſſe, idque modo quo id a *Johanne Buteone, Tractatu de Arca Noë* præſtitum eſt. Eum in finem dividemus animalia in boves, lupos & exiliora pecora, pro Camelis, Dromedariis, Elephantibus, Rhinocerotis ſubſtituendo boves, & quatuor boves pro uno quatuor iſtorum ſumemus, quod profecto abunde ſufficit. Sint ergo duo Cameli, Dromedarii itidem bini, ac totidem Elephantes & Rhinocerotes, iſti ergo 32 boves æquabunt. Cape etiam 14 boves cum vaccis. Leones, Urſos, Aſinos, Equos, Tigrides, Pantheras, Cervos, Leopardos octodecim numero. Lupos æquantia animantia totidem. Et forſan vix invenias in univerſum tantum jumentorum numerum, ut nonagenarium conficiant; ſed ſumamus 120 boves, ne quis numerum nimis parce eſſe conceſſum cauſetur. Reliqua minutiora animalia ſub ovium magnitudine conferemus, & dabimus 80 oves fuiſſe. Addantur feræ carnivoræ (quamvis eas jam nos dediſſe cenſendum ſit) numero 64. Itaque ſtatuemus in Arca habitare debuiſſe 3730 oves, 120 boves, 80 lupos, id eſt animalia quæ lupos magnitudine æquant, ſive alia in eorum locum. Sumemus pabulum omnibus in integrum annum, & quidem fœnum, quo omnes paſci potuerunt, & quod locum præ alio pabuli genere maximum requirit. Experimento comprobatum eſt, ſingulis bobus quotidie ſufficere triginta libras Hollandicas fœni, quæ non plus quam unius ulnæ in quadratura loci occupant. Ita 400 boves non plus fœni in anno opus habent quam 14c000 ulnas quadratas, imo vix tantum devorare queunt. Cum igitur Noachica navis trecentis ulnis fuerit longa, 50 lata, & quodvis ſolarium 10 ulnis altum, habemus in quavis concameratione 150000 ulnas. Et ſic unicum ſolarium omne alimentum abunde capere potuit. Jam ſi omnia animalia ratione boum computentur, numerum 400 minime æquabunt. Avibus locum aſſignare non eſt opus, cum illæ ſportis inſideant, & inter animantia habitare queant. Reptilia, quæ terra per ſe producit, in Arca fuiſſe aſſervata, non eſt opus concedere. Jam pro bove ſumatur cavea duarum cum una tertia ulnarum in latitudine, 5 in longitudine, ita 400 boves requirunt ſpatium 5330 ulnarum in pavimento, cum tamen unius cameræ pavimentum 150000 ulnarum habeat. Potuit itaque Noachus infimam in duas diviſiſſe partes, unam pro dimidia pabuli parte, alteram excipiendo animantium ſtercori, alterum

pabuli

pabuli dimidium medio navis solario includatur, ubi ipsa animalia fuerunt. In cujus pavimento foramina, pro stercorum exoneratione in infimam partem, confici potuerunt. Ita octo hominum ministerio animantia omnia recte curari potuerunt. Præsertim si Noachus servos aliquot in Arcam secum sumserit absque ancillis. Qui propterea nullam sobolem propagare potuerint. Quamvis autem Gen. 7. 13 nulla servorum fit mentio, fieri tamen potest, ut eos assumserit. Quemadmodum enim Jacob nullos servos in Ægyptum duxisse legitur Gen. 46. 1, 5, 6 &c, quos tamen habuisse, ex cap. 32. 15 liquet: quandoquidem cap. 46. 1 cum omnibus quæ possidebat, in Ægyptum tendisse, expresse dicitur, ita forte cap. 7. 1 sub Noachi familia servi comprehendi potuerunt. Noachus cum suis totum supremum solarium incoluerint. Ita omnia sibi optime constabunt, modo concedatur, quod in tanto miraculo absonum censeri non debet, ut Deus fœtorem stercoris & animalium cohibuerit, vel etiam ex infimi parte per tria tabulata multi tubi, iique inferius lati, in supremam navis partem exeuntes, minuendo fœtori, confecti esse potuerunt. De tertio statuere possumus, ut Deus omnia in Arcam compulerit. Nisi malimus, Noachum, dum res & tempus & servi suppeterent, ex omnibus numerum præfixum, sive vi, sive dolo, in Arcam intrusisse. Cum vero per 150 dies cap. 8. 3 imbres deciderint, satis aquæ Noacho pro potu suppetere potuit pro omnibus animalibus. Quas Deus postmodum ex pluvia facile concedere potuit.

De Dei pœnitentia. Gen. 6. 6.

8. Angelum quendam eximium Dei nomen & personam, in Legis per Mosem latione sustinuisse, eumque passim nomine Dei & Jehovæ indigetari, notius est quam ut probatione indigeat. Inspiciantur loca Gen. XI. 5, 6. XII. 1 coll. cum XVI. 7, 10 & XVIII. 1 & XIX. 1. XLVIII. 15, 16. Judic. 2. 1. XIII. 3 coll. cum versu 22. Esai. 63. 9. Zach. 3. 2 & alibi. Cum itaque constanter in Pentateucho idem ille qui Deus dicitur, introducatur, nec ullum vel minimum discrimen appareat inter eum per quem Lex data fuit, & eum qui ante Legem hominibus apparuit, (quem Christianorum maxima pars Christum fuisse existimat, qua de re superius cap. 1 & alibi fusius est actum) non absurdum censeri debet, si credamus, Deum etiam mundum per Angelum, sive eundem per quem Legem dedit, sive alium, cui alios Angelos comites & ministros adjunxerit, creasse, eundemque deinceps hominibus apparuisse. Quod si concedatur, quemadmodum certe contrarium ex Sacro codice demonstrari nequit, protinus omnes disparebunt ex eo ortæ difficultates, quod nonnunquam talia Deo adscribantur, quæ Deo supremo indecora videri possint, qualia sunt pœnitentia de hominum creatione, descensus de cælo & in eundem adscensus, apparitiones variæ, tentatio Abrahami, ut de ejus sinceritate penitus redderetur securus, & si quæ sunt hujus generis alia. Cum enim Angelorum prudentia ad omnia sese non extendat, fieri potuit ut quid alicubi præter eorum intentionem acciderit. Ita tamen, ut Deo dirigente, nihil male cadere potuerit.

De

De tentatione Abrahami.

9. Tentationis Abrahamicę historiam absurdam esse, non modo Athei, sed & alii S. Scripturæ adversarii summis viribus contendunt: quia Deo indignum esse credunt, ut alicui proprium filium occidere, quo de hominis istius sinceritate experimentum capiat, injungat. Tota difficultas ex eo oritur, quod vulgo statuunt, Deum futura contingentia, & in hominum arbitrio positas actiones certo præscire, quæ opinio innumeris absurditatibus Sacram Scripturam intricatam reddit. Cum vero liberę hominum actiones, antequam fiant, *merum nihil* sint, nulla certa scientia circa eas occupari potest, & *merum nihil* divinæ scientiæ objectum esse nequit. Atque ob has & alias prægnantes causas, à Socinianis aliisque affatim productas, hæc opinio merito rejicitur. Nec idcirco Dei omniscientię quidquam derogatur, sed tantum rerum certitudini. Scientia enim tantum circa res versatur, sive præsentes, sive pręteritas, sive etiam certo futuras, quarum causæ necessario efficientes vel jam existunt, vel etiam certo Dei decreto sint determinatæ, quorum nullum in liberis actionibus locum habet. Non enim quæritur an Deus omnia futura scire possit, nec etiam, an Deus omnia futura certo determinare possit, sed tantum, an res futuræ contingentes, sint necessariæ, & an Deus omnia certo determinaverit: Utrumque autem negatur; non vero quod Deus omnia certo præscire possit: posset, si determinare vellet, velle determinare negatur. Ex quo manifestum est, Deum, sive potius Angelum, ejus personam gerentem, merito de Abrahami perfecta sinceritate experimentum capere potuisse: & nulla quidem re melius, quam ea quæ Abrahamo omnium maxime ardua videri possit. Præsertim cum Deus filium alterum ex ipsius & conjugis mortuis corporibus suscitare potuerit. Quod & Abrahamum ratiocinando collegisse testatur Author Epist. ad Hebr. cap. XI. 18.

De præcepto Circumcisionis.

10. Tentationem Abrahami excipit circumcisio, quæ eam præcessit Gen. 17. 9. Hanc multis sannis excipiunt Athei, ut rem turpem & fœdam. Ex Levit. 19. 27, 28. XXI. 5 manifestum est, idololatras in signum reverentię, quam Diis suis exhibebant, solitos fuisse capillos & barbam truncare, & corpori suo vulnera infligere: quemadmodum & in omnibus fere regionibus, domini signum aliquod fronti vel dextrę servorum incidere vel inurere solebant. Quocirca conveniens fuit, ut pro more tum temporis usitato, Dei servis aliquod indelebile signum imprimeretur: idque non omnibus conspicuum, sed quod vestibus contectum esset. Ad significandum cultores veri Dei, non externis quibusdam ritibus ab hominibus dignosci debere, sed a Deo ex indiciis secretioribus, & ab hominibus, si altius divina mysteria scrutari vellent. Præterea hoc habuit signum istud, ut (quemadmodum reliqui Legis Mosaicæ ritus) typum

gereret

gererent carnalium cupiditatum abnegationis, per Christum ab hominibus exigendæ. Ad quæ omnia nullum magis accommodum signum excogitari potuisse videtur; ea videlicet ætate hominibus imprimendum, cum sensum doloris quamminimum haberent, & in ea corporis parte, quæ minimum ad vitæ commoda & voluptates usum haberet. Atque ita in præcepto isto nihil absurditatis residebat.

De eo quod Libri Mosis multis post Mosis obitum seculis ab Ezdra fuerint confičti, & Judęis per vim & dolum obtrusi, & cæteri etiam Veteris Fœderis libri non sint authentici, depravati & corrupti, & de locis Scripturæ, quibus id evinci posse ab adversariis creditur, egimus Libro primo capp. IX. X. XI. XII.

De fucata Legis Mosaïcæ specie.

II. Legis Mosaicę author, eam se ad solius Divini nominis gloriam tradidisse, & ab ipso Deo accepisse, passim testatur: si tamen ea penitius introspiciatur, ad Mosis & ipsius familiæ gloriam & commoda, quanta quanta est, composita videtur. Mosi enim Principatus, & familiæ Aaronicæ in perpetuum Sacerdotium asseritur, quod non minus honorificum & lucrosum, quam ipse Principatus erat munus. Ex quo non levis suspicio oriri posse videtur, omnia à Mose in proprium commodum esse conficta.

At vero, qui talia in suspicionis tam atrocis causam arripit, ostendit se totum in eo esse, ut religionem omnem ex animo suo exturbet. Primo enim, si Moses impostorem agere voluisset, cur minus pro sua, quam pro Aaronis fratris sui familia solicitus fuisset? Ei enim Sacerdotium in familia ipsius semper continuandum concessit, pro se autem ipso de Successore in Principatu nihil fuit solicitus: cum tamen duos filios Gersonem & Eliecerem habuerit Exod. 18. 3, 4, jam grandiusculos, prout ex Exod. 2. 22 colligi potest, cum prior ante Mosis in Ægyptum missionem natus fuerit. Nec id tantum, sed etiam, præteritis filiis, Josuam ministrum suum successorem constituit. Quod vero ipse Principatum gesserit, id non tam dignitas ipsi erat, quam onus pene intolerabile. Aaron frater, secundus ab ipso, ad authoritatis confirmationem, ad quam etiam opes Sacerdotales requirebantur, pertinebat, & aliter fieri non debere, recta ratio suadet: quia nullus Princeps ulli magis quam suis, ad honorifica munia evectis, fidere potest. Quid quod nulla sinistrę suspicionis causa fuisset, si Moses (quod tamen facere noluit) in Aaronicæ familiæ fulcimentum, filiis suis Principatum asseruisset: non enim cælestem Ecclesiam, sed civilem Rempublicam Moses erexit: quam proinde eo modo instituere debuit, quo optime consistere poterat, si optimus & maxime sincerus Princeps esse vellet. Qualem cum se adeo perfecte exhibuerit, tanto magis credendum est, ipsum à Deo mandata accepisse, ut non aliter quam fecit Rempublicam institueret: quod adeo bonus & pius Imperator, de seipso coram tot testibus, qui Dei mandata propriis auribus exceperant, & tot miracula oculis usurpaverant, testatur.

De ritibus Legalibus.

12. Et in his quod carpant adverſarii ſe habere exiſtimant, quod tot nugis, in quibus nihil Sanctimoniæ inſit, Deus populum ſuum perpetuo occupari voluiſſe, non ſit credibile.

Sed ex iis quæ infra cap.7,8,9,10 & alibi diſputavimus, perſpici poteſt, religionem & Dei cultum, quem ab hominibus exigere velit, non à rerum faciendarum inſita ſanctitate, ſed ex Divino arbitrio penitus pendere. At propterea nihil pium, juſtum vel ſanctum eſſe poſſe, niſi quod Deus præcipiat, nec ullam aliam ob cauſam, quam quia jubet. Quocirca nullo modo abſurdum eſt, quod Deus populo iſti, ad ſuperſtitionem, imo ad idololatriam pertinaciter proclivi, ceremonias plurimas, eaſque iis quas idolorum cultores habebant contrarias, & ſubliniorum rerum figuras (quales omnes in Lege præſcripti ritus ſunt) injunxerit. Ceremonias vero legales typos fuiſſe rerum ſpiritualium ſub Novo Fœdere injungendarum, non modo in plurimis S. Scriptores Novi Inſtrumenti oſtendunt; ſed etiam in reliquis omnibus facile doceri poſſet, niſi res ipſa per ſe loqueretur. Vide Joh. 16.6. 1 Cor. 5.7,8. ix. 9,10. Col. 2.17. 1 Tim. 5.8. Hebr. 8.5. x. 1 & alibi. Et ſi omnia ceremonialia præcepta Legis examinare liberet, oſtendere non eſſet difficile, ea non tantum admodum ſapienter eſſe præſcripta, ſed etiam maximum reïpublicæ Judaicæ emolumentum adferre apta nata fuiſſe, & debitam in animis Iſraëlitarum reverentiam erga Deum excitare potuiſſe. De quo tamen ſuperſedebimus, quia non modo propter molem operis lectoribus tędium pareret, ſed etiam quia nullus hactenus ullam in ſpeciali aliquo ritu, (præter circumciſionem) abſurditatem demonſtrare conatus eſt.

13. Subjungenda hic fuiſſet quæſtio, de certa futurorum contingentium pręſcientia, quam Adverſarii Exod. 3. 18 doceri contendunt, ſed quia ea ſuperius pag. 25 Lib 1 à nobis excuſſa eſt, Lectorem eo remittimus.

14. Item de Dei deſcenſu e cælis Exod. 19. 20, de quo Lib. 1. cap. 15. pag. 136 actum eſt.

15. Nec non de Dei zelotypia, ex Exod. 34. 14, item Deut. 4. 24, quam Lib. 1. cap. 15. pag. 135,136 diſcuſſimus.

16. De eo quod Deut. 4. 20. xxxii. 8,9 indicetur, Deum ſolam Iſraëliticam regionem gubernare, alias autem regiones aliis diis conceſſiſſe, de eo videatur Lib. 1. pag. 26.

17. De quiete Solis & Lunæ Joſ. 10. 12, 13, 14, contra demonſtrationes Mathematicas, vid. Lib. 1 pag. 19, 20.

18. De truncatione loci Judic. 2. 6. Lib. 1. pag. 95.

19. De eo quod 1 Sam. 13. 1 indicetur Saulem biennio tantum regnaviſſe, vid. Lib. 1. pag. 97. De quibus omnibus cum locis indicatis diſputatum ſit, non eſt quod hiſce diutius immoremur.

De

De Saulis rejectione 1 Sam. 15.

20. Deus per Samuelem Sauli injunxit, ut Amalecitas, cum omnibus pecoribus eorum exscinderet 1 Sam. 15. 3. Saulus subactis Amalecitis, non tantum Regem eorum Agagum servat, sed & ex pecoribus (quæ Idololatræ Diis suis consecrare erant soliti, quam ob causam Deus ea nec in cibum, nec ad sacrificia adhiberi voluit, ne populus idolothytis vescendis assuefieret) multa servat; quam ob causam regni abdicatio ei indicitur. Saulus pœnitentia ductus, veniam obnixe identidem rogat, nec tamen obtinuit versu 24, 25, 30. David, cum longe enormius peccaverit 2 Sam. 11, simulatque remissionem petiit, eam obtinuit 2 Sam. 12. 13, quod iniquum & Deo indignum esse existimant adversarii.

Sed nihil efficiunt: primo enim de hominis seria pœnitudine, nemo præter Deum, cordium scrutatorem, judicare potest: potuit autem pœnitentia Saulis insincera, Davidis vero perfecta esse. De quo cum nobis non constet, ex remissione Davidi concessa, concludere oportet, eam solam seriam fuisse: quod & Psal. 51, qui ipsius peccatum respicit, non leviter indicat. Deinde, non prima erat vice, quemadmodum Davidi fuit, quod Saulus expressum & specialiter sibi datum Dei mandatum fuerat transgressus. Vide 1 Sam. 13. 13. Cum igitur Saulus prima vice veniam obtinuerit, æquum fuit ut idem Davidi contingeret. Tertio: Saulus etiam veniam aliquatenus obtinuit 1 Sam. 15. 31, adeo ut non modo Samuel ipsum fuerit comitatus, sed etiam toto vitæ suę tempore regnum obtinuerit: cum tamen toties & tam atrociter, contra propriam conscientiam Davidem persecutus fuerit, nulla ei pœna inflicta. Nec pœna ejus alia fuit, quam quod regnum in posteros ejus non successerit. Saulis itaque pœna ad mortem ejus usque fuit dilata, Davidis statim infligi cœpta (non enim ei pœna fuit penitus remissa, sed tantum mors præsentanea, cui vi legis obstrictus erat) eaque non in uno substitit, sed multa acerbissima sustinere fuit coactus. Primo enim filius, quem ex adulterio susceperat, obiit 2 Sam. 12. Deinde filiæ ipsius à proprio filio vis infertur cap. 13, post filius Amon ab Absalone filio occiditur cap. 13, tandem regno à proprio filio exturbatus, nece Absolomi filii dilectissimi tragœdiam finiit. Adeo ut nec in Saule, nec in Davide, vel minima absurditatis aut iniquitatis umbra compareat.

De morte Uzæ.

21. 2 Sam. 6. 6 Uza, quia Arcam casum minitantem, manu sustinuerat, à Deo occiditur: quod tamen ex Dei reverentia fecisse videtur: ideoque pro injusta nece haberi posset.

Respondeo. Num. 4. 15 prohibetur, ne quis res Sacras manibus contingat, & quidem sub pœna capitis. Quæ lex semel fixa, idque ipsis Sacerdotibus, quanto

 magis

magis cæteris, Usam mortis reum fecit, etsi necessitas contactum exigere videretur. Quæ quamvis excusationem extorquere videatur, tamen impune commissus contactus, aliis exemplum contrectandi & introspiciendi Arcam præbere potuisset, cum periculo interitus multorum, quem una cæde Deus præcavere voluit.

22. Locum 2 Sam. 13. 37 non esse truncatum, prout adversarii volunt, superius Lib. 1 pag. 99 ostendimus.

23. Egimus etiam de Dei motu locali, quem Athei ex 1 Reg. 8. 27 Deo detrahere satagunt, Lib. 1. cap. 2. pag. 24.

De Propheta à Leone occiso 1 *Reg.* 13.

24. Propheta quidam e regno Judeæ in Regnum Jeroboami, qui Decem Tribubus imperitabat, à Deo missus, contra expressum sibi à Deo datum præceptum, se ab alio Propheta falli & seduci passus est: quam ob causam seductus ille Propheta à Leone, divinitus immisso, dilaceratur.

Nescio sane quid in ista historia reprehendere velint adversarii, quod occisus sit is, qui contra tam expressum & speciale mandatum, sciens prudens peccat, quod eum fecisse ex versu 16, 17 liquet. Nec eum ullatenus alterius istius Prophetæ mendacium excusare potuit: debuit enim cogitare, Deum sibi potius quam alteri contrarium mandatum indicaturum fuisse, si sententiam mutasset: cum de alterius dicti veritate, nullo signo confirmata, dubitare ad minimum debuerit. Præterquam quod vel ex vana curiositate, vel spe donarii, quod ipsi Jeroboamus obtulerat versu septimo, fortassis redierit. Ne dicam gravissimam subesse potuisse causam, cur Deus eum cibum capere in Regno Samaritano noluerit: quæ fortassis Prophetæ illi incognita non erat. Quibus omnibus rite perpensis, optime sibi hic æquitatis ratio constat. Denique ex eo quod non narratur, concludi nequit Prophetam seductorem punitum non fuisse.

25. De eo quod Deus Prophetis revelaverit 2 Reg. 2. 3, 4, 5, 16, 18, eos Eliam, in cælis abreptum, alicubi in montibus aut convallibus reperire posse, egimus Lib. 1. pag. 18, ostendimusque id à Deo minime fuisse revelatum.

26. Item de Elisæi ira 2 Reg. 3. 15, qua impeditus fuerit læta prophetare, priusquam musicis instrumentis placatus fuerit, eamque historiam ab omni absurditate vindicavimus Lib. 1. pag. 15.

27. De eo quod Salomon dicat Eccles. 1. 10, nihil novi in Natura contingere, ex quo Athei extrudere conantur, eum docere, nulla unquam miracula fuisse edita, ejus contrarium ostendimus Lib. 1 pag. 73.

28. Nihil esse Sanctum extra hominum existimationem, idque ex Jer. 7. 14 & VIII. 8 non evinci, sed potius contrarium, indicavimus Lib. 1. pag. 122.

29. Ex Prophetarum animi motibus revelationes esse profectas, ex Ezech. 3. 14 Athei extorquere volunt. Cujus contrarium demonstravimus Lib. 1. pag. 16.

De

De Propheta seductore Jerem. 28. 9.

30. Deuteron. 13. 1, 2, 3, item cap. 18. 20, 22 Deus injunxit, ut, si Propheta quispiam signum dederit quod ita eveniat, & tamen populum ad idololatriam solicitet, vel etiam, si signum aliquod promittat, quod tamen non præstet, occidatur. Cum tamen Deus Jerem. 18. 7, 8, 9, 10 testetur, se pro contumacia vel pœnitentia, quam populus, cui pœnas minatus sit per Prophetas, exhibuerit, sententiam in ejus salutem vel perniciem mutare, quod & Jonæ accidit. Ex quo apparet, Deum incerta admodum indicia præscripsisse, ex quibus verus à falso Propheta discerni queat: cum tamen Jer. 28. 9 Judæi à Deo moneantur, ut ex adeo incerto signo, de Prophetarum sinceritate dijudicent.

Mirum in modum se torquent Judæi aliique, ut hunc nodum exsolvant, sed frustra. Vide *Manasşis conciliatorem* pag. 229. Qui tamen facili negotio extricari potest, modo sensus verborum Deut. 13 recte pecipiatur; quę ita se habent: *cum fuerit in medio tui Propheta, aut somnium somnians (& dederit tibi signum vel portentum, evenerit que signum & portentum quod locutus est tibi) dicendo: eamus post Deos alienos (quos non nosti; & colamus eos: non obedies verbis Prophetæ illius, aut somniatori illi: quia tentat Jehova Deus vester vos, ut sciat an diligatis Jehovam Deum vestrum &c:* Primo notandum est hic agi de Propheta, qui publice universo populo persuadere studeat, ut Deos alienos colant, quod & versibus 6, 7, 8 &c, item versibus 12 & sequentibus confirmatur, ubi prioribus de seductore clanculario, qui privatos homines, posterioribus de eo qui populum seducere fuerit conatus, agitur; nec non verbis versus 5, ubi Prophetam istum Deus occidi jubet, *locutus est enim ad defectionem*, populi videlicet. Cujus rei insigne exemplum habemus 1 Reg. 18, in contentione Eliæ, cum pseudoprophetis Achabi, de vero Dei cultu (nec non Michææ cum 400 pseudoprophetis 1 Reg. 22 toto) ubi Propheta signum promittit, & Baaliticis Propheris & Sacerdotibus offert, quod cum illos falleret, Eliæ vero succederet, Deus Jehova pro Deo est agnitus, illique omnes interemti sunt. Hoc saltem negari non potest, posse locum Deut. 13 de seductoribus totius populi, quibus se verus Propheta opponeret, accipi; ubi neutiquam signum aliquod locum habere potest, quod conditionem subintellectam habeat, vel propter hominum mutationem non sequeretur; sed istiusmodi signum, quod infallibiliter sequi deberet, quodque exhibitum, veri Dei cultum confirmaret (& ad id, ut se à Deo missum esse ostendat Propheta, exhibitum, cujus generis signa, de quibus Jerem. 18. 7 &c. XXVIII. 9. Jon. 4 agitur, non sunt) in quo tum secure acquiescere possent. Si vero tali occasione signum promissum non exhiberetur, vel si Propheta, exhibito signo, ad idololatriam populum pelliceret, is absque ullo erroris periculo interfici potuit: ut qui vel Dei mandatum falso obtendisset & dæmonis ope signum exhibuisset, vel alio aliquo modo hominum oculos fascinavisset; vel post signum exhibitum, sententiam de vero Deo Jehova colendo, mutasset. Signa autem,

ſive calamitates eventuræ, quas Prophetæ prædicunt, quando populum hortantur ad pœnitentiam, qualia ſunt de quibus Jer. 18. 7 &c. XXVIII. 9. Jon. 4 agitur, longe alterius ſunt naturæ, & ſemper ſub conditione, vel ſubintellecta, vel expreſſa prædicuntur, quemadmodum loca citata & Jon. 4. 2 inſpicienti eſt manifeſtum. Atque ita certiſſimam falſos à veris Prophetis diſcernendi notam, Deus iſtic loci præſcripſit.

CAPUT IV.

De abſurdis, ab Atheis Novo Fœderi imputatis.

1. DE Chriſti genealogia, & difficultatibus eidem objectis, egimus ſupra cap. 2. ad locum Matt. 1. pag. 165.

De partu Virginis.

2. Chriſtum ex Virgine natum eſſe, & ſecundum Prophetarum vaticinia naſci debuiſſe, Matth. 1. 23, 25 expreſſe docetur. Virginem autem parere, non modo contradictorium, ſed & ipſo vocabulo ridiculum eſſe exiſtimant una cum Atheis Judæi, aliique S. Scripturæ adverſarii, cum nihil magis quam partus virginitatem excludere, nec conceptio abſque concubitu concipi.

Nos vero concedimus, iſta naturaliter ita ſeſe habere; verum cum hic de re miraculoſa quæſtio ſit, non eſt quod de Naturæ viribus ſimus ſolliciti. De miraculorum poſſibilitate ſuperius Lib. 1. cap. 6. diſputavimus, oſtendimuſque nihil eſſe quod eam convellat, quod &, conceſſa Dei exiſtentia, per ſe manifeſtum eſt. Si enim Deus eſt, qui Naturæ ſit author, is dubio procul Naturæ curſum ſiſtere, immutare, pervertere pro ſuo libitu, imo penitus deſtruere poteſt, quibus in rebus miraculorum patratio conſiſtit. Quocirca nec de eo dubitari poteſt, an Deus, qui hominem, una cum toto Univerſo ſive Natura condidit, eumque ex terra produxit, ſemen humanum in uterum virginis, citra viri vel hominis cujuſdam opem, conjicere, eique fovendum, & ad maturitatem uſque geſtandum, committere poſſit. Atque adeo iſtud hactenus negari nequit, donec quis demonſtraverit, non eſſe Deum, Univerſi conditorem. Non enim nunc de veritate hiſtoriæ, ſed de rei poſſibilitate agimus. Neque hoc volumus, Mariam etiam poſt conceptionem & partum ipſum virginem manſiſſe: illud enim nihil præter meram logomachiam eſt. Si enim virginem eam dicimus, quæ virum non ſit experta, res penitus eſt confecta; ſin virginitatem deſtrui velimus (quod ſane concedi facile poteſt) per ſeminis in utero contentionem, & partum,

partum, non est quod de eo litigemus. Scriptura enim nihil aliud intendit, quam Christum à viro nullo esse genitum, sed ab ipso Deo in utero virginis creatum, in quo nihil absurdi esse potest.

De Christo, Josephi Filio.

3. Cum Christus, non à Josepho sit genitus, videtur eum non posse Davidis filium vel semen appellari.

Quæstio hæc à plurimis est exagitata & feliciter discussa. Quia inter Judæos jure adoptionis & successionis filii appellari consueverant, prout ab *Grot. Woltz. Mald. Bren. &c:* aliis est ostensum. Sufficit igitur hæc innuisse.

De infanticidio Herodis.

4. Hoc cum à Flavio Josepho, qui mores & flagitia istius Regis accurate depinxit, ne verbulo quidem innuatur, fabulosum videri quiret. Qua de re *Brenius*, & ex eo *Woltzogenius* accurate tractat, Commentario in Matth. cap. 2. 6. pag. 127, indicatque fieri posse, ut infanticidium istud non sub Herodis nomine, sed imperio dissimulato, perpetratum sit. Et hæc causa subesse potuit, cur istud facinus Josepho non fuerit cognitum. Ne dicam historiam istam a *Macrobio* recenseri.

De loco Joh. 2. 18, ubi Judæi Templum 46 annis ædificatum esse asserunt.

5. De hoc etiam loco inspiciatur dictus *Woltzogenius* pag. 743, qui ostendit Judæos triginta & octo annos, quibus in Templi ædificatione cessatum sit, sub ipso ædificationis tempore comprehendere potuisse, atque id facere, ut Christum tanto magis pudefaciant. Similemque loquendi modum ex Esdr. 5. 16, invidiæ Judæis creandæ causa, ab eorum hostibus ad Regem Darium usurpatum, producit. Atque ita patet, non a vero abludere, Judæos ita fuisse locutos.

De aqua Bethesda.

6. Historiam de balneo isto, Johanni Euangelistæ cap. 5. 1, 2, 3, 4 &c memorato, falsitatis suspectam reddere nonnulli volunt, eandem ob causam ob quam infanticidium Herodis. Sed nihil hoc est: cum Josephus omnia quæ Christi gloriam respiciebant, quamvis optime ipsi cognita, silentio prætermiserit, imo eo adulationis prolapsus sit, ut Titum Vespasianum pro Messia Judæorum non obscure agnoverit. Fieri etiam potuit, ut miracula ibidem edita, non admodum diu duraverint. Quemadmodum Theodoretus hanc sanitatis in balneo isto recuperationem post-

mortem Chriſti deſiiſſe teſtatur, ut multi illam ignorare potuerint, & inter eos Joſephus.

De ficu, à Chriſto per execrationem exſtirpata.

7. Mattheus cap. 21. 18, 19, 20 refert, Chriſtum ficui, eo quod in ea, idque tempore quo nondum fructus habere poterat, prout Marcus cap. xi. 13 addit, fructum non inveniret ita maledixiſſe, ut e veſtigio radicitus exaruerit: id quod Athei aliique abſurdum eſſe credunt.

Sed mirum eſt eos talia taxare: ſive enim cauſa maledicendi fuerit, ſive minus, nulla arbori injuria fieri potuit. Chriſtus vero id fecit, ut ſuos fidei efficaciam edoceret, quem in finem arborem iſtum adhibuit. In Socrate nemo reprehendit, quod, ut diſcipulum doceret familiam ſuam recte gubernari, uxorem Xantippen juſſerit vaſa oleo & melle repleta, in plateam projicere, eaque ſimul cum illis perdere.

De locis ex Veteri Fœdere perperam ab Apoſtolis allegatis.

8. Hanc calumniam multi Commentatores in Novi Fœderis libros optime deterſere, oſtendentes in ſingulis locis, vel ea recte ſecundum Septuaginta Interpretum verſionem, vel tantum per applicationem, vel alio convenienti modo, ad ipſorum ſcopum acommodari. Quos inter principem, meo judicio, locum tenet *L. Woltzogenius*, Comm. in Matth. p. 61. Is, de vocibus *ut impleretur quod dictum eſt per Prophetas*, ſimilibuſque in Novo Inſtrumento non raro occurrentibus oſtendit, illis non ſignificari, ea quæ ibidem facta ſunt, eum in finem ab eo qui illa faceret fieri, ut ea quæ à Prophetis prędicta erant eventum ſortirentur; ſed frequenter nihil aliud denotare, quam quod iſtiuſmodi geſtis, facinoribus vel miraculis, verba alicujus Prophetæ oportune accommodari poſſint, vel quod iterato eo modo deberent impleri, quippe quę futurę rei typum complecterentur, vel etiam ſimilem hiſtoriam deſcriberent. Et ſic conjunctionem cauſalem *ut* nihil præter rei eventum denotare, & pro *ita ut* accipi debere, cujus acceptionis exempla paſſim in Sacris Literis ſint obvia.

De morte Filii Dei.

9. Tria præcipue hic abſurda objiciuntur. 1. Quod Deus Filium ſuum (qui longe excellentiore modo ejus Filius eſt, quam cæteri homines) eumque innocentiſſimum, trucidari iniquiſſime ſit paſſus. 2. Quod cum Chriſtiani ex Scriptura credant, mortem ejus humano generi ſalutem æternam peperiſſe, Deus illius trucidatoribus adeo immitis fuerit, ut eos per tot ſecula tam duriter in exilio, in quod poſt tot atrocia tolerata depulſi ſunt, detinuerit, & etiamnum detineat. 3. Si ſalus humani generis, morti Chriſti fuerit alligata, quid futurum fuiſſet, ſi nullus eum occidere voluiſſet,

vel

vel ipse se morti tradere recusasset, eamque turpi defectione devitare voluisset? De primo non est quod multum laboremus, cum nihil in eo absurdi esse possit, si Deus eum non modo à morte liberare, sed ad summum gloriæ, felicitatis & potentiæ fastigium, post & propter toleratos cruciatus, constituerit. Quod Deum fecisse expressis verbis testatur Scriptura Epist. ad Philip. 2. 6, 7, 8, 9, 10. Nec etiam secunda objectio multum habet difficultatis: cum facinora non ex bono quod ea subsequitur, præter intentionem patrantis, imo contra ejus opinionem, sed ex animo flagitioso æstimari debeant, secundum illud *Ovidii*

careat successibus opto,
Quisquis ab eventu facta cruenta notet.

Cum nullum scelus atrocius committi potuerit, quam id quod à Judæis in Christum commissum est, hominem interimendo, non modo nullius criminis convictum, sed omnium virtutum, & in illos ipsos beneficiorum immensorum atque innumerorum genere commendatum, idque ex mera invidia, & in pietatem odio. Ad tertium non opus est respondere, cum Scriptura nullibi expresse doceat, salutem humani generis, morti Christi ita fuisse connexam, ut Deo integrum non esset, illud alio modo salvare.

CAPUT V.

De absurditatibus utrique Fœderi communibus: & primo

De membris & paßionibus humanis, Deo attributis.

1. HOrum primum sumemus, quod Deo passim humana membra, nec non passiones animi tribuantur: quæ cum recta ratio doceat Deo non competere, hinc concludere licet, Scripturam à Deo minime profectam, sed ab impostoribus confictam, & hominibus pro verbo Dei obtrusam esse. Fundamentum objectionis istius est, quod Deo ista nullo modo competere possint: quod tamen à nemine hactenus est ostensum, Fateor membra corporalia, qualia homines habent, & passiones quæ mentem turbant, adeoque molestæ, tædiosæ & frustraneæ sunt, Deo non convenire, cum absque perfectissima beatitate concipi non possit; sed propterea in Deo talia membra & animi attributa, quæ ejus naturæ conveniant, locum habere non posse, negamus. Et cum Sacræ Literæ aperte indicent, Deum non esse hominibus similem, non est quod quidquam absurdi eam Deo attribuere contendamus.

De Dei mutabilitate.

2. Deus populo Judaïco multa præcepit observare, idque sub capitis supplicio; quæ postea Christianis adhuc severius interdixit: terrena bona populo Judaïco, ut pietatis præmium pollicitus est, eorumque fruitionem concessit, Christianis vero ea, æterna condemnatione indicta, ni illis abstineant, eaque abjiciant, indixit. Quo ipso Scriptura Deum, hominis instar, mutabilem statuit. Et qui sententiam aliqua de re mutat, se antea erravisse eo ipso palam ostendit. Quod in Deum cadere posse, nemo sanæ mentis asserere potest.

Sententiam mutare, id est, credere aliquid falsum esse, vel de eo dubitare, quod antea verum esse credideris, ingenii erroris obnoxii certissimum est indicium, quod de Deo statuere absonum esse concedimus & urgemus. Sed hominibus mandare quædam, quorum contraria postmodum ab illis exigamus, errorem minime arguit: id enim non fit quia antea erravimus talia præcipiendo; sed fieri potest, quia is cui ea mandavimus, postea ad meliora prestanda idoneus factus est, qualis antea non fuerit. Filio infanti, animi recreandi gratia, talis & crepundiis uti mandabimus, quod ægerrime feremus in eo postquam adoleverit. Præterea, quod Deus Christianis contraria præceperit & promiserit, illis quæ olim Judæis injunxerat & promiserat, merum est beneficium. Cum enim Judæis nulla nisi terrena promissa dederit, nihil etiam præter puerilia ab ipsis (ut ita dicam) exigere potuit. Sed à Christianis, quibus cælestia bona est pollicitus, meliora & perfectiora exigere potuit. Quod Natura præmii omnino requirere videtur. Nec in eo ulla mutatio animi est, quod posterioribus majora beneficia conferre voluerit quam prioribus: cum liberum ipsi sit, de suo quod vult conferre. Istiusmodi autem mutatio nihil absurdi, nec Deo inconvenientis habet.

De Prophetiis non impletis.

3. Prophetæ, tam Veteris, quam Novi Fœderis, multa magnifica prædixerunt, quæ hactenus eventum non sunt sortita, & quidem talia, quę cum Christi sive Messiæ adventu compleri debuerunt. Felicem, videlicet, istum populi Dei statum, in quo secure, absque ullo belli, excidii, imo ullius morbi vel incommodi alçujus metu victuri essent. Quibus plane contraria hactenus illis acciderunt.

Integrum librum hæc materia requirit, ut accurate tractetur. Nec tamen opus est illi longius immorari, cum hactenus nemo ex Atheis in publicum prodierit, qui in specie ostenderit, quænam prædictiones eventum nondum sint sortitę. Et præterea *Brenius*, tractatu *de Regno Christi glorioso*, & in *Amica Disputatione contra Judæos*, ostendit, illas prædictiones, quę hactenus nondum sunt adimpletæ, ita esse prolatas, ut tempus, earum completioni destinatum, non exspiraverit. Præterquam quod eas etiam aliquatenus impletas esse, ille una cum plurimis aliis doceat. Quocirca, si ulterius

si ulterius urgere velint, ad ea quæ ab aliis hunc in finem sunt producta, prius respondeant, oportet.

De induratione.

4. Indurationem, quam Scriptura Pharaoni, populo Judaïco, iisque qui Christianam religionem, penitissime sibi cognitam, deserunt, immissam esse testatur, injustam esse volunt adversarii. Quia tum peccatum homini necessarium redditur.

Sed multum falsi sunt. Scriptura enim Rom. 9. 22 expresse testatur, neminem à Deo indurari, nisi postquam eum multa cum longanimitate & satis diu pertulerit, & pœnitentiam exspectaverit. Deus autem non tenetur resipiscentiam hominum diutius exspectare quam vult, & quam spes ejus adhuc aliqua restat. Cujus spe deficiente, viam resipiscentiæ præcludere, eum naturę suę relinquere, & Diabolo potentiam seductionis absolute permittere potest: nec quidquam in eo est injustitiæ.

Restant non pauca adhuc absurda, ab Atheis & Judæis aliisque, Christianis magno numero objecta, v. g. dogma de Trinitate, ubiquitate corporis Christi, transsubstantiatione panis & vini in Sanguinem & Corpus Christi, de prædestinatione hominum æterna & absoluta ad flammas infernales & similia. Ad quæ respondere non est opus, cum ipsi infideles passim credant, ea in Scriptura non doceri, sed ab hominibus esse conficta, saltem merito de multis dubitari posse, an Scriptura talia doceat. Quocirca ad ista tantum, & quidem præcipua, respondere necesse judicavimus, quæ Scripturam expresse docere adversarii contendunt, vel saltem in dubium revocari non potest, Scripturam ea docere.

CAPUT VI.

De S. Scripturæ certitudine & veritate.

Tametsi alii satis superque ostenderint, Sacram Scripturam esse divinam, id est, nihil nisi vera docere, quę ab ipso Deo hominibus sint revelata, ne tamen quis, in hunc tractatum incidens, libris istis, a nobis aliquoties citatis, destitutus, sibi non satisfactum esse conqueri possit, breviter argumentum, quo id evinci possit, promere est animus.

1. Primo igitur statuendum est pro fundamento, quęstionem hanc, nec experimentis, nec rationibus à Natura petitis dirimi posse, cum sit historia rerum olim gestarum, cujus certitudo tota a testimonio hominum, qui ejus oculati & auriti testes fuerunt, dependet. Quod in omnibus historiis usu venit, de quorum fide non dubitamus, modo idonei testes non desint.

 2. Cum

2. Cum Novum Fœdus Veteri veritatis & divinitatis testimonium præbeat, de Novo tantum laborandum est: ejus enim authoritate stabilita, simul negotium de Veteri confectum erit.

3. Scripturam, præsertim Novi Fœderis, incorruptam ad nos pervenisse, superius Lib. 1. cap. 12 adversus adversarii cavillationes ostendimus, quocirca id nunc verum esse præsupponimus.

4. Præsupponimus etiam, si vera sint quę de Christi & Apostolorum moribus & miraculis rebusque gestis in Novo Fœdere traduntur, doctrinam quam tradiderunt, quæque ibidem descripta est, à Deo esse profectam.

5. Ostendendum igitur est, vera esse quæ Scriptura de Christo ejusdemque Apostolis recenset.

6. Istud vero evincit fides, a tot hominibus revelationi illi adhibita, idque ex omni ordine & genere, quamvis non modo nihil in doctrina Christi, quam rejecta religione, cui à teneris assueti essent, amplecterentur, naturę gratum & jucundum sit; sed etiam infamia, minis sævissimisque cruciatibus ab ea absterrerentur.

7. Nullo autem pacto concipi potest, religionem istam tam subito, tot hominum myriadibus & millionibus persuaderi posse, nisi miraculosis operibus, omnes Naturæ vires superantibus, quorum partem Sacra historia enumerat, adacti fuissent ad credendum, à Deo esse profectam.

8. Præsertim cum homines, nulla vi humana adhibita, nec tot malis exterriti, eam passim amplecterentur. In quo maximum evidentissimæ veritatis robur elucet, quod omnium miraculorum efficaciam ad persuadendum superare videtur. Quis enim unquam hoc præstitit, vel præstare potuit, non dicam absque armorum præsidio, sed omni versutiæ genere, exercituum & victoriarum munimentis instructus?

9. Christianam vero religionem, eo quod dictum est modo orbem pervasisse, dum adhuc ab omnibus premeretur, & omnes Mundi rectores unanimiter in eam sævirent, eamque omni truculentiæ genere exstirpare anniterentur, inde est manifestum, quod ante Constantini tempora, id est quartum seculum, nullus Christianus ad publica munia, nedum ad Imperatoriam vel Regiam dignitatem, quæ sola vim adhibere potuit, admissus fuerit. Cum tamen tribus ipsum præcedentibus fere seculis Christianos ubique vixisse, & diras persecutiones, in quibus aliquot centena millia eorum, omni cruciatuum genere interemta sunt, sustinuisse adeo sit manifestum, ut nemo illud, nisi ex mera malitia in dubium vocare queat. Quod & ipsi Christianorum hostes abunde testantur. Videatur Tacitus Annal. 15. Plinius Junior Epist. 97. lib. 10. Suetonius Tranquillus in Nerone &c. Quorum primus sub annum Christi 90, secundus 100, tertius 120 anno floruit.

10. Deinde etiam hoc certum est, Christianos ab initio eadem de Christi prædicatione, vita, morte, resuscitatione, in cælos adscensione, indidemque Spiritus Sancti effusione, item de Apostolorum & Christi miraculis credidisse, quæ in Apostolorum Scriptis extant.

11. Si-

11. Si autem nec Christus, nec Apostoli ulla miracula fecissent (præterquam quod plane impossibile fuisset, ut sic tot omnis generis, etiam eruditissimos & perspicacissimos homines, in suas partes, inter tot cruciatus pertrahere potuissent) quomodo id omnes adeo constanter ab ipso initio credere potuissent, & omnibus qui post Christi mortem religionem ipsius receperunt, id persuaderi? De Ignatio Lojola, Jesuitici ordinis fundatore, ne ipsis quidem Jesuitis omnibus persuaderi potest, eum miracula edidisse, aliis id publice refellentibus, nonnullis defendentibus. Sed non opus est his diutius immorari, cum veritas nostræ Religionis à D. Brenio, in Dialogo suo, eique addita Demonstratione Relig. Christ. nec non à Socino, Mornæo, Grotio, aliisque sufficienter sit adstructa, & à nobis hoc ipso tractatu non pauca hic illis sint interspersa, quæ veritatem ejus non parum confirment.

CAPUT VII.

Argumenta Atheorum, quibus ex Lumine Naturali, non esse Deum Naturæ conditorem & gubernatorem, evincere conantur, enodantur, eorumque debilitas ostenditur.

TErgemina argumentorum classe Athei non esse Deum Naturæ creatorem & gubernatorem, evincere conantur. Prima est eorum quibus ex ipsa Naturæ constitutione & natura demonstrari posse credunt, non esse Deum. Altera est qua volunt ostendere, omnia in Natura ex æterna causarum concatenatione fieri. Tertia classis est argumentorum, quibus evincere conantur Naturam universam nihil esse nisi unam, unicam æternam & perfectam substantiam, preter quam nihil existere possit.

1. Primam classem, quæ octo argumenta continet, hoc capite examinabimus, quorum primum ipsius Naturæ stabilitas & firmitudo exhibet, quam nemo negare potest adeo esse constantem, ut in omnem perennitatem inconcussa consistere possit. Quam & Sacra pagina comprobat, affirmans eam non à se ipsa perituram, sed ab ipso Deo destruendam esse Hebr. 1. 11, 12. 2 Pet. 3. 7, 10. Psal. 102. 26, 27. Ex quo necessario consequitur, eam etiam absque initio consistere potuisse. Atque hinc facile concluditur, si nunquam Naturæ conditoris mentionem fando audivissemus, neminem ullam istiusmodi conditoris suspicionem, nedum opinionem hausurum fuisse; sed omnes potius ex Naturæ contemplatione eam pro absolute æterna fuisse habituros, nisi impostores quidam, populum ad superstitionem, quando fortuna ipsis iniqua obtingit, proclivem, in deliram istam opinionem, de Mundi creatore abduxissent.

Si enim Mundus aliquando destrui deberet, vel ab aliqua causa in ipso Universo resid nte

ſi dente deſtrueretnr, vel quæ extra illud ſubſiſtit. Extra Univerſum nihil eſſe poteſt, cum omnia complectatur, & infinitæ ſit extenſionis. In ipſo Univerſo non poteſt reſidere, quia tum vel pars ejus, vel totum eſſe deberet. Neutrum autem illud deſtruere poteſt, ergo nunquam deſtrui poterit.

Reſpondeo ad poſtremum iſtud prius, negando, in ipſo Univerſo non poſſe habitare cauſam ipſius Univerſi, quæ non ſit pars ejus, ſed Dominus. Quemadmodum in domo ejus Dominus & fabricator habitare poteſt, qui tamen non ſit univerſæ domus pars, ſed eam mutare & deſtruere pro ſuo libitu poſſit.

De impoſtoribus, quos Athei homines ſeduxiſſe contendunt, circa opinionem de Naturæ conditore, capite undecimo, Deo dante, acturi ſumus. Sed præſens argumentum minime evincit non eſſe Deum: quamvis enim concedam neminem ex ſola Naturæ contemplatione ad Dei cognitionem deventurum fuiſſe, hinc minime ſequitur non eſſe Deum, vel Naturam non eſſe creatam: vel conceſſo eam ab æterno potuiſſe durare, & nunquam ſponte corruituram. Si enim fabricata eſſet, à nullo alio potuit fabricari, niſi ab eo qui abſolute ſit omnipotens, & quidem (ex hypotheſi Atheorum, quam & nos amplectimur, nihil videlicet niſi ex materia poſſe produci) ex materia quæ abſolute ſit ęterna. Ex qua ut ab iſtiuſmodi ente opificium aliquod extruatur, quod ſponte corrumpi non poſſit, ullam contradictionem implicare abſolute nego. Ex quo manifeſtum eſt, ex eo quod Natura poſſit eſſe ęterna, minime ſequi eam æternam eſſe, & non factam. A poſſe, enim, ad eſſe, nulla eſt conſequentia.

Deinde. Conceſſo nullam eſſe abſurditatem in eo, ſi ſtatueretur, Naturam abſolute eſſe æternam, non magis quam in ejus creatione, nondum tamen ſequitur, priorem ſententiam eſſe certam. Quin potius contrariam certam eſſe conſtabit ex rationibus, quas cap. penultimo daturi ſumus.

Adde, ſi Natura ab omni æternitate extitiſſet, nullo modo concipi poteſt, quod de ejus æternitate non multo plures homines eſſent perſuaſi, quam de ejus initio. Cum prior opinio ex ipſa rei veritate & certiſſima experientia oriri debuiſſet; at ea de ejus creatione, contra rationem, veritatem & certiſſimam experientiam omnium hominum, qui ab infinitis ævis extitiſſent, quamque ab incunabulis hauſiſſent, ab omnibus fere recipi debuiſſet.

Hoc tamen ingenue fatemur, ſi nullam unquam Numinis mentionem fando hauſiſſemus, nullam hujus argumenti refutationem nobis in mentem venire poſſe. Atque hinc eſt quod Athei, in diſputationibus quas de Dei exiſtentia inſtituunt, duo requirere ſoleant, primum eſt, ut de veritate noſtræ de Dei exiſtentia opinionis, ſerio dubitemus, quaſi alias non poſſimus ipſorum argumenta abſque præjudicio expendere. Alterum ut mentionem Dei plane ſeponamus: quaſi ex re de qua quæſtio inter nos viget, exceptionem proferre non liceat. Nos vero non modo utrumque planiſſime negamus, verum inſuper exiſtimamus, eos qui iſtam ſemitam terunt, à veritate in hac materia fere neceſſario aberrare, & ad Atheiſmum, juſto Dei judicio, demitti.

Primo

Primo enim plane falſum eſt, non poſſe nos adverſariorum argumenta, juſta rationis lance expendere, niſi de Dei exiſtentia ſerio dubitemus (& ſi id facere teneremur, idem profecto ab Atheis ſerio fieri eſſet neceſſe, ut utrimque eadem foret conditio pugnæ). Deinde omnino iniquum eſt poſtulare, ut de rei alicujus certitudine dubitemus, niſi prius rationes dubitandi juſtæ adſint. Iſtæ vero minime adeſſe poſſunt, niſi vel rationes, ob quas aliquid certum eſſe creditur, infirmas eſſe oſtendatur, vel argumenta quæ non queamus diſſolvere, pro contraria ſententia proferantur. Qui vero abſque iſtis conditionibus ſerio dubitare de religionis veritate audeat, is jam non amplius eſt fidelis, & omne jus ad divina promiſſa amittit: atque ita Dei gratia merito deſtitutus, mirandum non eſt, ſi fidem plane repudiet.

Alterum etiam plane eſt iniquum: quia totum argumentorum Atheiſticorum robur in eo conſiſtit, quod Natura cuncta producit. Iſtud autem incertum ad minimum manet, quamdiu nondum conſtat, an non Ens aliquod, Naturæ conditor, quod jam plerique exiſtimant, exiſtat. Quare non eſt ſeponenda iſtius mentio, donec ab Atheis fuerit demonſtratum, tale ens vel non poſſe exiſtere, vel ſaltem minime exiſtere. Quod in tota hac diſputatione probe eſt notandum, & ejus cardo eſt.

2. Secundum Atheiſmi fulcrum id faciemus, quod Natura ita ſit comparata, ut ipſa ſatis indicet, ſe à nemine ſapienter dirigi (cujus contrarium Numinis aſſertores omni ſtudio contendunt, & ſtatuere coguntur, ſi Naturam creatam eſſe aſſerere volunt, quod non niſi ab ente perfectiſſimo fieri poſſe certum eſt) ſed eam ex inſita ſibi facultate moveri. Si enim ab aliquo ente optimo & ſapientiſſimo dirigeretur, nullo modo eſt conſentaneum, ut tot entia & caſus in ea locum haberent, quę ad ſui ipſius perniciem, & ad humani generis extremam miſeriam & ineffabile tædium comparata ſint. Cujuſmodi ſunt horrendi iſti & ignivomi montes, qui flammarum & cinerum, petrarumque terribili eructatione, agros, pagos, civitates & integras regiones, una cum hominibus cæteriſque animantibus iniquiſſimo fato obruunt. Voragines marinæ, nec non ſcopuli cæci navivori, horrendæ tempeſtates, tonitrua, fulgura, peſtes, in ſolius humani generis perniciem, nec in ullius rei commodum exiſtentes & orientes. Terrę-motus & abyſſi, quibus montes, prata, oppida & regiones abſorbentur, inſulę in continentem, continens in inſulas convertuntur, marium & fluviorum curſus per impervia loca terribiliter impellitur, vel etiam in perviis impervius efficitur, cum infinitorum hominum miſerabili interitu. Venenata & carnivora animantia, nec non alia, quæ vel ſono, vel pruritu, vel mordicatione, vel fructus & flores depaſcendo, hominibus non leviter nocent. Adde tot morbos quibus humana natura ſubjecta eſt, ne infinita alia recenſeam, etiam quæ Natura homini tanquam præſtantiſſima dona conceſſiſſe videtur, ex quibus tot incommoda in humanum genus redundant, ut tota Natura in ejus perniciem conſpirare videatur. Quod ſane locum habere non deberet ſi a bono & ſapienti Numine regeretur.

Reſp. Quandoquidem nunc non ex ſolo Naturali lumine diſputamus, ſed una cum mentione Numinis (quod omnino neceſſarium eſſe, paulo ante oſtendimus) nobis

nobis jam cognita, sive ex notionibus ab ipsa Natura petitis (ut vulgo existimant) ve. potius ex institutione aliorum, multiplici nomine argumentum istud est ineffica x. Primo enim negamus, non esse consentaneum, ut ista omnia, quæ Athei enumerant, in Natura locum habeant, si ens aliquod absolute bonum & sapiens eam regat. Quia multa in rerum Natura existere possunt, quorum natura & constitutio nobis omnino sit incomperta, & quorum Naturæ gubernator non minorem debeat habere rationem quam hominum. Adeo ut ea quę hominibus sint perniciosa, nec ullam ipsis utilitatem adferant, aliis rebus valde conducant. Deinde merito etiam de eo dubitari potest, si non absolute negari, quidquam istorum esse, quod non etiam hominibus sit utile. Quod enim his damnum infert, id aliis semper prodest. 3. Quid quod & ista quæ nemini hominum prosunt in naturalibus, ea vel ipsorum quibus accidunt, vel aliorum saltem animos, ad majorem Numinis, Naturæ conditoris, reverentiam & obsequium instigant. Et quod ad venenatas & noxias herbas, animalia &c, ex istis non modo eadem utilitas, sed & alia commoda, partim incognita, partim etiam perspecta, vel ab hominibus, vel à Deo, vel ab aliis entibus, quæ forte non novimus, percipi possunt. Quod in singulis non opus est ostendere, cum id jam ab aliis luculenter sit præstitum. In balænis id v.c. intelligi potest, quarum caro per tot secula nullam utilitatem habere credita est: cum tamen ex iis tot commoda homines accipere nunc didicerint. Idem in cæteris rebus locum habere potest, quamvis homines nullum hactenus fructum, ex multis rebus quæ in Natura inveniuntur, percipere didicerint. Adde, si quid omnino inutile censeri deberet, non tantum opus esset ostendere, hominibus id non esse utile (quod ne quidem ostendi potest) sed nihil in tota Natura esse, quod aliquod commodum ex istis rebus percipere possit. Quod omnino ostendi non posse, per se est manifestum. Nec id tantum, sed etiam ostendi deberet, ipsum Deum, si quis existeret, nullum ex istis honorem vel oblectamentum percipere posse.

In piorum adversa & malorum prospera fortuna, eædem nobis satisfacere possunt considerationes. Deus enim homini nihil magis debet quam cæteris entibus: adeo ut eos absque iniquitate fortunę naturalis casibus objicere possit, quando obsequium nullum ab eis exigere vult. Cultum vero exigens, majorem illorum habet rationem. Et hinc est quod videamus, pios (quos nos admodum raro cognoscimus) multo majoribus commodis perfrui, quam ex Naturæ cursu accepturi fuissent: prout libri Biblici ostendunt. Cum vero in illis legamus, Deum sub Novo Fœdere sola cęlestia bona promisisse, post mortem demum distribuenda, nullam plane malorum nobis accidentium rationem esse habendam certum est. Imo in piis sub Veteri Fœdere nullam ista difficultatem pariunt, cum eadem fors illos maneat, quamvis illi nullam ejus rei notitiam habuerint. Quamdiu igitur, non potest ostendi, hæc ita non se habere, vel ea absurda aut impossibilia esse, tota difficultas hac exceptione dissolvitur.

3. Tertia Atheorum ratio est infinita hujus Universi tum duratio (quam ei mere naturaliter consideratæ tribuere nos cogi lubens dabo, & respectu materiæ ex qua eam

creatam

creatam esse absolute concedo) tum extensio. Cum autem non possit existere ens præstantius eo, quod absolute est infinitum & æternum, sequitur non esse Deum, Naturæ conditorem. Is enim si existeret, præstantior ipsa Natura esse deberet (utpote istius causa efficiens) quod impossibile esse ex præmissis apparet: cum nullum præstantius ens dari possit eo, quod absolute est infinitum. Et id quod tale est, nullo modo produci, nec alterius entis imperio subjectum esse potest.

Resp. Si certum foret, nullum præstantius ens dari posse eo, quod respectu durationis materię ex qua constat, & extensionis est infinitum, ratio ista nos cogeret, opinionem de Naturæ conditore & gubernatore, ut plane falsam rejicere. Sed illud rectissimè negatur. Quia nullam contradictionem implicat dari ens, quod præter ista, etiam infinita agendi facultate & intellectu sit præditum; quod profecto longe excellentius foret ipsa Natura.

At urgebit forte Atheus, nec istis attributis Naturam esse destitutam: ac propterea, me ipso fatente, nullum præstantius ens ipsa Natura existere posse. Imo nullum præter eam ens existere posse, quia impossibile est ut plura quam unum entia existant, extensione, duratione, vita, intellectu &c infinitis prædita. Nam præter infinitorum hominum, bestiarum & aliorum intellectu præditorum entium vitam, intellectum & potentiam, etiam potentia & vita, Solis, cœli, siderum & cæterorum entium sunt consideranda. Quæ omnia simul considerata, cum infinitum Universum conficiant, per se patet, Naturam infinito intellectu, vita, potentia &c esse præditam.

Verum enim vero apprime est notandum, totam hujus instantię vim in eo sitam esse, quod Natura proprie loquendo una tantum & simplex sit substantia (qua de re postea pluribus differendi erit locus) eamque non modo infinitum intellectum, per individua Naturæ dispersum, in se continere; sed insuper omnes intelligendi facultates, si conjunctim considerentur, infinitam intelligendi facultatem una constituere: nec id tantum, verum etiam omnes istas particulares facultates revera posse conjungi, vel conjunctas esse, adeo ut omnia scire & intelligere proprie loquendo Natura possit & sciat. Quæ omnia à nobis negantur, nec unquam demonstrari possunt. Nisi enim ostendi possit, infinita in rerum natura existere entia intelligentia, & talia quidem quæ intellectum suum simul in unum conjungere possunt, nullo modo probari potest, Naturam infinito intellectu esse præditam. Quod impossibile esse per se patet.

Et quamvis etiam certum esse videatur, ens quod absolutè infinitæ est extensionis, aliud ens extensum excludere, ac idcirco impossibile esse videatur, dari Deum: quia contradictionem implicat, ut plura entia existant in eodem loco, quem nunc ens totum occupat. Advertendum est sedulo, 1. nihil esse quod nos cogat credere, Dei essentiam infinitam habere extensionem. Quemadmodum enim Sol in Terram & ea quæ inter ipsum & Terram sunt entia, operatur (qui si intellectum potentiæ suæ similem haberet, plurima sciret) quamvis essentia sua non est ubique ubicunque operatur, ita multo magis Solis Creator omnia regere potest, quamvis essentia sua non sit ubique. Deinde, quamvis Natura non aliter considerari possit, quam in infinitum extensa (si vacuum dari concedatur, & sub ea comprehendatur) certum tamen est, aërem (qui omnem locum occu-

pare à multis creditur, in quo non ſint alia corpora denſiora) comprimi poſſe, & aliis entibus locum non denegare: cum multas vacuitates in ſe contineat. Niſi enim eas contineret, vas ſolo aëre ſponte plenum, tantundem corporis extenſi contineret, quantum aliud vas ejuſdem capacitatis, Mercurio, aqua vel plumbo repletum. Dari autem *vacuum*, ab *Ottone Guerichio*, tractatu *de vacuo ſpatio*, libro tertio, Mathematice demonſtratur, adeo ut neceſſe non ſit, ut à nobis quidquam pręterea addatur. Quandoquidem igitur certum eſt, Naturam non abſolute in infinitum eſſe extenſam, vel ſaltem contrarium non poſſit demonſtrari, nullo modo neceſſe eſt, Deum per ejus extenſionem excludi. Pręterquam quod nulla corpora adeo ſint ſolida, per quæ ſonus (qui nihil eſt quam ſpiritus ſive tenuiſſimum corpus) non poſſit penetrare: quanto magis eſſentia Divina, quam certe non craſſiorem ſtatuere poſſumus quam ſonum, aliumve ſubtiliſſimum ſpiritum naturalem. Ex quo ſequitur divinam eſſentiam (quæ certe non majorem locum quam aër, quamvis in infinitum eſſet extenſus, occupare credi poteſt, nec etiam quam ventus, qui alia entia minime excludit) propter infinitam, quam Naturæ tribuimus extenſionem, minime excludi. Præterquam quod nemo oſtendere poſſit, non eſſe in Natura plurima loca omnino vacua. Etiamſi quid ſit locus diſtincte explicare non poſſimus, niſi locum deſcribere placeat, ſpatium quod corpora capere poſſit. Quæ ſane definitio omnibus ſatiſfacere poteſt.

4. Quartam Atheorum probationem hanc faciemus: ſi quis Naturæ exiſteret creator, omnino neceſſarium eſſet, ut omnibus ſeipſum manifeſtaret, quo non modo ab omnibus ei debitus cultus, ſed etiam honor qui ipſi competeret, exhiberetur. Nunc vero tot homines, & quidem ingenio maxime omnium pollentes, reperiuntur, qui non credunt eſſe Deum. Imo quemadmodum omnia quæ facta ſunt, evidentiſſima ſigna habent impreſſa, ex quibus unuſquiſque colligit eſſe facta: ita etiam Natura, ſi creatorem agnoſceret, creationis indicia manifeſta gerere deberet. Cum tamen ipſimet agnoſcamus, quod ea minime habeat, ſed potius æternitatis argumenta ſui ipſius exhibeat.

Ad poſterius hujus argumenti membrum ſufficiunt ea quæ hujus capitis initio, de eo diſſeruimus, quod ex materia æterna, à Deo omnipotente, Natura aliter creari non debuit, quam ut ſemper immutata conſiſtere poſſit. Sed ad prius membrum dico, valde impertinenter requiri, ut Deus ſe omnibus patefaciat, cum ab omni hominum memoria, vix ulli homines extiterint, quibus ſe non adeo manifeſtaverit, ut firmiter crediderint eum exiſtere, & humillima ſubjectione eum non coluerint.

Recolamus enim omnem antiquitatis memoriam, qua certe nulla antiquior eſt, quam hiſtorica Biblica. Ibi vero legimus Deum, ſimulatque hominem condiderat, ſeipſum illi manifeſtaviſſe. Idem mox etiam *Abeli* & *Caino* fecit Gen. 4 4,6,7, 9, &c. coll. cum Hebr. XI. 4. *Enocho* vix 200 poſt *Adami* obitum annis Gen. 5. 22. *Noacho* Gen. 6. 13 &c, necdum mille ducentis poſt *Adami* fata annis elapſis, & vix 700 poſt *Enochi* tranſlationem. Idque cum patres iſti 900, 300, 400 & pluribus annis revelationes ſuas poſteris prædicaverint & confirmaverint, præter revelationes quæ procul dubio aliis, quos Scriptura non memorat, factæ eſſe poſſunt & contigerunt. Poſt turris *Babel* ædificatoribus Gen. XI. 1 &c, *Abrahamo* Gen. 12. 1 & ſeqq. *Pharaoni* Gen. 12. 17.

Melchi-

Melchisedeco Gen. 14. 1 &c. *Agari* Gen. 16. 7, 8 &c, *Lotho* Gen. 19. 16. *Abimelecho* Gen. 20. 3 &c, multisque aliis, ut *Mosi* totique populo Judaïco, & successive tot Prophetis aliisque. Tandem *Jesu Christo*, ejusque Apostolis, Legatis & tot Christianis. Per quos omnes totus terrarum orbis Numinis cognitione est imbutus. Quod cum homines paulatim fuissent obliti, & se de Deo & ejus cultu egregie ratiocinari posse sentirent, putaverunt se ex propriæ rationis facultate Dei cognitionem excogitasse & invenire posse.

Quod autem hoc tempore non pauci Deum esse negant, id certe non est argumentum, quod Deus seipsum non satis manifestaverit: fieri enim potest (& procul dubio etiam certum est) quod homines isti evidentissima divinæ existentiæ argumenta rejiciant: quemadmodum apud omnes in confesso est, nihil fere adeo certum esse & perspicuum, quod non ab aliquibus in dubium revocetur, & planissime etiam à multis rejiciatur, ipsis Atheis urgentibus. Profecto si ea quę libris quos *Biblia* appellamus continentur, certa sunt, & non conficta, ut certè sunt, nemo adeo erit impudens, credo, qui negare ausit, Deum satis seipsum manifestasse. Cum vero nemo unquam ostenderit, ista esse falsa, ad minimum certum manere debet, neminem ostendisse, Deum seipsum non satis manifestavisse.

Adde, quod negari non possit, Deum magnam oblectationem & gloriam ex humano genere percipere posse, quamvis eorum nullus esset, qui ipsum pro Naturæ conditore agnosceret: quemadmodum homines multa gubernantur, possident, & ex illis oblectamentum accipiunt, quæ nesciunt quod eorum sint domini & productores. Adeo ut nullo modo necesse sit, quod Deus omnibus hominibus indicare debeat, se Naturæ esse conditorem. Cum fieri ad minimum possit, ut Deus (qui hominibus nullo modo indiget, & absque illis beatus esse potest) velit fidem hic locum habere. Ad quam omnino necessarium est, ut neminem cogat credere, se existere: ac idcirco aliis mediis, quibus suam existentiam manifestam faciat, uti non debet, quam illa quæ adhibuit. Ex quo patet, argumentum istud nullius esse efficaciæ.

5. Quintam rationem hanc faciemus. Si Universum esset creatum, ex aliqua materia (secundum nostram hypothesin) creari debuit. Cum vero nulla præter ipsum Universum materia existat (cum omnia complectatur) nullo modo creari potuit.

Non consideravit hujus argumenti inventor, esse quidem entia, quæ ex aliqua materia producuntur, ex qua postea plura similia, vel etiam alia produci possunt; sed etiam esse, quæ totam materiam, ex quo conficiantur, absumant. Quemadmodum olim Romani omnem materiam lapidis porphyretici, & istius ex quo cellæ ad aquas conservandas conficiuntur (Belgice **trass of cement/duyfsteen**) totam absumserunt in ædificiis, eorumque ornamentis, adeo ut nihil ullibi amplius, præterquam in antiquis ædificiis, sit residuum. Sic etiam Universum, quod omnia continet, omnem omnino materiam necessario requirebat, si factum est.

6. Sexta ratio erit possibilitas circulationis, vel ejusdem naturalis necessitas, eo quo inferius exponemus modo considerata cap. 9, ad tertium arg. Quamvis enim Athei eam non urgeant, quin potius eam pro absurda & impossibili habeant, posset tamen ex istis quæ ibi dicturi sumus, quis existimare, eam omnino esse certam. Jam si ipsa

 Natura,

Natura, ex insita sibi proprietate, corruere, & ex propria substantia in novam Naturam necessario restitui deberet, non modo nihil esset, quod nos cogat credere esse Deum, sed & plane foret absurdum istud opinari.

Respondeo. Si ex eo quis ostendere velit, non esse Deum, is validissime deberet probare, non modo esse possibile, Naturam isto modo se habere (quod ex iis quæ deinceps cap. seq. dicturi sumus, impossibile esse apparebit) sed id plane esse certum. Quod non modo minime demonstrari potest, sed etiam omnino est falsum & impossibile. Ea enim quam descripsimus circulatio, nihil aliud est, quam quod animal vel planta &c, ex essentia sua semen relinquit (vel quod ejus corpus & anima in terra vel aqua aut aëre conjectum, putrescit, & sic ex eo alia entia, sive generentur, sive alantur) vel quod semen in matrice ab exiguo corpore, per extrinseca alimenta paulatim crescit, & perfectionem suæ naturæ acquirit. At vero ubinam matrix, ubi alimenta & excrementa delitescent, in & ex quibus tota Natura crescere, nutriri & egerere possit? Adeo ut ista circulatio omnino sit absurda & impossibilis.

7. Septima ratio est. Si Deus est Mundi Fabricator, is rationes habuit cur Mundum creaverit. Atqui impossibile videtur, ut eadem ratio non citius, imo ab æterno ad creationem eum impulerit. Num antea nihil habuit quod regeret? vel quod eum honore, cultu & obsequio prosecutum fuerit? num ab omni æternitate otiosus fuit?

Resp. Divina revelatio materiam suppeditat refutationis istius argumenti. Cum enim materia, ex qua Mundus est productus, apta nata sit ut infinities mutari possit; & omnis diversitas, quam sponte sectamur, oblectamentum pariat, Deus ob eandem rationem, ad Mundum hunc producendum permoveri potuit, qua fortassis antea longe aliud Universum aliquoties produxit, & posthac producturus sit. Quod nemo demonstrare potest, non esse verum. Materiam autem Naturæ infinities, alio atque alio modo eam miscendo, posse mutari in aliam formam, nemo inficiari poterit, modo ad viginti quatuor literarum elementa attendat, ex quarum permutatione adeo infinitus vocabulorum & linguarum numerus exsurgit. Id vero in Universo antehac fortassis etiam esse factum, ex eo colligi non inepte potest, quod Sacra Pagina Angelorum mentionem faciat, quos tamen Creationis hujus initio productos esse non legimus. Quocirca minime absurdum est, illos ante Mundum hunc cum alio Universo fuisse creatos, quod cum tempus illorum judicio destinatum effluxisset, à Deo destructum fuerit. Id vero falsum vel absurdum esse, nemo demonstrare potis est.

Vel si cui hæc solutio non arrideat, aliam dabimus. Ea est, posse aliquid aliquando fieri, quod non nisi isto tempore & occasione fieri conveniat, ob rationes quas tempus & occasio exhibet. Cum autem (dato Mundum esse creatum) impossibile sit ut nos sciamus per ratiocinium, quæ ratio Deum ad creationem impulerit (concesso etiam quod semel tantum Deus creaverit) omnino impertinens est exigere, ut nos rationem istam indicemus. Quæ profecto talis esse potest, ut eam ante istud tempus Deus nec habuerit, nec habere potuerit, nec postea habiturus sit. Quod etsi à nobis explicari nequit, negari tamen minime potest.

8. Octavam rationem sumemus, humani generis ex terra spontaneam generationem

nem. Quæ si possibilis esset, vel unquam contigisset, nihil impedit credere, Mundum esse æternum, nec ullus ejusdem gubernator requiri videtur: quia tum omnia ab ipsa Natura produci possent. Possibile istud esse, ab illis qui S. Scripturæ Authoritatem divinam attribuunt, negari nequit, quæ homines ex terra productos esse affirmat Gen. 2. 7, 19, una cum bestiis. Ex quo manifestum est, eam non modo bestiarum, sed & hominum esse materiam.

Quamvis non desint Scriptores, qui istam hominum ex terra generationem commemorent, nemo tamen reperitur, qui eam ut certam referat, multo minus demonstrare fuerit conatus, eam fieri posse, vel unquam esse factam Impossibilem esse ex omnibus istis facile intelligitur, quæ ad hominis productionem necessario requiruntur, & in terræ visceribus ut fiant, minime esse possibile, per se patet. Quamvis enim homines ex terra produci posse ab omnipotente substantia concedam, hinc minime sequitur, terram illos per se, sive propriis viribus posse creare. Neque enim ulla est consequentia, si ex argilla vas, ex cera vel coloribus imago possit formari, argillam vel ceram ista per se producere posse. Adde quod ne quidem concesso, terram homines per se posse producere, sequitur non esse Deum, non magis quam ex eo quod terra plantas & insecta producit. Fieri enim posset, quod Deus Terræ vires istas indidisset. At vero, quemadmodum ostendimus, plane impossibilis est ista hominis ex terra productio.

CAPUT VIII.

Alia Atheorum argumenta, præcedentibus adhuc subtiliora, examinantur atque enodantur, quæ duas reliquas ipsorum argumentationis classes absolvunt.

PRimum quod hic examinare constituimus erit, an omnia quæcunque in tota rerum Universitate contingunt, ex insita ipsi Naturæ necessitate fiant. Istud enim si certum foret, frustra de Dei existentia essemus soliciti: quia nec commodum nec noxam nobis vel Naturæ inferre valeret. Et sic nobis perinde foret, sive Deus existeret, sive minus. Si ergo ostendi possit, omnia necessario fieri, res penitus erit confecta.

1. Ut igitur, quid in hac causa certum sit assequamur, à vocibus *necessarium* & *contingens* ordiamur, quæ nobis, una cum earum significatione innotuerunt. Prima, quando in propria significatione accipitur, id denotat, quod non poterat non, vel aliter quam evenit vel fit evenire. Altera autem id quod vel non, vel aliter contingere vel fieri potuit, antequam existeret. Res necessarias in eas dispescere cogimur, quæ vel per extrinsecus adhibitam violentiam, vel per insitam proprietatem aut impetum fiunt. Contingentes vero in eas quæ per accidens, & eas quæ libere fiunt. Quæ posteriora nullis nisi ratiocinandi vel deliberandi facultate præditis entibus attribui queunt.

Homo ad proprias suas actiones attendens, primo intuitu ex insita naturæ suæ proprietate, absque ratiocinio, non potest non credere, se in agendo plane esse liberum.

Atque hinc eſt quod ab ipſa infantia, priuſquam ratiocinari ſciunt, neceſſarium in ſe experiuntur impetum, ad vitandum ea quibus offenduntur. Si quod incommodum acceperunt, & poſtea videant aliquid, quo malum declinare potuiſſent, ſi cognitum iſtud habuiſſent, ſemper deplorant, quod iſtud in mentem ſibi non venerit antea. Abſurdum autem foret, iſta humanæ naturæ eſſe implantata ab ipſa Natura, ſi omnia à neceſſaria naturalium cauſarum concatenatione inevitabiliter evenirent. Imo contradictorium eſt, nos clare & evidenter infallibilia ſcire media, quibus aliquid certo vitare potuiſſemus, ſi nulla in rerum Natura media exiſterent, quibus id vitari poſſet. Ex quo manifeſtum eſt, planiſſime adverſari cognitioni nobis innatæ, & principiis naturæ humanæ, nos neceſſario agere, & propterea planiſſime eſſe falſum.

2. Idem etiam ex ſignificatione omnium nominum eſt evidens, quæ qualitates, proprietates vel attributa ſignificant. Quorum in rerum Natura nullum eſt, cujus non extet vocabulum, quod ejus contrarium deſignat. V. g. vita, bona valetudo, dulcedo, gaudium, libertas, calor, lux, & quidquid eſt ſimilium. His contraria ſunt mors, morbus, amarum, dolor, vis vel neceſſitas, frigus, tenebræ &c. Nec eſſent vocabula iſta cognita, niſi res illis ſignificatæ exiſterent. Cum ergo vox *libertatis in agendo* exiſtat, & diſtinctam habeat ſignificationem, procul dubio etiam ea in rerum natura locum habet. Ergo non omnia neceſſario fiunt.

3. Si non eſſet libera actio, ſive libertas in agendo, tum libertas merum eſſet *nihil*. Et ſic objectum noſtræ cognitionis eſſet nihil (novimus enim quid ſit, ejus diſtinctam habemus definitionem, facultas enim eſt ad agendum vel non agendum aliquid, vel aliter quam forſan acturi ſumus agendi) cujus tamen nulla eſt affectio, quod contradictorium eſt.

4. Nota ſunt hominibus *actio* & *paſſio*. Si non eſſet libertas in agendo, nullæ etiam eſſent actiones. Actio enim conſulto & deliberando fit. In paſſione autem deliberatio nulla locum habet, ea enim per vim nobis infertur. Niſi enim inter actionem & paſſionem realis eſſet differentia, & niſi actio in rerum natura locum haberet, unde nobis ea cognita eſſe poſſet? num *nihili* diſtinctum conceptum & definitionem cognoſcere poſſumus? Ex quo denuo patet, homines libere agere.

5. Quicquid ex inſita naturæ neceſſitate fit, id tanto fit impetu, ut eum nemo compeſcere, vel ſaltem difficillime queat. Apparet id in orbibus cæleſtibus, motu maris, fluminum, coïtu & partu beſtiarum, earundem nidificatione, fotione, educatione fœtuum & ſimilibus. Nos vero homines (præſertim Chriſtiani, qui ex perſuaſione de veritate fidei in Chriſtum actiones dirigimus) multa facimus contra inſtinctus, appetitus & paſſiones naturales, idque non ſine magno labore, & contra reniſum facultatum naturalium. Quod non deberet eſſe poſſibile, ſi omnia ex inſita naturæ neceſſitate à nobis abſolute agerentur neceſſario.

6. Quicquid per inſitam abſolutam neceſſitatem fit, id nulla vi nec arte præpediri poteſt. Omnes autem humanæ actiones, modo quis agendi propoſitum ante ipſam actionem noverit, ſemper impediri poſſunt: quemadmodum in prima ratione explica-

plicavimus. Ex quo manifestum est, eas non absolute necessario fieri.

7. Si omnia ab hominibus necessario fierent, aliquid existere debet quod eos cogat: nemo enim seipsum cogit, sed quisque necessariam habet ad libertatem propensionem. Istud autem quod necessitatem imponat, extra humanæ naturæ imperium esse debet (Deum non appellabimus, quippe cum Atheis negotium habentes) quod isti æternam causarum inevitabilium concatenationem esse credunt, quarum una ex alia immutabili cursu fluentes, certissimum ordinem retinent. Quid vero ista concatenatio sit, vel quo pacto eam adstrui posse credant, id non nisi intimis amicis revelare volunt. Alii autem hanc necessitatem ex ipso judicio practico (quod vocant) quod ea quę mens bona esse judicat, necessario eligit, deducere volunt.

Prius istud nihil aliud esse videtur, quam quod cælum, stellæ fixæ, sidera & Cometæ (motu suo circa globum terraqueum, vel globi terrestris circa illa, vel saltem circum Solem, Mercurium & Venerem) efficacem operationem in globum terrestrem, in se mutuo, & in omnia quæ sibi insunt & interjacent, emittunt, & sic omnia ex se invicem necessario fluunt. Fatentur tamen se ipsum ordinem & successionem rerum concatenatarum in plerisque ignorare, & præcipue in humanis actionibus. Sed ex prædictionibus rerum futurarum, quas nonnulli in arte astrologica exercitati, ex cęli & siderum constitutione, ex somniis & oraculis proferunt, valde in sua sententia confirmantur.

Videamus ergo an ullo modo sit probabile aut verisimile, quod causæ necessitantes, ad hominum actiones pertingant. Quod ut rectius intelligatur, animadvertendum est, omnes cogentes operationes, motus vel passiones (vel quocunque eas nomine indigetare lubet) nobis cognitæ, evidentem & certum ordinem & successionem retinent, qui nunquam immutatur, vel debilitatur, nec per ulla accidentia impediri potest. Manifesto id cernere licet in motu planetarum, stellarum fixarum vel terrestris globi; in motu maris & fluviorum, ventorum in quibusdam oris, luminis Lunaris auctione & diminutione, Ecclipsibus Solaribus, Lunaribus, Planetariis &c. Quę omnia absolute necessarium motum naturaliter obtinent, qui Naturaliter immutari nunquam potest. Prout experientia, numerando & mensurando infallibiliter testatur.

Sunt præter hæc alia quædam in Natura, motum quidem etiam certum & regularem retinentia; qui tamen per multa extrinsecus accidentia, debilitari, sisti & penitus tolli possit. Cujusmodi est vegetatio, augmentatio & multiplicatio animalium, plantarum, mineralium, lapidum &c. Quę proinde non absolute necessaria vocari potest, vel posito quod accidentia ista etiam necessario evenirent. Quia finis & perfectio istorum (quæ absque istis accidentibus fuisset secuta, vel citius, vel melius & perfectius fuisset absoluta) per accidentia frequentur impeditur & supprimitur.

At tertium motuum naturalium genus, videlicet actiones humanę, in quibus non modo infinitam varietatem, sed etiam experimur deliberationem locum habere, an, quando & quomodo eas exequi velint, in eis nullum coactionis vestigium experiri neque ostendere possumus.

9. Ex

9. Ex eo quod nihil ex nihilo proveniat, concludunt nonnulli, actiones omnes eſſe neceſſarias, quia actionem in Natura locum habere experimur. Cum igitur omnia quæ exiſtunt, ſecundum iſtud axioma, neceſſario exiſtant, & conſequenter ab æterno, ſequitur omnes actiones neceſſarias eſſe, & ab æterno actiones neceſſario in Natura locum habuiſſe.

Sed non conſiderant actiones non eſſe entia, ſed voluntarios tantum entium ratione præditorum motus, qui ſtatim deſinunt, & antequam fierent nihil erant actu, ſed potentia tantum. Itaque actionem exiſtere, vel eſſentiam habere proprie loquendo, negatur. Si omnes actiones ſibi invicem ita connexę eſſent, ut omnes ex ſe mutuo fluerent, nec ulla quies in Natura locum haberet, tunc actio revera exiſteret, quemadmodum in motu orbium cæleſtium, maris &c. Motum itaque ſimplicem neceſſarium eſſe concedo, non actionem. Quando enim animalia dormiunt vel quieſcunt, motus quidem in illis, non vero actio locum habet. Facultatem etiam agendi & non, item hoc vel illud pro libitu agendi, nec non materiam in qua actiones exſeri debent, in Natura neceſſario exiſtere, fateor; ſed tantum agendi minime. Si ergo (quod quiſque in ſeipſo experitur) facultas iſta in Natura locum habet, contradictorium eſſet ſi omnis actio neceſſario exſereretur: quia facultas quieſcendi & pro libitu agendi, nunquam in actum deduceretur. Si enim omnis actio neceſſariam haberet exiſtentiam, ſemper eadem numero actio exerceri deberet: quod falſum eſſe per ſe patet. Neceſſario igitur exiſtere, nihil aliud eſſe concedo, quam quod ens ex nihilo non extiterit, nec in nihilum redigi poſſit. Actiones autem entia eſſe nego, & neceſſarias eſſe minime poſſe, ex earum definitione per ſe manifeſtum eſt. Atque ita facile intelligi poteſt, actiones omnes, quamvis mere ſint contingentes, non tamen ex nihilo originem trahere, ac proinde non opus eſſe ut ſint neceſſariæ. Si demonſtratum foret Naturam unam proprie loquendo eſſe ſubſtantiam, in qua omnia per æternam & immutabilem cauſarum concatenationem fiunt, fateor argumentum recte procedere. De hac materia igitur mox uberius acturi ſumus. Quamvis ergo facultas agendi, & materia in qua actiones exſeruntur, neceſſario exiſtunt, cum tamen motus iſte ab hominum voluntate dependeat, ille non opus eſt ut neceſſarius exiſtat, niſi demonſtrari poſſit voluntatem cogi. Cujus contrarium jam ſatis oſtendimus.

10. Ajunt præterea, ſi non omnia neceſſario nexu ſibi invicem eſſent connexa, & per cauſarum æternam & inevitabilem concatenationem non fierent in Natura, totam Naturam per aliquod accidens corruere poſſe. V. G. Si caſus aliquis Solis vel Terræ motum ſiſteret, tum pars illa Terræ, cui Sol eſſet perpetuo verticalis, & cęli regio Soli proxima, neceſſario fervoribus iſtis perderetur, altera autem quam nunquam illuminaret, frigore periret, ſimileſque caſus ſi in ventis & tempeſtatibus oborirentur, reliquæ Mundi partes neceſſario corruerent, totaque Natura interiret.

Ad quod primum reſpondeo, ſepoſita Numinis conſideratione, nihil in eo eſſe abſurdi, quod tota Natura corrueret. Non enim *nihil* fieret.

Deinde. Nullo modo ſequitur Naturam poſſe corruere, quamvis omnia in tota Univerſitate

Universitate non necessario agerent. Quia actiones humanæ ad totius Naturæ conservationem nihil faciunt. Sufficit si istæ Naturæ partes necessario moveantur, quæ ad ejus conservationem sunt necessariæ. Qualis est motus Stellarum errantium, Terræ, Maris & similium. Sed ab hominum actionibus, à ventorum accidentario motu, & si quæ sunt similia, totius Naturæ conservatio vel ruina minime dependet. Quia istorum efficacia ad totam Naturam non pertingit, imo entium aliquod universum genus perdere nequit. Quamvis enim, v. c. ut possibile possit considerari, quod omnes in toto terrarum orbe viri, in eo convenirent, ut omnes mulieres occiderent, ex quo facinore generis humani interitus consequi necessario deberet, istud tamen ad reliquas Naturæ partes minime pertinget: quę cessante genere humano, nihilo minus immutatæ permanebunt.

At vero si mentionem Numinis adhibeamus (quam profecto nulla ratio cogit seponere) argumentum istud multo adhuc debilius erit: quia responderi potest (præter jam dicta) fortassis esse Deum Naturæ conditorem, qui ejus ruinam, si per aliquod accidens obtingere posset, avertere queat. Saltem incertum ad minimum esse, an non tale Numen existat, per se patet.

Et quod ad prædictiones futurarum rerum ex constitutione Sæli, earum futilitas, vanitas & falsitas adeo est manifesta, ut manibus palpari possit. Quæ ut adhuc evidentius patescat, exercitatissimos in ista arte provoco, ut specimen ejus exhibeant.

Ea vero cum unice fundata sit in proprietatibus & viribus siderum & Planetarum, quæ illis ex fictis, quibus ab hominibus appellantur, nominibus attribuuntur, & ex Planetarum in Sideribus, & cæli, quas vocant, domibus conjunctione, oppositione, aspectu &c, idque in ipso nativitatis articulo.

Cumque ipsa sidera nihil aliud sint quam fictitia nomina, ab hominibus, ad designandum in cælo locum stellarum fixarum, collectioni stellarum imposita (v. c. *Aries, Taurus &c*, cujus nullam plane similitudinem figuræ obtinent) de quibus nemo unquam cognoscere potis est, num stellæ istæ ut una imago consideratæ, easdem vires & proprietates simul habeant conjunctim, & annon singulę stellę proprias, & quidem contrarias in eodem Sidere facultates possideant. Et prętera motus Planetarum adeo sit velox, nec non globi terrestris, ut singulis momentis centena aliquot milliaria progredi & locum mutare credantur.

Ac idcirco certum conjunctionis & oppositionis tempus, eo momento quo homo nascitur, sciri nullo modo potest. Tempus etiam præcisum quo homo nascitur observari nequit. Multo minus sciri, an observationes ab ipso conceptionis, an vero à nativitatis momento inchoari debeant (conceptionis sane nemo novit): quia non minus est verisimile, eas à conceptionis, quam nativitatis momento institui debere, si ullis in hominum casibus Siderum esset effectus.

Præterquam quod alia adhuc plurima sint incerta, videlicet de qualitatibus Martis igneis, de Saturni Frigidis, &c, cum nomina ista sint conficta: res ipsa clamat,

plane impossibile esse, quod hic aliquid certi prædici possit; quamvis certa earum in hominibus esset & necessaria operatio.

Adeo ut merito liceat nobis negare, stellas fixas, vel quinque Planetas præter Solem & Lunam, ullum in terra effectum præstare: cum, secundum astronomicas computationes, immane quantum à se invicem & à globo terraqueo distent. Ut plane sciri non possit, utrum plures simul in unum effectum conspirare, vel aliquam qualitatem sibi invicem, vel terræ aut illius partibus imprimere valeant. Adde quod operationis emanatio, si qua esset, per tantam distantiam, per tot corpora, puta aërem, nubes, ventum, valde languida esse deberet, & frequentissime ab ingruentibus ventis dissipari.

10. Secundum pro omnium entium in agendo necessitate argumentum, sive contra Dei existentiam decimum, ab operatione desumi potest omnium entium Naturalium in se mutuo & in seipsis. Sol enim evidentissima omnium quę producuntur est causa. Ille alimenta ex terra educit, quæ animalium vires sustentant, quibus vivere & agere possunt. Vita fons est intellectus in homine. Qui quidem necessario in entia operatur, sive contemplando, sive ad suum commodum ea accommodando. Nec is alio modo operari potest quam isto, quam objecta secundum proprietates cujusque entis efficiunt. Si intellectus eximius est, multa capit, pauca si minus est subtilis. Non potest autem rem aliter percipere, quam ea menti se exhibet. Si quid tanquam utile vel jucundum intellectui repræsentatur, id appetit. Si ut noxium vel tædiosum, aversatur & rejicit; nec aliter potest: quia Naturam suam pervertere nequit.

Nemo enim id quod menti suæ ut malum vel falsum objicitur, amare vel credere, vel quod mens ut verum & bonum percipit, rejicere vel odisse potest. Actiones vero omnes intellectum sequuntur, & ex eo fluunt: quæ propterea æque necessario producuntur, quam conceptus.

Per se etiam est manifestum, in nullius esse potestate, ut objecta hoc vel isto modo se menti vel sensibus internis exhibeant. Sed totum illud ex objectorum & mentis proprietatibus dependet. Si mens est sana, & res oblata pulcra, impossibile est ut eam ut deformem percipiat, aut fugiendam.

Prę terea videmus, nihil in tota Natura esse, quod non aliquam operationem exserat, in qua nullam libertatem locum habere, per se manifestum est. Nihil enim est, quantumvis mortuum, corruptum, immutatum, quod non aliquid producat. De terra, corporibus animalium mortuis, aqua, aëre nihil opus est dicere. Arena vero, in litore vel ripa Maris aut fluviorum, quid non cochlearum, animalculorum &c producit. Ligna, ossa, frondes aridæ, vermes & animacula generant; panis, caseus, vinum, cerevisia, herbæ coctæ, & quidquid excogitare possis, vermes, angues, muscas, scarabæos & similia egerunt; ferrum æruginem; plumbum cerussam sponte gignit; lana cimices; linum tineas, & sic in cæteris. Ex quibus omnibus perspicuum est, omnibus rebus naturaliter inesse facultatem operatricem, necessario operantem. Istarum enim rerum productio à nemine impediri potest. Hominis intellectus non minus cogi-

cogitando, quam corpus alimenta consumendo, semper est in motu.

Resp. Si de Deo nihil unquam accepissemus, multa in isto argumento à nobis refutari minime possent. Sed postquam ejus non modo existentiam, sed & reliqua attributa, ex Sacræ Scripturæ oraculis percepimus, ad ea facile responsionem elicimus. Ajo igitur primo (præter ea quæ in fine resp. ad primum argumentum notavimus) quamvis naturaliter necessaria activa vis omnibus entibus inesset, minime tamen sequi, eam à nemine Naturæ esse inditam; istud enim erat probandum. Deinde hanc causarum concatenationem, utut multis partibus mancam & imperfectam, quamvis justa connexione deduci non possit, tamen ut perfectam & bonam considerabimus (si enim omnia necessario ex se invicem fluerent, etiam omnia accidentia & casus fortuiti connexi esse deberent, idque firmiter ab eo demonstrari, qui omnia necessario fieri asserere velit) & primo solam objectorum repræsentationem in intellectu expendemus. In qua sedulo attendere oportet, utrum objectorum ista perceptio facultatem animæ humanæ, quam voluntatem appellamus, adeo inclinet & cogat, ut impossibile ei sit rem ut jucundam vel utilem intellectui repræsentatam non sectari & arripere, vel contra.

Id si certum esset, tum etiam impossibile nobis esse deberet deliberare, utrum bonum istud dedita opera vel alias rejicere possemus, sive ut experiremur num libere ageremus, multo minus impossibile foret ut reipsa id repudiaremus, & quotiescunque vellemus, propositum & actiones mutaremus. Quæ deliberandi facultas contradictio esset in Natura, si in hominum actionibus nulla libertas locum haberet.

Homines vero istud facere posse quisque in seipso experitur, nec id cuiquam ignotum esse potest.

Deinde: quandoquidem videmus quam instabiles sint venti, in plerisque terrarum orbis regionibus; eosque in istis oris, quibus stabilem cursum certis temporum periodis obtinent, adeo incerto tempore vel vehementius vel flaccidius propelli, nullo modo in eis necessitatem aliquam in motu concipere possumus; vel saltem neutiquam demonstrari potest; quemadmodum in motu orbium cælestium vel terræ, qui perpetuo est plane sui similis. Qui enim istud ostendere vellet, næ is originem & causam ventorum infallibiter indicare deberet.

Cum ergo sciamus, quot casus & mutationes venti in radiorum solarium efficacia, quam in terram exserit, parere soleant & possint, ex eo quod nonnunquam densos nubes, vel rariores globo terrestri objiciant, frigus vel calorem intensiorem vel remissiorem reddant, facile est perspicere, quot inde casus & mutationes dependeant, in interitu vel profectu plantarum, fructuum, animalium, valetudinis prosperæ vel adversæ, interitu hominum, regionum, navium & infinitorum entium, vel eorundem prosperis successibus. Ut omnino incredibile sit, effectus Siderum, si qui sint in hominibus vel rebus terrenis, certum & necessarium successum obtinere posse.

Sunt qui necessitatem hominis in agendo ex eo ostendi posse contendunt, quod omnis actio, quatenus est actio, necessaria est, quia non est nihil; sed aliquid: omne

omne vero aliquid neceſſario exiſtit. Quod cum nil niſi inanis ſit captiuncula, ad eam nihil opus eſt reſpondere. Quando enim negamus homines neceſſario agere, non eſt quæſtio de actionibus præſentibus, ſed futuris; non de actionibus quatenus fiunt, ſed quatenus non fiunt, ac proinde adhuc nihil ſunt, vel non exiſtunt: de iſtis quæritur, an neceſſario fieri debeant antequam fiunt. His ſi addantur, quæ Lib. 1. cap. 3. & 4. pag. 32 & ſeqq. de hac materia diſſeruimus, ſufficienter de neceſſario & voluntario nos diſputaſſe exiſtimamus.

Non deſunt etiam, qui ex corporis Natura neceſſitatem motus neceſſario fluere exiſtimant, adeout, niſi demonſtrari poſſit dari entia, vel ens quod nec corpus nec extenſionem ullam habeat, ſtatuendum eſſe omnia neceſſario agere ſive moveri, & non eſſe Deum. Ego autem, quamvis omnes ingenii nervos intendam, nullam iſtius rei conſequentiam nec connexionem percipere queo. Corpora immobilia, ut lapides, ligna, lutum & ſimilia, nullam in motu libertatem habere, facile concipi poteſt: quandoquidem nunquam, niſi ab alio ente impulſa, moveri poſſunt. Sed corpora quæ propria facultate moventur, qualia ſunt animalia, & præcipue homines, neceſſario moveri vel agere, idque ex natura corporis, nullo modo apparet.

11. Undecima ratio erit nobis ea, qua demonſtrare conantur Atheiſmi defenſores, Univerſum hoc cujus pars ſumus, unicam duntaxat ſimplicem, & proprie dictam eſſe ſubſtantiam. Quod ſi evincere poſſint, exiſtimant non poſſe eſſe Deum. Poſterius primo loco examinabimus.

Atque negamus ex eo ſolo, quod Mundus una tantum eſſet ſubſtantia &c, ſequi, non eſſe Deum, modo non concedamus, omnia ex inſita naturali cauſarum concatenatione, neceſſario agere & moveri: quia nihil obſtaret, quominus Natura ita à Deo eſſet facta, ut unicam tantum conſtitueret ſubſtantiam.

Non enim Mundus ita conſtitutus eſt, ut in eo non poſſit habitare Ens, quod non ſit ejus pars (prout cap. præced. docuimus) ſed Dominus & Creator: quemadmodum homines in domo habitant.

Cum tamen omnino ſit credibile, ſi Natura unica tantum ſit ſubſtantia, unam etiam principalem & univerſalem ejuſdem eſſe partem, in qua ejus eſſentialis forma conſiſtat, & quæ ejus quaſi anima ſit: credibile etiam eſt eam eſſe æternam. Oportet etiam ut omnia entia totius Univerſi ſint membra & partes. Ex quo opinio de Deo, omnium Creatore & Rectore, valde debilitari & evaneſcere videatur. Quocirca (quamvis conſequentia iſta, prout oſtendimus, non eſſet firma) hanc propoſitionem paulo accuratius expendere cogimur.

Videamus ergo quibus eam argumentis fulcire Athei poſſe videantur. Ajunt autem omnes quas in entibus cernimus qualitates, proprietates ſive attributa, ad eorum eſſentiam minime pertinere. Quod inde conſtare putant, quia aliquando ab illis omnia removentur, manente interim id quod eſſentiam conſtituit (nunquam enim quidquam in nihilum redigitur) V. G. vita, intellectus, color, calor, frigus, odor, ſapor, & quidquid excogitari poſſit, aliquando recedunt. Quod nunc vivit, poſtea vita caret;

caret; quod calet, rigebit brevi; quod rubet, nigrescit, & sic in cæteris.

Est tamen aliquid quod à nullo ente unquam recedere potest, extensio nimirum: ea enim si recederet, jam ens non existeret amplius, vel nihil esset; quod impossibile esse à nemine negari potest, & à nobis absolute conceditur. Ex quo patet, solam extensionem essentiam omnium entium constituere: Cum non tantum separari ab illis nunquam possit, sed sola etiam inseparabilis sit, & omnium entium propria. Atque ita manifestum est, totam Naturam unicam tantum esse substantiam, cujus partes indivisibli nexu inter se cohærent. Cum vero Natura omnia entia in se comprehendat, sequitur nullum ens præter eam existere posse.

Respondeo. Argumentum istud plus habere subtilitatis, quam soliditatis; & fortassis animum imperitorum confundere, non tamen ei, si pius est, satisfacere potest: quandoquidem id demonstrare videtur, quod certissimæ experientiæ, sensuum externorum & internorum testimonio reluctatur. Et fundamentum quo totum innititur, omnino falsum est. Quamvis enim qualitates & attributa omnia, quæ nunc in entibus locum habent, ab illis separabiles essent (quod tamen nullo modo concedi debet & plane falsum est, prout mox ostendemus) per se patet alias statim succedere, vel potius se prodere. Si calor recedat, frigus succedet; si color, odor, sapor ille abeat, aliæ protinus locum priorum supplebunt qualitates.

Quamdiu vero priores qualitates & proprietates illic locum habent, tum istud ens constituunt, ad cujus essentiam pertinent. V. G. si homo moritur, omnes humanæ naturæ proprietates recedunt, & succedunt aliæ tum proprietates, tum qualitates; nunquam tamen omnes qualitates vel proprietates præter solam extensionem recedunt: manent enim calor, color, humor, mollities, odor, sapor & similia, quæ in entibus in quæ ipsius essentia post mortem convertitur reperiuntur, puta in vermibus, terra, fimo, vaporibus &c, ex ejus essentia prodeuntibus. Præterea in istis etiam remanet vita, intellectus, gravitas & similes proprietates. Quæ qualitates, sive proprietates, inseparabiliter inibi remanentes, quamvis dispertitæ, clarissime evincunt, non in sola extensione, nec in sola una aliqua omnibus communi proprietate, rerum essentiam consistere.

Atque hinc perspicuum est, isto argumento, unitatem essentialem totius Naturæ minime demonstrari posse. Sed potius cuncta entia separata esse entia vel substantias, ad quarum essentiam certæ quædam illis inhærentes proprietates & qualitates pertineant. Quæ quidem post interitum suæ essentiæ, conjunctas istas proprietates non retinent; sed divisæ in alia entia commutantur; ita tamen, ut prius ex propria sua essentia, plerumque sui similia produxerint, omnibus quas ipsæ possederant proprietatibus prædita.

Cum vero quædam proprietates & qualitates, in quibusdam entibus nunquam locum habere possint: necessario sequitur, Universum non esse unam substantiam. Quia diversa continet entia, ex diversis & contrariis proprietatibus constantia, atque ex talibus, quæ aliis entibus non possunt communicari: cujusmodi sunt gravitas, duri-

ties, fragilitas, tranſparentia ſive pelluciditas, & multa alia.

Quemadmodum enim à metallis gravitas nunquam ſeparari, ita & in aëre, vento & ſpiritibus nunquam locum habere poteſt: quamvis enim lapides & metalla per contritionem, digeſtionem, calcinationem, ſolutionem &c, in ſubtiliſſimum pulverem redigi poſſint, adeo ut jam cedant digitorum preſſioni, non tamen priorem duritiem & gravitatem in minutiſſimis iſtis particulis amittunt: digitis enim compreſſæ non cedunt. Ventus vero, aër, aqua, calor, frigus & cætera levia & mollia, nunquam inter digitos conſiſtunt, ſed cedunt & evaneſcunt. Metalla vero, quamvis ad tempus breve, per aquas fortes & regias, in liquorem converti poſſint, pondus tamen non amittunt, nec digitorum contactum effugiunt, quemadmodum aliæ iſtæ ſubſtantię. Deinde negamus Naturam ſive Univerſum omnia abſolute in ſeſe complecti. Verum eſt eam omnia quæ ejus eſſentiam conſtituunt, vel ad eam pertinent, comprehendere: at ex eo non ſequitur nullum aliud ens exiſtere, vel exiſtere poſſe. Quod etſi in Univerſo habitet, ejus tamen non ſit pars, ſed Creator & Dominus, quemadmodum paulo ante oſtendimus. Quamdiu igitur nondum eſt oſtenſum, non exiſtere, vel non poſſe exiſtere Deum, nullo modo ſtatuere licet, Naturam abſolute omnia in ſe continere, quamvis Univerſi nomine ſit indigitata: nulla enim alia entia complectitur, quam quæ ejus ſint partes.

Ante omnia vero eſt notandum, quod etſi concederem, quod omnia quæ modo recenſuimus entia, omnes qualitates ſuas penitus amitterent, prǫter ſolam extenſionem, ex eo tamen nullo modo ſequitur totum Univerſum unam tantum eſſe ſubſtantiam: ratio eſt, quia id in nullis entibus præter eas, quæ exteriorem globi terreſtris corticem tegunt, locum habet. Præcipuæ autem Naturæ partes & longe maximæ molis, nunquam immutantur, nec qualitates & attributa ſua amittunt, Terra, videlicet, aër, venti, cælum, ſtellæ, planetæ. Ex quo manifeſto liquet, Naturam nullo modo unam tantum eſſe ſubſtantiam.

Sed inquies fortaſſe, cogitatione ſaltem eſſe ſeparabiles omnium qualitates, prǫter extenſionem, & exinde conſtare, unam tantum eſſe Mundum ſubſtantiam.

Ad quod reſpondeo, quando cogitatione ab omnibus Naturæ partibus, omnes qualitates præter extenſionem removes, tum non potes Mundum, Naturam ſive Univerſum concipere, ſed nudam aliquam lineam, undiquaque extenſam, & ſic non Subſtantiam perfectam. Prǫterquam quod iſta cogitationum ſeparatio nihil ad rem facit, cum reipſa ſeparatio iſta ſit impoſſibilis. Deinde, ſi omnes omnium entium qualitates ſive reipſa, ſive cogitatione ab illis aliquando forent ſeparatæ, tum vel per ſe abſque ſubjectis deberent ſubſiſtere, vel ita concipi, & ſic pars eſſe Naturæ, à qua ſane qualitates iſtǫ nec cogitatione nec reipſa forent ſeparabiles (cum merǫ tantum eſſent qualitates) vel in nihilum abire. Quod prǫterquam impoſſibile utrimque eſſe ſtatuimus, rurſus Naturǫ ſive Univerſi eſſentiam tollit, ad quam omnes qualitates & attributa neceſſario pertinent: quia abſque illis omnia non complectitur. Ex quo jam liquido conſtat, Naturam non eſſe unam proprie dictam ſubſtantiam.

ſtantiam. De perfectione Naturæ mox in ſecundo argumento agemus.

12. Verum tamen alio adhuc argumento demonſtrari poſſe exiſtimant, Naturam unicam tantum eſſe proprie dictam ſubſtantiam, quod pro duodecimo Atheorum argum. reputabimus, naturam videlicet *perfectionis abſolutæ*, quam omnes homines alicubi exiſtere contendunt. Si enim nos negaremus dari abſolutam perfectionem, Deum etiam abnegare cogeremur. Cum itaque perfectio abſoluta requirat, ut de ea nihil negari poſſit, ſequitur nullum ens abſolute perfectum eſſe poſſe, niſi omnia quę exiſtunt in ſe contineat, atque adeo totam Naturam, cum omnibus ſuis partibus, unam tantum eſſentiam ſive ſubſtantiam conſtituere.

Quod autem ad abſolutam perfectionem neceſſario requiritur, ut de ea nihil negari poſſit, quamvis per ſe evidens eſſe videatur, hinc intelligi poteſt, quia e.g. pediculus propterea abſolutam perfectionem minime poſſidet, quia perfectionibus caninis, leoninis, ſimiæ, hominis &c eſt deſtitutus: quas ſi haberet, extra omnem diſputationis aleam, longe foret perfectior quam nunc eſt. Similiter, ſi homo præter propriæ naturæ, etiam Solis, Lunæ & cæterorum entium haberet perfectiones, procul dubio multo quam nunc foret perfectior.

Cum igitur in tota rerum Univerſitate nihil exiſtat, quod in ſuo genere non ſit egregium & excellens, neceſſario ſequitur, quod omnia ſimul juncta demum abſolutam perfectionem conſtituunt. Et quandiu dici poteſt aliquid exiſtere, quod de ente aliquo poſſit negari, iſtud non abſolute perfectum eſſe poteſt.

Deinde, cum Univerſum omnia in ſe complectatur; & quod omnia ſimul juncta omnino perfectum ens conſtituere poſſint, per ſe patet, nullum aliud ens abſolute perfectum, præter Univerſum, cujus pars ſumus, exiſtere poſſe: cum impoſſibile ſit, ut plura uno ente exiſtere poſſint, quod omnia poſſideat.

Reſpondeo. Ratio iſta præſupponit, & in eo unice eſt fundata, quod ens exiſtit abſolute perfectum. Cum vero in hac de Dei exiſtentia controverſia, deciſio inde dependeat, an ens abſolute perfectum exiſtat, nec ne: nos autem, ſi non eſt Deus, Univerſi Creator, nullo modo cogamur concedere, dari iſtiuſmodi ens (cum pręter Illum nullum ens abſolute perfectum exiſtere poſſe credamus) quivis facile videt, Atheis non licere præſupponere, dari ens abſolute perfectum, niſi ſimul concederent, ens iſtud eſſe Creatorem & Gubernatorem Univerſi: alias enim iſtud de ente hoc negari poſſet; & ſic abſolute perfectum eſſe, vi hujus argumentationis, nequiret.

Quamobrem, ſi iſtud concedere nolint, altius adſcendendum eſt, & ab illis oſtendi, dari ens abſolute perfectum, priuſquam ex iſto ſuppoſito deducere liceat, Naturam unicam eſſe ſubſtantiam. At vero, quam pro iſta theſi demonſtrationem producere poſſint, fateor me non poſſe indagare, niſi vocis *Entis abſolute perfecti* ſignificationem urgere velint, quam nobis cognitam non poſſe eſſe aſſerant, niſi res ſignificata exiſteret.

Quam quidem argumentationem legitimam eſſe concedo, ſed eadem opera oſtendi-

oſtenditur, dari Creatorem & Gubernatorem Naturæ, ſive Univerſi vel Mundi.

Præterea negamus Naturam omnia in ſe complecti, id eſt nihil eſſe quod in ejus eſſentia non comprehendatur: cum enim Naturæ conditoris nomen nobis cognitum ſit, prius erat demonſtrandum, vel non exiſtere iſtius conditorem, vel ſi exiſteret, cum Naturæ eſſe debere partem, quod contradictorium eſt.

Verum preſſius adhuc agamus. Etſi concederem, neceſſario debere exiſtere ens abſolute perfectum, nullo tamen modo opus eſſet concedere, ad illius eſſentiam requiri, ut de eo nihil negari poſſit. Non ob id ſolum, quod tum imperfectio, mors & ſimilia de eo negari poſſe non deberent (quæ in Natura etiam exiſtunt) verum etiam quoniam in plurimis entibus talia ad eorum naturam requiruntur, quæ abſolutę perfectioni abſolute repugnant. Cum enim ens excellentius, omnes entis vilioris perfectiones poſſideat, nihil ei à viliori ente pręter imperfectiones accedere poteſt, ſi id ſuæ eſſentiæ adjungeretur. V. G. Si homo, pręter proprias ſuæ naturæ perfectiones, proprietates pediculorum, limacum, vermium, & multas alias acciperet, profecto multo quam nunc imperfectior, & deteriori conditione fieret. Ex quo patet, de ente abſolute perfecto, omnia debere negari, quæ ipſius eſſentia ſunt deteriora. Hoc tantum requiritur, quod non poſſit de eo negari, aliquid exiſtere quod ſuum non ſit, & in quod jus & dominium abſolutum non poſſideat.

Et præter iſta omnia, merito etiam negatur; Naturam ſimplicem eſſe ſubſtantiam. Quod ſane impoſſibile eſt, cum tot & tam craſſas habeat partes, eaſque non modo non connexas, ſed quę connecti nequeunt. Quamvis autem me non latet, Atheos eas non partes, ſed modos exiſtendi appellare, eo minime efficiunt eas non eſſe partes: ſic enim ſequeretur, in rerum Natura nullas eſſe partes, imo oculum totum eſſe corpus, vel etiam totam Naturam. Nomen *modi exiſtendi* partibus impoſitum, nullo modo partium naturam mutare poteſt, nec efficere ut partes non ſint partes.

Nec etiam iſtud entium vel ſubſtantiarum pluralitatem tollit, quod in uno tertio, puta in extenſione conveniunt: iſtud enim nihil aliud evincit, quam quod omnia entia partis materiæ, ex qua cuncta ſunt creata, ſint participes, non vero quod partes vel modi exiſtendi tantum ſint unius ſubſtantiæ.

13. Tertia ratio, qua oſtendunt Naturam unicam tantum eſſe ſubſtantiam (quæ decima tertia pro Atheiſmo erit) hæc eſt, quod evidenter experiamur, omnia entia, quæ in tota Natura exiſtunt, perpetua viciſſitudine in ſui invicem eſſentias converti, eaque proprietates & qualitates omnium aliorum paulatim recipere. Adeo ut nullum ens videatur exiſtere, quod non toties mutatur, donec in omnia alia entia converſum fuerit.

Ex quo infallibiliter apparet, omnia entia adeo ſibi invicem eſſe connexa & unita, ut omnes unicam tantum ſubſtantiam conſtituant.

Quod autem entia omnia ita permutantur, in tot rebus experimur, ut dubium ſupereſſe nullum poſſit, quin idem in iſtis etiam locum habeat, in quibus propter eorum à nobis immenſam diſtantiam, externis ſenſibus id obſervare non liceat. Conſideremus

fideremus humanam essentiam, ab ejus initio ad interitum cujusque individui. A conceptione enim ejus essentia, ab alimento materno paulatim crescit, quemadmodum ipse post nativitatem alimenta per os assumit. Quæ quidem sunt plurimæ herbæ, fructus, animalia, quæ comminuta in suam essentiam convertuntur.

Cumque vita nostra in eo consistat, quod quotidie essentiæ nostræ pars aliqua per poros decedat, & per alimenta nova accedat. Pars vero decedens una cum excrementis crassioribus alicubi locum invenit, & in aliorum entium alimentum cedit, & in eorum essentiam convertitur. Præterea videmus Solem, Lunam & Stellas perpetuo lucem, radios, vapores spiritusve emittere, quibus omnia terrena pascuntur ac refocillantur, & vicissim calore suo vapores, humores & spiritus ex terra, aqua & cæteris corporibus sursum educere, quorum indubie quædam partes (& præsertim ignium in & ex terra adscendentium) ad ipsius corpus adscendunt, ex quibus alimentum recipit; rursusque suis radiis & spiritibus ex se emissis alia entia pascit, una cum cæteris in cæli convexitate corporibus: illa vero Solem & se mutuo (quemadmodum in corporibus sublunaribus accidit) spiritibus ex se exeuntibus, nutriunt.

Ex quo simul evidentissime constare videtur, omnia entia in se invicem operari, & insensibiliter esse concatenata.

Respondeo. (Præter ea quæ ad primum argumentum in fine diximus, ea enim hic omnino etiam pertinent) Entia quę exteriorem globi terrestris partem incolunt, aliorum entium essentiam induere, & in ea commutari, omnino confitemur (quod propter hominem tantum fieri ex eo est manifestum, quia homo plantis & bestiis vescitur, non vero hæc hominibus.) Solem etiam ex earum essentia partes aliquas sursum evellere, ex sensuum externorum testimonio constat. Istas vero partes supra nubes (quæ pauca tantum à globo terraqueo milliaria distare cognovimus) adscendere, non modo probari nequit, sed & ab omni verisimilitudine est alienum.

Præterea negamus, terram in summa profunditate, ab hominibus vel cæteris animantibus, plus quam ad milliaris unius spatium, vel forsan non adeo profunde, attingi, adeo ut integer fere ejus crassities, vel tota ejus ferme substantia immutata persistat. Adde quod ne minima quidem in corporibus supra-lunaribus mutatio dignosci vel ostendi queat, neque in ipsa Luna, ratione essentiæ.

Ac idcirco meritissimo negamus, ullam essentiæ transformationem in tota Natura locum habere, præterquam in solis quasi cortice extimo terrestris globi habitantibus entibus. Adeo ut hæc ratio magno apparatu producta, uno ictu corruat.

14. Quarta igitur pro Naturæ Unitate, vel quartadecima & postrema nobis cognita Atheorum argutatio, desumitur ab ipsa entis Necessarii natura. Cum enim negari non possit, materiam ex qua Natura constat, esse ęternam; & quidquid existit, ex materiæ istius Universalis parte aliqua constare. Et præterea cernamus, in Natura, id est in istius partibus quibusdam, esse animas, intellectum, vitam, cogitationem, motum &c, per se evidens est, in universali materia, materiam istarum qualitatum, proprietatum, vel quocunque libeat illa nominare vocabulo, existere: alias

enim (ſecundum utrimque conceſſam hypotheſin) ex ea produci non potuiſſent.

Cum vero materia dictarum rerum in Natura reſideat, Naturæ autem facultas inſit, materiam rerum ad maturitatem perducendi, certum eſſe videtur, eam id feciſſe, cum ad maturitatem res omnes perductæ ſint, & in ſuo genere quæque perfectę nunc exiſtant.

Cum vero impoſſibile ſit, ut iſtę qualitates, proprietątes, vel quocumque appellentur nomine, poſſint eſſe abſque ulla operatione, & operatio non niſi ſecundum determinatas cujuſque entis proprietates &c exſeri poſſit, manifeſtu n eſt in quavis Naturæ parte, non majorem nec minorem poteſtatem operandi ineſſe poſſe quam ineſt: & conſequenter non poteſt majoribus nec minoribus ad operandum viribus uti, quam determinata portio virium inſitarum patitur.

Ex dictis conſequitur, Naturam univerſam unam eſſe ſubſtantiam, cujus partes ſecundum æternas ejus leges exiſtunt & operantur: nec poſſe aliam exiſtere cauſam entium & operationum naturalium efficientem, præter ipſam Naturam. Cum enim certum ſit, omnia entia ex materiæ æternæ parte conſtare, & Naturam (quemadmodum paulo ante explicatum eſt, & per ſe patet) facultate debere præditam eſſe, ad ea ad perfectionem perducendum, neceſſario etiam iſtud efficere debet in omnibus quę oriuntur ſive producuntur, ut in hominibus, beſtiis, plantis, mineris, metallis, cimeliis, ventis, tonitrubus, fulguribus, nebulis &c; ſed & in iſtis quæ non cernimus produci, qualia ſunt Planetę, ſtellę, aër, cælum, terra.

Quod enim cælum, aërem, Stellas, Solem, Lunam cæteroſque Planetas, orbes cæleſtes & ſimilia entia, nunquam videantur eſſe producta, & perpetuo eundem ſervent ordinem & ſtatum, ex eo non licet concludere, Naturam iſta nunquam produxiſſe: utpote quorum productionem nemo unquam conſpexerit, quod ſciamus. Novimus enim multoties, novas, non modo Stellas crinitas, (quos Cometas appellamus) ſed & fixas apparuiſſe, quarum nonnullæ poſtmodum diſparuerint, aliæ etiamnum perdurant. Præterquam quod ab Aſtronomis ſit obſervatum, circa octingenteſimum quemque annum, quando univerſalis Planetarum conjunctio contingit, novam ſtellam apparere ſive produci ſolere, plerumque permanentem. Adde quod hiſtoriographi teſtantur, non raro novos montes ex mari vel terra prorupiſſe, maria diſparuiſſe, nova maria fuiſſe coorta, regiones & inſulas abſorptas, alias autem de novo obortas.

Cum autem iſtorum omnium naturales cauſæ oſtendi ſoleant, facile perſpicere licet, quanta ſit Naturæ potentia, nec ab illa Solis vel ullius entis Naturalis productionem excludi poſſe. Atque iſto modo Natura æterna eſſe, & perpetuo mutari poteſt.

Reſpondeo. Si nunquam de Mundi Creatore ullam mentionem audiviſſemus (quemadmodum ad finem primi argumenti cap. præced. docuimus, eaque huc etiam referri volumus) nihil ad rationem iſtam reponi poſſet. Nunc autem, cum nemo demonſtrare hactenus potuerit, nec unquam poſſit, non exiſtere iſtiuſmodi Creatorem & Dominum Naturæ, nullo modo concedi poteſt, Naturam facultates iſtas, ſibi à

nemine

nemine implantatas, possidere. Quemadmodum enim multæ potentissimę operationes in Natura exseruntur, ab entibus sensibus externis non obviis, ita fieri posset, ut Istud Ens, quod plerique credunt Naturæ esse conditorem, insensibiliter productionem entium nascentium efficeret, vel saltem juvaret. Quod nisi faceret, Natura per se efficere non valeret. Ac propterea non licet Atheis supponere, vires istas ipsi Naturæ inesse, easque à nemine inditas, nisi prius demonstrent, nullum pręter ipsam Naturam ens existere, vel existere posse. Atque ita nervis istius argumenti præcisis, reliquas ex eo eductas consequentias negligere liceret. Sed liberalius agere lubet, & dare, vires istas Naturę inesse: nec tamen exinde educi poterit, revera dari Universalem operationem (eamque necessariam in omnibus) intellectum, vitam, animam &c, ex quibus tota Natura, ut una proprie dicta substantia constaret. Quia fieri potest, ut cuivis Naturæ parti, specialis insit virtus, vel cuivis rerum speciei, quæ suæ speciei materiam perfectam reddere valeret, nullam cum reliquis Naturæ partibus communionem sive commercium habens. Nisi quis ostendere posset, omnes Naturæ partes adeo sibi invicem esse connexas, ut non modo Natura absque omnibus consistere non posset, sed ut etiam omnes in suas invicem essentias permutarentur, omnesque singularum vires conjungere & in unam coalescere posse. Quod jam ostendimus demonstrari minime posse.

Adde quod nullo modo concipi possit, globum terraqueum non posse consistere, nisi ab elephantibus, pediculis, cetis, paliuris, leonibus, muribus, imo ab ullo animante inhabitaretur. Quid quod demonstrari nequeat, Naturam absque isto Terresti globo, vel absque Planetis, plurimis stellis vel multis aliis entibus consistere non posse.

Præterquam quod substantiali Naturæ Unitate concessa, ne sic quidem Deus ex Universo excludi necessario deberet. Ostendimus enim pręcedenti capite, non deesse locum, qui ipsum caperet. Et præterea hoc nihil obstaret, quo minus existeret Numen, quod Naturam ita condidisset, ut non modo vires ad omnia producendum sufficientes haberet, sed etiam unam tantum substantiam constitueret. Quodque eam destruere, immutare, ejus cursum ad tempus cohibere, & quidvis in ea præstare valeat.

Quod vero de limitata operatione huic argumento est insertum, nihil ea de re hic opus est addere: quandoquidem libri primi cap. 3 & 4, nec non hic cap. pręced. ista omnia sufficienter refutavimus. Nec etiam productio Solis, Lunæ & cæterorum entium naturalium, ex ortu Cometarum, vel stellarum fixarum stabiliri potest. Ignoramus enim, an non istę stellę ab initio extiterint, & tum locum tantum mutaverint, & nobis propinquiorem occupaverint (quemadmodum noviter à *Campano*, *Hevelio*, aliisque inventa telescopia, stellas à cæteris fixis non minus quam illę à nobis distantes detegunt) an de novo producantur. Et si producantur, an non illæ, cum reliquis quæ enumeravimus, ab eodem Naturæ conditore producantur. Imo nullus affirmare cum fundamento potest, Naturam absque ipsius operatione viribus sufficientibus

 pollere,

pollere, ad ullum ens producendum. Etſi enim plurima in Natura producuntur, inde concludere non licet, id viribus Naturæ fieri: quia fieri poteſt, ut aliud iſtud Ens, quod plerique Naturam condidiſſe credunt, vires iſtas vel indiderit, vel perpetuo indat, conſervet aut juvet. Quo deficiente, nihil producere queat.

Quibus omnibus & hoc addatur, quemadmodum ſuperius indicavimus, nihil omnino effectum eſſe, ſi demonſtratum fuerit Naturam unam eſſe ſubſtantiam, niſi una oſtendatur eam eſſe unicam, vel nihil præter eam exiſtere, vel exiſtere poſſe. Quamvis enim antiqui Philoſophi, nomen Univerſi Naturæ impoſuerint, id non efficit ut alia complectatur, quam quæ Naturæ ſunt partes: nec alio ſenſu id ab illis intellectum eſſe per ſe patet: illi enim Deos ſuos homines eſſe putabant, nec veram Dei notitiam unquam fuerunt aſſecuti. Nos vero, qui Deum Naturæ conditorem eſſe contendimus, neutiquam ſtatuere poſſumus, Eum Naturæ eſſe partem, aut ſub voce *Univerſi* poſſe comprehendi: quod per ſe manifeſtum eſſe nemo non videre poteſt.

CAPUT IX.

Refutatio ſolutionum Atheiſticarum, ad argumenta, quibus divina exiſtentia ex lumine naturali à Theologis probari conſuevit.

NE hic vel Atheis ipſis, vel veritatis in hac materia profeſſoribus, quidquam detrahatur, non modo horum argumenta, ſed & illorum ad ea refutationes, plene quantum quidem poſſumus, proponemus, ut exinde utrorumque vel ſoliditas, vel debilitas eo magis eluceſcat. Atque in eum finem hæc in dialogi formam redigere placet.

Philalethes. Miſalethes. Diatetes.

Quamvis te ſemper *Miſalethe*, ob inviſam nominis tui, quod genio tuo apprime reſpondet, ſignificationem, infenſiſſimo ſim odio proſecutus, tamen quando ſe hæc offert occaſio, lubet experiri, an non (quod ſemper exiſtimavi) in te locum habeat iſtud vulgatum

Reſpondent rebus nomina ſæpe ſuis.

Age proponam tibi validiſſima, ut ſpero, argumenta, ex lumine naturali petita, quibus de Dei exiſtentia planiſſime eris convictus.

Miſalethes.

Fac quod dicis, & præſta te virum. Ego vero oſtendam, me nihil minus eſſe quam id quod appellor. At noli ægre ferre, nec me conviciis proſcindere, ſi, cum reſponſiones

ſponſiones meas libere proponam, tu eas ſufficienter refellere nequiveris. Alias enim æquiſſimum foret ut nomina utrimque alterius ſuſciperemus.

Diatetes.

Iſtius rei ego me æquiſſimum præbebo judicem, ſi me ut talem recipere vultis.

Philalethes.

Admittimus ſi ęquus videberis. Interim ſententiam abſque partium ſtudio, quantum potes, proferto.

1. Auſculta igitur ad primam meam argumentationem, quam ex imis ignorantiæ tenebris deducam, quibus is, qui nihil unquam de Deo audivit, ex Naturæ ipſius contemplatione, in ejus agnitionem incidere poterit. Quid enim citius in hominis intellectum incidere poteſt, imo neceſſario illabetur, ſi v. c. ad fructuum in arboribus productionem attendat (quod faciet, niſi beſtiis ſimilis vitam tranſigere velit) quod tanta cum concinnitate, ordine, prudentia & artificio contingit, quam illud abſque intellectu & conſilio fieri non poſſe? Cum vero arbores intellectu plane ſint deſtitutę, adeo ut de productione fructuum nullam deliberationem inſtituanr, & quiſque agnoſcat ſe vires arboribus non indidiſſe, quibus creſcunt, fruticeſcunt, florent & frondent, neceſſario ad aliam ſe potentiorem cauſam iſtarum virium deveniendum eſt. Jam ſi cætera naturalia entia conſideres, eorum cauſas, & tandem ipſius Naturæ, quam à ſeipſa productam eſſe nemo cogitabit; nihil aliud reſtare poteſt, quam cauſa omnipotens, intelligens, æterna, quæ Deus eſt. Quod idem uſu veniet, ſi ſuiipſius animam vel corpus contempletur, quod quaſi compendium eſt totius Naturę, cum anima conjunctum. Ex quo patet Dei cognitionem homine ineſſe naturalem.

Miſalethes.

Lepide tu quidem & emphatice interrogas, quaſi nemo pręter exſpectationem tuam reſpondere auſurus eſſet. Quæro igitur viciſſim, cur homines reſpectu cauſæ rerum naturalium, abſque ulla conſideratione vivere non potuerint? Et ſi non potuerint, cur non proclive fuit cogitare, arbores intellectu eſſe præditas, quemadmodum ipſi ſunt? Vel cur non potuerunt cogitare, iſta nullam habuiſſe cauſam, ſed ab æterno eundem ordinem ſervaſſe & ſervatura? Si autem id contingere potuiſſet (quod ego ſane percipere nequeo, quo pacto in illam cogitationem inciderent, cum omni plane fundamento, objecto vel cauſa ſit deſtituta, ex quo creari poſſet) num propterea cogitatio iſta cum rei veritate congrueret? Si vero cognitio Numinis nobis eſſet innata, quod vos urgetis, nullus unquam reperiri poſſet, qui cognitione illa careret, vel in ea opinionem, ab aliorum ſententia diverſam, haberet; cujus contrarium nunc de integris Nationibus conſtat (conſulatur *Rochefortii* Hiſtoria Americanarum inſularum, Gallice & Belgice edita) quod in rebus & facultatibus innatis nunquam fit. Nemo enim ignorat facultatem generandi; nemo dubitat an exiſtant alimenta, & an

ea per os aſſumi, & per alvum exonerari debeant; nemo ignorat quid ſit ridere, loqui; nemo manibus incedere, vel auribus videre conatur. In iſtis omnes idem ſentiunt. Sed de Deo, cujus cognitio homini innata eſſe creditur, quot diſſidia, quot errores & deliria! Ex quibus manifeſtum eſſe exiſtimo, non modo cognitionem iſtam nobis minime eſſe innatam, ſed iſta quam tu propoſuiſti via, minime hauriri poſſe vel debere, ac propterea non eſſe certam.

Præterea, cum videamus, quam raro homines, ad earum rerum cognitionem, quæ certæ ſunt & externis ſenſibus obviæ, & id quidem fortuito deveniant, quivis intelligit quam facile fieri potuerit, ut multa dilabantur ſecula, quibus nemo hominum de cauſa facultatum, quas in entibus deprehendunt cogitet, & proinde quam plane eſſet fortuita Dei cognitio, ſi rerum naturalium conſideratio eam parere deberet. Quod abſurdum eſſe te negaturum, non exiſtimo, ſi hominis ſummum bonum ex ea dependeat. Quod ut melius intelligas, conſidera quæſo terreſtris globi rotunditatem, ex qua neceſſario conſequitur, homines ſibi invicem eſſe antipodes; & præter eam, utilitatem quam homines ex Cetorum captura paucis abhinc annis percipere didicerunt. Nonne ex veſtra ipſorum ſententia quatuor aut quinque annorum millia ſunt elapſa, priuſquam homines iſta didicerunt; nec ullam antea de iſtarum rerum veritate & utilitate ſuſpicionem acceperunt. Et prima quidem opinio, quæ tamen Mathematica certitudine demonſtratur, quantas turbas ante pauca ſecula excitavit, cum primum innoteſcere cœpiſſet! Cum vero omnes homines a tot ſeculis, tam evidentes res ignoraverint, idque nullam aliam ob cauſam, quam quia ab initio eas non didicerant. Cumque iſta ſenſibus externis ſint obvia (ne de multis ſimilibus quidquam referam) quid de cognitione Dei dicemus, niſi ab impoſtoribus quibuſdam eſſet conficta?

Philalethes.

Artes & ſcientias hominibus eſſe innatas exinde conſtat, quia ab hominibus inventæ ſunt omnes: qui enim eas primitus adinvenerant, à nemine didicerant. Ex quo patet ſimiliter Dei cognitionem eſſe hominibus innatam: alioquin enim primi ejus propagatores eam invenire non potuiſſent.

Miſalethes.

Ad ea quæ de indagatione cauſæ facultatum naturalium reſpondi, nihil reponis. Iſta igitur pro invalidis reputabo quæ tu attuliſti. At vero quod de artibus & ſcientiis adfers, plane, me quidem judice, nihil eſt: artes enim & ſcientiæ reliquæ (excepta Theologia, de qua jam reſpondi) circa res Naturales verſantur, quas naturaliter cernimus & expendimus. Eas igitur excogitare planiſſime eſt Naturale. Dei autem cognitio ad Naturam non pertinet: quocirca Naturæ humanæ inſita eſſe nequit: Deus enim Naturæ pars eſſe nequit, ſi ejus eſt conditor. Quod igitur homo, quando nihil adhuc de Deo didiciſſet, ſi rerum Naturalium productionem conſideraret, cogitaturus eſſet de cauſa facultatum productricum præter ipſam Naturam, planiſſime nego.

nego. Cum enim causas rerum naturalium producentes oculis adspiciat, manibus & externis sensibus experiatur, ipsum de alia causa fore solicitum, mihi minime fit verosimile. Videbit enim Terram, pluviis rigatam, ventis placidis fotam, radiis solaribus calefactam, omnia producere, eaque certissimas omnium quæ proveniunt esse causas. Unde ergo aliam suspicaretur causam? Quando igitur quotannis & continuo easdem productionis, & rerum quæ moventur vices experitur, nec quidquam de novo ipsi occurrit, cujus genus vel species ante non extiterit, & easdem facultates obtinuerit, unde quæso alia animum ipsius subibit cogitatio, quam quod semper ista locum habuerint, semper etiam habitura sint? Tu sodes ostende contrarium, si potes, nec me interroga an id non sit futurum, nego enim, ut audis, futurum.

Quibus omnibus coronidis loco adjicio: si cognitio Numinis homini foret innata, tum eam quisque sponte, absque ulla naturalium rerum consideratione vel ratiocinatione, haberet. Vel si eam eatenus tantum naturalem esse vis, quod ex rerum naturalium consideratione possit inveniri, quid de eo existimas futurum, qui à nativitate mutus, surdus & cæcus esset, num putas ipsum intellectu non posse præditum esse? Et si intellectum ei adscribis, an ille, qui nulla Naturæ opera, nec partes fere novit, etiam Deum cognoscet? Idem quamvis ratione præditus, nemini tamen clare indicare posset, se ratione esse præditum. Sed forte ex rebus quibusdam quas ageret, id concludere liceret. Sic fortasse non absurde, ex productione herbarum, plantarum, animalium, quam terram facere videmus; ex productione foliorum, florum & fructuum in arboribus & plantis, ex artificiosa nidorum, ceræ, mellis aliarumque rerum confectione in bestiis, omnibus istis rationem quis attribuat. Quarum omnium consideratio non permittit, ut argumento tuo ullam vim inesse videam. Si aberravero, tu meliora doceto.

Philalethes.

Ista omnia quæ enumeras, si ratione essent prædita, artes & scientias doceri possent, quemadmodum homines. Istud vero cum sit impossibile, nefas est eas ratione præditas statuere.

Misalethes.

Non magis quam illos qui surdi, muti & cæci sunt à nativitate. Præterea quemadmodum ex eo, quod homines nunquam possunt artes illas discere, quas bruta (quæ vocamus) animantia exercent, quia membris ad id requisitis carent, non licet eis rationem denegare, sic nec ex eo quod bestiæ artes humanas. Ita, quemadmodum bestia non potest doceri ars aurifabrorum, pictorum vel similium, ita homines artem conficiendi ceram, mel, folia, flores, fructus, sericum, fraga & infinita alia, addiscere nequeunt, quæ à bestiis & plantis producuntur. Bestiæ quædam humana addiscunt, videlicet loqui, saltare, & alia multa. Ita forsan ars textoria, ab araneis profecta, ad homines dimanavit. Si bestiæ membris humanis essent præditæ, vel homines bestiarum, quis novit, an non omnes alterutrorum artes exercere possent? Adde quod

homo, à nativitate cæcus, mutus & surdus, nullas artes addiscere posset. Nec inde possemus tamen concludere, eum intellectu esse destitutum: quamvis intellectum suum nullo signo alteri indicare posset: quia membris ad id indicandum necessariis est destitutus. Idem de bestiis, plantis & terra suspicari, absurdum censeri non debet, quæ iisdem membris destituuntur.

Philalethes.

Facunde tu ista mihi objectas, quæ tamen animus horret credere. Ex brutis, imo ex sensu destitutis, animantia ratione prædita facere vis. Unde ergo brutorum nomen ejusque significatio, si in rerum Natura non existant? An nihil ista vox significat? Si enim omnia ratione sunt prædita, vanum est *brutorum* vocabulum. Quod cum in nullo vocabulo, in tota Natura locum habeat, minime admitti potest.

Diatetes.

Si neuter plura, nondum dicta, proferre velit, dicam quod sentio. *Philalethem* non satis firmiter ostendisse existimo, contra adversarii sui exceptiones, homines suspicaturos, facultates quæ rebus naturalibus insunt, ab alia causa quam à Natura esse inditas; & quamvis id suspicari possent, inde satis firmum pro suspicionis istius veritate argumentum elici non posse. Ad posterius vero, de Numinis cognitionis inventione (quamvis ego eam non inventam ab hominibus, sed à Deo ipso patefactam, non ex lumine Naturali petitam existimo, & postmodum demonstrabo) quam non satis ursit & confirmavit *Philalethes*, nec *Misalethes*, unde homines eam haurire potuerint, si ex Natura id non fecerunt, ostendere potest; item de significatione vocis brutorum, nihil solidi reposuit *Misalethes*. Quamvis autem argumentum *Philalethis* firmiter stabiliri non possit, inde bona causa nullum detrimentum accipit: quia non * desunt firmiora: quemadmodum forsan Athei, de causæ suæ bonitate non desperabunt, si nonnullas ex probationibus quas adferunt, minus solidas esse quis demonstraverit, quemadmodum de omnibus quas unquam cognovi, ** alibi feci. Sed forsan validiora mox proferet *Philalethes*.

Philalethes.

2. Quamvis argumentum meum validum esse existimem, tamen quia *Diateti* aliter est visum, novam proferam rationem. Ea est ordo, concinnitas, pulcritudo & miraculosa, quam in tota Natura conspicimus harmonia, & in eundem finem conspiratio, conservationem videlicet & utilitatem generis humani; quam adeo constanter ab omnibus Naturæ partibus, ratione destitutis observari cernimus, ut impossibile sit eam, absque prudentis & omnipotentis gubernatoris directione, ita stabilem perseverare posse. Quemadmodum à *L. Valla*, *Ph. Mornæo*, *J. Crellio*, *Parkero* aliisque luculenter est demonstratum. Adeo ut non minus insanus videatur, qui ejus factorem abnegat,

* *Vid. Cap.* XI.   ** *Capp.* 7 & 8.

abnegat, quam qui in horologio, vel Virgilii poëmatibus authorem agnoscere nolit.

Misalethes.

Si uno tantum oculo Naturam intuemur, non leve pondus hęc ratio habere videbitur; sed utroque oculo considerata nullum. Primo enim, si quis nunquam de Deo quidquam audivisset, nunquam profecto demonstrare susciperet esse Deum. Quocirca attendendum, an sponte iste, quem Tu narras ordo & harmonia, homini indicare posset, Naturam esse creatam. Si ergo ea quę in Natura non concordiam, non utilitatem & conservationem humani generis, sed contraria potius indicare videntur, prius, vel saltem non serius, aut etiam postea, animo nostro obversantur, profecto non poterit hic Gubernatoris aut Creatoris providentia cognosci.

Quod omnia Naturalia ad hominis commodum cedant, id partim falsum, partim non creatoris alicujus consilio, sed ipsius hominis prudentiæ, vel iniquitati & violentię tribuendum videtur. Et fortasse absque injuria intellectus rebus istis adscribi potest, quæ vulgus ea carere existimat.

Ad primum quod attinet, ex eo quod homo ex omnibus entibus Naturalibus utilitatem percipere creditur, & in singulis ostenditur, minime sequitur ista ad hominis utilitatem esse producta. Nam præterquam quod infinita supersint, quæ hominibus nunquam prosunt, qualia sunt immensus ille terræ globus, ad cujus * bis mille fere partes vix ullus unquam, vel ulla Firmamenti efficacia penetrare possit; fundus maris, terræ partes Polares, tot stellæ, † hactenus nunquam cognitæ, & cætera in infinitum extensa Naturæ moles, cujus efficaciam ad nos pertingere à nemine ostendi potest. Præterquam, inquam, quod ita respondere merito possim, fieri etiam potest, ut cętera entia, ex humana natura, cæterisque entibus, non minorem utilitatem, nobis insciis, capiant, quam nos ex istis. Quemadmodum ista forsan ignorant commoda, quæ ab hominibus ex se percipiuntur. Adde quod multa ad aliquid valde sunt accommoda, ad quod tamen ea existere (vel ut vos vultis à Deo creata esse) minime demonstrari potest. Sic Reges & magnates omnia animalia, plantas, fluvios, homines, cęteraque Naturę beneficia, ad suum tantum commodum abutuntur, ac si pro ipsis solis existerent, & ad eorum voluptates essent disposita.

Accedit, quod plurima sint in rerum natura, quæ non modo non ad hominum conservationem & commoda, sed ad perniciem potius inserviunt & existere videantur; ex quibus tamen ex hominibus non pauci, multa in suum emolumentum convertunt: qualia Tu ipse præcedenti cap. 7, secundi argumenti loco non pauca recensuisti. Quibus adjungi possunt nitrum, quod sane tot seculis extitit, antequam homines pulverem istum bombardicum ex eo conficere didicissent. Quod in ære & ferro locum itidem habet, nec non in pyrobolidibus, cæterisque bellicis inventis, ex veneno, pulvere isto aliisque nocentissimis rebus confectis. Adde succos, herbas, radices, gummata, barbas tigrorum, animalia & mineralia lethifera, quibus nonnulli ad suam defensio-

* *Confer dicta cap.* 8 *ad rationem* XIII. † *Vid. cap.* 8 *circa finem & alibi.*

defenſionem & deteſtabiles voluptates abutuntur, ut ſibi formidabiles vel inimicos, ſive palam ſive clanculum interimant. Quibus innumera poſſunt adjungi, quæ quiſque ſi poſſet, ex rerum natura exterminaret.

Profectò, ſi omnia ad generis humani commodum exiſterent, nonne conſentaneum eſt ut ad minimum plus ex omnibus rebus emolumenti & voluptatis, quam tędii & damni recipiant? ne dicam ea tota in poteſtate hominis eſſe debere. Jam vero contra, vix quidquam exiſtit, quod non majore tædio quam voluptate ipſos afficiat. Et quot exiſtunt in Mundo, ex quibus nullam utilitatem, alia ex quibus nil niſi damnum ſentiunt? Quis muliere abſque immenſis cruciatibus frui, quis liberis abſque mille doloribus, quis deliciis abſque morbis, quis corpore abſque ærumnis, morbis & horrendis doloribus frui poteſt? Quotuſquiſque victu abſque tædioſo labore, vita abſque immenſis curis & animi cruciatibus perfrui poteſt? Dolores parturientium, lactantium, morbos uteri, mammillarum & cæterorum corporis partium, item infantium & innumera incommoda non recenſeo. Quia nemo neſcit Naturam, haud aliter ac humani generis inimicam, in ejus perniciem conſpiraſſe. Adeo ut voluptates & commoda, quas homines ex rebus naturalibus percipiunt, invitæ potius Naturæ extorquere, quam ab ea benigniter largiente, percipere videantur.

Dixiſti etiam ſolum hominem ratione præditum eſſe cæteraque omnia, ad ſolam humani generis conſervationem, etſi ratione deſtituta, exiſtere & operari, quamvis ipſa finem iſtum ignorent. De conſervatione hominum, ejuſque commodis ſatis eſt actum, nunc de ratione videamus, quam an ſoli homini tribuere debeamus, non deſunt rationes dubitandi. Cum videamus apes, hirundines, grillo-talpas, araneas, formicas, bombices, pſittacos aliaque animalia adeo artificioſa conſtruere ædificia, ſericum, ceram, mel, cæteraque artis & induſtriæ ſpecimina edere, ut artificioſa hominum opera æquare, quædam ſuperare videantur. Quæ omnia in proprium commodum & oblectationem ea conficere, quis negare audeat: quamvis homines vi & dolo beſtiolis iſtis ſuos theſauros eripiant, & in ſuum commodum vertant. Idem enim beſtiæ aliquot in homines committunt, ſurripiendo quibus oblectantur, & eorum carnibus, ubi facultas datur, veſcentes. Quod plantæ & arbores, cum adeo inſignia ingenii ſpecimina, adeo prudenter & tempeſtive producant, intellectu ſint deſtituta, ex eo demonſtrari nequit, quod fructus quos preferunt, ipſis utiles eſſe nequeant. Nam præterquam quod ignoramus, annon ipſæ ex fructibus utilitatem percipere poſſint, quemadmodum illæ idem de nobis ignorant; quis novit annon ex ipſa generatione, quemadmodum animalia, inſignem percipiant voluptatem. Et ſi exiguum ex fructibus emolumentum conſequuntur, certe non tot curas, labores, ſumtus, triſtitias ex illis habent, quot nos ex ventris noſtri fructibus, liberis dico, experimur. Quis credat ſtellas & Planetas, orbeſque cæleſtes, adeo immenſæ magnitudinis, omni intellectu carere? quis iſtud demonſtrare valet? quis novit, an non ex iſto circulari motu, quem perpetuo obſervant, immenſam voluptatem perſentiſcant, eamque ob cauſam illam in æternum retineant?

Phila-

Philalethes.

Tu non ut disputator, sed quasi orator respondes, multaque excipiendo effutis, quæ si probare deberes, nihil quod proferres invenire quires. Et quod de tot incommodis, quibus humanum genus affligitur, narras, quæ, si Deus existeret, e Natura sublata esse debere credis, in eo magnopere erras. Quia Deus, quamvis Naturam humanæ utilitati inservire voluerit, omnino saltem potuit (quod ego certum esse plane existimo, & ostendere possum) etiam hoc intendisse, ut quando occasio commoda se offerret, hominibus stabiliora bona, post hanc vitam, sub conditione abnegationis naturalium commodorum, patefaceret. Cui fini adversitates, quas in Natura homini occurrere facit, maxime sunt accommodæ, ut tanto facilius terrena bona deserere possint. Quod certe, si omnia ex voto succederent, longe adhuc difficilius, ne dicam impossibile foret. Adeo ut nihil in eo causæ tuæ præsidii resideat.

Diatetes.

Argumentum *Philalethis* secundum à *Misalethe* refutatum esse videtur. Sed ipsius argumentationem, refutationi insertam, *penitus etiam sustulit *Philalethes.*

Philalethes.

3. Tertium igitur argumentum producam, quod ab ipsius Naturæ natura peritum est. Videmus enim cuncta corrumpi, initium & finem habere, adeo ut fieri possit, ut omnes homines, bestiæ, plantæ, ceteraque entia Naturalia plane intereant. Quod impossibile esset, si omnia ab æterno, ita ut nunc, extitissent: quod enim initio caret, interire etiam nunquam potest. Quandoquidem ergo hinc apparet, omnia initium existentiæ agnoscere, non modo individua, sed ipsa etiam entium genera, necessario essentiæ authorem habere debent, qui totius Naturæ Creator est & Gubernator.

Misalethes.

Si quis in insula solus habitaret, ibi delatus antequam unquam Numinis mentionem audivisset, is sane ita ratiocinari minime posset. Sed primum argumenti tui membrum plane falsum est: cælum enim, unà cum errantibus & fixis stellis, Terra, aër, longe maxime Naturæ partes, minime corrumpuntur, intereunt vel initium habent. Quod autem animalia & plantæ ortum & interitum habere videantur, inde fit, quod rem qualis est non consideramus: omnia enim permanent, & antequam moriantur, alia entia, ex propria essentia producta, post se relinquunt. Adeo ut in toto Mundo nihil sit, quod existere desinat. Ex quo multo firmius concludere licet, Mundum absolute esse æternum: quandoquidem omnia entia, quæ globum terrestrem incolunt, non modo conantur perpetuo existere, sed etiam in sobole quam producunt, nec non reliquis essentiæ suæ partibus, æternum permanent.

Phila-

* *Confer dicta cap. 7. ad arg. 2. pag. 199, 200.*

Philalethes.

Alterum argumenti mei membrum, de possibilitate, ut cuncta desinant existere, hoc modo accipi debet, quod nonnunquam per morbos epidemicos, multa hominum centena millia interierint: quod per inundationes & terræmotus, civitates & regiones aliquando fuerint absumptæ, & denique quod aliquando contingere posset, ut omnes viri in toto mundo, cunctas mulieres interficerent, & sic humano generi finem inferrent. Et cum ex istis evidentèr appareat, quod tota Natura interire queat, necessario consequitur eandem initium habuisse, ac idcirco esse creatam.

Misalethes.

Respondeo, ex iis quas enumerasti casibus minime sequi, totam Naturam corruere posse. Nam (pręterquam quod nullo modo possibile esse statui possit, omnes tam diversi ingenii, genii & naturæ homines, in eo unquam eodem tempore conspiraturos, ut omnes mulieres, ad unam usque interimerent; nec etiam quod morbi alicujus epidemici vires eodem tempore totum terrarum orbem queant pervagari, & omnes homines absumere) quamvis totum humanum genus interiret, una cum reliquis animalibus, tota exinde Naturæ ruina non dependet.

Sed quod vel ista sint possibilia, demonstrare debuisti. Contrarium potius ex ista quam memoravimus ingeniorum diversitate, nec non ex locorum à se invicem distantia, ad quam pestilens contagio penetrare non possit (pręterquam quod multæ regiones adhuc penitus sint incognitæ, ad quas contagio ab aliis nationibus deferri non potest) quia non modo contagio tam diu non durat, quanto tempore opus est ut ad nonnullas regiones quis ex alia devenire queat, sed quia etiam aër in nonnullis locis contagionem penitus consumit.

Et de civitatum & regionum, per terræ motum vel hiatum interitu dico, totum terrestrem globum à seipsa minime absorberi posse, quemadmodum ejus quædam particulæ, per se est manifestum. Quod idem de tota Natura est statuendum, quæ seipsam totam destruere nequit. Quia id quod destruit, necessario post id quod ab eo destructum est remanet.

Adde quod nihil eorum quę intereunt, omnino pereat, sed in alia entia, partim viventia & ratione prędita convertuntur, quemadmodum cap. 8 est explicatum. Adeo ut, si tota Natura interiret, ea in alia entia transire necessario deberet (quia in nihilum nihil redigi potest) & ratione, & ipsa etiam Scriptura consentiente Hebr. 1. 12. Et sic Natura novam faciem adipisceretur, si interire eam aliquando contingeret: cum non modo corpora, sed ipse etiam intellectus, & reliquæ mentis facultates, vel earum saltem materia, in ipsa Natura permaneret. Quemadmodum in seminibus ista omnia delitescunt, & generando transplantantur.

Diate-

Diatetes.

Quamvis ea quæ *Philalethes* protulit, certa sint & vera, fateor tamen isto modo non firmiter esse demonstrata, & ex Naturali ratione *Misalethem* non minus verisimiliter sua deduxisse. Sed ad ea quæ duobus præcedentibus capitibus à nobis sunt disputata, si attendatur, & quæ cap. XI dicturi sumus adjungantur, spero vos facile intellecturos, nihil à *Misalethe* fore præstitum, quamvis omnia istiusmodi argumenta enodare valeret.

Philalethes.

4. Iniquum te mihi judicem experior. Pergam tamen argumentari, & experiri an nullum ex meis argumentis vobis satisfacere queat. Quartum igitur, quo mihi de Dei existentia satisfacio, est quod adeo recentes habeamus historias vel historiographos, nec non inventores artium, quarum nullus ante quinque vel sex annorum millia ostendi potest. Quod omnino absurdum & impossibile esse existimo, si hic Mundus ab æterno extitisset. Quia plurimæ artes humano generi sunt necessariæ, adeo ut ab æterno eas hominibus cognitas fuisse oporteat, si ab æterno extiterint. Quinetiam rerum gestarum longe antiquiores scriptores extitisse credibile, imo necessarium est. Artes vero scribendi & imprimendi, chartam, vestes, arma & multa alia conficiendi, nunquam semel cognitæ interire possunt.

Misalethes.

Hæc ratio, quemadmodum omnes fere quas unquam audivi, à nemine potest excogitari, nisi qui jam credit esse Deum. Ac idcirco neminem ad Numinis cognitionem perducere potest. Et non in naturali ratione, sed in opinione hominum est fundata.

Præterea, ex iis quæ modo dixi perspici potest, non opus esse quod concedam, Mundum vel homines ab æterno extitisse, eo modo quo nunc omnia se habent: quia Natura, quamvis æterna & incorruptibilis in perpetua mutatione persistere potest, nunc homines, nunc cælum & stellas &c, ad tempus aliquod durantia, producens, ex materia, tam corporum quam spirituum, quæ illi insunt, idque per vim operantem, quam in Natura indesinenter operari, nec unquam in ullo ente quiescere comperimus. Quæ vis, quandoquidem intellectu & consilio nihil agit, necessario eam ex determinata portionis suæ potentia agere credendum est.

Tertio respondere possem, quamvis ab æterno homines extitissent, fieri tamen posse, ut artes & scientiæ fuerint amissæ, & postmodum de novo rursus adinventæ. Exempla illius rei recentia adhuc extant, in confectione vitri rubri, quo astronomi oculos munire adversus radios solares consueverunt; item præparatio *lapidis Bononiensis*, lucem in se recipientis, & in loco obscuro scintillatim rursus ejaculantis, quibus forte similes aliæ perierunt, utraque enim ars jam incognita est.

Philalethes.

Ad primam tuam exceptionem respondeo, quamvis ratio mea ex hominum opinione esset deducta, id nihil refert, modo sit valida, & ex ea Dei existentia firmiter concludi possit.

Ad secundam dico, si Natura ab æterno, in perpetua permutatione extitisset, tum omnino concedere cogeris, hanc pulcerrimam & artificiosissimam Mundi Machinam fortuito extitisse. Quod an credibilius sit, quam eam ab Ente aliquo esse factam, tibi ipsi examinandum reliquo. Quod enim adjicis, ne ad casum in tam ordinata rerum congerie devenire cogereris, omnia ex necessaria Naturæ operatione profluere, istud argumentis confirmare non potes. Præterquam quod tibi ipsi contradicis, statuens Naturam absque ratione operari, cujus contrarium ad primum meum argumentum modo asseruisti. Coactus autem id nunc facis, quia * necessitatem in agendo, entibus ratione & deliberandi facultate destitutis tribuere, non nisi immerito & absurde potes. Quivis præterea percipere potest, quam incertæ sint Naturæ operationes: cum pleræque à ventis dependeant, qui vel serenitatem, vel frigus, vel tempestates inducendo, Naturæ operationes frequentur conturbant, impediunt vel retardare solent. Præterquam quod nullo modo simus certi, annon ipse Solaris vel globi Terrestris & Lunæ motus, casu aliquo immutari possit? Quis credat illos obliquo motu non ulterius procedere, vel ad polos proprius accedere, ab eis recedere, & semper in eadem linea semper moveri non posse, nisi ab aliquo cursus illorum in ordinem redigatur, vel ipsi cum judicio moveantur? Utrum autem istorum elegeris, Deum agnoscere cogeris.

Tertia exceptio nimis est frivola: quamvis enim ars aliqua, ad paucissimorum utilitatem excogitata, & ab uno solo inventa, nec ulli alii communicata, interire possit, id propterea in artibus vel scientiis, quæ omnibus Nationibus cognitæ sunt, locum habere minime potest.

Diatetes.

Quartum istud argumentum, ex Naturali lumine, sive Notionibus per se cognitis non esse depromptum, negari non posse concedo. Id tamen nihil obstat, cur firmum esse nequeat. Saltem nihil solidi ad illud reposuit *Misalethes.* Quare nisi nomini suo moribus respondere velit, solidiora proferre tenetur, vel sententiam mutare: quamvis hæc ratio traditionem, ex prima Dei, primis hominibus revelatione promanantem, fundamentum agnoscat, eaque valide confirmatur.

Philalethes.

5. Quintam ergo argumentationem, ab unanimi & constanti omnium hominum fere opinione per omnia secula nobis cognita, desumam, quæ Numen existere, quod Natu-

* *Conferantur ea quæ cap. 8. ad 10 arg. & cap.* XI. *argum.* 9 *disputavimus.*

Naturam creavit, unanimiter testatur. Quæ ratio à *Crellio*, *Grotio* aliisque latius deducta est, ac idcirco eam ulterius exponere non est opus.

Misalethes.

Si consensus iste firmum pro Numinis existentia argumentum contineret, istud ex rationis principiis minime esset deductum. Quandoquidem vero naturalis ratio non dictat existere Mundi Creatorem, sed potius contrarium, quemadmodum ex parte jam ostendi, & latius adhuc ostendere constitui, omnino concludendum est, consensum istum nihil habere roboris.

Diatetes.

Ego, concedens Naturalem rationem non docere Mundum esse factum, ex eo tanto firmius ostendam, consensum istum in rei veritate esse fundatum. Quare argumentum illud mihi reservari * peto.

Misalethes.

Tu si illud præstiteris, ex igne aquam educes, quare lubentes istam tibi provinciam demandabimus.

Philalethes.

6. Sextam igitur rationem hanc esse volo, quod Natura nihil frustra faciat: quod in tam immensa rerum multitudine plane est impossibile, in rebus quæ intellectu carent, nisi à rectore Naturæ gubernarentur.

Misalethes.

Ex iis quę ad secundum tuum argumentum disserui, facillime perspici potest, quam lubrico ratio ista innitatur fundamento. Quibus multa adjungi possunt, ut intelligamus quam multa in Natura frustra fiant: tot videlicet loca inhabitabilia, tot scopuli in Mari sub aquis, tot inaccessi montes rupesque, tot pluvię & serenitates in solis rupibus, regionibus, montibus maribusque inaccessis; tam immensus stellarum numerus, quæ adeo magnæ esse existimantur, ut minima globum terræ longe superet, & tamen adeo parum languidi luminis nobis impertiuntur, quod à multo paucioribus, minoribus, & nobis propioribus longe commodius accipere possemus. Adde quod nonnullis animalibus facultas generandi insit, quæ sponte ex putredine proveniunt & sic facultatem istam frustra possident. Adeo ut hinc argumentum merito peti possit, nullum esse Mundi gubernatorem Deum.

Prętерquam quod ne quidem concesso nihil in Natura frustra produci (quod minime adhuc docuisti esse verum) concludi possit Naturam esse creatam, & a Creatore gubernari: quia fieri potest, ut ex insita Naturę proprietate istud consequatur sponte. Cum enim Natura ex infinitis entibus consistit, iisque diversæ & contrariæ naturæ,

* *Videantur dicta cap.* XI. *argumento primo.*

turæ, impoſſibile eſt ut ea aliquid fruſta produceret: cum id quod huic enti nocet, vel ingratum eſt, alteri ob contrarium genium, jucundum & utile eſſe debeat.

Diatetes.

Non video argumentum iſtud eſſe validum: *Miſalethes* vero ſeipſum refutavit, prius aſſerendo multa in Natura fruſtra eſſe & fieri, hic vero ſolide demonſtrat, nihil omnino in Natura fruſtra eſſe vel fieri poſſe. Quare ad alia tranſeamus ſolidiora, ſi quæ habes.

Philalethes.

7. Septimam itaque rationem depromam. Per Deum vel perfectum, vel imperfectum ens intelligimus. Imperfectum intelligi nequit, illud enim Deus eſſe non poteſt. Perfectum ergo intelligendum eſt. Cum igitur nullum ens perfectum eſſe queat, quod non exiſtat, ergo neceſſario Deus exiſtit.

Miſalethes.

Egregium ſophiſma. Si me interrogares, quid per Deum intelligam, non reſpondebo (quod mihi lepide affingis, ut laqueo injecto ſtrangules) me ens perfectum intelligere, ſed nihil: non enim mihi conſtat Deum aliquem, id eſt ens perfectum, Naturæ creatorem exiſtere. At vero ſi accuratius reſponſum requiris, addam me per Deum, ſi quis Deus exiſteret, conceſſurum ut tu ens perfectum intelligas. At quid tum ſophiſmate tuo efficeres?

Diatetes.

Cum primum argumentum iſtud audirem, aureos montes mihi ex eo perſuadebam, ſed ipſa futilitate futilius eſſe nunc agnoſco.

Philalethes.

8. Audi ergo aliud. Naturam humanam, omniumque reliquarum, quæ novimus ſubſtantiarum, imperfectam eſſe, per ſe cuique patet, limitatæ enim omnes earum ſunt facultates, & præterea debiles, multiſque caſibus & morbis obnoxiæ &c. Ex quarum conſideratione perfectio aliqua ſeipſam neceſſario manifeſtat. Atque hinc patet perfectum ens naturaliter nobis eſſe cognitum, ac proinde Deum exiſtere.

Miſalethes.

Niſi quis Deum exiſtere jam firmiter crederet, nunquam ipſi iſtiuſmodi argumentationes in mentem venire poſſe, firmiter mihi perſuadeo: nullo enim conſequentiæ nexu tua demonſtratio cohæret. Primo enim pro imperfectione non poteſt haberi in humana vel alia natura, quod facultates habeat limitatas, quod caſibus & morbis eſt obnoxia, quod moriatur &c; id enim eorum natura requirit. Adeo ut minime concedam, ſi nullam unquam Dei audiviſſemus mentionem, nos unquam iſta pro imperfectionibus habituros.

Præterea,

Præterea, quamvis etiam fieri posset, ut entis perfecti imaginationem vel conceptum aliquem perciperemus, inde nullo modo sequitur, tale ens existere. Non magis quam ex consideratione imperfectionis corporum animalium, sequitur corpus aliquod hominis, ursi vel canis &c perfectum existere. Si imperfectiones (quas vocant) à substantiis cogitatione removeremus, certe non ad ens generale perfectum adscendet cogitatio, sed ad substantiam in suo genere perfectam. Si ab homine removebimus morbos, deformitates, stupiditatem & similia, hominem perfectum nos concepisse nemo ambiget. Mortem, casus fortunæ, limitatas facultates ab humana natura nemo cogitatione removebit. Et quametsi removere posset, nihil tamen aliud quam hominem perfectum sibi imaginabitur: sic canem, leonem, pediculum. Et ab omnibus entibus si imperfectiones cogitando removeat, nihil quam infinita entia, in suo genere perfecta cogitabit. Sed aliud ens, de quo nihil unquam quidquam percepit, ab omnibus entibus distinctum cogitare, est ex nihilo aliquid producere. Quod nemo homini unquam adscripsit, & de Deo ipso (si existeret) merito negaretur.

Denique si ratio hæc procederet (quod certe non facit) ex lumine Naturali minime esset desumpta, sed ex hominum de Dei existentia conceptu & imaginatione, de quo an certa esset, prius foret dispiciendum.

Diatetes.

Et hoc argumentum, quamvis cæteris magis speciosum, relinquamus, non enim firmum sat esse video.

Philalethes.

9. Dei ideam nobis inesse experimur, entis perfectissimi. Cum autem in efficiente causa ad minimum tantundem sit, quantum in ejusdem causæ effectu, ergo, cum in Idea omni sit realitas objectiva, in illius causa tantundem ad minimum sit necesse esse realitatis formalis, quantum ipsa continet objectivæ. Sensus argumenti est, Ideam rei non plura posse continere attributa, perfectiones, colores, qualitates &c, quam res ipsa cujus est idea continet. Cum igitur certum sit omnes homines Deum concipere ut ens perfectissimum, necessario istiusmodi ens existere debet.

Misalethes.

Samuel Parkerus Libro quem *Tentamina Physico-Theologica* appellavit, cap. 5, jam plus quam ante decennium argumentum istud *Cartesii* refutavit, fundamentum ejus rejiciendo, & negando nobis Ideam Dei inesse. Idea enim nihil aliud est quam rei imago, quam nostræ menti inesse meritissi no negat, si Dei intelligas. Negat præterea nos à Natura hausisse, Deum esse omnipotentem, immensum &c, pag. 166, additque ea à parentibus, magistris aliisve nos didicisse. Ego præterea addo, nos si Dei ideam, undecunque tandem depromptam, haberemus, eam adeò esse imperfectam, ut ex nostris facultatibus originem facile habere possit. Si enim facultatibus nobis per Naturam insitis, ex sola Naturæ contemplatione & naturali lumine, intelligere & concipere possemus, ens aliquod infinitum, absolute perfectum &c existere, tum nullo modo sequitur, istiusmodi ens existere, quia sola nostra natura illum conceptum formare potest. Ac

idcirco nulla præter humanam naturam istius Ideæ causam existere necesse est. Ex quo patet ideam istam non arguere esse Deum.

Te mentem argumenti istius recte exposuisse existimo. At præter *Parkerum* etiam *Ludovicus Woltzogenius* Baro, in suis ad *Renati Discartis* Meditationes Metaphysicas annotationibus, prius in quarto, deinde in folio una cum reliquis ejus operibus editis, argumentum istud accurate dissecuit, ejusque futilitatem ita demonstravit, ut nemo Cartesianorum adversus eas hiscere fuerit ausus. Nihil autem aliud efficit, quam conceptum quem de Dei essentia habemus, non posse perfectiorem esse ipsa Dei essentia, si Deus existeret. Non vero quod Deus ipse conceptum istum in nobis effecerit: nisi dicere velit, nos nullo modo posse habere conceptum entis perfectissimi, nisi Deus illum nobis indidisset. Si enim istud verum esset, tum per naturalem ratiocinationem nemo conceptum istiusmodi posset formare, nec ex Naturali lumine percipere esse Deum, quæ mea est sententia. Primo igitur probandum est, omnes homines, idque naturaliter, ideam vel conceptum habere entis perfectissimi. Secundo, conceptum istum ab hominibus non posse formari. Denique conceptum istum in hominis mente non posse locum habere, nisi ens perfectissimum existat. Cum enim conceptus iste multa attributa contineat, in una essentia locum habentia, nihil aliud iste conceptus est, quam conjunctio attributorum, quam mentem nostram efficere non posse, quamvis attributa ista nullibi simul existerent, demonstrari debuit.

Philalethes.

Alio modo argumentum istud urgebo. Cum idea sit imago in mente, rem ipsam cujus est imago repræsentans, nulla vero imago menti inesse queat, nisi per ipsas rerum formas, sive determinatas lineas inscribatur, necessario ex idea Dei, menti nostræ inhærente, sequitur esse Deum. Verbis autem solis, nulla idea in mente excitari potest, quemadmodum in cœco apparet, & in infantibus, quibus nunquam possumus rerum notitiam verbis ingenerare, nisi prius eas externis eorum sensibus objiciendo. Quid piscis aut color sit viridis nunquam intelligent, si nunquam ea oculis usurpare contingat, quamvis nomina eorum illis inculcaveris. Ex quo patet Numinis cognitionem per verba aut vocabula nemini posse communicari (& per consequens nec per revelationem) nisi ideam sive conceptum Dei antea mente perceperit. Si vero eam nec per verba, nec per externa sensuum objecta perceperunt homines, necessario innatus, & ab ipso Deo implantatus esse debet.

Misalethes.

Ex ista deductione sequitur, nos Dei Ideam non modo non habere, sed omnino habere non posse. Si enim idea non nisi per ipsas res vel earum imagines haberi potest, Deus autem vel ejus proprie dicta imago nunquam ulli est exhibita, manifestum est impossibile esse, ut ullam Dei habeamus ideam. Præsertim si Dei essentia nullam habeat extensionem, vel (quæ aliorum est opinio) absolute infinitam. Si vero essentiam Dei eo modo, quo eam Sacra Scriptura exhibet, concipimus (quam omnes ei tantum figurate ibidem tribui immerito contendunt) spirituali videlicet corpore constantem,

tum

tum fateor nos Ideam Dei habere posse. Sed simul etiam apparet, eam postquam omnium vocabulorum significationem didicimus, per verba facillime nobis ingenerari posse. Si vero Dei essentiam vel absque ulla, vel cum absolute infinita extensione nobis imaginari velimus, tantum abest ut ejus Ideam menti nostræ inesse concedam, ut credam neminem nisi insanum nobis Ideam Dei tribuere posse. Cognitio igitur Numinis ulli esse innatam nego, & eam, qualiscunque tandem concipiatur, absque sensuum externorum adminiculo posse haberi. Si enim absque eo haberi posset (quod tamen Cartesius inepte satis contendit) sequitur hominem, qui omnibus externis sensibus est destitutus, Dei Ideam habere posse: cum ne quidem absque illis intelligere quidquam possit. Plura hic addere minime est opus, cum citati isti à me Scriptores, nervos istius argumenti omnes præciderint, quos consuli ab omnibus optarem.

Diatetes.

Libro isto *Parkeri*, cap. 5, pag. 157 initio, egregie dicit: *Quoniam nihil majori veritatis prajudicio fit, quam illius a mendaciis defensionem petere, superest si qui in causa quam teneo, tuenda aberraverint, ut eorum auxilia abjiciam, atque ea libertate transfigam, qua jam ante fui Atheismum insectatus.* Nos igitur ne pigeat, inania causæ nostræ fulcra deserere, cum firmiora non desint.

Philalethes.

10. Decimum igitur Argumentum à contemplatione animæ humanæ desumam, quæ adeo excellentis est naturæ, tamque eximiis prædita est facultatibus, ut ea ab homine produci posse, minime sit vero simile, quod de corpore etiam affirmari potest: cujus admirandam constitutionem, & consonantem omnium membrorum harmoniam atque posituram, nunquam satis mirari possumus, ad quam homo nihil conferre potest. Quod argumentum à multis, & præcipue à *Parkero* diffuse est explicatum.

Misalethes.

Respondeo primo, quamdiu homines Anatomię corporis humani erant imperiti, neminem hoc argumentum excogitare potuisse, si nihil unquam de Deo audivisset. Deinde idem de cæteris animalibus, insectis & plantis esset statuendum, in quibus idem artificium, eadem concinnitas & pulcritudo, in suo genere elucent. Adde, quod ipsa Scriptura testatur, homines, bestias & plantas omnes sui simile producere. Vide Gen. I. 22, 28. VIII. 17. IX. I, 7. Quod & experientia evidentissime docet.

Quod vero homines nihil in eo efficere possint, ut liberi his vel illis qualitatibus præditi nascantur, id non impedit quominus hominem gignant: quia bestiæ & plantæ non magis id in potestate sua habent. Ac idcirco statuendum esset, Deum singulas substantias producere, & animalia quidem ad eorum libitum. Quod saltem demonstrari nullo modo potest. Verum istud fortasse non vis, sed Deum facultatem sui simile generandi hominibus indidisse. Hoc vero si statuas, tum concedis, facultatem istam rebus naturaliter inesse, & generando communicari. Quidni ergo, si facultas ista per mille aliquot annos animalibus inesse potuit, ab æterno eis non potuerit inesse non percipio: seminibus enim, non plantarum modo, sed & animalium omnes

partes substantiæ ex illis producendæ, potentialiter inesse, in nonnullis ad oculum manibus ostendi potest. Adeo ut nihil nisi locus naturalis, calor & alimentum requiratur, ut naturæ suæ perfectionem consequantur. Quod per se est manifestum: cum semina ex omnibus substantiarum partibus producantur.

Ac idcirco naturalis productio ab artificiali accurate est distinguenda: ad illam enim nihil aliud requiritur, nisi ut semina, vel casu (quod in multis plantis contingit) vel consilio, in matricem vel terram conjiciantur, perfectio autem & maturatio Naturæ committatur, & omnia impedimenta, quantum fieri potest arceantur. Ita raro, nisi inopinatus aliquando casus fœtum destruat, eventu frustrabitur generatio. In artificiali, in qua ex materia, vita vegetativa destituta, aliquid conficitur, Natura nihil efficere potest, ac idcirco omnes instrumenti vel imaginis partes & lineamenta, ab artificis deliberatione dependent. Quod autem de animæ facultatibus narras, quo pacto quis animæ facultates, vel eximiam naturam tribuere potest, cum quid sit anima omnes ignorent, nec ullus in ea tantam excellentiam vel artificium ostendere possit, quantam Anatomia in corpore exhibet. Et tandem si negavero, animam ullam à corpore distinctam habere existentiam, quis contrarium ex lumine naturali demonstrare poterit?

Diatetes.

Nec ista decima ratio mihi admodum firma videtur. Tamen si *Misalethes* ea quæ adversus argumenta ista reponit, probare deberet (quod nunc non tenetur facere) credo ipsum nihil omnino efficere posse.

Philalethes.

11. Si Mundus aliquando existere cœpit, certum est eum ab aliqua causa esse productum, quæ nullus alius, præter omnipotentem Deum esse potest. Mundum vero ortus sui initium agnoscere, ex ejus partibus est manifestum, quæ cum omnes corporeæ existant, necessario dividi & corrumpi ac mutari possunt, ortumque & interitum recipiunt.

Misalethes.

Primo falsum est, omnes Mundi partes corrumpi, oriri, interire vel etiam mutationi esse obnoxias. Etiamsi enim id in minutissimis Mundi particulis verum esse videatur (quales sunt animalia & plantæ) in cæteris tamen nulla mutatio, corruptio, interitus aut ortus sive initium observari potest: puta in globo Terresti, aëre, Sole, Luna, cæteris Planetis, Stellis fixis, cœlis & si quæ sunt alia.

Deinde nec istæ minutiores particulæ intereunt, sed æternum permanent, in aliam perpetuo formam seipsas immutantes. Quamvis autem omnes Naturæ partes sint divisibiles, videlicet cogitationibus nostris, inde non sequitur aliquem in rerum natura existere, qui eas dividere reipsa queat. Si Deus existit, cujus essentia est ubique (quod omnes fere credunt) non minus ejus essentiam cogitatione dividere possum. Non tamen agnosces eum esse corruptibilem. Reliqua quæ huc afferri possent, ex responsione ad tertium tuum argumentum peti possunt.

Diatetes.

Vellem te nihil nisi firma argumenta proferre, ne bona causa per malam defensionem labefactetur.

Philalethes.

12. Num ergo remorsus conscientiæ, quem in scelestissimis hominibus observamus, qui toti in eo fuerunt, ut omnem Numinis metum ex animo suo ejicerent; nec tamen conscientiæ terrores abigere ullo modo valebant, non firmiter ostendit, esse Numen, quod scelera severissime sit puniturum in illis, qui omni humana potentia superiores extiterunt, ac idcirco non hominis, sed Dei iram se metuere, hoc ipso sunt testati?

Misalethes.

Si remorsus iste conscientiæ doceret esse Deum, tunc istud non esset argumentum ex Naturali lumine, sed ab ipso Dei immediato testimonio desumtum foret: nisi velis affirmare, remorsum istum naturaliter homini adesse. Quod si verum est, ab ipsa Natura erit productus, & sic nullum Divinæ existentiæ argumentum efficiet.

His adde, me plane negare, remorsum istum ullum vel minimum de Dei existentia indicium præbere, nisi demonstrare posses, eum locum habuisse in hominibus, qui nihil unquam de Deo audivissent, & ab homine nullum periculum exspectarent. Alias enim fieri potest, ut metus iste vel homines respiceret, quos scelerati in sui odium concitaverunt; vel imbuta de Numinis ira & suppliciis, à teneris opinio: quæ non adeo facile ex animis hominum, & in quibusdam nullo modo eradicari potest.

Denique si vel à Natura implantatus, vel à Deo conscientiæ ista vellicatio, respectu solius Numinis hominibus adesset, mirum est quod adeo paucos vexet, & frequenter eos qui maxime horrenda scelera innumera committunt, nihil infestet. Unde colligere licet, quam parum istiusmodi conscientiæ aculeo sit tribuendum. Cum vero aculeus iste adeo paucos infestet, omnino certum est eos, qui ejus nullum dolorem percipiunt, per eum ad Numinis cognitionem non posse pervenire. Tantum vero abest, ut omnes istam conscientiæ vellicationem ex commissis sceleribus percipiant, ut non tantum integræ Nationes ea secure committant (quod in ipso Sodomitico quod vocant peccato locum habet) sed etiam ab iis quos ipsi Christiani pro viris præstantissimis habent, commissa, & ne quidem pro vitiis reputata sint. Quod de *Socrate, Diogene, Aristippo, Plutarcho, Aristotele* aliisque plurimis ostendere promptum est.

Diatetes.

Quamvis argumentum istud à Natura non esse petitum concedere cogamur, tamen existimo istud non levidense de Dei existentia indicium præbere; quamvis non Atheis, quibus ostendi nequit, istum conscientiæ aculeum ab ipso Numine proficisci. Quod vero non omnes scelerati ab eo torqueantur, ex eo nihil concludi potest, quam quod Deus homines ad pietatem cogere nolit. Sed ista impræsentiarum omittamus, quia *Misalethem* permovere nequeunt.

 Phi-

Philalethes.

13. Decimamtertiam igitur rationem à multiplicatione generis humani petam. Quandoquidem enim apparet, plurimas ante aliquot ſecula regiones vel oppida non fuiſſe habitatas, vel ex habitatis civitatibus aut regionibus occupatas, repletas, & colonias deductas, nec tamen hominum primigenius numerus, ex quibus iſti novi habitatores prodierunt, imminutus fuit, ex eo clariſſime conſtat, hominum numerum adauctum eſſe. Quod ex eo etiam confirmatur, quod cum tot homines in bello & mari extinguantur, tamen inde numerus hominum non decreſcit. Ex quo patet, genus humanum non ſemper extitiſſe, ſed à paucis, & procul dubio duobus hominibus initium ſumſiſſe. Qui cum ab aliis hominibus non ſint producti, neceſſario ab alio ente procreatos eſſe oportet, quod nullum præter omnipotentem Deum eſſe poteſt. Quod exinde etiam confirmatur, quia genus humanum certum hominum numerum complectitur: non enim infinitus eſt numerus hominum. Conſtat autem omnem numerum ab unitate incipere. Ex quo denuo patet, aliquando primum extitiſſe hominem, à quo reliqui originem, ipſe vero à Deo traxerint.

Miſalethes.

Ex iis quæ ad tertium tuum argumentum poſtremo loco reſpondi, facile intelliges, quamvis concederem humanum genus aliquando incepiſſe, ex eo minime poſſe concludi, illud ab alia quam naturali ſubſtantia eſſe productum.

Secundo. Non video quo pacto probari poſſit, genus humanum multiplicari, vel numero augeri. Quamvis enim negare nolim, aliquando Colonias eſſe deductas, & novas ſedes ab exercitu aliquo quæſitas & occupatas eſſe: fieri tamen poteſt, ut aliæ civitates & regiones relictæ, & ab habitatoribus deſertæ manſerint. Quorum caſuum in hiſtoriis exempla non deſunt. Numerum vero hominum, ex quibus colonia deducitur &c, non minui, contradictorium eſt.

Tertio. Cum ipſa Scriptura teſtetur, Deum non modo beſtias, ſed ipſos etiam homines primitus ex terra produxiſſe Gen 2.7, 19, cur mihi ſtatuere non liceat, primos homines (ſiquidem genus humanum initium aliquando habuerit) primaſque beſtias ex terra ſponte prognatos eſſe? quod in muribus, vermibus multiſque aliis animalculis etiamnum contingere videmus. Quemadmodum autem Natura olim lapides quoſdam (puta porphyretem & cementum) produxit, quos non amplius, ob materiæ ex qua eos produxerat paucitatem, producere poteſt, ſic etiam nullos amplius homines vel majuſculas beſtias, toto eorum ſemine quod terra continebat abſumto, poſſit progignere.

Quod non leviter confirmatur hiſtoria de *Aboriginibus*, *Italiæ* olim habitatoribus (quod nomen etiam Athenienſes ſibi vindicabant, aſſerentes ſe in ſua regione progenitos, nec ab alio populo originem traxiſſe) qui ab *Ænea*, poſt *Trojæ* excidium victi, aliud nomen, *Latinorum* videlicet, recipere ſunt coacti, regione eorum *Latium* appellata. Quo *Aboriginum* nomen periit. Iſtorum originem nemo hactenus indagare potuit: quare merito ſuſpicor, eorum progenitores ex ipſa terra originem habuiſſe.

Nam

Nam à *Noacho* (ut tantisper concedam, omnes ipso cum familia excepto, totius orbis terrarum incolas aliquando aquis fuisse peremtos) si originem traxissent, nullo modo est verisimile, ipsos nullam istius originis memoriam retinuisse, cum nondum nongenti anni effluxerint, ad tempus istud quo ab *Ænea* subacti fuerunt.

Quod autem omnis numerus ab unitate incipiat, ex quo Tu primum hominem numerando quæsivisti, id quidem verum est in numeris certis, quos homines conficiunt. Non vero in numero (ut ita dicam) de quo quæritur an initium habuerit. Quod in vita Dei concedere cogeris: hæc enim hora postrema est in ejus vita (horæ enim secuturæ nondum existunt) nec tamen inde concludi vis, ejus vitę fuisse initium. Idem de tempore est affirmandum.

Philalethes.

De hominum ex terra ortu quidem hic mihi objicis; si autem tibi narrarem esse locum in India orientali, in quo homines ex terra prodeant, non credo quod fidem mihi sis habiturus. Et si credere potes, terram producere posse hominem, mirum est si non possis credere, Deum aliquem existere, qui istud fecerit.

Diatetes.

Si *Misalethes* esset opponens, recte respondere. Et quamvis sententia de multiplicatione generis humani, ex narurali ratione minime comprobari possit, cum sit res mere historica, vix tamen ulla unquam Natio extitit, cujus originem historiographi non assignent. Si vero genus humanum ab æterno extitisset, profecto nemini in mentem venire posse videtur, illud aliquando initium habuisse. Quare hic ancipiti Marte à vobis pugnatum esse existimo, quamvis non ex Naturali lumine argumentum sit formatum.

Philalethes.

14. Quartumdecimum igitur adjiciam argumentum: id vero nobis exhibent scopuli marini, quos certa experientia constat, valde ab attritione undarum exiliores fieri. Si vero Mundus ab æterno extitisset, fieri non potest quin omnino essent absumti: quia constat eos non crescere vel augescere. Ex quo patet Mundum non admodum diu extitisse, & consequenter quod sit creatus; ex quo sequitur esse Deum.

Misalethes.

Si ex eo firmiter concluderetur, Mundum habuisse initium, nondum ex eo sequeretur esse creatum: quemadmodum in fine responsionis ad rertium tuum argumentum ostendi.

Deinde, cum partes istæ scopulorum, paulatim detritæ non in nihilum redigantur, necessario alium locum occupare debent: adeo ut forsan istæ partes, novarum rupium materiam, quas nonnunquam fortassis Natura producit, suppeditent.

Tertio. Si verum est, rupes quotannis exiliores fieri, quis istud de omnibus rupibus affirmare potest? Quis quod non multæ rupes penitus jam sint absumtæ? Quod

& authos

& author hujus argumenti *Isaacus Vossius* agnoscit. Si vero multæ defecerunt, nonnullæ nondum, id ex eo fieri potest, quod novi scopuli; vel alia entia in consumptorum locum paulatim succedant.

Adde si per istam rationem homines ad Dei cognitionem perduci debeant, quot centena millia necessario interire debuerunt, antequam istud argumentum formari potuerit? Cum ad id multa requirantur secula, quæ elapsa fuerunt, antequam Navium usus apud homines obtineret, & scopulorum imminutio potuerit observari.

Prꝫterquam quod ea jam cognita, nullo modo percipere queam, quo pacto alicui (si nunquam de Deo quidquam audivisset) in mentem venire possit inde concludere, Mundum aliquando non extitisse, vel ab aliquo esse creatum. Quod enim, quando quis credit, & mordicus defendere vult esse Deum, post tot marinas observationes, istiusmodi argumenta excogitantur, mirum non est. Sed si nunquam de Deo aliquid audivissemus, unde ista suspicio oriretur, capere nequeo.

Diatetes.

Quamvis argumentum istud, Scripturæ testimonium de Mundi creatione, nobis non parum confirmat, non tamen satis efficax videtur ad Atheos convincendum. Et istud ab eo, qui nunquam Deum esse, vel Mundum esse creatum audiverit, excogitari posse, mihi minime fit verisimile. Præsertim cum mecum reputo, quot secula elapsa sint, antequam quis suspicionem de terræ rotunditate, de antipodibus, de Balꝫnarum captura, multisque aliis rebus, quæ nobis adeo sunt connexæ, unquam conceperit. Ut alia taceam.

Philalethes.

15. Decimaquinta ratio pro Numinis existentia hæc est. Quando cogitationes nostras in Naturam convertimus, alterutrum est statuendum, vel plane nihil esse, vel aliquid. Credere plane nihil esse, vel possibile esse ut nihil sit, id est, ut non sit terra, cꝫlum, stellꝫ, quꝫ omnia simul considerata Naturam, Universum sive Mundum appellamus) sed plane nihil,id primo intuitu absurdissimum esse judicamus.Quocirca statuendum est, necessario existere aliquid. Cum vero nihil eorum quæ cernimus, necessario existat, & tamen aliquid existere debeat, necessario statuendum est existere ens necessarium, quod non possit non existere. Quod vero necessario existit, id etiam principio carere debet, & ab omni æternitate extitisse. Æternum autem nihil esse potest, quod non sit perfectum. Quod perfectum est, Deus est.

Misalethes.

Nullum hactenus mihi videris argumentum protulisse adeo debile quam istud est, imo ex quo ego contrarium melius deducere queam; quemadmodum mox ostendam. Dico autem primo, nunc cum totum Universum (& nos in eo) existat, a nobis concipi non posse, quod nihil omnino existeret, cum omnia existant, & in nihilum redigi nequeant. Si vero nihil existeret, & nos ipsi nullibi essemus, tum nullam absurditatem

ditatem locum habituram. Ac idcirco non opus est concedere, impossibile esse ut nihil plane existeret. De nihilo nihil cogitare nec ratiocinari possumus.

Deinde, cum affirmas, nihil eorum quæ videmus necessario existere, istique assertioni argumentum tuum innitatur, mirum est quod ejus futilitatem ipse non animadverteris: cum omnino falsum sit, nihil eorum quæ videmus necessario existere: omnia enim quæ existunt, necessario existere existimo, cum nihil in nihilum redigatur, sed cuncta maneant; ea videlicet quæ terram incolunt in perpetua mutatione, reliqua vero in eodem statu. Si ergo ens necessarium, principio carere, & perfectum esse debere affirmas, jam nullo modo poterit existere Deus. Sed ipsa Natura erit æterna & perfecta, & sic ipsa Natura erit Deus.

Diatetes.

Missas faciamus subtiles istas nugas, & si quid superest argumentationis audiamus.

Philalethes.

16. Ut igitur tandem finiam, unum adhuc argumentum expromam (reliqua enim argumenta, si quæ ab aliis proferuntur, ad ea quæ proposui referri posse existimo) quod ab ipsa Naturæ constitutione & natura petitum erit. Illud vero est quod Natura, tam respectu durationis, quam extensionis, nec non attributorum sive facultatum sit finita, ac proinde non æterna, sed creata: quoniam non tantum ex diversis, sed etiam contrariis partibus, facultatibus & operationibus consistat. Partes autem necessario compositionem requirunt, & priores sunt toto, quæ absque causa efficiente locum habere nequeunt. Hæc vero causa Naturæ is est quem quærimus DEUS.

Misalethes.

Multa in hoc argumento congessisti, quæ singulatim sunt discutienda. 1. Primo enim dicis Naturam ratione *durationis* non esse infinitam. 2. Respectu *extensionis*. 3. Respectu attributorum sive facultatum. 4. Quod sit composita, cum ex partibus & operationibus, non modo diversis, sed etiam contrariis constet.

Quod ad primum attinet, id à me negatur. Quamvis enim non semper eo modo quo nunc constitisset, nec constituta esset (quorum utrumque à te probari nequit) minime tamen inde concludi potest, eam antea nullo prorsus modo extitisse. Tunc enim ex nihilo deberet esse producta, quod tu ipse mecum agnoscis esse absurdum. Et ipsi etiam Scripturæ est contrarium, quæ eam ex materia creatam esse testatur Gen. 1. 2. Hebr. x 1. 3. Ex quo sequitur materiam istam ab æterno extitisse. Existere vero non potuit, quin aliquam formam habuerit.

Quod enim nonnulli, ne productionem ex nihilo statuere videantur, dicant, ad eam nullam causam præter Dei voluntatem sive cogitationem vel potentiam concurrere, illi fucum lectoribus faciunt, cum non rem, sed voces tantum rejiciant. Per productionem enim ex nihilo intelligitur ea, quæ ex nulla fit materia. Si ergo Deus ex essentia sua omnia producat, oportet ut omnium istorum crassorum entium

materia in ipſa Dei eſſentia extiterit. Vel ſi in ea non extiterit, ex nihilo debent eſſe producta. Si prius afferas, an iſtud non ſit merus Atheiſmus, omnium judicio committo. Si poſterius, non video ullam contradictionem rejici poſſe. Omnia enim quę pro impoſſibilibus habemus, per hanc Dei omnipotentiam, qua omnia ex nihilo producere, vel ea quæ infinite à ſe invicem ſunt disjuncta, unire & connectere poſſe creditur, poſſibilia eſſe poterunt. Bis duo poterunt eſſe quinque, corpus totum in multis locis ſimul, dimenſio dimenſionem penetrare &c: nam quæ ibi deſunt, ex nihilo à Deo addi poſſunt. Sed hæc abſque neceſſitate addidi: Tuum enim erat oſtendere, eam ratione durationis non eſſe infinitam. Quamvis autem nunc argumentum tuum concidat, lubet tamen etiam reliqua ejus membra diſcutere.

Philalethes.

Antequam ulterius reſpondeas, inſto pro duratione finita, ex partium Naturæ ſingularium interitu, totius interitum legitime deduci. Adde quod ens æternum, nullam determinationem habere poſſit. Cum vero Natura determinatam habeat potentiam (non enim miracula, qualia lib. 1 cap. 6 deſcripſimus, & contradictionem ut fiant non implicare oſtendimus, facere poteſt) & ſcientiam, ab alio productam eſſe neceſſe eſt. Quia nihil ſeipſum determinat. Si vero à ſeipſa eſſet Natura (qualis eſſe deberet, ſi foret æterna) omnes à ſe determinationes removiſſet. Nunc vero cum determinata ſit, neceſſario ab alio eſt determinata.

Miſalethes.

Ego vero partes Naturæ interire, jam antea negavi. Nam præterquam quod maximæ & præcipuæ Naturæ partes non intereant, imo nunquam vel tantillum mutentur, reliquæ ejuſdem partes minime pereunt, ſed æternum permanent, in aliam formam mutatæ. Quod autem de determinatione Naturæ adjeciſti, plane nihil eſt: quicquid enim ea de re attuliſti, hoc ſolo nititur fundamento, quod ens æternum proprie loquendo ſit à ſeipſo, id eſt ſeipſum produxerit. Iſtud vero contradictorium eſſe, per ſe manifeſtum eſſe ab omnibus agnoſcitur: quia ſi quid proprie loquendo ſeipſum produxiſſet, id exiſtere debuiſſet antequam exiſteret. Si vero à ſeipſo eſſe intelligis, quod à nulla cauſa & nunquam productum eſt, tum per ſe manifeſtum eſt, determinationem Naturæ naturaliter ab æterno ineſſe: quemadmodum tu naturaliter indeterminatas facultates Deo ab æterno ineſſe vis, quas à nemine, nec à ſeipſo ſibi communicatas eſſe agnoſcere cogeris. Quocirca merum eſt ſophiſma, & inanis captio, quod ex ambiguitate locutionis *à ſeipſo eſſe*, argumentum extorquere vis. De extenſione vero reſpondeo, unde tibi conſtat, eam non eſſe infinitam?

Philalethes.

Ex ſingularum ejus partium conſideratione; quas cum omnes determinatam habere extenſionem per ſe ſit evidens, ſequitur eas infinitam extenſionem ſimul conjunctas efficere non poſſe.

Miſa-

Misalethes.

At vero si determinata ista partium extensio, numerum (ut ita loquar) infinitum conficit, certe infinitam extensionem exhibebunt. Tu vero nunquam ostendere potes, non esse infinitam Naturę partium vel entium multitudinem. Ego vero contrarium potius evincere possem. Si enim (quę Astronomorum est sententia) Terra in circuitu plura quam 5000 milliaria contineat, in diametro 1720, & in semidiametro 860 milliaria Germanica. Stellas primæ magnitudinis 45 *Ticho Brahe*, 5355 *Ricciolus*; sed *Lansbergius* ineffabile quoties Terrę globo majores facit. Solem nonnulli 140, alii tercentesies millies majorem eo credunt. Distantiam Solis & Stellarum fixarum à terra, mirum dictu quot semidiametros Terrę statuant, & id omne adeo diverso numero, ut vera distantia & magnitudo mihi frustra quæri videatur. Sed præterea novi tubi optici Stellas exhibent, adeo altitudine Stellas fixas, nobis hactenus cognitas excedentes, quantum illæ Terram altitudine superant. Et quis novit an non supra illas alię adhuc magis distantes Stellæ existant. Vel si nullæ ibi sint Stellæ, non tamen concipi potest, spatii aliquem esse terminum. Quid enim terminus erit, ignis, aqua, aër &c? quid extra illum terminum? Adeo ut Natura non aliter quam extensionis infinitæ à nobis concipi queat.

Præterquam quod nihil efficeres, quamvis ostendere posses, limitatam esse Naturæ extensionem. Quemadmodum enim credis Christianos, quorum essentia exiguam admodum habet extensionem, post mortem æternum victuros. Cur ergo Natura, quamvis non infinitæ esset extensionis, non posset esse æterna? Præsertim cum multi Theologi & Philosophi, Dei essentiam non habere infinitam extensionem credant.

Ad tertium, de determinatis Naturæ facultatibus & attributis respondeo: quamvis id diffiteri nolim esse verum (etiamsi non desint qui ex infinita entium multitudine, si conjunctim considerentur, infinitas facultates & attributa concipi posse volunt) inde tamen minime sequitur Naturam esse creatam. Illud tantum ex eo legitime concluditur, Naturam non esse istud ens, quod vos Deum appellatis; non vero eam esse creatam: non magis quam illud de materia, ex qua Mundum creatum esse contenditis, ex eo concludere potestis.

Quartum quod adjeceras, erat compositio ex partibus & operationibus diversis & contrariis. Ad quam respondeo, non esse necessarium, ut Naturæ partes aliquando fuerint conjunctæ: & quamvis etiam conjunctæ forent, id tamen non ab aliquo factum esse necesse est, sed sponte, ex insita Naturæ facultate fieri potuit. Non ut aliqua Naturæ pars ex nihilo exiiterit, sed ut novam formam induerit. Quod in plurimis quotidie videmus. Ita semina formam plantarum & animalium induunt, cæteræ autem Naturæ partes semper eędem sunt & fuerunt. Mutatio vero ista seminum est naturalis terrestris globi proprietas.

Tandem si id in quo partes concipimus unam extra aliam, necessario aliquando à se invicem fuisset revera separatum, & rursus ita dissolvi posset, ut non amplius existeret, idem de Deo, de Materia prima, de tempore, de loco & extensione esset dicendum. Impossibile

possibile enim est, si Deus est, ut non habeat essentiam extensam: nullam autem extensionem concipere possumus, in qua partes non sint. Ex eo tamen concludi non vultis, partes istas esse compositas, vel posse unquam dissolvi. Idem de tempore est statuendum: quamvis enim multi volunt, tempus ante Mundum conditum non extitisse (quod ego facile concedere possum, qui Naturam æternam esse existimo) & solis cursum tempus constituere, id merę sunt nugę: quamvis enim nec Sol, nec Luna, nec Astra existerent, tamen existeret tempus, quod nihil aliud quam duratio est. Locus nihil aliud est quam spatium. Utrumque partes habet, nec tamen aliquando initium habuerunt. Quemadmodum igitur omnia in æternum permanent, nonnulla perpetua mutatione formarum, alia in eodem statu; ita nec quarundum formarum initium, nec partium in rebus enumeratio, ullo modo potest evincere, Naturæ ab aliquo productionem.

Diatetes.

Quamvis omnia ista argumenta, quæ *Philalethes* ex Naturali lumine depromsit, prorsus essent invalida, nihil tamen inde vel tuæ causæ emolumentum, vel nostræ detrimentum accedit, cum alia firmiora argumenta, non ex solo naturali lumine, sed ex ipsis hominum opinionibus depromta, suppetant, quas nos inter eos minime locum habere posse docebimus, si non existeret Naturę Creator & Dominus, nec non ea quę ex aliis rebus in Natura locum habentibus, ex ipsa de Deo opinione prolixius deduximus cap. XI. Nihil autem ex argumentorum istorum debilitate aliud sequeretur, quam ex Naturali lumine solo, si nunquam de Deo ejusve existentia quidquam cognitum habuissemus, non posse demonstrari esse Deum, Naturę Creatorem & Dominum. Quandoquidem vero jam de Deo audivimus, eum existere, & Mundi esse Creatorem & Gubernatorem, non modo ratio dictat istud minime esse absurdum, sed etiam ex ipsa Natura rationes depromere novit, quę omnino confirmant esse vera, quæ S. Scriptura de Deo affirmat.

Quod enim nonnulli existimant, ipsam Scripturam docere, ex solo Naturali lumine Dei existentiam posse addisci, in eo longe, credo, falluntur. Quatuor sunt loca, quibus id doceri existimant, quorum primus est Psal. 19. 2, 3, 4, 5, 6, 7. Alter Act. 17. 26, 27, 28. Tertius Rom. 1. 20. Quartus Rom. 2. 14, 15, 26, 27.

Primus indicare videtur, ex ipsa Naturæ consideratione, Dei existentiam posse concludi: dicit enim Psaltes versu 2, *Cæli enarrant gloriam Dei, & opus manuum ejus indicat expansum eorum &c.* Ubi primo certum est, Psaltem populo Judaico ista dicere, qui Deum Naturæ esse Creatorem, ex Legis testimonio, & multis miraculis erat convictus. Illis cęlos & firmamentum indicare affirmat, non Deum existere, de quo nunc quęritur, sed ipsius gloriam, iis videlicet qui illum cæli Creatorem esse agnoscunt. Hi enim ex isto opere facile intelligunt, quam infinita sit Creatoris istius potentia, & quam admirabile istud sit opificium, in quo ipsius gloria consistit. Alias, nisi quis sciat vel credat Cęlos ab aliquo esse factos, profecto is ex illorum contemplatione Dei gloriam intelligere nullo modo potest.

Quod

Quod vero versu 5 additur, *sermones cælorum ad extremitates terræ prodire*, id non tantum de sola terra Judæorum potest intelligi (quemadmodum istæ voces eadem significatione habentur Psal. 2.8. XLV.17. CV.7 coll. cum Psal. 147.20 & alibi) verum etiam de populis qui Deum Creatorem agnoscunt, quod pleræque, vel omnes tum cognitæ nationes faciebant. Præterquam quod ex poëtica adornatione & hyperbolis, nimium ibidem manifestis, in hac quæstione argumenta deduci nequeunt. Vide versum 2, 5, 6 &c.

Locus Act. 17. 26, 27, Deum genus humanum ex uno sanguine fecisse affirmat, determinasse etiam tempora prædestinata, & terminos eorum habitationis, ut Dominum quærerent, si eum forte palparent & invenirent. Quæ verba *Paulus* ad *Athenienses* facit, ut eos ab idololatria dehortetur. Qua fini supponit creationem generis humani & ipsius Naturæ à Deo esse factam, quæ & eorum erat opinio. Ex qua Paulus affirmat sequi, eos debuisse Deum verum, non vero idola quæ illi venerabantur, cognitum habuisse, & cultu religioso prosequi. Hunc genuinum verborum esse sensum, ex tota orationis serie est manifestum, versu 16, 22, 23, 24, 25 indicatum. Non vero quod illi, qui Mundum esse creatum ignorant, ex ejus consideratione verum Deum cognoscere possent. Sufficit autem quod verba ita explicari possunt, ad ostendendum, ex iis evinci non posse, homines solo Naturalis luminis ductu, ad Dei cognitionem pervenire posse. Quod autem versu 28 adjicitur, nos *in* Deo *vivere*, *moveri* atque *existere*, magis inserviret ad ostendendum Deum essentia sua in omni loco esse, quam ex naturali lumine eum posse cognosci. Sed neque istud efficiunt illa verba: quandoquidem enim vocula *in* frequentissime in S. Literis pro *per* usurpatur, quod nemo qui eas vel à limine salutavit ignorat, quivis videt nihil solidi in hac materia ex eis ostendi posse.

Tertius locus, quamvis multo adhuc evidentius nostram sententiam oppugnare creditur, minus tamen habet difficultatis. Ibi enim, ut ex versu 21 apparet, de hominibus agitur, qui *Deum cognoscebant*, inter quos *τὸ γνωστὸν τοῦ θεοῦ cognoscibile Dei* manifestum esse dicit ex rebus creatis: *cognoscibile* autem istud expresse declarat versu 20, esse *æternam ejus potentiam & divinitatem.* Has ab istiusmodi hominibus, quibus cognitum erat esse Deum, Naturæ creatorem, ex rebus creatis intelligi potuisse versu 20 affirmat. Eos, videlicet, intelligere debuisse, Deum non certo tempore Divinitatem accepisse (quod illi de *Jove* somniabant) sed eam ab æterno possedisse. Nec etiam imperium divisum, cuique Deo suam portionem assignato, sed in omnia unum possidere. Hunc genuinum loci esse sensum mihi adeo manifestum esse videtur, ut à quovis facillime percipi possit.

Nihilo magis nobis adversatur quartus locus ad Rom. 2. 14, 15, 26, 27, ubi dicitur *Gentes Legem non habentes naturâ, ea quæ sunt Legis faciunt: hi Legem non habentes, sibi ipsis sunt Lex, qui ostendunt opus Legis scriptum in cordibus suis, conscientia ipsorum una testante, & cogitationibus se invicem accusantibus, vel etiam defendentibus. Si autem præputium jura Legis perfecte implet, nonne præputium naturale in circumcisionem reputabitur, & præpu-*

praputium Legem perfecte implens, judicabit te per literam & circumcisionem transgressorem Legis? Quæ verba si id quod in quæstione est conficerent, duo hic clare deberent apparere, 1. per *Gentes* & *Praputium* Paganos infideles intelligi. 2. quod vox *Naturâ* versu 14, conjungi debet cum sequenti voce *faciunt*, non vero cum præcedenti voce *habentes*: quorum utrumque negamus, & solide ostendi deberet, priusquam ex hoc loco concludere liceat, nos ex ipsa Natura legis præcepta observare: ostendi autem ista non posse firmiter existimo.

Contra vero per *Gentes* & *praputium* ex Gentibus in *Christum* credentes ab Apostolo intelligi, non modo ab Apostolorum consuetudine non abludit, sed ipsæ loci circumstantiæ valde verisimile, si non plane evidens reddunt. Vide Actor. 15. 3, 7, 17. XXVIII. 28. Rom. 3. 29. IV. 17, 18. IX. 30. X. 19. XI. 11, 13, 25. XV. 9, 10, 11, 12, 16, 18, 27. XVI. 4. Gal. 2. 12, 14. III. 8, 14. Ephes. 3. 1, 6 & alibi. Loci vero circumstantiæ, quæ de fidelibus Apostolum agere verisimile faciunt (quamvis omnino sufficit si de illis locus accipi possit) hæ sunt, 1. quod vox *natura* cum voce habentes sit conjuncta, & sensum valde consonum efficiat, indicans Gentes natura non habere Legem, quod omnino verum est. Gentes autem in Christum non credentes naturaliter perfecte observare Legem falsum est, non modo quia Paulus cap. preced à versu 21 ad finem usque plane contrarium de ipsis prolixe ostendit; verum etiam quia aliquid naturaliter observare nihil aliud significat, quam per instinctum & propensionem naturalem aliquid facere; quod itidem infidelium Ethnicorum genio & moribus quammaxime adversatur, & sic Paulus in eadem fere periodo sibiipsi aperte contradiceret, si hæc de illis hic affirmaret.

Misalethes.

Tu quidem concedere mihi videris, solo Naturæ ductu nos ad Dei, Naturæ conditoris, cognitionem non posse deduci. Veruntamen, postquam per Dei revelationem, & rationes quibus eam certam esse homines credunt, edocti estis Deum esse, intelligi posse, non modo Naturæ & rationi non repugnare, esse Deum, sed nos naturali intellectu argumenta excogitare posse, quibus firmiter ostendi potest esse Deum, non modo ex rebus revelatis, sed ex nonnullis, in ipsa Natura locum habentibus. Qua re mihi minime satisfactum esse arbitror, & ostendere sum paratus, Naturam non tantum nullo modo docere esse Deum, sed eam contrarium aperte evincere.

Diatetes.

Mentem meam recte percepisti, quapropter ex arbitro me nunc adversarium experieris, & si tibi non displicet, sit nunc *Philalethes* tantisper de nostra disputatione arbiter.

Misalethes.

1. Non displicet conditio. Naturam igitur nullo modo admittere esse Deum, primum ex ipsa Cartesii aliorumque confessione est manifestum: ipse enim confitetur Dei ideam nobis non posse inesse, nisi ab ipso Deo esset implantata, Quo ipso confitetur

tetur eam à nostra natura non posse proficisci: si enim à nobis ipsis posset excogitari Dei Idea, certe menti nostræ inhærere posset, quamvis non existeret Deus. Quod impossibile esse cum credat tecum, apparet ideam istam à natura nostra plane esse alienam, ac proinde merum esse figmentum.

Diatetes.

Tu si cum Cartesio, vel mecum credis, ideam Dei à natura humana alienam esse (sive velis eam à nobis nullo modo posse excogitari, sive eam nullo modo posse admitti) contra te potius argumentum tuum stringit. Cum enim ex ipsa experientia sit evidentissimum, homines ideam Dei aliquam habere, necessario ista idea id repræsentat, quod certo certius existit. Alias enim ista idea, in eo qui eam primus habuit, ex nihilo originem traxisset. Quod cum impossibile esse mecum agnoscis, nullus alius modus inveniri potest, quo mentes hominum occupavit, quam quod ab ipso Deo per revelationem vel creationem sit infertus. Nihil ergo tua ratio evincit, nisi quod opinio de Mundi Creatore, à natura nostra non traxerit originem, ex quo ego jam ostendi, Deum esse, & post hac uberius adhuc ostendam.

Misalethes.

2. Aliud igitur argumentum accipe. Si Natura doceret esse Deum, id semper eodem modo docere deberet omnibus, unum videlicet tantum esse, eumque æternum. Cum tamen videamus omnes homines (quos plerique ex Naturali lumine cognitionem Dei hausisse credunt, nullo excepto) plures Deos, eosque non æternos, nec omnipotentes, sed ex hominibus ortos, & limitata potestate præditos, coluisse & agnovisse. Adeo ut nulla natio unicum tantum absolute perfectum Deum coluerit, præter eos, quos vos ejus cognitionem ab ipso Deo accepisse, absque fundamento asseritis.

Quæ autem Natura docet, ea non modo absque investigatione novimus, qualia sunt edere, bibere, generare, ridere &c, verum etiam nulla in istis inter homines est opinionum dissensio. Nemo enim manibus incedere, vel oculis audire vult, nemo pedibus generationem institui, vel arena nos pasci debere existimat. De Deo autem quanta opinionum confusio? non inter eos modo, quos eam ex Naturali lumine hausisse passim volunt, sed inter eos quos per revelationem Dei cognitionem didicisse affirmatis.

Adamus se à Deo abscondere voluisse legitur Gen. 3. 8. *Kainus* Deum se decipere posse credidit Gen. 4. 9. *Abrahamus* ratiocinando Deum erudire voluit, ne injuriam alicui inferret Gen. 18. 23, 24, 25 &c, vel ne cum impiis pios perderet monere. *Moses* ipse dubitavit, an Deus ex petra aquam educere posset Num. 20 10, 12 coll. cum Deut. 32. 51. *Jobus* sibi injuriam à Deo fieri existimabat cap. 7. 20, 21, coll. cum cap. 8. 3. 1x. 19, 22, 34, 35 &c. Ex quibus omnibus apparet, quam aliena à nostra natura sit Dei cognitio.

Dia-

Diatetes.

Quamvis iſtud argumentum oſtendat, Dei cognitionem hominibus non eſſe naturalem, inſitam vel innatam, & ex lumine naturali non hauriri; minime tamen evincit, lumini naturali repugnare eſſe Deum. Quamvis enim ſolum naturale lumen, res ſupranaturales excogitare nequeat, inde non ſequitur nulla ſupranaturalia exiſtere. Quando enim à Deo nobis revelantur, ratio humana optime capit eum exiſtere, nec quidquam in eo abſurditatis agnoſcit.

Philalethes.

Exiſtimo *Diatetem* recte ad argumentum tuum reſpondiſſe.

Miſalethes.

3. Nunc ex ipſa Scriptura te convincam, ea enim docet, opinionem de Dei exiſtentia ex fide Hebr.x 1.6,7, fidem autem ex verbi Dei auditu eſſe, Paulus ad Rom. 10. 17 expreſſe docet, non vero ex lumine naturali. Ex quo patet lumen naturale cum fide non conſiſtere.

Diatetes.

Iſtud nullo modo ſequitur; non magis quam, ſi quis artem aliquam excogitaſſet, quam alter excogitare non potuit, alterum iſtam artem nunquam pro bona arte habere poſſe, vel nunquam poſſe intelligere iſtam artem, ſi eam à priore doceatur. Si enim fides cum naturali lumine conſiſtere non poſſet, tum oſtendi deberet, Naturam docere, non eſſe poſſibile ut creata ſit, vel creari potuerit. Iſtud enim ſi demonſtrari nequeat, nullo modo ſequitur, fidem cum naturali lumine non poſſe conſiſtere.

Philalethes.

Diatetem ad argumentum tertium recte reſpondiſſe arbitror.

Miſalethes.

4. Non magis igitur vos movebit, quod ibidem verſu 5 & 6 eadem opinio Enocho tribuatur, quam ex fide hauſerit.

5. Nec non iſtud, quod Pſal. 10. 4. XIV. 1. 53.2 habeatur, eſſe homines qui non credunt eſſe Deum, quemadmodum ego.

6. Item integras eſſe nationes, qui nullum Deum agnoſcunt; quæ tria argumenta à *Fauſto Socino*, Prælect. Theol. cap. 2 producuntur, ut oſtendat, homines naturaliter non cognoſcere Deum. Reſpondebitis enim inde non ſequi opinionem iſtam eſſe falſam. Naturaliter falſam eſſe ſaltem concedere cogimini.

Diatetes.

Minime gentium, incognitam tantum.

Phila-

Philalethes.

Omnino *Diateti* in eo assentior.

Misalethes.

10. Decima ratio est: Si Natura doceret esse Deum, tum etiam homo, qui surdus, cæcus & mutus esset à nativitate, ista cognitione præditus esse deberet. Quomodo autem concipi potest, illum ullam Numinis notitiam habere posse, cum omnia adminicula, quibus Naturam contemplari, vel revelationem recipere queat, ipsi desint?

Diatetes.

Nec istud argumentum quidquam aliud quam præcedentia efficit, videlicet naturale lumen eum ad Dei cognitionem non posse deducere, non vero quod non sit Deus. Et an per revelationem Deus ipsi non possit innotescere, ignoro, nec id ad quæstionem pertinet.

Misalethes.

Desinam igitur argumentari contra Dei existentiam: quandoquidem alia mea argumenta * alibi sunt exposita, & ab aliis discussa. Quorum examen omnium judicio committo.

* *Vide capp.* 7 & 8.

Caput X.

Ostenditur nullo modo concludi posse non esse Deum, nec cultum Divinum esse observandum, quamvis ex solo Naturali lumine non ostendi possit, actiones humanas bonas vel malas esse.

EX iis quæ præcedentis capitis dialogo sunt disputata apparet, nos absque periculo concedere posse, ex solo lumine Naturali non posse demonstrari esse Deum; præsertim si ea quæ sequenti capite proferemus argumenta, quibus Deum esse probare est animus, his addantur. Quamobrem hoc capite ostendam, nihil nobis obesse, quod ex solo naturali lumine, nullum inter virtutem & vitium sit discrimen. Istud autem revera ita sese habere per se patet, si ex eo Dei cognitio hauriri nequit. Quod non posse fieri, ex iis quæ cap. præcedenti, nec non capp. 7 & 8 disputata sunt, cuivis ea justa lance ponderanti, constiturum esse confido.

Ut autem accuratius totum negotium conficiam, ostendam absque divina revelatione

tione nullum esse virtutis & vitii discrimen, etiamsi nobis jam innotuisset esse Deum.

Virtus igitur & vitium, respectu Dei nihil aliud esse potest, quam religiosus Numinis cultus sive servitium. Cum vero cultus sive obsequium, aut ministerium sit, quando quis mandata se potentioris, spe præmii, & ex metu pœnæ, si ejus mandata negligat, observat; patet, eum qui alteri ministrare debet, hæc tria necessario debere perspecta habere, 1. quod is cui sit ministraturus, ipsius ministerium requirit. 2. quid ab eo præstari velit. 3. quibus conditionibus ministerium ejus recipere velit, videlicet quam remunerationem pro præstito servitio sit daturus, & quo eum damno sit affecturus, si in officio fuerit negligens. Deum gratis à nobis cultum exigere vel recipere nolle, ex universa Scriptura constat. Adeo ut, quamvis ex eo quod Dei creaturæ sumus (quando id nobis constat) intelligere possimus nos ad ipsius obsequium esse obligatos, nullo tamen pacto possimus concipere, quibus actionibus ipsius gratiam demereri queamus, absque propria ipsius revelatione, quam illis rebus ad quas in creatione nobis inclinationes indidit operam dando. Quæ omnia accuratius expendemus.

Nemo est qui tria ista, quæ modo recensuimus, mente percipiat, quin statim intelligere debeat, ea absque divina revelatione (ex Sacræ Scripturæ dictamine, quod ex solo creationis jure, Deus ab homine cultum exigere nolit, absque remuneratione) nullo modo sciri posse: quandoquidem ne quidem apud homines sciri possit, num quis ab aliquo velit sibi ministrari, quibusque actionibus, quibusve conditionibus (quamdiu id non indicat) istud fieri velit.

Præsertim cum Deus nostro ministerio non indigeat, quemadmodum homines hominum ministerio opus habent.

De præmio quidem id satis evidens est. Si enim Deus nostro indigeret ministerio, tum conditiones cum ipso ex compacto inire possemus. Nunc vero cum nullius indigeat ope, necessario ista tria ignoramus, nisi ea expresse indicet.

At vero creditur & urgetur, Deum naturaliter nobis indicasse, id est naturæ nostræ notiones quasdam indidisse, ex quibus colligere queamus, quid bonum & malum, honestum & turpe, virtus & vitium sit, in quibus cultus divinus consistit. Ea nonnulli *prima Naturæ*, alii aliter appellant.

Quando vero ea ex ipsa Natura deducunt, necessario prius Dei existentiam ex eadem ostendere debent, quod etiam se præstitisse credunt. Cum autem nunc ex præcedentibus appareat, Dei existentiam ex Naturæ lumine non cognosci, sequitur etiam nullam honesti vel turpis, virtutis & vitii naturalem esse posse cognitionem. Vel si aliqua exinde petenda esset, eam nullam aliam esse posse, quam quod id turpe deberet existimari, à qua natura alicujus abhorret, honestum vero ad quod naturali propensione impellitur. Quod enim ipsa Natura nos jubet appetere, id ab ipso Deo (supposita ejus cognitione) nobis injungi existimandum est; & quod ea fugere nos adigit, id ab eo prohiberi. Quod cum ipsa Scriptura apprime convenit, quæ expresse docet, Deum nos bonos condidisse Gen. 1. 26, 31.

Objici-

Objicitur autem hic à nonnemine, multas in natura nostra cupiditates per Adami lapsum, & ex eo naturæ nostræ corruptionem, irrepsisse. Ego vero naturam nostram corruptam esse, aut corrumpi posse planissime nego, nec quisquam unquam ostendere directe est conatus, naturam hominis esse corruptam. Videatur *Volkelii* liber 5. cap. 18 *de Vera Religione*, aliique *Authores*, qui eam validissimis rationibus refutaverunt.

Nec ipsa etiam peccandi consuetudo, vel vitiorum exempla, naturam nostram immutare queunt: nullus enim alia imitari vel factitare solet, quam ea ad quæ ipsius naturalis inclinatio propendet: quod quidem naturam confirmat, & ad abnegationem cupiditatum debiliorem reddit, nullo autem pacto in naturam adeo converti potest, ut per sola exempla & consuetudinem, inhærentes voluptates in ipsa generatione liberis communicentur.

Præterquam quod corruptio ista naturæ, ex *Adami* peccato orta, & per generationem (ut ajunt) ad nos propagata, nihilominus naturalis nostræ naturæ est constitutio, & neminem nisi Deum Authorem habere potest, qui Adami naturam, ob delictum istud penitus immutaverit atque corruperit, vel diabolo eam corrumpere concesserit, ut nullos nisi adeo corrupta natura prēditos homines generare potuerit.

Ex quo patet nihil referre, sive statuant homines ab initio cum istis cupiditatibus esse creatos (quod nos existimamus, ac propterea eas non esse malas, quamdiu Deus non expresse jubet eas abnegari vel refrænari) sive per Adami lapsum ita naturaliter & necessario generari. Utroque enim modo cupiditates istæ naturaliter nobis insunt, ac propterea naturaliter malæ non possunt esse. Inest naturæ nostræ desiderium cibi & potus delicatioris, item ad res Venereas, ad omnia corporis oblectamenta. Quid quæso ex istis est quod sit malum, nisi Deo placuisset præscribere à nonnullis rebus abstinentiam? Quod in specie postmodum ostendemus.

Si ratio qua Deus coli debeat, ex lumine naturali deduci posset sub Novo Fœdere (cujus prēcipua & propria præcepta rationi naturali sua natura sunt contraria, & nullam aliam ob causam justa sunt & æqua, quam quia Deo placuit, earum observationem præmio vitæ æternæ remunerari) tum etiam ex eodem lumine præmium istud inveniri & excogitari posse deberet. Nec id tantum, sed etiam impiorum post hanc vitam proprie dicta, & sensibus proprie percipienda pœna. Cum enim hæc sint opposita, necessario sequitur, si unum ex ratione naturali sola cognosci potest, etiam alterum ex eadem excogitari posse. Quod quam longe à vero absit, cuivis est manifestum.

Quod vero nonnulli hic objiciunt, propterea vitam æternam ex naturali lumine cognosci posse, quia nobis innatum est desiderium nunquam moriendi, id plane nihil est.

Nam præterquam quod falsum sit nobis tale desiderium esse innatum, vel etiam inesse, desiderium istud frustra nobis inesset: quia omnes morimur, & propterea ex eo contrarium necessario concludi deberet, nimirum non esse vitam ęternam. Adde quod vita æterna post mortem exspectari debeat, ac propterea ex frustraneo nunquam moriendi desiderio, minime deduci potest.

Accedit quod ipſa Sacra Pagina abunde teſtetur, vitam æternam nemini antequam per Chriſtum eſſet revelata (iis ſolis qui præcepta ipſius per fidem in ipſum obſervant promiſſam) cognitam fuiſſe. Vide Rom. 16. 25, 26. 1 Cor. 2. 9, 10. Col. 1. 25, 26. 2 Tim. 1. 9, 10. Tit. 1. 2, 3. 1 Joh. 1. 1, 2. Quibus adde Rom. 10. 14, 15. XI. 34. 1 Cor. 2. 16. Ex quibus locis apparet, nullo modo ſtatui poſſe, præmium vitæ æternæ, ex naturali ratione poſſe cognoſci.

Præſertim cum fides in Jeſum Chriſtum, præcipua & quaſi unica præmium iſtud conſequendi conditio ſit: quæ ſane non ex notionibus, ſed ex ſolo teſtimonio Apoſtolorum hauriri debet & poteſt.

Cum autem conditio iſta præcipue requirat, ut innatas cupiditates abnegemus (quas tamen naturaliter bonas eſſe ſuperius oſtendimus) promtum eſt inde concludere, nec vitam æternam, nec media ad eam acquirendum, ex ratione naturali hauriri poſſe. Cupiditates vero iſtas abnegandas eſſe patet ex Matth. 5. 22, 28, 39, 43, 44. Rom. 1. 29, 30, 31. VI. 6. VII. 7. VIII. 5, 6, 7. 1 Cor. 1. 17, 20. II. 6. VI. 9, 18. Gal. 5. 17, 19, 20, 21 & alibi paſſim.

Et ipſa etiam Dei præcepta, ſive rationem eum colendi, aut, quod eodem redit, virtutis & vitii Chriſtiani notitiam, imo ne quidem Moſaici (quam & quod Naturam homines docere vulgo creditur) non niſi per revelationem innoteſcere, patet ex loco Rom. 7. 7, *non noveram peccatum, niſi per Legem: quin & concupiſcentiam non ſciviſſem* [eſſe peccatum] *niſi Lex dixiſſet, non concupiſces.* Cui parallelus eſt locus Rom. 3. 20, *per Legem eſt agnitio peccati.* Item cap. 5. 13, *peccatum non imputatur, nulla lege exiſtente.* Quæ loca ſententiam noſtram adeo manifeſte continent, ut Soli lumen præferre viderer, ſi quid ad iſtud oſtendendum præterea addere vellem.

Idem ex verbis Rom. 10. 13, 14, 15, 16, 17 confirmatur, quæ hæc ſunt: *Quicunque enim invocaverit nomen Domini, ſalvabitur. Quomodo ergo invocabunt, in quem non crediderunt? Quomodo vero credent* [in eum] *de quo nihil* N.B. *audiverunt? Et quomodo audient, abſque prædicante? Et quomodo prædicabunt niſi mittantur? Quemadmodum ſcriptum eſt, quam jucundi ſunt pedes eorum qui pacem annunciant, qui bona nunciant. Non omnes autem Euangelio obediverunt: Eſaias enim dicit; Domine quis credidit auditui noſtro. Fides igitur eſt ex auditu, auditus autem ex verbo Dei.* Per *invocationem nominis Dei* non preces tantum, ſed totus cultus Dei, ex conſuetudine Sacræ Scripturæ intelligi debet. Vide Gen. 12. 8. XIII. 4. Pſal. 14. 4. LXXIX. 6. Eſa. 41. 25. Act. 2. 21. IX. 14, 21. XXII. 16. 1 Cor. 1. 2. 2 Tim. 2. 22 coll. cum verſu 19, & alibi ſæpe. Quod & verba verſus 16 loci citati confirmant. Cum igitur hic affirmetur, neminem in Deum poſſe credere (ſub qua fide, propter ea quæ de voce invocationis dicta ſunt, coll. cum Jac. 2. 20, præceptorum ejus obſervatio comprehenditur) niſi Deus per ſuos legatos, ad hoc expreſſe cum miraculis miſſos, ſe ipſum nobis revelet, ſpero neminem ſani judicii impoſterum contrariam ſententiam amplecti amplius velle. Si enim abſque divina revelatione nemo in Deum credit, nec eum invocare, id eſt ei obedire poteſt, certe nullam ex ſolo naturali lumine cognitionem religionis adipiſci quiſquam

quam potest. Confer ea quæ de loco ad Hebr. XI. 6 superius innuimus.

Quod enim *Quakeri*, inepto effugio, verba hæc de interna quam somniant prædicatione, accipere volunt, idque ex eo confirmare student, quia Esa. 52. 7 (ex quo loco verba versus 15 posteriora desumta esse videntur) in singulari tantum de uno qui pacem & bona annunciat, Propheta loquitur; id merum tantum est effugium.

Nam præterquam quod Apostolus versu 8, *verbum* illud (ῥῆμα non λόγος) quod *in ore & in corde tuo*, id est Christiani hominis, esse dicit, hoc esse affirmat quod *nos prædicamus*, quod videlicet Apostoli annunciabant, in plurali numero (Illi enim expresse prædicabant, quod Christus Jesus homo, Dei nomine Novum Fœdus annunciaverat, quod propter istam annunciationem non modo multas persecutiones, sed & mortem truculentam sustinuerat, quod ex morte resuscitatus, in cælum erat adsumtus, eaque omnia literaliter & proprie loquendo &c) Præterquam, inquam, quod hoc expresse dicat, *Esaiæ* verba (quæ vel de *Esaia*, vel ipso Deo per *Esaiam* aliosque Prophetas loquente accipi debent) pacis annunciationem, sublimiori sensu in Apostolos quadrare ostendunt. Cum enim Apostolus expresse de multis pacis annunciatoribus loquatur, profecto non existimabunt *Quakeri*, ipsum mentiri. Et certum est duodecim fuisse Apostolos, qui per totum orbem Euangelium annunciaverunt, & homines ad cognitionem Dei, Patris Domini nostri Jesu Christi, perduxerunt.

Ex quibus omnibus satis constare existimo, quam parum sit verisimile, cognitionem vitæ æternæ nobis esse innatam, vel ex naturali lumine posse deduci, una cum præceptorum Dei, sive virtutum & vitiorum cognitione. In quo conscientiam omnium Christianorum appello, quos ipsa experientia docet, quam difficile sit, spem vitæ æternæ in corde nostro cum aliquo fervore excitare, idque nunc, cum per Dei prolixam revelationem adeo luculenter est annunciata & confirmata: imo postquam ejus aliquam quasi prægustationem, per Divinum Spiritum in cordibus nostris sumus experti. Quam facile labimur! quam facile & libenter per cupiditates nobis innatas ea negligimus, quæ ad vitam æternam consequendum proficua sunt. Quam facile, quam libenter credimus esse licita, quæ Scriptura illicita esse pronunciat! Quam difficulter nobis persuaderi sinimus, ea quæ Lex Euangelica præscribit, solam esse viam ad salutem æternam adipiscendum. Si vitæ æternæ cognitio, & ad eam consequendam media, naturali lumine cognita essent, eorumque observatio naturæ nostræ non esset contraria, quam nullo negotio ea omnibus possent persuaderi! quam proclives ad eorundem observationem essemus! quantum studium & alacritatem in illis ubique cerneremus! Quemadmodum in congestione divitiarum, in voluptatum carnalium sectatione, in adspiratione ad gloriam, & cæteris ad quas naturæ instinctu ferimur rebus, omne studium passim collocari videmus. Non opus est homines ad ista tanto conatu, tot monitis incitare. Quamvis enim propter ista nonnunquam ardua & periculosa adiri debent, facile tamen & cum voluptate ista suscipiuntur: contra quam in religionis negotio usu venit.

Hæc quamvis abunde sufficiant, ad ostendendum, nihil citra divinam revelatio-

nem esse peccatum vel virtutem, lubet tamen ista specialius ostendere, non modo ex S. Scriptura, sed ex ipsa etiam naturali ratione. Quem in finem præsupponam, divitiarum & mundanarum voluptatum sectationem & usum in Veteri Fœdere & antea non licitam modo, sed etiam inter Dei benedictiones numeratam, & à Deo piis promissam & concessam esse. Vide Gen. 12. 2. XIII. 2, 5. XXIV. 35. XXVI. 13, 14. XXVIII. 13, 14. XXXII. 10. XXXIX. 2, 4, 5. XLI. 40, 50, 51, 52. XLIII. 34. XLV. 9, 13. XLVIII. 1, 2, 3, 4, 5, 6. Deut. 28. a versu 2 ad 15. 1 Reg. 3. 13 coll. cum 1 Sam. 25. 6. Psal. 8. 5, 6, 7, 8, 9, 10. XVI. 5, 6. XXI. 2, 3, 4 5, 6, 7. XXIII. 5 & alibi passim. Christianam religionem contraria præcipere, & piis promittere non minus clarum est. Vide Matth. 5. 2 &c. VI. 19. 20, 21. Luc. 16. 25. Rom. 6. 12. XIII. 14. Tit. 2. 12. 1 Pet. 2. 11. 1 Joh. 2. 16 &c. Quibus addantur præcepta de malis non resistendo, de Dei & Christianorum hostibus diligendis & similia Matth. 5. 38, 39, &c, 43, 44 & alibi.

Si ergo lumen naturale nos doceret ea esse observanda, quę Christus citatis locis præcipit, mirum esset & plane absurdum, quod Deus ante & sub Legem homines ad tantam sanctitatem non perduxisset, nec eam exegisset, quantam homo absque ulla revelatione divina excogitare potest. Pręsertim cum Deus præstantiam Legis Mosaicæ præ legibus gentilium adeo extollat Deut. 4. 2, 6, 7, 8.

Præterea, si pietatis officia specialia, ex lumine naturali cognita forent, tum necessario fundamentum aliquod cognitum vel innatum esse deberet, ex quo deduci debeant. Istud vero à nonnullis statuitur instinctus naturalis, ab aliis Dei Sanctitas, ab aliis Dei Dominium sive potentia.

Quod ad instinctum naturalem attinet, fateor nonnullos naturaliter ad aliis benefaciendum esse pronos, non autem omnibus hominibus, sed aliquibus tantum, nec etiam quavis occasione, sed certis tantum rebus & occasionibus. At ista non potest esse norma actionum humanarum, cum alii alios habeant instinctus, videlicet ut thesauros colligant, ut nemini nisi familiæ suæ benefaciant: omnibus autem instinctus inest, ut ex suo arbitrio vivant, inimicos infestent, aliorum famam lædant, aliis imperitent: imo nihil fere est, nec ullum flagitium, ad quod natura multorum hominum, naturali instinctu non feratur. Ex quo patet instinctum istum normam pietatis esse non posse.

Nec magis Dei sanctitas actionum nostrarum norma potest haberi, primo quia Deus nihil agit, nisi ex instinctu suæ naturæ. Nec quidquam in eo sanctum esse potest, nisi quia Ipsius natura hoc vel illud appetit; & quicquid appetit, id sanctum est. Si ergo Dei actiones & attributa nobis sint cognita, ea ex hac hypothesi nobis actionum norma esse debent. Cum ergo Scriptura doceat, Deum honorem sibi debitum nemini concedere velle; cum inimicos & contemptores sui contumaces ulcisci, dominium in omnia studiose tueri; in summa lætitia & gaudiis degere, eaque sibi ex omnibus rebus, naturæ suæ gratis & iucundis quærere; nulla re indigere, sed omnia possidere; impios odio habere, ulcisci, occidere; bonos frequenter affligere,

ut meliores evadant; hominibus omnia se invicem lædendi instrumenta & desiderium præbere, & multa similia: quivis videt Dei Sanctitatem non posse normam esse nostrarum actionum.

Alia præterea officia, quibus pacem inter homines conservari vult, qualia sunt humilitas & animi demissio, malorum & injurię toleratio, quando inimicus non resipiscit, in persecutionibus & rebus adversis patientia & constantia, quibus adde fidem, prçces, jejunia, reverentiam & similia, in Deum non cadunt. Quocirca Deus sua sanctitate nos doceret, nos istis rebus non debere esse subjectos, quando eas devitare ulla ratione possumus.

Si Dominium solum sumamus, tum nihil poterit esse justum, bonum vel ęquum, nisi id tantum, & nullam aliam ob causam, quam quia Deus ista præcipit, quæ nostra est sententia. (existimo enim nihil esse potuisse, quicquid tandem sit (modo Dei naturę non sit contrarium ut talia fiant, & non absque ipsius contumelia non fieri queant) quod Deus à nobis exigere non potuisset, & quod non foret sanctum si exigeret, antequam per Jesum Christum publice declaravisset, se post istam legem, nullam aliam hominibus præscripturum. Quemadmodum etiam ante Legis Euangelicæ promulgationem multa concessisse & injunxisse eum existimo, quæ nunc absque peccato, imo non nisi sub æternæ condemnationis pœna, committi possunt. Quod in sequentibus clarius adhuc patescet.

Examinemus itaque prçcipuas Sanctitatis partes, an sua natura aliquid sanctitatis, citra Dei mandatum habeant. Quem in finem ex sola naturali ratione hæc quęstio esset definienda. Et propterea cognitio Dei non quatenus ex revelatione, sed ex lumine rationis solo oritur, esset consideranda. Quod tamen facere non possumus, quia sic Christianæ Religionis partes considerare non possemus. Itaque mixtim omnia tractabimus, prout sese offeret occasio.

Cum autem fides in Christum, quatenus voluntatis Divinæ fuit interpres, & propterea post plurimas persecutiones interfectus est, ex morte resuscitatus, in cœlos ad imperium Divinum evectus, & exinde Spiritum Sanctum in Apostolos demisit, cujus virtute omnis generis miracula, qualia ipse in terris exhibuerat, fecerunt, sub rationis naturalis vel notionum consequentias non cadat; hæcque fides præcipuum sit religionis sive sanctitatis caput, jam tota causa confecta censeri potest.

Hinc manifestum evadit, grati animi virtutem, ex ratione naturali nec definiri nec exerceri posse erga Deum. Cum enim ejus fundamentum sit beneficia divina cognita habere, præcipua autem beneficia Deus per Christum exhibuerit, apparet ea ex ratione naturali non posse sciri vel æstimari. Quod & ipsa Sacra Scriptura Joh. 3. 16. Ephes. 1. 6, 7 & seqq. 18, 19, 20. II. 13. III. 18, 19 & seqq. passimque alibi confirmat. Quemadmodum etiam omnes actiones propter fidem in Christum Deo placere dicuntur, cujus respectu tantum Sanctę habentur Rom. 1. 8. VIII. 2. XIII. 14. XV. 16. 1 Cor. 1. 30. VIII. 35 XV. 2, 24. 2 Cor. 1. 21. II. 17. IV. 11. V. 14, 17. X. 5, 7. XI. 23. Gal. 4. 19. VI. 6. Ephes. 2. 10, 21. III. 9, 17, 21. IV. 15, 21, 22.

15, 21, 22. v. 8, 10, 20. vi. 1, 6, 9, 10. Philip. 1. 19, 20, 21. ii. 1, 5, 19, 21, 24, 29, 30. iii. 1, 7, 8. iv. 1, 10. Coloss. 1. 28. ii. 8. iii. 11, 13, 17, 18, 23, 24. 1 Thessal. 3. 2. v. 18. 1 Tim. 1. 14. iv. 10. ii. 7. 2 Tim. 1. 13. ii. 3, 19. iii. 12. Philem. 6. Hebr. 13. 21. 1 Petr. 1. 8. ii. 5. iv. 1, 11, 14, 16. 1 Joh. 2. 24 & ubique fere in Novo Fœdere. Gratitudo autem quam ratio naturalis exigere posset, nulla nisi corporalia beneficia respicere valeret. Ea vero cum vix beneficiorum nomine in Novo Fœdere veniant, istum in animo erga Deum fervorem non permovent, qui ei acceptus est. Et quamvis in plerisque hominibus majus gaudium excitent, & amorem in Deum ferventiorem, quam spiritualia ipsius beneficia, præsertim divitiæ, & oblectamenta, quibus per illas frui possumus, ista tamen Deo minime placere possunt, cum animum arguant qui tantum rebus carnalibus, non vero illis quæ longe sunt excellentiores afficitur.

Idem de fide & fiducia in Deum, deque spe & charitate dicendum est. Cum enim istæ virtutes in rebus adversis & persecutionibus præcipue locum habeant, quas non ratio naturalis, sed sola fides in Christum ad salutem conducere & pertinere posse docet, perspicuum est eas ex ratione naturali non posse deduci. Non quod isti tolerationi sanctitas aliqua per se insit, sed quod earum toleratio animum constantem, & maxima in Deum fiducia præditum arguat ex Dei beneplacito. Sub Veteri enim Fœdere fiducia in Deum maxime ostendebatur, quod hostes adoriri quis auderet, divini auxilii spe fretus; sub Novo vero, quod quævis atrocia, ab hostibus sustinere, eis vi externa sive corporali non resistendo, spe præmii vitæ æternæ post hanc vitam, non recusemus: quod opes quas præter necessarium victum possidemus, in pauperes distribuere, spe promissi, quod in futurum Deus nobis de necessariis sit prospecturus, & si nos pauperes esse sinat, in futura vita remuneraturus sit, audeamus. Quæ in principio Mennonitarum erat opinio & vita, cujus nunc vix umbram retinent (quemadmodum prophetandi libertatis pro omnibus Christianis, propter cujus professionem & exercitium sæva olim sustinuerunt, ne umbram quidem nunc possident) Preces similiter cum dona spiritualia præcipue respiciant, quæ sola ratio humana non novit, ex ea non fluunt, præter illas, quibus corporalia beneficia petimus: quod etiam apud Deum non multum valet.

De reliquis virtutibus quæ Deum spectant, quales sunt timor, honor, præconia, charitas &c, nihil opus est adjicere, cum eadem in istis locum habeant. Quare ad officia erga proximum pergamus. Ea autem etiam considerabimus non quatenus Deus ea expresse præscripsit, sed tantum quatenus sola humana ratio ea exigit.

Harum primam *justitiam* faciemus, quam omnes volunt naturalem rationem exigere. Sentiunt enim frequenter ex aliorum injuria non leve damnum; ex quo cum tædium percipiant, optant ut nemo sibi injuriam faciat. Istud tamen tædium non potest esse fundamentum ex quo colligere liceat, neminem injuria esse afficiendum, quatenus ad divinum cultum pertinet. Primo quia ista consideratio doloris aut tædii nos ipsos, non Deum respicit. Deinde quia frequenter ex injuria qua alios afficimus,

cimus, ingens lucrum & voluptatem percipimus: quæ idcirco æquali jure eam commendant.

Si quis autem ex Dei natura justitiam commendari putat, is primo consideret, nobis ex Natura non innotescere, Deum neminem injuria afficere. Si enim ea est, quando aliquem lædimus, qui id non est promeritus, quid infantes in Deum peccaverunt, & bestiolæ plurimæ? qui tamen adeo frequenter tot cruciatus sustinent, quique non nisi à Deo ipsis infliguntur. Nec licet hic peccatum originale (quod nonnulli confingunt) objicere: cum ejus ex lumine naturali nulla notitia esse possit.

Et quamvis naturali lumine nulla in Deo injustitia cognosci posset, non tamen inde sequeretur, nos semper justos esse debere, cum non eadem nostri, quæ Dei est, sit ratio: Deus enim nunquam ab alio lædi vel damno affici potest. Quocirca non opus habet illud resarcire, quemadmodum nos, qui nisi alios injuria afficeremus, ad paupertatem & miserias frequenter redigeremur.

Adde, si justitia sua natura esset sancta, tum Deus nunquam alicui posset injungere, ut injustitiam exerceret. Nunc autem videmus, eum non modo eam expresse permisisse, sed etiam præcepisse suis, ut aliorum bona diriperent. Vide Exod. 3. 22, 23. XI. 2, 3. XII. 36, 37. Deut. 20. 14, 15. Num. 33. 51, 52, 53 &c. Si dicas tum non esse injustitiam, quando Deus præcipit, vel expresse concedit, ut quis alterius bona rapiat, respondeo istud ipsum esse quod volebam: videlicet nullam esse injustitiam, nisi Deus expresse prohibeat, aliena bona nunquam, contra ipsius consensum capere. Cum enim Dei sint omnia bona, licet ipsi ea dare cui vult, & possessoribus eripere. Adeo ut naturaliter quidem injustitia sit, si quis alterius bona capiat; sed istud non est peccatum respectu Dei, nisi expresse prohibeat facere. Quod vero ad Rempublicam attinet, si ejus tranquillitas requirit, & quis sese obstrinxit, ne alterius bona per vim vel dolum acquiret, an istud naturaliter licitum sit nec ne, de eo nunc non agimus; sed de eo tantum, an ex solo rationis lumine intelligi possit, justitiam respectu divini cultus, sua natura esse bonam sive virtutem, & injustitiam peccatum, adeo ut Divinæ naturæ contrarium esset, ei contraria præcipere vel permittere.

De *Davide* Scriptura adeo insigne testimonium perhibet 1 Sam. 13. 14. 1 Reg. 15. 5. 2 Chron. 8. 14. Is extrema necessitate adactus 1 Sam. 27. 1 ad *Achis* Regem *Philistæorum*, *Saulis* perfidiam vitans, aufugit; à quo humanissime atque honorifice exceptus est versu 5, 6. Ibi *David* commoratus, quia *Philistæi* Dei erant hostes, summa Regem ejusque subditos injuria afficit, civitates eorum subvertens, incolis internecione deletis.

Ex dictis apparet eandem esse rationem æquitatis & fidei, sive fidelitatis & similium, cum sub justitia omnes comprehendantur.

Videamus igitur de charitate: de qua, sive eam ex instinctu naturali, sive ex Dei Sanctitate deducas, apparet eam non ad omnes homines, præsertim impios & nos lædentes, extendi debere, prout Christiana religio exigit Matth. 5. 44, 45, 46, 47, 48 & alibi:

& alibi. Nobis ineſt naturalis affectus inimicos lædendi, non diligendi; nec alium naturaliter in Deo concipere poſſumus. Hoſtes diligere, iiſque benefacere, contra naturalem rationem pugnat.

Quod enim nonnulli putant, Deum inimicis ſuis benefacere, eoſque diligere, idque ex eo apparere, quia eos non occidit, & terræ proventum ipſis largitur. Id ex naturali ratione minime patet. Quod enim non occiduntur e veſtigio, id ipſa Scriptura teſtatur, aliquando ex odio fieri Exod. 9. 16. Rom. 9. 17. Vel ſi ſtatuendum eſt Deum impios diligere, tum profecto ex naturali lumine concludendum eſſet, Deum impietatem non odiſſe.

Præterea, ſi Deus impios diligeret (quod naturaliter non poteſt concipi nec credi) nos tamen propterea id non teneremur facere, propter diſparem noſtræ à Dei conditione: ille enim ab impiis vel inimicis lædi nequit, nec omnino perdi.

Adde ſi Deo ex lumine naturali omnia quæ hominibus accidunt, adſcribi poſſent, nos eos lædere & interficere poſſumus: quia impii & inimici noſtri frequenter miſerandum in modum à Deo, ſive per homines, vel per morbos, cruciantur & trucidantur.

Si regeras, cruciatus iſtos ex amore illis à Deo poſſe infligi, ut mores in melius mutarent. Id, quamvis ſolo lumine naturali minime intelligi poſſit, à nobis ob eandem cauſam fieri poſſet. Adeo ut nulla plane naturalis ratio ſuadeat, inimicos amare, iiſve benefacere; multò minus, ne vim vi repellamus, quod Dominus Jeſus prohibuit Matth. 5. 39 & ſeqq.

Alia autem proferri poſſet ratio, cur inimicos diligere debeamus, quod videlicet negligentia vel impietas alterius, non poſſit nos ab officio noſtro liberare, id eſt, quando alius peccat, id nobis peccandi licentiam non poſſe facere.

Ad quam reſpondeo, quæſtionem nunc eſſe quid nos teneamur facere impiis & hoſtibus: non enim eadem utriſque debemus, quæ bonis & amicis: & propterea, quando hoſtes lædimus vel ulciſcimur, nihil committimus contra id quod facere tenemur. Atque hactenus de charitate. Singulas autem virtutes & vitia ſi ita expenderemus, nimis longum foret, neque etiam utile, præcipua igitur tractemus, & quæ maxime à ratione ſuaderi videntur: quæ ſi à ratione aliena eſſe demonſtrari poſſit, de reliquis facile erit judicium.

Miſericordiam itque nunc ſumamus, quæ eſt dolor ob aliena mala, cum affectu ea ſublevandi conjuncta. Hæc etiam aliquibus hominibus eſt innata, aliis non item, ſed tantum erga amicos, vel eos ſaltem qui nos nunquam damno affecerunt abſque pœnitentia. Sed Chriſtiana religio eam omnibus exhiberi vult, & quidem eouſque, ut omnia quibus carere poſſumus, in eorum auxilium adhibeamus 2 Cor. 8. 13. 1 Tim. 6. 7, 8, 9, 17, 18, 19 coll. cum Matth. 5. 44 & ſeqq. vi. 19 &c. Deus nec aliorum malis condolet, nec quidquam iſtarum rerum aliis largitur, quæ ad ipſum beatum reddendum requiruntur: nihil etiam aliis largitur, quod ſuum non maneat, cum omnia entia ipſius ſint propria: & præterea hoſtes ſuos frequenter punit, horrendis

rendis cruciatibus afficit, & interficit. Adeoque si ipsius actiones nobis solo Naturæ ductu innotescerent, nequaquam ejus sanctitas doceret id, quod leges, ex solo jure dominii nobis per Christum præscriptæ, postulant. Instinctus autem qui nobis à Natura inest, valde diversus est, nec ullo modo se eousque extendit, quo Lex Christiana. Natura enim maximæ hominum partis, inimicorum malis lætatur: absit ut ea omnia quibus carere possumus, in eos distribuere suaderet. Nec ullus eorum, quos Scriptura testatur ante confirmatum Fœdus Euangelicum pios fuisse, unquam aliter fecit: omnes autem, quando potuerunt, inimicos suos ulti sunt. Imo *David* horrenda ipsis imprecatur Psal. 12.4. xxviii. 3, 4, 5. lxix. 21, 22, 23, 24, 25 &c. lxxi. 13. cxxxvii. 7, 8, 9. Quod & Deus ipse facit Jer. 5.29. ix. 8, 9 & alibi. Et quamvis nunquam desint pauperes & miseri, pii tamen isti non modo ditissimi fuerunt, sed etiam in maximis deliciis vixerunt.

Ex quo patet quam longe absit, ut Natura nos docere posset, quod non liceat divitias colligere, sive quod eas in pauperes distribuere teneamur Matth. 6. 19 &c. 1 Tim. 6. 7, 8 &c. Cum contrarium nobis suadeant naturales affectus & Dei Sanctitas. Si quis itaque per naturalem instinctum ad avaritiam est proclivis, nihil contra rationem peccat: cum ipse Deus omnia possideat, & possidere semper velit, iisque quantum natura sua concedit, cum summa voluptate frui. Si ergo liberales esse debemus, id naturaliter nunquam erit faciendum, nisi quando ex largitione gloriam, vel aliam rem delectabilem naturæ nostræ acquirimus, quæ id quod perdimus æquabit. Id enim natura nostra postulat, & Deus idem facit.

Temperantia sive *continentia*, non in esculentis & potulentis modo, sed etiam rebus venereis consistit. In illis Dei Sanctitas nullum nobis exemplum præbet, cum nullo cibo indigeat, nec generatione: quocirca hic nulla lex esse potest præter naturæ nostræ stimulum, vel Dei voluntatem & dominium, quod limites istis affectibus præscribat. Natura nostra nullas limites agnoscit, nisi quando desiderium istarum rerum deficit. Nihil autem in istis pro peccato posse haberi, nisi quod Deus prohibet, ex eo est perspicuum, quod initio creationis homines incesta matrimonia & concubitus inire Deus voluerit, & scortationem viris sub Lege permiserit, que omnia in Novo Fœdere sub æternæ condemnationis pœna prohibita sunt. Et cum Christus pro adulterio habeat, ea quę sub V. Fœdere erant licita, qualia sunt, ut quis uxore dimissa, quæ non commisit adulterium, vel etiam ut vir alias superinducat uxores, aut cum scortis aliisve puellis, dum uxorem habet commisceatur, apparet ipsum adulterium non nisi propter Dei præceptum pro peccato haberi posse.

Nec hic in incestis matrimoniis à necessitate excusatio peti potest: Deus enim, si ista sua natura forent illicita, plures homines ex terra producere potuit, ut sorores in matrimonium ducere non fuerit necessarium. Nec desierunt tam cito ista connubia, sed ab ipso Mosis patre Exod. 6. 19 & Abrahamo Gen. 20. 12 inita sunt.

Ipsa etiam *scortatio*, & conjugum concubinarumque pluralitas in & ante Legem, non permissa modo, sed etiam concessa fuit & in piis tolerata, scortatio verò etiam ali-

quando injuncta. Vide Gen. 16. 2 &c. XXIX. 23,28,29 &c. 2 Sam. 5. 13 coll. cum 1 Reg. 15. 5. Deut. 21. 15. Levit. 18. 17, 18. Hos. 1. 2, 3 &c.

Veracitas etiam non semper est bona, nec mendacium malum: cum Sancti ante & sub Lege non modo vera non semper protulerint, sed etiam Deo annuente aliquando sint mentiti. Vide Gen. 20. 2, 12. Exod. 1. 19, 20, 21. 1 Sam. 16. 1, 2, 4, 5. XXVII. 8, 9, 10, 11. XXIX. 8. 1 Reg. 22. 15 coll. cum versu 16, 17. Nec istud à ratione naturali est alienum, cum natura nostra pericula horreat, & ea si absque mendacio vitari nequeant, vitare licet. Cum vero Deus nullis periculis sit subjectus, & nobis plane in eo dissimilis, non potest ejus Sanctitas morum nobis regulam exhibere.

Ex quo patet, si solo naturalis luminis ductu vivendum esset, minime esse illicitum, si mors vel horrendi cruciatus essent subeundi, Deum ore tantum blasphemare, vel ejus fidem abnegare verbis & ore, corde enim ut id fiat, nemo nos cogere potest, nec etiam an fiat scire, modo mentiri velimus. Cum enim Deo cogitationes nostræ cognitæ sint, non potest ægre ferre, quod simulemus nos ipsi maledicere, ut adeo atrocia, & per innatam inclinationem (qua ipsa nobis persuaderi voluisse videri possit, eorum per quæcunque media fugam) naturę nostrę intoleranda devitemus, quando non expresse præcepit ut ea isto casu sustineamus: novit enim nos corde ipsi benedicere, & ex animo ipsum honorare. Nullus pater id in filio ægre ferret, ut vitam istiusmodi simulatione redimat.

Ex quibus omnibus existimo liquido constare, nullas actiones, respectu cultus divini, solo rationis naturalis ductu, pro peccatis haberi posse, præter illas à quibus vel omnium hominum natura abhorret, vel in certis hominibus illas, quæ ipsorum naturæ sunt contrariæ. Ex quo jam evidenter sequitur, actiones nostras vel sanctas vel impias esse, si eas Deus injungat vel prohibeat, nec ullam aliam ejus rei esse causam.

Atque exinde concludi potest, gradus sanctitatis in eo solo consistere, quod actiones, quas Deus exigit, vel omissiones & abstinentia à certis rebus quas præscribit, difficiles sint vel faciles pręstitu. Quo enim magis sunt ardua quę Deus injungit, eo efficaciorem fidem, majorem fiduciam & amorem facientis arguunt.

Ex quo consequitur, quod, quemadmodum Deus per Christum multa pręscripsit hominibus, illis quę in Veteri Fœdere injunxerat contraria, ita, si voluisset, nobis per Christum alia potuisse injungere, illis plane contraria quæ nunc usque ad mundi interitum præscripsit.

Quapropter ista distinctio, quam sibi homines finxerunt, inter ceremonialia, moralia & politica præcepta (quæ postrema sub Novo Fœdere nulla dedit, quia Magistratus ad Ecclesiam Christianam non necessario pertinet, quemadmodum sub Vetere) quasi moralia sola sint ista quæ res sua natura bonas præscribunt, cæteræ tantum à Dei arbitrio dependeant, & leges positivæ appellandæ sint, minime est admittenda. Utpote quæ nec in Scriptura, nec in ratione ullum fundamentum habeat. Nihil enim prohibet, omnia ista præcepta moralia appellare, quia actiones, mores & cogitationes

gitationes nostras certis circumstantiis alligant, & limites eis præscribant.

Videmus enim præcepta cæremonialia, quæ vocant, in Lege Mosis non minus severiter, sub capitali pœna, transgressoribus infligenda, injuncta esse quam cætera, imo quædam quæ pro moralibus habentur minus severiter. Ita perjurio, quo quis depositum abnegaverit Exod. 22. 8, 9. Levit. 6. 2, 3, 4, 5, 6, 7, multo levior pœna statuitur, quam si quis Sabbatum violaverit, vel cum menstruata concubuerit sciens Num. 15. 32. Levit. 20. 28. VII. 20, 27 & alibi.

Adeo ut merito statuere possimus, Deum ante Novum Fœdus potuisse præcipere, ut obedientiam & fiduciam nostram ostenderemus erga eum, rebus longe ab iis diversis, & plane contrariis iis quas nunc præcepit. Ut autem eum odio haberemus, ei non credamus, vel non amemus, & si quid simile est, id non videtur posse mandare, quia id ipsius naturæ maxime videtur adversari. Sed quando à nobis coli vult, nihil interesse videtur, quibus actionibus id fiat, modo sint istiusmodi, ut eis fides, amor & obedientia nostra erga Ipsum exprimi possit.

Sic olim Judæis mandavit, ut suam erga ipsum obedientiam & fiduciam ostenderent, hostium longe se potentiorum excidio, eorumque absque ulla misericordia extirpatione & trucidatione Num. 33. 54. Deut. 20. 16, 17, 18: nec istud tantum, sed proprium fratrem, matrem, uxorem, liberos & amicos, ad idololatriam eos incitantes, absque ulla misericordia occidere Deut. 13. 6, 7, 8, 9, 10. XVII. 2 &c. Christianos vero idem præstare voluit contrariis actionibus, patiendo videlicet, nec armis aut vi corporali, nos lædentibus, imo homicidis, & quidvis mali nobis inferentibus resistendo. Quod cum naturæ nostræ longe durius sit, quam inimicos ulcisci, & in eo confidere Deum nobis auxiliaturum, multo major & præstantior est Sanctitas.

Illos voluit observare ceremonias (quas vocant) ritibus aliarum Gentium contrarias, quo animi magis ab invicem alienarentur, atque tum sperare Deum ipsis divitias & omnis generis voluptates concessurum. Christianos contra vult omnes voluptates, naturæ non necessarias, una cum divitiis, earum incitamentis, abjicere & abnegare: nec tamen de futura paupertate esse sollicitos, confidentes Deum ipsis de necessariis, quamvis omni subsidio destitutis, prospecturum, & post hanc demum vitam obedientiæ præmium, post omnia adversa tolerata, exspectare. Quod profecto longe est difficilius, ac idcirco perfectior obedientia & fiducia.

Atque hinc perspicuum est, errare eos, qui sensum præceptorum Christi ex naturæ dictamine metiri volunt (quo ipso præceptorum Christi sensum fœdissime corruperunt, & in Ethicam & Theologiam Judaïcam & Gentilem planissime commutaverunt) & nihil aliud requiri, quam ut verborum sensus recte percipiatur. Nihil enim adeo absurdum & naturæ nostræ contrarium potest excogitari, modo Dei naturæ id ferat (quod enim quis ex animo Deo malediceret, vel ei nolit obtemperare & similia, Dei naturæ contraria maximopere esse videntur) quod non potuerit ante Novi Fœderis promulgationem nobis injungere, quo de nostra in se fiducia & charitate ex-

perimentum capiat. V. G. ut Christiani à matrimonio abstineant, & ab omni concubitu cum mulieribus, ut ita naturam suam per aliquod tempus vexarent, vel contra, ut supra vires Naturæ suæ se perpetuis congressibus macerarent & perderent (in omnibus videlicet vires ad id tolerandum necessarias suppeditando, quemadmodum nunc facit), vel ut omni cibo abstinerent, & sic fame vel siti seipsos necarent; aut paucissimo, & ad vitam commode transigendam minime sufficienti alimento contenti, corpus suum per aliquot menses vel annos languore corrumperent, & vitam amitterent: vel contra, ut cibi & potus ad certum pondus immodica ingurgitatione, dolores & morbos contraherent, & sic misere interirent, Ut ab omni precatione abstinentes, & omnibus se periculis objicientes, auxilio Dei confiderent. Ut pauci numero immensos exercitus aggrederentur, & spe auxilii divini regiones occupare tentarent. Ut liberos (quemadmodum Abrahamus fecit Jac. 2. 21) necarent, & in ipsius honorem cremarent. Seipsos multis vel mutuis vulneribus conficerent. Et si quid crudelius excogitari possit, quo homnines ostendere possent, se in Deum confidere, eum ex animo diligere, & quidquid tandem illis injungat alacri animo exequi velle.

Si hæc recte omnes intelligerent, & ad obsequium Dei in omnibus essent parati, certe non ita disputarent, quod iniquum sit non licere colligere, vel nolle dimittere divitias, deliciis carnalibus renunciare, vim vi non repellere, vitam tristam & carni ingratam, in abnegatione carnalium voluptatum transigere; vel corpus & animum absque necessitate non recreare cibo, vestitu splendido, magnifica habitatione, hortis, equis, rhedis, suppellectili, picturis, & omnibus quæ homines, non ad vitæ necessitatem, sed jucunditatem excogitaverunt; hostibus nulla vi resistere, quidquid tandem mali vel nobisipsis vel liberis vel uxoribus inferant. Hæc enim omnia sunt absurda & rationi naturali contraria. Sed profecto æqua sunt & sancta, quia Deus in istis obsequium præmio vitę æternæ remunerari vult. Prę mium quod Deus mandatorum istorum observatoribus proposuit, omnino omnem absurditatem tollit. Nihil sane istorum magis est absurdum, quam quod Deus Abrahamo injunxit, propriis manibus proprium, unicum & dilectissimum filium mactare, vel ut pars corporis per circumcisionem, maximo cum dolore tollatur.

Nihil tamen istorum rectæ rationi est contrarium: cui non repugnat aliquid facere, quod admodum est periculosum vel difficile, si remuneratio laborem non æquat modo, sed longissime superat. Facessant ergo omnes circa Euangelii præcepta exceptiones: Nec ex sola naturali ratione (quam quia plerique hic judicem & normam sensus præceptorum faciunt, excellentissima Christi præcepta, de perfecta in Deo fiducia absque carnalibus armis, absque opum pręsidio, Mennonitarum olim opinio & vivendi norma, item de abnegatione carnalium voluptatum, quas præter necessitatem ex vestium, ædium, hortorum ornamentis, ex cibis pretiosis, ex rhedis, ex facetis confabulationibus, & similibus rebus capimus, plane pervertunt, corrumpunt, & in sensum à Jesu Christi mente alienum detorquent) sensus eorum investi-

vestigemus; sed ex vocum significatione, scriptoribus familiari, ex circumstantiis, & aliis requisitis, de quibus alii, & nos etiam cap. 12 & alibi egimus.

Duo tamen Sacræ Scripturæ loca nobis videntur esse contraria, quæ quamvis à nemine, quod sciam, proferantur, explicare tamen abs re non erit. Prior est Levit. 18, ubi post memorata illicita matrimonia & concubitus nefandos, versu 24 additur, Gentes Chananæas istis omnibus fuisse contaminatas. Illæ autem cum legem nullam habuerint, ista ex solo lumine naturali didicisse necesse est.

Alter locus est 1 Cor. xi. 14, ubi Paulus ait Naturam docere, indecorum esse viro comam alere. Ex quibus locis apparet, quædam esse naturaliter bona & mala, quæ absque ulla Divina revelatione hominibus sunt cognita.

Quod ad primum locum attinet, *Grotius* existimat vocem *omnia* ad postremo recensita crimina referri posse. Quamvis autem nihil afferat quo istud ostendat, in textu tamen non levia ejus assertionis extant indicia; quandoquidem à versu 18 alio loquendi modo Scriptor utitur, quam à versu 7 constanter usus fuerat: prius enim ubique dixerat, *nuditatem patris tui* &c. *non revelabis*: hic vero: *Non accipies mulierem cum sua sorore*, cum potuisset dicere, quemadmodum in præcedentibus fecerat, *nuditatem mulieris & sororis ejus, eodem vel iterato connubio non reteges &c.* Ex quo patet, sequentes versus, de alterius generis criminibus agere, quam præcedentes, istiusmodi videlicet, à quibus humana natura abhorret. Quæque non ratio, sed instinctus & inclinatio, absque ulla ratiocinatione vitare docet.

Præterea, minime certum est, Gentes istas nullas Dei Leges, sive per revelationem, sive per traditionem à Noacho habuisse. Contrarium ex Gen. 15. 16 colligi potest, ubi dicitur, peccata Amoritarum nondum esse completa, iisque propterea pœnitentiæ spatium quadringentorum annorum à Deo concedi.

Alter locus de coma agit muliebri, quam viros gestare, Paulus affirmat ipsam Naturam Christianos docere, esse indecorum: qui ex revelatione didicerant, mulieres viro esse subjectas (quod alias nulla ratio, notio vel instinctus dictat) easque ad istius subjectionis agnitionem comam capiti implexam gestare. Istiusmodi homines ipsa Natura docet, non debere viros se fœminis esse subjectos, vel subjici velle, indicare.

Ex quibus omnibus constare existimo, nullum Numen nec ullam religionem, ex solo naturali lumine nobis esse cognitam.

CAPUT XI.

Ostenditur opinionem, quod Deus, Mundi Creator & Dominus, existit, veram esse & minime fallacem.

EX iis quæ huc usque disputavimus, cuivis manifestum evasisse spero, quod lumen Naturæ, absque Divina revelatione, homines non modo ad Dei cognitionem non possit perducere. Sed ex altera parte etiam ostendimus, rationem naturalem, postquam hominum animos opinio de Dei existentia ejusque cultu occupavit, minime docere non esse, vel non posse Deum existere. Quibus omnibus ad minimum statum quæstionis in æquilibrio constituimus (ad minimum dico, quia existimo me jam ostendisse, omnino credere nos oportere esse Deum) adeo ut dubitare ad minimum debeant Athei, utra sententia alteri palmam præripiat. Nunc ergo tempus est ut ostendamus, utri disputantium parti victoria sit tribuenda. Cum vero omnes ex Natura petitas rationes, quæ pro utraque sententia proferri possunt, invalidas esse jam ex dictis constare videatur, Athei vero nihil amplius habere queant, ex quo alias rationes depromere possint, Religionis autem propugnatores aliud adhuc refugium habeant, ex quo nova argumenta pro Dei existentia petere possint, procul dubio sententia de Numinis existentia & cultu triumphum agere poterit. Cum enim catholica sit in Orbe terrarum opinio, quam per traditionem à Deo ipso, sive per Adamum & Noachum, sive etiam per immediate aliis factam, & ad posteros propagatam revelationis traditionem, originem traxisse prædicant, sequitur, si traditio ista vel cum minima veri similitudine confirmari potest, eam omnino præ Atheismo esse amplectendam. Si vero eam validis insuper rationibus adstruere possimus, tum extra dubium sententia de Dei existentia ejusque cultu pro vera est amplectenda. Quod sequentibus argumentis effici existimo.

1. Quandoquidem Athei non concedunt modo, sed urgent etiam unice, Naturam minime docere se esse creatam, & nullas in ratione naturali notiones, nulla principia esse, ex quibus Deum esse evinci possit: imo nihil in tota Natura existere, quod nobis ullam de Universi Creatore vel minimam suspicionem injicere possit, si nunquam de illo aliquid audivissemus; sequitur opinionem istam ab hominibus nunquam excogitari potuisse: ac idcirco ab ipso Universi conditore originem traxit, præter quem nemo potest esse, qui id hominibus persuaserit.

Et si forte quis negare vellet, Atheos concedere, nihil esse in Natura, quod in illis, qui nunquam Dei, vel Mundi Creatoris ullam mentionem audiverint, ullam vel minimam de Creatore suspicionem parere possit (cum tamen certum sit hanc illorum esse opinionem, & necessario esse debeat) nos jam demonstravimus, rem ita se revera habere.

Atheos

Atheos autem id credere, & necessario debere statuere exinde manifestum est, quia non modo existimant Naturam, Mundum sive Universum esse æternum, & omnia necessario, ex naturalium causarum æterna concatenatione fieri; sed etiam nihil in Natura esse, quod æternitatem suam non ostendat; & præterea, quia credunt, nulla unquam miracula (id est res præter vel contra æternum & necessarium Naturæ ordinem) esse facta, vel posse fieri, sequitur, neminem, qui de Deo nihil unquam audivit, ullam unquam de Mundi creatore suspicionem ex eorum sententia haurire posse.

Cum igitur opinio de Mundi creatore inter homines passim sit recepta, opinio autem ista ab hominibus non potuerit excogitari, necessario ab ipso Deo proficisci debuit, & consequenter vera est.

Argumentum illud ex eo etiam confirmatur, quod opinio ista non in una civitate vel regione sit recepta, sed ab omnibus Nationibus, paucissimis exceptis; non modo quæ pacem inter se semper coluerunt, (quales in orbe terrarum forsan nullæ existunt) verum etiam ab eis quæ infensissimo in sese mutuo flagrant odio, & quæ per centena aliquot secula, vel potius semper, aliis nationibus incognitæ fuerunt, & per millena aliquot milliaria, interjecto immenso Oceano, à se invicem dissitę sunt. Ex quo concludi debet, omnes Nationes ab uno hominum pari vel parente aliquando & paulatim originem traxisse, à quo opinionem istam hauserint, qui eam ab ipso Deo didicerit, & in qua postea per iteratam revelationem sint confirmatæ; quemadmodum S. Scriptura tradit. Et sic Deum omnibus Nationibus istam opinionem per revelationem adeo claram & manifestam docuisse, ut omnes eam sint amplexæ. Qui S. Scripturam pro divina habent, concedere coguntur, nullam Nationem opinionem istam alio modo hausisse.

Si enim falsa esset, ab hominibus per naturæ suæ facultates conficta esse debuit. Istud autem impossibile esse, superius evicimus. Quod ex eo etiam intelligi potest, quod eam tot, non modo pagi & civitates, sed Provinciæ & Regiones sint amplexæ: quam tamen à se mutuo didicisse non potuerunt, quandoquidem multæ Nationes semper fere omnibus aliis Nationibus fuerint incognitæ: & simulatque invenirentur, eadem apud eas opinio est inventa.

Nulla est opinio (de istis non loquor quæ ex sensuum externorum experientia omnibus æque nota sunt) in toto terrarum orbe cognita, in qua omnes conveniant, excepta unica hac de Mundi conditore Numine: quod si ea falsa & ab hominibus conficta esset, plane foret impossibile. Cum nullus unquam Monarcha omnibus aliis Nationibus, quas armis subjecerat, suas opiniones persuadere potuerit: absit ut illis, quæ ipsius erant hostes. Vel igitur opinio ista semper inter homines viguit (sive Mundus ab æterno extiterit, sive initium aliquando habuerit) vel aliquando inventa & conficta est. Si semper viguit, id certe non aliam ob causam fieri potuit, quam quod ejus certitudo tam manifesta fuerit, ut non potuerint homines eam repudiare, & merito inter primas notiones sit numeranda.

Si aliquando conficta est, oportet ut in omnibus Nationibus aliqui extiterint (nam

à se invicem eas non didicisse illam, ostendimus modo) qui eam invenerint, eamque non tantum absque ullo fundamento, sed plane ex nihilo formaverint, & in tanta ingeniorum diversitate & contrarietate omnibus persuadere potuerint. Quod sane impossibile est, nisi homines, qui de Deo nihil unquam audiverunt, naturali dispositione ad istam opinionem maxime essent proclives. Istud vero falsum esse constat in Nationibus istis Americanis, quarum mentionem *Rochefortius*, *J. de Lery* aliique faciunt, quibus ista opinio nunquam persuaderi potest. Ex quibus omnibus est manifestum, opinionem istam minime falsam esse posse.

Non desunt tamen qui adversus argumentum istud objiciant, ex veris principiis falsas consequentias interdum necti, & ex falsis præcipue. Atque ideo concedunt quidem, nulla esse principia, ex quibus per legitimam consequentiam opinio de Deo elici possit, non vero ex quibus ea falso elici queat: quemadmodum ex animalium & plantarum productione, homines opinionem istam concludere immerito videmus, & ex nocturnis terriculamentis, sonitu, umbris & similibus rebus, homines sibi spectra & dæmonum ludibria imaginantur. Vel etiam aliquando cuipiam deliranti istam opinionem in mentem venire potuisse, & sic per alios, qui eam arripuerint, esse propagatam.

Posterius istud a delira potius quam à sana mente proficisci deberet. Sed prius etiam nullas habet vires: isti enim qui ex animalium & plantarum generatione Dei existentiam concludunt, jam credunt esse Deum, vel saltem de Deo multa audiverunt; sed ostendendum erat aliquod principium, ex quo quis, qui nullam unquam Numinis mentionem vel suspicionem audivisset; vel opinionem, vel suspicionem Creatoris Mundi formare potuerit. Nihil vero istiusmodi proferre possunt.

Cum enim omnium rerum quæ nascuntur, causæ & semina externis sensibus sint obviæ, impossibile est ut quis aliam earum rerum causam quærat, si de ea nunquam audivisset. Istud enim accurate est expendendum, longe aliam istorum esse rationem, qui opinionem de Dei existentia jam amplexi sunt, vel eam intellexerunt. Sed istam opinionem omnino quasi penitus incognitam debemus removere (non eam rejicere, vel de ejus veritate dubitare, quemadmodum Athei volunt) & cogitationes nostras ita ad rerum causas applicare, quasi nihil unquam de Deo intellexissemus. Tum videbimus, nullum superesse fundamentum, per quod ex consideratione rerum naturalium, ad aliam causam quam ipsam Naturam adscendere valeamus.

Qui ex nocturnis imaginibus & crepitationibus Dæmonum præsentiam imaginatur, jam de Dæmonibus aliquid didicerunt: illi vero quibus nihil simile unquam fuit cognitum, nullam de illis suspicionem percipiunt.

Quando igitur aliquis ex principiis, sive veris sive falsis, falsas consequentias elicit, tum habet principia consequentiarum; sed hic nullum est principium. Quandocunque enim quis rerum sibi incognitarum certitudinem quærit ex notis rebus, istarum rerum nomina, quarum certitudinem quærimus, jam cognita sunt. V. G. si examinare velimus, an globus terrestris moveatur in circulo circum Solem, an vero Sol circum

eum terram, jam quæstio, sive res, cujus certitudinem quærimus, cognita est, & sic ejus certitudinem ex aliis rebus per se, ut ajunt notis, vel ex notionibus, per consequentias paulatim expiscamur. Hic autem quæritur cognitio rei, cujus nomen vel mentionem nunquam audivimus.

Ita quando *B. de Spinosa* (referente *Ludovico Meyer*, præfatione in Metaphysicam ejus Cartesianam pag. 6.) demonstrare conatur, voluntatem ab intellectu non distingui, jam rem habet dubiam, ad cujus cognitionem & certitudinem, per alia notiora nos vel seipsum deducere conatur. Nos vero de re agimus, cujus nullam affectionem, definitionem vel notionem novimus, ad cujus cognitionem per solam Naturæ considerationem est deveniendum, & ei novum nomen applicare. Quam distinctionem quicunque exacte perpendet, facile intelligere poterit, plane esse impossibile, ut absque ulla revelatione, per solam Naturæ contemplationem, ad Dei cognitionem, vel ullam de eo vel levissimam suspicionem deveniatur.

Ex quo necessario sequitur, cognitionem nominis, & Entis istius qualemcunque definitionem vel ideam, à nemine quam ab ipso Deo hominibus primitus manifestatam esse potuisse.

Quod & Sacræ Literæ confirmant Hebr. XI. 3: ubi dicitur N.B. *per fidem cognoscimus (νοοῦμεν) mundum esse consummatum verbo Dei, adeo ut ex rebus non apparentibus ea quæ videntur facta sint. Fidem* vero *ex auditu verbi Dei*, per prædicationem eorum qui à Deo mittuntur hauriri, Apostolus Rom. 10. 14, 15, 17 expresse docet. Ut non nisi per revelationem creationem Mundi, & consequenter Creatorem cognitum esse, hinc manifestum fit. Si autem per fidem, certum est demonstrationes & scientiam in hac materia excludi. Ex quo patet, eos qui Dei existentiam demonstrative cognitam esse debere urgent (quod impossibile esse satis superque docuimus) fidem destruere, & Sacræ Scripturæ verbis adversantem sententiam tueri.

2. Secunda ratio, qua de Dei existentia certi sumus, est opinio de Mundi sive Naturæ creatione, quæ non minus quam prior illa, passim ab hominibus est recepta. Quamvis autem ea à priori vix distincta esse videatur, tamen quia certum est, homines, quando Numinis ideam sibi proponunt, eam non adeo sub Creatoris, quam sub Entis perfecti conceptu cognoscere, & Deus etiam, ut Ens summe perfectum concipi possit, quamvis Naturam nunquam creare voluisset, hæc seorsim considerari potest. Cum igitur plerique homines in toto Mundo credant, Mundum esse creatum, & tamen in Natura nullum istius opinioni fundamentum extet, vel vestigium, ex Atheorum præcipue hypothesi (si enim ullum Naturæ initii vestigium in Natura extaret, profecto merito ex Naturali lumine concluderetur) certum est eam ex Natura, vel ab hominibus non potuisse excogitari, ac idcirco ab ipso Deo est profecta. Quia nullum ens præter Naturam existere potest, præter Naturæ ipsius creatorem. Atque huc etiam ea quæ in præcedenti argumento disseruimus, referri debent.

Si enim Natura non esset creata, tum creatio Naturæ merum esset *Nihil*. *Nihil*

autem à nobis concipi nequit, ejus enim nulla est affectio: creationis autem distinctum habemus conceptum. Hinc sequitur, opinionem de Naturæ creatione certam esse.

Scio Adversarium nostrum hic objicere, homines omnia sibi posse imaginari, & idcirco istam opinionem, ex inani imaginatione, & præsertim ex metu, ex quo multa sibi ridicula imaginari solent, originem traxisse.

At vero, quamvis concederem homines sibi quidvis imaginari posse (quod tamen nullo modo verum est, de rebus de quibus nihil unquam audiverunt, vel externis sensibus quidquam experti sunt) certe *nihil* sibi imaginari nequeunt: istud enim inter omnia vel quidvis numerari nequit. Creatio autem Naturæ, si nunquam esse peracta, vel Deus si non existeret, merum essent *nihil*, quod sub imaginationem non cadit.

3. Tertiam rationem à significatione vocis *Dei* desumemus, per quam omnes Mundi Creatorem intelligunt. Cum autem nullum in ulla lingua vocabulum existat, nec excogitari possit, rem aliquam denotans, cujus res, vocabulo ista significata non existat, necessario sequitur esse Deum.

Ad hanc rationem (quæ mihi omni exceptione major esse videtur) si quis responderet, me debere ostendere, nullam istiusmodi vocem ullibi extare, vel excogitari posse, nec quidquam præterea addere vellet, is dedita opera veritati reluctari est censendus, istud enim est impossibile. Quamvis enim omnia omnium linguarum nomina substantiva (ut vocant) scirem, eaque hic ponerem, eadem exceptio opponi posset. Sed si quis legitimum effugium habere velit, indicet vel excogitet istiusmodi vocabulum, & videbimus an res per illud significata in rerum Natura non existat. Nullus enim ignorare potest, omnia vocabula excogitata esse, ut per eas res existentes, & quas nosse didicimus, aliis indicare queamus.

4. Quarta ratio est opinio Christianorum, de mortuorum futura resurrectione & vita æterna. Quam solam summum bonum esse Lib. 1. cap. 3 & 4 demonstravimus. Quamvis autem opinio ista in Sacra Scriptura habeatur (quemadmodum & illę de Deo & Naturæ creatione) nihil tamen vetat, imo necesse est, ut hæc separatim pro Dei existentia argumentum exhibeat (cum nemo eam præter Ipsum efficere posse per se manifestum sit) quia quamvis in Scriptura non inveniretur, nec etiam ipsa Scriptura existeret, modo opinio ista inter Christianos vigeret, aliunde non potuit esse orta, quam ex Dei revelatione. Quam cum Athei non minus rectæ rationi contrariam, & plane impossibilem esse credunt, quam creationem cæli & terræ, nec ullum in Natura habere fundamentum, sequitur hųc eadem pertinere quæ in 3 præcedentibus argumentis disseruimus.

Sed objiciet forsitan aliquis, *Pythagoram*, *Platonem*, & ex illis cæteros Gentiles, ante illos vero etiam Judęos, credidisse animas esse immortales. Et ex eo constare, ex Naturali ratione opinionem istam, quamvis falsam & absurdam, deductam fuisse, & deduci posse.

Respondeo, opinionem de animæ immortalitate directe contrariam esse illi de resurrectione

ſurrectione mortuorum: ſi enim anima præcipua hominis pars eſt, eaque nunquam moriatur, certe homo nunquam mortuus eſſe dici poteſt, nec unquam ex mortuis reſurgere. Quare, ſi hanc ex naturali lumine hauſerint, illam minime ex ea deducere potuerunt. Præterea ex eo quod illi, quos modo memoravimus, animas immortales eſſe crediderunt, non ſequitur eos id ex naturali lumine didiciſſe. De Pythagora creditur eum fuiſſe Magum, eumque ad Ægyptios & Aſſyrios profectum, illorum myſteria didiciſſe. Et forte Judæos etiam adiit, à quibus iſtam opinionem didicerit, quam illi ex male intellectis Prophetarum ſententiis, non vero ex naturali ratione hauſerint. Quidquid ſit, à nullo unquam Gentilium naturales rationes ſunt productæ, quibus animæ immortalitatem probarent, quantum memini. Sed Gentiles, & Judæi ex immortalitate animę, ejus migrationem in alia ſubinde corpora deduxerunt, imo Ethnici eas Deos eſſe crediderunt. Atque opinio iſta Ethnicorum de Animæ immortalitate ab *Arnobio*, toto ſecundo ejus Libro, plurimis ex naturali ratione deſumtis rationibus eſt impugnata atque penitus expugnata.

Adde quod vocabulum *reſurrectionis mortuorum*, nunquam ante Chriſti prędicationem inter Ethnicos fuerit cognitum, nec inter Judæos eo ſenſu quo in Novo Fœdere, ſive in propria ſignificatione, vel potius nullo modo. Scio quidem Eſa. 26. 19 dici, mortuos ipſorum victuros: iſtud vero eodem verſu de illis explicatur, *qui in pulvere habitant*: qua phraſi illos qui in ſumma miſeria degunt, denotari, alias oſtendimus. Cum ergo in præcedenti argumento oſtenderimus, nullum nomen poſſe exiſtere, cujus res ſignificata non exiſtat &c, eadem hic vis argumenti quæ præcedentis eſt.

Objiciet vero forſitan aliquis, nomen *reſurrectionis mortuorum* Judæis fuiſſe cognitum Dan. 12. 2. Matth. 22. 23. Act. 23. 8, cum tamen ea ſub Veteri Fœdere locum non haberet. Atque exinde apparere, poſſe nomen aliquod exiſtere, nec tamen res ſignificata locum ullibi habeat.

Verum enim vero longe aliter ſe res habet, reſurrectio mortuorum etiam illic in aliquibus locum habuit 1 Reg. 17. 18 & ſeqq. 2 Reg. 4. 32 &c. XIII. 21. Et quod ad reſurrectionem generalem mortuorum attinet, eam non ex Naturali lumine, ſed ex *Danielis* Prophetia, perperam intellecta, aliquatenus crediderunt, animarum videlicet in alia corpora à Deo tranſmiſſionem.

5. Quintum argumentum via nobis ſternet ad vitam æternam & mortuorum reſurrectionem ſive ſummum bonum, præcepta videlicet Novi Fœderis, abnegatio voluptatum non neceſſariarum, & innatorum affectuum, injunctio ne malis vi reſiſtamus, ſive ne vim vi repellamus, divitias neque colligamus, neque retineamus; nec non alia quæ ad luxum & non neceſſarium corporis & habitaculi ornatum adhibentur, cæteraque quæ Servator noſter Chriſtus, tanquam veram & unicam vitæ æternæ acquirendi viam præſcripſit Matth. 5. a verſu 1 ad 13, 39, 40, 41, 42. VI. 19. 1 Tim. 6. 8, 9, 10, 17, 18, 19. Matth. 6. 25 &c. coll. cum cap. 10. 37, 38, 39. 1 Joh. 2. 15, 16, 17. Rom. 12. 2 &c. Quæ omnia adeo Naturę humanę ejuſque rationi ſunt contraria,

traria, ut nihil magis excogitari possit: nec ullam æquitatis rationem, præter solam divinam voluntatem, ejusque promissa habeant, quibus istorum præceptorum observatores remunerari decrevit.

Ex quo liquet, ea ab humano intellectu excogitari minime potuisse. Omnes enim fere ea tantopere rationi repugnare existimant (volunt enim ut Christi præcepta naturali rationi minime sint contraria) ut ea suis interpretationibus pervertant, & nihil minus continere quam id quod continent faciant. Quasi iniquum sit, Deum ipsis talia injungere, quæ carni quammaxime, & naturali rationi sint contraria, nec præmium sat grande obedientibus sit vita æterna. Conferantur ea quę superius cap. 10. pag. 262 diximus.

Adde quod eorum observatio, naturalibus hominis facultatibus sit impossibilis. Ex quo magis adhuc patet, ea ab homine non potuisse excogitari. Quę etiam causa est, quod plerique ea adeo perverse explicant, alii Deum ista non serio exigere velint. Non enim attendunt, Deum vires supranaturales cuivis ea observare volenti promittere & suppeditare.

Cum vero ex illis quæ Lib. 1. cap. 3 & 4 de summo bono disseruimus, manifestum sit, istud in hac vita locum habere non posse, quod & nomen resurrectionis mortuorum & vitæ æternæ apertissime indicat; exinde promtum est colligere, media ad istud acquirendum, nullum cum ratione naturali commercium habere, ac proinde ab hominibus excogitari minime potuisse. Adde quod natura istorum præceptorum non permittit, ut homo judicio pollens (qualem Jesum Christum fuisse à nemine negari potest) ea alios docere & persuadere vellet possit: pręsertim si propterea omnis generis calamitates & ipsam denique mortem sustinere debeat: cum confitendo à se cuncta esse conficta, & palinodiam canendo, non modo mala ista devitare, sed honores & gratiam omnium sibi conciliare possit. Unde sequitur, neminem pręter ipsum Deum istius opinionis causam existere.

6. Sextum argumentum nobis exhibent miracula. Ea vero posse fieri, nec ullam contradictionem implicare ut fiant, adversus Adversarium Lib. 1. cap. 6 demonstravimus, & simul ostendimus & explicavimus, quomodo illa validissimum pro Dei existentia argumentum exhibeant. Nihil itaque restat, nisi ut demonstremus, miracula revera esse exhibita. Istud autem cum ex notionibus vel ratione naturali fieri nequeat (res enim mere est historica) omnino sufficere debet, si testes fide digni proferri queant, qui se ea fecisse vel vidisse, irrefragabili testimonio affirmant (Qua de re *Johannes Crellius*, tractatu *de Deo & Attributis* cap. 6 fusius egit: quem qui volet consulat. Nec non *Lavaterum* de Spectris parte 1. cap. 12 &c. Item Librum cui titulus est *Magica de Spectris* in duodecimo.) Istud vero in sequenti argumento præstabimus.

7. Septimum igitur argumentum testimonium est Sacrarum Literarum, sive hominum adeo piorum & fide dignorum, ut illud non modo plurimis miraculis, verum etiam omnium cruciatuum & mortis crudelissimæ toleratione confirmaverint. Cum autem S. Scripturæ certitudinem & sinceritatem Libro primo contra Adversarii insultus,

tus, & in specie cap. 12 defenderimus: nec non sex prioribus hujus Libri secundi capitibus, præcipue autem cap. sexto & alibi ejus sinceritatem & authoritatem, una cum toties memoratis scriptoribus defenderimus: omnino Scripturæ de Deo Universi Creatore, nec non de miraculis testimonium secure recipere possumus & tenemur.

8. Octavum argumentum nomen & significatio miraculi exhibere potest. Cum enim per istud ab omni ævo nihil aliud indicatum fuerit, quam eventus, effecta vel actiones, quæ præter & contra Naturæ ordinem fiunt, necessario etiam facta esse oportet, propter rationes, quas in tertio & quarto argumento protulimus.

9. Nona ratio est hominum in actionibus libertas: quam cum libro 1 cap. 3, 4, nec non superius cap. 8, non modo contra Atheorum objectiones, verum etiam validis rationibus defenderimus, nihil aliud requiritur, nisi ut ostendamus, quo pacto ex ea concludi debeat, existere Mundi gubernatorem Deum. Istud autem ita deducitur, quod ex humanarum actionum libertate necessario sequatur, non esse æternam & immutabilem in rerum natura omnium causarum concatenationem. Absque qua si non existit Mundi Omnipotens Gubernator, naturalis omnium rerum ordo vacillabit, & tota Natura per se corruptioni obnoxia redditur. Quod cum ab Atheis maxime absurdum habeatur, & revera etiam sit, apparet nullum aliud hanc absurditatem declinandi superesse effugium, nisi statuamus existere Mundi Creatorem & Dominum, qui omnipotentia & sapientia sua omnia dirigit, & Naturæ ruinam, quandiu ipsi est libitum, præcludit.

Quamvis enim cap. 8 pag. 208 ostenderimus, nihil in eo esse absurdi, quod Natura corruere possit, id eatenus tantum concedimus, quatenus Numen esse ignoramus. Nec tamen Athei propterea istud pro absurdo non habent, etsi eorum argumenta ista nostra responsione destruxerimus. Quando vero aliquid excogitari potest, quo citra ullam absurditatem statui possit, Mundum posse subsistere, quamvis absurdissimam istam in hominum actionibus necessitatem non cogamur agnoscere, tum profecto absque absurditate minime statui potest, Naturam esse corruptibilem, ex eo quod omnia fatali necessitate non sint concatenata. Cum igitur Athei credant, non existente ista causarum concatenatione, Naturam non posse esse æternam, nisi Numen omnipotens, eamque gubernans existeret, omnino concedere coguntur istiusmodi Numen dari, cum jam firmiter à nobis sit demonstratum, non esse fatalem omnium rerum in agendo & existendo necessitatem.

10. Decimum, ab iis quæ in Natura casu sive fortuito naturaliter fiunt, argumentum erit desumtum: de illis autem cap. 8. ad decimum Atheorum argumentum & alibi egimus. Per ea quæ fortuito fiunt, intelligimus istiusmodi corporum naturalium motus, qui Naturæ ordinarium cursum non sequuntur, vel certo & determinato modo non fiunt; vel ordinarium Naturæ motum immutarent, nisi in integrum restituerentur. Ita venti in plerisque Orbis Terræ regionibus nullo ordinato motu, qui statis temporibus repetitur, aguntur; ex quo sterilitates, fertilitates, pestilentiæ aliique

aliique morbi, fructuum magis tempestiva vel intempestiva maturitas, & infiniti casus dependent, qui aliter accidissent, si venti aliter fuissent excitati. Item si Maris fluxus vel refluxus (quod nonnunquam accidit) cohibeatur vel immutetur; si sanguine, lapidibus, cineribus pluat; qualia si semper acciderent (quemadmodum naturaliter semper fieri non posse minime demonstrari potest) tota Natura pessum iret. Quandoquidem autem nemo possit ostendere, omnia necessario ex inevitabili & æterna causarum concatenatione fieri, nos vero evicerimus contrarium, certe impossibile foret ut Natura diu consisteret, nisi Naturæ Dominus & Gubernator existeret.

11. Undecima ratio illa censeri potest, quam superius cap. 9 quarto loco pag. 229 explicavimus, nec opus est eam hic repetere.

12. Cui pro duodecima posset adjungi ea, quam in primo argumento cap. 7 pag. 198, de eo quod de æternitate Naturæ (si ea vera esset) necessario universalis opinio deberet inveniri, explicavimus.

13. Nec non pro decimatertia eam quam cap. 9 pro decimo tertio argumento posuimus pag. 237, 238, multiplicationem generis humani. Cum omnium fere nationum originem & incrementa in historiis reperiamus, & omnes nationes suæ Gentis originem, ex parvo numero agnoscant.

Atque has abunde sufficere existimo, ut de Dei existentia plane securi simus. Nec opus est plura, sive à nobis, sive ab aliis prolata addere.

Antequam autem finiam, non inutile erit explicare, quænam mihi norma sit opinionum, in religionis negotio, quandoquidem eas secundum naturalis rationis dictamen non esse formandas, aliquoties indicavi. Quod ubi præstitero, de locis quibusdam S. Scripturæ, capite primo & secundo omissis, nec non de Methodo ceteros omnes conciliandi, acturus sum.

CAPUT XII.

De ratione Sacram Scripturam intelligendi atque interpretandi.

IUdicem controversiarum fidei ipsum hominem esse existimo, & quidem unumquemque pro seipso: quandoquidem *unusquisque pro seipso rationem Deo sit redditurus* Rom. 14. 12. Quapropter inquirendum est 1. Quænam in homine facultas resideat, qua sensum Sacræ Scripturæ percipere, aliosque docere debeat. 2. Num aliqua norma sit, & quænam ea sit, secundum quam facultatem istam dirigere teneatur, in percipiendo Scripturæ sensu.

Primum nihil aliud esse potest præter Naturalem intellectum, qua omnia quę occurrunt intelligere & cognoscere possumus atque debemus, & sensum eorum quæ in Sacris

Sacris Literis vel in aliis libris habentur, aut ab hominibus, vel Deo immediate, vel per Legatos, vel per Spiritum Sanctum dicuntur, aut à Dæmone proferuntur, percipere.

Naturalis autem intellectus accurate à Naturali lumine sive ratione est distinguendus. Intellectus enim mihi nihil præter mentem est, sive intelligendi, id est affirmandi & negandi, nolendi & volendi, ratiocinandi & cogitandi, nec non deliberandi &c facultatem. Lumen autem vel ratio naturalis sunt affectus & passiones innatæ, atque ex illis deductæ conclusiones, item sensuum externorum & internorum experientia; quę innatę passiones & affectus, nec non sensuum experientia, ab aliis, non accurate eorum naturam expendentibus, notiones & rationis rectæ principia appellantur.

Intelligendi vero facultatem solam esse, per quam sensum S. Scripturæ intelligere debemus exinde patet, quia nullum in nobis instrumentum est, quo mentem verborum, sive scripta sint, sive sonore vel submisse dicta, percipere valeamus. Quamvis enim lumen aliquod supranaturale, ad mentem Spiritus Sancti percipiendum requireretur, illud nihil aliud efficere posset, quam ut intellectus naturalis magis sit idoneus, ad percipiendum ea quæ menti exhibentur, non vero ipsum instrumentum sive facultas esset, qua aliquid percipiamus.

Sensum igitur verborum, quem mente percepimus, per sonum, vocabulis sensum illum significantibus exprimere, & sic aliis communicare possumus, & si alios erudire velimus, debemus. Atque istud est Scripturam interpretari.

Normam secundum quam examinanda sunt ea, quæ cogitatione sola vel auribus percipimus (ne aliorum de hac materia sententiam commemorem) nullam pręter ipsam Scripturam esse existimo, non vero Universam (istud enim contradictorium esset) sed ista tantum in ea contenta dogmata, quæ primo intuitu clare & perspicue in ea contineri manifesto apparet, ita ut nemo dubitare possit ea ibi doceri. Adeo ut nullus sensus, qui istis dogmatibus est contrarius, pro genuino verborum sensu sit agnoscendus. Istud autem locum habet in ejusmodi Scripturę verbis, quorum sensus primo intuitu non est perspicuus. In locis vero & rebus, in S. Literis obviis, qui nullam cum dogmatibus istis perspicuis communionem habent, circumstantiæ loci sunt considerandę, stylus videlicet scribendi, scopus orationis & cæteræ quas mox indicabimus circumstantiæ.

Quibus addi potest certa sensuum externorum (qui nunquam falluntur, modò integri sint) experientia, cui quicunque sensus repugnat, ut falsus rejiciendus est.

Exemplis omnia illustremus. Mundum à Deo aliquando destruendum esse ab Apostolo *Petro* 2 Pet. 3. 7, 10, 11. Psal. 102. 26, 27. Esa. 51. 6 &c adeo clare docetur, ut nemo de sensu verborum ambigere possit. Cum igitur *Salomon* Eccles. 1. 4 dicit, terram in æternum consistere, vox autem *æternum* in Hebræa lingua sit ambigua, & frequenter definitum tempus denotet (qualis in prioribus istis locis ambiguitas locum non habet) quivis videt eam vocem non pro tempore infinito esse accipiendam. Et sic

ex dogmate isto de Naturę destructione, verba Salomonis intelliguntur. Idem in praeceptis Jesu Christi locum habet. Et quamvis naturalis ratio dictat, aliquid esse absurdum (v. g. vim vi non repellere, & similia Christi praecepta, quorum mentem Mennonitae, dum persecutionum salutari eruditione animum à praejudiciis magis haberent defaecatum, optime percipiebant) id nullam vim habet, cum praemium, quo Deus istud remunerari decrevit, omnem protinus absurditatem tollat.

Sensuum externorum testimonium in verbis istis Matth. 26. 26 *hoc est corpus meum*, juvat: si enim proprie accipiantur, illorum testimonio contraria erunt. Cum igitur vocula *est*, non in Scriptura tantum, sed apud omnes frequenter improprie sumatur, pro signo, profectò non oportet adeo refractarium esse, ut contra certissimam experientiam, verba ista proprie accipere velimus.

Haec quamvis illis, qui inveteratis erroribus otiose adhaerere non malunt, quam addiscere quae ignorant, satisfacere queant, non desunt tamen qui Philosophiam, loco dogmatum clarorum S. Scripturae, normam, vel potius interpretem Scripturae esse contendunt, & Philosophiam (cap. 5 Libri cui Titulus est *Philosophia S. Scripturae interpres*), ita definiunt, eam *veram & indubitato certam esse notitiam, quam Ratio ab omni praejudiciorum involucro libera, naturalique intellectus lumine & acumine suffulta, ac studio, sedulitate, exercitatione, experimentis, rerumque usu exculta atque adjuta, ex immotis ac per se cognitis principiis, per legitimas consequentias, apodicticasque demonstrationes, clare ac distincte perceptas, eruit, ac in certissima veritatis luce collocat.* Quae Philosophiae descriptio eam tot coloribus exornat, ut penitus disappareat, & nullibi inveniri possit. In naturali enim ratione nulla esse principia, ex quibus religio ita deduci possit, jam prolixe à nobis est ostensum: nec etiam istius libri Scriptor ista principia, nec ex eisdem elicita dogmata exponit, enumerat, aut talia esse demonstrat: quod impossibile esse, ex illis quae superius à nobis sunt disputata, manifestum esse existimo.

Cum notiones sive principia, quae sensus S. Scripturae norma esse possent, ab omnibus recipi deberent (alias enim norma non esse possunt omnibus) praesertim cum istius libri Scriptor, sensum, quem quis pro vero haberi velit, aliis demonstrari apodictice postulat. Nobis autem minime opus est dogmata ista enumerare, quae sensus Scripturę normam esse volumus, cum multa jam sint cognita, & ab omnibus, qui S. Scripturam Deum authorem habere agnoscunt, sint recepta. Ista vero de quibus controvertitur, an adeo clare in Scriptura habeantur, & à nonnullis etiam ut falsa, & Scripturae contraria rejiciuntur, omnibus norma esse nequeunt, sed illis tantum, qui ea certa & indubie clara esse Scripturae dogmata existimant. Qua in re si eos errare contingit, ipsi proprium onus portabunt.

Cum enim Christianis non liceat, alios à se dissentientes, ad suas opiniones amplectendum cogere, nec etiam istud fieri possit, sufficit ut in disputationibus, istis dogmatibus pro norma utantur, quae omnes clara & certa esse agnoscunt; reliqua vero quae quis pro talibus habet, talia esse aliis persuadere rationibus conetur. Id si

praestare

præstare nequeat, alios tolerare, & Dei judicio permittere tenetur.

Nec etiam utile, sed noxium potius est, dogmata ista omnia, quæ quis clara esse existimat, ita enumerare, ut alios ad ea amplectendum cogere velit. Nihil enim aliud per vim effici potest, quam ut homines simulent se credere, quod non credunt. Et sic omnis occasio præciditur, ut errores, tam in illis rebus, quas aliquis fundamentales esse voluit, quam in istis quæ ex prioribus eliciuntur, detegi possint.

Quamvis autem omnes, quas author iste objicit difficultates, contra Reformatorum, de S. Scripturæ interpretatione opinionem, nos non tangunt, una tamen est quæ nos ferire videtur. Ea in medio fere cap. x I est, nullam videlicet S. Scripturæ locutionem, per se, absque rationis adminiculo esse claram, quia vix ullę sunt locutiones, quę non plures quam unum sensum admittant. Adeo ut, si locutiones claræ essent, eæ non nisi ex vulgari vocum acceptione tales esse possint. Tum vero non ipsa Scriptura, sed vulgaris loquendi usus, norma controversiarum erit.

Ad quod respondeo, nos rationem non rejicere, sed omnino requirere, prout initio hujus capitis explicavimus. Et præterea nihil in eo esse absurdi, quod vulgaris vocabulorum significatio, norma opinionum statuitur: quia nulla eorum significatio esse potest, quam quæ apud homines in usu est. Si enim propterea sensus alicujus loci non esset clarus, quia verba in plures, etiam contrarios sensus detorqueri possunt, tum nec in Philosophia, nec in ulla scientia vel sermone, quidquam clarum esse posset. Nullum enim est dogma, principium vel notio, quæ verbis sive vocabulis non debeat concipi, pronunciari vel scribi. Vocabula vero omnia fere plures quam unam significationem obtinent. Unde facile quivis videt, nullam esse hanc quam author objicit difficultatem, si vulgarem vocum significationem sequamur.

Quoniam autem jam in mentionem interpretationis Sacrarum Literarum incidimus, non inutile spero futurum est, si Methodi nostræ specimen, vel rudem potius delineationem, ad earum intellectum (à nobis aliquoties citatum sed emendatum) hic subjungamus: quo illi quibus ea placeat, eam in perfectionem formam redigere possint.

Cum igitur omnia quæ in Sacris Scripturis occurrunt, tribus hisce constent, prædictionibus videlicet futurorum, narratione rerum gestarum aut præteritarum, & doctrinis, sub quibus comprehendo mandata, interdicta, promissa & minas, una cum rationibus, parabolis atque exemplis, quibus vel ad pietatem excitari, vel à vitio absterreri possumus; inque istis non exigua sæpe hæreat difficultas & obscuritas, in singulis dictarum rerum, tum obscuritatis causas, tum media quibus ea discuti queat, indagare, si sensum S. Scripturæ intelligere cupimus, necesse est.

Quoniam autem ad finem istum consequendum media quędam sunt generalia, qualia sunt Deo serviendi studium, S. Literarum & eorum qui commentaria in eas scripsere diligens lectio, item cum piis & exercitatis de locis obscuris collatio, nec non assiduæ & ardentissimæ preces, eorumque omnium necessitas apud omnes fere in confesso sit, ad specialiora & minus cognita, his obiter tantum indicatis, transeamus.

Quare ut de *prædictionibus Prophetarum* ordiamur, omnes illæ, antequam eventu illustratæ, vel speciali Divini Spiritus revelatione patefactæ sint, multis obscuritatibus involutæ habentur, licet generatim res & personas de quibus sermo est, non adeo obscure indicent. Sic, verbi gratia, vaticinia de *Messia* adventu hactenus a Judæis ante Christi adventum percipi potuerunt, ut inde cognoscerent eximium quendam liberatorem, ex tribu *Juda*, & familia *Davidis*, ipsis esse promissum, qui ex omnibus angustiis, miseriis & periculis eos exemturus esset; sed qualis ista liberatio futura esset, quo modo & ordine, item ex quibus ærumnis & laboribus &c, non solum tunc, sed & ad hodiernum usque diem ipsos latet.

Præterea notandum est, quod priores quę à Deo profectę sunt prædictiones, longe captu difficiliores fuerunt iis qui eas primitus acceperunt, quam quæ posterius editæ, de iisdem rebus aut personis agunt; accedente præsertim novo aliquo lumine, ex personis & rebus post existentibus, quibus illę per similes loquendi modos, specialiore quadam ratione applicantur, sed ita ut semper majus adhuc quippiam sub iis mystico sensu contineri appareat. Exemplo rem declarabo. Deus cum *seminis* vel *numerosi seminis* aut *prolis* vocibus, in promissis suis ad pios Patriarchas factis utitur; mystice fere eximium illud mulieris semen, id est *Christum* cum Populo suo innuit, cujus seminis piorum patrum Adami, Enochi, Abrahami, Isaaci, Jacobi &c pii filii, tam ante Legem, quam sub Lege typi extiterunt. Qui ergo hoc ignorat, nec ullam apertam prophetiam de Messia, sub istius vocabuli involucro audivit, illi haut facile sensus prophetiæ istius, prout extat Gen. 2 his verbis comprehensę, *semen mulieris conteret caput serpentis*, in mentem veniet. Unde primævi homines, cum filius ipsis venustate insi nis, aut moribus vel alia quadam re commendabilis, natus esset, illum putabant fore qui voce seminis, è muliere oriundi à Deo designatus erat, qua de re vide Genes. 4. 1. v. 29. Exod. 2. 1 coll. cum Hebr. XI. 23 & Actor. 7. 20, & ab aliis ibidem notata. Similiter Prophetæ, cum voce *arborum* utuntur, sæpe per eam Monarchas, Principes & potentes significant, per *gramen* homines plebejos, per *cornua* robur, potentiam, vel robustos aut potentes. *Aquas* appellant populos, Reges *ferarum*, *belluarum*, *draconum* nominibus describunt. Per *locustas* intelligunt agmina militaria vel exercitus hostiles, per *ventos* omnis generis plagas, per *sanguinem* bella &c. Qui ergo ad similes loquendi modos aliquoties cogitationes applicavit, vel complementum prophetiæ unius aut plurium, vocibus istis expressarum vidit, legit, audivit, facilius earum sensum intelligere potest, quam qui istis mediis destituitur.

Cum vero Prophetarum vaticinia maximam partem res sub quatuor Monarchiis, *Nebucadnesari* & *Danieli* in somno aut visione oblatis, eventuras respiciant, *Chaldæorum* scilicet, *Persarum*, *Græcorum* & *Romanorum*, necessarium erit generalem saltem istorum temporum chronologiam animo tenere. Ad quorum cognitionem comparandam, prętér veteres chronologos, multum juvant recentiorum tabulę historicę, & universalia historiarum compendia, ac præcipue collatio locorum Veteris Instrumenti,

menti, quæ Novi Fœderis scriptores completa esse demonstrant. Porro qui generalem hanc notitiam est assecutus, facilius prædictiones cum eventu comparando, mentem earum intelligere poterit. Quod ut clarius patescat, exemplum ex Apoc. 13. 1 hic apponam, ubi hæc verba leguntur: *Et vidi bestiam è mari adscendentem, cui septem capita erant & cornua decem* &c, quam visionem Spiritus Sanctus, ejusdem libri cap. 17. 8, 9, 11, 12, 13 ita explicat: *Bestia quam vidisti erat, nec est [amplius,] & ex abysso adscendet, & ad interitum vadet; mirabuntur autem qui terram incolunt (quorum nomina &c) videntes Bestiam quæ erat, & est, quamvis non existat. Hic intellectus est cui sapientia inest. Septem capita sunt septem colles, quibus Mulier insidet, suntque itidem septem Reges [quorum] quinque ceciderunt; unus est, & alter nondum venit, cum vero venerit, brevi tempore manere debet: at Bestia quæ erat & est, is quoque octavus [Rex] est, & [unus] ex septem est, & ad interitum vadit.* Unicus iste locus specimen earum quas memoravi circumstantiarum continet, prout ordine exponam. Primo igitur cum inquit *Bestia*, meminisse nos oportet, in Sacris Literis nominibus *bestiarum* aut *ferarum* Regna designari, ut apparet Dan. 7. 3, 4, 5, 6 coll. cum vers. 17, 18, 23 &c; item per *mare & aquas* significari populos Apoc. 17. 15. Quod *capita* principes denotent per se patet, vide sis Dan. 2. 38; *cornua* autem Spiritus Sanctus de supremis potestatibus interpretatur Apoc. 17. 13. Quæ omnia si rite observentur, verborum sensus ultro se in conspectum dat: *& vidi in spiritu è mari*, id est congregatione multorum populorum (sicut mare ex multarum aquarum confluxu constat) *bestiam adscendentem*, imperium aliquod oriri, *habens septem capita*, septem summarum potestatum sive regiminis formarum genera, *& decem cornua* Regna. His porro talem *Joannes* explicationem subjungit: *Bestia quam vidisti erat, nec est, & ex abysso adscendet* &c; quibus verbis quarta bestia, id est *Romana* Monarchia, in tres diversos status distinguitur. Ut igitur sciamus quodnam illud Imperium ex quatuor supra nominatis sit, in quod talis descriptio quadret, id facile occurret considerantibus, tria priora paulatim, ab exiguis incrementis ad summum Majestatis cacumen assurrexisse, à quo postquam semel deturbati essent, nunquam postea extiterunt, à succedentibus Imperiis oppressa. De *Romano* autem Imperio verè dici potest quod *erat*, olim scilicet, toto Orbi magna violentia imperitans, *nec sit*, postquam adeo dilaceratum & à Barbaris nationibus vastatum fuit, & quasi *lethaliter vulneratum*, ut respectu pristini splendoris non amplius existere videri possit: ac tandem *ex abysso adscendat*, quod accidit cum à secunda Bestia, id est summo Ecclesiæ *Romanæ* antistite fuit restituta. Porro *septem capita*, inquit, *sunt septem colles* (unde *Roma* septicollis dicta est) *quibus mulier [magna Meretrix] insidet; sunt [item] septem Reges.* Per Reges autem hic non personas singulares dominantes, sed regiminum formas intelligendas esse, illud indicat, quod hi Reges ita sibi invicem successuri dicantur, ut desinentibus illis, etiam ipsum regimen intereat. Idque multo adhuc clarius ex sequentibus patet, cum dicit *quinque ceciderunt*, quod de ipsis Imperatoribus *Romanis* accipi nequit, utpote quorum jam undecim, cum *Joannes* hæc scriberet, interierant: nam *Domitianus*, sub quo *Joannes* in insulam *Pathmos* in exilium

 relegatus

relegatus erat, duodecimus post *Julium* Imperator extitit. Qui ergo ex Historiis didicit, septem regiminum formis imperium *Romanum* successive fuisse administratum, haut difficile ei erit verborum sensum investigare; prima autem earum formarum fuit potestas Regum, altera Consulum, tertia Decemvirorum, quarta Tribunorum militiæ, quinta Triumvirorum, quæ quidem omnes, cum *Joanni* hæ visiones revelarentur, prætererant: *unus* autem, puta sexta regiminis forma, quæ dicitur *esse*, erat Cæsarum absoluta dominatio, necdum hierarcharum ecclesiasticorum molitionibus labefactata. *Alius*, videlicet septimus, *nondum venit*, quo innuitur Politico-ecclesiasticum regimen, sub Cæsaribus Christianis, cum adhuc summa rerum penes Cæsares esset. *Qui cum venerit, ad pusillum temporis manere debet:* mystarum quippe ambitio cito supra ipsos Imperatores sese extulit, in quam quidem ecclesiastico politiam quadrant sequentia verba: *Bestia autem secunda, qua* (quatenus) *erat, nec est; etiam octavus rex est.* Hæc autem imperandi ratio à multis retro annis duravit, *estque ex septem*, id est unus ex septem dictorum regiminum formis, ex septima videlicet restituta originem ducens.

Præter dictas observationes notandum est, sæpe etiam ad verum Scripturæ sensum percipiendum, non exigui esse momenti, genuinam Hebraïcarum Græcarumque vocum intelligentiam, quarum impropria, vel à loci scopo abludens interpretatio, in S. Literis magnam sæpenumero ambiguitatem & obscuritatem parit: cujus inter multa, quę passim occurrunt, unum exemplum proponam ex 1 Petr. 4. 15. *cavete ne quis ex vobis patiatur ut fur, aut maleficus, vel* (sicut nonnullorum versio habet,) *ut qui se aliorum negotiis immiscet*, ubi in Græco est ἀλλοτριοεπίσκοπος, quam vocem si eo quo dictum est modo transferas, percipi non potest, quo pacto is qui tale peccatum committit, in magistratus manus incurreret: si vero eam vertas, qui alienis rebus imminet, sicut speculatores & raptores solent, manifestus erit sensus. Illi vero qui linguas istas non callent, ex variorum interpretationibus, inter quos non desunt qui veram vocum etymologiam reddunt, non parum luminis haurire possunt.

II. Ad *historias* quod attinet, ubi res gestæ nude & simpliciter narrantur, earum intellectus utplurimum non magnam præbet legentibus difficultatem. Præterquam quod in circumstantiis nonnunquam obscuritas aliqua hæret, ut de significatione vocum *Dudaïm* Gen. 30. 14, 15, 16, de *Urim* & *Thummim*, de instrumentis, vestibus, partibus Templi & similibus, quæ scire non magni interest. At vero in historicis, præsertim Veteris Instrumenti libris, nonnunquam incidimus in narrationes, quæ secum invicem non usquequaque videntur convenire, quales sunt temporum notæ & hominum appellationes. Quæ discrepantia per descriptorum hallucinationem aut incuriam commissa censeri debet, ex similitudine Hebraicarum literarum, quas pro notis numeralibus utuntur, נ nun *n* & ג gimel *g*. ד *d* & ר *r*. כ *k* & ב *b*. ם *m* & ס *s*. ה *h* & ח *ch* &c, quarum una pro altera posita magnam diversitatem in sensu frequenter parit. Reliqui vero loci, qui sibi invicem repugnare videntur, ex diligenti circumstantiarum inter se collatione facile conciliari possunt. De quibus vide ea quæ

passim

passim in hoc tractatu, nec non Lib. 2. capp. 1. 2. 3. 4. 5 disputavimus.

III. Jam ut de *doctrinis* agam, sub quibus ut dixi, comprehendo præcepta, interdicta, exempla, promissa, minas, parabolas & rationes, quibus ut ad pietatis studium nos accendant, & à vitiis deterreant, Sacri Scriptores utuntur, in eis, præter jam dicta, ad duo præcipue attendere oportet, scopum nempe authoris, & loci circumstantias.

I. Scopum igitur quem Divinus aliquis scriptor intendit, ut rite percipiamus, quatuor præcipuè consideranda veniunt.

1. Primum est ut totam rem de qua agitur continua serie legamus, & diligenter notemus, num Author ipse disertis verbis finem quem intendit exprimat, quod à *Luca* factum est Euangelii sui cap. 18. 1: *dixit autem eis etiam similitudinem, huc spectantem, quod oporteat nos semper precari*, item vers. 9: *dixit etiam ad nonnullos, qui se justos censebant, & alios nihili faciebant, hanc parabolam*, nimirum ut doceret quam fœdum hoc in oculis Dei esset. In his ergo & similibus locis, ubi scopus tam clare indicatur, nulla est difficultas.

2. Considerandum est quanam occasione hoc vel illud scriptum aut pronunciatum fuerit. Ita cum 1 Cor. 16. 12 ait Apostolus, *si vero Christus prædicatur, quod ex mortuis sit suscitatus, cur ergo quidam inter vos dicunt, non esse resurrectionem mortuorum [exspectandam?]* hinc liquet, cum is error occasionem scribendi dederit, Apostolum hoc agere, ut probet piorum mortuorum resurrectionem futuram esse, & quæcunque porro adfert, ad illius sententiæ suæ defensionem, & contrariæ refutationem pertinere.

3. Notari oportet num scriptor alicubi conclusionem exprimat, sive ex antecedentibus, sive ex sequentibus; cum conclusio semper quæstionem ipsam, sive id quod probare aliquis intendit, in se contineat. Sic ex verbis Pauli Rom. 3. 28, *concludimus ergo hominem justificari ex fide absque operibus Legis*, colligere licet, his verbis contineri id quod inter ipsum & Judæos controvertebatur. Item cum ait Rom. 6. 12: *ne igitur peccatum dominetur in mortali vestro corpore* &c, patet eum tota illius orationis serie voluisse ostendere, quod hoc omnino sit indecorum Christianis. Similiter 1 Thess. 4. 18, ubi postquam multa disseruisset de resurrectione eorum qui in fide mortui erant, tandem epilogi loco subjicit, *consolamini ergo vos mutuo istis verbis*, unde apparet omnia quæ in præcedentibus dicta sunt, ad solatium eorum quos à piis consanguineis vel amicis mors avulserat, adducta esse. Vide etiam simile exemplum 1 Pet. 4. 19.

4. Potest etiam interdum ex ipsa orationis serie & argumentis quæ adducuntur, authoris intentio animadverti. Sic epistola ad *Hebræos* ostendit, scriptori illius nihil fere aliud propositum esse, quam ut Euangelicæ legis præstantiam supra *Mosaïcam* demonstret. Sunt & forte præter hæc alia illius investigandi media, mihi hactenus incognita, quæ si cui suppetunt, haut exiguam ea indicando à me & multis piis inibit gratiam.

Restat ut ostendamus, quantum ex hac investigatione emolumenti capere possimus: id quod

id quod in nonnullis à me allegatis exemplis nunc oftendere aggredior. Cum ergo dominus *Jefus* fub parabola injufti judicis Luc. 18. 1, precum affiduitatem fuis commendaverit, ad impetrandum à Deo dona fpiritualia, quibus in mediis perfecutionum procellis conftantes perfiftant, non hoc ita accipiendum eft, quafi vindictam eos divinam petere fuadeat, quod alicui forte ex verf. 7 & 8 in mentem incidere poffet; fed videndum quænam interpretatio, ad dictum fcopum collimet: Nam cum Dominus dixiffet, *audite quid injuftus judex dicat?* dicit autem, *caufam ejus viduæ fe fufcepturum*, vel *vindicaturum eam*, *ne perpetuo veniens fibi aures obtundat*; pro hoc in apodofi ponit, *num ergo Deus non vindicabit electos fuos?* id eft eorum preces non exaudiet? exauditio autem illa cum impiorum, qui eos afflixerunt, exitio conjuncta fore intelligitur. Deum, qui bonus eft, malo comparat judici; electos, *nocte dieque ad eum clamantes* (non ob vindictam, à qua longe abeffe debent, ut ex Matth. 5. 43, 44, 45 aliifque locis patet) *viduæ*; morofitati & impatientiæ injufti judicis ad viduæ preces, opponitur Dei ad preces piorum longanimitas, quem tantum abeft ut eæ offendant, ut gratiofe & libenter precantes exaudiat. Atque hæc de fcopo dicta fufficiant.

II. Sequuntur nunc circumftantiæ, quę ad loci alicujus intellectum luminis aliquid afferre poffunt. Eæ autem quatuor funt. 1 Stylus five character dicendi, id eft modi quidam loquendi & phrafes, fcriptori Sacro peculiariter propriæ, inque hoc vel illo fenfu ufurpatæ. Ita in Pauli epiftolis phrafin, *per opera*, *ex operibus*, five *ex operibus Legis juftificari* frequenter reperias, apud Joannem vero *in principio*; qui etiam non raro præterita pro præfentibus aut futuris, & contra ponere folet. Ejufmodi ergo phrafes, vel ex oppofito ei membro, vel ex authoris fcopo, vel ex jam dictis & adhuc dicendis intelligi debent.

Ex oppofito membro intelligitur fignificatio vocis *injuftitiæ* Joh. 7. 18, *is verax eft, nec ulla injuftitia in eo eft*, ubi ex oppofita voce veracis, apparet *injuftitiam* pro falfiloquio accipi debere. Sic Rom. 1. 18, *qui veritatem per injuftitiam fupprimunt: per injuftitiam* id eft falfa dogmata. Item 2.Theff. 2. 10, 12 *in omni deceptione injuftitiæ [per omnem deceptionem falfæ doctrinæ & falfa miracula] in iis qui pereunt, pro eo quod amorem veritatis non receperint. Ut omnes damnentur qui veritati fidem non adhibuerint; fed injuftitia* (mendacio) *fe oblectarunt*.

Ex authoris fcopo intelliguntur locutiones, quæ femel aut bis tantum in S. Literis occurrunt, quales funt: *ubi cadaver eft, ibi congregabuntur aquilæ* Matth. 24. 28, ex Jobi 39. 33. *Da gloriam domino* Joh. 9. 24. Jof. 7. 19. *Beatius eft dare quam accipere* Act. 20. 35. Quorum interpretationem videre licet in D. Brenii, aliorumque fuper iftis locis explicationibus.

2. Altera ad quam attendere oportet circumftantia, eft pręcedentium cum fequentibus nexus five cohærentia, & viceverfa, vel utriufque fimul: cum enim videmus loci cujufdam expofitionem cum antecedentibus vel confequentibus non cohærere, aut cum eifdem non convenire, proculdubio non erit vera. Id quod

Matth. 24.

Matth. 24. 30, 31 apparet, ubi verba sic sonant: *Tum vero in cælo apparebit signum Filii hominis, & omnes terræ nationes flebunt, videntes Filium hominis in nube venientem, cum magna potentia & gloria. Atque is emittet Angelos suos cum tuba sonora, congregabuntque electos ejus à quatuor ventis, ab extremo cælorum ad eorum extremum.* Si locum hunc de extremo judicio accipere volumus, ut à plerisque fit, tunc sequentia minime cum præcedentibus cohærebunt, nec cum iis quæ ibi dicta fuerant consentient, quæ sic habent: *discite autem à ficu hanc parabolam, cum ramus ejus mollescit, & folia pullulant, æstatem instare nostis. Ita & vos, cum* N.B. *omnia hæc videbitis, scitote prope esse præ foribus.* Quibus verbis Dominus manifeste indicat, omnia illa quę adventum suum præcedere debere dixerat, & speciatim illud quod *signum Filii hominis* appellaverat, & quæ postea sequuntur, non ipsum ejus adventum, sed signa illius prænuncia tantum esse, quemadmodum in tract. *de Regno ecclesiæ glorioso* ab eodem *Brenio*, fusius ostenditur. Idem locum habet in verbis Pauli 1 Cor. 15. 50: *Hoc vero dico, fratres, quod caro & sanguis regnum Dei hæreditare non possunt, nec corruptio incorruptibilitatem.* Per *carnem & sanguinem* hic non carnales cupiditates intelligi sed naturam morti obnoxiam, patet ex iis quę sequuntur versu 37, 38, *& ejus quod seris, non futurum corpus seminas; sed Deus ipse dat ei corpus quale vult, cuivis autem semini proprium sibi corpus*; id est cuique seminum corpus ei conveniens assignavit, ita ut semini tritici non det corpus siliginis vel sinapis, sed tritico proprium. Eodem modo (similitudinem hanc ad homines applicans) postea versu 43 innuit de humano corpore agi, quod in terra quasi seminatum, à Deo in spirituale & cæleste corpus commutabitur: tale inquam corpus quod hominis cælesti naturę consentaneum erit.

Ex sequentibus pręcedentia illustrantur Jacob. 2. 10, *qui totam Legem observat, & in uno offendit, is omnium reus factus est.* Quæ verba primo intuitu indicare videntur, quod qui vel unum duntaxat Legis mandatum transgreditur, æque pœnæ obnoxius sit quam qui contra omnia deliquerit. Si vero oculos ad sequentia transmittimus, ubi dicti hujus rationem reddit, facile apparebit longe alium horum verborum esse sensum: *qui enim dixit, non committes adulterium, dixit etiam non occides. Si ergo ab adulterio abstines, sed homicidium committis, transgressor Legis factus es.* Ex quo perspicuum est Apostolum de talibus delictis agere, quæ Lex morte plecti jusserat: quasi diceret, qui unum istorum criminum, quibus capitalis pœna in Lege est constituta, commiserit, perinde mortis reum esse ac qui omnia.

Ex præcedentibus & sequentibus simul conjunctis manifestus evadit sensus verborum ejusdem cap. Jacobi vers. 21: *Pater noster Abraham, nonne ex operibus justificatus est, cum filium suum Isaacum obtulit super altari? Ex operibus* id est ex hujusmodi *operibus*, quæ ex fide proficiscuntur, quod ex proxime præcedenti versu liquet, cum inquit: *vis igitur scire o vane homo, quod fides sine operibus mortua sit?* item ex versu sequente, *vides igitur fidem una cum ipsius operibus cooperatam fuisse, eamque ex operibus perfectam extitisse?*

3. Tertia circumstantia est linguę scriptoris proprietas, à qua nunquam nisi ne-

ceſſitas urgeat recedendum eſt, ſicut in Pauli verbis 1 Cor. 2. 14 uſu venit, quæ nonnulli ita vertunt: *naturalis homo non percipit ea quæ ſunt ſpiritus Dei, nec poteſt intelligere* &c, id eſt eum qui Naturæ inſtinctus ad voluptatum fruitionem ſequitur. Verbum δέχεται, non *intelligere*, ſed *recipere*, fide ſcilicet, ſignificat.

4. Quarta circumſtantia eſt locorum inter ſe ſimilium collatio, quæ poſtulat, ut ſi locus aliquis occurrit ambiguus vel obſcurus, cujus ſententia alibi clarius exprimitur, obſcurum à perſpicuo lucem fœneretur, non contra. Sic v. g. cum legimus Rom. 1. 17: *juſtitia enim Dei in eo* (Euangelio) *revelatur ex fide in fidem*. Hic voces *ex fide in fidem* quæ difficultatis nonnihil habent, alibi ita efferuntur, *juſtitia Dei per fidem Jeſu Chriſti, in omnes & ſuper omnes qui credunt* cap. 3. 22. Pro eo quod prius obſcurius dixerat *ex fide in fidem*, hoc loco expreſſius dicit, *juſtitiam Dei per fidem Jeſu Chriſti in & ſuper omnes credentes* patefactam eſſe. Manifeſtum enim eſt voces *ex fide in fidem* obſcuriores eſſe illis, quas ex cap. 3. 22 adſcripſimus.

Accidit autem nonnunquam obſcuritatem in eo conſiſtere, quod videatur locus aliquis pugnare cum ſententia alibi in Scripturis clarè enunciata. Sic quod Luc. 6. 30 habetur, *beati eſtis vos pauperes*. cui ex oppoſito reſpondet, *væ vobis divitibus* verſ. 24, videtur pugnare cum eo quod Act. 20. 35 à *Paulo Epheſinæ* Eccleſiæ Epiſcopis inculcatur, *beatius eſt dare quam accipere*. Ut igitur ἐναντιοφανὲς illud tollatur, attendere convenit quænam verba proprie ſumta, à Divinæ rationis norma, vel apertis Scripturæ documentis deflectant. Priorem locum quod attinet, ſi per pauperes, vel ut iidem appellantur Matth. 5. 3 *pauperes ſpiritu*, intelligimus eos qui non temere nec ex aliqua ſua culpa, ſed ob Divini numinis reverentiam, & Euangelicam juſtitiam ad paupertatem ſunt redacti, ut ſpiritui Dei ex animo obediant, beatos prædicari, nulla erit difficultas. Poſterior vero locus ubi *beatius eſſe* aſſeritur *dare quam accipere*, ſi quis ſimpliciter & ut verba ſonant explicare eum vellet, non omnino veritati conſentiret: nam licet is qui aliis largitur, propter Chriſti præceptum id liberali animo faceret, non ideo magis Deo placeret quam is quem deſcripſimus pauper, qualem Chriſtus ipſe ſe præſtitit. Hæc igitur nos monent paulò attentius conſiderare, num per ea quæ ſuperius indicavimus media, verus verborum ſenſus erui poſſit. Hunc autem clariorem nobis reddet occaſio, quæ *Paulum* ad hæc dicendum impulit. Ea nulla alia eſt, quam quod cauſam exponere velit, cur infirmitati *Epheſiorum* conſulens, ſtipem ab eis accipere recuſaſſet pro miniſterio Euangelii, ſed maluiſſet ipſe ſuis manibus laborare, ut interdiu Euangelium annuncians, noctu ſibi ſuiſque comitibus de victu proſpiceret. Unde manifeſtum eſt hanc eſſe mentem Apoſtoli, quod videlicet in caſu offendiculi infirmorum, ubi periculum eſt ne in ſuſpicionem incurramus, quòd lucri cauſa Euangelium annunciemus, ſatius ſit labore aliquo honeſto victum ſibi parare, quo aliis etiam indigentibus aliquid largiri poſſimus, quam ſtipem accipere.

Nunc omnia ſuperius dicta, memoriæ juvandæ cauſa, in ſummam collecta ſubjiciemus.

Media

Media ad scripturas intelligendum sunt 1 generalia, 2 specialia.

Generalia sunt 1 Deo placendi studium, 2 sedulum exercitium, & 3 assiduę preces.

Specialia sunt, 1 ut legendo memoriæ infigamus quo significatu verba vel phrases Propheticæ ab aliis Sacris Scriptoribus, vel iis ipsis quorum lectioni incumbimus, accipi soleant.

II. Cognitio generalis, præcipuarum rerum, ab Orbe condito per eum gestarum.

III. Linguarum Hebraïcæ & Græcæ notitia.

IV. Conducit scopum authoris investigare, cujus quatuor signa innuuntur.

1. Ex ipsius scriptoris verbis scopum exprimentibus.
2. Ex occasione qua aliquid dictum sit.
3. Ex conclusionibus, si quę alicubi occurrant.
4. Ex scribendi tenore, & rationibus ad probandum quod intenditur, allatis.

V. Loci circumstantias attendere, quarum 4 species recensentur.

1. Loquendi modus Scriptori Sacro proprius aut familiaris.
2. Antecedentium cum consequentibus, & vice versa, secum invicem collatio.
3. Proprietas linguæ qua libri divini consignati sunt.
4. Locorum cum eis qui magis perspicui diligens collatio.

Quibus omnibus, colophonis vice, 2 sequentes generales regulæ addi possunt.

1. Nullam interpretationem S. Scripturæ admittendam esse, quæ vel cum clarissimis, & apud neminem controversis Sacræ Scripturę sensibus, ex iisque formata sana ratione, vel sibi ipsi, vel evidenti sensuum externorum experientiæ repugnat.

2. Si propria verborum significatio in nullam dictarum conditionum impingat, ab ea minime esse deflectendum.

Paralipomena Cap. I & II

Locorum Utriusque Fœderis, quæ contraria esse videntur.

Equentia loca omittere constitueram, non quod ea non scirem contrarietatis speciem habere, sed quia eorum reconciliationem ex iis quæ prioribus quinque capitibus disserui, ab unoquoque peti posse, saltem nullum scrupulum in animis hominum relictura credidi, ubi ista multo difficiliora reconciliata, & ab omni absurditate vindicata viderent. Postquam autem libri secundi octo Capita jam à prelo rediissent, in mentem venit, malevelos fortassis hinc occasionem arrepturos calumniandi, quasi difficillima loca à me fuissent omissa, quocirca placuit sequentium conciliationem adjicere. Nondum autem hic omnes locos

poſui, qui contrarii indicare alicui videri poſſint. Sunt enim nonnulli, qui laudem ex eo venari velle videntur, quod magnum numerum in Scriptura corradere potuerint locutionem, quæ ſibi invicem repugnare prima fronte videri queant. Non quod revera ſpecies ſit contrarietatis, verum ex eo quod in multis 1. partem aliquam orationis, à reliquo corpore divulſam, ſeorſim ſcripſerint, eique orationem contrarium ſenſum continentem è regione oppoſuerint. Hujus generis eſt quod Joh. 7. 39 Spiritus Sanctus nondum fuiſſe dicatur: cum eodem verſu paulo ante indicetur, de Spiritu Sancto, fidelibus communicando, agi. Alias videretur eſſe falſum, quod Christus aliique, Spiritu Sancto repleti fuiſſe dicantur. 2. Quod præcepta Veteris Fœderis, illis quæ in Novo ſunt injuncta e regione adſcripſerint. Hujus generis ἐναντιοφανεῖα eſt locus Jerem. 10. 25 cum Luc. 9. 56, multæque ſimiles. 3. Cum promiſſa piis à Deo per Prophetas vel alio modo data, contrariis minis, in impios vibrata, juxta ſe invicem ſcribunt, non expreſſis perſonis, quibus hæ vel illa ſint propoſitæ. Cujuſmodi eſt locus Eſa. 31. 5 cum Amoſ. 9. 9. Eſa. 26. 4 cum verſu 19. Eſa. 25. 7. cum cap. 29. 10. cap. 26. 10. cum xL. 5 &c. 4. Quando prædictiones ad infideles & rebelles ſpectantes, prædictionibus pios reſpicientes ſibi invicem ex adverſo adſcribunt. Ita locus Eſa. 64. 20. verbis Jerem. 3. 12 opponi poſſet. 5. Cum diverſis perſonis res diverſæ vel contrariæ tribuuntur, eæque juxta ſe invicem ex latere collocantur, nec contrarium utriuſque genium vel mores, in ipſo textu ſatis indicati adduntur. Talis eſt locus Eſa. 62. 1, 6, verbis Amoſ. 5. 13 è regione adſcriptus. Item Rom. 2. 25 cum Gal. 5. 2. Rom. 14. 16. cum Gal. 4. 10. 1 Cor. 10. 33 cum Gal. 1. 10. 6. Cum loca, quorum alterius ſenſum figuratum eſſe, alterius proprium neminem latere poteſt, ſecum collidunt. Vide locum Eſa. 57. 19, eumque cum Ezech. 16. 49 confer. 7. Cum ea quæ Chriſtus de ſe vel fidelibus affirmavit cum in terris degeret, illis quæ de eo vel illis, jam ad cæleſtem Regiam Majeſtatem evecto dicuntur, adverſari pretenditur. Hoc modo loca Matth. 12. 20 & Apoc. 2. 27 opponi poſſent. Nec non Joh. 9. 34. cum Joh. 12. 47. Joh. 12. 26 cum Joh. 13. 33. 8. Cum verba quæ improprie, ſive figurate intelligenda eſſe, ex ipſo loco per ſe patet, aliis verbis quæ propriam ſignificationem retinent, contraria ſibi invicem videri volunt. Hujus generis eſt, cum Luc. x1. 41 verbis Pauli 1 Cor. 13. 3 opponitur. 9. Quando id quod de tempore quod gratiam Euangelicam præceſſit, dictum eſt, ei quod de Euangelica gratia pronunciatum eſt, opponunt. Ita locus Dan. 9. 24 verbis Joël. 2. 28 contrarius videri poſſet. Nec non Rom. 3. 29, cum Epheſ. 2. 11. 10. Voces eaſdem in diverſa ſignificatione poſitas, vel de alia re agentes, quaſi de eadem re agerent, adſcribunt. Sic Luc. 1. 29 regni *Chriſti* non dicitur futurus eſſe finis: cui contrarium videtur, quod *Paulus* 1 Cor. 15. 24 dicat, poſt mortuorum ſuſcitationem Chriſtum regimen abſolutum in omnia, Patri redditurum, non vero in Eccleſiam. Vel *finis* priori loco de regimine, poſteriori de Mundi duratione intelligitur. x1. Nugaciter multa loca ſibi invicem opponunt, quæ nemo contraria eſſe ſuſpicaretur, niſi alterius ſenſum futili ſua interpretatione depravarent. Ita verba Matth. 26. 28, ubi Chriſtus negat ſe de

fructu

fructu vitis bibiturum, antequam glorificatus esset, exponunt de ordinario cibo (cum *Christus* de vino Paschali agat) eaque verbis Act. 10. 41, ubi Apostoli se post illud tempus cum *Christo* bibisse affirmant, opponunt. Vide etiam Luc. 24. 25 contra Johan. 17. 5. 12. Cum ea quæ diversis temporibus conveniunt, quasi de eodem tempore essent dicta, consideramus. Cujusmodi sunt loca 1 Tim. 6. 16. 1 Joh. 3. 2, Apoc. 7. 15, & 21, 22. Luc. 23. 33 & Joh. 17. 9. 13. Cum uno in loco aliquid Christo tribuitur, quod alibi Deo vel hominibus adscribitur. Vide Act. 16. 14 cum Apoc. 3. 20 & alibi. 14. Ex mala etiam vocum versione nunnunquam sensus Scripturæ alicubi contrarius esse videtur. Huc pertinet locus 1 Cor. 6. 12, ubi vox ὑπὸτινὸς de hominibus accepta, verbis 1 Cor. 9. 19 esset contrarius, cum de cibis & voluptatibus sermo sit. Item 1 Pet. 3. 18, ubi vox μόλις, quæ *difficulter* verti debebat, per vocem *vix* exprimitur: unde verbis ejusdem Apostoli 2 Pet. 1. 11 contrarius locus videri posset: priori enim loco ad persecutiones Apostolus respicit. 15. Sunt etiam nonnulla loca, ubi opus aliquod sive actio duobus entibus tribuitur, alteri ut causæ principali, alteri ut minus principali, vel instrumentali, vel adjutrici. Ita sibi invicem opponi possent loca 1 Cor. 12. 6 cum Apoc. 14. 13. 1 Cor. 12. 28. cum Ephes. 4. 12. 2 Thess. 3. 3. Jud. vers. 20. & similes. 16. Cum alicui contrariæ qualitates, sed diverso respectu tribuuntur. Cujus generis sunt loca 1 Cor. 15. 9 & 2 Cor. 12. 11. 1 Tim. 1. 13 & 2 Tim. 1. 3 &c. 17 Ex vocis diversa significatione loca quædam contraria videri possent. Ita locus Gal. 5. 17 verbis Ephes. 6. 12 repugnare videtur, item 2 Tim. 4. 2 & 1 Pet. 2. 23. item 1 Joh. 2. 7, 8. Hebr. XI. 33 cum vers. 37. Item locus Gal. 5. 17 negationi Paulinæ Ephes. 6. 12 contrarius esse videri posset: quia vox *carnis* priori loco innatos affectus, posteriori loco homines ex carne constantes denotat. confer Eph. 5. 29 cum Gal. 5. 24. Item 1 Cor. 10. 33 cum Gal. 1. 10. Ephes. 6. 6. Tit. 2. 9.

Quo pacto integra locorum contrarium volumina, eorumque conciliationes conscribere possunt. Nos vero istiusmodi locos plerumque (quando videlicet istæ conditiones cuivis obviæ esse videbantur) omisimus.

1 Primus itaque locus erit Gen. 13. 15, 17, ubi Deus *Abrahamo* & semini ejus *Chananæorum* terram promittit. *Stephanus* vero Act. 7. 5 affirmat, Deum ne pedis quidem gradum *Abrahamo* in illa regione proprium dedisse.

Si conjunctio *&* pro *aut* (seu pro particula explicativa *id est*, vel *quod est*, accipiatur, tunc nihil difficultatis hic remanet. Istud autem non apud prophanos tantum, sed & apud Sacros Scriptores non inusitatum esse, sequentia loca indicant Dan. 4. 7. Matt. 21. 7 coll. cum Marc. XI. 7 & Luc. 19 33, 35. 1 Cor. 4. 9. VIII. 5. Coloss. 1. 3. Apoc. 14. 9, 11. XV. 2 & similes. Hunc autem verborum esse sensum, ex Gen. 12. 7. XV. 7 coll. cum vers. 13, 14, 15, 16. XVII. 8 recte colligitur.

2 Exod. 22. 26 Deus prohibet, ne quis proximi vestem, quam pignoris loco acceperat, post occasum Solis penes se detineat. *Salomon* autem Prov. 20. 16. XXVII. 13 ait: *cape vestem ejus qui pro alienigena spopondit* &c.

Nihil autem hic contrarium est: *Salomon* enim (qui nihil nisi proverbium hic profert,

fert, non præceptum vel consilium) non vult ut vestis post Solis occasum detineatur; sed tantum refert, quid secundum istud proverbium, fieri consuevit: an vero vestis post Solis occasum detineri soleat, de eo nihil dicit: & quamvis diceret, nihil in eo suadet; sed nude tantum, quid apud homines obtineat refert.

3. Deut. 2. 6 dicitur, *Israëlitis* nihil per quadraginta annos, quibus in deserto oberraverant, defuisse. Contra cap. 8. 3 Moses ait, Deum eos fame laborare sivisse.

Sed facilis est conciliatio: quandoquidem tempus, quo posteriori loco Deus eos penuria tentasse dicitur, & *Man* concessisse, ex cap. 16. 14, 15 Exod. apparet, istud ante quadraginta illos annos contigisse, sex videlicet septimanis postquam ex *Ægypto* discesserant.

4. Deut. 20. 19 prohibentur *Israëlitæ*, in obsidione diuturna arbores fructiferas exscindere. Contra 2 Reg. 3. 19 *Elisæus* dicit, eos omnes bonas arbores excisuros.

Priori loco non modo de diuturna obsidione agitur, sed etiam de nationibus, quas ex Dei præscripto non tenebantur funditus delere; sed prius pacem offerre, vers. 10 coll. cum versu 16. (locus saltem commodissime de illis accipi potest) alter vero locus de *Moabitis* agit, quos penitus exstirpare tenebantur Deut. 23. 3, 6.

5. Deut. 23. 1, 2, 3, 6 Deus prohibet, ne in Israëlitarum cœtibus admittantur *spurii*, *eunuchi* aut *Moabitæ* &c: tamen Judic. XI. 1, 11 *Jephta* spurius in cœtu admissus est. *Ruth Moabitis* erat Ruth 4. 10, & *Æthiops* iste Act. 8. 13 eunuchus erat, & ad Templum *Hierosolymitanum* fuit admissus.

Primo, per cœtum *Israëlitarum* ipsorum in atrium Templi interius sive *Israëlitarum* congregatio intelligi debet, non vero aliarum gentium proselytorum, in exteriori atrio congregatio. 2. *Gileaditarum* istud factum, qui *Jephtham* in cœtum introduxerunt, contra Dei præceptum factum esse potuit. Nec etiam à Deo, sed à populo, citra Dei concessionem accitus fuit. *Rutham* vero præceptum istud non concernebat, utpote muliere proselyta. Ita de Eunucho non dicitur, cum in *Israëlitarum* cœtu fuisse, sed procul dubio in proselytarum atrio, cum cæteris proselytis constitit. Nec desunt qui præcepto isto non à congregatione ad Sacrificia & preces, sed à juribus & privilegiis exclusionem intelligi existimant. Cui si contrarium ex ipsa Scriptura ostendi nequeat, & hæc pro justa solutione & conciliatione admittenda est.

6. Josuæ 13. 25 *Moses* dimidiam regionem *Ammonitarum* tribui *Gad* dedisse dicitur: at Judic. XI. 15 *Israëlitæ Ammonitarum* terram non cepisse à *Jephtha* dicuntur.

Primum dico, si loca ista nullo modo conciliari possent, necesse esse ut *Jephtah* mentitus fuerit, quemadmodum David 1 Sam. 27. 10, 11, 12. Vide dicta cap. 1. pag. 145, ad locum Gen. 12. 13, 19. Secundo à Belgicis Ordinum interpretibus aliisque jam animadversum est, oppida quæ *Israëlitæ Ammonitis* eripuissent, non *Ammonitarum* fuisse regionem, sed eam quam *Moabitæ* prius *Amoritis* eripuerant, & post eos *Ammonitæ*, prout ex Num. 21. 25, 26 & seqq. apparet. Atque isto sensu *Jephtham* negare, *Israëlitas Ammonitarum* terram occupasse: quæ conciliatio omnino justa est.

7. Jos. 19. 40 & seqq. sors *Danitarum* recensetur quam possederunt. Contra Judic.

Judic. 18. 1 *Danitæ* hæreditatem inter *Israëliticas* tribus non accepisse dicuntur.

Quod ita ab iisdem interpretibus conciliatur, ut posterior locus de nonnullis tantum ex *Danitica* tribu accipiatur: quod eodem capite versu 11 expresse indicatur de sexentis viris esse intelligendum. Adeo ut *Dan* tribus nimis adhuc angustam hæreditatem habens, ampliorem regionem quærere fuerit coacta, quemadmodum in principio adhuc semel fecerat Jos. 19. 47.

8. Psal. 19. 8 *David* Legem Dei perfectam esse dicit. Contra Hebr. 8. 7, 8. Gal. 4. 9. Col. 2. 20 eam reprehensibilem & imperfectam esse expresse asseritur.

Quæ facile inter se conciliantur: perfecta enim erat Lex *Mosaica* in suo genere, non vero respectu Novi Fœderis, quod postmodum demum pangi debuit. Sic puer perfectus esse potest respectu pueritiæ, imperfectus respectu virilis ętatis.

9. Psal. 78. 24 *Moses* Israëlitis panem è cęlo dedisse dicitur, *Christu* autem Joh. 6. 32 id expresse negat.

Si *Christi* verba alio sensu sunt prolata (quod caput sextum *Johannis* legenti non potest non esse perspectum) quam *Davidis*, nulla erit pugna. *David* enim per *cœlum* aërea, & corporalem panem intelligit; Christus de Dei domicilio & spirituali pane loquitur.

10. Obad. versu 3 coll. cum versu 6 & 1, *Esaum* propter superbiam à Deo punitum esse dicitur, & versu 10 propter injuriam qua *Israëlitas* affecerat. *Paulus* vero ad Rom. 9. 11, 12, 13 ait, Deum *Esaum* ante nativitatem odio habuisse.

Obadiam non de *Esauo* individuo, sed de posteritate, post ejus mortem aliquot seculis vivente agere, non modo ex ipso textu, sed & tempore quo Propheta hæc dicebat, per se evidens est: similiter posteriora *Pauli* verba, ex Malach. cap. 1. 2 citata. Priora autem verba, quamvis de ipsa *Esaui* persona intellecta sint, non tamen Deum odium in *Esaum* concepisse indicant, antequam esset in lucem editus; sed nihil aliud indicant, quam Deum destinasse ut *Esaui*, quamvis primogenitus esset futurus, posteri, *Jacobi* prosapiæ forent subjiciendi, vel postponendi. Quod ex Gen. 25. 23, unde *Paulus* ista verba citavit, manifestum est.

XI. Matth. 5. 16 *Christus* pręcipit, ut pietas nostra, nobis ipsis id intendentibus atque efficientibus, hominibus innotescat. Contra cap. 6. 1, 3, 5 prohibet, ne liberalitas nostra culpa hominibus sit nota.

Qua de re vix opus est monere, *Christum* posteriori loco non vetare, ne homines sciant nos esse liberales, sed ne gloriam hominum ex ea aucupemur.

12. Christus Matth. 6. 10 jubet nos orare ut Dei regnum veniat. Sed Luc. 17. 21 dicit, regnum Dei in nobis esse.

Illis qui Scripturæ authoritatem hac & similibus ἐναντιοφανείαις convellere volunt, responderi potest, priori loco *Christum* discipulos docere, ut adventum regni Dei orent; qui tum à Deo erat impetratus, cum *Christus* diceret Regnum Dei in illis esse, id est in illorum regione (loquitur enim de Pharisęis versu 20) jam regem adesse, & regni fundamenta collocari. Pro Christianis vero ita respondeo, *Christum* docere, ut

Deum

Deum rogemus, ut gloriosum istud regnum, quod fidelibus est pollicitus, quam primum fieri possit, erigere velit: posteriori loco indicat, initia regni istius jam inter illos existere, & si velint in se credere, jam regnum reipsa erigendum esse. Existimo enim Deum in animo habuisse, si *Judæi Christum* unanimiter recepissent, regnum istud gloriosum statum erigere. Quemadmodum in principio, cum eos ex *Ægypto* per *Mosen* eduxisset, si in fide constantes permansissent, eos statim in terram promissam introducturus fuisset. Qua de re alias pluribus egimus.

13. Matth. 7. 22 *Jesus Christus* dicit, in Judicio divino, quod in omnes exerciturus sit homines, multos impios & hypocritas ipsi dicturos, *Domine, Domine! Paulus* vero 1 Cor. 12. 3 ait, neminem *Jesum* posse appellare Dominum, nisi per Spiritum Sanctum. Confer 1 Joh. 4. 2, 3 & alibi.

Non credo quempiam fore, qui credat *Paulum* posteriori loco voluisse docere, neminem posse vocem ad *Jesum* dirigendo, eum appellare *Dominum*, nisi per Spiritus Sancti instinctum; cum nemo sobrius & mentis compos adeo delirare possit, ut istud existimet. Itaque statuendum est *Pauli* mentem non eam fuisse quam verba ejus primo intuitu præ se ferunt, sed longe à verbis Christi diversam. Atque istud plane sufficit, ad contrarietatem tollendam, quamvis *Pauli* mentem non explicare possemus. Sed ut accuratius agamus, constat tempore prædicationis *Pauli* Apostoli, hæreticos in primitiva fuisse Ecclesia, qui *Jesum* a *Christo* distinguentes (quemadmodum ex *Irenæo* constat) eum *Christi* tantum habitaculum fuisse, non vero ipsum *Christum*, sive *Messiam*. *Jesum* quidem multa præcepta, de abnegatione carnis dedisse, eumque multa à *Judæis* passum, & tandem cruci affixum fuisse; sed à Deo fuisse rejectum. *Christum* vero, de cœlo demissum vel delapsum, cum in *Jesu* habitaret, nihil passum esse, sed in cruce *Jesum* deseruisse, & cœlum repetivisse. Non igitur *Jesu* istius hominis ψιλοῦ *vilis* præcepta sive legem esse observandam, sed libere ex gratia *Christi*, qui suos nullis legibus adstrinxit, vivendum esse. Vitam igitur ex *Jesu Christi*, qui carnem & mundanas voluptates abnegandas esse docuit, præscripto instituere, appellat *Jesum Dominum appellare* sive profiteri. Atque istud neminem, nisi ope Spiritus Sancti prçstare posse indicat; & sic nihil *Christi* verbis contrarium docet, prout alibi fusius docuimus.

14. Matth. cap. 10 versu 8 *Christus* jubet, ut Apostoli miraculosa beneficia *gratis* hominibus exhibeant. At Luc. 10. 7 concedit ut victum ab hominibus accipiant.

Ad quod vix opus est respondere, vocem *gratis* non victui, sed opibus opponi: & nihil aliud prohibere, quam ne donaria pro sanationibus accipiant, nec lauta convivia sectentur, sed illius qui primus eis hospitium offerret, quamvis tenui victu, contenti vivant, nec quidquam præterea à quoquam accipiant.

15. Sed eodem Matth. 10 capite versu 9, 10 *Christus* interdicit Apostolis, ne calceos in itinere secum sumant, nec scipionem. Contrarium autem expresse Marc. 6. 8, 9 injungitur, ut videlicet scipionem & calceos assumant.

Nihil hic contrarietatis hçc loca continent. Nam in priori loco *Christus* nihil aliud inter-

interdicit, quam ne duas tunicas [duos] calceos, id eſt bina calceorum paria, nec [alterum] baculum aſſumant. Nec deſunt exemplaria manuſcripta, quæ pro voce ῥάβδον, ῥάβδους, *baculos* habent. Non vult *Chriſtus*, ut in futurum uſum quidquam ſecum ſumant; ſed ipſius & Dei providentia freti, nullos calceos, præter eos quos pedibus gerebant, non ſcipionem, præter illum quem manu geſtabant, in itinere haberent. Quemadmodum longinquum iter ſuſcepturi ſibi in caſum proſpicere ſolebant, ſi forte baculus frangeretur, calcei detererentur vel tunica. Et ſic vox *duo* verſu 10, voci *tunicas* addita, δύο χιτῶνας in duabus ſequentibus repeti debet, more loquendi omnibus ſcriptoribus familiari.

16. Matth. 10. 23 *Chriſtus* injungit Apoſtolis, ut quando eos homines perſequuntur, in aliam civitatem fugiant. Contra Joh. 10. 11 eos mercenarios & non fidos paſtores appellat, qui fugiunt, & vita pro ovium ſalute privari recuſant.

Cum perſecutio non ſeductionem, ſed vim reſpiciat, eaque proprie à Magiſtratu, interdum vero à rabie populi ſit exſpectanda; *Chriſtus* eam priori loco, quando jam nos reipſa inſequuntur, nec permittunt in aliqua civitate manere, fuga declinare docet. Alter vero locus de ſeductoribus agit, adverſus quos paſtores vigilare mandat, nec ullum capitis periculum, vel ab illis, vel per illos à Magiſtratu imminens, formidare, ut veritatem contra eos defendere non audeant. Hunc vero poſterioris loci eſſe ſenſum, ex nomine *paſtoris*, quod verſu 10 *Dominus* ſibi ipſi tribuit, nec non *furum* & *mercenariorum*, qui oves deprædari tantummodo (id eſt in ſuas partes pertrahere, ut lucrum ex illis captent) conantur, manifeſtum eſt, vel ſaltem eſſe poſſe (quod ad contrarietatem expungendam ſufficit) nemo negare poteſt: cum oppoſitio id omnino requirat, vel ad minimum permittat.

17. Matth. 10. 32 *Chriſtus* ſub æternæ condemnationis pœna, veritatis ſive fidei publicam confeſſionem à Chriſtianis exigit, nec nullo periculorum metu deterreri vult. *Paulus* autem Rom. 14. 22 dicit, *ſi fidem habes, eam penes teipſum habeto coram Deo.*

Primo Chriſtianę religionis adverſariis reſpondeo, *Paulum* indicare, fidei profeſſionem non apud infideles, ſed apud fideles poſſe vel debere omitti, à quibus nullus erat perſecutionis metus, ſed ut diſſidia & offenſiones vitentur. *Chriſtus* autem apud infideles quid agendum, nec periculorum metu omittendum ſit, præcipit. Pro *Chriſtianis* dico *Paulum* voce *fidei* non ipſius Chriſtianæ religionis profeſſionem, ſed fidem ſive perſuaſionem, omnibus cibis Lege vetitis ſub Novo Fœdere veſcendi libertatem à Deo eſſe conceſſam, quod ex orationis contextu per ſe liquet: hanc fidem vult ut nonnunquam corde premamus in eo, quod propter infirmos ex *Judæis* Chriſtianos ab iſtis abſtineamus, perinde ac ſi iis veſci illicitum eſſe crederemus; interim quid ea de re ſentiamus minime diſſimulantes, quemadmodum idem Apoſtolus exemplo ſuo eodem capite verſu 14 nos docet.

18. Matth. 15. 12, 14 *Chriſtus Phariſæorum* offenſionem nihil curari vult, in non obſervando præcepta hominum in Dei honorem. Capite autem 17 verſu 27 in ſimilibus

Oo

bus hominum mandatis offensionem vitare, ea observando voluit.

Priori loco de *Pharisæorum* offensione, in religionis negotio agitur, posteriori de Magistratus in rebus civilibus.

19. Matth. 15. 14 *Christus Pharisæos* & *Scribas* cæcos appellat. Joh. 9. 41 illis dicit, *si cæci essetis, non haberetis peccatum: nunc autem dicitis, videmus: manet igitur vestrum peccatum.*

Ex secundo loco evidens est, eum per *cæcum* esse, nihil aliud significare, quam sentire se esse cæcum: quemadmodum ex oppositione, *nunc autem* N.B. *dicitis videmus*, manifestum est.

20. Matth. 15. 24 Christus se non nisi ad *Israëlis oves amissas* missum esse affirmat. Contra Joh. 10. 16 ait, se præter *Israëlitas* alias adhuc oves habere, quas ad idem cum *Judæis* ovile deducere debeat. Isti autem non alii esse possunt, quam homines extra Judaismum.

Si posteriori loco per *alias* istas *oves*, alios præter Judæos, qui non erant *perditæ Israëlis oves*, intelligi à Christo ostendi posset, tum demum species repugnantiæ inter ista loca esse videretur. Quamdiu autem illud nondum est demonstratum, non licet repugnantiam obtendere. Possunt autem priori loco per *oves* istas *amissas* illi intelligi, qui ex *Israëlitis* morbis incurabilibus erant oppressi, ad quos solos sanandum *Christus* se à Deo missum esse affirmat. Nec tamen propterea illicitum ipsi fuit, ex aliis nationibus aliquot ægros, si ita expedire judicaret, sanare. Cum vero posterior locus de conversione ad fidem agat, omnis contrarietatis umbra disparet. Si quis autem ex collatione hujus loci, cum Matth. cap. 10. 6 urgeat, hic non de ægris tantum, sed Israëlitica natione agi, hoc nullam difficultatem pariet: nam ad eam in eum finem se missum esse hic tantum affirmare intelligendus est, ut eorum morbos sanaret: quem sensum responsi occasio (quæ preces erant mulieris *Chananitidis*, pro filiæ Dæmoniacæ sanatione) unice postulat. Si quis autem citra necessitatem de prædicatione Euangelii verba accipi debere urgeat, tum de personali ipsius missione accipi poterunt. Cui non obstat, quod post ejus mortem, & in cœlum adscensionem, Apostoli ad gentes missi sunt, postquam *Judæi* Euangelium rejecerant.

21. Matth. 21. 12, 13. Joh. 2. 15 legitur, *Christum* flagello mercatores, & animalia ex Templo expulisse, mensas nummulariorum & columbarum diruisse, & ipsam pecuniam in terram projecisse, idque bis fecisse videtur. Quod nullo modo convenire vel conciliari posse videtur, cum ipsius præcepto Matth. 5. 39 & seqq. de non resistendo malis.

Quandoquidem nunc de locorum sibi invicem contrariorum conciliatione agimus, non opus est prolixe de hujus historiæ veritate vel possibilitate differere, quæ non sunt hujus loci. Si enim Sacræ Scripturæ authoritas stabiliri possit (quod toto hoc tractatu fecimus) ejus possibilitas facile comprehendi potest. Quamvis enim Templum non modo à *Romanis* militibus & *Levitis* custodiebatur, sed & tot illic essent homines, quos non passuros fuisse credibile videatur, ut unus homuncio, solo flagello ex funiculis armatus,

armatus, omnes disjiceret, & fugam capessere, pecuniis relictis cogeret. Facile tamen id intelligi potest: consideranti tanto magis apparere, plane miraculosam hanc fuisse actionem, quam ex Dei instinctu divina virtute *Christus* fecerit: ut eo significaret, omnes spirituales mercatores, ex Ecclesia aliquando à se ejiciendos esse Apoc. 19. 11 & seqq. Quo eodem responso contrarietas simul est sublata. Dei enim speciali instinctu & mandato, idque non vi carnali, sed plane divina & miraculosa, hoc à *Christo* effectum esse, omnes quas memoravimus circumstantiæ, planissime arguunt. Istud vero *Christus* Matth. 5 neutiquam prohibuit.

22. *Christus* scivit sibi mortem violentam sustinendam esse Joh. 12. 23, 24 & alibi. Et tamen Deum orat, ut se à morte conservet, & non mori concedat Matth. 26. 38, 39. Joh. 12. 27.

Locum *Matthæi* de anxietate qua *Christus* premebatur intelligi posse omnes agnoscunt. *Johannis* autem verba de ipsa morte intelligenda esse negari nequit. At si interrogationem continere concedamus, tum omnis obscuritas erit sublata. Interrogative esse accipienda (quamvis id non opus habeam ostendere) sequentia verba omnino requirunt: dicit enim *quid dicam? Pater serva me ex ista hora? sed propterea ad hanc horam veni:* quibus posterioribus verbis indicat, minime decere, ut petat ex ista hora [mortis] liberari, & se minime hoc flagitare.

23. Matth. 26. 52 *Christus Petrum* objurgat, quod gladio *Malchum* petivisset, eosque qui gladio utuntur, gladio perituros affirmat: cum tamen Luc. 22. 36 expresse discipulis injunxerit, emere gladios.

Primo dubium est, an in imperativo modo, an vero de futuro tempore locutus fuerit *Salvator*, lectio enim hic variat. Deinde nego *Christi* mentem apud *Lucam* fuisse, ut Apostoli armis adversus milites, qui eum captivum abducturi erant, uterentur, eave compararent: cum paucis post illud dictum horis comprehensus sit, nec tempus arma comparandi illis concesserit, nec arma, si carnaliter decertandum esset, hic prodesse possent.

24. Matth. 28. 19 *Christus* Apostolos ad baptizandum mittit. *Paulus* contra 1 Cor. 1. 15 negat se ad baptizandum esse missum, cum tamen Apostolus fuerit.

Ad contrarietatem contra Atheos & Judæos aliosque tollendam, sufficit si dicamus, *Paulum* inter eos non fuisse, quos *Christus* priori loco alloquebatur, & propterea præceptum istud ad eum non pertinuisse. Pro Christianis autem dico: quandoquidem ex Marc. 16. 1, 7 apparet, *Christi* præceptum Matth. 28. 10, de proficiscendo post ipsius mortem in *Galilæam* (ubi eum in cœlum adscendisse ex Marc. 16. 19. Luc. 24. 50, 51 manifestum est) non solos spectasse Apostolos, sed omnes etiam ipsius discipulos, quos illuc confluxisse omnino est verisimile: nec desiderium Christi videndi passum fuisse, quemquam cui Christi istud præceptum cognitum foret, illuc non convolare: ex eo merito concluditur, postremum istud Christi præceptum, non solos Apostolos (quamvis illos præcipue) sed omnes etiam alios spectasse. Quemadmodum etiam prędicatio Euangelii & baptismus à plurimis Christianis præter Apostolos

los & ſeptuaginta diſcipulos, ſunt peracta. Ex quo conficitur, nullum ibi munus cuiquam, ſed omnium tantum Chriſtianorum virorum officium, eſſe demandatum. Quicquid ſit, certum eſt neminem Apoſtolorum proprie ad baptizandum fuiſſe miſſum. Solius *Johannis Baptiſtæ* baptiſmus erat munus. In *Chriſti* nomen, hoc eſt in ejus profeſſionem Baptizare, omnes Chriſtiani poterant. Ex quibus omnibus perſpicuum eſt, Apoſtolum *Paulum* recte dicere, ſe ad baptizandum non eſſe miſſum: cum ad eum nulla miſſio requiratur.

Mennonitæ (quamvis & alii plerique idem faciant, hos tamen ſolos hac in re culpare poſſum) hunc nodum non alio modo ſolvere poſſunt, niſi aſſerendo *Paulum* non præcipue ad baptizandum fuiſſe miſſum: prædicationem autem verbi Divini præcipuam miſſionis eſſe partem. Et tamen præcipuum, prędicationem videlicet verbi divini illis concedunt, qui per impoſitionem manuum ab illis quos pro epiſcopis habent, nondum ſunt confirmati, non vero baptiſmi adminiſtrationem. Ita directe contra profeſſionem ſuam peccant, id quod præcipuum eſſe dicunt illis committentes, quibus id quod minus eſſe præcipuum credunt, permittere nolunt.

25. Marc. 2. 7 dicitur, neminem præter Deum peccata remittere poſſe. Contra Joh. 20. 23 *Chriſtus* Apoſtolis peccata remittendi poteſtatem concedit.

Priori loco non *Chriſtus*, ſed Scribę dicunt, neminem pręter Deum peccata poſſe remittere: nec id ullibi in Scriptura affirmatur. Per ſe tamen eſt manifeſtum, peccata in Deum commiſſa, à nemine pręter Deum remitti poſſe. *Chriſtus* autem vel Apoſtoli, Dei nomine peccata remittentes, ipſe Deus ea remittit.

26. *Marcus* cap. 15 verſu 25 tertia diei hora ait *Chriſtum* crucifixum eſſe. *Johannes* contra cap. 19. 14 affirmat, id hora circiter ſexta demum eſſe factum, quod nullo modo conciliari poteſt.

Hæc vulgo ita reconciliantur, quod *Johannes* ſextam horam, ſecundam diei partem appellet, à tertia (id eſt noſtra nona) uſque ſextam durantem. Id mihi durum videtur: quia incongruum eſſe videtur, quod vocem *circiter* adderet, ſi de toto trihorio loqueretur. Quocirca concedere malo in vulgaribus exemplaribus mendum eſſe: extant enim Manuſcripta exemplaria, quæ apud *Johannem tertiam* pro *ſexta* hora habent. Alii volunt *Johannem Romanorum* horas intelligere; ſed nec ſic *Johanni* & *Marco*, eadem hora ſignificabitur. Conferantur ea quæ *Grotius* in Matth. 27. 45. & Marc. 15. 25 de hac quæſtione annotavit.

27. Matth. 1. 20. Luc. 1. 15 & alibi de *Chriſto*, *Johanne Baptiſta* aliiſque affirmatur, eos Spiritum Sanctum habuiſſe. Contra Joh. 7. 39 dicitur Spiritum Sanctum nondum fuiſſe: quandoquidem *Chriſtus* nondum eſſet glorificatus.

Ex 39 verſu Joh. 7 conſtat, Spiritum Sanctum, quem nondum fuiſſe dicitur, de dono Spiritus Sancti intelligendum eſſe, quod fideles poſt *Chriſti* in cœlos aſſumtionem accepturi erant. Quod adhuc magis ex aliis antiquis exemplaribus manuſcriptis confirmatur: quæ habent: *nondum erat Spiritus Sanctus ſuper illos.*

28. Luc. 17. 20, 21 Chriſtus dicit, *regnum Dei non venit cum obſervatione: neque dicent*,

dicent, ecce hic, vel ecce illic: ecce enim regnum Dei intus est in vobis. Contra Matth. 24 Christus multa signa enumerat, quæ regni Dei erectionem præcedere debeant, eaque discipulos sedulo observare præcipit.

Ex diversa vocis *regni Dei* & *regni cælorum* significatione, quam apud Dominum Jesum obtinet, hæc facile inter se conciliantur. Priori enim loco per illud Euangelii prædicationem indicat, posteriori insigne dominii & gubernationis quam in homines exercere solet specimen & argumentum denotat. Varias autem hujus vocis acceptiones alii luculenter annotaverunt.

29. Joh. 5. 31 *Christus* dicit, si de seipso testetur, testimonium suum non esse firmum. Contrarium autem Joh. 8. 14 expresse affirmat.

At si loca accurate inspiciantur, plane idem utrobique à Christo affirmatur: videlicet si solus de sese testimonium perhibeat, non esse fide dignum ipsius testimonium. Inspiciatur loci prioris versus 32, & posterioris versus 16, 17, 18, ubi expresse declarat, suum de seipso testimonium esse recipiendum, cum Dei Patris sui per tot miracula testimonio confirmetur.

30. Joh. 5. 34 Christus dicit, se non recipere testimonium hominum. Et tamen Act. 1. 8. x. 39, 41, 43 Apostolos testes suos esse vult.

Johannis testimonium, nullis miraculis confirmatum, testimonium erat mere humanum, quod sola ipsius authoritate nitebatur. Istud minime sufficiebat, nec eo solo Christiana fides erat innixa. Apostolorum vero testimonium, tot miraculis confirmatum, non hominum, sed Dei erat testimonium.

31. Rom. 2. 12 *Paulus* dicit, eos qui sine Lege peccaverunt, sine Lege perituros: cum tamen cap. 4. 15 asserat, non existente lege, non esse peccatum.

Priori loco de Lege *Mosaïca* loquitur, posteriori de omni Lege. Saltem ostendi nequit, vocem *Legis* utrobique eodem significatu esse accipiendam. Hoc autem concesso, omnis contrarietatis species penitus disparet.

32. Rom. 12. 17 & alibi Christianis interdicitur, ne malum pro malo reddant. Contrarium Apoc. 18. 6 illis injungitur.

Qui hæc loca contrarium præcipere statuunt, demonstrare debent, in posteriori loco orationem ad Christianos dirigi: quod sane ostendi minime potest. Cum vero is cui duplum rependi præcipitur, ipsa sit *Babylon*, eadem videlicet quę *Meretrix* appellatur, & cap. 17. 16, 17 expresse dicatur, eam à decem cornibus *Bestiæ* perdendam esse, per se evidens est, præceptum istud non ad Sanctos, sed ad eadem cornua esse directum.

33. 1 Cor. 1. 2 & passim in Epistolarum Apostolicarum initio, Ecclesiæ ad quas Apostoli scribunt, Christianos Sanctos appellant. Contra 1 Cor. 3. 2 & plurimis aliis locis eos carnales esse affirmatur.

Sacri Scriptores & Prophetæ homines Sanctos & Dei populum appellare consueverunt, quamvis à pietate multum defecerint, quam tamen professionem fidei nondum penitus abjecerant: nomen eis tribuentes, quod ipsis aliquando competiverat. Sic

Christianos in hodiernum usque diem appellamus illos, qui nomen istud sibi vindicant quamvis moribus nihil minus sint quam Christiani.

34. 1 Cor. 10. 13 dicitur, quod Deus nunquam supra vires nos tentari sinit. Contrarium *Paulus* de se 2 Cor. 1. 8 affirmat.

Si prior locus de viribus, quas Deus præter hominis vires naturales suppeditat (quas plurimis locis Deus se daturum pollicetur in Novo Fœdere, cum præcepta Christi citra illas observari nequeant) accipiatur, posterior de solis viribus naturalibus (qui sensus sane ex mente Scriptorum Novi Fœderis librorum est receptissimus) nulla hic erit pugna.

35. 1 Joh. 1. 8 Apostolus inquit, nos, si dicamus quod non habeamus peccatum, nos ipsos seducere. Contra cap. 3. 6, 9 affirmat, Christianos non peccare.

Vox *peccandi* & *peccati* diversimode ab Apostolo *Johanne* accipitur: nonnunquam enim pro perseveratione in peccato absque pœnitentia usurpatur, quo sensu eam cap. 3. 8 accipi manifestum est, cum eam *Diabolo* tribuit: atque eo sensu isto capite Christianos peccare negat. Interdum peccatum de præterito hominis statu intelligit. Atque hoc significatu cap. 1. 8 affirmat omnes Christianos *peccatum habere*: quod ex versu 10 liquet, ubi voces istas explicans ait, *si dicamus nos non peccavisse*. Ad ista si attendamus, nulla hic remanet contrarietas.

Et hæc sunt quæ adversus Atheos, reliquosque Christianæ religionis adversarios edere constitueram: in quibus sicubi aberraverim, obnixe rogo, ut illis quibus veritas cordi est, non molestum sit meliora docere.

F I N I S.

CATA-

CATALOGUS Locorum S. Scripturæ,

In hoc TRACTATU *explicatorum, vel aliqua ex parte illustratorum.*

Præter ea quæ Lib. 2 capp. quinque prioribus, & in Paralip. post cap. 12, secundum Librorum Biblicorum seriem, contrarietatis & absurditatis expertes esse ostenditur.

Cap.	Vers.	pag.	lin.
Genes.			
2	17	144	7
3	1	179	22
4	7	28	24
6	3	144	7 *à fin.*
12	6	87	26
13	15, 17	285	13 *à fin.*
15	7	145	8
22	14	87	6
36	31	88	15
47	9	94	23
Exod.			
17	14	88	ult.
19	21	150	17
20	22	150	8 *& seq.*
Levit.			
18	18	263	11
27	26	154	4 *à fin.*
Num.			
XI	33	155	4 *à fin.*
12	6	4	24
Deuteron.			
2	12	92	24
13	1 *&c.*	189	1
15	4	157	9 *à fin.*
24	7, 8	85	20
34	10	4	29
		87	16
Josua.			
10	12, 13, 14	19	6 *à fine.*
1 Sam.			
7	13	97	12 *à fine.*
15	29	27	23
		137	9
16	22	96	6
2 Sam.			
6	6	187	5 *à fine.*
24	1	13	9
1 Reg.			
6	1	96	15
2 Reg.			
3	15	15	ult.
Psalm.			
40	7, 9	53	6
Jerem.			
7	4	122	10
—	22	152	6 *à fine.*
18	8	123	8

Cap.	Vers.	pag.	lin.
	Ezech.		
18	14, 17, 19	27	14
	Joël.		
1	2, 4	149	7
	Malach.		
1	10, 11	36	8
	Matth.		
1	5	165	ult.
3	13, 14	166	8
5	17	166	10
10	9, 10	288	5 à fine.
15	24	290	10
—	30	58	25
		65	5 à fine.
24	30, 31	281	1
26	17, 19, 20	171	23
—	28	284	ult.
	Luc.		
18	1	280	2
	Acta.		
7	4	173	27
—	16	174	9
15	20	176	1
17	23 &c.	243	12 à fine.
20	35	282	17

Cap.	Vers.	pag.	lin.
	Rom.		
1	17	282	8
—	21	244	6
2	14	ibid.	17
3	5	29	14
9	11, 12, 13	287	20
10	13, 14, &c.	252	24
14	22	289	15 à fine.
	1 Cor.		
2	14	282	1
10	25, 27	176	1
XI	14	263	8
13	3	288	10
14	6	107	10 à fine.
15	24	284	5 à fine.
	Hebr.		
XI	3, 6	267	17
	Jacob.		
2	10	281	23
—	21	ibid.	33
	1 Joh.		
3	6, 9	294	10
	Apoc.		
13	1	277	3

F I N I S.

Errata, addenda & mutanda.

PAg. 2. lin. 22 *quam* lege quem. p. 4. l. 14. § 22. l. 1 Par. 21. p. 9. l. 25. *revelatione* l. revelatione per ipsam revelationem. p. 10. lin. 12 à fine. VI. IX. l. VI. I. IX. pag. 11. lin. 22. lege pag. 17. p. 12. l. 4 à fine. *quod argumenta* l. argumenta. p. 13. l. 9. *videntur.* l. videatur. p. 14. l. 2. *Deum* l. Deum, vel. p. 16. l. 18. *Nego ipsum Joramo læte* l. Nego ipsum iratum fuisse, vel Joramo læta. p. 17. l. 23. *significantes.* l. significantes variasse: & l. 35. *Angeius* l. Angelus. p. 22. l. 3 à fin. *veissimum* l. verissimum. p. 24. l. 18. *judicum* l. judicium. ibid. l. 21. *convinceretis.* l. convinceret: is. p. 25. l. 5. *quod* deleatur. p. 26. l. 2. *Deut.* 4: 10. l. Deut. 4. 20. p. 31. l. 18. *pag.* 20. l. pag. 30. ibid. l. 23. *quod alii.* l. quod nostræ felicitati nihil accedat ex eo quod alii. ibid. l. 4. à fin. *melior*, l. melior, & qui eam habet beatior. p. 34. l. 11. *cap.* 6. l. cap. 7. p. 36. l. 2. à fine. *opinionem.* l. in agendo & movendo necessitate opinionem. p. 38. inter lin. 22 & 23 hæc interferantur.

Si prius statuamus, id neminem profecto fugeret: omnes enim istam causam determinantem deprehenderemus, quod falsum esse omnes sciunt. Sin posterius, meras nugas agere determinationis assertor est censendus, qui rem sibi incompertam asserere audet.

p. 40. l. 12. *deumm* l. demum. ibid. l. 2 à fine. *leges.* l. se nihilominus recte dicere posse, leges. p. 42. l. 18. *exolendo.* l. excolendo. p. 48. l. 15 à fin. *cap.* 6. l. lib. 2 cap. 7. ib. l. 4 à f. *qui.* l. quia. p. 51. l. 4. voces (*quod tamen omnino falsum est*) alio charactere debebant imprimi. p. 53. l. 11. à f. *menini* l. memini. p. 68. l. 12 à f. *pag.* 44. l. pag. 74. p. 72. l. 4. *à terra.* l. à se invicem, sive à terræ. p. 74. l. 12. *Reg.* 3. l. 1 Reg. 3. p. 77. l. 8. *lib.* 6. l. cap. 6. p. 81. l. 19. *iis qua.* l. iis quo tempore & qua. p. 84. l. 5. 6 à f. *naturali lumine.* l. natura. p. 85. l. 20. *Jos.* 8. 13. l. Jos. 8. 31. p. 92. l. 15 à f. *debellaverat.* l. debellaverat. Præterquam quod *Josua* (quem Pentateuchi consignatorem designavimus) ita scribere potuit, quamvis locus proprie & stricte accipiarur. p. 95. l. 4. *cap.* 41. l. cap. 31. p. 101. l. 19. *cap.* 22. l. cap. 21. p. 103. l. 8. *pag.* 134. l. pag. 130. p. 111. l. 5. *principit.* l. percipit. p. 118. l. 11. à f. *absurda* l. absurda continere. p. 120. l. 7. *cap.* 2. l. cap. 2 & 4. p. 125. l. 16. *creatore sunt* l. creatore, præter & contra Naturæ ordinem sunt. p. 148. l. 12. *Exod.* 17. 17. l. Exod. 7. 17. p. 159. l. 10 à f. 283000. l. 288000. p. 160. l. 7 à f. *versu* 20. l. versu 10. p. 161. l. 16 à f. *inclusis vigesiomo septimo.* l. inclusis vigesimo sexto. p. 164. l. 14. *non nisi.* l. nisi. p. 166. l. 5. *Joh.* 2. l. Jac. 2. p. 173. l. 14 à f. *Act.* 7. 4. l. Act. 7. 14. p. 177. l. 15. *vers.* 51. l. vers. 5. p. 183. l. 16 à f. *Judic.* 2. 1. l. Exod. 23. 56 coll. cum Act. 3. 30, 31. Hos. 12. 5. Judic. 2. 1. p. 186. l. 6. *At.* l. Ac. p. 190. l. 17. *cludere.* l. cludere possit. pag. 202. l. 15. adde. Sed instare quis posset, si Naturam in infinitum extensam, absque revelatione, ex sola Naturæ consideratione, concipere possumus & debemus, necessario Deus est excludendus, nisi dimensionum penetrationem, cum maxima contradictione admittere velimus: quia infinita extensio non alia quam corporis esse potest. Corpus vero non

Pp admittit

admittit aliud ens (puta Deum) si corpore (quamvis spirituali & subtilissimo) præditus esse statuatur. Corporeus autem omnino concipiendus est, si omnis extensio ab ejus essentia non removeatur.

Respondeo. Si fieri non possit, ut corpus loca vacua in spatio quod occupat habeat, adeo ut aliis corporibus locum dare queat, tum infinitam extensionem in Universo non posse admitti. Ego vero distincte concipio, in omni corpore vacua esse spatia, per quæ calor & frigus &c transire queant, (quæ sane non sunt nihil, sed entia, quamvis subtilissima) & in Universo immensa istiusmodi spatia vacua, quæ nihil contineant, esse posse. Quæ nihil aliud esse concipere possum, quam spatium nihil continens, nec alio modo istud explicari à quoquam potest. Quemadmodum illi, qui Dei essentiam nullam extensionem habere existimant, nihilo melius explicare queunt, quid istud sit: & qui infinitam ei extensionem tribuunt, quomodo non detur penetratio dimensionum: cum nulla extensio absque corpore concipi queat. Nec melius hic se extricabunt illi, qui cogitationem nullas limites habere statuunt, eamque non minus reliquis entibus naturalibus, quam animalibus inesse statuunt. Ego vero hactenus rem non aliter concipere potui, quam *vacuum* esse terminum extensionis Universi, & concipere non possumus, Universum per corpus aliquod solidum ita terminari, ut retro istud corpus nullus amplius locus esset, in quo nihil existat. Quia si corpus aliquod ibi existeret, eadem quęstio remanet, quid post vel extra corpus illud existat? Adeo ut ad extremum locus vacuus concipi debeat. Quęstio autem hęc de vacuo spatio, ab omni ævo philosophorum ingenia torsit, aliis illud negantibus, aliis affirmantibus; sed *nihil* esse dicentibus: quo ipso se in inextricabiles irretiverunt difficultates.

Qui igitur Naturam extensionem habere contendunt absolute infinitam, contra illos erit demonstrandum, non posse in rerum natura dari vacuum, ut Deus essentia extensus (quamvis non infinite, quę mea est sententia) ex ea excludatur. Contra eos autem, qui Dei essentiam omnis extensionis expertem statuunt, ostendere debent, nullam essentiam absque extensione existere posse. Videamus igitur quibus rationibus evincere studeant nullum vacuum dari posse.

1. Prima ratio qua id demonstrari posse videri queat, est, quia vacuum (si alicubi foret) non posset habere essentiam: si enim essentiam haberet, tum vel extensionem haberet, vel non haberet. Si prius, tum esset corpus, & sic non vacuum: quia vacuum appellatur ubi nihil est. Si posterius, tum essentia absque extensione dari posset. Quod etsi absque contradictione statui posset, non tamen ab eo qui vacuum dari statuit concedi potest: quia spatium esse vult & existimare debet. Ergo impossibile est dari vacuum.

Respondeo negando consequentiam, videlicet si vacuum esset corpus, tum non posse esse vacuum: nego præterea, si vacuum esset, extensionem habiturum & corpus. Vacuum esset, si vas aliquod aëre & omni alio corpore (si aliquod post aërem extractum in vitro vel alio vase existere posset, quod nullus ostendere unquam poterit) expers foret, vel si ex vitro omnis aër aliudve corpus subtile foret extractum.

Vas

Vas illud erit corpus vacuum. Ita manifesto patet, vacuum esse in corpore, id est existere posse vacuum, ubi corpus est: quamvis ipsum vacuum corpus illud non est. Locus vero inter vasis latera intercedens, ubi plane nihil est, est ipsum vacuum: quid vero istud sit, explicari nequit, non magis quam quid existentia, extensio, cogitatio, anima, Angelus, Deus, entitas, lapideïtas &c sunt. Itaque non cogor dicere vacuum istud spatium esse *nihil* (quamvis quid sit explicare nequeam) si per vocem *nihil* locus sive spatium ipsum excludatur. Ex quo simul patet, si daretur vacuum, illud non dici necessario debere, extensionem habere, sed esse extensionem. Quod extensionem habet, videtur esse corpus, sed ipsa extensio (quæ quid sit explicari nequit) si à corpore distinguitur, quemadmodum ex ipsa definitione corporis apparet (quod *res extensa* debet definiri) fieri debere, non opus est ut corpus habeat, & tamen non erit *nihil*.

2. Altera ratio *Aristotelis* est: quod non potest esse causa ullius effectus, id non potest existere. Vacuum non potest ullius effectus esse causa. Ergo.

Respondeo negando minorem, potest enim vacuum esse causa ut corpora in loco existant, & aliis corporibus faciliorem motum præbet, eodem modo quo locus causa est ut entia existere possint. Locus quatenus aëre plenus est, causa est ut corpora vivant, non vero ut existant: quia lapis, metalla, ligna &c in vacuo, nihilo minus, imo diutius quam in aëre durant. Ita, si locus est causa ut corpus aëris ei inesse possit, vacuum (si quid est præter locum, quod ego minime existimo) idem præstabit. Hæc (quamvis, simpliciter negando, vacuum nullius effectus causam esse posse, demonstrationem istius assertionis exigere queam) ex superabundanti adjeci, ut quivis videre possit, quam longe assertio ista à veritate recedat.

Tertia ratio est *Renati Descartis*, lib. de princip. Philos. part. 2. n. 16 & seqq. Primo inquit extensionem loci vel spatii non differre ab extensione corporis (quod an verum sit nec ne, nunc non ulterius inquiram) & urget, si per Dei potentiam omnis aër (& omne aliud corpus, quod in vase aliquo existat) extraheretur (per humanam enim potentiam id fieri non posse, credere videtur, & nullum aliud corpus vas illud intraret) tum latera vasis sibi invicem fore contigua: quia *nihil* inter illa interstet. Latera enim inter quæ nihil interjacet, à se invicem non sunt dissita: & propterea latera istiusmodi vasis necessario deberent esse contigua. Quod cum plane sit contradictorium, apparet impossibile esse, ut detur vacuum.

Respondeo hanc rationem ex præsuppositione vasis vacui desumtam esse, & si foret legitima, id evincere, quod mathematice, per mensurationem & computationem demonstrari potest esse falsum, latera videlicet vasis, quæ certa mensura à se invicem distant, contigua esse. Ex quo manifestum est, quamvis aliquis ad eam, propter intellectum in talibus non exercitatum, nihil posset respondere, eam meram esse fallaciam & sophisma, neç assensum posse extorquere. Sed ipsum argumentum enodemus. Ait, si omne corpus, puta aëreum, vel si quod subtilius post ejus extractionem remaneat, ex vase foret extractum, tum nihil ibi remansurum. Id vero est quod

negatur: remanebit enim distantia, locus sive spatium inter vasis latera, qui efficit ne latera sint contigua. Et isto responso captio ratiocinationis evanescit. Si ulterius inquiras, an spatium istud sit corpus, vel quid sit? Respondebo me ignorare, & vicissim quæram quid sit existentia, extensio, subsistendi sufficientia & similia? Si *Cartesius* ea *nihil* esse dicat, sibi ipsi satisfaciet: ego vero quid ista sint explicare nequeo, & tamen nihil esse, planissime nego.

Quarti argumenti loco natura Universi posset exhiberi, cujus extensionem *nihil* determinare nequit. Ex quo sequitur in ejus extensione semper esse aliquid, & consequenter ejus extensionem absolute esse infinitam, & sic nullum posse dari vacuum.

Respondeo *nihil* non esse causam determinationis Universi, absolute concedo. Sed si Universum terminos haberet, illos ab ipso materiæ extensæ defectu proficisci. Terminum vero extensionis necessario vacuum spatium esse debere: ubi enim materia extensa desinit, ibi nihil amplius restabit. Ex quo per se patet, si Mundus terminum habet, illum nihil aliud debere esse, id est post extremam corporis extensi marginem nihil immediate sequi, præter vacuum locum, nihil vel nullum naturale corpus extensum continens, & ad ipsum Universum pertinens locus & receptaculum Creatoris Universi. Atque ita apparet, quo pacto Universum infinitæ possit esse extensionis, nec tamen Divinam essentiam, quamvis extensam, excludere.

Atque hæc sunt argumenta, quibus vacuum impugnari mihi unquam innotescere licuit. Quæ cum nullarum virium esse deprehendantur, ad experimenta philosophi quidam excellentissimi, quibus non esse vacuum demonstratur, confugiunt. Et sane diffiteri nolim, si ex ipsa experientia vacui impossibilitas demonstrari queat, omnes rationes, quantumvis speciosæ, ei cedere debere. Quocirca operæ pretium erit, ipsa experimenta examinare.

Primum omnium est istud vulgatum, quod latera follis, si orificia per quæ aër ingredi debeat, exacte claudantur, nullo modo diduci queant: cujus rei nulla alia est ratio, nisi fuga vacui, quod necessario subsecuturum concedunt, si latera diduci possent.

Otto Guerichius, in *experimentis* suis *Magdeburgicis* in folio anno 1672 à *Johanne à Waesbergen Amstelod.* editis, & nobis etiam citatis, eo ipso experimento demonstravit, vacuum posse exhiberi: docet enim rationem infallibilem, à se aliquoties ipso actu exhibitam, omnis magnitudinis folles, pondere assignato diducendi.

Et ne quis objiciat, quamvis in isto folle nullus aër existat, non tamen sequi esse vacuum: quia aliud corpus, aëre adhuc subtilius, per ipsum follem subintrare possit, & locum vacuum replere.

Ad quod primo respondeo, neminem ostendere posse, ullibi subtilia præter ipsum aërem & ventum naturalia corpora existere, ac proinde effugium istud ex mero cerebri figmento esse quæsitum. Deinde, si corpus aliquod subtilius totam follis capacitatem occuparet, tum follis latera distensa manere debere, quemadmodum solent aëre repleta: cum tamen simulatque dimittantur statim recidant, quod non fieret, si cor-

pus

pus aliquod latera vel capacitatem totam occupaſſet. Adde quod nulla ratio poſſit à vacui impugnatoribus reddi, cur Natura tanto conatu, follis diductioni reſiſtat, ne vacuum detur, ſi adeo ſubtilia corpora præſto ſint, quæ ligna, corium, ferrum &c penetrando, vacuum replere queant. Quocirca ex hoc ipſo experimento conſtat, vacuum in Natura poſſe exhiberi.

Quod autem vacui oppugnatores objiciant, difficultatem iſtam in follis diductione ex vacui fuga oriri, id nihil eſt: nam quamvis iſtud in inferioribus his locis eſſet verum, conſtat tamen vacuum non eſſe impoſſibile in Natura. At vero non abſque veri ſpecie negat *Guerichius* iſtam ejus rei eſſe cauſam, ſed aliam aſſignat toto libro tertio, gravitatem videlicet corporis aërei, terræ incumbentis: quam etiam per exactum computum, in ipſa experientia aſſignat, pondus accuratum, ejuſque infallibilem inveſtigationem indicans, quod aëris incumbentis ponderi æquipollens, diductionem præſtet. Eodem modo cætera omnia, pro vacui impoſſibilitate experimenta, contrariis in eiſdem experimentis enervat lib. 3. cap. 35, & præterea eodem libro plures machinas & experimenta clare deſcribit, quibus vaſa vacua reddi queant, & ab ipſo reddita ſunt, toto ferme libro tertio, & inter cætera unum cap. XI. In quo in vas vitreum, ex quo aër ſit extractus, ex alio vaſe multo minore, aërem paulatim immittit: qui cum tanta violentia in vacuum iſtud vas irrumpit, ut fragmenta lapidum, ſtraminis, integras nuces avellanas, & ſimilia corpora, per totum vas magna cum violentia diſſipat. Quod ſane impoſſibile foret, niſi vas inferius, ſaltem aliqua ex parte eſſet vacuum, quod ad vacui demonſtrationem ſufficit. Quoniam vero aër ex ſuperiori vitro erumpit (quod tamen nihil præter aërem ſponte intrantem continebat, eoque abſolute plenum eſſe à vacui impugnatoribus ſtatui debet) in inferius, neceſſario pars aliqua ſuperioris vitri vacua redditur: & impoſſibile eſt ut aër iſte, quantumvis rarefactus, utrumque vitrum abſolute plenum reddere queat.

Sed aliam adhuc demonſtrationem addere libet, non modo per artificium & magnis adhibitis viribus vacuum poſſe effici, ſed naturaliter vacuum dari. Qui vacuum dari negant, neceſſario ſtatuere debent, vitrum, nullum liquorem vel aliud corpus continens, præter aërem oculis imperceptibilem, vel aliud ſimile corpus tenuiſſimum, abſolute eſſe plenum. Niſi enim abſolute plenum eſſe ſtatuerent, partem vitri vacuam eſſe concedendum eſſet. Jam ſi aliud vitrum ejuſdem capacitatis plus iſtius corporis aërii contineret, appareret prius iſtud vitrum non abſolute fuiſſe plenum. Folle vero ad vas aliquod aëreo corpore ſponte (ex vacui oppugnatoris ſententia) abſolute pleno, cui epiſtomion, eo quo *Geurichius* docet modo, applicato, vel etiam ſclopetis aëreis, Belgice **windroers**/ plus aëris impelli poſſe, experientia docet. Ex quo demonſtratur vacuum ibi ſpatium antea fuiſſe: alias enim folle bis terve adducto, & ſtatim epiſtomio clauſo, plus aëris immitti non potuiſſet.

Præterea, ſi in vitro aere ſponte pleno (quod Adverſarii, prout oſtenſum eſt, abſolute plenum eſſe ſtatuere debent) nullus locus foret vacuus, tum æquale corpus continere deberet cum alio vitro ejuſdem exacte capacitatis, aqua, vel etiam mercurio

pleno. Quod falsum esse, non modo ex dissimillimo pondere, sed ex vaporibus, in quos aqua & Mercurius dissolvi potest, aere multo crassioribus, plus quam quinquaginta istiusmodi vitra complere valentibus. Quod impossibile foret, si prius vitrum absolute plenum foret. Ex quo patet corpus aereum non adeo sibi invicem cohærere, quin plurima vacua spatiola inter illud intercedant. Nisi enim hoc verum esset, tum locus qui nunc ab aere occupatur, non minus plenus esse deberet, quam si regio aeris aqua, imo ligno, lapide vel auro esset repletus. Ex quibus omnibus evidenter constare existimo, impossibile esse ut non detur vacuum. Quandoquidem igitur jam tot modis infallibiliter est demonstratum, non modo non esse impossibile dari vacuum, sed necessario vacuum dari, per se patet istud Atheorum argumentum, quo Dei existentiam apodictice excludere volebant, penitus concidere.

Atque ita eadem opera sustuli necessitatem statuendi, Divinam essentiam nullam habere extensionem: quia demonstravi in Universo, quamvis in infinitum extenso, non deesse locum, ubi Deus, quamvis essentia extensus, habitare queat.

Quo pacto autem explicari vel ostendi queat, essentiam absque extensione esse posse, fateor me percipere non posse. Cum vero istius non extensæ Divinæ essentiæ assertores urgeant, si Dei essentia extensionem habeat, necessario ad Universum pertinere, quia in prædicamento extensionis & corporeitatis cum cæteris naturalibus corporibus conveniat. Consideret lector, an non æquali jure mihi inferre liceat, Dei essentiam, si omnis extensionis sit expers, ad *nihil* pertinere, quia in prędicamento non extensionis cum *nihilo* conveniat. Quod Deus sub genere corporum possit comprehendi, id non majorem habet difficultatem, quam quod sub genere entium comprehendi debeat. Sed quando sub prædicamento *nihil* deturbari potest, tum profecto merus Atheismus, omnem ab ejus essentia extensionem removendo, introducitur. Quemadmodum enim Dei entitas alterius generis est, quam entium naturalium, ita Dei corpus: sed in non extensione nullum discrimen à nihilo esse potest.

P. 216. post l. 1 adde. Quod enim quis hic exciperet, perfectionem non illis rebus determinari debere, quas in aliis rebus vel qualitatibus, actionibus aut attributis imaginari possimus, sed ex illis tantum, quas in Natura locum habere conspicimus, id sane nullo modo admitti potest, ubi de absoluta perfectione agitur. Ad quam omnia necessario requiruntur, quę distincte concipi possunt ad perfectionem absolutam aliquid conferre. Dominum vero & Creatorem esse Naturæ, summus est perfectionis gradus, qui excogitari potest. Nec ulli hic exceptioni locus relinquitur, nisi quis demonstrare possit, impossibile esse & contradictorium, ut Natura esset creata: quod non modo à nemine præstitum est, sed etiam absolute demonstrari nequit, quemadmodum hoc tractatu ostendimus. Ibid. l. 14 à fin. *in extensione*. l. in extensione, substantialitate, entitate, existendi sufficientia, vel quidquid tandem sit; sive unum tantum, sive innumera attributa essentialia Naturæ tribuantur. Ibid. lin. 12 à fin. *substantiæ*. l. substantiæ. Sequitur quidem totam Naturam improprie loquendo unam substantiam posse appellari, quemadmodum Civitas, Respublica, Regnum &c, istud vero

rem

rem minime conficit: quia id non modo nihil obstat, ut præter Naturam aliud ens existat, quod ejus non sit pars, verum etiam non impedit, ut in Natura proprie loquendo infinitæ sint substantiæ, & infinita entia, quæ partes quidem Naturæ, figurato loquendi genere appellari queant, sed tamen non sint partes unius proprie dictæ substantiæ, vel ejusdem attributa essentialia. Quia nihil unum esse proprie loquendo concedo, præter id cujus partes non nisi violenter, vel cum partium & totius dolore separari queant, & entium numerum non constituant vel conficiant.

Merito etiam de eo dubitatur, an essentialia attributa ab ipsa essentia revera non sint distincta: si enim rerum essentia in sola partium & attributorum conjunctione sive unione consistat, statim apparet recte essentiam ab attributis istis distingui. Quametsi enim omnes entium partes principales & minus principales, omnia etiam essentialia attributa existerent, non in unam numero essentiam unita, rei essentiam sive ipsam rem, ens aut substantiam non constituent. p. 222. l. ult. *productricum.* l. productrice. p. 226. post l. ult. adde. Quod vero ad finem attinet, quem nonnulla entia, vel eorum partes, motu suo consequuntur (v. g. ventriculus corporis conservationem) de eo alterutrum est statuendum, vel Naturæ nullas inesse vires, ut id efficiat, vel inesse, absque ulla motus istius proxima causa, præter propriam Naturæ vim & facultatem. Si prius statuatur, id probandum est, & à me negatur; & sane naturalibus rationibus id minime demonstrari potest. Si posterius, tum certum est nullam aliam istius motus requiri causam. Vis enim ista, Naturæ insita, si per aliquod tempus Naturæ inesse potest, absque alia causa citra Naturam, nulla ratio reddi potest, cur ei semper inesse nequeat.

Quod enim de horologio adferri solet, omnes conspecto fine quem horas dividendo consequitur, exinde causam concludere, id plane falsum est. Causam enim ex eo solo concludimus, quia non esse unum corpus, ex partibus sibi invicem non conjunctis, sed coaptatis, primo intuitu conspicimus. Si vero partium adjunctio nulla deprehendi posset, tum sponte natum esse corpus suspicaremur, si nunquam de artificibus, eorum causis efficientibus, quidquam intellexissemus. Ita partium naturalium coalita unio, nullam causæ efficientis per artificium suspicionem movere potest. p. 228. l. 5 à fin. *Hebr.* 1. 12. l. Hebr. 1. 12. Dicit enim Naturam à Deo destruendam, non vero sponte corruituram. p. 230. l. 12 *destitutis.* l. præditis. p. 232. l. 5 à fin. *enim pro.* l. enim (præterquam quod plane falsum sit, ullas imperfectiones in Natura locum habere (si eam naturaliter consideremus) quia omnia rerum attributa & accidentia, ex ipsa Naturæ natura fluunt. Et si Natura ea non haberet, tum non omnia in ea locum haberent. Omnia autem quæ naturaliter existere & fieri possunt, in ea locum habere debent, si omnia entia, quæ infinita sunt, ex sua natura agent & movebuntur. Præterea omnia attributa, & quas imperfectiones vocant, necessario in entibus locum habere debent, nec ab eorum natura removeri possunt, nisi ex illis alia entia quam quæ sunt efficere velis. Cum enim, v. g. homo ab infinitis entibus, quæ per os assumit, nutriri & sustentari debeat, non potest non plurimis mutationibus, mor-

bis & accidentibus esse subjectus. Quæ idcirco pro imperfectionibus haberi non possunt, nec etiam haberentur, si nunquam entis perfecti mentionem audivissemus. Deinde pro. pag. 249. lin. 5. *& mutus.* lege mutus, imo reliquis externis sensibus destitutus. p. 253. l. 18. *perduxerunt.* l. perduxerunt. Adde quod ista inepta Quakerorum explicatione, cognitio virtutis & vitii, non naturali lumini, sed ipsi Deo tribuatur, & sic eatenus nobis non est adversa. Adde quod indefinita locutio *annunciantis pacem* æquè commode in plurali quam singulari accipi possit, quemadmodum videmus eam à *Paulo* pluraliter accipi. p. 256. l. 13. *spe & charitate.* l. spe. p. 261. l. 7. *Levit.* 20. 28. l. Levit. 20. 18. p. 267. l. 19. *Fidem vero.* l. Fidem vero quod sit Deus. ibid. l. 20. *Rom.* 10. 14, 15, 17. l. Rom. 10. 14, 15, 17. Hebr. XI. 6. p. 275. l. 27. *perfectionem.* l. perfectiorem. p. 286. l. 3. *detineri soleat.* l. detineri debeat. p. 287. l. 18. *cum versu 6 & 1.* l. cum versu 6 & 11, 14 &c. p. 288. l. 5. *statum* l. statim.

FINIS.